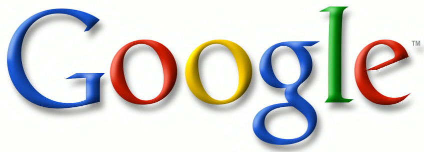
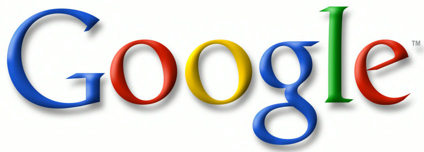
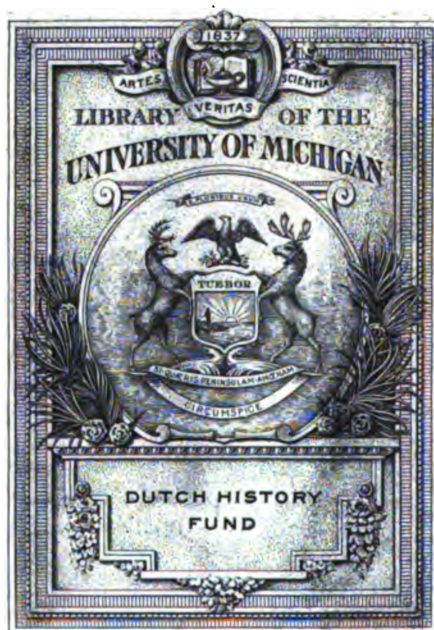

Google

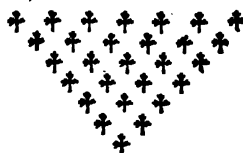
MENGELWERK.

NIEUWE
ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN,
WAARIN DE
BOEKEN EN SCHRIFTEN,
DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

Derde Deels, Tweede Stuk.
Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
MDCCLXXXVIII.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het Derde Deels, Tweede Stuk.

INHOUD.

INHOUD.

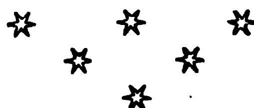
I N H O U D.

JOBS

INHOUD.

De

INHOUD.

MEN-

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GEDAGTEN BIJ DE VERWISSELING DES JAARS.

Wanneer ik, met mijne verbeeldingskragt, de verloopene tijden, en in 't bijzonder het laetst geëindigd Jaer, te rugge roepe, moet ik verwonderd vraegen, waer zijt gij heen gevloden, ô ogenblikken! die zig, te vooren, op zulk een verren afstand vertoonden? waer zijt gij, weleer gewenschte of gevreesde tijdstippen? waer zijt gij? op deeze vraeg verbeeld ik mij, op een zeer verren afstand, de flaeuwe stem des afgeloopen tijds te hooren antwoorden: —— Zij zijn voor altoos weggegleeden in den afgrond der vergeetelheid, om daer met de te vooren geweest zijnde, en nog volgende, tijden, in den Oceäen der Eeuwigheid weg te vloeien! —— ô! dat laetste treft mijne Ziele! den Oceäen der Eeuwigheid! verschrikkelijk en tevens blijdschapwekkende! verschrikkelijk, wijl aldaer de eindpael van alle afwisseling, van alle verandering is, daer het vonnis van de misbruikers des tijds zal geveld, en hun Lot onherroepelijk zal bepaeld zijn; welke, te vergeefs, die ogenblikken zullen te rug wenschen, die hun naesten, niet zelden, in den tijd gelukkiger, en hun voor de Eeuwigheid gelukzaelig hadden kunnen maeken. —— Blijdschapwekkende, om dat ook even daer, de eindpael van alle moeite en verdriet, die de tijd opleevert, zal gevonden worden; daer, waer geen bulderende storm, of verveelende stilte, zal plaets hebben, maer eeuwige Godlijke gelaetenheid den Scepter zwaeijen zal.

Wie staert niet met verwondering die ogenblikken nae, die als op snelle vleugelen heenen vloogen; die ogenblikken, welke ons, bij het afwisselen der daegen, nagten en uuren, als om strijd, het gevoelig hart verrukt, geroerd of bedroefd hebben; —— die ogenblikken, die, op één enkel punt des tijds, somtijds ons Lot, voor weeken, maenden en jaeren, ja soms voor ons geheele leeven, beslist hebben. Welke teedere aendoenlijke zie-

Ie herdenkt niet geerne deezé voorbij gesheldé tijden, die, hoe verre weg gegleeden, evenwel nog invloed op het tegenwoordige kunnen hebben.

Wien mijner meedesterwelingen is niet iets aenmerkelijks in zijn Persoon of de zijnen ontmoet; wie derzelven heeft geene aendoeningen van blijdschap of droefheid, in het laetst verloopen Jaer, gevoeld? —— Hoe aengenaem kunnen die herdenkingen niet zijn —— welke leeringen, welke nuttigheeden kunnen die ook voor het toekomende verspreiden?

Hoe veele reedelijke weezens hebben, in dat Jaer, het eerste licht gezien, en dus hunne loopbaen begonnen? de loopbaen van hun leeven, die zij zelfs buiten de bewustheid van een aenzijn optraden! Ja, die zig zelven onbewust zig op het toneel deezer wisselvallige aerde bevonden!

Hoe veele reedelijke weezens hebben, in dit Jaer, hunne sterslijke oogen voor het licht deezer waereld gesslooten; en hunne tijdlijke Loopbaen geëindigd, om die der Eeuwigheid te beginnen?

Gelijk de alles in de Natuur ontwikkelende Lente, na den onstuimigen en barren Winter, op het afgeloopene Jaer-Toneel verscheen; terwijl het kruid, uit de vrugtbaere baermoeder der aerde, te voorschijn kwam; gelijk zij ons haere eerste voortbrengsels uit haeren schoot opleeverde, en het malsche groen, en lieflijk geurende bloempje, met paerlen en diamanten bedaewd, aenbood; gelijk zij, dus gehuld, in alle haere bekoorlijkheeden, te voorschijn trad; zo zaegen wij nieuwe waereldbewooners op dit groote Toneel treeden; die, na dat hunne voortbrengsters de onstuimige vlaegen, die de geboorte vergezellen, doorgeworsteld hadden, door de onweetenheid en ongevoeligheid hunner eerste wording waeren doorgerold, ook de eerste voortbrengsels van tedere lachjes en onschuldig gestreel aenbooden, hoewel doormengd met vloeibaere paereltjes, die te kennen gaeven, dat de onschuld zelve, op dit beneeden rond, aen jammeren onderworpen is. —— En gelijk Voorjaers stormen en plasreegens den cierlijksten bloemhof, op het onvoorzienst, verwoesten, zo zaegen wij ook teedere, opluikende, reedelijke Bloempjes, door het alvernielend geweld des doods, weggenoomen worden.

Gelijk de rijpende Zoomer, getooid in volle feestgewaed, de bekoorlijkste vrugten des aerdrijks aenbood, toen

toen de Zonnestraelen 't aerdrijk zodanig bescheenen, dat het zelve de vrugtbaermaekende reegendroppen niet ontbeeren konde, zo zaegen wij in de rijpende Jaeren, bij de ontwikkeling van de teederste der aendoeningen, sommige in feestgewaed treeden, om haer, die hem tot zijne Gezellinne was toegeschikt, uit de hand der Voorzienigheid te ontvangen.

Gelijk de vrugtopleeverende Herfst, belaeden met de schoonste vrugten, ons haere voortbrengsels aenbood; zo zaegen wij veeler verstandige vermoogens ontwikkeld; en de vrugten des vernufts van veele onzer Landgenooten ons, door de nuttige drukpers, aenbieden.

Gelijk de barre Winter, somtijds, een akelig floers over 't aerdrijk verspreidde, en het zelve, als het waere, met eene doodsverw teekende; zo zaegen wij sommige onzer Natuurgenooten, door 't akelig floers des Doods bedekt, in den bloei hunner jaeren sneeven; en andere, door den ouderdom verzwakt, grafwaerts treeden, en hun leeven in eene voor den tijd altoosduurende werkeloosheid eindigen. —— Dan, welk een onwaerdeerbaer voorrecht is het, dat ons, die leeven, de weg nog niet afgesneeden is, om tijdelijk en Eeuwig geluk deelachtig te worden! - - Dat ook de weg niet afgesneeden mogte zijn ter herstelling der ongelukken en rampen, die het dierbaer Vaderland, bijzonder in het afgeloopen Jaer, troffen, en ook nu nog treffen! —— De God van Nederland redde het zelve! Hij herstelle, en wacke voor, Burgerlijke en Godsdienstige voorrechten! en hij doe vreede, eendracht en welvaert in ons midden woonen! op dat eenmael de gansche Natie, eensgezind, met waere Vaderlandsliefde bezield, dubbele reeden vinden, om de wierook hunner dankbaerheid, als een Gode aengenaem offer, ten Hemel op te doen stijgen! en dat onze welvaert, tot aen 't einde der Eeuwen, bevestigd zij en blijve!

P.

LETTERSCHRIFT, NIET EERST AAN MOSES ONTDEKT, NOCH VAN EENE ONMIDDELYK GODLYKE HERKOMSTE.

(Ontleend uit ASTLE's *Origin and Progres of Writing.*)

Veele Geleerden hebben veronderfteld, dat het Letterfchrift van eene Godlyke herkomst was, en verfcheide beweerd, dat GOD zelve de Letters eerst mededeelde, terwyl andere ftaande hielden, dat de Wet der Tien Geboden het eerfte Letterfchrift geweest hebbe.

't Is zeer onze zaak te onderzoeken, in hoe verre deeze gevoelens gegrond zyn; want kunnen ze naar eisch beweezen worden, dan mogen we allen verder onderzoek ftaaken; doch blykt het dat ze geen fteunzel in de Rede of in de Heilige Schrift hebben, dan hebben wy de volfte vryheid, om den Oorfprong der Letteren elders te zoeken: ter voldoening der zodanigen, die deeze begrippen omhelsd hebben, moeten wy nagaan wat de Gewyde Gefchiedenis deswegen aan de hand geeft.

Het eerfte gewag van fchryven vinden wy *Exod.* XVII. 14. *De* HEERE *zeide tot* MOSES, *fchryft dit tot gedagtenisfe in een Boek, en legt het in de ooren van* JOSUA, *dat ik de gedagtenisfe van* AMALEK *geheel uitdelgen zal, van onder den Hemel.* —— Dit bevel werd gegeeven, onmiddelyk naa de nederlaage der *Amalekiten*, by *Horeb*, en eer de Kinderen *Israëls* den Berg *Sinai* bereikten. Merkwaardig is het dat 'er geen de minfte aanduiding zy, om ons te doen denken, dat het fchryven toen nieuwlings was uitgevonden; integendeel mogen wy befluiten, dat MOSES begreep wat het was een *Boek te fchryven;* anderzins zou GOD hem onderrigt hebben, gelyk hy NOACH deedt, by het bouwen van de Ark: was hy in de Schryfkunst geheel onbedreeven geweest, zou hem, zonder zulk eene onderregting, dit bevel niet hebben kunnen gegeeven worden: MOSES brengt ook geen de minfte zwaarigheid in, op het ontvangen van dit bevel. —— Wy vinden desgelyks, dat MOSES alle deeze woorden fchreef, en alle de oordeelen des HEEREN begreepen in het een- en twintigfte, en de twee volgende, Hoofdftukken van het Boek EXODUS, eer de twee befchreevene Steenen Tafels hem toegezegd waren. De over-

overlevering dier Tafelen wordt niet gemeld voor het 18 vers van het XXXI Hoofdstuk, naa dat GOD voleind had met hem op den Berg te spreeken, schoon de Tien Geboden, onmiddelyk naa zyne derde afdaaling, werden afgekondigd.

'T Verdient onze opmerking, dat MOSES nergens het Letterschrift opgeeft als iets nieuws ten zynen tyde, veel minder zich zelven als den Uitvinder; in tegendeel spreekt hy van de Schryfkunst als eene welbekende zaak, en algemeen in gebruik. EXOD. XXVIII. 21. schryft hy: *Deeze Steenen zullen zyn met de twaalf naamen der Zoonen Israëls, met hunne naamen; zy zullen als zegelen gegraveerd worden, elk met zynen naame; voor de twaalf Stammen zullen zy zyn*, en wederom vers 36. *Verder zult gy eene plaate maaken van louteren goude, en gy zult daar in graveeren, gelyk men zegelen graveert*. DE HEILIGHEID DES HEEREN. Kan 'er iets uitdruklyker gezegd worden? Zou het niet ongerymd weezen te lochenen, dat deeze Naamen en deeze Spreuk, in Woorden en Letteren, moesten vervaardigd worden? Dan het schryven was, ten tyde van MOSES bekend, en by het Volk in gebruik, naar uitwyzen van *Deut.* VI. 9. waar de Israëliten geboden worden, de woorden welke MOSES hun geboodt *op de posten van hunne Huizen en aan hunne Poorten te schryven*; zie ook *Deut.* XI. 20. De Koning, moest *een dubbel van de Wet afschryven in een Boek*, *Deut.* XVII. 18. De Man *iets schandelyks in zyne Vrouwe gevonden hebbende, moest haar een Scheidbrief schryven. Deut.* XXIV. 1. Over de *Jordaane* getrokken zynde, moesten de *Israëliten* groote steenen oprichten, dezelve met kalk bestryken, en daar op *alle de woorden der Wet schryven. Deut.* XXVII. 3. 8. Eenige deezer plaatzen, dit verdient eene byzondere opmerking, hebben betrekking tot gevallen vóór de Wetgeeving op den Berg *Sinai*.

Indien MOSES de Uitvinder van het Letterschrift geweest ware, of de Letters van GOD ontvangen hadt, welke tot dien tyd toe onbekend waren by de *Israëliten*, zou het hem als een verstandig Man gevoegd, en zeer overeenkomstig met zyn Character geweest hebben, dat hy hun den aart en 't gebruik deezer onschatbaare Kunst, door GOD hem ontdekt, mededeelde; moeten wy niet natuurlyk veronderstellen, dat hy den Werklieden, die hy Steenen en de gouden Plaat, ter bewerkinge, overgaf, zou gezegd hebben: „ In dit graveeren zult gy de Let-

„ ters gebruiken, welke GOD my mededeelde, of die ik „ nu ontdekt, en het gebruik daar van u geleerd, heb." Doch hy wyst hun tot een voorbeeld algemeen in zwang; zy moesten te werk gaan als de *Zegelgraveerders*. De Oude *Oosterſche* Volken ſneeden hunne Naamen en Spreuken op hunne Zegels, gelyk dit nog de gewoonte is by de groote LAMA van *Tartarye*, by de Vorſten in *Indie*, by den Keizer van *Conſtantinopole*, en diens Onderregenten.

Was deeze Kunst, ten dage van MOSES, eene nieuwe ontdekking geweest, hy zou het zo wel opgetekend hebben, als andere Uitvindingen: by voorbeeld, de Muzyk, enz. En 'er is geen reden altoos om te veronderſtellen, dat GOD de onmiddelyke Ontdekker der Schryfkunst was: want MOSES zou niet hebben kunnen naalaaten eene byzonderheid van dat aanbelang te vermelden: de gedagtenis van welke een der ſterkſte bolwerken tegen de Afgodery zou opgeleverd hebben.

Verſcheide aanzienlyke ongewyde Schryvers kennen de Ontdekking der Letteren aan de Goden, of door de Goden verlichte Mannen, toe. PLATO drukt zich hier omtrent ſterk uit, en vermeldt de God THEUTH of MERCURIUS, als den Uitvinder der Letteren. DIODORUS SICULUS wil, dat MERCURIUS de Schryfletters uitvondt, en de Menſchen de beginzels der Starrekunde leerde. CICERO ſtemt met PLATO in, en betuigt, dat HERMES of de vyfde MERCURIUS, door de *Egyptenaars* TOTH geheeten, de Letters eerst aan dat Volk mededeelde. De *Gentoos* beweeren, dat hunne Voorouders de Letters ontvingen van het Opperweezen, by hun *Brahma* geheeten.

Schoon wy, uit deeze getuigenisſen, mogen opmaaken, dat de Schryfkunst tot eene hooge Oudheid opklimme, ontdekken zy ons, nogthans, dat de Ouden zeer onvolkomene denkbeelden gehad hebben van de waare herkomst. PLATO zegt, dat eenigen, wanneer zy eene zwaarigheid niet uit den weg konden ruimen, eene Godheid in 't ſpel bragten, om den knoop door te hakken; en de geleerde Bisſchop van *Gloucester* merkt op, dat de Ouden niets aan de Goden toeſchreeven, waar van zy eenige beſcheiden hadden; doch, wanneer de heugenis der uitvindinge verlooren was, eigenden zy die, onmiddelyk, aan eene Godheid toe.

Naardemaal de Gewyde Geſchiedenis ons des niets bepaalds opgeeft, en de Ongewyde Schryvers niets voldoenends

nends daar over in 't midden brengen, ſtaat het ons vry dien Oorſprong op te ſpooren. —— Een weinig nadenkens zal ons ontdekken, dat de Menſchen, in derzelver ruwen en onbeſchaafden ſtaat, noch tyd, noch neiging, noch aanſpooring, hadden, om hunne Zielsvermogens te oefenen tot eene maate, genoegzaam om Letterſchrift te vormen; doch, wanneer een Volk zulk een ſtaat van beſchaafdheid bereikte, als vorderde, dat zy de bevattingen der Ziele, welke geene Lichaamsgedaante hadden, vertoonden, gaf noodzaaklykheid, de Moeder der Kunſten, gelegenheid tot eene verdere uitbreiding der menschlyke bekwaamheden, en drong zodanig een Volk tot het uitvinden eener vaardiger wyze, om hunne zaaken te verrigten, en de gebeurtenisſen te bewaaren, dan door Schilderſchrift kon geſchieden: want de onmogelykheid, om eene verſcheidenheid van louter verſtandlyke en afgetrokken denkbeelden en klanken, door eene zinnebeeldige voorſtelling, uit te drukken, deedt zich natuurlyk op, en teffens de noodzaaklykheid, om eene andere wyze uit te vinden, die meer bevatte.

Dusdanige uitoefeningen van het verſtandlyk vermogen greepen plaats, wanneer een Volk vorderingen begon te maaken in Kunſten, Handwerken en Koophandel; hoe meer vernufts zodanig een Volk bezat, hoe meer vorderingen 't zelve maakte in de uitdrukking zyner ſpraake, terwyl Volken, min gevorderd in beſchaafdheid en weetenſchap, een min volkomen zamenſtel van Characters hadden; en, eeuwen lang, niet verder in die Kunst vorderden dan de *Chineezen* in het maaken van hunne merken. Hieruit ſproot voort, dat de bezigheid der Vorſten, Kunſtenaars en Koophandeldryvers, de noodzaaklykheid deedt gebooren worden, om bedagt te zyn op de uitvindinge van eene vaardige wyze, om berigt mede te deelen aan hunne Onderdaanen of Medehandelaaren, op eenigen afſtand van hun verwyderd. Zulk eene verbetering was van de blykbaarſte nutheid niet alleen voor den Vorst, en den Staatsman, maar voor allen die eenen eenigzins uitgebreiden handel dreeven.

WAARNEEMING VAN EENEN LYDER, DIE, NA HET GENEEZEN VAN VEROUDERDE GEBREKEN, PYN IN DE OOREN KREEG, BENEVENS EEN GEDUURIG UITVLOEIJEN VAN ETTER UIT HET OOR, EN EINDELYK HET GEHOOR VERLOOR. Door den Heere JASSER, *Heelmeester van het Regiment van Lengefeld.*

Aan de Heeren Schryvers der Vaderlandsche Letteroeffeningen.

WELEDELE HEEREN!

Na dat ik, in het 11de Stuk, van het IIde Deel der Nieuwe Algemeene Vaderlandsche Letteroeffeningen, de Waarneeming van den Heer FIELITZ, wegens eene gelukkig geneezene Doofheid, geleezen had, wierd ik nieuwsgierig, om te weeten, wat aanleiding tot zulk eene byzondere konstbewerking gegeeven had. Op de door den Heer FIELITZ aangehaalde plaats, uit de Bibliotheek van den Heere RICHTER, vond ik daar een zeer kort uittrekzel, uit eene Waarneeming van den Heere JASSER, te vinden in de *Vermischte Chirurgische Schriften, herausgegeben von* J. L. SCHMUCKER, *Dritter Band, pag.* 113. Deeze Waarneeming leezende, vond ik dezelve zo veel leerzaams te bevatten, en zulk een nieuw licht te verspreiden, over een gebrek, daar de Heelkunde, hoe verlicht anders, tot hier toe, weinig, of liever geene, hulp, aan heeft kunnen toebrengen, dat ik my de moeite getroost heb, dezelve te vertaalen; welke vertaaling ik de Eer heb Uwe Ed. toe te zenden. Vinden Uwe Ed. goed, dezelve in uw geagt Maandwerk te plaatzen, het zal zeer aangenaam zyn aan hem, die de Eer heeft zig met alle agting te noemen,

Haarlem,
23 Nov. 1787.

Uwe Ed. bestendige Leezer,
JOHANNES DAAMS.

* * * * *

Een Soldaat, genaamd HITTBERG, wierd, by het opreg-

regten van het Regiment, uit het Dragonder Regiment van Apenburg, by ons als Recrut aangesteld. By het beschouwen der Recruten, berigtte hy, dat hy reeds zedert veele jaaren Oorpyn had gehad, en dat 'er bestendig, uit het regter Oor, eene etteragtige stoffe vloeide, dat hy aan het slinker Oor zyn gehoor geheel verlooren had, en aan het regter ook zeer bezwaarlyk hoorde. Ik vroeg hem, of hy anders altyd gezond was geweest? Hierop antwoordde hy, ja! behalven dat hy, voor omtrend vier jaaren, eenige gaaten aan het regter Been had gehad, en hy herinnerde zig, dat hy, zedert dat deeze geneezen waren, pyn in de Ooren had gekreegen, en dat hier op het uitvloeijen des Etters gevolgd was. Ik onderzogt zyne Ooren, en vond, dat uit dezelven een zeer stinkende Etter vloeide. De Commandant van het Regiment, die by dit onderzoek tegenwoordig was, ligtte zyn stok op, en verzeekerde den Recrut, dat dit het waare hulpmiddel was, om zyn verlooren Gehoor weder te herstellen, en den Etter uit zyne Ooren te krygen. By deeze nieuwe geneeswyze, dorst ik my niet onderwinden, den Lyder voor eenen Invaliden te verklaaren. Hy wierd als Soldaat gekleed, en moest de Soldatenoeffeningen leeren. Na verloop van drie Weeken, wierd dit Mensch in het Hospitaal gebragt. Hy had eene hevige Koorts, en klaagde over ondraaglyke pyn in het regter Oor. In het slinker Oor was de pyn, zedert dat hy het gehoor uit het zelve verlooren had, zeer draaglyk, en 'er vloeide zeer weinig Etter uit. Ik liet den Lyder aderlaaten, het Bloed had een Ontsteekingskorst. Ik liet weekmaakende stovingen op het Oor leggen, en in het zelve Melk, waar in Althæawortel gekookt was, spuiten. De pyn en koortsige beweegingen hielden geduurig aan. Den volgenden dag wierd het aderlaaten herhaald, en voor inwendig gebruik wierd hem een verzagtend Drankje gegeeven. Hem wierden zagte prikkelende Klisteeren gezet. Daar de pyn nog gestadig aanhield, schoon de Koorts op den zevenden dag verminderde, wierden hem ook Spaansevliegpleisters agter de Ooren en in den Nek gelegd. Daar ik in deezen tyd ruim 360 Zieken in het Regiment had, en de meeste myner Onder-Heelmeesters ook ziek waren, kon ik indedaad deezen Lyder zoo niet behandelen, als zyn toestand wel vorderde. De uitwendige hulpmiddelen konden ook niet behoorlyk aangewend worden, om dat 'er te veel Zieken, en te weinig Onder-Heelmeesters, waren.

Om dat de Lyder vry van Koorts was, liet ik hem weder naar zyne Compagnie gaan. Naderhand heb ik deezen Lyder nog zeer dikwils, met dezelfde toevallen, in het Hospitaal gehad, en daar zyn gebrek reeds zo oud was, liet ik hem, zo dikwils hy vry van Koorts was, weder naar zyne Compagnie gaan. Hy klaagde wel altyd, dat zyn gehoor, aan het regter Oor, geduurig zwakker wierd, maar dit alles hielp niets: hy was eens Soldaat geworden, en moest het blyven. Deeze Mensch verdiende alle medelyden, dewyl hy dikwils onder het Geweer gestraft wierd, om dat hy het Commando niet regt verstond. Dewyl zeer veele Recruten uit Polen aan dit Regiment bezorgd wierden, en deezen ook als dooven konden aangemerkt worden, om dat zy de Duitsche Taal niet verstonden, wierd hy onder deeze Klasse gebragt; in het kort, hy moest leeren exerceeren.

In het Jaar 1776, wierd hy weder in het Hospitaal gebragt. Hy had andermaal eene hevige Koorts, en de pyn was zo verbaazend, dat de Lyder half raazend was. Ik liet hem in twee dagen driemaal aderlaaten, ik gaf zagte afvoerende middelen, ik liet weekmaakende inspuitingen, als ook Dampbaden, in het Oor gebruiken; ik liet, agter de Ooren en in den Nek, Spaansevliegpleisters aanleggen, en Bloedzuigers aanzetten. Alle deeze middelen wierden na elkander beproefd, maar alles was vergeefsch, en verschafte den Lyder zelfs de geringste verzagting zyner pynen niet. Hy liep dag en nagt in de Kamer rond, dewyl hy nergens rust vond, zo, dat ik in de noodzaakelykheid gebragt wierd, hem zomtyds, door eene gift van het Heulsap, *Opium*, voor eenige uuren een weinig slaap te bezorgen. Uit het Oor vloeide zulk eene menigte stinkende Etter, dat hy langs de zyde van den Hals neer liep. Als ik aan de uitwendige opening van het Oor drukte, (deeze heevige pyn was alleen aan het regter Oor) vloeide 'er dikwils een dikke korlagtige Etter uit. Na verloop van drie Weeken liet het zig aanzien, of 'er agter het Oor, op het mamwyze uitsteekzel, *processus mastoideus*, een gezwel zou komen. Ik had tot hier toe op dit deel altoos blaartrekkende middelen gelegd. 'Er vertoonde zig eene kleine verheevenheid, en ik dagt door het gevoel eenige vogtgolving te ontdekken. Dit deel liet ik nu met weekmaakende stovingen beleggen. Den volgenden dag was de kleine verheevenheid verdweenen, en ik kon, door het gevoel, geene vogtgolving meer ontdekken.

ken. Ik verwisselde de weekmaakende omslagen weder, met prikkelende middelen, en de Basilicum wierd, met Spaansevliegen vermengd, weder aangelegd. Na eenige dagen vertoonde zig weder eene verheevenheid, en ook eene twyfelagtige vogtgolving. In deezen tyd, was de Koorts des Lyders dan eens heeviger, en dan eens minder, na dat de pyn meer of minder was. Het was niet mogelyk hem in het Bed te houden. Den meesten tyd liep hy, zo wel by dag als by nagt, door de Kamer, en dikwils verscheurde hy, door de felle pyn, alles wat hy aan zyn Lyf had. Ik nam een Mesje, en maakte, op deeze plaats, eene insnyding tot op het Been, van een duim lang. Uit de opening kwamen eenige droppels geelagtige, zeer dunne en scherpe Etter, doch ik kon door de *Sonde* verder niets ontdekken. Hierop liet ik dit deel weder met weekmaakende stovingen beleggen. Ik hoopte, dat de Lyder nu eenige verligting van zyne pynen zou ontwaar worden, doch zy bleeven altyd dezelfde. By het Verband ontdekte ik eene zwarte vlek aan het pluksel; dit deed my opmerkzaam zyn, dewyl ik dagt, dat onder de Pees van de Borst-Sleutelbeens-Kaakspier, *Musculus Sterno-cleido-mastoideus*, aan het tepelwyze uitsteekzel van het Slaapbeen, Beenbederf, *Caries*, plaats had. Maar, om dat ik, door de *Sonde*, niets ontdekken kon, nam ik een *Bistourie*, en ontblootte het tepelwyze uitsteekzel meer van de Pees en het Beenvlies. Eindelyk vond ik deszelfs oppervlakte geheel raauw, en van het Panvlies ontbloot. Ik voelde met de *Sonde*, op de oppervlakte van dit Been, heen en weder, en stak dezelve eindelyk in eene opening, die in het Been was, en toen ik dezelve dieper indrukte, bleef zy in de cellen van dit uitsteekzel zo vast steeken, dat ik moeite had om ze weder te rug te brengen. Ik stelde my op dit oogenblik de zorgelykste uitkomst van dit gebrek voor; daar was Beenbederf tegenwoordig; als dit de cellen van het tepelwyze uitsteekzel aantastte, met welk een middel zou ik het te keer gaan? Het was insgelyks ook mogelyk, dat het Beenbederf de inwendige oppervlakte van dit Been kon aangrypen, en ik zag in myne gedagten mynen Lyder, met de innerlykste droefheid, een langzaamen dood, met de hevigste pynen, te gemoet treeden. Ik liet my eene Spuit geeven, en, daar ik geen ander spuitmiddel by de hand had, nam ik een aftrekzel van Borstthee, en spoot dezelve, een weinig laauw gemaakt, in de

de opening. De pyp der Spuit vulde de opening zo naauwkeurig, dat zy als eene wigge daar in paste. Uit de uitwendige Wonde vloeide niets van de inspuiting. Terwyl ik op de uitwendige opening van het Oor myne aandagt gevestigd had, boog de Lyder het Hoofd naar de slinkerzyde, even als men het zelve te rug trekt, als men ons iets in de Ooren wil steeken; ik wist niet wat hy doen wilde; hy riep: „Myn God, wat komt my over! „daar loopt my iets door het Oor in het Hoofd;" hy begint met den Neus te snuiven, en de inspuiting loopt uit het regter Neusgat. Ik schrikte zelfs van dit verschynzel, en om my van deszelfs zekerheid te overtuigen, herhaalde ik de inspuitingen dikwils. Uit de uitwendige opening van het Oor kwam te gelyk veel Etter, maar ik kon niet ontdekken, of 'er iets van de inspuiting onder gemengd was. De Lyder vertoonde een vrolyk gelaat. Ik vroeg hem, hoe hy gemoed was? en hy antwoorde my: „God „zy eeuwig gedankt, ik voel dat myn Oorpyn ophoud." Ik verbond de Wonde droog; de Lyder begaf zig ter rust, en sliep tien uuren na elkander: hy had op de aangedaane zyde gelegen, en 'er was zeer weinig Etter uit de uitwendige opening gevloeid. Des avonds verbond ik den Lyder weder, en spoot met dezelfde inspuiting; ik wilde hierin met opzet geene verandering maaken, dewyl hy 'er zig zo wel by bevonden had. Ik vroeg den Lyder, hoe hy zig bevond? en hy antwoordde met vreugde, dat de pyn hem byna geheel verlaaten had, behalven dat hy zomtyds eenige gevoelige steeken in het Oor gewaar wierd. De Etter, die uit de uitwendige opening van het Oor vloeide, wierd dagelyks minder, hy wierd van eene goede kleur, en in agt dagen verdween de stank, en de pyn, zo wel als het uitloopen des Etters, uit de uitwendige opening. Ik hield op met de inspuiting, en verbond de Wonde zeer eenvoudig, met droog pluksel. Het ontblootе Been kon men nog eenigen tyd voelen, en, daar 'er geen Etter uit deeze opening vloeide, bragt ik derzelver lippen tot elkander, en, na verloop van drie Weeken, was de Wonde byna gesslooten. In dit geval beken ik myne onkunde, daar ik den loop, die de inspuiting door de Gehoorbeenderen genomen heeft, volstrekt niet kon verklaaren. Ik wist wel, dat de cellen van het tepelwyze uitsteekzel des Slaapbeens in eenig verband staan met het Gehoor; maar hoe deeze vereeniging met de trompet van EUSTACHIUS, *Tuba Eustachiana*, geschied, daar van had

had ik, in de Been- en Natuurkundige Voorleezingen, niets gehoord, maar wel, dat de holligheden van den *mastoideus* het Gehoor helpen versterken. De trompet van EUSTACHIUS word, van de Ontleedkundigen, tot de uitwendige werktuigen van het Gehoor gereekend te behooren, en het is bekend, dat doove Menschen, door hunnen Mond te openen, hun Gehoor eenigzints versterken, en dat dit geschied door de trompet van EUSTACHIUS; maar dit alles word door de trillende beweeging der Lugt veroorzaakt, die veel fyner en vloeibaarder is, dan myne inspuiting was. Naar myne gedagten, dringt de inspuiting uit de holligheden van den *mastoideus* in het agterste gedeelte van de holligheid des Trommels, en uit deeze in de buis van EUSTACHIUS. My kwam ook in gedachten, of de gezonde staat deezer deelen, door de ophouding des Etters, niet veranderd kon zyn. Ik nam een droog Doodshoofd, zaagde het tepelwyze uitsteekzel van het Slaapbeen door, en in welk eene celle ik spoot (*), de inspuiting kwam aan het steenagtig gedeelte van het Slaapbeen, *pars petrosa ossis temporum*, op die plaats te voorschyn, waar zig het Kraakbeenige gedeelte van de trompet van EUSTACHIUS met het zelve vereenigt. Het scheen my de moeite waardig te zyn, dit verschynzel nader te onderzoeken. Wy hebben zeer veele vorderingen in de Konst, aan toevallige omstandigheden, te danken. Ik stelde my de volgende Vraage voor: Zou het niet mogelyk zyn, als men by menschen, die, door lang aanhoudende Oorpynen, of door andere ziekten, het Gehoor verlooren hadden, de Proeve nam, om het mamwyze uitsteekzel van het Slaapbeen, *Processus mammillaris ossis temporum*, te doorbooren, en door behoorlyke inspuitingen, het Gehoor weder te herstellen?

(*) Deeze Proeve is volkomen wettig: want ik heb 'er in Slaapbeenderen de proef van genomen, en heb hier by het volgende nog waargenomen: 1) Om het ingespoten vogt door te laaten, moet men zommigen, diep na de punt, en anderen nader by den wortel, doorbooren; de reden hier van ligt in de plaats, waar de Cellen groot genoeg zyn, om de Pyp der Spuit te omvatten. 2) In twee gevallen ging deeze Proeve ongemeen schielyk, want, in plaats van veele Cellen, was by den eenen maar eene Cel, en by den anderen eene dubbelde. 3) In alle deeze Proeven, vloeide niets van het gekleurde vogt, uit de beenige Gehoorbuis, by deszelfs Slaapbeenderen, terwyl zy het trommelvlies nog hadden; maar alles liep uit de Buis, waaraan het Kraakbeenige gedeelte der Buis van EUSTACHIUS gehegt was.

len? Ik had aan mynen Lyder de beste gelegenheid, om dit te beproeven, daar hy, reeds zedert veele jaaren, met het flinker Oor, niets kon hooren. Ik stelde het hem voor; in het begin was hy bevreesd voor het snyden; maar ik herinnerde hem, dat het hem geene byzondere pyn veroorzaakt had, toen ik hem aan het regter Oor had gesneeden; en na dat ik hem eene present beloofd had, besloot hy zig alles te zullen laaten welgevallen, wat ik met hem dagt te doen. Ik maakte dus eene opening door de Huid, tot op het Been, en ontblootte het Been in den omtrek van eene groote Erwt. En terwyl ik tot de doorbooring geen Werktuig had, en ook alleen de uitwendige plaat, *Lamina*, van het Been doorboord moest worden, bediende ik my hier toe van een *Troisquart*. Deeze doorbooring geschiedde in het midden van dit uitsteekzel, een weinig bovenwaards, omtrend welke plaats de grootste cellen haar begin neemen. Dewyl deeze opening zo groot was, dat ik de Pyp van een gewoone kleine tinne Spuit, (zo als dezelve in ons Hospitaal in gebruik zyn) kon inbrengen, spoot ik 'er een zeer wateragtig afkookzel van Myrrhe in. De inspuiting liep uit het flinker Neusgat, en, na vier dagen, verzeekerde my den Lyder, dat hy met het flinker Oor weder hooren kon. Ik voer nog eenige dagen voort met myne inspuiting. Ik liet den Lyder het regter Oor toestoppen, en hy verstond alles wat ik hem zeide, en gaf my daar op behoorlyk antwoord, nogtans zeide hy, dat het Gehoor aan het regter Oor veel helderer was, en ik nam de proeve, wanneer het regter Oor toegestopt was, met zeer zagt te spreeken, wanneer hy wel niet alle, maar nogtans de meeste, woorden verstond. Ondertusschen was ik zeer wel te vreeden, daar ik zag, dat de Lyder aan dit Oor zyn Gehoor weder gekreegen had, dat zedert veele jaaren geheel verlooren was geweest. Ik lag op de Wonde maar een eenvoudig verband, en verbond dezelve meest met droog pluksel; ik bragt derzelver lippen eindelyk te zamen, en in drie Weeken was zy volkomen geneezen, zonder dat ik eenige afschilfering van het Been ontdekt heb. Ik heb zedert, en zelfs tegenwoordig, terwyl ik dit geval beschryve, de Proeve met versche Doodshoofden genomen (†), en de inspuiting is bestendig

(†) Onder zes Proeven is my dit maar tweemaalen gelukt.

zig uit den Neus gevloeid. Terwyl ik dit ſchryf, heb ik een zeer versch Doodshoofd, waar in ik het inſpuiten door het tepelwyze uitſteekzel op nieuw beproeve; de inſpuiting dringt terſtond uit de uitwendige opening van het Oor naar buiten. Het ſpreekt van zelve, dat, als het Doodshoofd niet loodregt geplaatst is, de inſpuiting in den Mond zal vloeijen.

De Lyder is, zedert dien tyd, altyd gezond geweest, en heeft zyne Oorpynen nimmer weder gekreegen. Hy leeft tegenwoordig nog, en toen my de Regiments-Heelmeester, CREUZWIESER, in den verloopen Herfst, een bezoek gaf, verhaalde ik hem het geval, en liet den Soldaat by my komen, die hem het begin zyner ziekte, derzelver voortgang, en eindiging, verhaalde. Ik heb hem drooge Gehoorbeendeſen gegeeven, en hy heeft zelfs de proef met de inſpuiting genomen. Elk, die de proef hier van neemen wil, zal van de waarheid van dit geval overtuigd worden. Indien zig een Lyder by my vervoegt, die zyn Gehoor verlooren heeft, en niet bevreesd is voor het ſnyden en booren, dat op deeze plaats van weinig belang, en zonder eenig gevaar, is, zal ik, zonder bedenken, deeze proef hervatten. Het geval, dat ik hier beſchreeven heb, is misſchien geene nieuwe ontdekking, ſchoon het voor my geheel nieuw is. Ik beken, dat de oude Heelkundigen veel geſchreeven hebben, dat ik niet geleezen heb. Maar het is voor de Konst ook reeds genoeg, als herhaalde Waarneemingen de waarheid in een helder licht zetten.

De eerſte heb ik met Therbentyngeest, maar de andere met een groen geverfd vogt, beproefd. Hier vloeide het vogt, in eene loodregte plaatzing, uit den Neus, maar voorwaards geboogen zynde, liep het uit den Mond, doch ik heb het niet uit het Oor zien loopen. De grond van dit verſchynzel ſchynt in de kragt van het vogt te leggen, welks hevige vloeijing in de buis en tegen den trommel toeneemt, door de naauwe buis, waar door het, door de kragt der Spuit, gedreeven word.

FALKENBERG.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER KEERKRING-VOGELEN.

(Volgens den Heer de BUFFON.)

Wy hebben Vogels gezien, die van het Noorden na het Zuiden trokken, en, met een vrye vlugt, alle de Lugtsteeeken te land en zee doorvlogen; wy zagen andere aan de Poolgewesten bepaald, en, als laatste Kinderen der stervende Natuure, aan de bevroozene streeken bepaald. De *Keerkring-Vogel*, in tegendeel, schynt een weezen, aan de Zonnekar gehegt onder de brandende Lugtstreek, door de Keerkringen bepaald. 't Is uit deezen hoofde dat LINNÆUS hem den Dichterlyken naam van *Phaëton* geeft. In 't hedendaags Latyn heet hy *Lepturus*, by de Engelschen *Tropick Bird*, by de Franschen *Oiseau Tropique* of *Paille en queue*. by de Spanjaarden *Rabo di Junco*, by de Hollanders *Pylstaart*.

Zonder ophouden in die brandende Lugtstreek vliegende, zonder ooit buiten de twee uiterften van den Zonneweg te gaan, kondigt hy den Zeelieden de nadering aan der Keerkringen; een eigenaartige oorsprong van den naam daar aan gegeeven. Het zien deezes Vogels strekt ten ontwyfelbaaren teken, dat men onder de Brandende Lugtstreek komt, 't zy men van 't Noorden of 't Zuiden nadert; in die Zeeën ontmoet men *Keerkring-Vogels*. 't Is op de afgelegenste en diepste in Zee geplaatste Eilanden in den Oceaan der beide *Indiën*, als *l'Ascension*, *St. Helene*, *Rodrigue*, *de France* en *Bourbon*, dat deeze Vogels, by voorkeuze, heen vliegen, en hun verblyf houden. De groote ruimte der *Atlantische Zee*, ten Noorden, schynt hem tot de *Bermudes* gevoerd te hebben, bykans negen Graaden buiten den Noorder Keerkring, waar CATESBY ze zag komen nestelen, en broeden op de hooge rotzen, die deeze Eilanden omringen (*); dit is de plaats des Aardkloots, waar zy zich het verste van den Brandenden Wereldgordel verwyderd hebben: voorts bewoonen zy, en zweeven heen, door de geheele breedte van dien Wereldkring, en worden weder gevonden aan de andere grenspaalen ten Zuiden, waar zy de Eilanden bevolken, door den Scheepsbevelhebber COOK ontdekt, op

(*) CATESBY, *Carolin. Append.* p. 14.

op het *Paasch-Eiland*, de *Societeit-* en de *Vriendlyke Eilanden*. De Heeren COOK en FORSTER hebben ook deeze Vogels aangetroffen op verscheide plaatzen in volle Zee, omtrent op dezelfde Breedte: want schoon derzelver verschyning aangemerkt wordt als een teken van de nabyheid des Lands, blykt het onlochenbaar, uit de verhaalen der Zeelieden, dat zy zich somtyds op verbaazende afstanden verwyderen, en verscheide mylen ver vliegen.
„ Wy zagen" schryft FEUILLEE, „ een *Keerkring-Vogel*
„ op twintig Graaden Noorder Breedte, en drie honderd
„ zes en dertig Graaden Langte. Ik stond versteld, dee-
„ zen Vogel, op zulk een grooten afstand van het Land,
„ als wy ons toen bevonden, aan te treffen; onze Capi-
„ tein, die verscheide reizen na de *Americaansche Eilan-*
„ *den* gedaan hadt, myne verwondering bemerkende,
„ verzekerde my, dat deeze Vogels 's morgens van de
„ Eilanden afvloogen, om hun leevensonderhoud op Zee
„ te zoeken, en 's avonds na hunne nesten wederkeer-
„ den, zo dat zy zich omtrent vyf honderd mylen van
„ die Eilanden moeten verwyderen (†)."

Behalven dat de *Keerkring-Vogels* zeer sterk en vlug van vlugt zyn, hebben zy, om zulk een langen weg af te leggen, het vermogen, om op het water te rusten; LABAT wil, dat zy 'er zelf op slaapen, en daar een steunpunt te vinden, door middel hunner breede geheel gevliesde Pooten, welker vingers gansch aaneen verbonden zyn door een vlies, gelyk die der *Kormorans*, *Fregat-Vogelen*, met welken de *Keerkring-Vogel* in aart overeenkomt, als mede in de gewoonte, om op de boomen te roesten; ondertusschen heeft hy meerder overeenkomst met de *Zee-Zwaluwen*, dan met een der gemelde Vogelen; naar dezelve gelykende in de langte der vleugelen, die kruislings over den Staart leggen, wanneer de *Keerkring-Vogel* zit; ook gelykt hy naar dezelve, in de gedaante van den bek, die, egter, veel sterker, veel dikker, en aan de kanten even getand is.

De grootte van den *Keerkring-Vogel* is die van een gewoone Duif: en 't helder wit zyner Pluimadie zou genoegzaam weezen om hem uit te doen munten; doch zyn in 't oogloopendst kenmerk is een dubbele lange veder, welke zich vertoont als een Stroohalm, in den Staart gestoo-

ken,

(†) FEUILLEE, *Observations*, p. 170.

ken, 't geen hem den naam van *Paille en queue* heeft doen krygen. Deeze dubbele lange veder bestaat uit twee stukken, elk gevoegd aan de zyde van een bykans kaale pen, alleen bezet met zeer korte baardjes; deeze zyn verlangingen van de twee middelste Staartpennen, de Staart is voor het overige kort en bykans geen; deeze dubbele lange veder is twee- of vierentwintig duimen lang, dikwyls is de een langer dan de andere, zomtyds ziet men 'er slegts één, 't welk van toeval of den ruityd afhangt: want deeze Vogels verliezen als dan die wyd-uitsteekende Staartpennen, 't is als dan, dat de Inwoonders van *Otaïti*, en de daar omstreeks liggende Eilanden, deeze lange pennen opzamelen in de bosschen, werwaards die Vogels zich ter nachtrust begeeven. Die Eilanders vervaardigen 'er vederbosschen van voor hunne Oorlogshelden; de *Caraïbes* van *America* steeken deeze zelfde Staartpennen door het middenschot der neuze, om 'er zich fraaijer of verschriklyker door te maaken.

Ligt valt het te begrypen, dat een Vogel, die zo hoog, zo vry, zo ver vliegt, zich bezwaarlyk aan een gevangen staat konne gewennen. De Markgraaf DE QUERHOUËNT, op *Isle de France* zynde, hadt langen tyd een jongen *Keerkring-Vogel* gehad; doch hy moest, om hem te doen eeten, schoon reeds groot geworden, met geweld den bek openen, om hem het vleesch, waar mede hy hem voedde, te doen nuttigen; nooit wilde hy uit zich zelven eeten, en sliep bykans den geheelen dag. De korte en agterwaards staande Pooten maaken deezen Vogel zo log en loom van gang op den grond, als ligt en vlug in de lugt. Zomtyds heeft men waargenomen, dat deeze Vogels, afgemat, of door storm weggevoerd, het wand der Schepen in Zee ter rustplaats namen, en zich met de hand lieten grypen.

Men onderscheidt de *Keerkring-Vogelen* in twee of drie soorten, welke my alleen als Verscheidenheden voorkomen. De Markgraaf DE QUERHOUËNT verklaart deeze drie, op het Eiland *l'Ascension*, by elkander gezien te hebben. Het verschil is meest in de grootte gelegen; éene soort of verscheidenheid heeft de uitsteekende Staartpennen rood. Meergemelde Markgraaf heeft de goedheid gehad, my het volgende berigt, op *Isle de France* opgesteld, mede te deelen: „ de *Keerkring-Vogel, met roo-* „ *de Pennen*, nestelt op dit Eiland zo wel als de *ge-* „ *woone Keerkring-Vogel;* de laatstgemelden in de holle

„ boo-

„ boomen, op het groote Eiland, de eerste in die op de „ kleine Eilanden, daar omstreeks. Men ziet een *Keerkring-Vogel, met roode Staartpennen*, bykans nooit op 't „ groote Eiland komen, en buiten den Paartyd verschynt „ 'er de gewoone *Keerkring-Vogel* desgelyks zeldzaam: „ zy brengen het leeven door met wyd en zyd te gaan „ visschen, en rusten op het kleine Eiland, *Coin-de-mize* „ geheeten, twee mylen van *Isle de France* gelegen. In „ September en October heb ik de nesten der *Keerkring-Vogelen* gevonden, en in ieder derzelven twee Eyeren, „ geelagtig wit, met rosse plekken: men verzekerde my, „ dat 'er dikwyls slegts één was in het nest van de grootste soort der *Keerkring-Vogelen:* dus schynt het getal „ deezer Vogelsoort niet zeer groot te kunnen weezen."

VERSLAG EENER REIZE VAN DEN HEER MARC THEODORE BOURRIT, DOOR DE YS-VALEI MONTANVERT, DEN 28 AUGUSTUS MDCCLXXXVII.

(*Journal de Paris.*)

„ De Naam des Bergbeklimmers, wiens Reize dit Opschrift aanduidt, is onzen Landgenooten bekend, „ door een Werkje, eenige jaaren geleden, by den Drukker deezes, YNTEMA, uitgegeeven, behelzende het „ *Verhaal eener Reize na de Ysbergen van het Hertogdom Savoye.* In 't zelve spreekt hy breedvoerig van de *Ysvalei Montanvert;* doch werd, op zyn toenmaaligen „ tocht, belet, dezelve geheel door te gaan. Thans een „ Berigt aantreffende van dien overtocht, welke op zichzelven zeer merkwaardig is, en, tot opheldering van „ het in dit dubbel leezenswaardig Werkje voorkomende, „ kan dienen, twyfelden wy geen oogenblik, om het der „ Vertaalinge, en eene plaats in ons Mengelwerk, waardig te keuren. Het zal den geenen, die 't gemelde „ Reisverhaal geleezen hebben, byzonder gevallen, indien zy het thans ondervondene daar mede vergelyken, „ en waarschynlyk anderen opwekken, om het keurig „ Verhaal, dier schaars bezogte Oorden, zich eigen te „ maaken."

* * * * *

Eene gewigtige ontdekking voor de Liefhebbers van 't

Gebergte is die eens doortochts van *Chamouni* in *Piemont*, door de Ys-valei van *Montanvert*, door twee Gidsen van *Chamouni* dit Jaar gevonden : deeze Gidsen, CACHAT LE GEANT en ALEXIS TOURNIER, hebben 'er onlangs den Heer BOURRIT, en diens tweeden Zoon, een Jongeling van veertien Jaaren, doch afgerigt in het Bergbeklimmen, gebragt.

Deeze Reisgenooten vertrokken van *Chamouni* den 27 Aug., om op *Montanvert* te overnagten, het weer was met Sneeuwjagt, en de Thermometer stondt 2 Graaden boven o.

Den 28 trokken zy, met maaneschyn, voorby de *Pontets*, zeer moeilyk beklimbaare rotzen, voor die 'er niet aan gewoon zyn, en kwamen met het aanbreeken van den dag by 't Ys. Ten zeven uuren bereikten zy den voet van *Govasse*, en begonnen ten acht uuren de hoogte der Ysbedding van *Tacul* te beklimmen. Zy hadden een ladder, twaalf voeten lang, mede genomen, om over de spleeten te komen, waar van zy de noodzaaklykheid wel ras ondervonden; het water in de spleeten was bevroozen, en de Ysbedding met tusschen de drie en vier duimen versch gevallen sneeuw bedekt. —— Ten negen uuren hadden zy veel moeite om voort te geraaken, en over de gaapende spleeten te komen: de weg werd verschriklyk; zy bevonden zich op hoogten, zo vervaarlyk en steil, en onder uithoolingen zo schrikbaarend overhangend, dat zy niet wisten hoe 'er uit te geraaken: zy moesten kruipen langs randen, omzet met eislyke steilten, en deeze randen, van welken het gezigt zo ontzettend was, hadden dikwyls slegts één voet breedte. De byl, om brokken weg te hakken, kwam hun niet min te stade dan de ladder en het touw, waar van zy zich by gelegenheid bedienden. Van tien tot één uuren hadden zy acht en dertig maalen de ladder moeten nederleggen.

Vervolgens kwamen zy op zeer gladde plaatzen, doorsneeden van spleeten, zo diep, dat men 'er geen grond van kon zien, en zo wyd, dat de ladder nauwlyks van den eenen tot den anderen kant kon reiken; in de langte strekten zy zich meer dan eene myl uit, en was het daarom ondoenlyk om ze om te loopen.

Omtrent één uur benamen dikke Nevels het gezigt der Bergtoppen, de Wind waaide uit alle hoeken, en de Koude nam toe. Ten twee uuren zagen zy geen Gezigteinder: de Yszee, waar op zy liepen, scheen onbegrensd;

zy

zy bevonden zich als op het Ys onder de Poolen; de Wolken scheenen 'er een gedeelte van te maaken: een vertoon, zo grootsch als schriklyk.

De ongerustheid der Reizigers vermeerderde, door de verbaazend groote spleeten, door zeer dun sneeuw bedekt: zy zouden daar in omgekomen weezen, zonder behulp van het touw, waar aan zy zich vastbonden; de Gids CACHAT viel 'er in, en zou, zonder de ladder, dien hy droeg, 'er niet uit hebben kunnen komen, zyn hoofd stak tusschen de sporten door.

Ten drie uuren werd hun toestand allerontrustendst: naardemaal zy dagten den Doortocht, welken zy zogten, om in *Piemont* te komen, voorby gegaan te weezen, en zy stonden gereed, om weder te keeren langs denzelfden weg, schoon wind en sneeuw de voetstappen half hadden uitgedelgd. De Koude klom tot een ondraaglyken Graad, de Thermometer stondt 6 Graaden onder o, hunne hairen, en zelfs de randen der sluiers, die zy voor hun aangezigt droegen, om 't zelve voor den aanval des sneeuws te beveiligen, waren vercierd met randen van ys; de sluier van den jongen BOURRIT hadt dusdanig een rand van een half duim breed. Deeze jonge Heer, die, als 't ware, handen noch voeten voelde, droeg dit leed met moed: toen de Thermometer tot 7 Graaden onder o daalde bevroozen hunne kleederen, en het overleer hunner schoenen.

De Gidsen, die zich verzekerd hielden, dat zy verder dan den beoogden Doortocht gegaan waren, liepen rondsom zwerven, even als lieden, die, een schipbreuk ontkomen, zich der baaren zoeken te onttrekken, met van rots op rots te klimmen; zy zogten, om ergens een weg te vinden, die hun redde uit deezen hachlyken stond; terwyl de Heer BOURRIT en zyn Zoon, die hem steeds bybleef, reeds het ontwerp beraamden, om liever den nagt op die plaats door te brengen, dan verder af te dwaalen; zy overleidden den ladder aan stukken te breeken, daar van een vuur te stooken, de beenen te steeken in de voorraadzakken der Gidsen, en digt by elkander te blyven zitten; maar de Gidsen, die het onmogelyk oordeelden, de koude des nagts en het ongunstig weer uit te staan, hadden besloten, hoe veel moeite het hun mogt kosten, dien veegen toestand te ontworstelen.

Middelerwyl nam men den Barometer waar, die op 18

Duimen en 5 linien ftondt. De Thermometer was thans 7½ Graad onder o.

By vlaagen fcheen het dat de lugt zou opklaaren, naa de veelvuldige fneeuwontlastingen; op andere tyden fcheen de dikheid der nevelen den nagt te zullen vervroegen. Zodanig was hun hachlyke toeftand, wanneer een fterke vlaag wind, die de nevels verdreef, hun eenige Bergtoppen ontdekte, en zy onderfcheiden zagen, dat het fneeuwveld, waar op zy zich bevonden, hellende afliep; deeze omftandigheid gaf hun weder moed; door een tweede vlaag wind kreegen zy 't volle gezigt der eerst ontdekte rotzen, en befpeurden ze ook aan hunne regterhand. Terftond kondigde een vreugdegeroep dit goede nieuws aan de verst afgezworvene Gidfen: allen floegen zy dien weg op, en betraden denzelven, en deeze Rotzen, die den rug uitmaaken van een Berg, welks voetftuk te *Piemont* is, draagen den naam van *les Rochers Sauveurs:* of de *Rotzen van Behoudenis.* Zy waren het met de daad: dewyl zy van daar onder hun oog hadden geheel *Val d'Aost*, en *Cormayeur* aan hunne voeten. De zon fcheen 'er met helderen glans, de toppen van *St. Bernard* aan den eenen, en die van *Tarentaife* aan den anderen kant; veele Bergtoppen, met fneeuw en ys bezet, fchitterden, door de zuiverfte zonneftraalen befcheenen.

In deezer voege kwamen zy, uit den verlegenften toeftand, fchielyk in den allergewenschten; zy wenschten elkander onderling geluk, en de jonge Heer BOURRIT, wien de moed niet ontzonken was, en gedeeld had in alle de ongerustheden en fmerten der Gidfen, zonder zich nutlooze klagten te laaten ontvallen, ontving de ftreelendfte loftuitingen.

De fchoonheden van deeze Reis evenaarden de verfchriklykheden van dezelve; de heerlyke Rotzen van *Géant* en van *Charmos*, die men omging, de *Mont Blanc* zelve, en de onderfcheide Ys-beddingen, welke 'er van afloopen, de Obelisquen en Pyramiden, zo van Ys als van Granit; derzelver grootsch voorkomen, ftoute en fcherpe afknottingen, de Ys-bedding van *Tacul*, derzelver wendingen, en fpitzen, tusfchen de drie en vier hondert voeten in de langte verheeven, derzelver boogen als in de lugt opgehangen, de vervaarlyke diepten daar onder, zyn voorwerpen, die alle verbeelding, de rykfte en vrugtbaarfte zelfs, te boven gaan.

Onder den weg vernamen zy brokken Granit, welke hun

hun de schoonste Crystalschietingen, zonder eenige breuke of spleet, vertoonden: zy ontmoetten geen *Chamois*, of *Berggeiten*; doch zagen de voetstappen deezer geruste bewoonderen van het *Alpische* Gebergte versch in de sneeuw gedrukt. Zy hebben eene Ysbedding waargenomen, die van een der toppen van *Mont Blanc* afliep: deeze Ysbedding scheen hun toe in 't opperste gemeenschap te hebben met die van *Chamouni*: zy hoopten, in een volgend jaar, deeze gemeenschap nader te onderzoeken, als welke den overgang een goede helft zou verkorten.

By de *Rochers Sauveurs* lieten zy den ladder blyven, die denzelven droeg hadt 'er zich al eerder van willen ontlasten; doch zulks zou zeer onvoorzigtig geweest zyn: dewyl de gevaarlykste spleeten, door sneeuw overdekt, op de Ysbedding *Tacul* gevonden worden. By de *Rochers Sauveurs* ontdekten zy eene uitspringing van de Ysbedding, welke zy overgeloopen hadden, en waar van zy waarschynlyk zouden afgetuimeld weezen, indien de nevels by aanhoudenheid hunnen weg hadden blyven bedekken; de steilte was verschriklyk, zy gisten dezelve op niet minder dan honderd voeten.

Hun tocht op het Ys duurde twaalf uuren, het afdaalen na *Cormayeur* vyf uuren, en zy waren dien dag zeventien en een half uur op de been. In het nederklimmen volgden zy de randen van *Mont Truitier*, welke vergeleeken mogen worden met die der Naalden van *Gouté*, by *Chamouni*: deeze beweeglyke rotzen ontglippen de handen, en rollen van onder de voeten weg; maar, naa 't geen zy dien dag reeds gedaan hadden, kwam, 't geen hier te doen stondt, hun kinderspel voor, schoon 'er zeer steile plaatzen waren; ten half tien uuren bereikten zy *Cormayeur*, onder de begunstiging van een helderen maaneschyn.

Den negen en twintigsten stoegen zy op weg na *Cité*, de Hoofdstad van *Val d'Aost*, waar zy 's avonds aankwamen; de Kleeding der Gidsen, hunne lange, met yzer beslaagene, stokken, de bylen, welke zy op schouder droegen, en hunne lederen zakken, maakten dat zy in 't oog liepen, en gehouden werden voor Werkers in de Crystal-mynen.

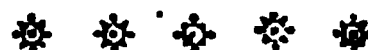
Op den dertigsten beklommen zy den grooten *St. Bernard* in zeven uuren, en toogen van daar na 't Vlek *St. Pierre*, drie mylen laager dan de Herberg gelegen, waar zy veel sneeuws en 't gezigt van den Winter hadden.

Eindelyk daalden zy af te *Martighi*, beklommen den *Trian*, en den ingang van *Balme*, en bereikten *Chamouni*: dit was een tocht van vyftien uuren.

Men wagtte aldaar de Reizigers reeds met ongerustheid, en hun wederkomst schonk vreugde aan de Inwoonders. De Heer BOURRIT pryst alle zyne Gidsen, maar geeft den grootsten lof aan CACHAT LE GEANT, dien hy den bynaam van *Sans Peur* gegeeven heeft. —— Twee dagen laater vertrok hy na *Geneve*, van deezen gedenkwaardigen Tocht de zonderlingste afbeeldingen mede brengende, en de eer van in één Dag na *Piemont* gereisd te zyn, te midden van duizend gevaaren; doch die te zyner voldoening strekten, door de bedenking, van 't geen de menschen kunnen doen, wanneer de nieuwsgierigheid tot zo vreemde voorwerpen, en de zugt na roem, hun bezielen.

BREEDVOERIG VERSLAG VAN DE GEBRUIKEN EN ZEDEN DER TEGENWOORDIGE INWOONDEREN VAN SYRIE.

„ *Syrie* is in de Oudheid zo beroemd geweest, bovenal in „ de Heilige Geschiedenissen, en vervolgens als de „ voornaamste Zetel des Oorlogs, ten tyde der Kruistogten, „ dat een Verslag van de Gewoonten en Zeden „ diens Lands, in den tegenwoordigen tyd, niet dan „ welgevallig kan weezen voor dat gedeelte onzer Leezeren, „ en dit is niet gering, die smaak vinden in Volksberigten, „ welke wy hun gaarne, zo ras eene gunstige „ gelegenheid zich aanbiedt, mededeelen. Deeze vonden „ wy in 't voortreflyk Werk, van den Heere C. F. VOLNEY, „ getyteld, *Voyage en Syrie et en Egypte, pendent les Années* MDCCLXXXIII — MDCCLXXXIV en „ MDCCLXXXV, en dus van zeer laate Jaartekening. „ Meer behoeven wy het tegenwoordig Stukje, 't geen „ voor zich zelven zal spreeken, niet aan te pryzen."

Syrie, zo wel als *Egypte*, heeft, veele Eeuwen geleden, groote omwentelingen ondergaan, die de Stammen van derzelver Inwoonderen in een gemengd hebben. Staande

de. het verloop van 2500 Jaaren, kunnen wy vyf Invallen tellen, die agtereenvolgend een vreemd Volk in dit Land bragten (*). —— De *Asſyriers* van *Ninevah* omtrent den Jaare DCCL, vóór de Christelyke Jaartelling, den *Euphraat* overgetoogen, bragten in zestig jaaren, bykans, het geheele Land, ten Noorden van *Judea*, te onder. —— De *Chaldeen* van *Babylon*, dit Ryk, van 't welk zy afhangelyk geweest waren, verwoest hebbende, volgden, als by erfregt, in de bezittingen op, en voltooiden de vermeestering van *Syrie*; het Eiland *Tyre* alleen uitgenomen. —— Op de *Chaldeen* volgden de *Perſen* van CYRUS, en op deezen de *Macedoniers* van ALEXANDER. —— Men zou hier uit verwagt hebben, dat *Syrie* niet afhangelyk zou worden van eene vreemde Mogenheid, en, volgens het natuurlyk Ryk van elk Land, een eigen Ryksbeſtuur gehad hebben: maar het Volk, 't geen in de *Seleuciden* (†) alleen eigendunklyk regeerende Dwingelanden aantrof, zich genoodzaakt vindende een juk te draagen, verkoos het minst knellende, en *Syrie* werd, door de wapenen van POMPEJUS, een Wingewest des *Romeinſchen* Ryks.

Vyf Eeuwen laater, wanneer de twee Zoonen van THEODOSIUS hun onmeetelyk Vaderlyk Erfgoed verdeelden, werd *Syrie* aan het Ryk van *Conſtantinopolen* gehegt. —— In 't Jaar DCXXII, namen de *Arabiſche* Stammen, onder de banieren van MAHOMETH, bezit van dat Land, en veranderden 't zelve in een tooneel van verwoesting. —— Zints dit Tydperk is het van een gereeten door de Burger Oorlogen der *Fathimiten* en *Ommiaden*; den *Caliphen* onttrokken door hunne wederſpannige Plaatsbekleeders; de oorlogzugtige *Turcomannen* ontweldigden het deezen; de *Europiſche Kruisvaarders* betwistten het hun; de *Mamaluken* van *Egypte* hernamen het; TAMERLANE met zyne *Tartaaren* verwoestten het, en viel het eindelyk in handen

(*) *Syrie*, of *Suriſtan*, is een *Turksch* Landſchap, in *Aſia*, ten Noorden bepaald door *Diarbek* en *Natolia*: ten Oosten door *Diarbek* en de Woestynen van *Arabie*, die ook met *Judea*, ten Zuiden, 't zelve beperken; ten Westen wordt het door de *Middelandſche Zee* beſpoeld.

(†) Na den dood van ALEXANDER werden alle Landen, door dien Wereldd winger veroverd, verdeeld onder zyne Veldheeren; een hunner, SELEUCUS, maakte van *Syrie* een onafhangelyk Koningryk, omtrent 312 jaaren vóór CHRISTUS.

den der *Turken*, die 'er twee honderd acht en zestig jaaren meester van bleeven.

Uit zo veelvuldige lotwisselingen, is eene zeer groote verscheidenheid van Bevolking des Lands ontstaan; in zo verre, dat de Inwoonders niet moeten aangemerkt worden als het zelfde Volk; maar als een mengzel van verscheide Volken.

In drie hoofdsoorten kunnen ze onderscheiden worden.

I. De Naakomelingen van het Volk, door de *Arabieren* overwonnen, naamlyk de *Grieken* van het *Oostersch Keizerryk*.

II. De Naakomelingschap der overwinnende *Arabieren*.

III. De Tegenwoordige Meesters van het Land, de *Ottomannische Turken*.

't Is noodig, ter oorzaake van eenige volgende onderscheidingen, de eerste en tweede hoofdsoort nader te onderscheiden. Dus moeten de *Grieken* gesplitst worden in —— 1. Eigenlyke *Grieken*, doorgaans *Schismatiken* geheeten, of die verschillen van de *Roomsche Kerkgemeenschap*. —— 2. *Latynsche Grieken*, met die Kerkgemeenschap vereenigd. —— 3. *Maroniten*, of *Grieken*, van den Aanhang van den Monnik MARON, voorheen onafhangelyk van de twee gemelde Kerkgemeenschappen; doch thans met de *Latynsche* vereenigd.

De *Arabieren* scheiden zich nader in de vier volgende soorten. —— 1. De Afstammelingen der Overwinnaaren, die veele verwandschappen hebben aangegaan, en het grootste gedeelte uitmaaken. —— 2. De *Montualen*, van de voorgenoemde onderscheiden, door hunne Godsdienstige Begrippen. —— 3. De *Drusen*, even zeer afgezonderd door hunne denkbeelden in den Godsdienst. —— 4. De *Ansarien*, desgelyks van de *Arabieren* afstammende.

By deeze Volken, die de oudste Inwoonders van *Syrie*, en de Bebouwers des Lands zyn, hebbe men drie andere Stammen te voegen, bestaande uit Schaapherders, die een zwervend leeven leiden: te weeten, de *Turcomannen*, de *Kourden*, en de *Arabische Bedouinen*.

Dit zyn de Geslachten, verspreid over het Land, tusschen de Zee en de Woestyne ingeslooten, van *Gaza* tot *Alexanderetta*. —— In deeze optelling is het aanmerkenswaardig, dat het Oude Volk geen zigtbaaren Vertegenwoordiger heeft: deszelfs Character is geheel en al vermengd met dat der *Grieken*: die, in de daad, zints

de

de dagen van ALEXANDER, in zekeren voege, tyds genoeg gehad hebben, om zich den tytel van Oorſpronglyke Bewoonders toe te eigenen: het Land alleen, en eenige trekken der Gewoonten en Gebruiken, bewaaren de voetſtappen der vroegere Eeuwen.

Syrie, daar in ongelyk aan *Egypte*, heeft niet geweigerd vreemde Geſlachten aan te neemen. Alle zyn ze daar, gelykerhand, Landeigen geworden. De Kleur volgt, in dit Land, dezelfde Wetten als in 't Zuiden van *Europa*, in de verſchillendheden, uit den aart der Lugtſtreeke ontſtaande. Dus zyn de Inwoonders der Vlakten in 't Zuiden bruiner dan die in 't Noorden, en nog meer dan de Bergbewoonders. Op den *Libanon*, en in het Land der *Druſen*, verſchilt de kleur niet van die der *Franſchen*, in 't midden van dat Ryk. Men heeft hoog opgegeeven van de ſchoone kleur, en de geregelde weezenstrekken, der Vrouwen te *Damascus* en te *Tripoli*: doch dit laatſte moeten wy op goed geloof aanneemen: want de ſluier, welke zy beſtendig draagen, laat niemand toe des algemeene waarneemingen te doen. —— In veele ſtreeken deezes Lands zyn de Vrouwen, ten dien opzigte, min ſchroomvallig; ſchoon niet min kuisch. In *Palestina* (§), by voorbeeld, ziet men de Vrouwen met ontbloot gelaad en hals; doch armoede en zwaare arbeid hebben haar geene perſoonlyke bevalligheden overgelaaten. De oogen alleen zyn over 't algemeen ſchoon. De kleeding, welke zy over 't algemeen draagen, veroorzaakt, dat men de lichaamsgeſtalte by elke beweeging kan zien. 't Ontbreekt zomtyds aan fraaiheid; doch aan geene evenredigheid. Ik herinner my niet, in *Syrie*, of zelfs in *Egypte*, zwaar gebochelde of mismaakte Perſoonen gezien te hebben. 't Is waar, dat men die ranke geſtalten, welke in *Frankryk* zo zeer in den ſmaak vallen, hier zelden ontmoet: men heeft 'er in 't Oosten niets mede op. De jonge Dogters volgen haare Moeders, en gebruiken reeds vroeg bygeloovige middelen, om zwaarlyvig te worden.

De *Syriers* zyn over 't geheel middelbaar van grootte: en, gelyk in alle heete Gewesten, ſchraaler dan de Inboorelingen van het Noorden. Niettegenſtaande dit, treft men in de Steden 'er eenigen aan, wier uitſteekende buiken

(§) *Palestina* wordt thans in den algemeenen naam van *Syrie* ingeſlooten.

ken toonen, dat de invloed der Leevenswyze, in zekere maate, dien der Lugtstreeke kan opweegen.

Het *Arabisch* is de algemeene Taal in *Syrie*. De Heer NIEBUHR verhaalt, van hooren zeggen, dat het *Syrisch* nog gesprooken wordt in zommige Dorpen, op het gebergte; doch, schoon ik hier over eenige Monniken, die het Land zeer wel kenden, onderhouden heb, kon ik niets daar van verneemen. Zy berigtten my, 't is waar, dat men in de Steden *Maloua* en *Sidnaia*, niet verre van *Damascus*, zulk een bedorven Taaleigen hadt, dat het zeer bezwaarlyk te verstaan was. Doch deeze bezwaarlykheid bewyst niets: want in *Syrie*, even als in alle de *Arabische* Gewesten, veranderen de Tongvallen op alle plaatzen. Ten aanziene deezer Streeken mag het *Syrisch* als een doode taal worden aangemerkt. De *Maroniten*, die dezelve in hun Kerkdienst behouden hebben, verstaan nauwlyks iets van 't geen zy voorleezen.

Ten opzigte van de *Grieksche* Taal, mag men dezelfde aanmerking maaken. Onder de Monniken, 't zy *Schismatiken* of *Catholyken*, zyn 'er weinigen die dezelve verstaan. Om kennis van die Taal te krygen, zouden zy 'er zich byzonder op moeten toeleggen op de Eilanden, in den *Archipel*. Daarenboven is het bekend, dat het hedendaagsche *Grieksch* in zulk eene maate bedorven is, dat het iemand, daar in kundig, zo weinig in staat stelt, om DEMOSTHENES te verstaan, als het *Italiaansch* hem CICERO zou doen begrypen.

De *Turksche* Taal wordt in *Syrie* van niemand gesprooken dan van de Soldaaten, de Landbestuurders, en de *Turcomansche* Horden. Eenige Inboorelingen leeren dezelve, om te gemaklyker met de *Turken* om te gaan, gelyk de *Turken* mede het *Arabisch* zich eigen maaken. Doch 'er is zo weinig overeenkomsts in de uitspraak en tongval deezer twee Taalen, dat geen derzelven ooit algemeen kan worden. De monden der *Turken*, gewend aan een brommende uitspraak, treffen zelden de scherpe toonen en sterke blaazingen van de *Arabieren*. Deeze taal bedient zich van zo veele Klinkers, en door de keel gevormde Medeklinkers, dat, wanneer men ze voor de eerste keer hoort, het niet anders gelykt dan het gegorgel in de keel. Deeze eigenschap maakt dezelve alle *Europeaanen* lastig: doch zo veel vermag de gewoonte, dat, wanneer wy by de *Arabieren* des klaagen, zy ons beschuldigen van mangel aan gehoor, en hetzelfde gebrek aan

aan onze Tongvallen wyten. Aan de *Italiaansche* Taal geeven zy den voorrang; en zy vergelyken, met eenigen grond van reden, de *Fransche* by het *Turksch*, en de *Engelsche* by het *Persiaansch*. Tusschen dezelve vindt men bykans dezelfde verschillendheden.

Het *Arabisch* in *Syrie* is veel ruwer dan in *Egypte*: de Uitspraak der Regtsgeleerden te *Cairo* wordt ten voorbeeld van vloeibaarheid en fraaiheid bygebragt; dan, volgens de waarneeming van NIEBUHR, is die der Inwoonderen van *Yemen*, en van de Zuidkust, zeer veel aangenaamer, en zet aan het *Arabisch* eene vloeibaarheid by, voor welke men die Taal ongeschikt zou agten. —— Men heeft het ondernomen, om overeenkomsten te vinden, tusschen de Lugtstreeken en de Taaluitspraaken: en, by voorbeeld, gezegd, dat de Bewoonders in het Noorden meer met de lippen en tanden spreeken, dan die van het Zuiden. Zulks moge waarheid weezen, ten opzigte van eenige gedeelten van ons Vaste Land; doch, om eene algemeene toepassing te maaken, moesten onze waarneemingen byzonderer en uitgestrekter weezen. In alle algemeene begrippen, de Taalen en derzelver aart betreffende, behoort men veel oplettenheids aan te wenden: want zy redenkavelen bestendig uit onze eigene, en, bygevolge, met een vooroordeel van hebbelykheid, 't welk zeer veel nadeels aan de juistheid der redenkavelingen toebrengt.

De *Turcomannen*, de *Kourden*, en de *Arabische Bedouïnen*, hier boven vermeld, hebben geen vaste Woonsteden; doch zwerven steeds met hunne tenten en kudden in bepaalde Landstreeken, van welken zy zich als Eigenaars aanmerken. De *Turcomannische* Herderlegérs slaan zich, by voorkeuze, neder in de Vlakte van *Antiochie*; de *Kourden* in 't Gebergte, tusschen *Alexanderetta* en den *Euphraat*; en de *Arabische Bedouïnen* op de grenzen van *Syrie*, naby hunne Woestynen, en zelfs in de Vlakten, dieper landwaards in, als die in *Palestina*, *Beka* en *Galilea*. Laaten wy van elk derzelven een byzonder verslag geeven, en wel eerst van de

TURCOMANNEN.

De *Turcomannen* behooren tot het aantal dier *Tartaarsche* Volkplantingen, die, ten tyde der groote Ommewentelingen van het Ryk der *Caliphs*, van het Oosten der *Caspische Zee* uittoogen, en de groote Vlakten van *Arme-*

menie en *Klein Asia* overstroomden. Hunne taal is dezelfde met de *Turksche*. Hunne Leevenswyze komt overeen met die der *Arabische Bedouïnen*. Gelyk zy, zyn ze Schaapherders, en gevolglyk genoodzaakt uitgestrekte Landen te doorzwerven, om spyze te vinden voor hunne talryke kudden. Doch 'er doet zich dit verschil tusschen beiden op, dat de *Turcomannen*, ryke weidlanden hebbende, eene grootere menigte Vee kunnen houden, zonder zich zo verre te verstrooijen als de Stammen in de Woestynen. Ieder hunner *Ordous*, of Legerplaatzen, erkent een Opperhoofd, wiens magt niet bepaald wordt door vastgestelde Wetten; maar door Gebruiken en Omstandigheden. Zeldzaam maakt hy 'er misbruik van, de Maatschappy niet talryk zynde, en de aart der dingen eene genoegzaame gelykheid tusschen de Leden bewaarende. Elk Man is in staat om de wapenen te draagen, en stelt 'er zyn eer in; dewyl niet alleen zyne veiligheid, maar de agting, op welke hy eisch kan maaken, van zyne persoonlyke sterkte afhangt. Al hun rykdom bestaat in Vee, als Kameelen, Buffels, Geiten, doch bovenal Schaapen. Hun voedzel krygen zy van de voortbrengzels der kudde en derzelver vleesch, 't geen zy in grooten overvloed hebben. Wat zy ten eigen gebruike niet behoeven, verkoopen zy in de Steden, aan het Volk op 't platte Land, en is bykans alleen genoegzaam om de Slagters huizen te voorzien. Voor 't zelve koopen zy Wapens, Kleederen, Zilver en Koorn.

De Vrouwen houden zich onledig met spinnen, en het vervaardigen van Carpetten, welker gebruik, zints onheugelyke tyden, in deeze Landen heeft stand gegreepen: eene byzonderheid, die ten bewyze strekt van een Leevensstaat zonder verandering. De eenige bezigheid der Mannen is rooken, en het oppassen van het Vee. Steeds te paard zittende, met de lans op den schouder, met een krommen houwer op zyde, en een pistool in den gordel, zyn ze geweldige Ruiters en onvermoeide Krygslieden. Menigvuldige twisten voeren zy met de *Turken*, voor welken zy vreeslyk zyn: maar, dewyl zy, in afdeelingen, van Legerplaats tot Legerplaats voorttrekken, verkrygen zy die overmagt niet, welke hunne kragten, in één Lichaam verzameld, zouden te wege brengen. Dertig duizend zwervende *Turcomannen* telt men in de Landstreeken van *Aleppo* en *Damascus*, de eenige streeken van *Syrie*, waar in zy zich onthouden. In den Zomer bezoekt een

groot

groot gedeelte deezer Stammen *Armenie* en *Caramanie*, waar zy de versche Weidlanden aantreffen: in den Winter betrekken zy hunne gewoone Kwartieren.

Men noemt dit Volk *Musfulmannen*, van welken zy in 't algemeen het voornaamste Teken, de Besnydenis, draagen. Maar zy bekommeren zich over den Godsdienst weinig, en hebben noch de plegtigheden, noch de geestdrift, van een gezeeten Volk. —— Wat hunne Zeden betreft, 't zou noodig weezen, zich lang onder hun opgehouden te hebben, om daar over, met nauwkeurigheid, te spreeken. De eenige byzonderheid, welke ik, met zekerheid, kan melden, is, dat zy het character van Roovers niet hebben, gelyk de *Arabieren*, schoon zy noch min edelmoedig, noch min gastvry, zyn dan deezen: en, wanneer wy in aanmerking neemen, dat zy een genoegzaam deel van de goederen des leevens, hoewel geen overvloed, bezitten, dat zy aan den oorlog gewoon, en tegen allen leed gehard, zyn, kan men zich gereed verbeelden, dat deeze omstandigheden hun voor het zedebederf der Stadbewoonderen, en van de verlaaging der Landlieden, moet bewaaren. —— Het tweede Volk, 't geen wy, byzonderder, in overweeging zouden neemen, zyn de

KOURDEN.

De *Kourden* vormen een ander Volkslichaam, welks verdeelde Stammen zich, op gelyke wyze als de *Turcomannen*, over *Neder-Asia* verspreid hebben. Zy besloegen, bovenal, een honderd jaaren geleden, eene groote uitgestrektheid Lands. Hun oorspronglyk Gewest is die Bergketen, waar uit de onderscheide takken van de *Tigris* ontspringen. Deeze keten loopt Zuidwaards, tot de grenzen van een Land, door de hedendaagsche Aardrykskundigen, onder de benaaming van *Kourd-estan*, beschreeven. De oudste Oostersche Overleveringen en Geschiedenissen gewaagen van dit Land, als het Tooneel van veele Fabelgebeurtenissen. Zy zyn de eigenste *Kourden*, door XENOPHON vermeld, onder den naam van *Kardukes*, die zich tegen het wederkeeren der *Tien Duizend* verzetten. Die Geschiedschryver tekent op, dat zy, schoon van alle kanten door het *Persisch* Ryk omgeeven, altoos de magt van den *Grooten Koning*, en wapens van diens *Satrapen*, uitgetart hebben. Hun Volkstoestand is nog bykans

dezelfde; want, hoewel in schyn schattingschuldig aan de *Ottomannen*, betoonen zy weinig ontzags voor de bevelen van den *Grooten Heer* en diens *Pachas*.

Volgens 't berigt van NIEBUHR, die deeze streeken, in den Jaare MDCCLXIX, bezogt, hebben zy, in 't gebergte, eene soort van Leenregeering, niet ongelyk aan die by de *Drusen* gevonden wordt. Elk Dorp heeft zyn Opperhoofd, en het geheele Volk is verdeeld in drie voornaame en van elkander onafhangelyke Partyen. De geschillen, natuurlyk uit deeze regeeringloosheid ontstaande, hebben een groot aantal Stammen en Gezinnen van het Volk afgezonderd, die het zwervend leeven der *Turcomannen* en *Arabieren* aannamen.

De *Kourden* zyn verspreid in *Diarbeck*, in de Vlaktens van *Azroum*, *Erivan*, *Sivas*, *Aleppo* en *Damascus*. Alle hunne Volkplantingen vereenigd, worden geschat op meer dan 140,000 Tenten, dat is zo veel gewapende Mannen, te bedraagen. Zy zyn, even als de *Turcomannen*, zwervende Schaapherders, doch van hun in Zeden verschillende. De *Turcomannen* geeven hunne Dogters ten Huwelyk met eene Bruidschat; de *Kourden* verkoopen ze tot Wyven voor eene geldsomme. De *Turcomannen* stellen geene waarde op de oudheid van afkomst, met den naam van *Adel* betyteld; de *Kourden* agten dit boven alles. De *Turcomannen* rooven nooit, de *Kourden* worden overal voor *Banditi* gehouden, en zyn, onder dien naam, verschriklyk in het Land van *Aleppo* en *Antiochie*, waar zy de Gebergten, ten Oosten van *Beilam*, bezitten. Hier, en in het Pachaschap van *Damascus*, beloopt hun getal meer dan 20,000 Tenten en Hutten: want zy hebben ook hunne vaste Woonsteden.

De *Kourden* draagen den naam van *Musfulmannen*, doch zy bemoeijen zich weinig met bespiegelende begrippen en plegtigheden. Veelen hunner, onder den naam van *Yazdie*, dienen den *Chaitan* of *Satan*, dat is het Weezen *Gode* vyandig. Dit denkbeeld, voornaamlyk standgrypende in *Diarbeck* en op de grenzen van *Syrie*, is een overblyfzel van het oude Stelzel der twee Beginzelen, het een *Kwaad* en het ander *Goed*, 't welk, onder verscheide gedaanten, als *Persische*, *Joodsche*, *Christlyke* en *Turksche*, altoos in deeze Gewesten geheerscht heeft. Men heeft ZOROASTER aangezien voor den eersten Uitvinder; doch, langen tyd vóór dien Propheet, kende *Egypte*, onder de naamen van *Osiris* en *Typhon*, de

Wee-

Weezens, *Ormuzd* en *Ahrimanes* geheeten. 't Is desgelyks eene dwaaling, te gelooven, dat dit Stelzel niet voortgeplant zou weezen, tot den tyd van DARIUS, den Zoon van HYSTASPES: want ZOROASTER, de Leeraar van 't zelve, leefde in *Media* gelyktydig met *Salomo*.

De Taal, de voornaamste aanwyzing van de verwantschap der Volken, is onder de *Kourden*, in drie Uitspraaken, verdeeld. Dezelve heeft noch de blaazingen noch de keelletters van de *Arabische*, en men beweert, dat dezelve niet naar de *Persiaansche* gelykt; gevolglyk dat het eene oorspronglyke Taal moet weezen. Indien wy nu de oudheid van het Volk, 't welk dezelve spreekt, in aanmerking neemen, en de verbintenissen, welke het gehad hebbe met de *Meden*, *Assyriers*, *Persen*, en zelfs met de *Parthen*, zou men mogen vermoeden, dat de kennis dier Taale eenig licht zou kunnen verspreiden op de oude Geschiedenis deezes Lands.

('t Vervolg by de eerste gelegenheid.)

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN DOOR ZYNE REIZEN BEROEMDEN JONAS HANWAY, *Esq.*

(Uit *the Remarcable Occurrences of the Life of* JONAS HANWAY *Esq.*, door den Heer PUGH.)

(*Vervolg van bladz. 597, des vorigen Deels.*)

Hebben wy dus verre den Heer HANWAY als Reiziger beschouwd, wy zullen hem thans in eenen geheel anderen kring zien beweegen. Hy bragt het overige zyner dagen, behalven twee korte tusschenpoozen, in *Engeland* door, in een aanhoudend volvoeren van braave bedryven, voortgezet met zulk eene onvermoeidheid, dat dit laatste gedeelte zyns leevens nauwlyks min werkzaam mag geheeten worden, schoon zeker min aan gevaaren blootgesteld, dan het voorgaande.

Wanneer hy te *Londen* kwam, woonde hy in, by zyne Zuster, toen Mevrouw TOWNSEND, en zyne Koopzorgen vaaren laatende, leefde hy als een stil Heer. Zyne middelen waren niet schreeuwend groot, maar genoegzaam voor zyne behoeften, en om iets af te staan, tot redding der ongelukkigen. Hy bragt zyn tyd door met het

het in orde schikken der stoffe tot de Uitgave van zyne Reis, in het waarneemen der zaaken voor zyn Broeder THOMAS, Capitein van de *Windsor*, en in daaden van weldaadigheid, geëvenredigd aan zyn inkomen.

Hy verkoos zyne Reizen op zyne eigene kosten uit te geeven, om geen Boekhandelaar tot diens schade het werk te doen onderneemen; hy verbond eenige der bekwaamste Kunstenaaren om de Kaarten en Plaaten te vervaardigen. Dit kostte hun 7000 Ponden Sterling. De eerste uitgave van 1200 Afdrukken, in vier deelen, in Quarto, zag in January MDCCLIII het licht, en werd met algemeene toejuiching ontvangen. Wanneer het eenstemmig getuigenis van Mannen van smaak en geleerdheid het zegel van verdienste op het werk gedrukt hadt, sloot hy een koop van het Copyregt, met den Boekhandelaar MILLAR, die eene tweede Uitgave, in twee Deelen, in groot Quarto, vervaardigde, en naderhand een derde en vierde oplei en verkogt.

Het bestendig blokken op de Uitgave zyner Reize, die hem zo zeer ter harte ging, hadt zyne Gezondheid, die zeer zwak was, grootlyks gekrenkt, waarom hy voor eenige weeken de Wateren te *Tunbridge Wells* ging gebruiken. De wateren en de verlustigingen dier plaatze deeden hem grooten dienst; zyne gezondheid zeer veel gebeterd zynde, reisde hy met September na *Parys*, waar hy zich eene maand onthield, en, op zyn gemak, uit *Rysfel*, *Brussel*, *Antwerpen* en *Amsterdam*, weder na *Londen* keerde.

Terwyl HANWAY dit reisje deed, was het geheele Ryk in beweeging, over de groote vraag, de *Naturalisatie der Jooden* betreffende. In *Engeland* gekomen, gebruikte hy andermaal de wateren te *Tunbridge Wells*, en vervaardigde voor de Drukpers een werkje, over de *Naturalisatie der Jooden*, waarin hy, als mede in twee laater uitgegeevene Stukjes, over dit onderwerp, zich daar tegen kragtig verzette. —— Het geschil is nu bykans vergeeten; doch het is het nadenken van alle bedagtzaamen overwaardig, en een bewys voor de waarheid van onzen allerheiligsten Godsdienst, dat de *Jooden*, in geen deel der wereld, waar zy verstrooid zyn, met de Inwoonderen tot een lichaam ingelyft worden; maar, tot deezen dag toe, een afgezonderd volk blyven. Het vonnis, over hun uitgesprooken, „ dat zy verstrooid zouden worden „ onder alle Koningryken der aarde, en een spreuke en „ smaad

„ ſmaad onder de volken," blyft nog in volle kragt. —— 't Was deeze tegenkanting tegen een onſtaatkundige Wet, die de verſtandigſten onder de *Jooden* zelve onvoegelyk oordeelden, welke den Heer HANWAY eerst bekend deedt worden voor een Man, die zich de belangen zyns Vaderlands aantrok. Zyne Schriften, over dit onderwerp, werden gretig geleezen, door lieden van beide de Partyen, en hy is altoos aangemerkt voor een der grootſte werktuigen in de wederroeping van een Acte, reeds ten voordeele der *Jooden* doorgegaan, te bewerken.

Wanneer, in den Jaare MDCCLIV, de Heer JOHN SPRANGER zyn plan in 't licht gaf, om de Stad en Vryheid van *Westminſter* te beſtraaten, te verlichten en te zuiveren, vereenigde zich de Heer HANWAY met hem, en hunne poogingen hadden de gewenschte uitwerking.

Toen, in den Jaare MDCCLV, het geheele Koningryk in rep en roere was, over eene gevreesde Landing der *Franſchen*, gaf HANWAY zyne Gedagten, over dit onderwerp, in 't licht; ſtrekkende, om de gemoederen gerust te ſtellen, wat de waarſchynlykheid van zulk eene gebeurtenisſe betrof, en omtrent de middelen, welke zy hadden, indien het voorviel, om hunne vyanden by de landing af te weeren.

't Naaste voorwerp zyner algemeene Goedwilligheid was de aanmoediging om Zeelieden aan te kweeken. De Acte van Koningin ANNA, welke elk Schipper van een Vaartuig, 't geen dertig en meer Lasten voert, voorſchryft, een of meer Leerlingen te neemen, uit de Parochie, in welke hy woonde, was zo zeer in onbruik geraakt, dat ze luttel betekende, en de nu begonnen Oorlog toonde, dat eene meer betekenende ſchikking noodig was. Eerst tragtte hy, door afzonderlyke gedrukte Brieven, aan de Schippers van Koopvaardyſchepen hun te overtuigen van hunne verpligting, om, overeenkomſtig met de voorſchriften van die Acte, te handelen; doch de ſtem van een byzonder Perſoon was te zwak om gehoord te worden, waar eigenbelang 'er tegen ſchreeuwde. Wanneer HANWAY, nogthans, de hand eens geſlaagen hadt aan iets, 't welk hy regtmaatig oordeelde, liet hy 'er nooit van af, voor dat hy alles gedaan hadt, om het tot ſtand te brengen; en zyn yver, om deeze verwaarloosde Acte van het Parlement weder ſtand te doen grypen, veroorzaakte, in 't einde, de *Marine Society*; eene Inſtelling, welke geen wedergade heeft in weezenlyke

 nut-

nuttigheid, en volksbevoordeeling, in eenig land, of in eenige eeuw. Toen deeze *Marine Society*, zints door eene Parlements Acte gewettigd, nog in haare kindschheid was, (Dec. MDCCLVII) schonk dezelve een Zilveren Anker aan den Heer HANWAY, „ als een teken," gelyk de Leden zich uitdrukten, „ van het hoog gevoe„ len, 't welk zy hadden van des Heeren HANWAY's Va„ derlandliefde, in het voorstellen, en het onvermoeid „ medewerken, om hun oogmerk te volvoeren."

In den Jaare MDCCLVIII betaalde de Heer HANWAY vyftig Ponden Sterlings, om daardoor, voor zyn Leeven, Bestuurder te kunnen worden van het *Vondeling Hospitaal*. Met zyne gewoone arbeidzaamheid zette hy zich, om kennis te krygen van den staat der Instellinge, en te overweegen, hoe zyn raad en bystand het meeste voordeel zou kunnen aanbrengen. Dit Hospitaal, weet men, werd door het Parlement, tusschen de Jaaren MDCCLV en MDCCLXXI, zo ruim en ryklyk begiftigd, dat het de deuren open zette voor alle Kinderen onder zekere jaaren. Welhaast bragt men verscheide redenen in, tegen deeze algemeene aanneeming. Eenigen begonnen te denken, dat dezelve strekte om losbandigheid voort te zetten, door het verzwakken van de kragt dier eerste Natuurdrift, de gehegtheid der Ouderen aan hun Kroost. Een der grootste Voorstanderen van dit Zedelyk beginzel was de Heer HANWAY; hy merkte op, dat de Kinderen in het Vondeling Hospitaal, tegen alle verwagting, niet min ter ondeugd overhelden, dan die opgevoed werden in de volkryke Stad; en dat Kinderen van hunne Ouderen af te neemen, en dan in eene wereld te zenden, in welke niemand gevonden werd, aan welken zy eene byzondere onderdaanigheid verschuldigd waren, of om wien zy iets gaven, de weg niet was om de Deugd en 't Geluk der Maatschappye te bevorderen. —— In den Jaare MDCCLIX gaf hy een Stukje uit, om aan te toonen, welk eene heillooze strekking zulk eene handelwyze moest hebben, inzonderheid, wanneer de Kinderen niet bestemd wierden om den Koning te dienen als Soldaat, of Zeelieden, gelyk in *Frankryk* en eenige andere Landen. De schatten, nogthans, die, by elke zitting van het Parlement, inkwamen, verydelden alle poogingen tot herstel, en de toelaating van allerlei Kinderen bleef nog eenige jaaren duuren; dan de Heer HANWAY, door schynglans niet te verblinden, liet van dit onderwerp niet af, voor dat hy zyn

doel

doel bereikt hadt; de tyd toonde dat hy gelyk hadt. —— Het Parlement, in den Jaare MDCCLXXI, bemerkende, dat het Vondeling Hospitaal zulke groote voordeelen het Algemeen niet aanbragt als men verwagt hadt, hield allen onderstand te rugge, en de Bestuurders namen het besluit, om alleen zulk een aantal Kinderen toe te laaten, als hunne inkomsten toelieten te onderhouden.

Toen de Heer DINGELEY, in den Jaare MDCCLVIII, zyn Voorslag in 't licht gaf, om eene Plaats op te rigten, tot het ontvangen van berouw hebbende Vrouwen van een openbaar slegt leeven, ondersteunde HANWAY deezen Voorslag door een Geschrift en eenige Brieven. De nuttigheid deezer Liefdaadige Inrigting, waar aan HANWAY zo veel toebragt, moge van zommigen in twyfel getrokken worden. En dus zal een kort berigt, van de goede uitwerkzels, daar door te wege gebragt, hier niet te onpas komen. —— Van den aanvang in het Jaar MDCCLVIII, tot het Jaar MDCCLXXXVI, beloopt het getal der Vrouwen, daar in toegelaaten, 2415, van welken 'er 1571 met hunne Vrienden verzoend, of in Dienften gegaan zyn; veele deezen trouwden naderhand, en werden Moeders van Huisgezinnen; de overige stierven, bleeken onverbeterbaar te weezen, of werden, op haar eigen verzoek, zich aan de bepaalingen van het Huis niet kunnende onderwerpen, ontslaagen. Thans zyn 'er zestig Vrouwspersoonen in. —— 't Is eene ongunstige omstandigheid voor deeze Instelling, dat, om allen in 't oogloopende redenen, de Bestuurders de byzondere gevallen, waar in hunne poogingen eene gewenschte uitwerking gehad hebben, niet kunnen openbaar maaken; en zommige persoonen, tot nog een zo groot aantal Vrouwen in de Stad, openbaare Hoeren, ziende, denken laager van dit Hospitaal dan het verdient. De Bestuurders hebben nooit kunnen hoopen, dat zy in staat zouden weezen om de Ondeugd uit te roeijen; maar zy zyn middeloorzaaken geweest, om meenig een tot Deugd, Geluk en Gezondheid te herstellen, die, buiten hun bystand, verlooren zou geweest zyn. De Heer HANWAY maakte 'er veel werks van, om de Vrouwen, die het Hospitaal verlieten, en zich geregeld ergens nedergezet hadden, ten zynen huize te spreeken; hy moedigde haar aan, om hem te bezoeken, vroeg na haare leevenswyze, gaf haar goeden raad, en voegde 'er altoos, ten blyk van zyne welmeenendheid, een klein geschenk by.

De Heer HANWAY gaf, in 't Jaar MDCCLXIX, zyne redenen in 't licht, om, in Vredestyd, een aantal van twaalf Duizend Zeelieden ter Koopvaardy te gebruiken. In 't Jaar te vooren, hadt hy, met het zelfde heerlyk oogmerk, op de aanmoediging der Zeelieden, zyn Naam getekend, in de *Stepney Society*, eene Instelling, welke, in den Jaare MDCLXXIV, eenen aanvang nam, ingerigt, om de Zeevaarenden in ongelegenheid, te redden, en den Zeedienst aan te moedigen.

In dat zelfde Jaar bevorderde hy eene Inschryving, om de *Britsche* Troepen, in *Duitschland* en *America* dienende, van Kleeding, en verdere noodwendigheden, geschikt naar de Lugtstreeken, in welke zy zich onthielden, te voorzien.

Met het Jaar MDCCLXXII zagen van hem het licht, *Eight Letters to the Duke of* ——, over de ongerymde gewoonte, om Fooytjes, of Steekpenningen, aan de Dienstbooden te geeven. De Edelman, hier bedoeld, was de Hertog van *Newcastle.* De Brieven waren geschreeven, in dien boertigen styl, welken het onderwerp eigenaartig vorderde. De Heer TIMOTHY WALDO verschafte hem eerst het plan. Deeze was ten maaltyde geweest by den Hertog van *Newcastle*, en hadt, by het uitgaan, het zyne toegebragt, om de onbeschoftheid te voeden van een sleep Knegten, die het Voorhuis bezetten; eindelyk stak hy een Kroon in de hand van den Kok, die dezelve weder gaf, met het onbeschaamd zeggen: „Myn „Heer! ik ontfang geen Zilver!" —— *Doet gy waarlyk niet*, sprak de Ridder, de Kroon in zyn zak steekende, *ik geef geen Goud*! —— Onder de grappige staaltjes, in de Brieven van HANWAY, is één geval, 't welk hem zelve over kwam. Hy gaf zyne Steekpenning aan de Dienstbooden van een zyner Vrienden, by wien hy het middagmaal gehouden hadt: een voor een, zo als zy tot hem kwamen, sprak: „Myn Heer, uw Mantel." *Eén Schelling.* „Myn Heer, uw Hoed." *Eén Schelling.* „Myn „Heer, uw Stok." *Eén Schelling.* „Myn Heer, uw „Parasol." *Eén Schelling.* „Myn Heer, uw Handschoe„nen." *ó, Kameraad, gy moogt myne Handschoenen wel houden, ze zyn geen Schelling waard!*

Het naastvolgend voorbeeld van des Heeren HANWAY's Volstandigheid, in het uitoefenen der Pligten van Menschlievenheid, het moeilykste en in 't oogloopendste zyner onderneemingen, ten algemeenen nutte, was, het bewaa-

ren

ſen van het Leeven der Kinderen van de Parochie-Armen. Alleen, van niemand bygeſtaan, bezogt hy de toen ongezonde verblyfplaatzen der Parochie-Armen, in de volkryke Steden, in welke de tedere Longen der Kinderen waren blootgeſteld, aan de verderflyke lugt der Ziekenkamers, in de Beſteedelinghuizen, en gaf een volledig verhaal, van het inwendig beſtuur van elk Beſteedelinghuis, in en by de Hoofdſtad.

Op zyne reize na *Parys*, en door *Holland*, hadt hy alle Huizen, tot huisvesting der Armen geſchikt, bezogt, en alles opgetekend wat hy dagt, dat zou kunnen ſtrekken, om die in *Engeland* te verbeteren. Van den Jaare MDCCLVII tot den Jaare MDCCLXII, bevlytigde hy zich voornaamlyk, om de Werkhuizen in die Steden te bezoeken; en daar hy het onmogelyk vondt, op ééns, eene volkomene hervorming te wege te brengen, bepaalde hy zyne aandagt tot de Beſteedelinghuizen der Kinderen. Hy gaf zyne waarneemingen, zo als hy ze gedaan hadt, in 't licht; doch zyne berigten waren van zo bedroevenden aart, dat men 'er, in 't algemeen, geen geloof aan kon ſlaan; om geloof te krygen, voegde hy 'er by eene opgave van alle de byzonderheden, door hem waargenomen, met de naamen der Perſoonen, onder wier gebrekkig opzigt veele Kinderen verwaarloosd en geſtorven waren.

De Heer HANWAY doorreisde het grootſte gedeelte van *Engeland*, om de Sterflysten, van de Beſtedelinghuizen op 't Land, met die in de Hoofdſtad, te vergelyken, en werd daar door overtuigd, dat het meerderdeel der dooden, in de Steden, daar uit ontſtondt, dat de Lugt, in de eerstgemelde, te onzuiver was voor de Longen der eerstgebooren Kinderen. Hy poogde vervolgens te bewerken, dat alle Parochie-Kinderen gezonden werden na het Vondeling-Hospitaal: een groot aantal werd daar onder opzigt genomen, en bleef behouden. In den Jaare MDCCLXI hadt hy eene Parlements-Acte verworven, welke ieder Parochie in *Londen* verpligtte, een Jaarlyks Register te houden van alle de Kinderen, die aangenomen, uitgeleverd, of geſtorven waren; uit deeze Registers, 's jaarlyks uitgegeeven, verzamelde hy, van tyd tot tyd, het geen hem kon dienen, om allen van de noodzaaklykheid eener veranderinge in deezen te overtuigen. Eindelyk verwierf hy, door zyne eigene onaflaatende poogingen, en geheel op zyne eigene kosten, eene Acte,

welke beval: „Dat alle de Parochie-Kinderen, behooren-„ de tot de Parochien, binnen de Sterflysten begreepen, „ niet zouden opgekweekt worden in de Besteedelinghui-„ zen; maar gezonden aan eene Minne, eenige mylen „ buiten de Stad, tot zy zes jaaren bereikt hadden, on-„ der de zorge gesteld van Oppassers, die om de drie „ jaaren zouden gekoozen worden, tot het waarneemen „ van die post." Deeze Acte geregtigde desgelyks de Parochie-Officieren, in de gemelde uitgestrektheid, om de Jongens te houden tot hun één en twintigste jaar, in ste-de van tot hun vier en twintigste, 't welk voorgaande Wetten vorderden; een voorregt, zints over geheel het Koningryk uitgestrekt.

Was het getal bekend der Kinderen, wier leeven, volgens de Registers der laatste vyf jaaren, bewaard gebleeven is, ingevolge van deeze Acte, men zou het nauwlyks gelooven. De Armen noemden deeze Acte: *De Acte om de Kinderen in 't leeven te houden.* Duizenden, nu nog leevenden, mogen hun Leevensduur dank weeten aan de verstandige tusschenkomst van deezen braaven Man. Men moge zich hem verbeelden, 's morgens van het eene Werkhuis na het ander gaande, en 's naamiddags van het eene Parlementslid na het ander; dag aan dag hier in voortgaande, met onverbeeldlyk geduld, verdraagende alle afwyzing, beantwoordende elke tegenwerping, en zich naar elks geaartheid schikkende, om, dus doende, zyne welmeenende goede inzigten tot stand te brengen. —— Onder verscheide voorbeelden van verzuim, die te zyner kennisse kwamen, zag hy, dat zeker Opzigter weigerde, aan de Moeder van een eerstgebooren Kind meer te geeven dan één Schelling en zes Stuivers in de week, tot opvoeding van 't zelve. Hy gaf deezen te kennen, dat die Gifte minder was dan hy aan vreemde Voedsters gaf. „ 't Is waar," zeide de Opzigter, die een zeer nauw geweeten moet gehad hebben; „doch gy „ neemt niet in aanmerking, dat deeze Vrouw haar ei-„ gen Kind zal kweeken, en wy 'er dus langen tyd „ voor zullen moeten zorgen, terwyl wy van dat eener „ vreemde Minne mogelyk naderhand niet meer hooren."

(Het Vervolg by de naaste gelegenheid.)

DE GESCHIEDENIS VAN DEN HEER SAINTFORT.

Voorbeeldlyk schetzende het Geluk eens Mans van een buitenspoorig en verkwistend leeven bekeerd.

Naa een veeljaarig verblyf in *Engeland*, dreef Koopbelang, zich paarende met de natuurlyke begeerte om zyn Geboorteland te zien, my aan, om eene Reis na *Schotland* te doen, die ik, in 't begin van den laatst verstreken Herfst, ondernam. Ik reisde te paard, van één Knegt slegts vergezeld; dit gaf my gelegenheid om menigmaal den gewoonen weg te verlaaten, en eenige dier romaneske tooneelen, welke het Noorden van *Engeland* zo veelvuldig oplevert, van nader by te beschouwen.

Op zekeren avond, by het ondergaan der zonne, een gedeelte des Lands, 't welk zeer schoon was, doch een wild en ongehaavend voorkomen had, doorreisd hebbende, kwam ik onverwagt aan eene nauwe valei, waar alles blyk droeg van een kweekende hand. Cieraad, met nut oordeelkundig vermengd ziende, was het ligt te bevroeden, dat Verstand, door Smaak geleid, hier gewerkt hadt.

Terwyl ik, op myn gemak, een slingerend afgaande steilte afreedt, my toegeevende in die aangenaame mymering, welke een tooneel van deezen aart natuurlyk moest verwekken, diende een kleine kolom van rook, uit een digt hoog geboomte opgaande, my tot een verzekerend blyk dat deeze plaats bewoond was: kort daar op den hoek van eene omtuining omrydende, ontdekte ik een laag huis, met een groot voorplein, bezet met moeskruiden. Een langzaam opgaand grasperk omringde het huis van de moestuin door een wit lakwerk afgescheiden. Het huis, zelve was van ééne verdieping, had twee kleine vleugels; aan ieder einde van dezelve zag ik een vrugtboom om de vensters heen geleid. Te wederzyden van de deur stondt een groene tuinstoel.

Met veel genoegen deeze kleine fraaye Buitenplaats beschouwende, ging my op den weg voorby een Man, verbrand van kleur, van middelbaaren ouderdom, in een eenvoudig Landmans gewaad; ik had zyn aangezigt, zo my dagt, meermaalen gezien. Onzeker, nogthans, of dit iets meer mogt weezen dan die dagelyks voorkomende gelykvormigheden, (schoon ik teffens ontdekte, dat hy met eenige aandagt het oog op my sloeg,) reed ik voort. ——— Vervolgens eenige Werklieden, die na huis gingen, aantreffende, vroeg ik hun na den naam des Eigenaars dier kleine Landhoeve. Zy gaven my te verstaan, dat dezelve toebehoorde aan den Heer SAINTFORT. Die naam trof my. Ik herinnerde my op de Academie eenen WIL-

LIAM SAINTFORT gekend te hebben, toen een Jongeling van middelen, van een leevenden aart, niet misdeeld van bekwaamheden; doch los en buitenſpoorig van wandel. Ik kon my te binnen brengen, zints gehoord te hebben, dat hy eene Vrouw naar de Mode, hem in losheid gelyk, getrouwd, en, binnen weinig jaaren, alle zyne middelen verſpild hadt. Zou dit, ſprak ik by my zelven, myn oude Kennis weezen? Zeker, ik dagt my zyn weezenstrekken te herinneren; hy ſcheen de myne niet vergeeten. 't Is gewis zo. Maar welk eene gedaanteverwisſeling! ——— Vervuld met deeze gedagten, reed ik langzaam voort, en ontmoette andermaal dien Heer. Hy ſprak my aan: „ Indien ik niet mis heb, zyt gy de Heer D****. — „ *Ja, en gy heet* SAINTFORT." — Dezelfde: „ Hoe onver„ wagt is deeze ontmoeting?" Naa veel wederzydſche gelukwenſchingen ſprak hy: „ Kom, ga deezen avond niet verder; „ blyf hier eenige dagen. Gy moet het bedde en de tafel „ van uwen ouden Vriend gebruiken, en zien hoe de Landman „ SAINTFORT leeft."

Lang verzoeken was noodloos: want ik was verrukt over de ontmoeting, en volgde myn Vriend, die my na de ſtal geleidde, en zelve hielp, om 'er onze paarden op te zetten: hier op bragt hy my in huis, 't welk van binnen volkomen aan het uiterlyk vertoon beantwoordde. In het ſpreekvertrek ſtondt een Piano forte, waar op een Viool lag met eenig Muzyk; in een hoek ſtonden, op daar toe vervaardigde planken, eenige weinige Boeken, over den Landbouw, de Tuinkunst, eenige *Engelſche Dichtwerken*, HUTCHESON's *Moral Philoſophy*, HORATIUS, en eenige andere Latynſche Dichters.

Een oude knegt kwam binnen, en kreeg last om Mejuffrouw SAINTFORT te verzoeken, dat zy een bed voor een vreemd Heer en het Avondeeten vroeg wilde gereed maaken. Tusſchen beiden deeden wy eene wandeling in 't veld, en ſleeten den tyd met praaten over onze oude Bekenden, tot wy, door een Knaap van twaalf jaaren, en een Meisje, drie jaaren jonger, geroepen wierden, om aan tafel te komen; deeze twee waren de eenige Kinderen van myn Vriend. ——— De Heer SAINTFORT boodt my zyne Egtgenoote aan, als een oud en dierbaar Vriend. Ik beſpeurde in die Juffrouw de uiterſte beleefdheid en geſpraakzaamheid, gepaard met die losheid van houding, eigen aan de zodanigen, die in een hooger leevenskring zich bewoogen hebben. ——— Onze Avondmaaltyd was eenvoudig, doch zeer ſmaaklyk; ons tafelgeſprek belangryk en vrolyk. Nooit ſleet ik aangenaamer avond. Naa dat Mejuffrouw SAINTFORT heen gegaan was, bleeven wy nog zitten, en haar Man vong dit geſprek aan: „ Deeze, myn Heer D****, is een der „ beste Vrouwen. Gy kende my voorheen; en ik heb de na„ tuurlyke verwondering, welke u aangreep, als gy my in„ dee-

„ deezen toestand zaagt, opgemerkt. Ik zal u myne Geschie-
„ denis verhaalen; want, voor een oud Vriend en Medgezell,
„ kan dezelve, hoe eenvoudig ook, niet anders dan weetens-
„ waardig weezen.

„ Myns Vaders dood, die voorviel weinig jaaren naa dat ik op de Universiteit kwam, deedt my, gelyk gy u misschien nog wel zult herinneren, een voorwerp worden van den nyd veeler onzer bekenden: dewyl men in 't algemeen sprak, dat ik een jaarlyks inkomen verkreegen hadt van 2000 Ponden Sterling. Reeds was ik aan eenige buitenspoorigheden overgegeeven: en de verspillende leevenswyze, waarin ik my nu dieper en dieper inwikkelde, gepaard met eene Onoplettenheid, niet oneigen aan die jaaren, verhinderde my, voor een geruimen tyd, te ontdekken, dat de vrye inkomsten myner goederen de helft niet beliepen van die men veronderstelde dat my 's jaarlyks ten deele vielen. Zelfs naa deeze ontdekking, vervoerde my de smaak, dien ik verkreegen hadt in alle soorten van verkwistingen naar de Mode, en de ongerymde trots, om het aanzien van een Man van middelen te bewaaren, tot het voortvaaren in die uitgaven, schoon ik overtuigd was, dat ze ten mynen verderve moesten uitloopen.

„ Myne ydelzinnigheid vondt zich niet weinig gestreeld door de aandagt, die de Jufferschap op my sloeg, die, gelyk zulks gereed viel te ontdekken; my aanzagen als een Jong Heer, in wien te winnen eenige eer stak. —— Lucinda N—— was, ten dien dage, het cieraad van de eerste gezelschappen in de Stad. Hoe zy 'er toen uitzag, kunt gy nagaan uit het vertoon, 't welk zy nog maakt. Met een allerschoonst gelaad, een welgevormde leest, met de voordeelen eener beschaafde opvoeding, en vry ruime onafhanglyke middelen, hadt zy ontelbaare bewonderaaren. 't Was voor my geen kleine zegepraal, dat deeze kleine Alleenheerscheresse, die over alle anderen de grillige oppermagt eener Coquette oefende, my op eene zo gansch verschillende wyze behandelde, als my moest overtuigen van haare gevestigde genegenheid mywaards. Ik bediende my van de ontdekking, die even zeer myn Hoogmoed streelde als myne Liefde voldeedt: want ik beminde haar opregt. En, in myn Huwelyk met Lucinda, wier aart en smaak met de myne volmaakt strookten, stelde ik my voor, het aanhoudend genot van die Vermaaken, om welke te verschaffen, myne middelen thans verminderden.

„ Wanneer ik te rugge zie op de vier eerste jaaren van myn Huwelyk, is het even als de herinnering van een verwarden Droom. In dien gedunrig rondloopenden kring van Uitspanning, waar in wy ons begeeven hadden, en, om in welken voort te gaan, de leevende en vrolyke geaartheid myner Egtgenoote my eer aanzette dan te rugge hieldt, bemerkte ik niet, dat haare Middelen, hoe groot ook, geheel niet konden toereiken, om de

bres,

bres, in myne eigene gemaakt, te herstellen. Eindelyk werd ik door myn Bankier opgewekt uit myne slaapziekte, door dien hy weigerde meerder gelds te schieten, of ik moest 'er andere panden voor geeven; toen ik my over deeze zaak by een Vriend vervoegde, betuigde deeze my openlyk, dat men my over 't algemeen aanzag als een Man, wiens middelen waren uitgeput.

„ In stede van door deeze tyding bedwelmd te worden, bragt ze my tot myzelven, even gelyk pynlyke middelen de ylingen van een koorts doen overgaan. ——— Ik zag de dwaasheid der bedekking en teffens de hardheid, om den staat onzer zaaken door een ander aan myne Vrouw te laaten ontdekken. Maar die schrikbaarende ontdekking te doen, baarde zulk een heftige tweestryd, dat ik geen woorden weet om denzelven te beschryven. Ik bragt twee nagten slaapeloos door, zonder moeds genoeg om het geheim aan den dag te brengen. LUCINDA's onophoudelyk vraagen na myne ongesteltenisse gaf aanleiding tot de ontdekking. De schok was hevig, en voor een oogenblik gaf zy zich toe aan Vrouwlyke aandoeningen. ——— 't Was maar voor een oogenblik. Wanneer zy, als met eene nieuwe ziel begaafd, en eene sterkte van geest, die my verbaasde, my in de armen nam, zeggende: *Kom* WILLIAM, *wy zyn beiden dwaas geweest, 't is niet meer dan regt, dat wy voor onze dwaasheid boeten; doch dat wy 'er uit leeren wys te worden. Dank* GOD, *wy zyn gezond, wy hebben elkander lief, en wy kunnen nog jaaren leeven.* ——— „ Maar," was myne vraag, „ wat zullen wy doen?" ——— *Doen!* sprak zy, *Regtvaardigheid in de eerste plaats. Dat wy naauwkeurig nugaan wat wy schuldig zyn, en hoe veel wy bezitten om te betaalen.*

„ 't Was een nog heviger worsteling, myn toestand aan de waereld te ontdekken; van eene valsche schaamte veel te lyden hebbende, wilde ik, door nutloos uitstel, den tyd verlangen: doch de manlyke geest van myne LUCINDA ging myne zwakheid te keer. Het klonk de wereld niet vreemd in 't oor, met zekerheid te verneemen wat zy lang gegist hadt. Binnen kort was de lyst onzer schulden en goederen, nauwkeurig, opgemaakt, en een klein gedeelte van de goederen myner Vrouwe, 't welk zy niet moogt vervreemden, 'er afgenomen zynde, kwam 'er 2000 Pond Sterling te kort tot het betaalen onzer schulden. Dan eene zuivere opgave gedaan hebbende van myne bezittingen, ging ik een verdrag met myne Schuldeischers aan, en ontving de noodige kwytbrieven.

Thans kwam het 'er op aan, om een Leevensplan voor het toekomende te bepaalen. Een oud knegt van myn Vader hadt zich, verscheide jaaren geleden, in 't Noorden van *Engeland* nedergezet, waar hy op eene Landhoeve van den Graaf ***** woonde. Derwaards beslooten wy voor eenige maanden te gaan, tot wy alles zouden beschikt hebben. ——— Ik voelde

my

my getroffen door het wild en romanesk vertoon van dat schoone dal, en afgemat door zorge en angst, kwam myn geest tot kalmte, door de rust en eenzaamheid des landverblyfs. Dan, ik moet u bekennen, myn Vriend, deeze bedaardheid van geest hieldt geen stand De Man van de wereld kan niet op éénmaal de zeden en smaak eens Kluizenaars aanneemen. De verandering van de woeling myns voorigen leevens tot de doodlyke stilte, waar in ik thans myne dagen sleet, was te groot.

Naa eenige weeken verblyfs op het Land, was de nieuwigheid weg. Ik zag niet langer dezelfde schoonheid in de velden, bosschen, rotzen, die in 't eerst myne aandagt trok. De zeden des Landvolks waren my aanstootelyk, door derzelver boersheid; en in 't gezelschap van eenige weinigen der Edelen, hier omstreeks, vond ik niets dat my kon smaaken. Ik zag met hartzeer te rugge op den glans en 't gewoel myns voorigen leevens, en, hoe onmogelyk het voor my was, dezelfde genietingen weder te erlangen, zou ik gaarne na de Stad weder gekeerd zyn: en, misschien, dezelfde vernederende rolle daar gespeeld hebben, welke daar vertoond wordt, door zo veele slachtoffers der Mode en Verkwisters, als ik was, die als geesten omzwerven op de plaatzen van openbaare vermaaklykheden; zich te vrede houdende, met aanschouwers te weezen van die tooneelen, waar op zy voorheen de eerste rollen uitvoerden.

Myne LUCINDA zag, met hartzeer, myn aangroeienden weerzin, en haar gezond verstand bedagt het gepaste hulpmiddel: „*Wy*, was haare taal, *verveelen onszelven in een werkloos leeven. Wy kwynen door gebrek aan een voorwerp, om ons bezigheid te verschaffen. Ik heb op eene kleine Proeve gedagt; indien gy dezelve goedkeurt, zullen wy ze neemen. Wat zoudt gy 'er van zeggen, wanneer wy voor een tyd zelve Landhoevenaars wierden. Gy staat verzet over den voorslag; doch vergun my, myne meening breeder open te leggen. Veronderstel dat onze goede Landman zyn Land aan ons overdroeg; dat hy, voor een voegelyk loon, 't zelve bebouwde, terwyl de kans, van winst en verlies, voor onze rekening liep. Ik weet, hy zal 'er in toestemmen, ik heb hem daar over gepeilt. Het arbeidzaam gedeelte des Landbouws zal voor hem opkomen, wy zullen ons onledig houden, met deeze kleine plek gronds op duizenderlei wyzen te verfraaijen, met cieraaden, welke de Natuur aanbiedt, en waarvan uw goede smaak zich gereedlyk kan bedienen. Denk dat het slegts een Proeve is. Ons beding, dat wy maaken, moet voorwaardelyk weezen. Verveelt het ons, wy kunnen, als 't ons lust, van dit plan afzien, en een ander, 't geen ons dan beter behaagt, omvatten.*" —— Om kort te gaan, myn Heer, ik schiep genoegen in het geopperde denkbeeld. Ons ontwerp was welhaast in gereedheid, en ik werd, gelyk gy my thans ziet, de Landhoevenaar SAINTFORT.

Ik sloeg met yver de handen aan 't werk, om alles te verbete-

teren; en voortgaande, op het beginzel, om Fraayheid met Nut te paaren, had ik, in 't verloop van weinig maanden, de omtrekken volbragt van dat plan, met welks voltooijing ik my zints heb bezig gehouden. In deeze bezigheid, waar in de geest veel meer deels neemt dan men doorgaans denkt, vond ik een bron van genoegen, veel ryker dan myne verwagting zich voorstelde. Elke dag voegde iets toe aan de schoonheden van myn kleine Paradys, en ik had de voldoening, van te ondervinden, dat deeze werkzaamheden, eerst aangevangen om op te cieren, meermaals het weezenlykst voordeel aanbragten. De schoone verscheidenheid van den grond was bedekt door een verwarde hoop kreupelhout. Ik vergrootte de uitgestrektheid van beploegbaaren grond, door de velden bloot te leggen voor het schynzel der zonne, welke daar op niet had kunnen doordringen, van wegen braamstruiken en distelen. Door het maaken van een Vischvyver, heb ik een stinkenden poel gedempt, en een moeras in een heerlyk weidland hervormd. Op het einde van het eerste jaar, gaf myn Opzigter, over den Landbouw, my hoope dat de volgende Oogst het dubbel zou opleveren, van 't geen de Landhoeve ooit onder zyn opzigt hadt opgebragt. De uitkomst beantwoordde aan zyne voorzegging. Hoe genoeglyk was het voor my, myn Vriend, te bemerken, dat de smaak van myne LUCINDA zich even als de myne schikte, naar onze nieuw aangenomene Leevenswyze.' Verre van behebt te zyn met het zwak van Onbestendigheid, zo algemeen der Sexe toegeschreeven, verminderde haar lust tot het Landleeven niet; haare overleggingen liepen zamen in de zorge voor haar Huishouden, en de Opvoeding haarer Kinderen. Geheel was zy ingenomen met het volbrengen deezer huislyke Pligten, terwyl ik het oog liet gaan op den Landbouw en het Tuinwerk; wy hadden geen andere zorg dan die een saus kon geeven aan onze genietingen. In stede dat de tyd ons lang viel, reezen wy met de Zon op, en vonden den dag te kort tot de bezigheden.

Wy hadden nu, door ondervinding, geleerd, hoe zeer een maatig inkomen genoeg is, om alle de weezenlyke behoeften des leevens te erlangen. Ten einde van het derde jaar, onze rekening opmaakende, vonden wy een zuiver overschot van 400 Ponden Sterling. Deeze som zouden wy, misschien, zonder eenige inbreuk te maaken op 't geen de wereld Eerlykheid noemt, als onze eigene hebben kunnen aanmerken. Maar, (dank zy GODE!) hoe zeer wy aan de Wereld verslaafd geweest waren, wy hadden beter denkbeelden van Zedelyke Regtheid. 't Was onvoegelyk, voor onszelven op te stapelen, zo lang 'er één Persoon was, die kon zeggen, dat wy hem te kort gedaan hadden. Wy lagen dit geld op als het begin van een Fonds, ter betaalinge van dien billyken eisch, welken onze Schuldeischers nog behouden hadden: en 't is thans eenige jaaren geleden, dat wy kunnen zeg-

gen,

gen, den laatsten penning van onze schuld afgedaan te hebben: 't Genoegen, uit deeze daad spruitende, moogt gy bezeffen; 't zelve te beschryven is my onmogelyk. Hoe jammerhartig zyn, in vergelyking daar van, de zelfzoekende voldoeningen van trotsheid, de laage inwilligingen van opgestookte begeerlykheden, en al die trein van wellustige geneugten, wanneer ze, ten koste van 't Geweeten, gekogt worden!

Zints myn verblyf te deezer plaatze, ben ik, meer dan eens, om het bevorderen myner zaaken, in de Stad geweest. Ik heb 'er dezelfde tooneelen, als voorheen, gezien, en anderen, even als my zelven, bedwelmd door den zwymelwyn van duizeling verwekkende vermaaken. Voor my is die toverkragt verdweenen, en ik verwonder my waar ten eenigen tyde het vermogen huisvestte om my te beleezen. —— Maar ik heb in deeze bezoeken, ter Stede afgelegd, eene soort van Vermaak genooten, 't geen ik niet kan nalaaten te vermelden; te weeten, de hartlyke verwelkoming, die ik ontving van de besten onder myne oude Bekenden. Ik las op hun gelaad de goedkeuring van myn gedrag, en in hunne vriendlyke bejegening, met agting gepaard, genoot ik eene beloning, dierbaar naar evenredigheid van de waarde der geenen, die my dezelve schonken. —— Niet minder is het genoegen, 't geen ik schep uit de hoogagting myner Buuren op het Land. Hunne Characters had ik voorheen niet op den rechten prys gesteld, ik beschouwde dezelve door de misleidende middelstoffe van myn eigen verbysterd oordeel. En in hun gezelschap smaak ik, met myne LUCINDA, zo niet de verfynde vermaaken van eene hoogstbeschaafde verkeering, de hoogschatbaarder geneugten van opregtheid, braafheid, en gezond verstand.

Zodanig, myn Heer, is thans veertien jaaren lang myne leevenswyze geweest, en ik geloof niet, dat ik dezelve ooit voor eene andere zal verwisselen. In dien tyd is de Landhoeve op myn naam, en dien van myn Zoon, overgetekend. Vindt hy smaak in een woeliger leeven, hy volge dien. Ik zal my te vrede houden met de bedenking, van hem een beter Vaderlyk Erfgoed naagelaaten te hebben, dan my te beurt viel; een Hart, niet bedorven door het vooruitzigt van ruimen overvloed, die my te wagten stondt, en eene Gesteltenisse, opgebragt tot de deugdzaame hoedanigheden van Vlytbetoon en Maatigheid.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is niet ongemeen, menschen te vinden, die zich de vryheid aanmatigen, om anderen alles te durven zeggen, wat zy denken: maar het is zeer ongemeen, dat zy zelven zulks van

van anderen kunnen verdragen; even zo min, als menschen, die gewoon zyn anderen geduurig te berispen, verdragen kunnen, dat hun van een ander eenige faal onder het oog gebragt worde.

Men ziet al dikwils, dat iemand tot dat geen vervalt, waar voor hy, buiten het geval zynde, zich gemakkelyk meent te kunnen wagten. Het is dierhalven meer een geluk, dan eene sterkte van geest, wanneer men niet tot dezelfde feilen vervalt, die men veelal in anderen zo zeer afkeurt, en aan lafhartigheid, of zwakheid van geest, toeschryft.

Wanneer onze zintuigen ons misleiden, komt zulks daar uit voort, of dat de voorwerpen op ten verren afstand van ons geplaatst zyn; of dat zy zich in eene geheel andere gedaante vertoonen, dan zy wezentlyk bezitten. Maar, wanneer ons verstand ons bedriegt, komt het hier uit voort, of dat ons de onderwerpen niet genoeg bekend zyn, waaromtrent het werkzaam is; of, om dat wy over dezelve verkeerd redeneren.

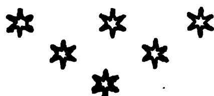
Men zegt veel, de Rede is bedorven: dan dit is verkeerd; maar onze verkeerde redenering overdwarst de Rede.

De voortreffelykheid van den Godsdienst, en deszelfs noodzakelykheid, zyn beiden, in deszelfs aart en natuur, zo duidelyk opgesloten, dat men den dienst van God, van een Almagtig Wezen, dat alles heeft voortgebragt en onderhoud, slegts oppervlakkig behoeft te overweegen, om van deszelfs voortreffelykheid en noodzakelykheid overtuigd te worden.

De ongeoorlofde vermaken laten voor het gemoed niets over, dan wroeging en knagend hartzeer; de lusten van den wellust staan den mensch, helaas! veel te duur. Dan het is doorgaans het naberouw, dat 'er hem een gezigt van geeft: maar naberouw en klagten komen veelal te laat.

Het hart van den mensch is zo veel als het Autaar, waar op der Godheid geofferd word; dat zelfde hart zegt elk mensch, ieder ogenblik, dat God gediend moet worden; en, bedaard denkende, overtuigt het elk een van de volstrekte noodzakelykheid dezer pligtsbetrachtinge! Dan, hoe veel vreemd vuur word 'er niet op dezen Autaar gebragt!

De schoonheid is een zonderling geschenk des Hemels: maar hoe vol gevaar is dit geschenk; en hoe veel misbruik word van het zelve niet gemaakt: aan hoe veele listige aanvallen is zy niet bloot gesteld; en hoe bezwarelyk zyn deze te weêrstaan!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

CHARACTER-TREKKEN VAN MOSES EN AARON.

(*Uit het Engelsch van den Hoogleeraar* ROBERT JENKIN, *D. Dr.*)

Dat MOSES een Groot en Verstandig Man was, en een zeer oud Wetgeever, wordt door veele uitsteekende *Heidensche* Schryveren vermeld, en door geen bedagtzaamen in twyfel getrokken. Maar, 't is niet min openbaar, dat hy onder de Braaven en Godvrugtigen moet worden aangeschreeven.

De eerste veertig jaaren zyns leevens, die hy in Eerenstand sleet, gaat hy stilzwygend voorby, niets vermeldende van zyne Opvoeding, nog van zyne Geleerdheid, *in al de Wysheid der Egyptenaaren*, hoewel dit vermeld wordt door den Heiligen STEPHANUS, die ook zegt, dat hy *uitneemend schoon was*. en *magtig in woorden en werken* (*), of beroemd beide in de Kunsten des Vredes en des Oorlogs. Van zyne Schoonheid en Wysheid gewaagt ook TROGUS POMPEJUS (†), als mede JOSEPHUS, die optekent, dat MOSES eene groote overwinning behaalde op de *Ethiopiers*, die in *Egypte* gevallen waren (§). ARTAPANUS beschryft hem als een Veldheer over de *Egyptische* Legermagt tegen de *Ethiopiers*, in een kryg, die tien jaaren duurde (**).

Hoe zeer wy ons mogen verzekerd houden, dat zyn Leeven aan PHARAO's Hof niet zodanig was, of hy verrigtte iets van aanbelang, 't welk verdiende gemeld te worden, is nogthans het eerste bedryf, 't geen MOSES van zichzelven optekent, het dooden van eenen *Egyptenaar* (††). Ee-

(*) HANDEL. VII: 20, 21.
(†) JUSTINUS, Lib. XXXVI. c. 2.
(§) JOSEPHUS, *Antiq.* Lib. II. c. 5.
(**) Apud EUSEB. *Præp. Euang.* Lib. IX. c. 27.
(††) EXOD. II: 12.

Eene daad, door zommigen, met weinig gronds van reden gewraakt: doch hy verdeedigt zyn gedrag niet, schoon STEPHANUS zulks doet door op te merken, dat hy meende *dat zyne Broeders 'er uit zouden verstaan, dat* GOD, *door zyne hand, hun verlossinge zou geeven* (*).

Van de volgende veertig jaaren zegt hy weinig van zichzelven, dan dat hy woonde in *Midian*, en daar de Dogter van JETHRO trouwde, by welke hy twee Zoonen verwekte. Naa dat GOD hem in den brandenden Braambosch verscheenen was, leezen wy, *dat de Heere hem tegen kwam, en zogt te dooden* (†): dewyl hy verzuimd hadt een zyner Zoonen te besnyden. —— MOSES heeft zulk een verslag van zichzelven naagelaaten, als na versmaading zoo kunnen zweemen, indien een ander het hadt opgesteld; zo veel is 'er bedekt, en zo weinig verhaald, behalven 't geen of weezenlyk te wraaken was, of ligt misduid kon worden. Dikwyls betuigt hy zyne eigene misslagen en zwakheden, zie EXOD. III. 11. IV. 1. 10. 13. NUM. XI. 10. XX. 12. XXVII. 14. Nooit zegt hy iets tot eigen Lof, dan wanneer het voegelyk is, en noodig voor den zedigsten Man zelve, bovenal voor een Godsgezant; want, al de Lof van iemand, met dat character bekleed, komt niet aan hem, maar wordt GODE toegeschreeven, wiens Dienaar hy is; en, in zulke gevallen, waar het de Eer van GOD goldt, was hy verpligt de Gunst en Goedheid GODS, te hemwaards, te vermelden, schoon deswegen eenige Eer op hem afstraalde.

De Schryvers, die de Welvoegelykheid schroomvalligst in agt namen, hebben het niet altoos ongeoorlofd gekeurd, dat de Menschen zich zelven aanpreezen; of, om dat zy oordeelden, dat zommige omstandigheden het konden vorderen, of, om dat het gebruiklyker was in oude tyden, toen de Menschen meer volgens de natuur, en opregter, leefden, en zy meer gewoon waren van zich zelven en van anderen te spreeken, gelyk zy dagten. Nogthans vinden wy nergens, dat de Menschen zo vry uit verklaaren, wat ten hunnen nadeele strekt, als in de Heilige Schrift. 't Welk toont, dat MOSES, en de andere Heilige Schryvers, weinig agts sloegen op eigen Lof of Schande; maar schreeven wat GOD wilde dat zy te boek zouden stellen; het eene onverschillige zaak rekenende,

in-

(*) HANDEL. VII: 25.
(†) EXOD. IV: 24.

indien het GODS Eer bevorderde, of zy, wat eigen Lof betrof, 'er by wonnen of verlooren.

'tGeen wy NUM. XII. 3. van MOSES leezen, *dat hy zeer zagtmoedig was, meer dan alle Menschen, die op den aardbodem waren*, de éénig aanpryzende Character-trek die MOSES van zichzelven opgeeft, kan overgezet worden, dat hy *zeer bedroefd* was; doch, spreekt hy van zyne *zagtmoedigheid*, hy vermeldt desgelyks van de *hitte zyns Toorns* (*), *dat hy zeer ontstak* (†). Maar, indien MOSES de waarheid niet meer dan zyn eigen Eer op 't ooge gehad hadt, hy zou nooit hebben opgetekend, dat hy zo dikwyls de Boodschap en de Bediening, tot welke GOD hem schikte, van de hand wees (§), dat GOD, by andere gelegenheden, op hem misnoegd was, en, om die reden, niet wilde, dat hy in 't Beloofde Land zou ingaan: hy zou zeker BALAAM's Voorzegging en JETHRO's Raad, aan zichzelven toegeschreven, althans niet vermeld hebben, dat hy, op JETHRO's aanmaaning, eene betere wyze van Regtsbediening invoerde. Was Eerzugt en Roembejag zyn dryfveer geweest, hy zou getragt hebben, door deeze dingen, zyn eigen character op te luisteren; en 't zelve nooit verdonkerd hebben, door het vermelden van zyne eigene zwakheden, op den zelfden tyd, dat hy, tot verkleining van zichzelven, de Voortreffelykheden van anderen te boek stelt. De Wonderdaaden, door de *Egyptische* Wyzen volvoerd, verheelt hy niet; en een verslag zullende geeven van zyne eigene Afkomst van LEVI, plaatst hy de Geslachten van RUBEN en SIMEON, de twee ouder Broeders, vooraan, om niet te veel aan zichzelven en zyn eigen Stam toe te eigenen.

Eenigen hebben opgemerkt, dat MOSES zyne eigene Geboorte opgeeft als spruitende uit een Huwelyk, strydig met de Wetten, vervolgens door hem vastgesteld: dit is twyfelagtig, uit hoofde van de uitgestrektheid der betekenisse van het woord *Zuster*, in de *Hebreeuwsche* Taale, 't welk hier, door de LXX, genomen wordt voor zyn Volle Nigt (**), nogthans is het zeker, dat hy geene zorg droeg, om te vermyden dat hy geoordeeld wierd gesprooten te zyn uit zodanig een Huwelyk, gelyk hy zou ge-

(*) EXOD. XI: 8.
(†) NUM. XVI: 15.
(§) EXOD. III 11. 13. IV: 1. 10. 13. 14.
(**) EXOD. VI: 20.

gedaan hebben, indien zyne Wetten van zyn eigen opstel geweest waren, ten einde zyne eigen Schikking, of het Gezag zyner Wetten, daar by niet mogt lyden (*).

MOSES stelt in vollen dag, de Ondankbaarheid, de Afgodery, de geduurige Opstanden, en Murmureeringen, des geheelen Volks; hy tekent op, de Misslagen en Gebreken hunner Voorvaderen, de Patriarchen, en byzonder van LEVI, van wien hy afstamde (†). Hy spaart noch zyn Volk, noch zyne Voorzaten, noch zichzelven, in 't geen hy verhaalt; deeze zyn alle Character-trekken van een getrouw Geschiedboeker, van een opregt Man.

Gelyk MOSES niet na Roem hunkerde, zo dong hy ook niet na Magt en Heerschappy. Want, behalven dat hy zulk een Taak op zich nam, als geen bedaard Mensch, zonder Godlyke Openbaaring, aanvaard zou hebben, dewyl ze zonder dezelve niet te volvoeren was, toont zyn geheele gedrag, dat hy geen oogmerk hadt, om zyn eigen Belang of Heerschzugt te voldoen. Hadt Eer of Heerschzugt hem aangeprikkeld, hy hadt niet in de Woestyne behoeven te gaan, om zyne Bevordering te zoeken, onder een zwervend en halstarrig Volk, daar hy opgetoogen was in alle de Eerbetooningen en Vermaaken, die *Egypten*, of PHARAO's Hof, kon opleveren; *doch hy weigerde*, gelyk de Heilige Schryver aan de HEBREEN het uitdrukt, *groot geworden zynde, een Zoon van* PHARAO's *Dogter genaamd te worden; verkiezende liever met het Volk* GODS *kwalyk gehandeld te worden, dan voor eenen tyd de genietingen der zonde te hebben; agtende de versmaadheid van* CHRISTUS *meerderen rykdom te zyn dan de schatten in Egypte: want hy zag op de vergeldinge des loons. Door het Geloove heeft hy Egypte verlaaten, niet vreezende voor den Toorn des Konings: want hy hieldt zich vast, als ziende den Onzienlyken* (§).

Hy ondernam 't, het Volk van *Israël* veertig jaaren door eene dorre Woestyne te geleiden, waar hy zich geen ander dan een zeer ongemakkelyke en luisterlooze Regeering kon belooven; indien anders het Heerschen zyn oogmerk geweest ware; en, volgens den loop der Natuure, kon hy niet hoopen dat tydsbestek uit te zullen leeven, en, schoon hy, in zynen ouden dag, de volle kragt der man-

(*) EXOD. VI: 14 en 20.
(†) GEN. XXXIV: 30. XLIX: 6.
(§) HEB. XI: 24, 25, 26.

manbaare jaaren behieldt, gaf hy, nogthans, by 's Volks intrede in het *Beloofde Land*, zich gewillig aan den dood over, in 't gezigt der grenzen van *Canaan*; voor 's hands weetende dat het hem niet zou vergund worden, den voet te zetten in een Land, tot welks bezit hy zo veele jaaren, te midden van zo veel kommers en gevaars, 't Volk van *Israel* hadt opgevoerd; schoon hy niet verbergt, hoe zeer hy verlangde de *Jordaan* over te trekken (*).

De Geschiedenis zyns doods wordt, gelyk die zyns Leevens, met eene byzondere soort van eenvoudigheid geboekt. Wy vinden niet opgetekend, dat hy ten Hemel werd opgenomen, gelyk ENOCH en ELIAS, en gelyk de *Romeinen* van ROMULUS verzonnen; maar *dat hy stierf*, en zyne Begraafplaats bleef verborgen, om alle bygeloovige en afgodische Vereering, die men zou mogen toebrengen aan de Overblyfzels van een zo groot Man, voor te komen.

Schoon hy Zoonen hadt, waren zy, nogthans, Amptlooze lieden, op geene ander wyze te onzer kennisse gekomen dan als Zoonen van MOSES: het Bevelhebberschap droeg hy op aan JOSUA, iemand uit een anderen Stam. MOSES was, derhalven, zo verre als iemand, af van Ydele Eer en Staatzugt; hy kon zichzelven geen ander Voordeel belooven, dan 't geen ontstondt uit het volbrengen van GODS wil, het overleveren van diens bevelen aan het Volk van *Israël*, en het volgen van diens voorschriften, in zyn Gedrag en Volksbestuur.

AARON was van eene andere Geestgesteltenisse dan MOSES, en hem nydig; beiden AARON en MIRJAM murmureerden tegen deezen Leidsman *Israëls*. 't Is openbaar, dat 'er geen afspraak of zamenspanning tusschen deeze Broeders kon zyn, om het Volk te bedriegen, dat de onmiddelyke en zigtbaare Magt van GOD, zo wel AARON als de rest des Volks, in onderdaanigheid aan MOSES hieldt. In MOSES afweezen stondt AARON het Volk toe een Gouden Kalf te maaken; zyne twee oudste Zoonen bragten vreemd vuur op het Altaar des Heeren, 't welk hy niet bevolen hadt: waarom zy beiden verteerd werden door een Vuur, wonderdaadig uitgaande, in de tegenwoordigheid des Heeren, en AARON *hieldt zich stil*, weetende, dat deeze Straffe door GOD zelve zynen Zoonen was aangedaan, en hadt niets tegen MOSES te antwoorden, wanneer deeze hem de

(*) DEUT. III: 23. enz.

de Regtvaardigheid dier ſtraffe ontdekte. AARON en diens twee andere Zoonen werden, op doodſtraffe, verboden rouw over hun te bedryven (*). —— AARON toog, op Godlyk bevel, na den Berg *Hor*, om aldaar te ſterven; 't hem niet vergund wordende in 't *Beloofde Land* te trekken.

MOSES en AARON verſchilden dus zomtyds van elkander, AARON benydde MOSES, AARON verloor twee zyner Zoonen, door een Oordeel des Hemels. MOSES bevorderde geen zyner Zoonen; en zo wel MOSES als AARON ſtierven door de byzondere Beſchikking en het Bevel van GOD, wegens de Overtreedingen tegen Hem begaan; nooit genietende, of zelfs geduurende eenigen tyd het vooruitzigt hebbende op 't genot van het *Beloofde Land* (†). —— En daar zy, derhalven, nooit konden uitgevoerd hebben, wat zy uitvoerden, dan door de Almagtige hand van GOD, zo konden zy geene Beweegreden of Dryfveer hebben om het te onderneemen, dan het Bevel van GOD en de Belofte van Byſtand, hun geopenbaard.

(*) LEV. X. 1—6.
(†) NUM. XX. 12. DEUT. I. 37.

AANMERKINGEN OVER DE BEVRIEZING VAN MENSCHELYKE LEDEMAATEN EN LICHAAMEN; MET BETREKKING TOT DERZELVER OORSPRONG, KENMERKEN, GEVOLGEN EN BEHANDELING.

DOOR

W. LEURS,

Chirurgyn enz. te 's Gravenhage.

Schoon 'er in ons Nederland zelden eene zodanige vorst plaats heeft, dat men noch *eene gedeeltelyke*, noch *eene algemeene, bevriezing van menſchelyke Lichaamen*, te duchten heeft; zo is het nogthans, aan den anderen kant, eene onwederſpreeklyke waarheid, dat ſtrenge Winters een genoegzaam aantal voorbeelden, van bevroozen Ledemaaten en Lichaamen, opleveren. —— En deeze voorbeelden zyn voor my dryfveeren genoeg, om deeze *Aanmerkingen*, of zy ook nog van eenig nut mogten zyn, langs dezen weg, aan het publiek mede te deelen. ——

Het

Het behoud van het leeven, en de herstelling der verlooren gezondheid van onzen Natuurgenoot, moet steeds den grootsten prikkel van ieder menschenvriend zyn.

De uitvoering van dit onderwerp is zeker aan veele en gewichtige bedenkingen onderhevig; die meerendeels aan de verschillende Physiologische begrippen hun bestaan verschuldigd zyn. Ik zal echter het een en ander, zo als het my, volgens menigvuldige proeven, het aanneemelykste toeschynt, kortelyk aanstippen.

Onze dampkring is met een menigte *zoutdeelen* voorzien, die, wanneer de lucht warm is, dun, zacht en ongevoelig zyn. —— De koude vereenigt deeze zoutdeeltjes, en vormt hun in de gedaanten als *spiesſen*, *pylen*, en andere puntige en kwetzende lichaamen. —— Met hun natuurlyk doordringend, en thans beledigend, vermogen voorzien, werken zy tevens, en op de vaste, en op de vloeibaare, deelen van het lichaam te gelyk; de eersten worden 'er door ingetrokken, en meerder gespannen; de laatsten worden onbeweeglyk, en stollen. —— Na maate de koude hevig is, wordt het beledigend vermogen, deezer te zaamgepakte en scherpe zoutdeeltjes, vermeerderd; en, na maate deeze vermeerdering is, zo zal ook de trap der bevriezing meer of minder groot worden.

De koude is geene berooving van warmte, gelyk sommigen willen; maar een eigenaartig en natuurlyk wezen zelve. —— 'Er kan te gelyk koude en warmte zyn, zonder dat de een de andere vernietigt. —— By een helderen zonneschyn, by voorbeeld, gepaard met eene vriezende lucht, zien wy dikwerf, dat de sneeuwvlokken in hunnen zamenhang, zonder smelting, blyven, daar eene betrokken lucht, zonder vriesdeelen, dezelve doet vernietigen.

Dat de koude en vriesdeelen eene op zich zelf bestaanbaar wezen zyn, blykt wyders uit de door konst gemaakte bevriezingen. —— In het heetste van den Zomer zelfs, kan men deeze deelen, als eene eigenaartige zelfstandigheid, zelfs in andere deelen overbrengen.

Het is, dierhalven, niet vreemd, dat eene strenge vorst leevende lichaamen, die een wyl tyds aan derzelver invloed worden bloot gegeeven, doet bevriezen. —— Onze vochten, en wel voor eerst onze *wey-* en *waterachtige vochten*, in het oppervlak der huid, worden, door de indrang en aanneeming van een menigte vriesdeeltjes, als 't ware, verstyfd, waar door wel dra de omloop der vochten

ten belemmerd, en het deel, of lichaam zelve, tot eene volkome bevriezing voorgeschikt wordt, en, zo de oorzaak aanhoud, werkelyk overgaat.

En het is niet vreemd te veronderstellen, dat de hoedanigheid onzer vochten ook tot een aanleiding en vermeerdering geevende oorzaak van bevriezing zelve medewerkt. —— Wy weeten immers, een genoegzaam aantal van proeven heeft zulks beweezen, dat een gering getal *ysdeelen*, even gelyk een vonkje vuurs, door het bybrengen van nieuwe brandstof, een groot vuur kan voortbrengen, dat, zeg ik, een klein getal ysdeelen, door het bymengen van eenige *Zouten*, zelfs in den Zomer, tot een verbaazenden trap van koude en bevriezing kan vermeerderd worden.

De meer of mindere spoedige overgang, van eene gedeeltelyke of geheele bevriezing, eindelyk, hangt hoofdzaaklyk af van de meer- of mindere hevigheid eener vriezende lucht, van de meer- of mindere geschiktheid van het onderwerp, en van de wyze, waar op het aan de koude wordt blootgesteld. —— Algemeen is het waar, dat eene spoedige overgang van warmte in eene strenge koude, eene veel spoediger gelegenheid geevende oorzaak tot bevriezing is. —— De ondervinding heeft van alle tyden hier van de ongelukkige voorbeelden opgeleverd; doch ons bestek laat niet toe, de reden deezer meermaalen beweezen waarheden andermaal te betoogen.

De *kenmerken eener bevriezing* zyn onderscheiden, na dat zy of een gedeelte, of wel het geheele lichaam, inneemt.

Een deel, dat eenigen tyd aan de strengheid eener vriezende lucht is blootgesteld geweest, ondergaat trapsgewys, na maate de beleedigende oorzaak meer of minder hevig is, deeze volgende verschynzelen: eerst bespeurt men in het beleedigde deel eene bleekheid, welke wel dra in roodheid, met jeuking en tinteling, overgaat; het deel wordt styf en gevoelloos; en, houdt de oorzaak aan, of wordt het door verkeerde middelen behandeld, zo gaat het, na weinig tyds, tot eene purperkleur, en, eindelyk, tot eene doode zwarte korst, over, het *koud vuur* genaamd.

Dan, *eene algemeene bevriezing* is hier van onderscheiden. —— Men ontwaart in dezelve noch die bleekheid, roodheid, jeuking, of tinteling, welke by de voorgaande gedeeltelyke bevriezing gewisse kentekenen zyn. ——

Slegts

Slegts bespeurt men in den beginne eene algemeene dof- en gevoelloosheid over het geheele lichaam, die van trap tot trap voortgaat, en gevolgd wordt van eene onwederstaanbaare neiging, tot een zogenaamden slaap; die wyders een volstrekte gevoelloos-, styf- en onbeweeglykheid van het gantsche lichaam ten gevolge heeft.

De waare redenen deezer verschynzelen zyn, onzes bedunkens, hierin gelegen: de prikkelende aandoening, en het doordringend vermogen der koude, doet de vaten op de geheele oppervlakte van het lichaam vernaauwen, terwyl gelyktydig de vochten in deeze fyne buisjes stollen; van daar de dof- en gevoelloosheid. —— de te zamentrekking der huids-poriën en stolling der in de fynste buisjes omloopende vochten beletten de zo hoog noodige uitwaazeming. —— Het bloed en de andere vochten worden nu, in eene meerdere hoeveelheid, naar binnen en naar het hart gedreeven; en wyders door dit deel, daar de voortstuwing in de uitwendige deelen belemmerd is, in eene meerdere hoeveelheid naar de hersenen gevoerd, waar door eene drukking op de zenuwen wordt voortgebragt: de voortduuring der aanpersing, en de daar door vermeende drukking, belemmert derzelver werkzaamheden, en brengt eene steeds toeneemende gevoelloosheid en verstomping van gewaarwordingen voort, die te onregt voor eenen slaap wordt aangezien. —— De vermeerdering hier van doet eindelyk alle gewaarwordingen verliezen. —— De omloop houdt op, het bloed en de andere vochten stollen, en het lichaam wordt styf en beweegloos.

De gedaante, in welke het lichaam op dat oogenblik, wanneer de bevriezing alle gewaarwordingen wegneemt, is, blyft, zo lang het lichaam in rust is, onveranderlyk een en het zelfde. —— Van daar, dat men zomwylen de bevrozenen op den eenen tyd *staande*, op een ander tyd *zittende*, en weder in andere tyden in verschillende gedaanten, heeft aangetroffen.

De *gevolgen* van dit gebrek zyn ligtelyk, uit de zoo even opgegeeven kenmerken, op te maaken. Wy zullen 'er dit nog by voegen: dat geene bevriezing, in welk eenen trap ook, immer van dien aart is, of dezelve kan, zoo 'er tydig de noodige hulp wordt aangebragt, of geheel, of ten deele, hersteld worden. —— Zelfs zyn 'er voorbeelden voorhanden, dat bevrozenen, welken meer dan *drie* en *vier dagen* waren bevrozen geweest, door het

aanwenden van bekwaame hulpmiddelen weder zyn hersteld geworden. —— Doch, zo den beledigden, zonder hulp gelaaten wordt, of dat 'er verkeerde en schadelyke middelen worden aangewend, zo zal, by eene gedeeltelyke bevriezing, volstrekt de versterving der aangedaane deelen, en by eene algemeene bevriezing, de dood onvermydbaar volgen.

Als eene byzonderheid, nogthans, kan men, in de gevolgen eener bevriezing, aanmerken: dat, wanneer dit toeval aan de Voeten voorkomt, de versterving zelden hooger, dan tot het onderste gedeelte der kuiten, opklimt; en aan de Handen, zich veeläl alleen tot de vingeren bepaalt.

De *Geneezing*, of in een ruimer zin, de *Behandeling*, bepaalt zich, of tot eene *Voorbehoeding*, of wel, wanneer het gebrek zelve aanwezig is, tot de herstelling van het bevroozene zelve.

Wat de Voorbehoeding betreft, hier van vermeenen wy, in de voorgaande *Aanmerkingen over de Winterhanden en Wintervoeten* (*), reeds omstandig genoeg gesprooken te hebben, en wyzen onze Leezers, ten dien einde, derwaards. —— Doch, boven dit alles, komt, met betrekking tot *de algemeene bevriezing*, nog in aanmerking: dat, daar men nimmer voor eene algemeene bevriezing te dugten heeft, dan ten tyde men zich een wyl tyds aan eene hevige vriezende lucht moet bloot geeven, het noodzaaklyk is, het lichaam vooräf maatig warm te kleeden; grove en sterke voedzelen gebruike; en men, by tusschenpoozing, een weinig Brandewyn drinke; — edoch, men draage vooräl zorg, dit laatste maatig te gebruiken, nadien iedere trap van dronkenschap onze gewaarwordingen verzwakt, en tot den slaap geneigd maakt. —— Het lichaam moet in eene geduurige beweeging gehouden worden: vooräl is de beweeging van de uiterste noodzaaklykheid, wanneer den, aan strenge vriezing blootgestelden, eene zachte en aangenaame slaap schynt te willen overvallen; „ deeze slaap, (schryft een beroemd Geneesheer) die zyn lyden schynt te zullen „ verzachten, zoude de laatste slaap zyns levens zyn."

Eindelyk, komen wy tot *de behandeling van bevroozene Ledemaaten of Lichaamen zelve*. —— In beiden toch moet

(*) Zie *Nieuwe Alg. Vad. Lett.* II. Deel, No. 14. bladz. 616. & seqq.

moet het oogmerk, de herstelling der uitgebluschte werkzaamheden van het beledigde, zyn. —— Edoch, het is ligtelyk op te maaken, dat dit zich vry gemaklyker, tot de bevriezing der uitwendige Ledemaaten, dan tot de vernietiging van alle de werkingen des geheelen lichaams, zich uitstrekke. —— Wy zullen ons eerstelyk tot de eerste bepaalen.

Nimmer moet men, of beginnende, of geheel bevrooze deelen, het zy door plaatsmiddelen, het zy door vryven in eene te spoedig klimmende graad van warmte brengen; veel minder moeten zodanige deelen, in dien staat, by vuur, of in eenige verwarmde plaats, gebragt worden; want wel dra zouden deeze deelen tot eene onherstelbaare versterving overgaan —— hier van zyn menigvuldige ongelukkige voorbeelden voorhanden, en de redenen van een en ander, heb ik in myne voorige meergemelde *Aanmerkingen* reeds aangestipt.

In eene beginnende bevriezing, die men kent uit eene gevoelloos- en styfheid der beledigde deelen, zo wel als in eene meer gevorderde, en alle werkzaamheden van het deel vernietigende, moet men aanstonds, en, voor alles, zyn toevlugt tot *Sneeuw* of *koud Water* neemen. En daar mede zo lang aanhouden, tot dat 'er gevoel en warmte in het beledigde deel komt —— dan neemt men *Brandewyn* of eenig ander *geestryk vocht*, waarmede het deel koud gevreeven wordt: —— wanneer men wyders hetzelve, van trap tot trap, in eene verwarmende plaats kan overbrengen, en nog eenigen tyd herhaalde vryvingen en warme aanlegzels, van de zo evengenoemde middelen, bezigen.

Wanneer eenig bevrooze deel, onder het gebruik van Sneeuw of koud Water, geen teken van leven geeft, dan zyn alle middelen, verder aangewend, doorgaans vrugteloos. —— Het deel zal, in dit laatste geval, wel dra tot versterving overgaan; in welk een geval eene spoedige *afzetting* van hetzelve, zo 'er geene belettende redenen zyn, alleen in staat is, het voortloopen der versterving te voorkomen, en het leven van den Lyder te behouden. —— In deezen toestand moet men, onverwyld, zyne toevlugt tot een bekwaam Heelkundigen neemen. —— De kortheid van myn bestek, noch het oogmerk van deeze Aanmerkingen, laaten niet toe, hier van te spreeken.

In de Leden, die eens bevroozen zyn geweest, daar in

in wordt men, op dien tyd, wanneer de vorst aankomt, eene onlydelyke jeuking en pyn gewaar —— zy zwellen, worden rood en blaauw, en wanneer men het niet voorkomt, breeken zy open. —— De eenmaal, door de vorst veroorzaakte, verzwakking deezer deelen, en misschien eene byzondere geschiktheid, zal als de oorzaak hier van moeten beschouwd worden. —— Het gebruik der meermaalen genoemde *Oliën* en *geestryke vochten* komt hier te pas.

Wanneer 'er eene algemeene bevriezing, dat is, eene volkome gevoelloosheid en verstyving plaats heeft, dan moet de ontdooijing der gestolde en bevrooze vochten, en de toediening van bekwaame hulpmiddelen tot de wederöm-opwekking, in aanmerking komen. —— Men gaat, by voorbeeld, op de volgende wyze te werk: Men brengt dergelyke Lyders op een plaats, daar 't niet vriest, doch koud is; aldaar ontkleed men hem, en bevogtigt de geheele oppervlakte van het lichaam met doeken, in koud water bevochtigd — zo 'er Sneeuw te bekomen is, zo zal het oneindig beter zyn, het geheele lichaam daarmede eene poos te bedekken.

De heilzaame uitwerkzelen van koud water of sneeuw, op bevrooze lichaamen, laaten zich gereedelyk verklaaren. Men behoeft de proef daar van, slegts in bevrooze appelen, peeren, knollen, enz., te neemen, en men zal oogenblikkelyk van den goeden uitslag overtuigd zyn. —— Wanneer deeze bevrooze vruchten naamlyk, in zeer koud, of byna vriezend, water gedompeld worden, zo bedekt een yskorst dezelve rondöm; welke korst afgenomen zynde, worden zy op nieuw ingedompeld, uitgenomen en afgeveegd; en dit wordt zo lang herhaald, tot dat 'er uit dezelve geen ys meer te voorschyn komt —— vervolgens afgeveegd en droog gehouden, zyn zy even, als vóór de bevriezing. —— Even dit zelfde, en op even dezelfde wyze, is het met bevrooze Lichaamen van Menschen geleegen.

Indien een bevrooze Lichaam, in koud Water of Sneeuw ontdooit, zo zet 'er zich een yskorst om hetzelve; —— zynde alleen die ysdeeltjes, welke door eene meerdere graad van warmte, die in het koud Water of Sneeuw is, naar buiten wordt uitgetrokken. —— Wanneer deeze yskorst, door een aanhoudend gebruik van Sneeuw of koud Water, door hunne meerdere inhebbende warmte, weder ontdooit, dan heeft het Lichaam reeds

reeds zulk een trap van warmte aangenomen, dat het de yskoude niet meer noodig heeft. —— Men vryft vervolgens het Lichaam met Water, dat niet volkomen koud is, en waar in een weinig Wyn of Brandewyn gemengd is. In dit tydstip kan men een weinig vuur in het vertrek ontsteeken; of het Lichaam in een kamer, die niet geheel koud is, doen overbrengen; men bedekt het Lichaam met drooge, doch koude, kleederen; men zet de voeten in een weinig verwarmd water; en de handen en het aangezicht worden met dergelyk water, met Azyn of Wyn vermengd, gewasschen. —— Dan, het is zeer wel mogelyk, dat men, door alle deeze middelen, slegts niet meer dan de tegenwoordig zynde ysdeeltjes wegneemt, zonder de werkingen van het Lichaam, die door de bevriezing volstrektlyk zyn gestremd geworden, weder op te wekken. —— In dit geval moet men zyne toevlugt tot zodanige middelen neemen, als welke, ter opwekking van *verstikten* of *drenkelingen*, in de Genees- en Heelkundige Voorschriften, worden aangepreezen.

Wanneer, echter, onder het gebruik van dit alles geene de minste tekenen van leven komen, dan zullen alle verdere poogingen meestäl vruchteloos zyn. —— Men kan, nogthans, zodanige Lichaamen, in Stroo, Mist, warme Asch, of warmgemaakte Bedden, doen liggen; of ook, soms nog, door deezen trap van warme koestering, de werkingen dier Lichaamen herbooren wierd.

Zo een bevrooze Lichaam door eene of meerder bovengenoemde hulpmiddelen wordt opgewekt, zo moet men aan hetzelve *versterkende* en *zweetdryvende middelen* toedienen. —— Hier toe komt een veelvuldig drinken van het aftrekzel van *Sassefras Hout*, als een byzonder, eenvoudig en onkostbaar middel, zeer in aanmerking. Men geeft ook *warm Bier*, waar in *Gember* en *Suiker* gemengd is, te drinken, en andere daar toe geschikte middelen. —— Het is voorâl noodzaaklyk, dat in deeze gevallen doorstraaling en uitwaazeming bevorderende middelen gebezigd worden, op dat niets van de koude stof in het Lichaam zoude blyven, die anderszins, nog lang daarna, pyn in de Spieren en Vliezen veröorzaaken kan.

Hier mede zoude ik deeze *Aanmerkingen*, die reeds, hoe bekort ook, boven myn voorgesteld oogmerk zyn uitgeloopen, eindigen kunnen; dan, ik oordeele het noodig, hier ook iets kortelyk te zeggen van een verschynzel, schoon geen betrekking op de bevriezing hebbende, nogthans

thans door een uitwerkzel der koude, op onze Lichaamen veroorzaakt. —— Ik meen de zogenaamde *bevanging van koude*.

Een mensch, die zich een geruimen tyd in eene koude lucht bevind, gevoelt zomtyds eene gewaarwording van eene by trappen toeneemende benaauwdheid, gevolgd wordende van eene kragteloosheid en flaauwte; 't welk men den naam van *door koude bevangen te worden* geeft. —— Dit, dierhalven is geene bevriezing. —— Deszelfs oorzaak schynt ons toe, alleen te bestaan in eene, door de koude veroorzaakte, belemmering en stremming der uitwaazeming, door de toetrekking der huids-poriën veroorzaakt; en aan de daar door belemmerde vrye werking der ademhaaling en omloop van het bloed. —— De geduurige vermeerderde ophooping van bloed in het hart en de long, maaken (daar de afvoer naar de buitenste deelen van het lichaam, meer en meer, door het aanhouden der oorzaak, belet wordt,) eene steeds vermeerderde benaauwdheid; de hersfenen, eene meer dan gewoone hoeveelheid bloeds ontvangende, worden in hunne werkingen belemmerd, de zenuwen worden gedrukt, en dit maakt eerst bedwelming, doch wel dra brengt het gevoelloosheid en flaauwte voort.

De kenmerken van dit gebrek zyn voornamentlyk hier in van de bevriezing onderscheiden, dat, daar by de bevriezing alle de deelen van het lichaam verstyfd en yskoud zyn, hier alles slap, beweeglyk, en meer- of minder warm is; en boven dit, kan de polsslag en ademhaaling, hoe gering dezelve ook zyn mogten, door een oplettend beschouwer, by deeze laatsten, meestäl, ontdekt worden; dat nogthans nimmer by eene bevrozenen is, noch kan worden waargenomen.

By deeze Lyders komt noch *sneeuw*, noch *koud water* te pas. —— Zachte *verwarmende*, *geestopwekkende*, *zweetdryvende* en *versterkende middelen*, moeten hier alles en alleen uitwerken.

Aan dit toeval zyn zwakke en weeke menschen, en zy, die niet veel in de lucht komen, het meeste blootgesteld. —— En deeze, dierhalven, dat ik dit hier nog byvoege, zullen voor zich zelven het veiligste doen, wanneer zy eenigen tyd in de koude moeten doorbrengen, vooraf (zo als wy reeds hier voor by de bevriezing gezegd hebben,) een weinig van eenige verwarmende en geestige drank te gebruiken. —— Even zo veel, als het misbruik

bruik van *geestige dranken* het lichaam schadelyk is, even zo veel kan deszelfs maatig en tydig gebruik voor de gezondheid en het leeven van nut zyn.

BERIGT DER ONTDEKKINGE VAN TWEE SATELLITEN, BY DE NIEUWE PLANEET URANUS, OF GEORGIUM SIDUS; door den Heere WILLIAM HERSCHELL, L. L. D.

(*Philosophical Transactions of the Royal Society of London.* For the Jear 1787. P. 1.

Van de Ontdekkinge der Planeet, die ons Zonnestelzel zo veel verder uitbreidt, hebben wy voor een geruimen tyd onzen Leezeren berigt gegeeven (*); eene zeer aangelegene waarneeming, deeze Planeet betreffende, kunnen wy hun niet onthouden.

Aan den Heer HERSCHELL, die de eer toekomt van deeze Dwaalstar het eerst ontdekt te hebben, zyn wy ook deeze ontdekking verschuldigd. Deeze onvermoeide Waarneemer der hemellichten, tot zyne waarneemingen voorzien met de beste Werktuigen van eigen maakzel, zag, op den elfden January deezes Jaars MDCCLXXXVII, twee kleine Starren, digt by de Planeet, die zyn naam onsterflyk gemaakt heeft. Volgende waarneemingen verzekerden hem, dat die twee Starren geen vaste plaats hielden, en gevolglyk Satelliten waren. Lang genoeg heeft de Heer HERSCHELL ze niet gezien, om den omlooptyd met nauwkeurigheid te bepaalen: hy veronderstelt, dat de eerste den omloop volbrengt in 8 en ¾ Dag, en de tweede in omtrent 13 en ½ Dag. Derzelver Loopkringen, vermeldt hy, maaken een grooten hoek met de Ecliptica; doch de nette hoegrootheid der Inclinatie, met veele andere byzonderheden, te bepaalen, zal veel oplettenheids en toestels vereischen. —— Wy mogen, nogthans, vertrouwen, dat Dr. HERSCHELL's onvermoeide vlyt, om Ontdekkingen te doen en voort te zetten, hem eerlang in staat zal stellen, om eene vollediger beschryving te geeven van deeze Maanen, die, naar alle waarschynlykheid, on-

(*) Zie *Algemeene Vaderl. Letteroeff.*, V. Deel, 2de Stuk, bl. 489. enz.

onbekend zouden gebleeven zyn aan de Inwoonderen van onzen Aardkloot, indien het ſcherpziend en ſterk gewapend oog van eenen HERSCHELL ze onopgemerkt hadt laaten voorby gaan.

DE TEGENWERPING, DAT DE AARDE EENIGE DUIZEND JAAREN OUDER MOET WEEZEN, DAN ZE, VOLGENS HET VERHAAL VAN MOZES, IS, ONTLEEND UIT DE LANGZAAM VRUGTBAARWORDING DER LAVAS, OPGELOST.

(Overgenomen uit ROBERT MILN's *Courſe of Phyſico Theological Lectures on the State of the World, from the Creation to the Deluge.*)

Eenige Geleerden hebben op zich genomen te bewyzen, dat de Aarde veel duizend jaaren ouder is, dan de Heilige Geſchiedenis den ouderdom opgeeft.—— Hunne redenkaveling komt hier op neder. In diepten, en verſcheide ſpleeten van den grond, in de nabuurſchap van Brandende Bergen, bovenal in die van den Berg *Etna*, worden Beddingen van Lavas gevonden, tot eene zekere diepte, met groeibaarde aarde overdekt. Uit verſcheide berekeningen, gemaakt van de hoeveelheid groeibaare Aarde, op eenige Lavas gevormd, de dagtekeningen, van welker Uitbarſtingen in de Geſchiedenis geboekt ſtaan, blykt, dat 'er geen min tydsverloop dan een van duizend jaaren noodig is, om een deezer groeizaame overdekkingen te vormen. Naardemaal men nu tien of twaalf Beddingen van zodanige Lava gevonden heeft, boven elkander liggende, met zulke tusſchen-beddingen van Aarde, moet de Wereld tien of twaalf duizend jaaren oud weezen.

Ten antwoord hier op dient, dat zommige Lavas glad en vast zyn, en de eerſte beginzels van groei veel langer wederſtaan dan andere van een broozer aart, en met meer openingen voorzien. —— Daarenboven gaan de Uitbarſtingen der Vuurbergen dikwyls gepaard met groote hoeveelheden van asch en modderig water, als of de Natuur ten oogmerke hadt, de barheid, door de Uitbarſting veroorzaakt, ſchielyk weder te vergoeden. Wanneer dit laatstgemelde geval plaats heeft, vinden de zaaden, door

de

de winden verspreid, een' gereeden schuilhoek in de ruwe oppervlakte van zodanige Lavas, en vermeerderen welhaast den groeizaamen grond. De Stad *Herculaneum* werd verwoest door eene Uitbarsting, in het XCVII jaar onzer gewoone Jaartelling. Vyf maalen is dezelve, zints dien tyd, met Lava bedekt geweest, en tusschen elk deezer Lavas is eene Bedding van groeibaare Aarde. Indien alle deeze gebeurtenisfen voorgevallen zyn, binnen het tydsbestek van zeventien honderd Jaaren, blykt het, dat minder dan drie honderd Jaaren genoegzaam waren, om ieder Bedding voort te brengen. De mond van een nieuwen Berg, door een onderaardsch Vuur, in den Jaare MDXXXVIII, opgeworpen, is thans met kreupelhout begroeid.

Ieder Aardbedding, door de Vuurbergen veroorzaakt, is niets anders dan eene pooging van brandende Stoffe en vuurige Dampen, om zich uit de beperking, waar in zy zich bevinden, te ontslaan. Indien dan de uitbreidende kragt zo groot is, dat ze zich niet kan beperken binnen de onderaardsche holen, moet 'er uitbarsting boven de oppervlakte volgen; doch, wanneer de drukking van boven zulks wederhoudt, kan de Lava ter zyde af beneden den grond loopen, en alle de holligheden en spleeten, welke zy op den weg ontmoet, opvullen. 't Is, uit dien hoofde, niet onwaarschynlyk, dat 'er Beddingen van Lava gevonden worden, zeer diep onder den grond, schoon ze nimmer zich boven 's aardryks oppervlakte vertoonden. ——— Men mag 'er by voegen, dat Aardbeevingen, die veelvuldig zyn in de nabuurschap van Vuurbergen, dikwyls landstreeken, van eene vry groote uitgestrektheid, in de diepte doen nederstorten (*).

Maar de tegenwoordige Aarde draagt op derzelver oppervlakte verscheide doorslaande blyken, dat ze van eene nieuwe vorming is, in vergelyking met die oudheid, welke veelen 'er aan willen toeschryven. 't Is bekend, dat de

(*) Dit vertaalende, schoot ons te binnen, ten aanziene van 't onderwerp, hier behandeld, zeer leezenswaardige aanmerkingen geleezen te hebben, in de *Brieven tot Verdeediging van de Voortplanting des Christlyken Godsdiensts*, door R. WATSON, bl. 164. enz. Wy oordeelden onze Leezers na dit alzins leezenswaardig, en omtrent dit stuk zeer byzonder, Werkje te moeten wyzen.

de grond toeneemt door afgevalle bladeren, en het geen 'er op leggen blyft van het bezakzel der stoffe aanvoerende oorzaaken. De dikheid of dunheid van den grond duidt een langer of korter tyd van opeenhooping aan. Nu blykt het uit waarneemingen, op verscheide plaatzen der Aarde gedaan, dat, waar de oppervlakte van den grond van dezelfde stoffe is, de ligging en lugtstreek overeenkomen, de dikte van groeibaaren Grond dezelfde is. Maar tot deezen dag toe heeft dezelve zulk eene maate van aangroei niet gekreegen, dat men den oorsprong verder kan te rug schuiven dan tot den Vloed, ten tyde van NOACH, overeenkomstig met het Verhaal van MOSES.

BREEDVOERIG VERSLAG VAN DE GEBRUIKEN EN ZEDEN DER TEGENWOORDIGE INWOONDEREN VAN SYRIE.

(Overgenomen uit C. F. VOLNEY'S *Voyage en Syrie & en Egypte.*)

(*Vervolg van bladz.* 33.)

Wy zyn, in ons *Verslag van de Gebruiken en Zeden der der tegenwoordige Inwoonderen van Syrie*, gevorderd tot de *Arabische Bedouinen.*

De *Arabische Bedouinen* maaken een derde zwervend Volk in *Syrie* uit, in *Egypte* treft men ze reeds aan. Van deezen kan ik thans met meer nauwkeurigheid en byzonderder spreeken; dewyl ik een reisje na eene hunner Legerplaatzen, niet verre van *Gaza*, gedaan, en my verscheide dagen onder hun opgehouden heb.

Wanneer wy van de *Arabieren* handelen, moeten wy, in 't algemeen, onderscheid maaken, of zy Landbouwers dan Veehoeders zyn: want deeze verschillende Leevenswyze veroorzaakt zulk een groot onderscheid in hun aart en zeden, dat zy, met betrekking tot elkander, om zo te spreeken, bykans verschillende Volken worden. — De *Arabieren*, die vaste Woonplaatzen hebben, en onderworpen zyn aan een geregeld Staatsbestuur, leeven in een staat van Maatschappy, niet zeer veel van den onzen verschillende. Zodanig zyn de Inwoonders van *Yemen*, en de Afstammelingen van die oude Vermeesteraars, van welken de Ingezetenen van *Syrie*, *Egypte*, en de *Barbarysche* Staaten, meest allen afstammen. Maar de zwerven-

vende Veehoeders, alleen een voorbygaand belang by het Land hebbende, verhuizen gestadig van de eene plaats na de andere, zyn aan geene wetten onderworpen, en bestaan op eene wyze, welke men niet aantreft by beschaafde of by wilde Volken. Deezen verdienen, overzulks, te meer onze oplettende aandagt. Tot die afdeeling behooren de *Bedouinen*, of de Inwoonders der wyduitgestrekte Woestynen, welke van de *Persische* Grenzen tot *Marocco* loopen.

Schoon verdeelde en van elkander onafhangelyke Stammen, dikwyls vyandig tegen elkander, mogen zy, nogthans, als één Volk worden aangemerkt. De gelykheid van Taal is een blykbaar bewys van deeze naaverwantschap. Het eenige verschil bestaat hier in, dat de oorsprong der *Arabische* Stammen laater is dan de vermeestering deezer Gewesten, door de *Caliphs*, of Opvolgers van MAHOMETH, en gevolglyk min oud, terwyl de Stammen in de Woestynen van *Arabie*, eigenlyk zo geheeten, door een onafgebrooke opvolging, van de vroegste Eeuwen afstammen. Van deezen zal ik bepaald handelen. De *Oosterlingen* zyn gewoon, aan hun den naam van *Arabieren* te geeven, als zynde zo wel het zuiverste als oudste soort. Het woord *Bedaoui* betekent zo veel als *Inwoonders der Woestyne*; en is het te eigenaartiger, dewyl het woord *Arab*, in de oude Landtaal, eene *Eenzaamheid*, of *Woestyn*, wil zeggen.

't Is met reden, dat de Inwoonders der Woestyne zich beroemen de zuiverste van alle de *Arabische* Stammen te weezen: want zy zyn nooit overwonnen, noch hebben zich, door overmeesteringen te maaken, met eenig ander Volk vermengd. De zodanigen, door welken de algemeene naam van *Arabieren* vermaard geworden is, behooren weezenlyk alleen tot de Stammen van de *Hedjar* en *Yemen*; doch de Inboorelingen van het binnenste des Lands zyn nooit, ten tyde der omwentelingen, door MAHOMETH veroorzaakt, verhuisd, of, indien zy 'er eenig deel in gehad hebben, bepaalde het zich tot eenige weinigen, door Eerzugt aangeprikkeld, om een ander gedrag dan hunne Landgenooten te houden. Dus vinden wy, dat de Propheet in den *Koran*, de *Arabieren der Woestyne*, steeds den naam van *Wederspannelingen* en *Ongeloovigen* geeft; en heeft het lang verloop van tyd geene aanmerkenswaardige verandering te wege gebragt. Integendeel schynen

zy, in alle opzigten, hunne oude eenvoudigheid en onafhangelykheid bewaard te hebben.

Alles, wat wy, in de oude Geschiedenisſen, verhaald vinden van hunne Zeden, Gewoonten, Taal, zelfs van hunne Vooroordeelen, is, bykans, tot de geringſte byzonderheid toe, waar, tot op deezen dag: en wanneer men daarenboven aanmerkt, dat deeze éénigheid van Character, zo veele jaaren oud, nog beſtaat, zelfs op de grootſte afſtanden, dat is, dat de Stammen, meest van elkander verwyderd, eene nauwkeurige gelykheid behouden, moet men bekennen, dat de omſtandigheden, die een zo zonderlingen Zedelyken Staat vergezellen, een zeer beziens-waardig voorwerp van beſchouwing opleveren.

In *Europa*, en bovenal in de beſchaafdſte deelen daar van, hebben wy geene voorbeelden van zwervende Volken; en wy kunnen ons nauwlyks verbeelden, wat de Menſchen kan aanzetten, om eene Leevenswyze, zo ſtrydig met onze denkbeelden, aan te vangen. Zelfs begrypen wy bezwaarlyk wat een Woestyn is, of hoe een Land, geheel dor, Bewoonders kan hebben; of waarom het niet beter bebouwd is, als het beter bebouwd kan worden. Ik heb my met deeze zwaarigheden verlegen gevonden, en zal daarom, de bedryven van dit Volk zelve, die ze alleen kunnen oplosſen, met meerder nauwkeurigheids, naagaan.

'Er zyn twee oorzaaken voor het zwervend en Herdersch Leeven, van verſcheide *Aſiatiſche* Volken. De eerſte is de natuur van den grond, die, ongeſchikt tot den Landbouw zynde, de Menſchen noodzaakt de toevlugt te neemen tot zulk Gedierte, als zich vergenoegt met de voortbrengzelen, in 't wilde groeiende. Waar deeze gewasſen ſlegts ſchaars voorkomen, zal één enkel Dier, binnen korten tyd, het gegroeide eener groote uitgeſtrektheid van grond opeeten, en men het noodig vinden wyde Landen te doorzwerven. Dit is 't geval der *Arabieren* in de eigenlyk zo geheeten *Arabiſche* Woestyn, en in die van *Africa*.

Maar, dewyl de grond overal zo ſchaars niet is, integendeel, bearbeidbaar, ja zelfs, op veele plaatzen, vrugtbaar, als op de grenzen van *Syrie*, *Diarbeck*, *Natolia*, en het grootſte gedeelte van de Streeken, bewoond en doorzworven van de *Turcomannen* en *Kourden*, moeten wy Hebbelykheid, of Gewoonte, voor eene tweede oorzaak ſtellen. Doch deeze Gewoonte komt my voor, al-

leen

ken een uitwerkzel te weezen van de Staatkundige gesteltenisse des Lands: zo dat de eerste oorzaak tot het Staatsbestuur zelve te rug gebragt moet worden. —— Dit denkbeeld wordt, door de dagelykfche ervaarenis, gestaafd: want, zo dikwyls de onderscheide zwervende Stammen, vrede, zekerheid, en de mogelykheid aantreffen, om genoegzaam onderhoud in eenige Streek te vinden, neemen zy 'er hun verblyf, en, ongemerkt, een vast bepaald leeven aan; zich op de kunsten des Landbouws bevlytigende. —— Integendeel, wanneer de Onderdrukking des Landbestuurs de Inwoonders van een Dorp tot het uiterste dryft, verlaaten zy hunne Huizen, trekken na het Gebergte, of zwerven in de Vlakten; zorg draagende, om van Verblyfplaats dikwyls te veranderen, ten einde daar in niet verrast en ontrust te worden. —— 't Gebeurt ook dikwyls, dat byzondere Persoonen, die Roovers geworden zyn, om zich aan de Wetten te onttrekken, of de Dwinglandy te ontgaan, zich veréénigen, kleine Legerplaatzen vormen, door de wapens in stand blyven, en, vermeerende, nieuwe Horden, en nieuwe Stammen worden. Wy mogen, derhalven, als eene vaste waarheid ter neder stellen, dat, in bebouwbaare Landen, het zwervend Leeven ontstaat uit Onregt, of gebrek in 't Staatsbewind; en dat de vastgezette Leevensstand die is, waar toe de Menschen het meest natuurlyk neigen.

De *Arabieren* schynen, door den aart hunner Woestynen zelve, tot een zwervend Leeven verweezen. Om zich eenig denkbeeld van die Woestynen te vormen, moet de Leezer voor zynen geest haalen een onbewolkte Lugt, van hette als geduurig in brand staande; onmeetlyke vlakten, zonder huizen, boomen, beeken of heuvelen, waar het oog doorgaans niets ontmoet dan een eenzelvige gezigteinder, gelyk op Zee, schoon, op zommige plaatzen, de grond steenagtig is en oneffen. De meest geheel barre grond vertoont eenige weinige wilde Planten, schaars verspreid, en kreupelboschjes, nooit gestoord dan door Antelopen, Haazen, Springhaanen en Rotten. Zodanig is bykans de gesteltenis des geheelen Lands, 't welk in langte 600, en in breedte 300, Mylen haalt; zich van *Aleppo* tot de *Arabische Zee*, en van *Egypte* tot de *Golf van Persie*, zich uitstrekkende.

In deeze verbaazende uitgebreidheid verandert, nogthans, de grond zeer veel op onderscheide plaatzen. Op

de grenzen van *Syrie*, by voorbeeld, is de grond, over 't algemeen, ryk, en zelfs vrugtbaar: zodanig is dezelve ook gesteld op de oevers van den *Euphraat*; maar dieper landwaards in, wordt de grond wit en kalkagtig, als omstreeks *Damascus*; rotzig, als in de *Tih* en de *Hedjar*; en enkel zand, als ten Oosten van *Yemen*. Deeze verscheidenheid van grond veroorzaakt eenige kleine verscheidenheden in de gesteltenis der *Bedouinen*. By voorbeeld, in de onvrugtbaarste Landen, als de Woestyn van *Suez*, die van de *Roode Zee*, en het binnenste van de *Groote Woestyn*, de *Najd* geheeten, zyn de Stammen niet alleen zwak, maar schaars over 't Land verspreid. Wanneer de grond vrugtbaarder is, als tusschen *Damascus* en den *Euphraat*, zyn ze talryker, en min van elkander verwyderd; en, eindelyk, in de bebouwbaare Streeken, als in het Pachaschap van *Aleppo*, de *Hauran*, en in de nabuurschap van *Gaza*, vindt men de Legerplaatzen veelvuldig en digt by den anderen. Te eerstgemelder plaatzen zyn de *Bedouinen* volstrekte Veehoeders, en leeven van het voortbrengzel hunner Kudden, en van een weinig Dadels, welken zy eeten, of versch geplukt, of in de zon gedroogd, en tot meel gestooten. Op de laatsten bezaaijen zy eenig Land, en voegen Koorn en Ryst by hun ander voedzel.

Onderzoeken wy na de oorzaaken van de dorheid en onbebouwden staat der Woestyne, wy bevinden, dat zulks voornaamlyk moet toegeschreeven worden aan 't gebrek van bronnen en rivieren, met één woord, aan mangel van water. Deeze schaarsheid van water wordt veroorzaakt door den aart der Landsgesteltenisse, die vlak, en van gebergte beroofd zynde, de wolken over de heete oppervlakte, even als over *Egypte*, doen heen dryven. Zy toeven 'er nimmer dan in den Winter, wanneer de koude des Dampkrings de wolken belet opwaards te stygen, en ze in regen doet ontlasten. De bloothcid van den grond is een tweede oorzaak van de droogte; de Lugt, daar door te eerder heet geworden, maakt dat de wolken opklimmen. 't Is waarschynlyk, dat 'er eene verandering van Lugtsgesteltenisse zou kunnen te wege gebragt worden, als de geheele Woestyn met boomen, by voorbeeld met Pynboomen, beplant werd.

Het gevolg van de Winterregens is, dat in die Streeken, waar de grond goed is, als op de grenzen van *Syrie*, eene bearbeiding van denzelven plaats kan hebben, vry gelyk aan die van het binnenste des Lands: maar, de-

dewyl die Winterregens geen wellen, of ſtandhoudende ſtroomen, veroorzaaken, zyn de Inwoonders onderworpen aan het ongemak, van den geheelen Zomer geen water te hebben. Om dit te voorkomen, is het noodig de toevlugt te neemen tot het aanleggen van Waterbakken, waar in zy den voorraad voor een jaar verzamelen. Zodanige werken vorderen geld en arbeid, en ſtaan met dat alles voor verſcheide toevallen bloot. De Oorlog kan, op éénen dag, den arbeid van verſcheide maanden verwoesten, en den voorraad van een geheel jaar wegneemen. Eene Droogte, die maar al te dikwyls voorvalt, kan een misgewas, en een volſlaagen gebrek aan water, te wege brengen. 't Is waar, men kan, door van zes tot twintig voeten te delven, water vinden; doch dat water is brak, gelyk in alle de Woestynen van *Arabie* en *Africa* (*); het droogt ook menigmaal uit, in welk geval Dorst en Honger elkander vergezellen, en worden, komt de Regeering met geene ſchikkingen tusſchen beide, de Dorpen verlaaten. 't Is, derhalven, blykbaar, dat de Landbouw in dit Land zeer onzeker gaat, en dat het, onder zulk een Landsbeſtuur als dat der *Turken*, veel veiliger is, een zwervend leeven te leiden, dan eene vaste woonplaats te verkiezen, en, ten aanziene des leevensonderhouds, van den Landbouw af te hangen.

In die Streeken, waar de grond ſteenagtig en zandig is, als in de *Tih*, de *Hedjaz*, en de *Najd*, doen de Winterregens de zaaden der wilde Planten, en het Kreupelhout, groeijen. Zy vormen moerasſen in de laagſte Streeken, die Riet en Gras hervoortbrengen, en de vlakte krygt een eenigzins groene gedaante. Dit is het Saizoen des overvloeds, en voor de Kudde en voor de Meesters: maar, met het wederkeeren der Hette, droogt alles op, en de aarde, in een fyn graauw ſtof veranderd, vertoont niets dan dorre ſtruiken, zo hard als hout, waar mede Paarden, Osſen, noch zelfs Geiten, zich kunnen voeden. In deezen ſtaat zou de Woestyn onbewoonbaar weezen, en geheel verlaaten moeten worden, hadt de Natuur geen Dier gevormd,

(*) Deeze zoute hoedanigheid is den grond zo eigen, dat ze zelfs in de Planten doordringt. Alle de Planten van de Woestyn hebben veel Alkali en Glauber-zout in zich; maar, 't is zeer opmerkenswaardig, dat dit zout vermindert, als men nader aan 't Gebergte komt, waar het nauwlyks ontdekt wordt.

vormd, niet minder tegen allen leed gehard, en ryklyk opleverende, dan de grond dor en onvrugtbaar is; ik bedoel de Kameel. Een Dier, 't welk ik, met betrekking tot de *Arabieren*, wat breeder moet beschryven.

Geen Dier schynt zo byzonder geschikt voor de Land- en Lugtstreek zyner Geboorte. Wy worden onwederstandelyk gedrongen te erkennen, dat de natuur van het eene zo zeer gepast is na de andere, door eene wyze beschikkende Oorzaak. De Kameel, verordend om in een Land te woonen, waar hy weinig voedzel kan vinden, is spaarzaam geweest in den geheelen aanleg van dit Schepzel. Zy heeft de zwaarlyvigheid van den Os, van het Paard, of van den Olyphant, 'er niet aan geschonken, maar zich bepaalende tot het volstrekt noodzaaklyke, hem een kleinen Kop gegeeven, zonder uitsteekende ooren, aan 't einde van een langen hals, bykans zonder vleesch; aan de Dyen en Pooten geen meer spieren toegevoegd dan onvermydelyk ter beweeging noodig zyn, en, met één woord, aan 't geheele lichaamsgestel niets geschonken, dan 't geen vereischt word om 't zelve zamen te houden. Zy verleent den Kameel sterke kaakbeenen, om het hardste voedzel te kauwen; maar, ten einde hy niet te veel zou gebruiken, de Maag zeer klein gemaakt, en hem genoodzaakt te herkauwen. De Pooten zyn omrand met een vleeschkorst, die op de klei uitglipt, en, geheel niet tot klimmen gevormd, hem alleen geschikt doen zyn voor een droogen, vlakken en zandigen grond, gelyk die van *Arabie:* desgelyks is dit Dier blykbaar tot slaaverny bestemd: dewyl het alle middelen van verdeediging tegen de vyanden ontbreekt. Onvoorzien van Stieren hoornen, Paarden hoeven, Olyphants tanden, en de snelheid van een Hart, kan de Kameel de aanvallen van den Leeuw, den Tyger, of den Wolf, niet afweeren. Om deeze Diersoort te bewaaren, heeft de Natuur dezelve verborgen in de diepte deezer Woestynen, waar 't gebrek aan Kruiden geen Wild kan lokken, en van waar 't mangel aan Wild de Roofdieren verwydert. —— De Kameel, een Huisdier geworden, heeft de dorste grond des aardbodems bewoonbaar gemaakt. Hy alleen vervult alle de behoeften zyns Meesters. De melk van het Wyfje voedt de *Arabieren*, leverende Melkspyze, Kaas en Boter; ook is het Vleesch eetbaar. Van de Huid vervaardigen zy Schoenen, en andere ledere dekzels; Tenten en Kleederen van het Hair. Zy vervoeren, met deezer Dieren behulp,

hulp, zwaare lasten, en, wanneer de grond voedzel weigert op te leveren aan de Paarden, den *Bedouinen* zo noodig, vervult de Kameelenmelk die behoefte, en geniet dit Dier, voor zo veelvuldige diensten, niets anders dan eenige dorre struiken en gestooten Dadels. Van zo veel aangelegenheid voor de Woestynbewoonders is de Kameel, dat, waren zy verstooken van dit nuttig Schepzel, zy dezelve niet zouden kunnen bewoonen.

De gelegenheid, waar in de Natuur dus de *Bedouinen* geplaatst heeft, heeft hun tot een Geslacht van Menschen gevormd, even zonderling in hunne Natuurlyke als in hunne Zedelyke hoedanigheden. Deeze zonderlingheid loopt dermaate in 't ooge, dat hunne Nabuuren, de *Syriers*, zelve hun aanzien als buitengewoone weezens, in 't byzonder die Stammen, welke in het diepste der Woestynen hun verblyf houden, als te *Anaza*, *Kaibar*, *Tai*, en anderen, die nooit tot de Steden naderen. Wanneer, ten tyde van SHAIK DAHER, eenige hunner Ruiteren, zo verre als *Acre*, kwamen, verwekten zy daar zo veel nieuwsgierigheids, als een bezoek der Wilden uit *America* by ons zou doen. Elk zag met verbaasdheid deeze Lieden, kleinder, magerder, en zwarter dan eenigen der bekende *Bedouinen*. Hunne schraale beenen scheenen alleen uit spieren te bestaan, zonder kuiten, de buik scheen aan den rug vast, en het hair was gekroesd, als dat der Negeren. Deeze *Bedouinen* stonden niet min versteld, over 't geen zy beschouwden; zy konden niet begrypen, hoe het mogelyk was, dat de Huizen en Minarets overeinde bleeven staan, en hoe de Menschen daar onder durfden woonen, als mede, hoe zy altoos op dezelfde plek gronds hun verblyf hielden: bovenal werden zy in verrukking opgetoogen, toen zy de Zee in 't oog kreegen; 't was hun onbegrypelyk wat die *Woestyn van Water* mogt weezen. Wanneer men tot hun sprak van Mosques, van Gebeden, van Waschingen, vroegen zy, wat die woorden betekenden; zy vroegen, wie MOSES, JESUS CHRISTUS en MAHOMETH waren; en waarom de Inwoonders, van geen onderscheide Stammen zynde, verschillende Leidslieden volgden?

Maar wy moeten ons niet verbeelden, dat de *Arabieren* op de grenzen zo onkundig zyn als deezen. Verscheide kleine Stammen, die dieper in 't Land woonen, als in de valei van *Beka*, van de *Jordaan*, en in *Palestina*, komen den Boerenstand nader; doch deezen worden

van de anderen veragt, die hun aanzien als *Bastaard-Arabieren* en *Rayas*, of Slaaven der *Turken*. Ik zal nu de waare *Arabische Bedouinen*, in hunne Leevenswyze, breedspraakiger beschryven.

('t Vervolg in een ander Stukje.)

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN DOOR ZYNE REIZEN BEROEMDEN JONAS HANWAY, *Esq.*

(Uit *the Remarcable Occurrences of the Life of* JONAS HANWAY *Esq.*, door den Heer PUGH.)

(*Vervolg van bladz.* 40.)

De veelvuldige nuttige, en het Vaderland heilzaame, plans, door den Heer HANWAY bevorderd, ten beste zyner Medemenschen, hadden zyn Character, als een agtbaar Volksvriend, bekend gemaakt. Zyne onbaatzoekenheid, en de opregtheid zyner voorneemens, waren elk bekend. Zyn Naam las men by ieder Ontwerp, ten beste des Menschdoms beraamd, en deeze bragt meer toe dan zyn eigen getekende Gifte: elk was verzekerd, dat zyne gaave, uitgereikt onder zyn opzigt, getrouw zou worden aangewend.

Zomtyds vervoegde hy zich ten Hove, doch het blykt niet, dat hy openlyk, of in 't geheim, eenige belooning zogt voor zyne gedaane diensten, schoon hy thans gemeenzaame kennis hadt aan lieden, wier hand Hofgunsten uitdeelde. Men liet egter niet toe, dat hy zyn gematigd inkomen geheel ten dienste van anderen, zonder eenige vergoeding, besteedde. Vyf Burgers uit *Londen*, onder welken zich wylen Mr. HOARE, een Bankier, bevondt, vervoegden zich te gader by Lord BUTE, den toenmaaligen Staatsdienaar; verzoekende, uit hun eigen naam, en uit meer hunner Medeburgeren, dat men het oog op hem mogt slaan, tot het bekleeden van eenige post. Ingevolge hier van, werd hy, in den Jaare MDCCLXI, tot een der Commissarissen benoemd, om Leevensmiddelen aan de Vloot te bezorgen.

Met deeze vermeerdering van zyn inkomen, betrok hy een huis, in *Red Lion Square;* de voornaamste vertrekken

ken van 't zelve vercierde hy met Schilderyen en Zinnebeelden, in een ſtyl, hem byzonder eigen. Wanneer iemand hem vroeg over deeze zonderlinge verkiezing, antwoordde hy, „ ik bevond dat myne Landslieden, Hee-
„ ren en Dames, de kunst, van elkander genoeglyk te
„ onderhouden, niet verſtonden, dat welhaast het ge-
„ ſprek begon te verflauwen; de tusſchentyd van zamen
„ te komen, en het zich ſchikken aan de Speeltafels,
„ bragt men door, in eene verveelende ſtilte: want de ge-
„ ſprekken hebben geen val, als de ziel 'er geen belang
„ in ſtelt. Om dit ledige in de zamenkomſten weg te
„ neemen, en voor te komen, dat de Kaarten de ziel
„ van myne Gasten niet geheel innamen, heb ik hun
„ voorwerpen onder 't ooge gebragt, zo aantrekkelyk als
„ ik ze kon uitvinden, en die niet wel beſchouwd kun-
„ nen worden, zonder een genoegelyk en vervrolykend
„ geſprek te wege te brengen, — en als dit miste, kon
„ men de Kaarten opvatten."

In den Jaare MDCCLXV, bevorderde deeze weldaadige Man eene Inſchryving, voor de zodanigen, die by twee ſchriklyke branden zeer veel geleeden hadden; de een te *Montreal*, in *Quebec*, de ander te *Bridge Town*, te *Barbados*. —— De ongemakken en plaageryen, waar aan de Jongens der Schoorſteenveegers bloot ſtonden, poogde hy, in den Jaare MDCCLXXII, te verligten, door voegelyke ſchikkingen met hunne Baazen. —— Wanneer, in den Jaare MDCCLXXVI, de Heeren der Admiraliteit last gaven, om een der Commisſarisſen van de Leeftocht na *Hamburg* te zenden, om aldaar te handelen, over het verzorgen van de Leevensmiddelen der Troepen in *America*, nam de Heer HANWAY dit werk op zich, en volvoerde het, ſchoon nu vier en zestig jaaren bereikt hebbende, met de wakkerheid eens Mans in 't best zyns leevens.

De Heer HANWAY deedt het zyne, tot oprigting van een nieuw Hospitaal, in 't oosteinde van de Stad, en van een Zeeſchool te *Chelſea*. Een Huis tot het eerſte werd daadlyk aanvaard, in *Prescot Street Goodmans Fields*, doch, de inſchryvingen binnen weinig jaaren afneemende, werd het plan ter zyde gelegd; en eenige ongelukkig ontſtaane verdeeldheden onder de Beſtuurders der Zeeſchool, verydelden geheel den voortgang.

Toen, met den Jaare MDCCLXXXIII, zyne gezondheid zigtbaar afnam, bedankte hy voor de post van Commisſaris

ris der Leevensmiddelen; doch ontving terstond de gunste, dat zyne Jaarwedde hem als een Jaargeld voor zyn leeven geschonken werd. Deeze was hy verschuldigd aan de hoogagting des Konings voor zyn Persoon, die zich zo zeer in werken van weldaadigheid, voor zyn Vaderland en het Menschdom, hadt doen kennen.

Thans had hy de handen ruim, om, door alles wat in zyn vermogen was, het vastfstellen der Zondagsschoolen te bevorderen, en eene Inschryving voort te zetten, ten behoeve van de veelvuldige arme Zwarten, die in een deerlyken staat door de Hoofdstad omzwierven.—— In den Zomer, des Jaars MDCCLXXXVI, nam zyne gezondheid dermaate af, dat hy oordeelde, alleen op zyne herstelling te moeten bedagt weezen. Lang hadt hy ontdekt, eene ongesteldheid in de blaas te hebben, die, allengskens toeneemende, een Wateropstopping veroorzaakte, en, op den vyfden van Herfstmaand, een einde aan zyn leeven maakte.

Geduurende eene verdrietige, en by wylen pynlyke, ongesteltenisse, liet hy nooit eenig ongeduld blyken, maar zag zyne ontbinding zonder smerte te gemoet. Toen hy zo zwak werd, dat hy het bedde moest houden, verzogt hy de Doctoren vryuit over zyn ongemak te spreeken. Overtuigd dat 'er geen herstel te verhoopen was, zondt hy om allen, die hem iets geleverd, of voor hem gewerkt hadden, en betaalde ze; nam afscheid van zyne gemeenzaamste Vrienden; gaf de Brieven op aan afweezige bekenden; liet zich het Nagtmaal toedienen, en sprak met de grootste bedaardheid over zyn staat. Bovenal betuigde hy zyne voldoening daar over, dat, geduurende zyne geheele ziekte, zyn Geest nooit verwilderd, of verbysterd, geweest was. In den morgen vóór zyn dood, betuigde hy een Boezemvriend: „ Ik heb geen bekom„ merde denkbeelden over myn naderend einde; doch ik „ vind de *Vis Vitæ* zo sterk, dat ik deeze wereld, zo ik „ denk, niet zal verlaaten, zonder zwaaren stryd."—— Tegen zyn Chirurgyn zeide hy: „ Indien gy denkt, dat „ het u in uwe Praktyk, of voor iemand, van eenig nut „ kan zyn, dat ik geopend worde, ik bid u doe het: ik „ wil zo veel goeds doen als ik kan!"

Den avond, toen hy 's nagts stierf, liet hy zich een fyn geplooid hembd aan doen, gaf zyne sleutels over, beschikte over eenige kleinigheden, en liet zich zyn Uitersten wil voorleezen. Omtrent middernagt gevoelde hy ee-

eene koude aan het uiterste zyner leden, deeze werd verscheide keeren weggenomen, en de omloop des bloeds weder bevorderd, door wryvingen, die hy zelve belastte. Ten laatsten verzogt hy zyn Oppasser zyn been te wryven, 't welk zeer koud was; hy loosde een zugt, die den Oppasser ontzette, en eenige oogenblikken met wryven ophieldt; de koude nam toe; hy gevoelde de onmiddelyke aannadering des doods: zyne longen ademden nog vry; de laatste leevensadem ontglipte hem in 't midden van een gezegde, 't welk begon met den naam CHRISTUS!

Dit waren de laatste oogenblikken van JONAS HANWAY, en zodanig zullen zy weezen van allen, die, gelyk hy, leeven, indien zy tot het uiterste hunne Verstandsvermogens behouden. Hy bereidde zich tot sterven, met dezelfde bedaardheid, als of hy zich tot een reis toerustte. 't Was steeds zyne betragting, gereed te weezen tot die gebeurtenis, wanneer dezelve mogt voorvallen, en onbezorgd wegens den tyd. Omtrent twaalf maanden vóór zyn dood viel hy, in zyn Boekvertrek een papier staande te leezen, neder, als of hy, door een blixemstraal getroffen, op 't oogenblik bezweek. Zyn Klerk, digt by hem zittende, beurde hem op, plaatste hem in een stoel. Naa 't verloop van eenige minuuten bekwam hy, zeggende: „In de daad, dit is geen ongemaklyke weg, om „ uit dit leeven te geraaken; doch ik mag wel oppas„ sen, om de lamp des leevens zo lang brandende te „ houden als ik kan; althans ik zal myne in de Genees„ kunde ervaaren Vrienden vraagen, wegens de natuur „ en oorzaak van dit toeval."

De Heer HANWAY was middelmaatig van grootte, rank, doch welgemaakt. In de laatste jaaren zyns leevens bukte hy vry veel voorover, en vondt het onder het wandelen gemaklyk, zyn hoofd over eene zyde te laaten hangen. Toen hy, dertig jaaren oud zynde, eerst na *Rusland* vertrok, was zyn weezen vol en bevallig, en hy had den naam van den *Fraayen Engelschman*. Maar de schok, welke zyne gezondheid in *Persie* kreeg, benam veel van dit bevallig voorkomen; en, schoon hy zyne gezondheid weder kreeg, zo dat hy, twintig jaaren agtereen, zonder eenige merkwaardige ongesteldheid, leefde, miste hy die vaag van welvaarenheid.

Zyne weezenstrekken waren niet sterk, doch hadden die weinig beduidenheid niet, welke veeltyds zwakke wee-

weezenstrekken vergezelt. Zyn houding was rustig, en geschikt om eerbied in te boezemen. Zyn blaauwe oogen hadden nooit schitterend gestaan; doch drukten Menschlievenheid en Goedhartigheid op 't sterkste uit; en, wanneer hy sprak, was de bezieldheid zyner houding, en de toon van zyne stem, zodanig, dat ze overtuiging met zich bragten, zelfs by een Vreemdeling. Als hy ongelukkigen zogt te troosten, of een afgedwaalden de voordeelen van een deugdzaam leeven aanwees, sprak de nadruk zelve uit zyn mond; alles, wat hy zeide, was opregt en belangryk.

In zyne Kleeding volgde hy, zo verre het overeen kwam met zyne denkbeelden van gezondheid en gemak, de heerschende Mode. Dewyl hy dikwyls, op 't onverwagtst, in beschaafde gezelschappen moest verschynen, ging hy doorgaans, welgekleed, met een *Fransche* zakpruik; zyn hoed, met een gouden knoop vercierd, was van die grootte en gedaante, dat hy denzelven zo wel op 't hoofd als onder den arm kon draagen. Als het regende, bediende hy zich altoos van een *Parapluie*. In deezervoege was hy altoos toegerust, om in alle gezelschappen te komen, zonder onvoegelykheid, of eenig vertoon van slofheid. Zyne Kleeding, by openbaare zamenkomsten, was donker bruin, en het kamisool met hermelyn gevoerd, 't welk aan de zyden uitstak; en hadt hy een kleine houwer, met een gouden gevest, op zyde. Zeer vatbaar zynde voor de koude, droeg hy flenel onder de voering van alle zyne kleederen; en meest altoos drie paar kousfen. Hy was de eerste, die het te *Londen* waagde met een Parasol over straat te gaan, en na dezelve omtrent dertig jaaren gedraagen te hebben, zag hy ze algemeen in 't gebruik komen.

De zwakke staat zyner gezondheid, toen hy uit *Rusland* in *Engeland* kwam, maakte dat hy alle omzigtigheid moest gebruiken: en zyne volstandigheid, in het opvolgen der voorschriften van zyne Geneesheeren, was opmerkelyk. Naa dat Dr. LIEBERKUHN, Lyf-Arts des Konings van *Pruissen*, hem Melkspyze voorgeschreeven had, als het beste middel om zyne kragten weder te krygen; bestondt, dertig jaaren lang, zyne spys voornaamlyk daar uit. Schoon dit Melkvoedzel in 't eerst hem niet wel beviel, volhardde hy, met hetzelve onder allerlei gedaanten te beproeven, tot zyne maag 'er aan gewoon werd. Hy behoorde niet onder de zodanigen, die liever een Genees-

neesmiddel dan eene wandeling neemen; Lichaamsbeweeging vondt hy noodzaaklyk, en 'er zyn lust in. Hoewel hy doorgaans zyn Rydtuig by zich had als hy uitging, nogthans wandelde hy meer dan hy reed, en zette in 't wandelen zulk een ftap, dat hy gewoon was te zeggen, op ftraat altoos meer hinder te hebben van die hy voorby liep, dan van die hem inhaalden. Doch, door deeze ftrikte leevenswyze, herkreeg hy zyne gezondheid, en 't is waarfchynlyk, dat hy verfcheide jaaren langer zou geleefd hebben, indien de ongefteldheid, welke ter onmiddelyke oorzaak van zyn dood ftrekte, hem niet hadt weggerukt.

Zyn geest was de werkzaamfte dien men zich kon verbeelden: altoos bezig, en nooit afgemat. In den Zomer ftondt hy ten vier of vyf uuren, en 's Winters ten zeven uuren, op: en, altoos veel te doen hebbende, was hy den geheelen dag, tot hy na bedde ging, onledig.

Schryven was zyne geliefde bezigheid, of liever uitfpanning; en, tot het laatst zyns leevens, fchreef hy een fchoone hand, zonder bril. Altoos hadt hy een of twee Klerken, hem ten dienst ftaande in zyn Post, of fchryvende voor de Liefderyke Inrigtingen, waar over hy de bezorging hadt; deeze woonden by hem in. Maar hy kon vaardiger opftellen dan iemand fchryven. Hy was gewoon, als de tyd het toeliet, verfcheide uuren agter een voor te zeggen, 't welk uit zyn mond werd opgefchreeven: dit zag hy naderhand over, wanneer het weder werd gefchreeven, en eenige keeren overgezien.

Vaardig een fchoone hand te fchryven, is eene bekwaamheid, welke veelen, fchoon niet misgedeeld van vermogens, nooit verkrygen; doch wel te fchryven, en de regels der taalkunde ftrikt waar te neemen, als een ander het voorzegt, valt bezwaarlyk voor een ieder die het beproeft. Dit, nogthans, vorderde de Heer HANWAY, en zulks met vaardigheid. Hierom moest hy jonge Klerken neemen, wier hand hy naar zyn zin kon vormen, en ze zelfs onderwyzen. Hy hadt eene gelukkige leertrant; maar de geftaadige arbeid, welke hy eischte, zyn ongeduldigheid, en de moeilykheid om hem te voldoen, de knorrende wyze, waar op hy zyn ongenoegen te kennen gaf, veroorzaakte dat zeer weinigen der Jongelingen het lang by hem hielden. Indien zy, door oplettenheid, werkzaamheid en volftandigheid zyn vertrouwen

wonnen, miste hy zelden, hun tot vaardige en nette Schryvers, en braave Lieden, te maaken.

Door zyn werk te laaten leggen, en zyne gewoone bezigheden te verrigten, en het vervolgens, met nieuwe denkbeelden vervuld, weder op te vatten, ontbreekt al zyn Letterarbeid schikking in de stoffe, en heeft te veel van mengelwerk in de wyze van zamenstelling. 't Oorspronglyk denkbeeld wordt zomwylen verlaaten, om een nieuw opgekomen voort te zetten, en weder hervat, als de Leezer het reeds verlooren heeft, of blyft geheel agter wege. Zy, nogthans, die bevoegde Oordeelaars zyn over Schriften, betuigen, dat zyn taal wel geschikt is, om den begeerden indruk op de Leezers te wege te brengen, en te vervullen met het denkbeeld, dat de Schryver een Man was van eene onverzettelyke braafheid, en die schreef gelyk zyn hart opgaf. De styl is onopgesmukt, heeft niets kunstigs, of zonderlings. Het grootste gebrek, zeggen zy, is mangel aan beknoptheid; de grootste schoonheid eene ongemaakte eenvoudigheid. Hy sprak *Fransch* en *Portugeesch*, hy verstondt het *Russisch*, het hedendaagsch *Persisch* eenigzins. 't *Latyn* hadt hy in zyne vroege jeugd geleerd, doch die taalkennis niet aangekweekt.

Uit den aart was de Heer HANWAY vrolyk en genoeglyk. Hy boertte gaarne, en schiep genoegen in de geestigheden van anderen; doch nimmer liet hy zekere ernsthaftigheid, welker bewaaring hy noodig oordeelde, vaaren. Zyne veelvuldige ondervinding verschafte hem het een of ander voorval, toepasselyk op den loop des gespreks; en hy was gereed om het te verhaalen. Indien, in een vrolyk uur, het onderhoud een keer nam, dat alles niet bestaanbaar was met de strikste regelen van eerbaarheid, was hy niet onder de eersten, die zich des gebelgd toonde; maar alle gesprek, den Godsdienst aantastende, ontmoette, bovenal in 't byzyn van jonge lieden, terstond zyne sterkste afkeuring. Hy liet zich gereed vinden, om met hem te spreeken, en stondt allen gaarne te woord: doch van zich zelven niet praatagtig, kon hy, schoon hy het veeltyds met stilzwygen liet doorgaan, den stouten snapper niet altoos met geduld verdraagen.

Hoewel hy nooit wyn dronk dan met water aangelangd, deelde hy gaarne in tafelgeneugten, en in die gulheid van gesprekken, welke doorgaans by lieden van verstand plaats grypt, als zy in zekere maate gedronken hebben; doch hy

hy wist hoe verleidelyk de zugt tot gezelschap voor jonge lieden was, en aan welke gevaaren dezelve hun bloot stelde. Hy bleef niet in gebreke om hun den besten raad te geeven, en hy bezat de bekwaamheid, om zulks te doen zonder aanstoot.

In zyne handelingen met anderen was hy altoos openhartig, zuiver en opregt: op 't geen hy zeide kon men volstrekt afgaan. Hy hieldt zich aan strikte waarheid vast, zelfs in zyne vertellingen; geen schitterende gedagte kon hem beweegen van de waarheid af te wyken; dan, hoe openhartig in zyne eigene gedraagingen, hadt hy te veel wereldkennis, om zich ligt van anderen te laaten bedriegen; zeldzaam leende hy vertrouwen, waar hy zich bedroogen vondt.

In het waarneemen van zyn post, als Commissaris des Leevensvoorraads voor de Vloot, was hy zeer yverig, en hieldt geene gemeenschap met de Leveranciers. Geen het minste geschenk wilde hy van hun ontvangen, zondt men het hem, hy zondt het altoos te rug, niet op eene knorrende wyze, als of hy zich veel liet voorstaan op zyne belangloosheid, maar met eenig zagt antwoord, van deezen aart: „Mr. HANWAY zegt dank aan Mr. —— voor „het Geschenk, hem toegedagt: doch hy heeft zich ten „regel gesteld, nooit iets aan te neemen van iemand, „die met het leveren van voorraad te doen heeft; een „Regel, dien hy, terwyl hy Mr. —— bedankt voor „zyn goed oogmerk, niet denkt, dat deeze zal willen „dat hy vaaren laate."

By al zyne goedheid hadt de Heer HANWAY zekere zonderlingheid in denk- en handelwyze, misschien het gevolg, van een groot gedeelte zyns leevens buiten 's Lands gesleeten, en nooit gehuwd geweest te hebben. Hy was geenzins slof in het in agt neemen van de kleine beleefdheden; doch, daar hy dezelve in verscheide Ryken hadt waargenomen, koos hy uit die hem best aanstonden, en zyne beleefdheid verschilde van die van anderen. Zyn onderhoud hadt iets oorspronglyks, en het behaagde.

De Heer HANWAY schynt altoos zyn leevenseinde op 't ooge gehad te hebben. Hy onderzogt zyn eigen gedrag, met dezelfde maate van gestrengheid, welke maar al te veelen omtrent het gedrag van anderen te werk stellen; steeds bedenkende, dat 'er een tyd te komen stondt, en die ligt niet verre af kon weezen, waarop hy met wroeging te rug zou zien op elk kwaad bedryf. 'Er zyn vee-

le braave Lieden, die, weetende dat de dood onvermydelyk is, deeze ontzettende gedagten van zich tragten af te weeren; doch de Heer HANWAY scheen een somber vermaak te scheppen, uit het leevendig houden van het denkbeeld zyns doods. Ten bewyze hier van strekt het geschreevene, op een groote geëmalieerde koperen Plaat, in welks bovenste gedeelte hy aan de slinker zyde geschilderd stondt, als een Kind, en aan de rechter zyde op zyn Doodbedde, en daar onder deeze Regels:

Ik weet dat myn Verlosser leeft:
En dat ik zal opstaan
uit het Graf.
JONAS HANWAY, *Esq.*
die, vertrouwende op de Goede Voorzienigheid,
welke zo zigtbaar de wereld bestuurt,
met gelaatenheid, veelerlei lotwisfel
doorging.
Leevende het grootste gedeelte zyner dagen
in vreemde Landen, beheerscht door
eigendunkelyk gezag,
kreeg hy een te dieper indruk
van de gelukkige gesteltenisse zyns
eigen Lands;
Terwyl
de overtuigende Wetten, begreepen
in het Nieuwe Testament,
en de bewustheid van zyne
eigene gebreklykheid,
zyn hart verzagtte tot een gevoel
van de veelvuldige behoeften
zyner Medeschepzelen.
Leezers,
doe geen verder onderzoek.
De Heere zy zyne Ziele en de uwe
genadig.

Bewust van de al te partydige beoordeeling zyner Vrienden, en eenvoudige waarheid boven de hoogklinkendste loftuitingen van Grafsteen-vleiery stellende, heeft hy, één en vyftig jaaren oud zynde, deeze Plaat en dit Geschrift doen vervaardigen.

Zyn Godsdienst was zuiver, redelyk, vuurig, en opregt; verre verwyderd van eene koele ziellooze kwyning, en de ziedende oploopenheid van geestdryvery. Deeze dien-

diende hem ten troostmiddel, in de veelvuldige ongelegenheden zyns leevens. Hy geloofde de Waarheden, in het *Euangelie* geopenbaard, met een onwankelbaar vertrouwen; doch betoonde geen afkeer van Perfoonen, die het, in afzigte van de Openbaaring, alleen met den Natuurlyken Godsdienst hielden, indien hun twyfel gepaard ging met eene bereidwilligheid, om zich te laaten overtuigen. Hy merkte den Godsdienst aan als de fterkfte beteugeling van flegte daaden, en, in zyne Schriften over dat onderwerp, tragt hy fteeds de noodzaaklykheid aan te dringen, om den openbaaren Godsdienst by te woonen, en byzonder om het Avondmaal te onderhouden.

Hy wist, hoe zeer het geluk des Menschdoms afhangt van eerlyk vlytbetoon, en fmaakte een onbefchryflyk groot genoegen, wanneer een der voorwerpen zyner Liefdaadigheid voor hem verfcheen, om hem te bedanken, zindelyk gekleed, en met een vergenoegd gelaad. Hy bejegende hun als zyne Bekenden, nam, met eene vaderlyke toegenegenheid, deel in hunne belangen; hun te verftaan geevende, dat zy, in eenige weezenlyke verlegenheid zynde, zich weder tot hem konden vervoegen. 't Was deeze behandeling veeleer dan de ryklykheid zyner Giften, welke hem zo bemind maakte by het gemeen: nooit wandelde hy door de Stad, of hem volgden de goede wenfchen van eenigen, door hem uit den druk geholpen.

Niet gemaklyk valt het, van zyne Liefdaadigheid een volkomen denkbeeld te vormen, ze was van die voorzigtige en welberedeneerde foort, welke de weezenlykfte verligting toebrengt. Ten opzigte van de zodanigen, die hem éêns, door eene voorgewende behoefte, bedroogen hadden, was hy onverbidlyk: doch, wanneer hem daadlyke elende voorkwam, het uitwerkzel van weezenlyk ongeval, of onvermydbaar ongeluk, miste hy nimmer, onverwylde hulpe toe te brengen, 't geen hy altoos kon doen: want hy hadt alle jaaren meer uit te deelen, dan zyn eigen geheele inkomen bedroeg.

De Liefde des Naasten vertoonde zich in elke daad zyns leevens, gezegend met eene genoegzaamheid van inkomften, zonderde hy daar van af, wat, naar zyn denkbeeld, voor hem genoeg was, en zag het overige aan als gefchikt om de eifchen der noodlydenden te voldoen. Met één woord, hy mogt, in volle waarheid, gezegd worden, een der voornaamfte werktuigen te zyn der Voorzienigheid, om de Behoeftigen te onderfteunen, de On-

Onkundigen te onderwyzen, de Schuldigen te regt te brengen, en de Goeden met hun Leevensstand wel te vrede te doen zyn.

LOUISA D'ANTAIL.

Eene waare Geschiedenis.

„ In het groote Werk, getyteld: *Les Causes Celebres*, komen „ veele Gevallen voor van zulk een zeldzaamen aart en be- „ loop, dat men ze voor *Romans* zou houden, terwyl ze, eg- „ ter, op daadlyke Gebeurtenissen, regterlyk behandeld, steu- „ nen. De volgende Gebeurtenis mag onder de vreemde en „ leerzaame geteld worden. Meer zullen wy 'er voorloopig „ niet van zeggen; wy willen onzen Leezeren het vermaak, „ van nieuwsgierig te blyven, niet ontneemen."

* * * * *

De Heer D'ANTAIL hadt, by zyne eerste Vrouwe, twee Dogters LOUISA en HENRIETTA. Daar hy ruime middelen en eene groote maate van Kinderliefde bezat, spaarde hy geene kosten, om aan deeze Dogteren eene keurlyke opvoeding te geeven. De Jongste hadt niets byzonder merkwaardigs in haar Persoon; maar LOUISA, de Oudste, was zeer schoon, en de bevalligheden van haar uiterlyk voorkomen werden opgeluisterd door de bekwaamheden, welke zy, door een goed gebruik te maaken van de beste lessen, verkreegen hadt.

Schoonheid, zo vaak, heilloos voor de Bezitster, was de bron van rampspoeden voor LOUISA. Zy verloor haare Moeder, tusschen de dertien en veertien jaaren oud zynde; haar Vader trad welhaast in een tweede Huwelyk. Madame DE VALMORIN, die hy ter Vrouwe nam, hadt een Zoon, omtrent achttien jaaren oud, op welken zy zeer gesteld was. Die Jonge Heer konde in 't zelfde huis met LOUISA niet leeven, zonder de kragt haarer bekoorlykheden te gevoelen: hy werd smoorlyk op haar verliefd; doch de veelvuldige Mededingers, die zyne Beminde omringden, deeden hem wanhoopen eenig voordeel te zullen trekken van de gelegenheden, die de Verbintenis zyner Moeder met haaren Vader aan de hand gaf. Bovenal, was hy bezorgd over het slaagen van den Heer PARADELLE, een Luitenant van de Gardes, die hy, zich verbeeldde, dat door LOUISA boven alle haare Minnaars gesteld werd. De Heer PARADELLE zag, met gelyk ongenoegen, den bestendigen toegang, welke de Heer DE VALMORIN genoot, door zyn inwoonen in 't huis van

van den Heer D'ANTAIL, en hy vreesde, dat de gereedheid des onderhouds, en zelfs het Gezag van Vader en Stiefmoeder, LOUISA in diens armen zou werpen.

LOUISA betoonde egter aan DE VALMORIN geene voorkeuze te geeven; zy was niet vry van Coquettery, en kon het vermaak van zich gevleid te zien, door verscheide Bewonderaaren, ten zelfden tyde, niet wederstaan. PARADELLE scheen de voorkeus te hebben. Deeze, nogthans, steeds in ongerustheid over den voordeeligen stand zyns Mededingers, besloot LOUISA weg te voeren, eer DE VALMORIN een diepen invloed op haar hart maakte. Hy nam daar toe de maatregels; doch zo geheim niet, of DE VALMORIN ontdekte ze, en vondt middel, om dit bestaan te doen mislukken. Woede en wraak vervulden het hart van PARADELLE, als hy bemerkte dat zyn Mededinger oorzaak was van de mislukking; hy beledigde hem openlyk, en daagde DE VALMORIN uit, die zulks aannam.

De Vader van LOUISA en diens Egtgenoote, verwittigd van het gebeurde, en van het naderend Tweegevegt tusschen hunnen Zoon en PARADELLE, droegen de noodige voorzorge om de zamenkomst te beletten. Doch de Moeder bleef in de uiterste ongerustheid voor de veiligheid van haar Zoon; zy voorzag, dat, schoon zy hem ditmaal gered hadt uit het gevaar, waar in hy zich zou gesteld hebben, zy hem niet altoos kon beveiligen voor de wraak zyns Mededingers, die verklaarde, dat niets hem zou wederhouden van aan te vallen op den Man, die eisch op LOUISA maakte. Reeds hadt zy haar Zoon onder 't oog gebragt, dat zelfs, indien zyne omstandigheden hem toelieten, het Voorwerp zyner genegenheid te trouwen, hy egter geen geluk kon verwagten van eene Vrouw, wier uitsteekende Schoonheid tot een geduurige bron van jalouzy en onrust zou strekken, en wier vrolykheid van aart maar al te zeer geschikt scheen, om de zodanigen, die zich door haare bekoorlykheden getroffen voelden, aan te moedigen. DE VALMORIN, van een driftig en onverzettelyk gestel, wilde niet luisteren, wat ook zyne Moeder mogt inbrengen, om hem LOUISA te ontraaden. Zyn liefdedrift groeide aan, en ook het ongeluk zyner Moeder.

Eindelyk besloot zy, als de eenige weg om haar Zoon te behoeden tegen de gevaarlyke uitwerkzels dier bekoorlykheden, welke hy dag aan dag met nieuwe bewondering beschouwde, LOUISA in een Klooster te bezorgen. Maar, op het eerste vermelden van zulk een ontwerp, bevondt zy, dat het door LOUISA met zo veel wederzin gehoord werd, dat zy zag al haar invloed te moeten gebruiken by haar Man, ten einde deeze de afkeerigheid van zyne Dogter overwon. Zy toonde hem, dat de eer en rust zyner Familie de opsluiting vorderde van LOUISA, wier Schoonheid, hoewel nog niet in vollen bloei, hem reeds

zo veel onrusts en kwellings gebaard hadt: een onrust, waarvan hy zich nimmer zou ontheeven vinden, zelfs, indien zyne Dogter trouwde: dewyl 'er maar al te veel gronds was om te vreezen, dat de Jalouzy eens Egtgenoots eener Vrouwe, zo bovenmaate bevallig, haar leeven ongemaklyk voor haar zelve, en heilloos voor anderen zou doen worden: dat, indien 'er iets kwaads uit voortkwam, hy het nooit zichzelven zou kunnen vergeeven, haar niet geplaatst te hebben, waar de invloed haarer bekoorlykheden niet langer de Rust zyns leevens kon stooren, of de Eer van zyn Huis onbesmet laaten.

'T is waarschynlyk, dat LOUISA, die van een driftigen aart scheen, en naastdenkelyk niet wist wat vermogen Schoonheid hadt, haar Moeder eenigzins beledigde, 't geen, gevoegd by de vrees voor haaren Zoon; haar deed besluiten, dit stuk, hoe wreed en onregtvaardig, door te zetten. Haar Man, dien zy geheel bestuurde, hadt, in dit tweede Huwelyk, de genegenheid voor de Kinderen van zyn eerste bedde laaten verflauwen, en thans geen wil dan die der tegenwoordige Vrouwe. Hy zag niets, dan 't geen zy zag. Het gelukte haar hem zo zeer voorin te neemen tegen zyne Oudste Dogter, dat hy, 't onmogelyk bevindende, om haaren afkeer van het Kloosterleeven te overwinnen, haar op het ernstigste zyn besluit te kennen gaf, dat zy op zekeren bestemden dag, moest kiezen in een Klooster te gaan, met oogmerk, om een Non te worden, of dat hy haar in 't Huis der *Magdalenettes* zou zetten, onder de ongelukkige Vrouwen, verweezen om haare dagen in traanen en boetedoeningen te slyten, wegens begaane misdryven (*).

Verschriklyk was deeze bedreiging, en LOUISA zag maar al te duidlyk, dat haar lot bepaald was, dat zy tot het Kloosterleeven moest besluiten, als zy een erger staat wilde ontwyken. Zy stemde derhalven toe, dat zy in het Klooster van *St. Claire* zou gaan. Eene Vrouw, Madame DU FRESNE geheeten, werd gebruikt, om deeze zaak tusschen haar en haare Ouders af te doen. Vader CAUSSIN, die getuige was van den afkeer met welken LOUISA, het lot haar opgelegd, onderging, zeide tegen Madame DU FRESNE: „ Gy zult de oorzaak zyn „ van het verderf deezer jonge Dogter, door haar het Kloos„ terleeven, waar van gy ziet, dat zy volstrekt afkeerig is, „ te doen aanneemen." —— Zy antwoordde: „ 't Is beter dat „ zy het gevaar van verderf in een Klooster waage, dan, dat „ zy, door in de wereld te blyven, de oorzaak worde van „ het verderf van veele anderen, die haare Schoonheid tot „ de snoodste misdryven zou vervoeren."

't Was uitgemaakt, dat LOUISA het slachtoffer moest worden van

(*) Deeze bedreiging kan in *Frankryk* volvoerd werden, waar de Vaders, naar welgevallen, over hunne Kinderen kunnen beschikken.

van de opvattingen en haat haars Stiefmoeders, veroorzaakt door die buitengemeene Schoonheid en Bevalligheden, welke nyd en kwaadaartigheid kunnen te wege brengen in Vrouwen, zelfs naa dat de tyd voorby is, op welken zy op eigen uitwendige voordeelen eenigen prys kunnen stellen. —— Mevrouw D'ANTAIL zogt zelfs de verschriklykheden van den opgeslooten staat niet te verzagten, door haar Dogter de verligtingen te vergunnen, die de Rykdom in 't Kloosterleeven kan genieten. Zy wilde niet meer dan zes honderd Livres by de Intrede betaalen: en de Nonnen weigerden haar in te neemen, als zy niet meer gaf. Te deezer gelegenheid schreef het ongelukkig Slachtoffer aan Madame DU FRESNE, die weder tusschen haar en haare Ouders handelde. „ Ik weet, Madam, dat zes honderd Livres genoeg zyn voor de zodanigen, die de pligten „ van het Kloosterleeven kunnen waarneemen: maar, dewyl het „ my onmogelyk is zulks te doen, en de Kloosterzusters reeds „ bemerken, dat ik niet kan volvoeren wat in 't algemeen „ verwagt wordt, en dus verscheide uitzonderingen plaats hebben, weigeren zy my aan te neemen, of ik moet meerder „ gelds geeven. Ik verzoek u, derhalven, Madam, by myn „ Vader te gaan, en hem te smeeken, dat hy eenig medelyden „ met zyn Kind hebbe, en voor my het geeischte betaale."

Naa lang aanhouden werd dit toegestaan; de Heer D'ANTAIL liet het bedongen geld bezorgen; en LOUISA, die geen redmiddel zag, nam de sluier aan, en als haare Proefjaaren verstreeken waren, deedt zy, de gezindheid haarer Vervolgeren nog dezelfde blyvende, de Kloostergelofte, met eene kloekmoedigheid voegende aan haar grooten geest; doch met een hart, nog gehegt aan de Wereld, voor welke zy geschikt was om een der schoonste cieraaden te weezen. Maar, hoe zeer zy uitwendig dit besluit genomen hadt, en welke moeite haar Stiefmoeder en dier Party nam, om deezen stap, als vrywillig gedaan, te doen voorkomen, LOUISA hadt middel gevonden, om, op eene Regterlyke wyze, haar Afkeer te verklaaren. Eer zy de Gelofte deed, liet zy eene Tegenverklaaring opstellen, die zy overleverde aan Vader FAVIER, een *Franciscaaner* Monnik, Biegtvader en Opziender van het Klooster *St. Claire*; en, onmiddelyk naa de plegtigheid, herhaalde zy de Tegenverklaaring anderwerf, en gaf die aan denzelfden Monnik.

Tusschen de drie en vier jaaren sleet LOUISA een droefgeestig en tegen haare zinlykheid geheel strydig leeven, in het Klooster, zonder eenige pooging om ontslaagen te worden van eene Verbintenis, tot welke men haar genooddwangd hadt. Middelerwyl was haare Zuster HENRIETTA getrouwd aan den Heer NICHOLAS LE VACHER; en in de Huwelyksvoorwaarde hadt haar Vader haar zyne éénige Erfgenaam gcheeten. Gierigheid was de heerschende hartstocht van den Heer LE VACHER, en hy zag

met jaloufy en wantrouwen, de aangroeiende overmagt van Mevrouw D'ANTAIL op zynen Schoonvader. Zy hadt een eigen Zoon, ten wiens behoeve LE VACHER geloofde, dat zy den eigendom haars Egtgenoots verkortte, diens Effecten wegzendende en verbergende onder haare Vrienden, om 'er zich van te verzekeren voor haar zelve en haar Zoon, ten nadeele van HENRIETTA. Met meer nauwkeurigheids de waarheid zyner vermoedens onderzoekende, ontdekte hy, dat 'er aan Zilver acht en twintig duizend Livres zeker waren verdonkerd. Hy oordeelde het tyd, een einde te maaken aan bedryven, zo zeer ftrydig met zyn belang; en leverde een Verzoekfchrift in, behelzende, dat de Vader zyner Vrouwe zyn gezigt verlooren hadt, en in 't verftand dusdanig verzwakt was, dat hy zyne eigene zaaken niet langer kon waarneemen, die gevolglyk geheel in de war zouden loopen, als 'er geen zorge gedraagen werd, om ze in andere handen te ftellen. —— Hy verwierf het verzogte; doch 't leedt niet lang, of de Heer D'ANTAIL bewerkte dat het herroepen werd. LE VACHER, die zyn Schoonvader hoogst vertoorend vondt over die handelwyze, durfde zich tegen die herroeping niet te weer ftellen: dan, fchoon de oude Heer weder meester was van zyne zaaken, kon hy LE VACHER het gepleegde niet vergeeven: en betuigde plegtig, het nooit te zullen doen. Zyne Vrouw kweekte die boosheid aan, tweedragt en onverzoenlyke haat woedden tusfchen de Familien.

Terwyl dit alles gebeurde, vondt LOUISA het Kloosterleeven, van tyd tot tyd, verdrietiger; de hooploosheid van haar toeftand veranderde haar anders vrolyk geftel; in 't gezelfchap der Nonnen kon zy geen genoegen altoos vinden; de fteeds wederkeerende Godsdienstverrigtingen verveelden: de eenige vertroosting, welke zy vondt, was in 't Gezelfchap van den Heer COUSTURIER, een Raadsheer, die, eene Bloedverwante in het Klooster bezoekende, LOUISA gezien, en, getroffen door haare volkonke fchoonheid, welke het Nonnegewaad niet kon verbergen, kennis met haar gemaakt hadt. Dikwyls bezogt hy haar voor de tralien, waar zy hem verhaalde, welke ondraaglyke vervolgingen zy hadt moeten lyden van haar Stiefmoeder; met welk een tegenzin zy in 't Klooster bleef, en de voorzorgen, door haar genomen, om Verklaaringen te doen vervaardigen tegen de Kloostergeloften, door haar gedwongen gedaan. COUSTURIER vertroostte haar, door hoope te geeven, dat die Tegenverklaaring het middel zou kunnen weezen om haare vryheid te bezorgen: hy raadde haar dezelfde koelheid omtrent de Kloosterpligten, en denzelfden afkeer van 't gezelfchap der Nonnen, te blyven betoonen; niets te doen, 't welk zou kunnen opgenomen worden als eene bekragtiging van haar afgeperfte Gelofte; befluitende, dat zy, onder het neemen deezer voorzorgen, geduldig wagtende, zich

met de hoop mogt ſtreelen, om ten eenigen tyde van die lastige banden ontſlaagen te worden.

Eenige maanden, naa dat zy kennis met den Heer COUSTURIER hadt begonnen te maaken, werd het Hospitaal te *Lagny*, onder het beſtuur der *Franciscaaner* Monniken, gebragt. LOUISA verwierf, van den Overſten dier Orde, derwaards te mogen gaan, 't welk zy met het grootſte genoegen deedt; niet alleen, om dat de ſtrenge onderwerping aan de regelen van het Kloosterleeven haar zeer tegen de borst ſtiet; maar ook, om dat zy, in dit nieuwe verblyf, meer vryheids, en meer te haarer beſchikkinge hadt. De Nonnen, die, wegens haaren afkeer van de Kloosterdienſten, en haare koele behandeling der Zusterſchap, haar niet wel mogten zetten, zagen haar vertrek met genoegen. Eer zy in dit nieuw verblyf trad, droeg zy de voorzorge, om haare Verklaaring, tegen de eerſte gedaane Gelofte, te vernieuwen, door een Geſchrift, waar in zy betuigde, dat zy dezelve niet alleen aanmerkte als afgeperst, en van geener waarde; maar dat zy, met haare tegenwoordige verplaatzing, noch door eenig daar op volgend bedryf, dezelve dagt te bevestigen, en altoos aan haar behieldt, om gebruik te maaken van haare eerſte Tegenverklaaring, zo ras de gelegenheid zich aanboodt.

De nieuwe Inrigting te *Lagny* wilde aangemerkt worden, als alleen onderworpen aan het gezag der *Franciscaanen*, en geheel ontheven van het regtsgebied des Aartsbisſchops van *Parys*: de Kerkvoogd beweerde zyn regt, en 'er ſtondt een Pleitgeding uit te zullen ontſtaan. —— De Heer LE VACHER, wiens gierigheid hem op de minſte omſtandigheden agt deedt ſlaan, wist genoeg van de geaartheid zyner Behuwd-zuster LOUISA, om te vreezen, dat zy zich zou bedienen van de Tegenverklaaring, door haar opgeſteld, om haare Geloften te herroepen, als het ooit in haare magt ſtondt. Haare gemeenzaamheid met den Heer COUSTURIER veroorzaakte hem veel ongerustheids. Een jong Heer kon haar niet wel zien, zonder gevoelig te zyn wegens haare aanvalligheden. COUSTURIER was beminnelyk, ſchoon van geſtalte, en bezat middelen, gelyk aan die LOUISA te wagten hadt, indien zy uit het Klooster geraakte. —— 't Geen zyn dugten voor COUSTURIER vermeerderde, beſtondt daar in, dat deeze Heer, in de Regtsgeleerdheid bedreeven, gegronde kennis hadt van de Wetten, tot de Klooster-geloften betrekkelyk, en wist, in welke gevallen ze ontbonden konden worden. —— Om de maat zyner ongerustheid vol te meeten, diende de verplaatzing van LOUISA na *Lagny*, waar zy, niet langer ſtaande onder het beſtuur der Abtdisſe, noch wederhouden door het toevoorzigt der menigte van Kloosterzusteren, niet langer verpligt zou weezen, eene zo ſtipte verantwoording van haar gedrag te doen. Daar zou zy zo dikwyls, en zo lang als het haar goeddagt, COUSTURIER kunnen opwagten, in het ſpreekver-

trek van het Hospitaal, alleen gehouden zynde, om op haar beurt o, te passen.

LOUISA wist, dat zy, niettegenstaande deeze maate van vryheid, groote omzigtigheid moest gebruiken, om voor te komen, dat de blaam eener onvoegelyke gemeenzaamheid met den Heer COUSTURIER haar niet aankleefde; op het minste vermoeden van iet zodanigs, voorzag zy, dat ze hem geheelenal niet zou mogen zien; maar te rug gezonden worden na het Klooster, onder een veel nauwer bepaaling, en nooit eenigen kans hebben, om lieden te zien, die, ter verkryging van haare vryheid, iets konden uitwerken.

Te deezer oorzaake was zy zeer omzigtig; en dewyl COUSTURIER thans zes mylen moest reizen, om het genoegen te hebben van haar te zien, waren deeze ontmoetingen zeldzaamer dan voorheen, en alles ging by dezelve met de uiterste voorzigtigheid en voeglykheid toe. Maar LE VACHER, wiens belang het was, 'er geheel een einde aan te maaken, stelde zendelingen te werk, om gerugten te verspreiden, ten nadeele van het character der Orde, en gelukte het hem zo wel, zyne schandelyke geschiedenissen onder den man te brengen, dat de Oversten der Orde 'er het oor aan leenden; by alle de valschheden, door hem uitgestrooid, voegde hy, dat het geschil, tusschen den Aart-bisschop en de *Franciscaanen*, betreffende het Regtsgebied des Hospitaals van *Lagny*, den oorsprong hadt, in den trotschen, en op onafhangelykheid gestelden, geest, van Mejuffrouw D'ANTAIL, die dagt, dat zy, onder het bestuur der *Franciscaanen*, op verre na de striktste niet, meer vryheids zou hebben, om haare genegdheden bot te vieren, dan onder dat des Aartsbisschops. Alle deeze kwaade gerugten een wyl verspreid hebbende, en verzekerd, dat zy de bedoelde uitwerking zouden baaren, verzogt en verkreeg hy schielyk een bevel, om LOUISA D'ANTAIL van *Lagny* af te haalen, en haar, met alle striktheid, te bewaaren in het Klooster, waar zy den Geestlyken staat hadt aangenomen. ——— Dit alles viel voor, onmiddelyk naa dat LE VACHER verworven hadt, dat zyn Schoonvader ontzet wierd van het bestuur zyner goederen.

De schoone Non, hoorende, dat de Heer D'ANTAIL woedend verstoord was, over het gedrag van LE VACHER, oordeelde dit eene allerschoonste gelegenheid, om te beproeven, of zy niet ontslaagen kon worden van het juk, nu zeven jaaren lang gedraagen. Zy hoopte, dat de Heer D'ANTAIL en zyne Egtgenoote, verbitterd tegen HENRIETTE's Man, haar weder zouden herstellen in dat deel van toegenegenheid, 't geen zy nooit verdiend hadt te verliezen: en dat zy, om in de omstandigheid te koomen, tot het herkrygen van dat gedeelte haarer middelen, 't welk zy nu zagen dat vervallen zou in de handen van den gierigen LE VACHER, voor een Geregtshof moest bloot leggen de

mid-

middelen, te werk gesteld, om haar te verpligten tot Verbintenisſen, zo ſtrydig met haare neiging. —— In deeze hoope vondt zy zich niet te leur gesteld. Zich tot haare Ouders vervoegende, en verklaarende, dat zy die verbintenisſen wilde verbreeken, welke zy nooit kon volbrengen, beloofde zy alles wat zy kon, te zullen toebrengen, tot het ontbinden haarer Geloften, en het aangaan van eene Egtverbintenisſe met den Heer COUSTURIER; die, in alle opzigten, eene voor haar geſchikte party was, en aan hem op het tederſte verbonden. Het medelyden, 't geen hy, in 't eerst, met haar ongelukken betoonde, hadt haare dankbaarheid gaande gemaakt, zyne verdienſten en volſtandigheid thans eene vuuriger drift ontſtooken. Hy was langen tyd haar eenige troost geweest, en het overige haars leevens, met hem te ſlyten, zou, haars bedunkens, eene nieuwe waarde byzetten aan het ontſlag, 't geen zy zogt te verwerven.

De Heer D'ANTAIL, en diens Egtgenoote, vervoegden zich by haar in het vertoog, 't geen zy by 't Hof van *Rome* deedt, wegens den dwang, onder welken zy de Kloostergelofte gedaan hadt. Terwyl zy antwoord verwagtte, verliet zy het Klooster, en kwam in 't Ouderlyk Huis. 's Pauſen antwoord was: „ Dat „ de Inleveraarſter van het Verzoekſchrift na 't Klooster zou „ wederkeeren, om het einde der zaake af te wagten; dewyl „ alle de partyen, betrokken in haaren Afſtand van het Kloosterleeven, moesten zamengeroepen worden: en indien er „ door deezen niets werd bygebragt, 't welk het Hof te *Parys* „ van dien aart oordeelde, dat zy haare Godsdienst-geloften „ moest volbrengen, dat ze dan ontbonden ware, en in de vryheid, om te mogen trouwen, gesteld konde worden" —— De Perſoonen, wie dit aanging, waren haare Bloedverwanten, en de Nonnen, tot wier Klooster zy behoorde. De Nonnen verklaarden, by monde van de Abdisſe, haare gereedheid, om eene Perſoon te ontſlaan, die nimmer de verrigtingen, aan het Kloosterleeven verbonden, volbragt, en altoos den verregaandſten afkeer van het Klooster betoond hadt; en dat zy dus verlangden ontſlaagen te worden van een Lid, 't geen met zo veel wederzins onder haar leefde. —— De Heer D'ANTAIL leverde eene Verklaaring in, dat zyne Huisvrouw, door vrees voor de behoudenis van haaren Zoon, hem overgehaald had, om zyne Dogter tot het Kloosterleeven te dwingen; hy beleedt, zelfs haar gedreigd te hebben met ſchande, gevangenis, en dood, indien zy weigerde: doch dat hy, in zynen hoogen ouderdom, niet langer met draaglykheid kon denken, om het wreed bedwang, haar opgelegd, te doen volduuren, en daarom haar ontſlag verlangde. Zyne Vrouw vereenigde zich met hem in dit verzoek.

Naa dit alles gehoord te hebben, was het beſluit, dat alle de be-

belang hebbende Partyen overeenstemmende in het verlangen, om de Kloostergeloften van LOUISA D'ANTAIL geslaakt te zien, tegen welke zy zelve vóór en naa het doen zich verklaard hadt, deeze Geloften verbrooken wierden, en zy vryheid kreeg om te trouwen.

LE VACHER verlangde gehoord te worden, en stelde zich party; doch de Heer D'ANTAIL verklaarde 'er zich tegen; en de beweegreden van LE VACHER bleeken zo onedelmoedig, dat hy geen veld won. Het besluit, 't welk LOUISA vryheid gaf van te mogen trouwen, werd bevestigd door een nieuw vonnis, ingevolge van 't welke zy, niettegenstaande het ingebragte van LE VACHER, tot het bezit haarer Middelen en vryheid hersteld werd. Ingevolge hier van, werden de Huwelyksgeboden van FRANCIS COUSTURIER en LOUISA D'ANTAIL, in de Kerk van *St. Opportune*, afgekondigd, en de Huwelyksvoorwaarde hieldt in, dat de Heer D'ANTAIL haar deel gaf aan de goederen en bezittingen, op welke zy, uit hoofde haarer geboorte, regt hadt. De Heer LE VACHER, alles wat mogelyk was aanwendende om het Huwelyk te beletten, schutte de Huwelyks-geboden. De Priester van *St. Opportune*, de toestemming van den Vader hebbende, verklaarde, dat het Huwelyk egter zou voltrokken worden, en gaf daar toe verlof aan eenen anderen Priester. LE VACHER, in deeze hoope te leur gesteld, vervoegde zich by den Groot-Vicaris, die geen 't minste gehoor aan zyne klagten leende; hy deedt ook aanzoek by den Aartsbisschop: maar dewyl de tegenkanting van den Egtgenoot eener Zuster geen gewigts genoeg scheen te hebben, om de toestemming en begeerte eens Vaders op te weegen, werd het Huwelyk, naar eisch, voltrokken, en, twaalf maanden naa de voltrekking, LOUISA Moeder van een Zoon.

Te midden van dat genoegen, hadt LOUISA de smert om te moeten ondervinden, dat de vervolgingen van LE VACHER nog geen einde hadden. Hy hervatte een geding, waar in hy poogde te beweeren, dat men het ontslag van LOUISA's Geloften, strydig met de wetten, verkreegen hadt. Hy beloofde zich een gelukkigen uitslag, steunende op eene Wet, welke inhoudt, dat Klooster-geloften, meer den vyf jaaren geleden gedaan, in geen geval, of onder welk een voorwendzel ook, kunnen vernietigd worden: en het was by de zeven jaaren, zints LOUISA het Nonnenkleed aangetoogen hadt, eer zy zich by het Hof van *Rome* vervoegde. Op deezen grond bragt men de zaak voor het Parlement van *Parys*. Waar, niettegenstaande de welspreekenheid van den Heer GUALTIER, een uitsteekend Pleiter, het Parlement oordeelde, dat, indien 'er geen vastbepaalde tyd was, naa welken de Godsdienstige Geloften onherroepelyk zouden worden, de Middelen der Familien nooit zekerheid hadden; dat zulks steeds gelegenheid zou geeven aan Nonnen en Monniken,

om

om tot den wereldlyken ſtaat weder te keeren, ter vernietiging van goede Orde, zo in de Kloosters, als in de Huisgezinnen. Het vonnis kwam dus neder, dat LOUISA D'ANTAIL tegen de Wet van haare Klooster-geloften ontſlaagen was. Haar Huwelyk werd onwettig, haar Kind bastaard, verklaard, en zy geboden, zich weder in 't Klooster te begeeven.

De verlegenheid en ſmerte, door dit onmenschlyk beſluit veroorzaakt, kan men zich beter verbeelden dan beſchryven. Nogthans beſlooten hebbende, eene pooging te doen, eer zy afgerukt werd van Verbintenisſen, haar zo dierbaar, en begraaven in een ſtaat, erger dan de dood, beriep zich LOUISA en haar Egtgenoot van dit Vonnis op den Geheim-Raad. De Raad ſtelde het nagaan van 't geheele ſtuk in handen van het Parlement van *Metz*; waar, naa lang twisten, het eindelyk beſluit van zodanig een aart was, als ieder Vriend des Menschdoms met genoegen moet verneemen. De Geloften, door LOUISA gedaan, werden voor van geener waarde verklaard: haar Huwelyk wettig, haar Kind egt. Naa deezen tyd ſleet zy haar leeven, onder zo veel onaangenaamheids, onregts en vervolgings deels doorgebragt, met een Egtgenoot, die al haar agting en liefde verdiende, in een Kinderzalig Huisgezin; terwyl LE VACHER de regtmaatige ſtrafſen zyner medogenlooze gierigheid voelde.

TREFFENDE VERGELYKING, TUSSCHEN VOLTAIRE EN ADDISON, BY 'T AANNADEREN VAN HUN LEEVENSEINDE.

De ydelheid van Letterroem, wanneer men, in 't bejag van denzelven, de hoofdbelangen des Menschdoms niet beſtendig heeft geraadpleegd en in 't oog gehouden, blykt, op eene doorſteekende wyze, uit eenige omſtandigheden, in het laatſte tydperk van VOLTAIRE's Leeven. —— Eenige dagen voor zynen dood, hieldt het voorgevoel van dit ſchriklyk Tydſtip hem ſteeds bezig. Maar nimmer voelde hy den invloed van dien droefgeestigheid baarenden toeſtand ſterker, dan, toen hy een bezoek hadt afgelegd by de Markgravinne van G***, met welke hy in zyne jeugd eene zeer nauwe vriendſchap onderhouden hadt: „ *ik ben*, ſprak hy, *van den eenen oever van Styx tot den anderen gekomen. Nooit voelde ik zo zeer de zwakheden van mynen Ouderdom als tegenwoordig.* —— Kort voor den aanval der Ziekte, welke een einde aan zyn leeven maakte, bezogt hy den Markgraaf van VILLETTE; terwyl hy aan tafel zat, voerde hy, naa eenige oogenblikken diep peinzens, met een betrokken gelaad, den Markgraaf te gemoete: *Gy bevindt u in de omſtandigheden der oude Koningen van Egypte, die, als zy aan tafel zaten, een Doodshoofd voor zich hadden.* —— Te *Parys* komende, be-

betuigde hy, *Ik ben hier om Roem te zoeken, —— en zal den Dood vinden!* Toen een Kunstschilder hem eene Schildery bragt, zyn Letterzegepraal verbeeldende, was zyn woord, *Myn Grafnaald heb ik noodig; niet myn Zegepraal!*

Hoe veel verschilden hier van de laatste Leevensoogenblikken van den deugdzaamen ADDISON, wiens Schriften geheel gewyd waren aan de bevordering der hoogste belangen zyner Medemenschen; die de Deugd in haare aantrekkelykste bekoorelykheden afschilderde, op de edelste beginzelen, en door de beste drangredenen, derzelver betragting aanprees; de beginzels en drangredenen van het *Christendom?* Toen deeze waarlyk beroemde Man, wien het aan geene Lettereere mangelde, op zyn doodbedde lag, ontboodt hy by zich zyn Schoonzoon, den Graaf van WARWICK: deeze vraagende, wat van zyn Schoonvaders dienst was, voegde hy, zyn hand zagtlyk drukkende, hem toe: *Zie, myn Heer, zie, hoe vreedzaam een* CHRISTEN *kan sterven!*

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De bedagtzame mensch is voorzigtig in alle zyne daden, in al zyn spreken. Wanneer hy spreekt, heeft hy zyne woorden overwogen, en bedagt, of zy zynen Schepper niet onteeren, of zynen evenmensch beledigen zouden; indien ze dit konden te weeg brengen, laat hy dezelve zorgvuldig agter. Zyne bedryven en daden worden ingerigt volgens de naukeurigste regelen van verpligting. Hy overweegt wat geoorloft is, en wat hem verboden word. —— Maar de onbedagtzame mensch spreekt, zonder wys overleg, en breidelt nimmer zyne tong. Hy zondigt met zyne woorden tegen God, en beledigt met dezelve zynen naasten. Alle zyne bedryven zyn handelingen der dwaasheid, zy beledigen den grooten, den oneindigen God, zy benadeelen zynen evenmensch, en, dat voor hem nog het ergst van allen is, zy strekken hem ten eeuwigen verderve.

Wanneer de mensch zich zelven regt beschouwde, en lette op zyne vermogens, als hy zyne onvermogens, zyne onmagt en behoeftigheden gadesloeg, en opmerkte, hoe men elkanders hulp nodig heeft, dan zou hy eerst regt zyne verpligtingen leeren, en eene ware erkentenis bestierde alle zyne daden.

Een man, die dikwils berouw heeft, is een man, die menigvuldige overtredingen en zonde pleegt. Hy is een man, die niet naar vaste grondbeginzels werkt, een man, die menigvuldige malen kwalyk handelt; want hy, die regt doet, heeft geene reden van berouw.

Schande houd vele menschen te rug van kwaad te doen; want alle kwaad heeft schande ten gevolge: maar is men door de

schan-

schande heen, dan is 'er ook geen mi daad, die men niet zou durven plegen, ten ware men de straf niet vreesde. Schande is dierhalven het sterkste bolwerk, tegen het plegen van wanbedryven.

Wanneer iemand van eenen goeden aart is, en hy word gedwongen, iets strydigs met denzelven te verrigten, dan ondergaat zulk een het geen hem het moejelykst en bezwaarlykst valt uit te voeren. Nogthans gebeurt het dikwils aan de goedwilligste menschen, vooral, wanneer dezulken boven het gemeen verheven zyn; dan worden zy zo vaak genoodzaakt tot het verrigten van zaken, die strydig zyn met het geen zy gaarn wilden doen, en regelregt aanloopen tegen hunnen goeden aart.

Alle menschen moeten gewillig zyn, en gaarne goed doen: aan vele menschen, die geen bekrompen hart hebben, zyn al dikwils bekrompen, in middelen, en kunnen niet altoos, als zy wel willen, goed doen. Maar zy, die verheven zyn boven het gemeen, moeten gaarne goed doen, naardien zy kunnen: want niets zet den grooten meer luister by, dan goed te doen.

Het is het kenmerk van eenen grooten en verheven geest, in alle omstandigheden dezelfde te zyn. Bekrompen geesten laten zich door de geringste omstandigheden bewegen en omzetten; men kan geen ogenblik vertrouwen, dat zy dezelfde zullen blyven: ze zyn doorgaans zo veranderlyk als de wind.

Vertrouwt den zulken geene zaken van gewigt, geene posten van aangelegenheid toe, die omtrent zyne eigene zaken onagtzaam en slordig is; want hoe zal hy eens anders belangen regt kunnen aantrekken, daar hy zyne eigene verwaarloost? Indien zodanige menschen posten van aanbelang bekleeden, ziet men vroeg of laat de grootste verwarring in dezelve, door hunne kwaade bestiering, voorvallen. Veele zaken worden niet door hen afgedaan, op den behoorelyken tyd; hoewel ze op anderen veel te zeggen hebben, en 'er zelden naar hunnen zin iets goeds verrigt worde. Jammerlyk is de toestand van een land, wiens bestierders grootlyks van zulk eenen aart zyn.

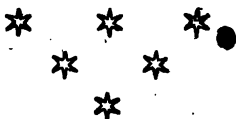
De misslagen van den eenen dienen veelal tot eene baak voor anderen, en het spreekwoord is waaragtig, „ men spiegelt zich zagt, wanneer men zich aan anderen spiegelt. —— Zo zyn de fouten en misbruiken, van zekere volken, het rigtsnoer, naar 't welke anderen hunne wetten maken en inrigten. Men zoekt de misbruiken, welke men ontwaar word, te verbeteren, vooral, wanneer de verstandigste der natie verkozen worden, om wetten te maken.

Het is te verwonderen, dat volken zich aan gebruiken kunnen houden, welken zy zien dat ten uitersten schadelyk voor hun zyn. Het is echter niet zeer zeldzaam, dit te zien gebeuren. Dan, indien men aan het veranderen ging, ik ben wel verzekerd, dat

geen Staat, of Gemeenebest, op de wereld zyne oude gedaante zou blyven behouden.

Hoe dikmalen bedriegt de schyn ons niet? Vaak zien wy verkeerd, het geen goed is, voor kwaad, en het geen kwaad is, voor goed, aan. Deze verkeerdheid heeft menig een in jammerlyke ongevallen gestort; —— zulk eene verkeerde oordeelvelling veroorzaakt niet zelden, dat wy ons zelven in den kring, waar in wy ons geplaatst vinden, jammerlyk ongelukkig maken. —— Dikwils beschouwt men den staat van zynen evenmensch met een wangunstig gezigt; —— dikwils ziet men de aanzienelyken des volks met nydige ogen aan. Dan, kon men eens doordringen tot in het hart, dan zou men dikwils ontwaar worden, hoe vaak de boezem der grooten door verdriet verteerd word; en hoe veele dagen van moeite en onrust 'er by hen zyn. —— Dikwils hebben zy al dien luister, die hunne grootheid verzelt, en alle de kragt van hunnen geest van nooden, willen zy niet onder het gewigte hunner kwelling bezwyken, ja van hartzeer, van verdriet, sterven.

Niets is bedriegelyker dan de vermaken; niets kan den mensch meer trekken dan dezelve, en men waant vaak, om dat de mensch voor vermaken schynt geboren te zyn, dat men hier in niet kan mistasten. —— Dan, waren de vermaken alle van een en dezelfde natuur, waren het alle geoorloofde vermaken, of zulke, die voor 's menschen aart en belangens geschikt zyn, dan kon men zich nooit bedriegen. Maar 'er zyn vermaken, die ons in jammeren storten, die ons geluk om ver stooten; en dezen zyn het juist, die de mensch veelal verkiest boven die, welke hem heil en geluk aanbrengen; of men maakt een zeer verkeerd gebruik der dingen, die ons voorkomen; of men redeneert verkeerd, en misbruikt de vermaken, waar aan men zich geheel overgeeft, en slaafagtig dienstbaar word.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GEDAGTEN OVER 'T LEEZEN VAN VERCIERDE GESCHIEDENISSEN EN ROMANS.

Wy hebben onlangs ons woord den Leezer van ons *Mengelwerk* gegeeven, by het plaatzen eener *Proeve* uit het *Engelsch*, *wegens den Oorsprong en Voortgang der Vercierde Geschiedenissen en Romans* (*) beloofd, over het Leezen van dergelyke Schriften, onze Gedagten mede te deelen; te meer, daar de Schryver dier Proeve het daar by laat steeken, en den Hoogleeraar BEATTI, in zyne keurlyke *Verhandeling over de Fabelen en Romans* (†), dit onderwerp, in 't slot, met den vinger, slegts even aanroert, en toont geen groot voorstander van het Roman-leezen te zyn.

Ons nederzettende om onze belofte gestand te doen, herinnerden wy ons, dat, in eene en andere *Voorreden* van den Eerwaardigen JOANNES STINSTRA, voor zyne Vertaaling van de *Clarissa* geplaatst, dit Stuk, min of meer opzettelyk, verhandeld wierd; dit naageslaagen, en, met een verdubbeld genoegen, naageleezen hebbende, ontzonk my de moed ter Opstellinge. Ik werd te raade het te laaten zitten, en by gelegenheid den Leezer derwaards heen te wyzen. Een nader overleg, nogthans, bragt my op het denkbeeld, hoe ik, met veel vrugts, uit die *Voorredens*, eenige Gedagten zou kunnen ontleenen en zodanig schikken, dat ze aan myn oogmerk beantwoordden, en my myne Belofte deeden vervullen. —— Het moge eenigzins vreemd schynen, dus te werk te gaan met eenen nog leevenden Schryver; doch hoe ongebruiklyk het by ons ook zy, niet ongewoon is het by de *Franschen*, en bovenal by de *Engelschen*, in hunne Ge-

(*) Zie IIde D. deezes *Meng.* bl. 512

(†) BEATTI, *Wysgeerige-, Oordeel- en Zedekundige Verhandelingen*, IIde D. bl. 105.

Geleerde Tydschriften; die, niet alleen uit Werken, welke voor een geruimen tyd het licht zagen, maar ook uit nieuwe, op zichzelven staande, Stukken neemen, en ter leezinge aanbieden, gelyk wy zeer dikwyls, hun voetspoor volgende, daar door den schat van ons *Mengelwerk* verrykten. Zodanig eene handelwyze brengt het Gemeen stoffen onder 't ooge, anders voor veelen, wier omstandigheden het leezen van eenigzins uitgebreide Werken niet dulden, verborgen. En zal deeze misschien, ten opzigte van eenigzins uitgestrekte Voorredens, te meer nuttig zyn, daar veelen, door drift tot het Werk gedreeven, ze slegts inzien, zo niet geheel overslaan. —— Wat hier van zyn moge, ik waag het de *Gedagten over het Leezen der Romans* uit die bron te putten, niet twyfelende, of de Eerwaardige Grysaart, vallen hem deeze bladen onder 't ooge, zal het ons niet euvel duiden, dat wy, in diervoege, gebruik gemaakt hebben van zynen arbeid, en aan denzelven, door middel van ons *Maandwerk*, een algemeener en uitgebreider nuttigheid geeven: terwyl wy ons verzekerd houden, by veelen onzer Leezeren, hier mede geenen ondank te zullen behaalen: hoe groot is derzelver aantal die de *Clarissa* niet bezitten, en 's Mans onderregtingen wel zeer behoeven! Wy bepaalen ons, overeenkomstig met het opschrift deezes Vertoogs, tot het geen het *Leezen der Romans* betreft, en zullen de vryheid neemen, om, wat hy bepaald, met betrekking tot de CLARISSA, zegt, in eenen meer algemeenen zin, op alle *Romans* van dien stempel, schoon derzelver getal, in vergelyking met de groote menigte van *Romans*, klein zy, toe te passen: en voorts het breeder van dien Schryver beredeneerde, overeenkomstig met ons oogmerk, bekorten.

Van de *Romans* is zeer veel misbruiks gemaakt, ter voedinge van geile lusten en vuile begeerlykheden. Veele houden zich op met vertellingen van allerlei woestheid en ongebondenheid, van veelerhande fielteryen en guitenstukken; deeze, door eene grappige of snaaksche vertooning, aangenaam en smaaklyk te maaken, kan niets dan kwaad, in de gemoederen en in de menschlyke zamenleevinge, veroorzaaken. —— Veele kunnen geen andere uitwerking hebben, dan, dat zy de harssens der jeugd met ydele inbeeldingen verwilderen, de natuurlyke zaaden der minnelust aankweeken, de tedere Sexe dies te meer voor verleidinge blootstellen, of, op het best genomen, de verstan-

den van nutter en zaaklyker oefeningen aflokken. Het geen van zelve wast behoeft, of behoort, men zelfs niet te zaaijen, dewyl het dan, al te weelig opgroeiende, het edeler zaad verstikt, het geen, om wel te wassen, onze zorg en vlyt vereischt. —— Doch van de beste zaaken ziet men dat misbruik gemaakt wordt, en dat zy dan tot de ergste, gevaarlykste en schadelykste, veelal ontaarten. Zeker is het eene dwaasheid, om dat eene goede zaak misbruikt wordt van veelen, daarom het nuttig en voortreffelyk gebruik derzelver verdagt te gaan maaken, of zich daar van te laaten wederhouden.

'Er is een ander soort van *Romans*, vol geestigheid, die de leevenswyze en overleggingen van veelen aartig afschilderen, en daarom de toejuiching van de meesten wegdraagen; doch die uit veele koddige en snaakste vertellingen zamenhangen, daar de aanmerkingen van den Schryver zelve de proeve van het zedelyke niet houden kunnen, maar eerbaare en deugdzaame gemoederen stooten moeten, daar de ernstigste gevallen op een lugtigen trant voorgesteld, de krytendste zonden en ondeugden, slegts als spel en boert, behandeld worden; welke, in hun geheel, inzonderheid een heimlyk oogmerk laaten doorblinken, om de Menschlyke Natuur leelyk af te maalen, als niet vatbaar voor waare en zedelyke Deugd, maar waar in dat geen, 't welk men doorgaans daar voor houdt, slegts een uitwerkzel zy van natuurlyke gesteldheid of vermomde hartstogten. —— Zodanige Schriften zyn natuurlyk geschikt, om der Menschen gebreken en ondeugden te kittelen, de banden der Deugd te verslappen, de kragt der Conscientie te verdooven, de schaamte, en het onderling vertrouwen te verminderen, en zyn zeer gevaarlyk in de handen der losse en broosche Jeugd; derzelver verbeelding dies te geweldiger inneemende, hoe lugtiger en geestiger zy zyn opgesteld.

Het oogmerk, 't welk men zich in 't leezen van welgeschreevene *Romans*, die van eenen Zedelyken aart, en op den vorm van eene gebeurde Geschiedenis geschoeid zyn, heeft voor te stellen, is tweeledig; doch kan zeer wel teffens bedoeld worden. Men heeft dusdanige *Romans* in handen te neemen tot Vermaak en Uitspanninge; doch te gelyk, om 'er weezenlyk Nut en Voordeel uit te trekken.

De *Romans* worden in 't algemeen met het oogmerk van Vermaak en Uitspanning geleezen; ten minsten

 men

men wendt voor, ze daar toe te gebruiken. Ook zyn dusdanige Gefchriften daartoe voor de meeste Menfchen zekerlyk gefchikt; en, wanneer ze met verftand zyn opgefteld, by uitftek in ftaat, om onzen geest met eene eerlyke verlustiging te vermaaken. Eene aaneengefchakelde reeks van ingewikkelde en bekommerlyke gevallen houdt onze verbeelding fteeds bezig en leevendig, en trekt onze nieuwsgierigheid voort, door eene aangenaame verwisfeling van voorwerpen. Kan eene fchoone Schildery van lichaamlyke voorwerpen van menfchen, dieren, bloemen, land- en water-gezigten, en wat dies meer is, onze oogen tot zich trekken, en ons behaagen; ons redelyk verftand kan ook niet anders dan geneugte vinden in 't befpiegelen van een natuurlyk en welgetroffen tafereel van het leeven der wereld, van der Menfchen gewoone gemoedsbeweegingen, zeden en handelingen van de verfchillende Characters, die deeze al zo zeer van elkanderen onderfcheiden, als de uitwendige trekken van hunne aangezigten; van de eigenaartige werkingen der veelerleie hartstogten; van de lieflyke opdaaginge eener veel beloovende hoope en vrolykheid; van de ongeftuime fchokkingen der woeste en raazende driften, die als de baaren der zee alles verbryfelen, en geftaadig flyk en modder opwerpen. Eene geestige en welgezoute boert, aartige kwinkflagen en klugtige invallen, fchoon zy geenzins voor proeven van waarheid of valschheid zyn te fchatten, dienen, egter, ongetwyfeld, om onzen geest te vervrolyken, en de ftyfgezette plooijen van een ingefpannen ernst te ontbinden. Zy leeven en groeijen in eene ongemeene verfcheidenheid van denkbeelden, en derzelver ongewoone en grappige zamenvoegingen, en zyn natuurlyk gefchikt om ons de lever te doen fchudden, gelyk men zegt, en de fchadelyke verftoppingen derzelver te verhoeden.

Is 'er, onder alle oefeningen, uit eigen aart meer gefchikt om het hoofd op hol te helpen, dan het geftadig leezen van gemeene *Romans*; de naar eisch opgeftelde zullen een zeer geneuglyke Uitfpanning en aangenaame befchouwing opleveren. Want, wat kan onzen redelyken Geest meer verkwikken, dan het befpiegelen van de zuiverfte en verheevenfte Deugd, met de rechtfchaapenfte trekken, met de leevendigfte verwen, in een keurlyk Tafereel gemaald? Om daar van regt verrukkelyk te worden aangedaan, wordt 'er wel in den Mensch eene zekere inwendige Deugdfmaak vereischt, op dat ik het

zo noeme, of eene hoedanigheid van onze Verbeeldingskragt, welke dezelve voor deeze voorwerpen regt aandoenlyk maakt, even als een muſicaal-gehoor, en ſchilder-gezigt alle de fraaiheden van ſtem, ſnaaren en ſchoone gezigten alleen regt bezeffen kan. Voor een redelyk verſtand, egter, op zich zelve, moet de geneugte uit de beſpiegeling van zodanige deugdzaame bedryven en redekavelingen, met alle de fraaiheden vercierd, welke Vernuft en Geest daar aan kunnen byzetten, zo veel zuiverder, verheevener en doordringender zyn, dan alle uitwendige vermaaken, als de zuivere en gezonde Rede waardiger en voortreffelyker boven alle uiterlyke of innerlyke gewaarwordinge, is te ſchatten. En kan de naare vertooning van eene ſtervende NIOBE, als derzelver doodſche trekken en verſteende gedaante maar wel getroffen zyn, een keurig oog niet min behaagen, dan de ſchildery van eene boeren-bruiloft, zo zal ook een welgeſteld gemoed een redelyk genoegen en welgevallen ſcheppen, in de natuurlyke beſchryvinge eener treurige geſchiedenisſe; en kunnen dus de rampſpoeden en wederwaardigheden, die niet zelden den inſlag van beste *Romans* uitmaaken, daar aan den aart en kragt van een redelyke uitſpanning niet ontneemen. Deernis en medelyden zelve, zich naar de Rede ſchikkende, is voor eene regtſchaapene Ziel geene onaangenaame hartstogt, en kan een bron zyn van verſcheidenerleije geneuglyke overleggingen en aandoeningen. Om nu niet te zeggen, dat de Deugd, in zodanige omſtandigheden, op het heerlykst uitblinkt, en haare edelſte en zielroerendſte kragt vertoont.

Het tweede en voornaame Oogmerk, 't geen men in 't leezen van Zedelyke *Romans* behoort te bedoelen, is, om 'er weezenlyk Nut en Voordeel van te trekken, ter verbetering van zyne gemoedsgeſteldheid, van zyne zeden en handelingen. Zy ſtaan hier in met andere Zedekundige Schriften gelyk; doch zyn die Vercierde Gebeurtenisſen voornaamlyk geſchreeven, met inzigt, om de geſtrengſte Deugd en een nauwgezette Godsvrugt, op de aangenaamſte en bevalligſte wyze, in te boezemen. Weshalven zy, die dit oogmerk in het leezen over 't hoofd zien en verwaarloozen, noodwendig van het regt gebruik verſtooken moeten blyven. Die dusdanige *Romans* enkel in de hand neemen tot eene vermaaklyke tydkortinge, of om eenen gemelyken luim te vervrolyken, en de dampen hunner harsſenen te verdryven, zonder te bedoelen in waare Wys-

heid te vorderen, en aanleiding te vinden tot verbeteringe van hun eigen hart en wandel; geen wonder is het, dat zy denzulken niet behaagen kunnen, dat zy derzelver edelaartige schoonheid niet ontdekken, en die boeken uit de hand gooijen, voor dat zy eens weeten wat het te beduiden heeft, 't geen zy leezen. Zonder een deugdlievende gesteldheid, zal men nauwlyks de helft van die genoeglykheden smaaken, welke zy zelfs ter Uitspanninge verschaffen, men zal de bedoeling van veele gevallen, gesprekken en gezegden, niet gewaar worden, dezelve laf en smaakloos vinden, en natuurlyk tot klagten, over langwyligheid, vervallen.

Zedelyke *Romans* hebben een Verstand opschranderend en Deugd bevorderend Nut. Alles loopt daarin zamen, om ons liefde en zugt ter Deugd in te boezemen; om ons van de Ondeugd, schoon zomwylen in voordeelige omstandigheden gesteld, een gruwel en afgryzen te doen krygen, en om ons de verscheide Pligten en de voornaamste omstandigheden des leevens, in het kragtigst licht, te doen beschouwen. —— Een opmerkend Leezer ziet, als in een spiegel, de maatregels, welke van verscheide Menschen, in de gemeenste en gewigtigste leevens-gevallen, gehouden worden; als mede de beginzels en overleggingen, welke hunne harten daar in bestuuren en zwaaijen, en wat onder dezelve goed of kwaad te keuren zy. —— Men vindt 'er naar 't leeven in afgemaald, de voortreffelykste bedenkingen, de zoetste vertroostingen van een gerust geweeten, onder de zwaarste wederwaardigheden; de felle tegenworstelingen van een onderdrukt geweeten; de ydele verleidingen en snoode bedriegeryen, waar mede een ondeugend gemoed zichzelven zotlyk paait en in slaap wiegt. —— En hoe leevendig ook de verbeelding in zodanige Vercierde Geschiedenissen werke, zy is geregeld, en houdt zich in alle opzigten binnen de paalen van het natuurlyke, van het waarschynlyke, van het zedelyke. De zuivere Rede en eene gezonde Zedekunde bestuuren overal den teugel. —— Het vermogen, om de Hartstogten, op de beweeglykste wyze, te roeren en gaande te maaken, wordt 'er in 't werk gesteld. —— Alles ondertusschen, zelfs geestige boert- en grappige kwinkslagen, die 'er wel te snede in voorkomen, is gerigt tot dat oogmerk, waar toe het Opperweezen zelve ons de Verbeeldingskragt en Hartstogten heeft ingeschaapen, ter bevorderinge van goede Zeden, om ons de sterk-

ſte liefde tot reine Deugd; de felſte haat tegen Zonde en Godloosheid, in te boezemen. Meende weleer PLATO, dat, zo de verſtandige Deugd zich aan ons gezigt, in eene lichaamlyke gedaante, vertoonen kon, zy eene onweerſtaanbaare liefde, tot zich, by allen verwekken zou; zy vertoont zich in Zedelyke *Romans* aan 's Menſchen Verbeeldinge, die het weezenlyk Gezigt allernaast komt, met haare eigenaartige en glansryke ſchoonheid, en zal alle gemoederen, in welke eenige zugt tot het goede gevonden wordt, op de beminnelykſte wyze bekooren, en geheel en al op zich doen verlieven.

Maar zullen wy het tweederley aangeweezen Oogmerk van Vermaak en Nut, uit Werken van dien aart, trekken, het is niet onverſchillig hoe wy dezelve leezen: men behoort te weeten waarop men bovenal heeft agt te geeven. Dit alles wordt vervangen in het voldoen aan den eiſch, welken ieder leezenswaardig Werk op ons heeft, dat wy eene naauwkeurige Aandagt en Opmerking verleenen aan alles, wat ons voorkomt.

Leezen, zonder Aandagt, is ſlegts eene ydele bezigheid van Menſchen, die met hunnen tyd verlegen zyn, het werk van eene enkele Machine, waar door het verſtand over de voorkomende denkbeelden heen loopt, gelyk de wyzer van een Horologie over de uuren ronddraait, of, is dit nog eene al te werklyke verbeelding voor deeze tydverkorters, de voorkomende zaaken gaan, de een voor, de ander naa, door hunne harsſens, gelyk, in eene donkere kamer, de beelden der voorbygangeren op den witten wand of papier geſchilderd worden, zonder eenige merktekens van zich over te laaten. Met het ſluiten van het boek, weeten zy niet meer wat zy geleezen hebben, even gelyk deeze beelden alle te zamen verdwynen, zo draa het glas, waar door zy invallen, wordt toegeſchooven. Willen wy van ons leezen eene redelyke, geneuglyke en nuttige, oefening maaken, dan moeten wy, buiten twyfel, letten op 't geen wy leezen, onze gedagten daarop vestigen, ons oordeel daarover laaten gaan, het heilzaame van het onnutte ſchiften, en op 't geen van veel aanbelangs is, inzonderheid, blyven ſtilſtaan.

Aan *Romans*, in 't algemeen, behoeft zeer weinig Aandagts beſteed te worden; zy verdienen dezelve meestal zeer weinig. Zo zy van geen erger invloed zyn, behooren de meeste zeker tot die Uitſpanningen, welker kragt voornaamlyk beſtaat in den tyd te dooden en van

kant te brengen: zy kunnen doorgaans van ons wel half-slaapend geleezen worden, zonder dat men by zulk eene fleurige agtloosheid veel van belang verliezen zal. De meeste *Roman-leezers* zyn ook tot Inspanninge en nauwkeurige Aandagt niet geschikt. Hunne ziel is dermaate gewoon aan gemak en werkloosheid, dat alle haare kragten verslapt en onbruikbaar zyn geworden. Waarlyk, 't is van hun niet te vergen *Romans* te leezen, waartoe eenige moeite, eenige nauwkeurigheid, moet worden aangewend. —— Het verschil van goede en kwaade, of nutlooze, *Romans* komt hier wel zeer in aanmerkinge: en men behoort aan de zodanige, die ons allenthalven nuttige denkbeelden en verstandige aanmerkingen opleveren, zyne oplettenheid niet te weigeren, om dat men dezelve niet noodig heeft omtrent laffe en uitgerekte vertellingen, waar aan ons niets ter wereld gelegen legt. De beste *Romans*, nogthans, vereischen zulk eene geweldige inspanning van geest niet, welke denzelven grootlyks vermoeije en afloove: maar eene Inspanning, geëvenredigd aan den aart des Onderwerps, en met de bedoelde Uitspanning zeer wel bestaanbaar. 't Is 'er zo verre af dat Oplettenheid en Aandagt met Vermaak en Verlustiging stryden, dat ze daar in zeer veel te pas komen, en tot het regt genot daar van volstrekt vereischt worden.

Dan laaten wy eenigzins bepaalder aanwyzen op welke byzonderheden, in *Zedelyke Romans*, onze opmerking zich voornaamlyk moet vestigen.

In dusdanige *Romans* wordt een min of meer aaneengeschakeld verhaal gegeeven van eene merkwaardige Geschiedenis, onder welke het voornaam oogmerk van Leeringe en Aanspooringe tot het goede is omwonden. Deeze windzels, den draad der Geschiedenisse hebbe men nauwkeurig na te gaan, te letten op de byzondere gebeurtenissen, waar uit het geheel is zamengeweeven, en door welke bindzels, toevallen of raadslagen, de een aan de andere verknogt zy. Deeze is in een *Roman*, die wel is opgesteld, zeer vermaaklyk; door verscheiderleie en onverwagte invallen onze aandagt telkens opwekkende, en onze nieuwsgierigheid, door veele ingewikkelde omwegen en hachlyke omstandigheden, steeds leevendig houdende. Deeze aandagt is het alleen, die ons kan in staat stellen, om de bedoelingen des Verhaals te vatten, om te bezeffen, welke kern in de meldinge van de minste omstandigheid van het geringst gezag ligt opgesloo-

ten;

ten; daar wy anders veelal missen, waarop iets slaat of t' huis te brengen is, waar door het leezen ons verveelt, en wy 't zelve, als laf en beuzelagtig, gaan verwerpen. Het verschilt immers zeer veel in welke omstandigheden iets gezegd of bedreeven wordt, naar welke de spreeker of daader altoos zyn oogmerk rigt: en dus kunnen wy, zo wy zyner Gebeurtenisse niet regt kundig zyn, over zyne meening niet naar waarheid oordeelen. ——— Deeze aanmerking geldt byzonder ten opzigte van *Romans*, die ons Tooneelen des dagelykschen Leevens schetzen, eigenaartig veele kleinigheden en gemeenzaame ontmoetingen behelzen, en niet opgevuld zyn met wonderbaare vertooningen, vreemde en zeldzaame gevallen. ——— Tot de Geschiedenis behoort niet slegts het gepleegde en uitgevoerde, maar ook de raadslagen en voorneemens der voornaamste Persoonen, die in de Geschiedenis hunne rol speelen.

De menigvuldige en verscheide Characters der Persoonadien, welke in een Vercierde Geschiedenis voorkomen, moeten een hoofdvoorwerp zyn van der Leezeren Oplettenheid. Door de Characters der Persoonen verstaat men derzelver verschillende Zedelyke Gesteldheid, naar welke hunne overleggingen, gesprekken, onderneemingen en handelingen zo zeer van elkander onderscheiden zyn als het onderscheid van weezen, trekken, gestalte en houding onder duizenden van Menschen, elk eenen van alle de anderen duidelyk doet onderkennen: en welke niet alleen worden zamengesteld uit enkel zedelyk goede of kwaade hoedanigheden; maar waar onder ook verschillende natuurlyke eigenschappen gemengd worden, het zy dezelve der ziele oorspronglyk zyn aangebooren, het zy ze door opvoedinge, verkeeringe, en hebbelykheid ongevoelig worden aangewend. Een deugdzaam Character is niet altoos eenerlei, maar verschillende in verscheide Persoonen, naar maate de een van een leevendiger en vlugger, de ander van een doffer en zwaarmoediger, gestel is; naar maate de hartstogten in den eenen feller en opstuivender, in den ander bezadigder en aan een klaar verstand meer onderworpen zyn; naar maate neiginge, beroep, leevenswyze, en gelegenheden eene onderscheidene Deugdsbetragting, en de oefeninge van deeze en geene byzondere Pligten, medebrengen. En deeze verscheidenheid geldt insgelyks niet alleen in zodanige Characters, waar in de Ondeugd bovendryft; maar deeze

kan ook nog ongelyk veel of weinig de overhand hebben; en daar de Deugd eenpaarig en naar een vastgestelden regel geschikt is, zyn de Gebreken weinig verschillende, welke onder de Menschen heerschen, worden door eene oneindig verschillende vermenginge zamengekoppeld, en kunnen, door eene wispeltuurige grilligheid, in oneindig verschillende gedaanten zich vertoonen.

Dusdanige onderscheidene Characters komen in Zedelyke *Romans* in groote menigte voor; worden, heeft het werk zyn eisch, alle naar 't leeven geschilderd, en elk bewaart, zo lang de Persoonen op het Tooneel verschynen, van den beginne tot het einde toe, zyn eigen aart. Deeze komen, in werken van dit slag, geschikt om de Leevenswyze der Menschen af te beelden, en die beeldtenissen of aanloklyk, of afschuwelyk, te vertoonen, meest in aanmerkinge. Zy maaken de ziel uit van de Gebeurtenis, die verhaald wordt, en, zonder dezelve wel in agt te neemen, kunnen wy het groot Nut, waar toe alles ingerigt is, uit het leezen van dusdanige Schriften niet behoorelyk trekken, noch daar van een verstandig gebruik maaken.

Om nu deeze verscheidene Characters nauwkeurig te leeren kennen, heeft men te letten, door welke beginzelen of hartstogten dezelve meest bestuurd of gezwaaid worden, en aan welke lusten, begeerlykheden, en beweegingen, zy meest onderhevig zyn; langs welke wegen zy zich openbaarst vertoonen, hoe zy gemeenlyk, en in byzondere voorvallen, werken, welke bedenkingen en overleggingen doorgaans in dezelve vallen; en, om het alles in één woord te besluiten, welke derzelver eigenaartige en onderscheidende blyken en kenmerken zyn. Deeze nu vertoonen zich dikwyls in kleinigheden, in woorden en uitdrukkingen niet alleen, maar zelfs in de gebaaren, de houdinge, den toon waarmede zy gesprooken worden. *Spreek, op dat ik u zie en kenne!* was al een oud zeggen van een verstandig Kenner der Menschlyke Natuure. De gemeenzaamste gesprekken, aangaande dingen, zo men denkt van weinig aanbelang, in alle derzelver omstandigheden voorgedraagen, zyn in staat, om ons verscheide Characters af te maalen, met derzelver fynste trekken en kenbaarste kleuren.

Voor die geenen, welke gezind zyn de Menschlyke Natuur regt te doorgronden, en daarmede hun voordeel te toen, leveren dusdanige Schilderyen de bekoorlykste ver-

vertooningen uit, waarin men zich met den grootsten smaak kan verlustigen. Zyn de Proefneemingen van zeer veel nuts in de Natuurkunde, om ons den aart en de eigenschappen der Lichaamlyke Wereld wel te leeren kennen, en van die kennis, tot voordeel des Menschlyken leevens, een voorzigtig gebruik te maaken; in deeze Schilderstukken, waar in ons de ondervinding der Zedelyke Wereld wordt opgegeeven, zyn als zo veele Proeven omtrent 's Menschen Geest en Gemoed genomen, welker nette aantekeninge en beschouwinge niet min heilzaam is ter regelinge van onze eigene Gemoedsgesteldheid, en van onze verkeeringe in de zamenleevinge. Ondertusschen is het dan blykbaar, dat deeze kleinigheden, deeze fyne trekken, deeze keurlyke en door elkander dikwyls gemengde kentekens, wel eene aandagtige oplettenheid vereischen, om dezelve wel en naauwkeurig te vatten, en dat ze niet te beuzelagtig en van te geringe waarde zyn, om, by verstandige en oordeelkundige Leezers, dezelve te verdienen.

Zodanige Leezers zullen ook de *Zedelyke Gezegden* of Spreuken, menigvuldig in Werken van deezen aart voorkomende, met opmerking gadeslaan; zy dienen tot waarschuwinge voor gebreken en misslagen, en ter handleidinge, om, in de voornaame gevallen des leevens, ons gedrag omzigtig te bestuuren.

Eindelyk heeft men, onder het leezen deezer *Romans*, het *Zedelyk Oogmerk* der Schryveren met alle aandagt na te gaan, en te overweegen wat zy ons ten aanzien van der Menschen gedrag en handelwyze over 't algemeen, en in 't byzonder, hebben willen voorstellen en vertoonen; en wat zy ons, met die vertooningen, ten aanzien van onze Zeden en Handelingen, hebben willen leeren. Dit *Zedelyk Oogmerk* der Schryveren moet wel onderscheiden worden van het oogmerk der Persoonen, welke zy, spreekende of werkende, invoeren.

Wat het gebruik betreft, 't welk men van *Zedekundige Romans* naa dezelve behoorelyk geleezen en overwogen te hebben, maaken kan, en, naar alle reden, maaken moet, 't zelve is drievoudig.

Vooreerst heeft men van de Characters, welke daar in voorkomen, van het gedrag der Persoonen, die als ten tooneele treeden, zich te bedienen, om, gelyk men zegt, de *Wereld te leeren kennen*, en, zo veel mogelyk, den aart, hoedanigheden en inzigten zyner Medemenschen te door-

doorgronden, en, daar over, zo verre het ons geoorlofd is, een juist en regtmaatig oordeel te vellen. Men vergelyke de tekeningen, welke daar in worden opgegeeven, met de leevendige voorbeelden ons dagelyks in de Zamenleevinge ontmoetende, om door die vergelykinge in staat gesteld te worden, tot het verkrygen van nog nauwkeuriger kundigheden van zodanige Menschen, welker afbeelding wy aantroffen. Men vergelyke het uitwendige gedrag, de redenen en bedryven der Persoonen met hunne overleggingen en raadslagen in die Romans blootgelegd. En zal dit ons aanleiding geeven, om, met meer gronds, uit den handel en gesprekken onzer Medemenschen, over huns harten grond, inwendige gemoedsgesteldheid en bovendryvende inzigten, te oordeelen. Na dusdanige kundigheden van het Hart, de Gesteldheid en Neigingen der Menschen, te tragten, is het werk eener pryslyke Voorzigtigheid, en kan van zeer veel nut zyn in de Zamenleeving. Niemand immers kan lochenen, dat 'er grootlyks aangelegen is de zodanigen te kennen, met welken wy te doen hebben, met welken wy dagelyks moeten omgaan en handelen, en in welken wy altoos meer of min vertrouwen moeten stellen. Deeze kundigheid maakt ons bekwaam in doorgaans de beste en nutste verkeering voor ons te kiezen, en dezelve op de heilzaamste en voordeeligste wyze te beoefenen, om den meesten invloed te hebben op onze Medemenschen, om hunne gebreken te verhelpen, hun misnoegen te vermyden; en om ons voor de kwaadaartigheid en snoode listen van anderen te leeren wagten.

Doch van hoe veel voordeels dit gebruik ook zy in de Zamenleevinge, wy hebben wyders van het geleezene en welbedagte een gebruik te maaken, 't welk nog van ongelyk grooter en uitgestrekter nut voor ons zyn kan, waar door wy niet alleen hier een gerust en veilig leeven verkrygen, maar zelfs ons geluk tot in eene eindlooze Eeuwigheid verzekeren kunnen. Terwyl wy, naamlyk, tragten om onze Medemenschen te leeren kennen, moeten wy, inzonderheid, ons zelven niet voorby zien en vergeeten; maar tragten regt *kundig te worden van ons eigen Hart en Gemoedsgesteldheid*, waar in een voornaame grondslag der waare Wysheid gelegen is, om op deeze kundigheid de verbetering van onze eigene gebreken en misslagen, de heiliging van ons Hart, en de welgeschikte regeling van ons Gedrag en Zeden te vestigen. Hier

toe dienen rechtstreeks de Zedelyke maatregels, Aanmerkingen en Lessen, in Werken van dien stempel overvloedig verspreid; deeze hebbe men diep in zyn geheugen te prenten, en zich eigen te maaken, als regels, geschikt voor onze eigene overleggingen en handelingen. De vermaaningen en aanspooringen ten goede, de waarschouwingen en afmaaningen van feilen en zonden, behoort de Leezer aan te merken, als hem betreffende, en op zyn eigen hart te laaten gelden. Men keere dan deezen spiegel van goed en kwaad zichzelven toe, en tragtte, door het opregt gebruik daar van, zyn eigene gedaante naauwkeurig te leeren kennen, zyne wangestalten te verbeteren, en zich aan rechtschapene Deugden gewennen. —— Valt het dikwyls moeilyk de inwendige schuilhoeken van onze harten zelve door te kyken, het oplettend beschouwen der Characters, de vergelyking van derzelver gesprekken en bedryven, met hunne innerlyke gedagten en gemoedsbeweegingen, moet ons ook aanleiding geeven om te letten op onze redenen en daaden, en om, volgens deezen leiddraad, te bevroeden, wat binnen in ons verborgen ligt.

Een derde gebruik is, dat wy 'er gelegenheid uit ontleenen om *zelve verder te denken*, en onze overleggingen, over de voorkomende zaaken, uit te breiden. Veele gewigtige lessen, spreuken, en gedagten, vinden wy, in die Werken, slegts met weinig woorden, kort en beknopt, voorgesteld. Deeze gaan zwanger met eenen ryken overvloed van waardige gedagten, welke, als men ze behoorelyk koestert, daar uit voor den dag gehaald, wyd en breed kunnen uitgebreid worden. Gelyk een klein zaadkorreltje, in eenen vrugtbaaren grond, zyne tedere deelen allengskens ontwindende, tot een groote plant uitdydt, breede bladen, sterke stengen uitschiet, en eene vrugt voortbrengt van veel grooter omtrek dan het eerst beginzel van dit alles; zo is het ook het werk van eenen bedagtzaamen geest om tot in het hart van dusdanige spreuken en korte gezegden in te dringen, daarin werkzaam te zyn, de ryke stoffe, daarin opgeslooten, aan alle kanten uit te zetten, en veele andere gelykaartige en heilzaame bedenkingen vrugtbaar daaruit voort te teelen. Deeze oefening is, by uitneemenheid geschikt, om ons Verstand uit te breiden, ons Vernuft te verleevendigen, ons Oordeel te scherpen. Wanneer wy alleen berusten by het geleezene, is het voornaamlyk ons Geheugen, dat wy

oefenen, met ons de voorgestelde zaaken eigen te maaken; maar die Gedagten en Overleggingen, welke wy dus zelve door onzen vlyt voortkweeken, zullen ons hierom zelf dies te aangenaamer bevallen, en onzen redelyken geest een nieuwen moed en leeven byzetten. ——'t Verstand van alle Menschen, ik beken het, is hier toe niet even zeer in staat. Zommigen zyn veel bekwaamer om op eigene wieken te dryven, dan anderen, en zullen, zich ééns van land begeeven hebbende, veel hooger en verder vliegen. Doch allen niet te min, die eenige maate van Oordeel en Vernuft bezitten, kunnen van deeze oefeninge meer of min hun werk maaken; en hoe meer zy zich daar op bevlytigen, hoe vaardiger zy daar in zullen worden, hoe verder zy hunne vermogens zullen uitbreiden.

AANMERKINGEN OVER HET VOOROORDEEL DAT DE INBEELDING DER MOEDERS INVLOED KAN HEBBEN OP HEUR VRUCHT, DERWYZE, DAT DAAR DOOR OP, OF AAN, HUN LICHAAM KUNNEN VOORTGEBRAGT WORDEN VLEKKEN, OF ANDERE WANGESTALTENS.

Door den Heer

J E N N E T,

Geneesheer te Sirod, in het Fransch Comté (*)

Dagelyks hoort men van menschen, die anders in alle opzichten zeer kundig zyn, noch halstarrig verdedigen, dat de inbeelding der Moeders, op eene byzondere wyze, invloed kan hebben op het lichaam van heur Vrucht. Men verhaalt, om zulks te bewyzen, malkanderen, zulke zaaken, die, meer of minder, verwonderlyk zyn, en welken ik my wel wagten zal van te herhaalen. Ik zal alleenlyk maar aanmerken dat dit gevoelen van een alleroudsten datum is, en dat de Schryver van het boek, *over de Overbevruchting*, (†) verzekert schynt te zyn ge-

(*) *Overgenomen uit het* JOURNAL DE MEDECINE, de Juin, 1787.

(†) *Dit boek is in 't geheel niet van* HIPPOCRATES, *alhoewel men het in de verzameling van zyne Werken heeft ingelast: De oudste Schryvers hebben het zelve in 't geheel niet gekent;* EROTIEN,

geweest van den Invloed der inbeelding van de moeders op heur vrucht. „ Eene zwangere vrouw, zegt hy, die eene dolle trek heeft tot het eeten van aarde en koolen, en zoo zy deezen vreemden lust kan voldoen, zal een kind ter waerelt brengen dat aan het hoofd de tekens draagt van deeze zelfstandigheden: *Prægnantibus si terra aut carbones in cibum expetantum, eaque edant, in foetus capite ubi in lucem editus fuerit, horum signum apparet.* (*)"

Ongetwyfelt zoude het zeer moeijelyk zyn, om, met volle zekerheid, de oorzaaken te kunnen aanwyzen welken den grond tot dit gevoelen gelegt hebben. Alles wat men dus ten deezen opzichte, met e meeste waarschynelykheid, van dit gevoelen kan zeggen, is, dat 'er van alle tyden vrouwen zyn geweest, welken heur belang daar ingesteld hebben, om die geenen, welke heur omringden, te bedriegen. Dus om heur buitensporigheden te bedekken, en zich van de gelykheid te ontschuldigen, die hunne kinderen hadden met zekere perzoonen, misschien zelf om een fluijer te spreiden over den oorsprong van wanstaltige of gebrekkelyke voortbrengzels, (†) zullen zy wellicht doortrapt en listig genoeg zyn geweest om volstrekt staande te houden, als dat deeze voortbrengzels hun bestaan hadden aan ongeschikte begeertens, aan wonderlyke aandoeningen, aan hevige schrikken, of schrikbaarlyke ontroeringen. Die heusche verzeekering, welke zoo natuurlyk uit den mond der vrouwen voortvloeit, en het vermogen dat zy op de ligtgeloovigheid en toegeevenheid der mannen hebben, heeft veel geholpen om dit gevoelen onder het volk te verspreiden. Het gemeen, dat, over het algemeen, toch altoos dom is, dat het wonderbaare bemind, en dat zich zonder erg verbeeld iets verwonderlyks te vinden, in al

ER, *die eene lyst heeft gegeeven van de Verhandelingen van* HIPPOCRATES, *heeft geen de minste melding gemaakt van die over de* OVERBEVRUCHTING.

(*) *Lib. de Superfoetatione, Cap. 6. edit.* HALLER.

(†) *Men zal niet behoeven te twyfelen, dat 'er reeds by de Oudheid vreemde vermengingen plaats hadden. Het schynt dat dit gebrek, het welk den mensch ontluisterd, al onder het Jodendom heeft plaats gehad, naardien* MOZES *de doodstraf heeft gesteld tegen den geenen die zich aan dusdaanig een wanbedryf schuldig maakte,* LEVITICUS *Cap.* 20: 15 *en* 16.

al dat geen dat zy niet gewoon zyn te zien, heeft vastelyk gelooft, dat de vrucht de speelbal is van de inbeelding der Moeder, en het slagtoffer van heur vreemde kuuren of eigenzinnigheid. De Geneeskundigen, die ook, helaas! maar al te zeer zich laaten misleiden door de heerschende vooroordeelen, en de dwaalingen van hunne eeuw, zyn ook door de meenigte in dit gevoelen medegesleept geworden, en hebben dus het zelve, op hun beurt, gezag bygezet; maar heden ten dage, nu de Natuurkundiger Geneeskunde zulke zigtbaare vorderingen gemaakt heeft, is 't niet moeijelyk om de Natuur wederom in heure rechten te herstellen, de inbeelding te zuiveren van heur dwaalingen waar toe zy niet bekwaam is, en aan de Vrouwen eene gerustheid te bezorgen, naar dewelke zy met reeden verlangen.

Inderdaad de vrucht moet, in den schoot der Moeder, als een op zich zelf staande leevend schepzel beschouwt worden: zy heeft met de Baarmoeder geen gemeenschap als door buitengemeen zagte vliezen, welken geen het minste verband met dezelve hebben, dan door eenige vaten van hunne uitwendige oppervlakte. Even eens als het kieken in het Ey, heeft de Vrucht, in den schoot zyne Moeder, heur eigene Hersfenen, Zenuwen, Vaten, Werktuigen, en byzonderen Bloedsomloop; en heeft in 't geheel geene wezenlyke aanraaking plaats, tusschen de vaten der Vrucht, en die, welke eigen zyn aan de Moeder; zoo 'er dan al aandoeningen in de vrucht mogten plaats hebben, worden zy in deszelfs eigene werktuigen gebooren; zo zy denkt, geschied zulks door middel van heur eigene ziel: in een woord; deszelfs leeven is zo onderscheiden van het leeven der Moeder, dat, na de dood van deezen, den omloop van het bloed in de vrucht noch aanhoud, tot dat de koude tot eene hoogte is geklommen boven het punt van de stremming der vogten, en het ophouden der beweeging. Weshalven het dan onmogelyk is, dat de inbeelding van de moeder onmiddelyk op het lichaam van het kind zoude kunnen werken.

Daarenboven, indien de Moeders zo veel vermogen op heure inbeelding hebben, hoe komt het dan toch dat zy zo veel meer macht op heur Vrucht, dan op haar eigen zelve, hebben? Waarom, by voorbeeld, zal eene oude vrouw, die zich zelve op het allerkragtigst zo schoon verbeelt te zyn als Venus, daar door de rimpels van heur aangezigt niet zien verdwynen, om plaats te maaken voor

een

een vel zoo blank en zo schoon als Lelien en Roozen? En waarom ontdoen zy zich als dan ook niet van haar oude huid gelyk de Slang, om zich wederom te vercieren met alle de bevalligheden en aanlokzelen van de jeugd.

Kan men ook niet insgelyks vraagen, waarom deeze inbeelding van de Moeders byna nooit anders voortbrengt dan vreemde en schadelyke zaaken? Ook zoude men zeggen, dat het heur ook even gemakkelyk moest zyn, om zo wel zeer schoone als gebrekkelyke kinderen te krygen; ook zoo wel een Zoon als een Dogter, en eindelyk, dat het heur maar weinig heeft te kosten, om aan het kind alle de voordeelen te geeven van lichaam en van geest.

Eindelyk: eene laatste rede die ontegenzeggelyk bewyst, dat de Moeder geen indrukzel kan maaken van eenige merkbaare tekenen van allerley zinnelykheden, is dit, dat men alle dagen, door *capricieuze* of zotte Moeders, Kinderen ter waereld ziet brengen, die geen de minste tekenen van deeze vlekken op heur lichaam draagen, welke men zo oneigentlyk den naam van *lusten* toeeigent. Maar, zal men zeggen, van waar komen dan die vlekken, welken men op de huid van zekere perzoonen vind? Om daar van de wezenlyke oorzaaken te ontdekken, zal het genoegzaam zyn, van zich te binnen te brengen, dat de Vrucht aan een aantal van Ziekten is onderworpen, geduurende den tyd dat die in den schoot der moeder is opgeslooten. De weekheid der deelen, ik zoude by na zeggen de vloeibaarheid, waarin het schepzel zich bevindt, inzonderheid geduurende de eerste dagen die na de ontvangenis volgen, maaken het volstrekt ondergeschikt aan eene menigte van vreemde *modificatien*, die, zeer ligt, het werk van de Natunr kunnen veranderen, en daardoor gelegenheid geeven tot die uitwerkzelen die zoo vreemd schynen, en welke men *dwaalingen van de Natuur* noemt.

Derwyze is het dat wy zomtyds by de Kinderen Huidskoleuren, Vlekken, buitengemeene *formatiën*, en in schyn gebrokene of wel vernietigde Ledemaaten aantreffen, welken het domme Gemeen aan de inbeelding van de Moeder toeschryft, en in welken het eene *ideale* of denkbeeldige gelykenis meent te vinden, het zy met vruchten, met dieren, of wel met andere onderwerpen. De Natuurkundigen zullen in deeze verscheidene verschynselen, niets vinden dan zuiver natuurlyke uitwerk-

zelen, die kunnen voortkomen uit een oneindig getal van byzondere oorzaaken; zo als, onder anderen, het gebrek, of een overvloed, van voedende sappen; eene vertraaging in den omloop der vogten; eene verslapping of styfheid in het weefzel van zekere deelen; eene onregelmaatige wasdom; de zaaden van onderscheidene ziektens; eene val van den kant der moeder; de drukking en de vernaauwing van de Baarmoeder.

De Schryver van het Boek, genaamt *De genitura* (*), vestigt inzonderheid zyne aandagt op de twee laatste oorzaaken, waarvan wy thans spreeken: zie hier hoe hy zich, by deeze gelegenheid, uitdrukt (in het VI. Hoofdstuk): „ Wanneer de Lyfmoeder bovenmaate vernauwd is, moet 'er noodzaakelyk uit volgen, dat het Lichaam, 't welk in deeze enge plaats zich moet beweegen, aldaar verminkt word. —— Het zelve ziet men in de Boomen, die, in de aarde geplant zynde, en geen genoegzaame ruimte hebbende, het zy door steenen, of iets anders, in hunne groeijing belet wordende, wanneer zy boven de aarde komen, krom gedraaid, of aan de eene zyde dik, of aan de andere dun, uitschieten: —— dit zelve zien wy waarlyk in een kind gebeuren, wanneer de Baarmoeder op verscheidene plaatzen, of geheel, te naauw zynde, de formeering van dit Lichaamtje geheel of ten deele belet.

Deeze plaats is zeer ophelderend: inderdaad hoe dikmaals ziet men niet, in de Planten, een gebrek van Organisatie, van monsters, het zy in een buitenspoorigen of gebrekkelyken wasdom, of byzondere veranderingen in de koleur; de gezonde Natuurkunde leert ons ook, dat deeze verschillende gebreken van *conformatien* eeniglyk afhangen, van den invloed der lucht die deeze planten omringt; van de zon, door welken zy groeijen; door gebrek van doorstraaling; door de te nabyheid van te harde lichaamen; door te geweldige aandoeningen, welken zy moeten ondergaan; van kwetzingen en verscheuringen voor welken zy zyn blootgesteld; van den kant van insecten en van andere dieren. Om reden te geeven van deeze verschynzelen, moet men geen toevlucht neemen tot vreeze of schrikken, of buitenspoorige driften, noch tot onregelmaatige wenschen, die op eene geweldige wyze de

(*) EROTIEN *spreekt in 't geheel niet van dit Boek, het welk ook verscheiden* CRITICI *niet gelooven van* HIPPOCRATES *te zyn.*

de inbeelding van deeze planten kunnen aandoen. Waarom dan zal men aan de inbeelding dezelfde gebreken van *organisatie* toeëigenen, welke men zomtyds, hoewel zeer zeldzaam, by de dieren aantreft? Het kind staat in een en denzelfden rang met de laagkruipende Heester, gelykelyk blootgesteld aan zoo veele toevallen, aan zoo veele onderscheiden ziekten in den schoot van zyne moeder, dat wy ons wel geluk mogen wenschen, dat, van zoo een uitgebreid getal van kinderen die ter waereld komen, zelf in de allerongunstigste omstandigheden, 'er noch zoo weinigen zyn geschonden of verminkt.

REISTOCHT OP MONT-BLANC; DOOR DEN HOOGLEERAAR DE SAUSSURE; IN EENEN BRIEVE VAN HEM, AAN DE SCHRYVERS VAN HET *Journal de Paris.*

Geneve, 19 Augustus, 1787.

MYN HEEREN!

Gy weet, buiten twyfel, myne Heeren, dat in Augustus des laatstverstreeken jaars, twee Inwoonders van *Chamouni*, de Heer PACCARD, Doctor in de Medicynen, en de Gids JAQUES BALMAT, den top van *Mont-Blanc*, tot nog toe als onbeklimbaar aangezien, beklommen (*).

Ik kreeg 'er 's anderen daags de weet van, en vertrok terstond om hunne voetstappen te volgen; doch 'er viel zo veel regen en sneeuw, dat ik my genoodzaakt vond 'er voor dat Saisoen van af te zien. Ik sprak met J. BALMAT af om den Berg in 't begin van Juni te bezoeken, en my te berigten van het tydperk, wanneer het smelten der sneeuw den Berg beklimbaar maakte. In dien tusschen tyd ging ik op 't land, aan den oever van het Meir, de Proeven neemen, die tot vergelyking moesten die-

(*) Het berigt hier van, Briefswyze gegeeven door den Heer BOURRIT, hebben onze Leezers, met een schrikbaarend genoegen, geleezen, in het IIde Deel 11de Stuk onzer *Nieuwe Algemeene Vaderl. Letteroefeningen*, bl. 635. Wy twyfelden geen oogenblik om de nadere Beklimming van dien hoogsten Bergtop in *Europa*, door den onvermoeiden Waarneemer, DE SAUSSURE, hier mede te deelen.

dienen van de Proeven, welke ik my voorstelde op *Mont-Blanc* te doen.

JAQUES BALMAT deedt in de maand Juni twee vergeefsche poogingen; ondertusschen schreef hy my niet te twyfelen, of het zou in de eerste dagen van July gelukken. —— Ik ging toen na *Chamouni*. Ik ontmoette te *Sallenche* den moedigen BALMAT, die na *Geneve* kwam om my zyn nieuw gelukkig slaagen te vermelden; hy hadt den top van *Mont-Blanc* beklommen op den vyfden van July, met twee andere Gidsen, JOAN MICHAEL CACHAT en ALEXIS TOURNIER. Het regende, toen ik te *Chamouni* kwam, en het slegte weer duurde omtrent vier weeken. Maar ik had beslooten liever tot het einde des bergbeklimbaaren Saisoens te wagten, dan een gunstig oogenblik te laaten voorby glippen.

Het verlangde en verbeide tydstip verscheen eindelyk, en ik toog den eersten van Augustus op weg, vergezeld van één Knegt, en achttien Gidsen, die myne benoodigde Natuurkundige Werktuigen droegen, en al den voorraad tot den tocht. Myn oudste Zoon begeerde met allen ernst my te vergezellen; doch ik vreesde dat hy nog niet sterk genoeg was, en te ongewoon aan beklimmingen van dien aart. Ik stond 'er op dat hy 'er van afzage. Hy bleef te *Prieure*, en deed met veel nauwkeurigheids de waarneemingen, zamenstemmende met die ik op den top zou doen.

Schoon de top van *Mont-Blanc* slegts twee en een vierde myl lynrecht van *Chamouni* afligt, heeft men 'er altoos achttien uuren aan besteedt, uit hoofde van den slegten weg, van de onvermydelyke omwegen, en het opklimmen van 1920 Roeden.

Om 't volkomen vry en aan myne keuze te hebben waar ik den nagt wilde doorbrengen, liet ik een tent mede draagen, en nam 'er, voor de eerste keer, myn rust onder, op den kant van *Mont-Blanc*, 779 Roeden boven *Prieure*; de reis tot zo verre valt niet moeilyk, en is zonder gevaar; men kan dien weg in vyf of zes uuren afleggen.

De reis wordt vervolgens veel gevaarlyker. Men moet eerst een Ysbedding aan de zyde overtrekken, om den voet te bereiken van een kleine keten rotzen, die aan het besneeuwde gedeelte van *Mont-Blanc* vast gehegt zyn. Deeze Ysbedding valt zwaar over te trekken, en is vol gevaars. Breede, diepe en ongeregelde spleeten treft men

men aan, waar over men dikwyls niet heen kan komen, dan over sneeuwbruggen, welke zomtyds zeer dun zyn, en over onpeilbaare diepten hangen. Een myner Gidsen liet 'er bykans het leeven. Hy was in den avond, met twee anderen, uitgegaan om den weg te onderzoeken. Gelukkig hadden zy de voorzorge gebruikt om met een touw aan elkander vast te gaan; de sneeuw zonk weg van onder zyne voeten, op 't midden van een breede en diepe spleet, en hy bleef tusschen zyne twee makkers hangen. Wy trokken digt by de opening heen, die zich onder hem gevormd had, en ik beefde op 't gezigt des gevaars 't. welk hy geloopen hadt. Het overtrekken van deeze Ysbedding is zo bezwaarlyk, en gaat toe met zo veele bogten en wendingen, dat wy drie uuren noodig hadden om van de hoogte op de zyde tot de rotsketen te komen, schoon dezelve, in een rechte lyn, nauwlyks meer dan een vierde myls daar van af ligt.

Naa deeze rotzen bereikt te hebben, klimt men langs een slingerenden weg op in eene Valei, met sneeuw vervuld, die van 't Noorden na 't Zuiden loopt, tot aan den voet van den hoogsten Bergtop. Deeze sneeuwhoopen zyn, van afstand tot afstand, afgesneeden door verbaazende en grootsche spleeten. De nette affnydingen vertoonen de sneeuw in horizontaale beddingen geschikt, en elk deezer beddingen beantwoordt aan een jaar. Hoe groot ook de breedte deezer Sneeuwlaagen weezen moge, men kan nergens den grond ontdekken.

Myne Gidsen wilden dat wy den nagt zouden doorbrengen agter een der rotzen, welke men op dien weg ontdekt; maar, dewyl de hoogste nog tusschen de 6 en 700 Roeden laager zyn dan de Bergtop, begeerde ik hooger te klimmen. Ten dien einde moet men in 't midden van de sneeuw zyn verblyf neemen, en ik had veel werks om myne Reisgenooten hier toe over te haalen. Zy verbeeldden zich, dat, gedυurende den nagt, op deeze sneeuwhoogten eene volstrekt ondraagelyke koude heerschte, en vreesden, met de daad, daar hun leevenseinde te zullen vinden. Eindelyk verklaarde ik hun voluit, dat ik beslooten had daar heen te gaan, met de zodanigen hunner op welken ik my verlaaten kon: dat wy diep in de sneeuw zouden delven, dit hol met het dekkleed van de tent bedekken, te gader daar in gaan, ons opsluiten, en dat wy dan geen koude, hoe streng ze ook

mogt weezen, te vreezen hadden. Deeze voorzorg behaagde hun, ftelde hun gerust, en wy toogen voort.

's Naamiddags, ten vier uuren, bereikten wy de tweede van de drie groote Sneeuwvlakten, welke wy moesten overtrekken. Hier namen wy ons nagtverblyf, op 1455 Roeden boven *Prieure*, en 1995 Roeden boven het waterpas der zee, 90 Roeden hooger dan de *Pick van Teneriffe*. Wy gingen niet tot de laatfte Sneeuwvlakte; dewyl men zich daar aan Sneeuwftortingen blootgefteld vindt. De eerfte Sneeuwvlakte, door ons overgegaan, is 'er niet geheel vry van: wy trokken over twee dier Sneeuwftortingen heen, zints de laatfte Reize van BALMAT gebeurd, en welker overblyfzels de valei in de geheele breedte overdekten.

Myne Gidfen gingen terftond aan 't werk om de plaats uit te hoolen, waar in wy den nagt zouden doorbrengen; doch zy bemerkten welhaast de uitwerking van de dun- of ylheid der Lugt, (de Barometer ftondt op 17 Duimen 10 Linien $\frac{29}{32}$). Deeze fterke Karels, voor welken zeven of acht uuren gaans, welke wy afgelegd hadden, niets betekenen, hadden geen vyf of zes fchoppen vol fneeuw verwerkt, of zy vonden zich buiten ftaat iets meer te doen, en moesten alle oogenblikken verpoozen. Een hunner, die zich agteraf begeeven hadt, om in een vat water te haalen, door ons in eene fpleet gezien, bevondt zich in het derwaards gaan ongefteld, kwam zonder water te rug, en bragt den avond in doodsbenauwdheden door. Ik zelve, hoe zeer ook gewoon de lugt op het gebergte in te ademen, en fchoon my in die lugt beter dan in die der vlakte bevindende, voelde eene afgematheid onder het waarneemen van myne Weerkundige Werktuigen. Deeze ongefteldheid verwekte by ons grooten dorst; en wy konden geen water krygen dan van gefmolten fneeuw; want het water, door ons in 't opklimmen gezien, vonden wy by onze wederkomst bevroozen; en het kleine vuurtuig, door my medegenomen, verfchafte zeer langwylig drinkbaar waters genoeg voor twintig dorftende en ongeftelde Perfoonen.

Van het midden deezer vlakte, befloten in den laatften top van *Mont-Blanc*, en zyne hooge toppen ten oosten, en die van GOUETE ten westen, ziet men bykans niets dan Sneeuw. Deeze is geheel zuiver, fchitterend verblindend wit, en op de hoogfte randen fteekt dezelve ten fterkfte af by het bykans zwarte uitfpanzel in

in deeze hooge gewesten. Men ziet 'er geen leevend schepzel, geen het minste blyk van groeibaarheid, het is 't verblyf van koude en stilte. —— Wanneer ik my Doctor PACCARD en JAQUES BALMAT verbeeldde, de eersten, by het vallen van den avond, in deeze woeste plaats zich bevindende, zonder beschutzel, zonder hulp, zonder te weeten waar zy den nagt zouden doorbrengen, zonder zelfs zekerheid te hebben of 'er Menschen konden leeven op de plaats werwaards zy heen gingen, en nogthans onverschrokken hunnen weg vervolgende, kan ik niet nalaaten grootlyks hunne sterkte van geest en moed te bewonderen.

Myne Gidsen, altoos vooringenomen met vreeze voor de koude, slooten steeds de Tent zo digt, dat ik veel ongemaks leed van de hette, en de door onze uitwaasseming bedorven lugt. Ik moest in den nagt 'er buiten gaan om adem te scheppen. De *Maan* scheen, met den grootsten glans, aan een Hemel zo zwart als ebbenhout; *Jupiter* vertoonde zich geheel schitterende van licht, van agteren de hoogste oostpunt van *Mont-Blanc*, en het licht, wedergekaatst door deeze groote Sneeuwvlakte, was zo sterk, dat men alleen de Starren van de eerste en tweede grootte kon onderscheiden. Wy sliepen eindelyk, wanneer wy ons welhaast hoorden opwekken door het geraas eener zwaare Sneeuwstorting, welke een gedeelte bedekte van de steilte die wy 's anderen daags moesten beklimmen. Met het aanbreeken van den dag stondt de Thermometer drie Graden beneden o.

't Was laat, eer wy de reis weder aanvingen: want ik moest sneeuw doen smelten tot het ontbyt en voor de reis; het was niet gesmolten of het was uitgedronken; en die lieden, welke den wyn, door my medegenomen, bewaarden, zonder een drop te proeven, beroofden my steeds van het water, 't welk ik afzonderde om mede te neemen op onzen tocht.

Wy begonnen te klimmen om de derde en laatste sneeuwvlakte te bereiken, en sloegen ter slinke hand af om op de hoogste rots te komen, ten oosten van den Bergtop. De steilte is groot, op sommige plaatzen van 39 Graaden: overal zyn 'er uithoeken, en de oppervlakte van de sneeuw was zo hard, dat de vooruitgaanden hunne schreden niet vast konden zetten, zonder het met een byl vooraf te vermorselen. —— Wy besteedden twee uuren in 't beklimmen van deeze schuinte, omtrent 250 Roeden

 hoog.

hoog. —— Op de laatste rots gekomen, sloegen wy rechts af na 't westen, om de laatste steilte te beklimmen, die, rechtstandig gemeeten, 150 Roeden hoogte heeft. Dezelve heeft eene helling van 28 en 29 Graaden, en is zonder gevaar; doch de lugt is 'er zo dun dat de kragten zeer schielyk worden uitgeput. By den top kon ik geen vyftien of zestien schreden doen zonder adem te moeten haalen; ik gevoelde zelf, van tyd tot tyd, de beginzels van bezwyming, 't welk my noodzaakte, nu en dan te gaan zitten: dan, naar gelange de ademhaaling herstelde, voelde ik myne kragten wederkomen, en het scheen my, als ik my eerst weder op weg begaf, dat ik kragts genoeg bezat, om, zonder verder rusten, in eens den top te bereiken. Alle myne Gidsen bevonden zich, naar evenredigheid hunner kragten, in denzelfden staat. Wy bragten twee uuren zoek van de laatste rots af, en 't was elf uuren toen wy den Top van *Mont-Blanc* bereikten.

Myn eerste oogslag wendde zich na *Chamouni*, waar ik wist dat myne Vrouw en haare twee Zusters, met het oog voor een Telescoop, alle myne schreden nagingen, vervuld met eene al te groote maate van ongerustheid, doch daarom niet te min kwellende; ik smaakte een zagt en zonderling genoegen, als ik de vlag zag waaijen, welke zy beloofd hadden op te zullen hyssen, op 't oogenblik dat zy my op den Bergtop zagen; dit voorzeker moest hunne vrees de helft verminderen.

Thans kon ik onbelemmerd het groot Tooneel, 't welk ik voor oogen had, beschouwen. Een ligte nevel, in de benedenste deelen des Lugtgewests hangende, beroofde my, 't is waar, van 't gezigt der laagste en afgelegenste voorwerpen, als de vlakten van *Frankryk* en *Lombardye*; dan ik bekreunde my dat verlies weinig; 't geen ik zag, en met de grootste duidelykheid zag, vergoedde het ruim; de verzameling naamlyk van alle die hooge Bergtoppen, welker schikking ik, zints zo langen tyd, verlangd had te kennen. Ik geloofde myne oogen niet, het scheen my een droom, wanneer ik de majestieuse Berghoogten, die ontzaglyke Naalden, *le Midi*, *l'Argentiere*, *le Geant*, welker voetstukken zelve my voorheen zo bezwaarlyk en gevaarlyk te beklimmen scheenen, onder myne voeten aanschouwde. Ik begreep derzelver betrekkelyken stand, verbintenis, maakzel, en

éen-

één enkele opslag van het oog nam twyfelingen weg, die jaaren arbeids niet zouden hebben kunnen opklaaren.

Terwyl myn oog over dit alles weidde, sloegen myne Gidsen myn Tent op, en stelden 'er eene kleine tafel in, op welke ik myne proeven van het kooken des waters zou doen. Maar toen ik aanving met myne werktuigen te stellen en waar te neemen, vond ik my alle oogenblikken genoodzaakt myn arbeid af te breeken, om my alleen met ademhaalen bezig te houden. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de Barometer op 16 Duimen en 1 Lyn stondt, en dus de Lugt nauwlyks iet meer dan de helft van haare gewoone zwaarte hadt, begrypt men ligt, dat ik dit gebrek van digtheid, door de veelvuldigheid der ademhaalingen, moest vergoeden. Deeze veelvuldigheid der ademhaalingen versnelde de beweeging des bloeds zo veel te meer, daar de aderen van buiten niet gedrukt werden door de gewoone drukking; wy hadden allen, derhalven, de koorts.

Wanneer ik my volmaakt stil hield, leed ik niets, of althans ik voelde niets meer dan een geringe ongemaklykheid en ligte ongesteltenisse aan 't hart. Maar, wanneer ik eenige moeite nam, of myne aandagt eenige oogenblikken agtereen inspande, bovenal wanneer ik bukkende de borst drukte, moest ik uitrusten, en twee of drie minuuten lang adem haalen. Myne Gidsen beproefden soortgelyke aandoeningen. Zy hadden geen honger; en, waarlyk, onze medegenomene spyzen, onder den weg alle bevroozen, waren niet geschikt om dezelven op te zetten; zy lusten zelfs geen wyn of brandewyn, als die de ongesteltenis vermeerderde, door den omloop des bloeds nog te versnellen. Twee hunner konden het op den Bergtop niet houden, en moesten afdaalen. 'Er was niets dan fris water, 't welk ons smaakte en goed deedt, en 'er was tyd en moeite noodig om vuur te maaken, en sneeuw te smelten, zonder 't welke wy die verkwikking niet konden bekomen.

Nogthans bleef ik op den Bergtop tot half vier uuren; en, schoon ik geen oogenblik, 't geen ik kon gebruiken, onnut liet voorbyglippen, kon ik in den tyd van vier en een half uur alle de Proeven niet neemen, welke ik, in minder dan drie uuren, aan den oever des Meirs genomen had. Egter deed ik de voornaamste met alle behoedzaamheid.

Het nederdaalen ging gemaklyker toe dan ik had durven

hoopen. Dewyl de beweeging, in het nedergaan gemaakt, het middelrif niet drukt of de ademhaaling niet belemmert, is men niet genoodzaakt ten dien einde stil te houden. De afdaaling van den Top tot op de eerste Sneeuwvlakte was ondertusschen vry lastig door de steilte, en de Zon verlichte zo sterk de hoogten, welke wy onder de voeten hadden, dat men wel sterk van hoofd moest weezen om niet duizelig te worden.

Ons nagtverblyf namen wy weder in eene Sneeuwvlakte 200 Roeden laager dan den voorgaanden nagt. Hier begon ik my verzekerd te houden, dat niets anders dan de fynheid der Lugt ons ongemak gebaard had op den Bergtop: want, was het zelve ontstaan uit vermoeijenisse, wy zouden ons nu nog ongestelder bevonden moeten hebben, naa eene zo lange, en in alle deelen geen gemaklyke, nederklimming. In tegendeel wy aaten met grooten smaak ons avondmaal, en ik deed myne waarneemingen, zonder eenigen hinder. Ik geloof zelfs dat de hoogte, waar deeze ongesteltenisse begint, voor elk in 't byzonder bestemd is. Ik bevond my zeer wel tot 1900 Roeden boven 't Waterpas der Zee; doch hooger komende, voelde ik overlast.

's Anderen daags vonden wy de Ysbedding op de zyde veranderd door de warmte in die twee dagen, en nog ongemaklyker over te trekken dan by het opklimmen. Wy waren genoodzaakt eene schuinte van sneeuw met eene helling van 50 Graaden af te klimmen, om eene spleet te ontwyken, gedúurende onze Reis ontstaan. Eindelyk bevonden wy ons ten half tien op de zyde van *Mont-Blanc*, zeer wel te vrede, een grond onder de voeten te hebben, dien wy niet vreesden dat ons zou ontzinken.

Ik ontmoette den Heer BOURRIT, die eenigen myner Gidsen wilde overhaalen, om terstond met hem weder op te klimmen; doch zy waren te zeer vermoeid en wilden te *Chamouni* uitrusten. Wy daalden volvrolyk met elkander af tot *Prieure*, waar wy het middagmaal hielden. Het strekte my tot een zonderling genoegen, dat wy 'er allen gezond, en zonder eenigen hinder aan oogen of gelaad, afkwamen. Het zwarte krip, waarvan ik een voorraad had medegenomen en waar mede wy allen het gezigt omwonden hadden, diende ten behoedmiddel; onze Voorgangers op dien Tocht waren te rug gekomen, bykans blind, met een verbrand aangezigt, en tot

bloe-

bloedens tot opgeborsten, door de wederkaatzing van de sneeuw.

Een nader verslag myner Waarneemingen op dien hoogsten Bergtop in *Europa*, in een volgenden.

Ik blyf, enz.

BRIEF VAN DEN HEER BENJAMIN FRANKLIN, AAN DEN HEERE DAVID LE ROY; BEHELZENDE VERSCHEIDE WAARNEEMINGEN, TOT DE SCHEEPSVAART BEHOORENDE.

Journal Physique.

MYN HEER!

Uwe geleerde Schriften, over de Scheepsvaart der Ouden, welke een groot aantal zeer gewigtige Kundigheden bevatten, en vernuftig uitgedagte middelen om de Tuigadie der Schepen te verbeteren, waar van ik de gelukkig geslaagde Proeven op de Rivier de *Seine* met zo veel genoegen gezien heb, bewoogen my om eenige gedagten, over dit, en eenige daar aan grenzende onderwerpen, u mede te deelen: en voor eerst handelen.

Over de Zeilen der Schepen. (*)

De Wiskundigen, die gezogt hebben de Snelheid of Welbezeildheid der Schepen te vermeerderen, poogden dit te vinden door de berekening van de gedaante, welke den minsten wederstand boodt; dan zy schynen een Schip aangemerkt te hebben als een Lichaam, 't welk zich alleen in 't water bewoog, of alleen door eene enkele vloeistoffe ging; zy hebben, diensvolgens, weinig agt geslaagen op de uitwerkzelen ontstaande uit de beweeging door de Lugt, eene andere vloeistoffe waarin het zich beweegt. 't Is waar, dat een Schip voor den Wind

(*) Wy hebben de vryheid gebruikt, om, tot meerder klaarheid, deeze afdeelingen te maaken in den Brief, door den Heer FRANKLIN, aan Boord van den Paketboot geschreeven, en geleezen in de *Americaansche Philosophische Societeit te Philadelphia*; gedrukt onder de Verhandelingen dier Maatschappye.

Wind afzeilende, deeze omstandigheid weinig te beduiden hebbe: dewyl de Wind als dan mede gaat; maar zo ras de Wind die streek verlaat, wordt de wederstand der Lugtstroom zeer merkbaar, en neemt meer en meer toe, naar gelange de Tegenwind vermeerdert. Dan, voor een oogenblik, alle bedenking over den tegenstand welke de Lugt biedt aan de beweeging van het gedeelte des Schips, boven 't water, daar laatende, zal ik my alleen bepaalen tot den wederstand, uit de Zeilen ontstaande: want deeze ontmoeten van de Lugt een wederstand, zich beweegende door die vloeistoffe, even gelyk het Hol des Schips dien ondergaat, zich door 't Water beweegende, schoon de eerste veel minder zy dan de laatste, uit hoofde van de geringe digtheid der Lugt.

Om dit onderzoek zo eenvoudig te maaken, als my mogelyk is, zal ik my bepaalen tot ééne enkele ligging van het Schip, te weeten die, waarin het met een Zydwind zeile, en veronderstellen dat de Zeilen een hoek van vyf- en veertig Graaden met het Schip maaken, als in de PLAAT, *Fig.* 1. In deeze Figuur verbeeld AB het Schip, CD den stand der Zeilen, EEE de Windstreek, MM den Koers, dien het Schip houdt. —— Uit de minste opmerking, op deeze Figuur, zal men zien, dat het gedeelte van het Schip onder water, al het water, 't welk zich bevindt tusschen de gestippelde Lynen FF, moet voortstuiven; en dat de Zeilen, om zich voorwaards te beweegen, desgelyks alle Lugt, welke op derzelver oppervlakte aanwaait, en zich tusschen de gestippelde Lynen CG en DG bevindt, moet verplaatzen. Op deeze wyze bieden en Water en Lugt een wederstand aan de beweeging van het Schip, geëvenredigd aan de hoeveelheid der stoffe begreepen in de afmeetingen dier verzamelingen van vloeistoffen, welke weggeweerd moeten worden. En schoon de Lugt, veel ligter zynde dan het Water, in gevolge daar van veel ligter bewoogen wordt, zal nogthans de hoeveelheid, hier vry aanmerkelyk zynde, een wederstand baaren, welke al onze opmerking verdient. 't Is waar, dat, in de gemaakte veronderstelling, de wederstand, welke de Lugt tusschen de gestippelde Lynen biedt aan de beweeging der Zeilen, voor 't oog niet zigtbaar is: dewyl de Wind in de rigting EEE waaijende, die wegneemt door een kragt dien wederstand overtreffende, en eene kromte aan de Zeilen geeft, aangeweezen door de letteren *aaaa*; maar indien wy voor een oogenblik ver-

on-

onderstellen, dat de Wind leggen gaande, het Schip zich in stilte bevindt, en bewoogen wordt in dezelfde rigting, en met dezelfde snelheid, alleen door roeijen, als dan zullen de Zeilen, in een tegenovergestelden stand uitgespannen, de kromme lyn *bbbbb* vormen. Als dan ontdekt men terstond den wederstand, welke zy bieden, en elk bedreeven Zeeman zal last geeven dezelve in te haalen

Maar, is 'er eenig middel om dien wederstand te verminderen, en tessens dezelfde hoeveelheid van Doek aan de werking des Winds bloot te stellen, op eene wyze dat men 'er altoos dezelfde uitwerking van hebbe? Ik hel zeer over om te gelooven, en denk dat men 'er toe zou kunnen komen, door de Zeilen te verdeelen, en deeze gedeelten agter elkander te plaatzen; dus zal men, in stede van één Zeil, zich uitstrekkende van C tot D, als in *Fig.* 2, 'er vier hebben, dezelfde hoeveelheid van Doek bevattende, geschikt als in *Fig.* 3. Elk deezer Zeilen, de vierde der breedte hebbende van het groote Zeil, en een vierde van de Oppervlakte aan den Wind blootstellende, zal een vierde van de kragt behouden: derwyze dat de kragt, door de werking des Winds verkreegen, dezelfde zy, schoon de wederstand van de Lugt vermindert, en gebragt is tot dè ruimte *a*, *c*, by het Voorzeil.

Misschien zal men twyfelen of de wederstand der Lugt in die evenredigheid verminderd worde; dewyl het zich laat aanzien als of de kleine Zeilen, ieder den lugtstroom voor zich hebbende, die weggeweerd moet worden, de wederstand dezelfde zou blyven.

Dit een onderwerp zynde, 't welk de Ondervinding moet beslissen, herinner ik my eene Proeve, langen tyd geleden, met een goeden uitslag genomen; en zal ik eene andere voorstellen in 't klein gemaklyk na te doen. Indien deeze laatste gelukt, zou het nuttig weezen die in 't groot te neemen op een Vaartuig, schoon dit al eenige kosten mogt baaren: de tyd, en de volmaaking, welke deeze met zich brengt, zou het met vrugt te werk kunnen stellen op groote Schepen.

'Er was in den Schoorsteen myner Keuken een groot rond gat van acht duimen over 't kruis, door 't zelve ging een geduurige Lugtstroom, welke af- of toenam naar gelange van het gestookte vuur. Ik werd bedagt myn braadspit indiervoege te plaatzen, dat het dien lugt-

stroom

ſtroom ontving; de wieken wegneemende, ſtelde ik in derzelver plaats, en op dezelfde ſpil, eene groote blikken plaat bykans over 't kruis even groot als het gat: ik ſneed dezelve, vervolgens, naar lynen uit het middelpunt na den omtrek getrokken, zo dat 'er zes gelyke wieken kwamen, welker as ik ſtelde op vyf- en veertig Graaden. Zy begonnen zeer merkbaar in beweeging te geraaken, door de enkele werking van den Lugtſtroom; doch 't was niet genoeg om het ſpit te doen draaijen. Ik verbeeldde my dat de lugt, door het agterſte der wieken geſlaagen, door den wederſtand, de beweeging kon vertraagen; om hier van verzekering te krygen, verdeelde ik elk deezer wieken in twee deelen, en plaatſte deeze twaalf wieken agter elkander; denzelfden ſchuinſchen ſtand in 't oog houdende, en bemerkte welhaast dat de ſnelheid zeer toenam; dit moedigde my aan om ze nog eens te verdeelen, altoos dezelfde ſchuinte bewaarende; deeze vier- en twintig wieken ſtonden dus agter den anderen; toen bewoogen zy de kragt van den Wind, de oppervlakte der wieken dezelfde zynde, met eene zeer groote ſnelheid, en voldeeden volkomen aan myn oogmerk.

De tweede Proeve, welke ik als nog te neemen voorſtel, beſtaat hier in. Neem twee Speelkaarten van dezelfde grootte, en ſny een derzelven in acht gelyke deelen, hegt vervolgens elk deezer deelen met twee draaden vast, in diervoege dat de eene door het eene, en de ander door het andere gaat, en dat zy alle, opgehangen zynde, de acht Stukjes, zich boven elkander bevinden, op een afſtand gelyk aan derzelver breedte, en alle in denzelfden horizontaalen ſtand: men hegtte daar naa een kleine zwaarte boven deeze byeenverzamelde ſtukken van de geſneede kaart, zo dat dezelve, los gelaaten, loodrecht neder konnen vallen. Men hange desgelyks de heelgelaatene kaart aan de vier hoeken, door middel van vier draaden, en hegtte daar op een gewigt van gelyke zwaarte als boven de verdeelde, ten einde dezelve hier door na beneden gedrukt worde, by 't laaten vallen, ondanks den wederſtand der geheele oppervlakte. Men binde deeze kleine verzameling, als mede de geheele kaart, ieder aan de uiteinden van een draad een elle lang; men ſpanne, vervolgens, beneden de zoldering van een vertrek, een zweepkoord, en doet 'er, op dertig duimen afſtands van den anderen, twee haakswyze gekrom-

kromde spelden in; aan deeze twee haaken spanne men, evenwydig met den zweepkoord, den draad, die de stukken gesneeden en de heelgelaatene kaart draagt. Deezen draad, doorgesneeden zynde, zullen zy ten zelfden oogenblikke vallen; komen ze gelyktydig op den vloer, dan is beweezen, dat de wederstand der Lugt in beide de gevallen gelyk is; indien, daar en tegen, de geheele kaart meer tyds tot vallen behoeft, zal zulks uitwyzen, dat de som des wederstands van de deelen der doorgesneede de kaart niet gelyk is aan die van de geheele (*).

Dit beginzel, door deeze Proeve bevestigd zynde, zou ik overgaan tot een veel grooter, met een Sloep, welke ik op de volgende wyze wilde toetakelen, AB, *Fig.* 4, zy een Raa waar aan ik zeven fokken, A, B, C, D, E, F, G, ophys: aan elk derzelve geeve men het zevende gedeelte van de geheele langte, en zo veel 'er boven dien noodig is, om, wanneer de fokken op de schuinte van vyf- en veertig Graaden staan, de gansche ruimte te vullen. Hier door zullen zy een weinig over elkander komen, als men voor den wind zeilt, en meer winds vatten als men ruimschoots afgaat.

Deeze Sloep, dus toegetakeld, zal men, met voor den wind, de roede dwars scheeps haalen, door behulp der schooten, C. D. en alle de fokken byzetten. Men begrypt ligt dat de stand van de Raa en der Zeilen moet veranderen, naar de streek van den wind; maar wanneer het Zydwind is, of wanneer men door den wind wil draaijen, zal men de Raa langs het Schip haalen, en de Zeilen schikken naar den wind en den koers dien men het Schip wil doen neemen.

My dunkt, dat een Sloep, op deeze wyze getuigd, van zeer veel dienst, en gemaklyk te bestuuren, zal weezen; want de Zeilen kunnen afzonderlyk opgeheezen en gestreeken worden, en men kan 'er, naar welgevallen, meer of minder byzetten. Deeze Sloep nu, door dit middel, zo veel Zeils aan den wind blootgesteld hebbende, als of het slegts één Zeil ware, en de wederstand der stille lugt aan den voorkant der Zeilen verminderd zynde, denk

(*) De beweeging van de Paketboot, een hinderpaal zynde om deeze Proeve, onmiddelyk naa dit voorschrift te neemen, heb ik, aan land komende, dezelve terstond te werk gesteld, en zy slaagde even zeer als die van het Braadspit.

denk ik dat de voordeelen van deeze Sloep, wat de zeiladie betreft, zeer groot zullen weezen, zonder te spreeken van het byzonder voordeel, om scherper by den wind te kunnen zeilen.

Over de Kluizen en Ankertouwen.

Op een myner Reizen bevond ik my ten anker in de Baai van *Tor*, in *Engeland*, benevens tien Koopvaardyschepen, daar ingebragt door een Konings Fregat; wy lagen te wagten op een goeden wind, om onze reis te vervorderen; het weer, dat zeer onstuimig geweest was, bedaarde; doch de zee bleef verbaazend hol gaande. Het Fregat gaf sein om anker te winden: wy maakten allen te gelyk ons gereed; maar drie der Koopvaardyschepen moesten hun Anker laaten zitten; het Kabeltouw by het ligten op 't laatst gebrooken zynde. Het onze hieldt het gelukkig; maar de vervaarlyke schokken, welke het Schip te lyden hadt eer het Anker uit den grond was, deeden my eenige bedenkingen maaken over de oorzaak, die, naar allen schyn, de Ankertouwen der Koopvaardyschepen hadt doen breeken. My kwam in den zin, dat zulks zeer gemaklyk kon gebeurd zyn door de wyze op welke de Ankertouwen gekneld waren op de randen der Kluizen, uit den bykans horizontaalen in een verticaalen stand overgaande, en zelfs door de uitwerking van den geweldigen en schielyken schok, welken zy in dien stand ontvangen, door de opheffing van 't voorschip, en de werking van het Anker. Men veronderstelle, by voorbeeld, een Schip zodanig voor Anker, dat het Anker recht op staat, en nog vast zit in een misschien zeer ongelyken grond; de zee stil zynde, zal het nog uitstaande gedeelte des Kabeltouws een bykans perpendiculaire lyn vormen, van den rand der Kluizen tot het Anker getrokken; maar, wanneer men een holle zee neemt, zal het voorschip duiken en ver beneden het waterpas tot het Anker naderen, en vervolgens weder zo hoog daar boven opspringen. In het eerste geval is het Kabeltouw los en met bogten, omtrent als in *Fig* 5 staat afgebeeld; en het tweede, daarentegen, gespannen en sterk gekneld door den schok, als in *Fig* 6. Als dan al de kragt verduurende met welke het Schip zich opheft, moet, of het Anker los gerukt worden, of de werking van het

Schip

Schip wederstaan, of het Ankertouw breeken. Doch men zal vraagen waarom breekt het in de Kluizen?

Laaten wy een Kabeltouw veronderstellen van drie duimen over 't kruis, en dit verbeeld agten in *Fig.* 7. Indien dit Kabeltouw zich moet buigen op den rand van de Kluis A, is het blykbaar, dat, of de deelen des Driehoeks, begreepen tusschen de Letters *a*, *b*, *c* zich zeer zullen intrekken, of dat de deelen tusschen *d*, *e*, *f*, zamengedrukt zullen worden, of, eindelyk, dat, gelyk waarschynlyk is, het een en ander zal plaats grypen. In dit geval, zal de benedenhelft van het Kabeltouw, 't welk niet uitgestrekt is, geene kragt altoos oefenen om den schok te wederstaan; waar uit volgt dat de bovenhelft alles zal moeten lyden; de draaden van het bovenste gedeelte, meest gerekt zynde, zullen eerst, en vervolgens de andere, breeken; want in dien geboogen stand des Kabeltouws kan het geheel niet te gelyk werken, noch elk deel in 't byzonder het zyne toebrengen, gelyk zy doen wanneer het Kabeltouw uitstaat.

Om dit ongemak te voorkomen, zou het zeer goed zyn, voor de Kluizen uit, eene soort van rol of schyf te plaatzen, van twee voeten over 't kruis, waar over het Kabeltouw liep: want allengskens daar om geboogen, en overzulks meer gelykerhand uitgestrekt zynde, zou het meer in staat weezen om de schokken en slingeringen te verdraagen; 't welk het Anker zou kunnen behouden, en, door dit middel, op den loop der Reize, het geheele Schip,

De Broeder van den Heer LE ROY, *die de* Fransche *Vertaaling van deezen Brief bezorgde, desgelyks zyne waarneemingen gedaan hebbende op dit laatste stuk, door* FRANKLIN *behandeld, welke hy aan den Uitgeever van het* Journal Physique *mededeelde, zullen wy dezelve hier nevens voegen.*

„ Alles wat de Heer FRANKLIN zegt, wegens de voor„ deelen, welke men zou kunnen trekken van rollen of „ schyven op de kanten der Kluizen, om het breeken der „ Kabeltouwen by 't ligten van het Anker te voorkomen, „ is zeer regtmaatig; doch deeze rollen of schyven zou„ den niet alleen dat voordeel aanbrengen, maar ook het „ Ankerwinden gemaklyker maaken, de schuuring ver„ minderen, en dus ook het slyten der Kabels. Men „ heeft ook, zints lang, dit tragten te beproeven, „ gelyk ik te *Brest* vernam, toen ik, in den jaare „ MDCCLXXXIV derwaards vertrokken was, om,

„ op last van den Marfchalk DE CASTRIES, aldaar de
„ Paratonnerres te plaatzen.

„ Getroffen door het grootsch en heerlyk vertoon van
„ de Haven en Reede dier Stad, befteedde ik alle ledige
„ oogenblikken om de onderfcheide Scheepsverrigtingen,
„ welke 'er dagelyks gefchiedden, te befchouwen. Eene
„ der algemeenfte, het Ankerligten, trok boven al my-
„ ne aandagt. Ik ftond verwonderd over de bezwaarlyk-
„ heid waar mede zulks toeging, bovenal wanneer het
„ op het loshaalen der Ankers aankwam, of wanneer het
„ voorfchip bykans rechtftandig boven het Anker geko-
„ men was. Op 't eigen oogenblik begreep ik de nut-
„ heid, welke men zou kunnen trekken, van rollen of
„ fchyven aan de Kluizen geplaatst om deeze werkzaam-
„ heid gemaklyker te maaken, en dat men, door derzelver
„ behulp, niet alleen zou voorkomen de geweldige kreuk
„ des Kabeltouws, wanneer het Schip in den gemelden
„ ftand komt; maar ook de fterke fchuuring op den rand
„ der Kluizen, en de reeds gemelde flytagie der Kabel-
„ touwen.

„ Met deeze denkbeelden vervuld, bleef ik niet in ge-
„ breke om ze mede te deelen aan zeer kundige Zee-
„ Officieren; zy betuigden my dat ik reeds lang was
„ voorgekomen in deeze bedenkingen, dat zy my Sche-
„ pen zouden toonen, waar op dusdanige hulprollen ge-
„ plaatst waren. Zy hielden hun woord, my by het
„ laaten zien teffens verklaarende, dat men 'er niet veel
„ baat by gevonden hadt. Doch, naa ze naauwkeuriger
„ bezigtigd te hebben, kon ik my niet wederhouden van
„ te betuigen, dat ik my geenzins verwonderde over de
„ geringe uitwerking, dat ze geheel ongefchikt waren
„ om het oogmerk te bereiken. In de daad, ze waren
„ van een zo kleinen Diameter, naar gelange dezelve
„ zouden moeten geweest zyn, en daarenboven zo flegt
„ aan 't Schip vastgehegt, dat ik my verzekerd hield,
„ dat zy geen dienst altoos deeden, of, in gevalle van
„ eenigen dienst, het niet konden houden by de zwaare
„ drukking onder het ankerligten. Ik ontdekte, vervol-
„ gens, dat myne gisfing zeer gegrond, en dit afbreeken
„ meer dan eens gebeurd, was. Maar het weinig nut
„ deezer rollen, alleen, gelyk ik gezegd heb, ontftaan-
„ de uit derzelver gebrekkig maakzel, en wyze van vast-
„ hegten, bleef ik in 't begrip, dat zulks niet moest
„ beletten om 'er beter fchikking op te maaken.

„ Ik

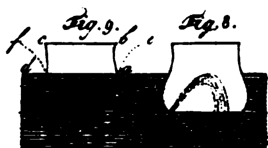
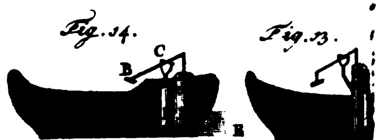

Fig. 9.
Fig. 8.
f
c
b
e
a

Fig. 33.

Fig. 34.
C
B
E
Fig. 33.

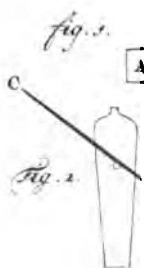
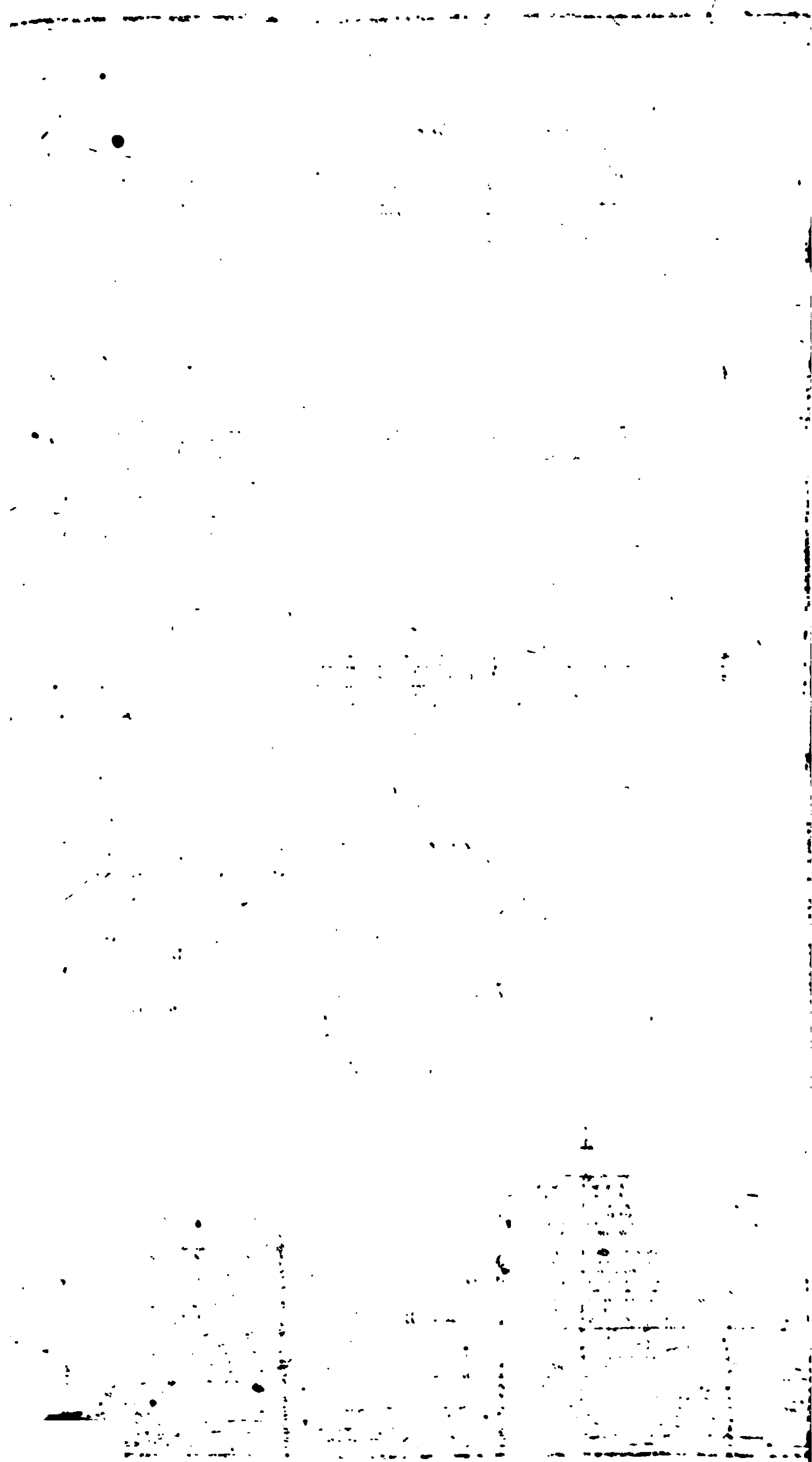

C
Fig. 2.

Fig. 4.
A
B
C

„ Ik ftem toe, dat het zo gemaklyk niet valt, als men
„ in den eerften opflag wel zou gelooven: want, om aan
„ deeze Rollen of Schyven alle noodige ftevigheid te
„ geeven, moesten ze vervaardigd worden te gelyk met
„ het Voorfchip, waar toe zy behoorden; en de zwaare
„ werking, waar aan dat gedeelte der Schepen is bloot-
„ gefteld, vordert dat 'er veel houts ingebragt, en niets
„ aan toegevoegd worde, 't welk de vastheid van 't ver-
„ band des geheels eenigermaate vermindert. Daarenbo-
„ ven moeten die Rollen of Schyven zich fchikken naar
„ alle de beweegingen van het Schip, wanneer 't zelve
„ voor Anker ligt, en niet beletten, dat men, by hoog-
„ gaande zee, de Kluizen kan ftoppen. Doch, fchoon
„ het my niet gemaklyk voorkwam, alle deeze zwaarig-
„ heden te overwinnen, begaf ik my, overtuigd van de
„ nuttigheden, welke die Rollen, wel aangelegd zynde,
„ zouden kunnen aanbrengen, by den Graaf D'HECTOR,
„ Commandant te *Brest*, die, door zyne kunde in de
„ Zeezaaken, en zyn onvermoeiden vlyt, aan alles in die
„ Haven ziel en leeven byzet. Hy vondt myne redenen
„ wel gegrond; en wilde gaarne bekwaame Scheepstim-
„ merlieden aanmoedigen, om te beproeven wat zy ten
„ deezen opzigte zouden kunnen doen. Ik weet den
„ uitflag niet; doch kan niet naalaaten, te deezer gele-
„ genheid, dit ftuk te herhaalen, 't welk my van groote
„ aangelegenheid voorkomt: dewyl het eene bewerking
„ betreft, van welke menigmaal de veiligheid en 't be-
„ houd eens Schips afhangt."

(*Het Vervolg des Briefs van* FRANKLIN *hier naa.*)

ADRES VAN DEN HEERE BENJAMIN FRANKLIN, AAN DEN GENERAAL WASHINGTON, BY GELEGENHEID VAN HET TEKENEN DER NIEUWE CONSTITUTIE, OP DEN 13 DEC. 1787, TE PHILADELPHIA.

(Overgenomen uit een geagt Nieuwspapier.)

„ Volgens een eerwaardig getuigenis gaf de gryze BEN-
„ JAMIN FRANKLIN, aan wien *America* zo veel ver-
„ fchuldigd is, onmiddelyk voor dat hy de voorgeftelde
„ nieuwe Conftitutie tekende, aan zynen beroemden

„ Vriend den Generaal WASHINGTON, als Prefident der
„ Conventie, welke de nieuwe Conftitutie heeft ontworpen, het volgend Adres over."

MYN HEER PRESIDENT!

Ik beken dat ik voor het tegenwoordige deze Conftitutie niet geheel goedkeure; doch, myn Heer, ik ben niet zeker dat ik het nooit doen zal. Want, lang geleefd hebbende, heb ik menig geval ondervonden, in 't welk ik, by beter onderrichting of nader overweeging, verplicht ben geweest van gevoelen te veranderen, zelf over gewigtige zaaken, die ik eerst recht oordeelde, doch anders bevond. Daarom, hoe ouder ik worde, hoe meer ik gefchikt ben om aan myn eigen oordeel te twyffelen, en meer achting voor dat van anderen te betoonen. Inderdaad, de meeste Menfchen, zo wel als de meeste Secten in den Godsdienst, oordeelen zig in 't bezit van alle waarheid, en dat, waar ook anderen van hun verfchillen, zulks zo verre eene dooling is. STEELE, een Protestant, vertelt den Paus, in zekeren Opdragt, dat het eenig verfchil tusfchen hunne twee Kerken, en hun gevoelen wegens de vastheid hunner Leere, daar in beftond, dat de Roomfche Kerk onfeilbaar is, en de Engelfche Kerk nooit ongelyk heeft. Edoch, fchoon menig Particulier, bykans even hoog van zyn eigen onfeilbaarheid gevoelt, als van die zyner Geloofsgezindheid, drukken weinige zulks zo natuurlyk uit als zekere Franfche Dame, die, in een klein krakeel met haar Zuster, zeide: hoe het komt, weet ik niet, Zuster, maar ik ontmoette niemant, die altoos gelyk heeft, buiten my zelf.

In die gevoelens, myn Heer, geef ik myne bewilliging tot deze Conftitutie met al haare gebreken, indien dezelve zodanig zyn; vermits ik denk, dat een algemeene Regeering noodzaaklyk voor ons is; en 'er is geene Regeeringsform, of zy kan een zegen wezen voor 't Volk, indien zy wel word bediend; ik geloove verder, dat deze waarfchynlyk voor een aantal Jaaren wel bediend zal worden, en dan alleenlyk in een *Despotismus* zal eindigen, zo als andere Regeeringsformen voor het zelve hebben gedaan, *wanneer het Volk zo bedorven zal worden, dat het eene despoticke Regeering nodig heeft, onbekwaam zynde tot eenig andere.*

Ik twyffel ook, of eenige andere Conventie, die wy er-

erlangen mogten, in ſtaat zyn zou eene betere Conſtitutie te maaken; want wanneer Ge een aantal Menſchen verzamelt, om het voordeel hunner vereenigde ſchranderheid te genieten, vergadert Ge met die Menſchen ook al hunne vooroordeelen, hunne verdoolde meeningen, hunne plaatſelyke belangen, hunne zelfzoekende oogmerken. Kan 'er uit zulk eene Vergadering een volmaakt Werk verwagt worden? Het verwondert my, derhalven, Myn Heer, dit Syſtema zo zeer aan de volkomenheid te zien naderen als het doet. Het zal ook, denk ik, onze Vyanden verbaazen, die in vertrouwen verwagten te hooren, dat onze Raads-Vergaderingen even zo verward zyn als die der Babelbouwers; en dat onze Statuten op het punt zyn van losbreeken, enkel om vervolgens weder by den anderen te komen, met het oogmerk om onderling den ſtrot te doorkerven.

Ik geef dan, Myn Heer, myne toeſtemming tot deze Conſtitutie, om dat ik niet zeker ben, dat ze niet de beste zy. Een groot deel der ſterkte en kragtdaadigheid van eenigerlei Regeering, in het verſchaffen en verzekeren van 's Volks geluk, hangt af van het gevoelen, van het algemeen gevoelen, over de goedheid van zodanige Regeering, zo wel als van de wysheid en oprechtheid van derzelver Regeerders. Ik hoop, derhalven, dat wy, om ons zelfswille als een deel des Volks, en om de wille van ons Nageſlacht, hartelyk en eenſtemmiglyk handelen zullen om deze Conſtitutie te recommandeeren, waar onze invloed zig uitſtrekke, en onze toekomende denkbeelden en poogingen wenden tot de middelen om dezelve wel beſtuurd te hebben.

Over het geheel, Myn Heer, kan ik niet nalaaten eenen wensch uit te boezemen, dat elk Lid der Conventie, die 'er nog zwaarigheden tegen mogte hebben, met my een weinig aan zyn eigene onfeilbaarheid wil twyffelen, en, om onze ſamenſtemming te doen blyken, zynen naam onder dit Stuk gelieve te ſtellen.

UITVOERIG VERSLAG VAN DE GEBRUIKEN EN ZEDEN DER TEGENWOORDIGE INWOONDERS VAN SYRIE.

(Overgenomen uit C. F. VOLNEY's *Voyage en Syrie & en Egypte.*)

(*Vervolg van* bl. 74.)

De *Bedouinen* zyn, over 't algemeen, mager, klein en taanverwig van kleur; doch meer dusdanig in 't diepst der Woestyne dan op de grenzen van het bebouwde Land; doch altoos van een bruiner verwe dan de nabuurige Boeren. Zy verschillen ook van elkander in dezelfde Legerplaatze, en ik heb opgemerkt dat de *Shaiks*, dat zyn de Ryken en hunne Huisgenooten, altoos grooter van gestalte en dikker zyn, dan de gemeene Lieden. Eenigen hunner haalden meer dan vyf voeten en zes duimen, schoon zy doorgaans bezwaarlyk over de vyf voeten kunnen meeten. —— Dit verschil kan alleen toegeschreeven worden aan hun voedzel, 't welk de eerstgemelden in grooter overvloed erlangen, dan de laatstgenoemden. De uitwerkzels hier van zyn desgelyks blykbaar in de *Arabische* en *Turcomannische Kameelen*: want de laatsten, in landen vol weelige weidlanden zich onthoudende, worden sterker en vleeschiger dan de anderen.

Men mag ook verzekeren, dat de laagere rangen onder de *Bedouinen* in een staat van gedüurige behoeften en ellende leeven. 't Zal ons bykans ongelooflyk voorkomen, schoon het eene ontwyfelbaare waarheid is, dat de hoeveelheid van voedzel doorgaans, by 't meerendeel gebruikt, geen zes Oncen op één dag te boven gaat. Deeze onthouding ziet men meest onder de Stammen van de *Najo* en de *Hedjaz*. Zes of zeven Dadels in gesmolten Boter geweekt, een weinig versche of dikke melk, zyn genoeg voor een Man, den geheelen dag; en hy rekent zich gelukkig, als hy 'er eene kleine hoeveelheid grof meel of een kleine klomp ryst by mag hebben. Vleesch wordt alleen voor groote Feesten bewaard; en nimmer dooden zy eenig jong beest, dan by een Huwelyk of Begraafenisse. Eenige weinige ryke, en het 'er van neemende *Shaiks*, alleen, dooden jonge Kameelen, en eeten gebakken Ryst by hunne spyze. In tyden van schaarsheid, want deeze kunnen by een Volk met zo weinig te vrede nog ontstaan, sterft het gemeene volk bykans van gebrek, en slingert de ge-

gemeenste soorten van voedzel in, als Springhaanen, Ratten, Hagedisfen, en Slangen op doornen gebraaden. —— Door nood gedrongen, worden zy plunderaars der bebouwde Landstreeken, en Roovers op den weg. Uit deeze schaarschheid van voedzel, volgt de tederheid hunner gesteltenisse, de kleinheid en magerheid hunner lichaamen, die eer vlugheid dan sterkte hebben. 't Is optekenenswaardig, dat hunne ontlastingen van allerlei soort, tot de doorwaasseming toe, zeer gering zyn; hun bloed is zo weinig van weiagtig vogt voorzien, dat niets, dan een sterke hette, de vloeibaarheid kan bewaaren. Doch dit belet niet, dat zy, in andere opzigten, zeer gezond zyn; minder ziekten treft men by hun aan, dan onder de Inwoonders van het bebouwde Land.

Uit het gezegde moeten wy niet besluiten, dat de spaarzaamheid der *Bedouinen*, in 't neemen van voedzel, enkel eene daad van Verkiezing, of zelfs van de Lugtsgesteltenisse is. De groote Hette, waar in zy leeven, maakt ongetwyfeld hunne Spysonthouding gemaklyker, door die werkzaamheid, welke de koude aan de maag byzet, weg te neemen. Zy, gewoon zynde aan zulk eene schraale leevenswyze, komen daar door de uitzetting der Maage voor, en stelt zulks hun in staat tot eene zo verre gaande Spysonthouding: dan, het eerste en voornaamste drangmiddel tot het verkrygen deezer hebbelykheid, is by hun, gelyk by 't geheel Menschdom, de noodzaaklykheid, in welke zy zich gesteld vinden, of uit den aart der gronds-gesteltenisse, te vooren vermeld, of uit den staat der zamenleevinge, waar in zy verkeeren, en door ons nu nauwkeuriger moet worden naagegaan.

Reeds heb ik gezegd, dat de *Bedouinsche Arabieren* verdeeld zyn in Stammen, welke zo veele onderscheide Volken uitleveren. Elk deezer Stammen eigent zich een streek lands toe, welke zyn grondgebied uitmaakt; en hier verschillen zy niet van beschaafde Volken, dan alleen daar in, dat hun grondgebied een grooter uitgestrektheid moet hebben, tot het verschaffen van voedzel aan hun vee, een geheel jaar door. Ieder deezer Stammen is verzameld in een of meer kampen, over 't land verspreid, en die 't geheel doortrekken, naar gelange het door de kudden wordt afgeeëten. Te deezer oorzaake zyn, in eene groote uitgestrektheid, alleen eenige weinige plekken bewoond, 't welk van dag tot dag verandert; maar, dewyl de geheele uitgestrektheid vereischt wordt tot het jaarlyks

onderhoud van den Stam, wordt een ieder, die 'er inbreuk op maakt, voor een schender des eigendoms gehouden: en dit is hun Volksregt.

Indien, derhalven, een Stam, of eenigen der daar aan onderhoorigen, op vreemden grond kome, worden zy behandeld als Vyanden en Roovers, en 'er ontstaat kryg. En, naardemaal alle de Stammen aan elkander verbonden zyn door Bloedverwantschappen of andere Verdraagen, worden 'er Verbindtenissen gevormd, welke aan deeze Oorlogen meer of min uitgebreidheids geeven. De wyze, op welke zy, te dier gelegenheden, te werk gaan, is zeer eenvoudig. Berigt ontvangende van de belediging, stygen zy te paard, en zoeken den vyand op: deezen ontmoetende, treeden zy in gesprek, en wordt by monde het verschil dikwyls afgedaan; zo niet, dan vallen zy in kleine partyen, of man voor man, op elkander aan. Zy ryden op elkander in, met vollen ren, met gevelde speeren, die zy zomtyds, niettegenstaande derzelver lengte, op den wykenden vyand werpen. Zeldzaam twist men lang om de overwinning; de eerste aanval beslist doorgaans, en de overwonnenen vlieden, met allen spoed, over de dorre woestyn. De nagt begunstigt veelal hunne ontkoming. De overwonnen Stam neemt de tenten weder, wykt op een afstand, met snelle schreden, en zoekt eene schuilplaats by de Bondgenooten. De vyand, te vrede met de overwinning, dryft het vee verder op, en de gevlugten neemen welhaast de oude plaats weder in.

Maar de slachting, in deeze gevegten voorgevallen, zaait menigmaal de zaaden van voortduurenden haat. Overweegingen van algemeene veiligheid hebben, van voor veele eeuwen, eene wet onder hun vastgesteld, in gevolge van welke het Bloed van elk verslaagenen moet gewrooken worden, door dat van den Man, die hem doodde. Deeze wraak wordt *Tar*, of *Wedervergelding*, geheeten; en het regt, om die te eischen, komt voor den naasten Bloedverwant des gesneuvelden. Zo kiesch en teder zyn de *Arabieren* op dit punt van Eer, dat iemand, die verzuimt deeze Wedervergelding te zoeken, eene onuitwischbaare schandvlekke aankleeft. Hy speurt, derhalven, elke gelegenheid, om zich te wreeken, op. Indien zyn vyand, door eenige andere oorzaak, omkomt, is hy niet voldaan; maar zyn wraak wendt zich op den naasten Bloedverwant die aan zyn wraak ontsnapte. Deeze wraakneemingen gaan, als een erfgoed, van Vader op

Zoon

Zoon over, en houden nooit op dan met het uitſterven van een der Gezinnen; of zy moeten overeenkomen om den ſchuldigen op te offeren, of het bloed te koopen voor een vastgeſtelden prys in Geld of in Vee. Buiten deeze voldoening, is 'er noch vrede, noch beſtand, noch verbintenisſe tusſchen hun, en dikwyls niet tusſchen geheele Stammen. *Daar is Bloed tusſchen ons*, zeggen zy, by elke voorkomende gelegenheid, en dit zeggen is eene onwegweerbaare hinderpaal tegen alle vriendlyke verbintenis. Dusdanige toevallen noodwendig veelvuldig zynde in een lang tydverloop, heeft het grootſte gedeelte der Stammen oude geſchillen, en leeven zy in een geduurigen ſtaat van kryg. Deeze, gevoegd by hunne doorgaande Leevenswyze, vormt de *Bedouinen* tot een Krygsvolk, ſchoon zy, in den Oorlog, als eene kunst aangemerkt, geene groote vorderingen gemaakt hebben.

De Kampen der *Bedouinen* vormen een ongeregelden kring, beſtaande uit een enkele ry Tenten, met grooter of kleinder tusſchenruimten. Deeze Tenten, van Geiten of Kameelshair gemaakt, zyn zwart of bruin, waar in zy verſchillen van die der *Turcomannen*, die zich wit vertoonen: zy rusten op drie of vier ſtaaken, niet meer dan vyf of zes voeten lang, 't welke 'er een zeer plat voorkomen aan geeft. Zodanig een Kamp doet zich van verre op als eene menigte zwarte plekken; doch het ſcherpziend oog der *Bedouinen* wordt 'er niet door misleid. Ieder Tent is bewoond door eene Familie, en door een gordyn verdeeld in twee vertrekken, een derzelven is voor de Vrouwen geſchikt. De tusſchenruimte in den grooten kring dient, om alle avonden het derwaards gedreeven Vee te bergen. Zy hebben geene verſchansſingen; en de eenige buitenposten zyn honden. Hunne paarden houden zy gezadeld, gereed om by 't eerſte alarmteken op te zitten: maar, dewyl 'er noch orde, noch regel, is in deeze kampen, kunnen ze altoos gemaklyk overrompeld worden, en, aangevallen, geen wederſtand bieden. Die aanvallen gebeuren menigvuldig, en daaglyks wordt 'er vee weggevoerd. In deeze ſoort van ſtroopenden Kryg zyn de *Arabieren* zeer afgerigt.

De Stammen, in de Nabuurſchap der *Turken*, zyn nog meer gewoon ontrust en overvallen te worden: want deeze Vreemdelingen, zich, volgens het regt der Overmeestering, den eigendom des geheelen lands aanmaatigende, behandelen de *Arabieren* als wederſpannige Onderdaanen,

 of

of als onrustige en gevaarlyke Vyanden. Van hier laaten zy nooit af, heimlyk of in 't openbaar, tegen hun te oorlogen. De *Turksche Pachas* zoeken hun, by alle gelegenheden, te plaagen. Zomtyds twisten zy met hun over een ſtreek lands welke zy hun hadden afgeſtaan; zomtyds eiſchen zy eene ſchatting door de andere nooit beloofd te betaalen. Indien eene Familie van *Shaiks* verſchil heeft, ontſtaande uit belang of eerzugt, komen zy beurtlings nu de eene dan de andere party te hulp, 't welk op beider bederf uitloopt. Dikwyls brengen zy de Opperhoofden, wier dapperheid of krygsbekwaamheid zy vreezen, ſchoon ze met hun in een verbond ſtaan, door vergift, of moorddaadig, om 't leeven. —— *Arabieren* van den anderen kant, de *Turken* aanziende als overweldigers en verraadelyke vyanden, verzuimen geene gelegenheid om hun afbreuk te doen; doch ongelukkig treft hun wraak, dikmaaler, den onſchuldigen dan den ſchuldigen; de onſchadelyke Boer moet dikwyls voor de beledigingen, door den Soldaat aangedaan, boeten. Op den minſten onraad ſnyden de *Arabieren* hun te veld ſtaand koorn af, voeren hun Vee weg, en ſluiten alle gemeenſchap en koophandel. De Boeren noemen hun, met regt, Roovers; doch de *Bedouinen* beroepen zich op het Regt des Oorlogs, en misſchien hebben zy ook gelyk. Deeze beroovingen brengen, egter, misverſtand te wege tusſchen de *Bedouinen* en de Inwoonders der bebouwde Landen, die hun in vyandſchap met elkander doen leeven.

Zodanig is de uitwendige geſteltenis der *Arabieren*, en deeze onderhevig aan groote omwentelingen, in gevolge van het goed of ſlegt gedrag hunner Opperhoofden. 't Gebeurt zomwylen, dat eene zwakke Stam vergroot, terwyl eene magtige vervalt, of geheel te niet geraakt: niet dat alle de Leden omkomen, maar dat zy by eenen anderen Stam worden ingelyfd; 't welk ontſtaat uit de inwendige geſteltenis der Stammen. Elke Stam beſtaat uit één of meer voornaame Familien, welker Leden den naam van *Shaiks*, dat wil zeggen, *Hoofden* of *Heeren*, draagen. Deeze Familien hebben veel overeenkomsts met de *Patricen* van *Rome*, en de *Edelen* van het hedendaagsch *Europa*. Eén der *Shaiks* heeft het oppergezag. Hy is de Veldheer van hun klein Leger, en neemt zomtyds den tytel van *Emir*, zo veel betekenende als *Bevelhebber*, of *Prins*, aan. Zyne magt is geëvenredigd aan 't getal zyner Bloedverwanten, Kinderen, en Bondgenooten. By

dee-

deezen voegt hy byzondere Afhangelingen, die hy aan zich verbindt door het verzorgen van alle hunne noodwendigheden. Een aantal kleine Gezinnen, daarenboven, die bescherming en verbintenis noodig hebben, laaten zich onder de banieren van dit Opperhoofd aanschryven. Zulk eene vereeniging wordt *Kabila*, of *Stqm*, geheeten. Deeze Stammen zyn van elkander onderscheiden, door den naam van elks Opperheeren, of door dien van de regeerende Familie; en, wanneer zy spreeken van de byzondere Leden eens Stams, noemen zy hun Kinderen van zulk een Opperhoofd, schoon ze allen niet van zynen bloede zyn, en hy zelve voorlang gestorven is. Dus zeggen zy, *Beni Temin Oulad Tai*, de *Kinderen van Temin en van Tai*. Deeze wyze van uitdrukking wordt ook overdragtlyk gebezigd om Landen te benoemen: de gewoone wyze, om de Inwoonders aan te duiden, is hun *Kinderen van zulk een Land* te heeten. Zo zyn de *Arabieren* gewoon, door *Oulad Masr* de *Egyptenaars*, door *Oulad Sham* de *Syners*, te betekenen; zy zouden ook door *Oulad Fransa*, en *Oulad Moskou*, ons de *Franschen* en *Russen* beschryven. Deeze kleine aanmerking is in de beoefening der Geschiedenisse van aangelegenheid.

(*Het Vervolg hierna.*)

GEDAGTEN OVER DE OPSTANDING VAN DEN HEERE JESUS CHRISTUS.

Triumph! —— de Banden des verderfs, de Keetenen der duisternisse zijn verbrooken! —— de Vorst der Helle geboeid! —— zyn Macht t' ondergebragt! —— de Dood overwonnen! en het Eeuwige leeven te weege gebragt! —— door Hem, die de Koning der overwinninge is! —— de Heer van leeven en dood! —— de Vorst der heijren des Hemels! —— de Alleenheerscher der Aarde! de Opstanding en het Leeven! verrijst uit den Kerker der verderffenisse! Graf nog Dood kunnen Hem niet in haere Macht houden! Neen! Hij verbreekt haer geweld! — en Zeegepraeld over zijne, en zijns Volks, vijanden!

Gij zuijvere Seraphijnen, die deezen uwen Koning op de vlekkeloosté wijze dient! aenschouwers zijner opstanding

ding en heerlijkheid, voor mijne gedachten op vlugge wieken Hemelwaerts, leer mij den Verlosser der Waereld aenbidden, leer mij de Eeuwige Godheid, voor zulk een geschenk op Engelen-toonen danken!

Ja aenbidlijke Verlosser! Eeuwige God! van alle Eeuwigheid, hebt gij U aangebooden, om die geene uit het menschdom, uit het recht geschaepene, maar moedwillig, ellendig gevallene menschdom, die, van voor de bouwing deezer Aerde, door u zelven als uw eigendom, waeren voorbeschikt, uit den rampzaeligsten staet der Zonde, in die van stoorelooze vreugd, in uwe Zalige nabijheid over te brengen! —— Gij, onbevlekt, onschuldig, steldet U in hunne plaats, om hunne schuld te draegen, en hen van straf te bevrijden!

Hier bezwykt de reede, hier is het scherpste vernuft bot en onvatbaar! de Heerlyke, Eeuwige, Zelfweezige Zoon des Vaders, verlaat de Hemelsche gewesten, om op de vervloekte Aarde, met sterflyk vleesch omkleed, uit eene Vrouw, eene zuivere maagd, gebooren te worden. ——— Maar gij Godgewyde blaaderen, gy leerd my, door voorzegging en vervulling, dat gadelooze menschenliefde hier van de Godlyke dryfveer was!

Hij, wien duizende dienen, en voor wiens throon tienduizende gereed staen, om, op de eerste wenk zijner Godheid, 's Heeren wil te volbrengen, Hij, voor wien het vlekkeloos Engelen Heir zig nederbuigt, en voor den Gloed zijner Godlijke Majesteit, Heilige Cherubs de aengezichten bedekken, — word op een behoeftige wijze gebooren, nedrig opgevoed, bij een omzwervend leeven, vervolgd, gelasterd en gehoond, eindelijk van zijn eigen Leerling schandelijk verraeden, door onrechtvaerdige Rechters veroordeeld en mishandeld, om een gevloekten dood te sterven, — de Heer van leeven en dood in het stof des doods!

Dan — hier is de Rechter der gantscher aerde voldaen, de Verlosser heeft afgestreeden, en verrijst luisterrijk uit het graf, dat zijne vijanden tzidderen, — en deeze verrijzenis, deeze opstanding, voltooid het groote werk der verzoening, en in dezelve heeft het menschdom het grootste belang.

Ja, Godlijke Verlosser, zo gij niet waerd opgestaen, ijdel was onze Godsdienst, ijdel onze hope, en geloof; maer daer door is het Godlijk zegel op alle uwe verdiensten gesteld,

ſteld, en, door uwe te weeg gebragte geregtigheid, een rechtvaerdig vertoornd Rechter verzoend!

ô Dwaelend Jodendom, offchoon gij, Hem, die naer den vleeſche uw broeder was, Hem die uw God en Rechter, Hem die de Bondgod uwer vaderen was, ſmadelijk behandelde, beſpotte en verachtte, en zelfs door ulieder ſchuld, tot in den dood vervolgd is, ſchoon gijlieden de voorzegging door den mond der waerheid zelve, aengaende zijne eigene Opſtanding, wildet krægteloos maeken, Hij verrijst luisterrijk, zo dat de wagt door uwe verkeerde zorg bij het graf geſteld, van ſchrik als dooden ter aerde word geſlaegen. —— Ja, Hij is waerlijk opgeſtaen, Hemelſche en Aerdſche getuigen bevestigen zulks op onwederſpreekelijke gronden, —— ja Hij is ook opgeſtaen om ulieder wil, die uit het ongelukkig nakroost van Abraham, eens tot Hun God, en David hunnen Koning, bekeert zullen worden.

Hier bezwijkt het Ongeloof, en moet beſchaemd te rugge deinzen, nu de waerheid van Jeſus Opſtanding onwederſpreeklijk bevestigd word, —— en gij Deïst, —— gij die de Godheid van den Verlosſer lochend, hier ziet gij u overwonnen, hier zwigten alle uwe geleerde zamenſtelſels, en verdwijnen als rook voor de eenvoudige leere des Euangeliums, nu de groote Inſteller van dezelve daer aen de allerſterkſte kragt bijzet.

En eenmaal zal de Leere des Christendoms, de Leere der Opſtanding, nog meer bevestigd worden, en, daerdoor algemeen geëerbiedigd, zulke voortgangen maeken, die 't allermeeste aan het plan der eeuwige Goedheid kunnen beantwoorden, en tot de meeste verheerlijking zijner Majesteit verſtrekken, dan, wanneer de leere der verzoening in alle oorden uitgebreid zal worden, de volheid der Heidenen ingaen, en ook Israël zal zalig worden.

ô Opgeſtaene en verheerlijkte Heiland! breid uw Koningrijk uit! werk door uwen Geest onder het gantſche menschdom! ter bevestiging uwer leere, en roem uwer eeuwig heerlijke verdienſten, en tot Heerlijkheid uwes Vaders, om daer door van uw waere Volk de roem, eer en heerlijkheid toegebragt te worden, tot in alle Eeuwigheid!

P.

DE VERAGTER VAN DEN GODSDIENST KRYGT ZYN VERDIENDE STRAFFE.

Eene waare Geschiedenis, uit het Hoogduitsch.

Een aanzienlyk Edelman, schoon een schendig Veragter en Versmaader van den Godsdienst, beval nu en dan den Leermeester zyner Zoonen, hun den Godsdienst, met allen ernst, in te scherpen, en op de betragting daar van aan te dringen: „ Ik zie," was onder anderen zyn taal, ter drangreden van dit bevel; „ dat door het weelderig leeven der jonge Heeren, en „ de vroegtydige verkwisting der goederen, daar uit gebooren, „ geheele Familien te gronde gaan; op dat dit niet gebeure, „ moet de Jeugd beteugeld worden, en geen beter teugel is 'er „ dan de Godsdienst!" —— Dwaashartige, als hy was, hy verbeeldde zich valschlyk, dat den Gemoederen zyner Zoonen eerbied en ontzag voor den Godsdienst kon ingestort worden, van welker schennis de Vaderlyke voorbeelden hun gestadig voor oogen zweefden. Zyne Zoonen waren scherpziender dan hy dagt: want, wel haast bemerkende, dat hun eene zaak als ernstig ter betragtinge werd voorgesteld, die niemand in 't geheele Huisgezin, en de Huisvader nog minst van allen, ter harte nam, wierpen zy den Teugel, dien de Leermeester tot hun bedwang zogt te gebruiken, ten eenemaal af; zy gaven zich vroegtyds aan alle buitenspoorigheden van Weelde en Verkwisting over, en werden, de Vaderlyke Goederen doorgebragt hebbende, in de diepste armoede gedompeld; de Vader zelve deelde, eenen hoogen ouderdom bereikt hebbende, in dat deerlyk lot. Zo veel meer vermogt zyn schandelyk en schaadelyk voorbeeld dan de beste Lessen! Hoe veele Ouders, schoon het altoos tot dat uiterste niet loope, haalen zich, door eigen wangedrag, en het versmaaden der Godsdienstwetten, eenen dergelyken ramp op den halze, waar over zy zich te laat en vrugtloos beklaagen? Mogten veelen, uit dit voorval, eene Lesse haalen, en zorge draagen, om, de Opvoeding hunner Kinderen behartigende, de goede Leeringen, hun ingeboezemd, door een slegt voorbeeld, niet geheel om verre te stooten!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Zo min als het een man van oordeel, van kundigheden; zo min als het een verstandig man, past, de gevoelens aan te kleven, de laffe gevoelens van het driest en onkundig gemeen;

even zo min past het ook alles te verwerpen, wat men maar, door eene dwaze opgeblazenheid, oordeelt beneden de verhevenheid van zynen geest te zyn. —— Hy, die niets gelooft, is niet minder dwaas dan hy, die ligt gelooft. Hy, die de baarblykelykste waarheid tegenspreekt, heeft geen minder lage en kruipende ziel dan hy, die alles anneemt, die alles gelooft.

'Er word een zeker slag van menschen in de zamenleving gevonden, voor welke nimmer iets goeds, iets degelyks, kan verrigt worden; die, of alles tegenspreken, of op alles wat te bedillen hebben; die altoos hervormen; die altoos nieuwe plans hebben; die altoos iets beters weten voort te bre gen, dan van de beroemdsten, van de verstandigsten, geschied is; die hunne eigen bedryven, als ze iets uitvoerden, en het konden vergeten, zelfs zouden afkeuren en berispen; —— ja die, hunne eigen gevoelens en stellingen tegenspreken, zo dra zy dezelve maar uit het geheugen kwyt zyn. —— Dan, ik heb duizendmalen opgemerkt, dat deze gebreken doorgaans vallen in luiden, die ballasten aan de Maatschappy zyn; in zulken, die geen ander nut aan de zamenleving toebrengen, dan alleen dat zy derzelver aantal van leden vermeerderen. —— Die volstrekt niets doen dan leven; of, laat ik liever zeggen, die niets meer zyn dan Machinen, welke dagelyks worden opgewonden, om altoos het zelve te verrigten; die zelfs hunne eigen zaken, hoe gemakkelyk ook waar te nemen, door anderen laten bedienen. Ziet daar het karakter dier lastige bedillers, die nooit iets goed verrigt vinden.

Wat vertoont ons de wereld niet eene menigte van voorwerpen, welken by velen vóór zo fraai gehouden, by velen zo hoog geschat worden, dat ze door hun evenens gehouden worden, als of zy 'er altoos by moesten blyven, ten minsten dezelve ooit wenschten te verlaten? —— Wat ontmoeten, wat zien wy tog, in deze fraaije wereld, al vele onderscheiden en verschillende toneelen. Men ziet 'er vrolyke en treurige, aangename en akelige, belaggelyke en bejammerenswaardige rollen spelen. —— Dan, de laatste van alle de rollen, welke de mensch hier op aarde speelt, heeft, by mangel van een deugdzaam hart, een treurig einde: —— nadien ze gespeeld word, als de dood op het toneel verschynt.

Het is ontwyfelbaar zeker, dat voorbeelden oneindig meer invloeds hebben op 's menschen gemoed, dan de allerheilzaamste voorschriften, dan de sterkste wetten. —— Kwade voorbeelden vinden aanstonds ieverige navolgers: en de gestrengste wetten worden veelal in die gevallen kragteloos bevonden, om de menschen by hunnen pligt te houden. —— Dan, de loffelyke voorbeelden hebben dezelfde gevolgen; zy worden opgevolgd, zonder dat 'er gestrenge wetten noodig zyn, om de menschen by hunnen pligt te houden. —— Elk is overtuigd,

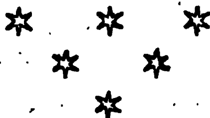
wat hem te doen staat; en volgt des met yver loffelyke voorbeelden nà.

Onze groote Leermeester, wiens naam wy ons niet schamen, maar het tot onze grootste eer rekenen naar Hem Kristenen genoemd te worden, leert ons in zyn Euangely, dat de ziel zyner leer bestaat in de Liefde tot God, en tot onzen Naasten; welke beide voortvloeijen uit die eene bron, welke alle der menschen daden in beweging brengt, namentlyk, in de liefde tot ons zelven. ——— Zegt niet onze groote Leermeester: „ dat het eerste en grootste Gebod is, God boven alles lief te hebben, —— en het tweede, hier aan gelyk, zyn naasten als zich zelven?" —— En hierin is de gansche Euangelieleer besloten. Is dit zo, gelyk het waaragtig is, om dat de mond der waarheid niet falen kan; — dan moeten ook alle onze begeerten, ten einde dat loffelyk doel te treffen, daar naar uitgaan, dat wy allen, die ons omringen, alle onze medeschepzelen, gelukkig wenschen; —— want wy kunnen denzulken, die wy beminnen, niets anders dan alle geluk en voorspoed toebidden. Ons eigen geluk tog is ten naauwste verknogt aan het geluk der genen, die wy beminnen.

Vele menschen vind men in alle maatschappyen, welke moeite zy ook mogen aanwenden, hoe zy zich gedragen, hoe vlytig, deugdzaam, en arbeidzaam zy ook mogen wezen, dien het in allen opzigte tegenloopt; die als voor het ongeluk geboren schynen. —— Aan den anderen kant worden 'er zeer vele gevonden, die, zonder moeite, alles van zelve als in den schoot vloeit. ——— 'Er zyn zelfs velen, die, hoewel ver af van deugdzaam te zyn, nogthans van de fortuin rykelyk bedeeld worden, en dien het alles zonder moeite meêloopt, wat zy ondernemen. ô Onvolmaaktheid! doch ongetwyfeld volmaakt beantwoordende aan 't plan der opperste Wysheid!

N A B E R I G T.

Wy verzoeken geëxcuseerd te zyn, wegens het niet plaatzen van eenige ons toegezonden *Gedachten*; van welker ontvangst, zo ze niet geplaatst mogten worden, de Schryver een wenk verzogt heeft.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DE VERWANTSCHAP TUSSCHEN DE ZEDE- EN STAATKUNDE, *door den Baron* CAREL VAN DAHLBERG, *op de Academie der Weetenschappen te Erfurt voorgeleezen.*

Aan de Heeren Schryveren der N. A. Vaderl. Letteroef.

MYNE HEEREN,

„ Met herhaald en daar door verdubbeld genoegen, „ heb ik meermaalen geleezen de uitsteekende Ant„ woorden, op het voorstel der Bestuurderen van het „ *Stolpiaansch Legaat: Dat 'er in de Christlyke Zedekun„ de geen gebod zy, waar door of elk byzonder Burger in „ de behartiging van zyne welvaart; of de Hoofden des „ volks in de bestuuringe van het Gemeenebest, volgens de „ Regelen der Staatkunde, verhinderd worden.* Bovenal „ die van den Hoogleeraar Mr. H. C. CRAS, en van den „ Heer P. VERSTAP JUNIOR, met zo veel regts om den „ door 't lot beslisten Eerprys dingende. —— Het „ hoofdoogmerk van dit Voorstel was: *buiten bedenking „ te stellen, dat de Kunst, die men Staatkunde noemt, en „ dier benoeminge waardig is, dat is de Kunst van waare „ en zuivere voorzigtigheid, het zy in het Huishoudelyke, „ het zy in het Burgerlyke, nooit tegen den Godsdienst „ aanloope.* Die Bestuurders verlangden aangetoond te „ hebben, *dat de hoogste Voorzigtigheid, en de hoogste „ Christlyke Deugdzaamheid, zamengingen; en dat zy, „ die deeze, door haaren aart zeer nauw verbonden, van „ een scheiden, door eene verderflyke dwaling Voorzigtig„ heid verwarren met arglistige Kwaadaartigheid, en met „ eene booze of geweldige najaging van een voor het tegen„ woordige vermakelyk voordeel, dewelke eindelyk niet min„ der voor den Ondeugenden zelve, dan voor de algemee„ ne, zo Burgerlyke als Menschlyke, Maatschappy nadeelig*

„ zy. —— Deeze Hoofdzaak, gelyk zy in hunne „ *Voorreden* verklaaren, is in de gezondene Antwoorden „ niet volkomen uitgewerkt, terwyl de juiste en volko- „ mene ontwikkeling van dit gedeelte des Onderwerps „ van het grootst en algemeenst belang was. —— Den „ tytel leezende van het Stukje des Barons van DAHL- „ BERG, in den jaare 1786, te *Erfurt*, in 't Hoogduitsch „ gedrukt, dagt ik dit ontbreekende aangevuld te zullen „ vinden; niet geheel voldeed het aan deeze myne ver- „ wagting, schoon in eene zo groote maate, dat my de „ lust bekroop om 't zelve te vertaalen, en UL. toe te „ schikken. Het behaagde ons, door den verlichten yver „ en vuurige Deugdgezindheid des edelen Schryvers, „ wiens *hooge Geboorte* vercierd is met alle Deugden, die „ aan zyn *hooge Geboorte* den waaren luister byzetten. „ Hy is *Coadjutor* van den *Aardsbisschop van Mentz*, en „ heeft, gevolglyk, maar één stap te doen, om ter Op- „ permogenheid te geraaken, en, in een verheeven kring, „ blyk te geeven van de *Verwandschap tusschen de Zede-* „ *en Staatkunde*, hier zo meesterlyk aan den dag gelegd. „ Ik blyf enz."

Moet men in een Staatsman eerbieden, waar van men in een Burger een afkeer heeft? Indien het een pligt is billyk te handelen tegens een ieder, hoe zou het dan billyk kunnen weezen, geheele Volken te mishandelen? Welk is de uitslag van dusdanig een Staatkunde? Leest zulks in de Geschiedenissen; uitgeputte Schatkisten, verwoeste Landen, waggelende Throonen, Kunstenaaryen tegen Kunstenaaryen worstelende, Wraak der Bedroogenen, het geheel verval van ter helft gebragte Kunsten en Weetenschappen, en eindelyk de Jammerklagten der Verdrukten, onnoemelyk groot in aantal, in vergelyking van het klein getal Gelukkigen.

Waar toe ondertusschen deeze oude Waarheden opgehaald? De Verstandige heeft zulks niet noodig; de Dwaaze lacht 'er mede; doch het is een Onderzoek, 't welk de Vriend der Waarheid begeert. —— Ik zal, daarom, vooraf de gronddenkbeelden bepaalen; wat is Zedekunde, wat is Staatkunde? De ontwikkeling hier van zal niet overtollig weezen. Meer dan één jong Heer, die zich tot het bedryf van zaaken schikt, wankelt in

zyne beginzelen; alles dunkt hem geoorlofd, wanneer het ten voordeele zyns Lands kan ſtrekken. De hoop, om de toejuiching zyner Vrienden te verwerven; de voorbeelden uit de Geſchiedenisſen, ſtreelen hem; de loop der zaaken, de roem, alles ſleept hem weg.

Indien dit Geſchrift, in handen van dit ſlag van Leezeren komende, hun aftrekt van het valſche licht, 't welk hun doet afdwaalen, langer te volgen, en hun de Waarheid ontdekt, zal ik myn hoofddoel beſchooten hebben.

De Zedekunde, uit een algemeen oogpunt beſchouwd, is de Kunst om zyn Leevenskoers zodanig te regelen, dat men voldoet aan zyne Pligten omtrent zynen Schepper, zyn Naasten, en zichzelven, en ter volmaaking voortſtreeft.

De Staatkunde leeraart, in 't welweezen van den Staat te voorzien. —— De Staatkunde is een gedeelte der Zedekunde, die het goed bepaalt in de Maatſchappy, den Staat geheeten. Waar uit volgt, dat de Staatkunde niet in tweeſtryd is met de algemeene Zedekunde: dewyl de Staatkunde een gedeelte van de Zedekunde uitmaakt.

Maar de Staatkunde heeft haare waarheden, welke niet opgeſlooten zyn in andere deelen der Zedekunde: dewyl zy byzondere betrekkingen vormt. Bygevolge kan 't geen ſtrydig is met de algemeene Zedekunde, geen Staatkunde weezen, en de Staatsman heeft zyne byzondere Pligten, onderſcheiden van die eens Huisvaders, eens Burgers, eens Vriends.

Deeze waare grondbeginzels zyn dikwyls, ten grooten nadeele des Menschdoms, miskend. —— Volgens de algemeene wyze van ſpreeken, noemt men Zedekunde de Beginzels, naar welken ieder Mensch zyn leevensgedrag moet regelen. In dien zin is de Staatkunde geen Zedekunde. Maar, volgens wysgeerige begrippen, is het lichaamlyke van het geestlyke onderſcheiden. Tot het lichaamlyke brengt men de hoedanigheden van Weezens, waar in men geene kennis van 't goede beſpeurt, en tot het geestlyke, den Wil en de Daaden van verſtandige Weezens. Men hoet het een Natuurlyk, het ander Zedelyk.

Ik noem algemeene Zedekunde de Beginzels, die waar zyn in alle Zedekundige Betrekkingen; derhalven behoo-

 ren

ren de Staatkundige Betrekkingen tot het Ryk der Zedekunde.

De Algemeene Zedekunde heeft het welweezen des Menschdoms op 't ooge. 't Geen iets toebrengt aan 't welzyn van allen, onder alle betrekkingen, werkt ook tot welzyn van 't geheel. Dit is een beginzel der algemeene Zedekunde. In dien zin is de Staatkunde onderworpen aan de Beginzelen der Algemeene Zedekunde. Nu vraag ik, of 'er Beginzels zyn der Algemeene Zedekunde, die even zeer Beginzels der Staatkunde mogen heeten, die kortlyk uitdrukken, en als een zaadbeginzel in zich vervatten, alles wat men te doen hebbe? —— Ik hou my des verzekerd, en zie hier het bewys opgemaakt.

De Algemeene Beginzels der Zedekunde zyn,

1. Alles te doen wat de Dienst en de Liefde des Schepspers, de Eeuwige Oorsprong van ons bestaan, van ons afvorderen.

2. Anderen te behandelen gelyk wy wenschen behandeld te worden.

3. Op zyne eigene Behoudenisse bedagt te zyn.

4. Na de Volmaaktheid te streeven.

Het eerste Beginzel schryft de Pligten des Staatsmans, ten opzigte van den Godsdienst, voor.

Het tweede leert hem, wat hy zynen Medevaderlanderen en Vreemden verschuldigd is.

Het derde geeft hem maatregelen van Voorzigtigheid en Standvastigheid aan de hand.

Het vierde toont hem het groote, het verheevene, 't welk men ontdekt in de Meesterstukken der Staatkunde.

Indien de Staatkunde den Godsdienst verwoest, ondermynt dezelve den grondslag van den Staat.

Indien de Staatkunde bedrog en onregt toestaat, brengt zy haat en rampen voort, die het oogmerk der Staatkunde niet kunnen weezen.

Indien zy verwaarloost den Staat te bewaaren, zal het Staatsgebouw instorten.

Indien de Staat niet na Volmaaktheid streeft, zal zy altoos in een middelstand hangen blyven, en nooit het Geluk erlangen, waar voor de Menschlyke Maatschappy, wanneer dezelve haare kragten inspant, vatbaar is.

Het gaat desgelyks vast, dat eene bedrieglyke Staatkun-

kunde den naam van Staatkunde niet verdient. Zy werkt aan tegen het duurzaam welweezen van den Staat.

'Er zyn misdryven, die den misdaadiger gelukkig schynen te maaken, en die voor Meesterstukken in 't Staatkundige doorgaan, in 't oog der misleide menigte; maar dat men de moeilykheden berekene, welke zy kosten, eer ze gelukken; de menigte van Menschen, die daarom lyden, en de weinig wenschbaare gevolgen! Die berekening zal uitwyzen, hoe veel de schyn van het weezen verschilt.

Het kan bejammerenswaardig schynen, een heerlyk vooruitzigt van 't welzyn eens Staats op te offeren. Verbeeld u een Man van vernuft, die, ten welzyn van den Staat, leeft. Het goed geluk biedt hem een zamenloop van omstandigheden aan, die in den afloop van eene Eeuw niet weder keeren. Door ééne daad van Geweld, door ééne Bedriegery, door eene Onregtvaardigheid, kan hy den Staat een groot voordeel aanbrengen. Met hoe veel schoonschynende dekmantels kan men die slinksheid niet bedekken? Hoe veel vermag het vindingryk vernuft niet? Welke Staat heeft zich geheel niets te verwyten? Het overwigt des voordeels is zo groot; deeze gelegenheid, eens verzuimd, komt niet weder. Men moet zich van de omstandigheden bedienen. Eén dag wagtens, en 'er valt niet meer aan te doen. Nu of nooit. Elk handelt naar zyne overtuiging. Het schaadt niet het te beproeven. —— Men heeft dikwyls myne twyfelingen bewonderd, en slagen in de Staatkunde zoeken te regtvaardigen.

Dat men de gevolgen overweege, wanneer zelfs alles naar wensch gelukke. Is men verzekerd, dat men Naakomelingen en Tydgenooten zal bedriegen? Een Staat, van welken men weet, dat dezelve zich alles veroorloft, laadt zich den haat, de jaloezy, de wraak, het mistrouwen, van andere Staaten, op den halze. Deeze gevoeligheden, als onder de assche verborgen, ontvlammen in 't vervolg. Wie kan borg weezen, dat het verworven voordeel, teffens met veele andere, niet zal verlooren gaan?

Een Staat, die langs alle wegen zich alles veroorloft, ontmoet ook den grootsten tegenstand. Zo ras deszelfs maatregels bekend worden, spant 'er alles tegen zamen.

't Vernuft vermag veel; doch wat vermag het, zonder go-

gelukkig slaagen in den uitvoer? Het geluk en ongeluk bejegent den Onschuldigen en den Schuldigen. Indien het de Ontwerper van eene rechtmaatige onderneeming mislukt, blyft de lof der onderneeminge zelve hem over. Maar slegt slaagende Onregtvaardigheden laaten eene onuitwischbaare vlek naa.

Kan het welzyn van den Staat door Onregtvaardigheden bevorderd worden? Men kan zich voor elken Staat tydperken verbeelden, die voordeelen belooven, overeenkomstig met de grondregelen der nauwstgezette Zedekunde. Welk een voordeel, welk een magt, welk een geluk, kan als dan 't albezielend Vernuft daar aan niet schenken, door gepaste Wetten, door liefde tot het Ryk, door eene verstandige Huishouding, door goede Schikkingen, door belooningen aan Verdiensten te schenken, en hun kragtigwerkend voorbeeld van Vaderlandlievenden yver!

Wat betekent de Rykdom van één enkelen Staat, in vergelyking met de Waarheid, en het welweezen des Geheels; is de bestemming des Menschdoms, dat de Volken elkander bedriegen, elkander verdelgen? De Staatkunde kant zich aan tegen de overheerschende en vermetele Staatzugt der Vreemden; dan, hoe zeer vermenigvuldigen laage driften de onheilen der Wereld, zonder eenige noodzaake? Kan dit het doel weezen van Menschen, gevormd, om hun onderling geluk te vormen door Eensgezindheid, en de Kennis der Waarheid? ——— Dweepery! —— zal men tegenwerpen; maar tegenwerpen is geen wederleggen. Is eene gedagte valsch, of belachlyk, om dat dezelve verheeven is, en veelen die niet weeten te vatten? Is men niet gewoon te zien, dat het Vooroordeel met de Waarheid den draak steekt? De eerste stap alleen kost eenige moeite. Zeldzaam laat men het by den eersten berusten. Wat wint een Staatsman, de twee steunzels, de Waarheid en de Regtvaardigheid, verwerpende? Vol bezorgdheids bewandelt hy, al tastende, het duister spoor der veinzerye, zoekende zyn gangpad voor aller oog te verbergen. De vrede der ziele en het geluk zyn voor hem verlooren. In 't einde komt hy menigwerf ter plaatze, waar hy zyn bogtigen weg opgedolven vindt, door een stouten Mededinger; en daar deeze Mededinger den kortsten weg inslaat, bereikt hy veel eer zyn oogmerk, en de Bedrieger zinkt hoe langs hoe die-

dieper in den verschriklyk gaapenden afgrond, die den Regtvaardigen Man van den Misdaadigen afscheurt, in welks diepte hy niet vindt dan hartknaagend berouw, 't welk hem duizend verwyten doet.

Zodanig waren myne overleggingen. Wat zullen ze te wege brengen? Zo weinig als de redenen, die men aanvoert by een Mensch, dronken van Eigenliefde, om hem te betoogen, dat zyn drift buiten 't spoor holt. De Eerzugt is zo wel de bron der grootste Deugden, als der snoodste Ondeugden. Zy zou het geluk des Menschdoms uitmaaken, indien de denkbeelden van Eer over 't algemeen welgeregeld en gezuiverd waren, zo dat de Menschen hun wierook niet ontstaken voor de valsche Goden, wier Onregtvaardigheid hunne Voorouders verdrukte, indien zy het groote, het buitengewoone, niet bewonderden, dan wanneer het ten openbaaren Nut strekte.

'T Is eene beweeze zaak, dat de Staatkunde wel zamenstemt met de Grondregelen der Algemeene Zedekunde. Men vraagt, wyders, waar in zy verschilt van de Byzondere Zedekunde?

Elke Betrekking onder de Menschen heeft haare eigene Zedekunde. Vergeleeken met andere Betrekkingen, verdeelt zich die byzondere Zedekunde, en heeft haare perken; doch niets tegenstrydigs. De Ouderdom, de Rang, de Geboorte, de Bekwaamheid, de Omstandigheden, bepaalen dit verschil van Pligten. De bepaaling wordt noodzaaklyk, wanneer men tusschen onderscheidene Pligten eene keuze moet doen. Hy, die zich in 't geval bevindt, om verscheide Pligten waar te neemen, moet zyne vermogens en zyn tyd tusschen dezelve verdeelen, en zulks in vereischte evenredigheid. Staat hem te kiezen, hy vervulle den gewigtigsten. De oude BRUTUS is Burgemeester en Vader. Zyne Kinderen zyn Staatsmisdaadigers. Blyft het misdryf ongestraft, *Rome* is in gevaar. De Burgemeester doet zyn Pligt, de Vaderliefde zwygt.

Alles is in de Natuur en in de Zedekunde bepaald. Deugd is geen Deugd meer, als zy de grenzen overschreedt.

De Deugd wandelt langs eenen engen weg, met rotzen omgeeven. Aan wederzyden wykt men af, nu door te weinig, dan door te veel te doen. Dikwyls blyft een Pligt onvolbragt, of men begaat door overmaat eene onregtvaardigheid.

De Pligten stryden niet. De Staatkunde vordert geen

Van hier de Wet, dat elk zyn eigendom moet opofferen, wanneer het Algemeen Welzyn zulks vordert; maar dat hem eene vergoeding toekomt.

Onregt. Even zeer hebbe men zich te hoeden van flapheid en overmaat. Deeze beide verwyderen zich van de Deugd. De Billykheid is de scheidslinie, zo in de Staatkunde, als in de Zedekunde.

In de orde der weldaadigheid hebben de Staatkunde, de Vaderliefde, de Pligten van een Burger, van een Broeder, van een Vriend, verschillende voorwerpen. De Staatkundige neemt het geluk der grootste menigte in aanmerking; de Amptlooze denkt om het heil der geenen, die hem naast bestaan. —— De Staatkunde is, in andere opzigten, een Amptloos Man. Hy is Zoon, Vriend, Broeder. Indien hy beurtlings deeze Betrekkingen opoffert, of indien hy ze alleen verwart, is hy niet langer de waardige Man. Hy vervulle elken Pligt met alle mogelyke zuiverheid, en doe alles zamenstemmen.

'T Is in de zuiverheid der daaden, dat de schoonheid van Character bestaat. Wanneer de Staatkundige zyne byzondere inzigten, zyne zinnelykheden, in Staatszaaken mengt, zullen zyne besluiten veranderlyk worden; en zal zyn taal zonder klem weezen. Hy denkt op middelwegen, en loopt den kortsten weg mis, dien de natuur der zaake en de waarheid hem afbaakenen. De misstappen vermenigvuldigen. Hy heeft inschiklykheid voor de misslagen van anderen: dewyl hy zelve inschiklykheid behoeft. Het gezigt van zyne eigene zwakheden is hem haatlyk, en de wierook der vleiers, die hem omringen, verhindert hem zulks spoedig te bemerken. Hy verbeeldt zich regtmaatig te handelen, dewyl hy gelooft twee zaaken te doen zamenstemmen, het Welzyn van den Staat, en zyn eigen Voordeel. In den grond der zaaken gedraagt hy zich als een kleinmoedige, even als of het stof der vergetelnisse zyne daaden zou bedekken, als die van zo veele anderen. Doch veeler oogen zyn op een Staatsman gevestigd. Zyne misslagen worden welhaast ontdekt; Schoon woorden, en eenige op zich zelven staande treffelyke daaden, behoeden hem niet voor minagting: dewyl de zaaken van Staat beter konden gaan.

Het middel om deeze klippen te vermyden, is het schuwen van elke gedagte, die geen trek heeft van het welweezen des Staats, zich zelven te wantrouwen, en

te

te ontdoen van alles, wat naar bezonder belang zweemt. Deeze pooging versterkt de ziel, de loop der zaaken wordt eenvoudiger, de hebbelykheid van arbeid baart gemak. De aanhoudende ondervinding schenkt zekerheid van het voorgestelde oogmerk te zullen bereiken, en vermeerdert het schrander doorzigt. 'Er is slegts één opslag van het oog noodig, om alle mogelykheden te ontdekken. Niets belet het volvoeren. Persoonlyke inzigten, die beletzels voor laage zielen, liggen voor hem verbrooken.

De Staatsman laat, ondertusschen, niet na, Egtgenoot, Vader en Vriend te weezen. Rust en Uitspanning zyn voor hem te begeërlyker, daar ze een verheevener smaak ontvangen, door den voorgaanden arbeid, en inspanning. Dat hy zyn tyd bespaare, en zyne uuren verdeele, niet naar grillige invallen, maar volgens een vasten regel. Dit stuk is van weezenlyk aanbelang in een werkzaam leeven, voor hun, die het niet genoeg is, schoone ontwerpen te vormen, zonder dezelve te volbrengen. Eene goede beschikking op den tyd, laat hem genoeg over, tot het betragten der Huislyke Pligten. Dat hy als dan geheel een Vader des Gezins, een Egtgenoot, een Vriend zy! Ten allen tyde hebben regtschaape Staatsmannen Persoonlyke Pligten, met die van hunnen Rang, weeten te vereenigen, en nog schooten hun uuren over, om dezelve der Weetenschappen te wyen, — der Weetenschappen, die getrouwe Gezellinnen van alle welgevormde en groote Zielen.

Hoe schitterend het lot eens Staatsmans moge weezen, zal dit een bezwaar voor hem zyn, wanneer hy, van eenen verpligtenden aart, genoodzaakt is, met eene onverwinnelyke standvastigheid, wederstand te bieden aan de driften van anderen; indien hy, met een teder hart, de opgevatte hoop moet vernietigen van eerlyke Lieden, door een altoos hard *Neen;* indien hy, ondanks de zuiverste inzigten, niets dan ondank en blaam behaale. De Deugd heeft egter haar stryd. Wie vordert het onmogelyke? Hoe zeldzaam zyn de gevallen, waar in men streng moet weezen omtrent Bloedverwanten en Vrienden? En wie kan het den Staatsman euvel duiden, dat hy door anderen een pligt laat uitvoeren, tegen welken de Menschlykheid zou opkomen.

Eindelyk, dat een ieder zich zelven onderzoeke. Hy,

 wiens

wiens geest niet in ſtaat is, om bedaard en met ſchranderheid te oordeelen; wiens hart geene gevoelens van Menschliefde koestert; wiens traagheid tegen eenen middelmaatigen arbeid opziet, die zyne driften niet weet te beteugelen, of met beſtendigheid tegen het kwaad te verzetten, die met geene ſtoutmoedigheid en onvermoeidheid onderhandelingen kan aanvaarden, moet zich in eene andere loopbaane begeeven. Elke-Leevensſtand is agtenswaardig; doch men moet de Pligten, daar aan vast, volbrengen.

(*Het Vervolg hierna.*)

WAARNEEMING WEGENS HET NUTTIG GEBRUIK VAN HET LICHEN ISLANDICUS IN DEN KINKHOEST, DOOR *** *M. D.*

De beroemdſte Geneesheeren zyn het daarin volkomen eens, dat de zachte Braakmiddelen uit de *Ipecacuanha*, en de bereidingen van het Spiesglas, de beste en zekerſte Geneesmiddelen zyn, in deeze Ziekte, en de ondervinding heeft reeds lange deeze Geneeswyze bevestigd. Ondertusſchen gebeurt het niet zelden, dat, na het gebruik der zachte Braakmiddelen, de Hoest blyft aanhouden, en in dit geval moet men op andere middelen bedagt zyn; op middelen, welke, door eene zachte zamentrekking, de Maag en andere verſlapte deelen verſterken, en te gelyk de aanweezige ſcherpte verzachten. Tot dit oogmerk heb ik geen bekwaamer middel gevonden, dan eén afkookſel van het *Lichen Islandicus:* herhaalde Waarneemingen hebben my geleerd, dat, by een aanhoudend gebruik van dit middel, de hardnekkigſte Kinkhoest geneezen is, en ik zoude aan het gevoel van mynen pligt te kort doen, indien ik niet, door de mededeeling van myne ondervinding, de aandacht myner Konstgenooten, tot het heilzaam gebruik van dit middel, in deeze Ziekte meer bepaalde.

WAAR-

WAARNEEMINGEN OP HET VIERVOETIG EGYPTISCH DIERTJE JERBO. Door den Heer SONNINI DE MANONCOURT.

(*Journal Physique.*)

Onder de veelvuldige Waarneemingen over de Natuurlyke Historie gedaan op myne Reizen, dunken my die over de *Gerboises van Africa* zeer geschikt, om het licht te zien, te meer, om dat de Heer DE BUFFON geen deezer Viervoetige Diertjes heeft kunnen krygen, en 'er alleen, volgens onvolkomene naarigten, van spreekt.

Het eerste, welk ik bevonden heb, naa eene aandagtige waarneeming, en zorgvuldige beschryving van veele deezer Dieren, was de volle verzekering, dat 'er geene verscheidenheden van dit Dierensoort in *Egypte* bestondt; een land, egter, waar in zy sterker dan in eenig ander vermenigvuldigen: een groot aantal, op verschillende plaatzen en onderscheide tyden waargenomen, heeft my geene verandering in gedaante of kleur vertoond.

Om 't gemak der uitspraake, zal ik den naam van *Jerbo*, door BUFFON aan dit Dier gegeeven, behouden, schoon zyn waare Arabische naam *Jerboa* zy. Het is de *Jerbo* van CORNELIS DE BRUIN, (p. 406. T. p. 410.) de *Gerboise* van PAUL LUCAS, (Tom. II. p. 73. T. p. 74;) de *Jerboa* van Dr. SHAW, (p. 248. T. p. 249;) de *Mus Jaculis pedibus posticis longissimis, cauda extremi villosa* van HASSELQUITZ; de *Gerbua* van EDWARDS; de *Bergmuis met twee Pooten*, door de *Arabieren Jerbo* geheeten, van MICHAELIS (Quæst. 92,) en, zo als ik vervolgens zal aantoonen, ook de *Alagtaga* der *Mangonsche Tartaaren*, door den Heer GMELIN omschreeven, *Caniculus pumilio, saliens, cauda longissima*, (*N. Comm. Academ. Petrop. vol. V.*) en eindelyk de *Caniculus*, *seu Lepus Indicus Utias dictus*, van ALDROVANDUS, *Hist. Quadr.* p. 395.

Dat Reizigers, zonder denkbeelden van de Natuurlyke Historie, en, bygevolge zonder smaak voor waarneemingen van dien aart, op het eerste gezigt, en, zonder verder onderzoek, verkeerde naamen aan vreemde Dieren gegeeven hebben, ontleend van eenige overeenkomsten, 't zy in de gedaante, 't zy in de leevenswyze, met hun bekende Dieren, kan geene bevreemding baaren. Hunne wyze van be-

beschouwen was oppervlakkig, en gelyk aan die des gemeens; gebreklyke naarigten moesten onvermydelyk daar uit gebooren worden. Dan, wy hebben reden om ons te verwonderen, dat Mannen, die men Natuurkundigen van Beroep zou mogen noemen, dat een HASSELQUITZ by voorbeeld, de Kweekeling van een beroemd Man, tot dezelfde dwaalinge is vervallen. Hy is des te minder te verontschuldigen, dewyl hy zich tot het noemen niet bepaalde, dan naa een lang en tot kleinigheden afdaalend onderzoek; doch hy had, gelyk zyn Leesmeester, de Ridder LINNÆUS, de dwaasheid, om Weezens, door de Natuur op een grooten afstand van elkander verwyderd, in hetzelfde Geslacht te brengen. Deeze vereeniging, van zo wyd van een gescheidene voorwerpen, was alleen gegrond op eenige nabykomingen in de uiterlyke gedaante; —— nabykomingen, die op zich zelven stonden, onvast waren en by geval werden opgevat, en zo weinig bestendig, dat men ze kon laaten vaaren, en met de daad dikwyls vaaren liet, om andere, niet min onwis, in stede te neemen: waar door het zelfde Dier, naar 't welbehaagen des Naamlystmaakers, van plaats in de Rangschikking en van Geslacht verwisselde.

Elke gedaante in 't byzonder op te noemen, ze met elkander te vergelyken, de geaarthèden en leevenswyze naa te gaan, in de waarneemingen geene vooringenomenheid of Stelzelliefde mede te brengen, de zaaken te zien gelyk ze zyn, en niet, zo als men ze gaarne zou zien, is het Character van een rechtschaapen Natuurkundigen: het Character integendeel van een Naamlystmaaker is, alles te verwarren. —— De *Jerbo* verschaft ons een voorbeeld van deeze verwarring in de kennis der Natuur: eenige gelykvormigheden elk op zichzelven genomen, hebben dit Dier doen vergelyken met een *Haas*, een *Konyn*, een *Rat*, een *Muis*, enz. hoewel het zo blykbaar van deeze alle verschilt, dat een ieder, schoon niet bedreeven in de Natuurlyke Historie, doch met gezond verstand begaafd, ze nooit zou verwarren. Ondertusschen zyn die ongepaste naamen van *Haas*, *Konyn*, *Rat*, *Muis*, enz. alle aan de *Jerbo* gegeeven, zo door de Natuurkundigen als door onkundige Reizigeren: 't is der opmerking waardig, dat Geleerdheid, zonder verstand, zomtyds dezelfde uitwerkzels te wege brengt, als Onkunde.

't Is bovenal in de brandende Lugtstreeken van *Africa*, dat de Natuur vermaak schynt geschept te hebben, om de

de gedaante der Dieren daar bestemd, op eene geheel zonderlinge wyze, te veranderen, en af te wyken van de regelen en evenredigheden, die zy elders volgt, indien men anders de blyken van eene onuitputbaare rykheid afwykingen mag noemen. In die heete Gewesten vindt men de *Giraffe* of *Kameel-Pardel*, opmerkelyk door de onevenredige hoogte der Voorpooten; dezelfde onevenredigheid der Pooten vindt men in den *Jerbo*; doch is het tegenbeeld van de *Kameel-Pardel*: dewyl de Achterpooten overmatig lang en de Voorpooten naauwlyks zigtbaar zyn; deeze Achterpooten dienen den *Jerbo* alleen, om zich te beweegen, terwyl de Voorpooten, die men als kleine handjes zou kunnen aanmerken, hem in 't loopen in 't geheel niet te stade komen. Hy springt op de wyze der Vogelen; en deeze wyze van springen, welke allerlastigst zou weezen voor alle andere Viervoetige Dieren, is den *Jerbo* zo eigen, dat hy zeer vlug en vaardig loopt, of liever huppelende weg spoedt.

Ziet daar, derhalven, een Dier, 't welk met Vier Pooten, zich een weinig van den rang der Viervoetige Dieren verwydert, om iets van de Vogelen over te neemen. Geplaatst op den eersten trap des overgangs van de eene tot de andere, maakt de *Jerbo* de eerste afwyking van de Viervoetige Dieren, en de eerste nadering tot de Vogelen. De beroemde Man, wiens vernuft de Fakkel der Wysbegeerte overbragt in het heiligdom der Natuure, heeft de eerste die verheevene en gewigtige waarheid aan den dag gebragt, dat het werk der Natuure niet afgebrooken is door afgemerkte tusschenstanden, noch door schielyk ontstaane oversprongen; maar dat alles zamenhangt: dat de overgang van Rang tot Rang, van Geslacht tot Geslacht, van Soort tot Soort, allengskens toegaat, en dat die Rangen, die Geslachten, die Soorten, voor 't oog des Wysgeers, niets meer waren, dan tekens, geschikt om den geest te hulp te komen, en verdeelingen, om het geheugen te onderschraagen, en geenzints afbeeldzels van onderscheide werken der Natuure.

Schoon de overgang van de Viervoetige Dieren tot de Vogelen nog niet volkomen ontdekt is, schoon men alle de punten daar van niet kenne, hebben wy, niettemin, grond, om dat verband, als daadlyk bestaande, aan te merken: wy vinden het beginzel in de *Jerbo*, en den uitersten overgang in de *Vleddermuis*. Er is alle reden om te gelooven, dat de reeks der rangschakeeringen zich volko-

ko-

komener zal ontdekken, naar gelange goede Waarneemers zich verledigen, tot het doen van Reizen, in Landen, nog nieuw voor de Natuurlyke Historie. Ik hou my verzekerd, dat het binnenste van *Africa*, een Land, ten aanziene der ontdekkingen nog ongegonnen, eene menigte van nieuwe voorwerpen, allerweetenswaardigste voorwerpen, bevat, welker kennis den heldersten dag zal verspreiden over alle de deelen der Natuurkunde in 't algemeen. Het staa my hier vry, te spreeken van het ontwerp, door my, eenige jaaren geleden, gemaakt, om door te dringen in die Gewesten, tot nog als ontoeganglyk beschouwd. Myn oogmerk was, geheel *Africa* in langte, in 't midden te doortrekken, van de weinig bekende Golf van *Siberie* af, tot aan de *Kaap de Goede Hoop*. Ik durf my beroemen, dit Ontwerp, op 't welk de verbeelding beeft, gevormd, en moeds genoeg bezeten te hebben, om het te volvoeren, indien de omstandigheden myne oogmerken hadden willen begunstigen. —— Doch het wordt tyd, om tot de beschryving van den *Jerbo* over te gaan.

De grootte van den *Jerbo* is als die van een groote *Rat* (*), hy heeft een breeden Kop, naar evenredigheid van het Lyf, van boven plat, en helder geel, met zwarte vlekjes; den Smoel kort, breed en stomp, het boven kaakbeen steekt langs het beneden Kaakbeen uit; beide zyn ze alleen voorzien van twee Snytanden, die in het boven Kaakbeen breed, vierkant, plat, in de langte doorsneeden met een groef, die ze midden door deelt; die in het beneden Kaakbeen zyn langer, aan de buitenzyde rond uitsteekend, aan de punten scherp, en na binnen hol. Men merkt op, dat deeze Tanden, in stand en maakzel, bykans overeenkomen met die van de *Haas*, het *Konyn*, de *Rat* en de *Muis*, en 't is die gelykvormigheid, welke aan den *Jerbo* alle die naamen, van deeze Diersoorten ontleend, gegeeven heeft. Men zou, ondertusschen, met even veel gronds, den *Jerbo* voor een Bever, of Egelvarken, hebben kunnen neemen, als die desgelyks geen Hondstanden, en alleen vier Snytanden, hebben. De Neus is Kaal, wit en kraakbeenagtig. De Oogen zyn groot, uitpuilende, en hebben een donkere Iris; de Ooren zyn lang, breed, en bedekt met zulk kort hair, dat

(*) Van den Snoet tot den wortel van den Staart gemeeten, is de langte 5 en een halve duim.

dat ze, op eenigen afftand bezien, kaal fchynen. Van buiten zyn ze wit aan het benedenfte gedeelte, en voor 't overige graauw, en binnen, gelyk ook de zyden van den Kop, zyn ze helder geel, met graauw en zwart doormengd, omtrent op een derde van de langte krommen zy zich om, zo dat ze juist de gedaante van een muts aanneemen. Deeze fchikking der Ooren moet in deeze Dieren het vermogen om te hooren vermeerderen, en boven al het gehoor befchutten tegen vreemde lichaamen, die 'er in zouden kunnen komen.

Het Lyf is eenigermaate langwerpig, breeder van achteren dan van vooren, en wel voorzien van zeer lange zagte zydeägtige hairen. Die het Bovenlyf en de zyden bedekken zyn bykans in derzelver geheele langte aschgraauw, en helder geel na de punt, die zwart is; maar, dewyl het aschgraauwe gedeelte zich niet vertoont, kan men zeggen, dat de huid helder geel is, met zwarte plekjes, zigezaagswyze loopende. Deeze eenigszins donkere tinten fteeken fchoon af by het fchitterend wit van het geheele Onderlyf.

De Voorpooten zyn zo kort, dat ze nauwlyks buiten de huid uitfteeken, wit, en hebben vyf vingeren, waar van de duim, of de binnenfte vinger, zeer kort aan 't einde afgerond, en zonder nagel is. De vier andere vingers, van welken de tweede van buiten de grootfte is, zyn lang; alle gewapend met groote kromme nagelen. De Hiel fteekt hoog uit, het binnenfte van den voet is kaal en vleeschkleurig. Ik heb reeds aangemerkt, dat men de Voorpooten voor handen kan houden; in de daad, ze dienen den *Jerbo* niet om mede te loopen; maar alleen om fpyze te neemen, welke hy daar mede aan den bek brengt; ook bedient hy 'er zich van om te graaven (†).

De Achterpooten zyn bedekt met lange geele en witte hairen, die lange Pooten (§) zyn bykans geheel kaal, bovenal aan den buitenkant, 't welk niet anders zyn kan, dewyl het Dier, in beweeging of rust zynde, altoos zich van die Pooten bedient. Deeze Achterpooten hebben drie vingeren, welker middelfte de grootfte is; alle drie zyn ze gewapend, met korte, doch breede en ftompe, nagelen. Aan den Hiel hebben zy daarenboven eene foort van fpoor,

(†) De geheele langte der Voorpooten is 1 Duim en 7 Lynen.

(§) De Achterpooten zyn 6 Duimen en 2 Lynen lang.

spoor, of liever het eerste beginzel van een vierden vinger, 't welk de *Jerbo* van *Egypte* naby brengt aan de *Alagtaga* van *Tartarye*, door den Heer GMELIN beschreeven; en waarschynlyk aan EDWARDS en HASSELQUITZ ontglipt is. Voor het overige zyn de Vingers en de Hiel van onderen voorzien met lange graauwe hairen, na 't geele trekkende, behalven die, welke men by den wortel der vingeren vindt, die eene zwarte kleur hebben. Alle de Nagels zyn vuil wit.

De Staart, dien ik, met EDWARDS en HASSELQUITZ, niet driemaal langer dan het Lyf, maar alleen wat meer dan de helft langer gevonden heb, is niet dikker dan een zwaare schryfschagt; doch dezelve is vierkant; donker en graauw van kleur, van boven naa beneden, en voorzien met hair tot aan het einde, 't welk uitloopt in een bosch lange zydeägtige hairen, half zwart, half graauw.

Deeze beschryving vergelykende met die, welke de Heer GMELIN gegeeven heeft van de *Alagtagas*, zullen wy zien, dat de *Jerbo* met de *Alagtaga* veel overeenkomsts heeft. Zy hebben beide het zelfde getal van vingeren aan de Voorpooten, spooren aan de Achterpooten, en dezelfde langte van Staart, enz. Hier uit worden twee zaaken beweezen; de eerste, dat de *Jerbo* en de *Alagtaga* een en het zelfde Dier zyn, gelyk de Heer DE BUFFON veronderstelde; en de tweede, dat de Beschryvingen, tot nog toe van den *Jerbo* gegeeven, niet zeer nauwkeurig waren. 't Geen de Heer DE BUFFON deedt twyfelen, om de *Jerbo* en de *Alagtaga* tot één Dier te maaken, naar het verschil der Lugtstreeken door den een en den ander bewoond. Maar dit zou het eenigst voorbeeld van dien aart niet weezen. Verscheide soorten van Dieren zyn verspreid in de bevroozene Noordsche, en de door hette geschroeide Zuidlyke, Landen. De Ratten leeven zeer wel in heete Gewesten, en men vindt ze in 't Noorden van *Zweeden*; de Haazen bewoonen desgelyks de brandende Zanden van *Africa*, en de besneeuwde oorden van *Lapland*, *Siberie* en *Groenland*.

De Wyfjes hebben acht prammen, welker plaatzing zeer zonderling is. Zy staan veel meer buitenwaards dan by andere Viervoetige Dieren. Het eerste paar doet zich op boven de kreuk der schouderen; het laatste paar staat meer aan 't been dan aan den buik; de twee overige paaren, op een zelfde ry geplaatst, komen eer aan de zyden dan aan 't onderlyf. De Scheede der Baarmoeder steekt

zeer uit, en heeft eene wyde opening. —— De Mannetjes zyn eenigzins kleinder dan de Wyfjes, doch dit verschil is van weinig beduidenis; de kleur van de huid der Mannetjes is ook meer donker. De balletjes vertoonen zich niet buitenwaards. De roede, in den gewoonen staat, is verborgen in een vry dikke scheede, doch is, gespannen, vry groot; de opening van het hoofd der roede wordt gevormd door twee kraakbeenige kringen. De voorhuid heeft in het bovenste gedeelte twee kleine kraakbeenige haakjes, die, zich voorwaards krommende, byna den kant des voorhuids bereiken: deeze haakjes, vry groot by derzelver inplanting, loopen in een punt uit, boven 't welk een klein geel knopje komt, niet ongelyk aan de Stampertjes, in eenige Bloemen. De geheele voorhuid is, daarenboven, bezet met kleine witte kraakbeenige puntjes, na den wortel der roede gekeerd. Ingevolge van dit zonderling maakzel, is 'er alle reden, om te gelooven, dat de paaring deezer Dieren, even als die der Katten, haare smertlyke oogenblikken hebbe, ja, dat zelfs het hoofd der roede, in de scheede geklemd, 'er niet, dan naa zekeren tyd, kan uitgehaald worden, gelyk by de Honden. De leden, ter paaringe geschikt, zo kloek in evenredigheid met de gestalte der *Jerbos*, geeft allen grond van vermoeden, dat ze zeer paarziek zyn. Derzelver vrugtbaarheid blykt: want zy komen zeer veelvuldig voor in *Arabie*, in *Syrie*, in *Egypte*, en *Barbaryen*. 't Is waarschynlyk, dat in het Noorden die paardrift verzwakt. Ik gis zelfs, dat zy in die wereldstreeken, geduurende het strengste van het Wintersaizoen, slaapen, en dus veel min sterk vermenigvuldigen dan in de Zuidelyke Gewesten.

Het onderzoek der Inwendige Deelen heeft my niets zonderlings opgeleverd; alleen heeft het gediend, om my te verzekeren van eene byzonderheid, waar van ik bykans reeds verzekerd was, door het waarneemen der Leevenswyze: naamlyk, dat de *Jerbos* niet herkauwen, gelyk de Geleerden overhelden, om te gelooven (†), de zaak is uitgemaakt, de *Jerbos* hebben maar ééne Maag.

De *Jerbos* onthouden zich doorgaans in *Neder-Egypte*, bovenal in *Balsire*, of het Westlykste gedeelte. De naam van

(†) Zie *les Tablettes instructives des Voyageurs, que le Roi de Dannemark à envoye en Orient*, par M. MICHAELIS, Quæst. 92.

van *Berg-Ratten*, of *Berg-Muizen*, is zeer verkeerdlyk aan deeze Dieren toegevoegd: naardemaal het geheele benedendeel van *Egypte* uit eene eenpaarige vlakte bestaat. HASSELQUITZ geeft voor, dat deeze benaaming uitgedagt is door de *Franschen*; doch deeze *Zweed* tast mis, zo menigmaal hy kwaad heeft willen spreeken van de *Franschen*. Het klein aantal *Franschen*, die in *Egypte* handel dryven, kennen dien *Berg-Rat* niet. 't Zyn buitenlandsche Geleerden, die den *Jerbo* dus genaamd hebben; en, 't geen byzonder, ten aanzien van dit onderwerp, den beroemden Gottingschen Hoogleeraar, MICHAELIS, tot dwaaling gebragt heeft, is eene dubbelzinnigheid van de Natuurlyke Historie. Men heeft den *Jerbo* genomen voor den *Schafau* der Schriftuure, en aan den eersten toegevoegd alles, wat de *Arabische* Schryvers van den laatsten gezogd hebben. Ik bedoel de Taalgeleerde Verhandelingen, welke allen, die den *Jerbo* kennen, in verlegenheid bragten: want men vindt in dit Diertje noch de leevenswyze, noch de geaartheid, noch de schranderheid van Instinct, welke in SALOMO's Spreukenboek, Hoofdst. XXX. 24-26, zo hoog verheeven wordt. *Quatuor sunt* (volgens de *Vulgata*) *minima terræ*, *& ipse sunt sapientiora sapientibus* . . . . *Lepusculus Plebs invalida*, *qui collocat in petra cubile suum* (**). —— Maar, naa een nauwlettend nagaan, houd ik my verzekerd, dat alles, wat oudtyds geschreeven is, ten aanziene van Dieren met lange Pooten, alleen verstaan moet worden van de *Schafau*, welken men ook genoemd heeft *Daman Israel*, of het *Schaap van Israel*; nogthans erkennende, dat een Natuurkundige met rede zich mag beklaagen, over eenige vergrootingen, onafscheidelyk van den styl der *Oosterlingen*. Deeze *Schafau* heeft, behalven de langte der Achterpooten, eenige trekken van overeenkomst met den *Jerbo*; doch verschilt 'er ook van in verscheide zeer tekenende characters. Daarenboven bewoont hy de Rotzen van den Berg *Libanon*, en andere Bergen in 't Oosten, waar op men nooit den *Jerbo* ziet. Ik heb dit Diertje ook in *Opper-Egypte* niet aangetroffen, doch beweer daar uit geenzins,

(**) Onze *Nederd. Overz.* heeft, *Deeze vier zyn van de kleinste der aarde; doch dezelve zyn wys, met wysheid welverßien . . . De Konynen zyn een magtloos volk, nogthans stellen zy haar huis in den rotssteen.* — *Konynen*, leezen wy, wordt door anderen *Berg-Muizen* overgezet.

zins, dat het 'er niet bestaat. Nogthans hel ik zeer over om zulks te gelooven: dewyl de *Jerbo* niet verbeeld wordt in het onnoemelyk getal van Beeldspraakige Characters, daar bewaard. 't Is, in de daad, hoogstwaarschynlyk, dat de Priesters van het *Oud Egypte*, waar in, gelyk bekend is, toen niet begreepen was 't geen beneden *Memphis* ligt, niet zouden nagelaaten hebben, zich te bedienen in hunne Beeldspraaken, of in hunne Verborgenheidvolle lessen, van een Dier, zo zonderling, wanneer het by hun bestaan hadt; en dit te meer, om dat zy geen beter Zinnebeeld zouden hebben kunnen kiezen voor de Zamenleevings-deugden.

De zanden en ruïnen, rondsom het hedendaagsch *Alexandrie*, worden sterk bewoond door de *Jerbos*. Zy leeven by benden, en maaken te gader holen, welke zy met de nagelen en tanden graaven: zy weeten zelfs door die middelen heen te werken door den Tufsteen, die onder de zandbedding gevonden wordt. Zonder volstrekt verscheurend genaamd te mogen worden, zyn ze van een onrustigen aart. Het minste geraas, of eenig nieuw voorwerp, doet ze met snelle vaart naa hunne holen spoeden. Niet dan by verrassing, kan men ze dooden. De *Arabieren* weeten ze leevend te vangen; door de onderscheide toegangen tot de holen, op één na, toe te sluiten, en ze dan te dwingen daar uit te komen. Het Volk in *Egypte* eet het vleesch der *Jerbos*; doch het wordt geenzins voor de beste spyze gehouden. De Huiden dienen tot gemeen Bontwerk.

Ik heb in *Egypte* eenigen tyd zes van deeze Diertjes in een yzerdraaden Kooy gehouden. In den eersten nagt hadden zy de houte stylkjes zeer afgeknaagd, en ik moest de verblyfplaats van binnen met blik laaten beslaan. Zy aten koorn, ryst, nooten, en allerlei soort van vrugten. Veel vermaaks schiepen zy in den zonneschyn; zo ras men ze daar uit nam, kroopen zy digt by elkander, en scheenen de berooving der koesterende warmte noode te lyden. De Reizigers hebben opgetekend, dat de *Jerbos* over dag, en nooit by nagt, sliepen; wat my belangt, ik heb volslaagen het tegendeel gezien. In den staat der vryheid ontmoet men ze menigmaal, op vollen dag, rondsom hunne onderaardsche wooningen; die ik voedde, waren nooit wakkerder, nooit vlugger, dan by helderen zonneschyn. Schoon zy veel vaardigheids in hunne beweegingen hebben, schynt zagtaartigheid en gerustheid

hun

de opgenoemde, welke te wege brengen, dat een Schip, een lek gekreegen hebbende, niet ten gronde gaat. Het water, binnen in 't Schip klimmende, kan op eene hoogte komen, waar 't zelve eene grooter menigte ligte zaaken aantreft, van hout gemaakt; als de kisten, en bovenal ledige vaten, die mede kunnen werken, om het Schip boven te houden, als ze wel vastgemaakt worden, zo dat ze in het binnen komend water niet kunnen dryven. Daarenboven kan de Laading van een Schip bestaan uit verschillende goederen, soortlyk ligter dan water, en die buiten deeze vloeistoffe een meerder gewigt geeven; doch in dezelve, als ze vastgemaakt zyn, dienen, om het Schip voor zinken te behoeden, naar gelange ze soortlyk minder dan water weegen. Men moet niet vergeeten, dat het hol van het grootste Schip zodanig in evenwigt kan liggen met het water, als in *Fig.* 2, dat eene zeer kleine hoeveelheid waters meer of min kan dienen, om het te doen zinken, of te laaten dryven: wy voegen 'er nog by, dat 'er zekere gedeelten van Scheepsladingen zyn, die, nat wordende, zich allengskens ontbinden als zout en zuiker. —— Wat de watervaten betreft, waar van ik zo even gesprooken heb, derzelver aantal moet zeer groot weezen op de Oorlogschepen, waar een talryke Manschap dagelyks eene verbaazende hoeveelheid waters gebruikt; wanneer men het ten regel stelde, die ledige vaten wel te bezorgen, vast te maaken, en op eene voeglyke wyze te schikken, hou ik my ten vollen verzekerd, dat veele Oorlogschepen nu, in 't gevegt, of kort daar naa, gezonken, bewaard zouden gebleeven zyn, met de nu ongelukkig omgekomene Manschap; desgelyks zou men eene menigte hebben kunnen behouden, van die in den laatstgevoerden oorlog in de diepte verzonken, of van welken men zints geen woord vernomen heeft.

Dan, spreekende over zinkende Schepen, kan ik niet nalaaten te reppen van eene bouwwyze, by de *Chineezen* in gebruik, om deezen ramp te voorkomen. Zy verdeelen het benedenste van het Schip in verscheide vakken, vaneen gescheiden door afschutzels, wel waterdigt gemaakt: wanneer 'er dan een lek komt in een dier vakken, blyven de overige daar van geheel vry, in dier voege, dat het water 'er in konne opklimmen, bykans tot gelyke hoogte met het buitenwater, zonder dat het Vaartuig eenigermaate gevaar loopt van ten gronde te gaan.

Wy hebben die bouwwyze niet gevolgd; misschien om de

de belemmering in het laaden, welke daar uit zou ontstaan; ondertusschen denk ik, dat dit nadeel zou vergoed worden door de vermindering van het geld, tot verzekering noodig, en door den meerderen prys, welke de Pasfagiers zouden geeven, die zich liefst op een zo bezorgd Schip zouden inschepen; maar onze Zeelieden zyn stoutmoedig, en verwerpen dergelyke voorzorgen te hunner behoudenisse; zy zyn alleen Poltrons in dien zin, *dat zy vreezen voor lieden door te gaan, die eenige vrees hebben.*

Behalven het verlies der Schepen door zwaare Lekken, kunnen zy in Zee omkomen — door te zwaaren Wind, of meer Zeil te hebben dan het Schip kan vooren, — door Brand, veroorzaakt by toeval, of door verzuim, — door den Blixem, — door overzeild te worden van een ander Schip by nagt, — door in den nagt Ysschotzen aan te treffen. Staa my toe, van elk deezer Toevallen iets te zeggen.

Wat het Omverzeilen aanbelangt; aan dit ongeluk zyn, naar myne ontvangene berigten, geene Schepen meer blootgesteld dan de Kaapers, als zy eerst in Zee steeken. De dubbele begeerte, om een zwakker vyand, dien zy vervolgen, in te haalen, en een sterker vyand, die hun naazet, te ontzeilen, beweegt hun, om hooge masten op te zetten, en zo veel zeils te vooren als mogelyk is: daarenboven met een groot aantal Manschap voorzien, welks meerendeel nooit op zee geweest is, gebeurt het ligt, dat zy, zich op 't dek bevindende, wanneer het Schip schielyk over den lykant geworpen wordt, allen na lyboord gaan, en door dit bedryf de zwaarte aan die zyde aanmerkelyk doen toeneemen, waar uit het omvervallen ontstaat.

Men behoort, derhalven, zeer te letten op de oorzaaken van een zo verschriklyk toeval, en des te meer; dewyl het voordeel der zeer hooge Masten nog grootlyks in twyfel hangt. Men weet, dat hooge Zeilen de meeste werking doen, om een Schip te doen hellen, ondertusschen is die ver over zyde hangende stand de geschiktste niet om snel te zeilen. Hierom gebeurt het, dat Schepen, de Bramstengen verlooren hebbende, en geene andere dan de laagere Zeilen kunnende voeren, onverschillig met voor- of tegenwind, zo gelukkig weg spoedden, dat de Scheepslieden des versteld stonden.

Doch men moet toestemmen, dat in het hedendaagsche

maakzel der Schepen iets plaats heeft, 't welk volstrekt geschikt schynt om ze ligter te doen omvallen. In de daad, de zyden van het Schip, in stede van uit te vallen, gelyk ze voorheen in de bovenstukken deeden, zyn dermaate ingetrokken, dat ze een rolronde gedaante aanneemen, en naar een Ton gelyken. Ik weet niet, welk voordeel men bedoele met deeze hedendaagsche gedaante aan de Schepen te geeven; of het moest weezen om het enteren zo veel moeielyker te maaken: wat my betreft, 't schynt my toe, dat het een middel is om de ruimte in de Schepen te verminderen, schoon ze even veel kosten; want het is blykbaar, dat dezelfde Planken, gebruikt om de zyden van *a* tot *b*, en van *d* tot *c*, op te timmeren, zouden hebben kunnen dienen, om ze van *a* tot *e*, en van *d* tot *f* uit te breiden; zie *Fig.* 9; hier door zou men de ruimten tusschen *e*, *a*, *b* en *c*, *d*, *f* gewonnen, en het dek wyder gekreegen hebben, waar op meer volks de handen kon reppen, zonder in elkander gedrongen, en daar door te meer voor het vyandlyk vuur in een drom bloot te staan. —— Voorts zou het Schip, over zyde hellende, meer steuns vinden, en zo veel te meer, daar die steun verder van het middelpunt verwyderd was, terwyl, volgens de tegenwoordige wyze van timmeren, in den Ballast de grootste kragt van een Schip bestaat, om weder op te komen: zonder deezen zou het bykans als een Ton in zee rollen; van hier is men genoodzaakt deezen Ballast te vermeerderen, 't welk het Schip te dieper doet zinken, en den wederstand, dien 't zelve in de Zeilaadie ontmoet, vergroot. De *Bermudiers* houden in het maakzel hunner Barken den ouden trant.

De Bewoonders der Eilanden, in den *Stillen Oceaan*, hebben geen groote Schepen: doch, 't zy deeze Volken, die de grootste bedreevenheid van alle Volken des Aardbodems betoonen, in het vervaardigen van hunne Canoes, op hunne Zeeën in alle gerustheid vaarende met hunne *Pros*, welke zy voor het omtuimelen op onderscheide wyzen bewaaren. Hunne *Pros*, waar mede zy zeilen, hebben, ten dien einde, een soort van uitsteekende raam op 't water, aan de zyde van waar de wind komt, waar op zy één of meer Mannen laaten zitten, die het Vaartuig naderen of 'er van afwyken, naar gelange de wind slapper of sterker blaaze. Andere hebben die soort van raam benedens wind; doch, op het water rus-

ten-

tende, onderſteunt dezelve de Canoe op eene wyze, dat ze bykans altoos recht blyve, hoe groot ook de kragt des winds moge weezen. Wanneer zy ten oogmerk hebben eene verre reize te doen met hunne *Pros*, welke zy roeijen, hegten zy 'er twee zamen met dwarshouten, die ze op eenigen afſtand van den anderen houden, 't geen het omvallen bykans onmogelyk maakt.

De Ondervinding outbreekt ons, hoe verre deeze handelwyze om twee Schepen zamen te voegen, volvoerbaar zou weezen. Ik weet ſlegts van ééne Proeve, ten deezen opzigte in *Europa*, omtrent honderd jaaren geleeden, genoomen door den Ridder GUILLAUME PETTY. Hy vervaardigde een dubbel Vaartuig van deeze ſoort, om tot een Paketboot te dienen van *Ierland* op *Engeland*. Het Modél van die Schepen, dus vereenigd, is nog in weezen, en te zien in het *Muſeum* van de *Koninglyke Societeit*, te *Londen*. Uit de berigten, ons medegedeeld, blykt het, dat dit Dubbel Schip volmaakt beantwoordde aan 't geen men van deszelfs maakzel wagtte, dat het verſcheide zeer gelukkige overtochten deedt; het verging eindelyk; naar alle waarſchynlykheid ontſtondt deeze ramp niet uit een gebrek van zamenſtelling, maar door den ſtorm waar in het zich bevondt, van zulk eene heftigheid, dat ten zelfden tyde een groot aantal Schepen, van 't gewoone maakzel, ten gronde ging. De voordeelen van zulk een Dubbel Schip beſtaan hier in, dat het geen Ballast noodig hebbe, waar door het te ſneller zeilt, en grooter Laading kan bergen, als mede, dat de Reizigers zich dermaate niet belemmerd vinden met het ſlingeren. —— Waar by men zou kunnen voegen, dat een Vaartuig, op die wyze toegeſteld en met kanon voorzien, een veel gevaarlyker vuur zou maaken: naardemaal het veel beſtendiger in een horizontaalen ſtand zou leggen, dan de gewoone Schepen. Voor 't overige geloof ik, dat men het Modél, waar van ik geſprooken heb, meer volkomenheids zou geeven, door de binnenzyden der twee Schepen beide vlak te maaken, en de twee buitenzyden alleen naar den gewoonen trant te boeijen, gelyk *Fig.* 10. uitwyst. Wat hier van zyn moge: dewyl het zamenſtellen van zulk een Dubbel Schip, veel meer zou kosten, met betrekking tot de Laading, welke het zou kunnen voeren, dan de op de gewoone wyze gebouwden, kan die meerderheid van die kosten alleen het in zwang brengen kunnen verhinderen.

Het vergaan der Schepen, door Brand, wordt in 't al-

gemeen voorgekomen door de ftrenge bevelen der Scheepsvoogden tegen het Tabakrooken tusfchendeks, en het gebruiken van Kaarsfen zonder Lantaarns: doch 'er heeft eene zeer gevaarlyke gewoonte plaats, die de gevolgen, hoe verfchriklyk ze ook mogen weezen, nog niet heeft doen affchaffen, te weeten: dat men Brandbaare Vogten in Tonnen laadt. Twee groote Schepen, het eene een Fregat *le Duc d'Athol*, het andere *de Serapis*, een Schip van de *Engelfche Oostindifche Compagnie*, zyn, in deeze twee laatfte jaaren, afgebrand, en hebben zeer veele Ongelukkigen het leeven verlooren, door de jammerlyke onvoorzigtigheid, dat men vogt uit deeze Vaten tapte, met een kaars 'er digt by. 't Is hoog tyd, om op de Schepen tot een wet te ftellen, om nooit Brandbaare Vogten, dan in vlesfen, te laaden.

Om de fchadelyke uitwerkzels des Blixems te voorkomen, heb ik voorheen het gebruik aangeweezen van eenen Afleider, beftaande uit een punt, met een keten van het bovenfte van de mast tot in zee loopende. Men vindt deeze *Paratonneres* voor een maatigen prys by den Heer NARINE en Comp. te *Londen*. 'Er zyn veele voorbeelden van de goede uitwerkzels deezes behoedmiddels op zee. Men heeft al den toeftel in een doos, en, in minder dan vyf minuuten, kan dezelve, by een opkomend Onweer, geplaatst worden (*).

Wat het overzeilen in volle Zee by nagt betreft, ik weet 'er twee voorbeelden van op de tochten van *Londen* na *America*, in het een bereikten de beide Schepen de plaatzen hunner beftemminge, hoewel zeer befchadigd, elk zich ten vollen verzekerd houdende, dat het aangezeilde Schip ten gronde gegaan was; in het andere bereikte flegts één der Schepen eene Haven, en men hoorde taal noch teken van het andere. Deeze voorbeelden zyn reeds oud, en dit overzeilen gebeurde op een tyd, dat de Zeevaard, tusfchen *Europa* en *America*, het tiende

(*) De Heer LE ROY, in zyne poogingen, geduurende zyn verblyf te *Brest*, geflaagd zynde, om altoos blyvende Afleiders op de Schepen te plaatzen, heeft de Marfchalk DE CASTRIES bevel gegeeven, dat ze gezet zouden worden op alle Schepen, die lange reizen ftonden te doen; waarom ze ook toegevoegd zyn aan de *la Bousfole* en *l'Astrolabe*, die, onder 't Bevelhebberfchap van den Heer DE LA PEYROUSE, thans, op last des Konings, eene Reis rondsom de wereld doen.

de gedeelte niet haalde van de tegenwoordige; ten dien tyde waren de Schepen op den Oceaan, veel minder in getal, en by gevolge min blootgesteld aan 't overzeilen. Zints lang heeft men in 't *Kanaal* de gewoonte gehad, om een Licht op 't voorschip te branden; maar men schynt in volle Zee dit gebruik niet te hebben. Men kan niet naalaaten die voorzorge in den tegenwoordigen staat der Zeevaardye voor van aanbelang te rekenen; het getal der Schepen die den Oceaan oversteeken, steeds vermeerderende, zal ook dit middel van verkenning daar volstrekt nodig worden. Deels kan men dit onheil ook voorkomen, door, in donkere nagten, dikwyls te trommelen of een zwaare klok te luijen.

Eindelyk ziet men, op de bank van *Terre Neuve*, dikwyls Eilanden van Ys, en de Schepen, die uit *Noord-America* na *Europa* stevenen, ontmoeten ze dikwyls: over dag ontgaat men ze gemaklyk, uitgenomen by zeer dik mistig weer. Ik herinner my twee voorbeelden van Schepen op deeze Ys-eilanden een ongeluk beloopende; het eerste verloor zyn Boegspriet, zonder eenige andere noemenswaardige schade: het ander stootte op het gedeelte van een Ys-eiland, door de warmte der zee beneden de oppervlakte gesmolten, een ander gedeelte stak 'er boven uit, 't welk waarschynlyk het Schip, reeds verre op 't Ys geschooven, redde: tegen dit laatste gedeelte stiet de Bezaansmast, en schoon deeze daar door viel, werd de vaart van het Schip gebrooken: met veel moeite kwam het 'er af, en, zonder veel hinders, ter bestemde plaatze. Dit voorval toont, hoe zeer mogelyk het is, dat andere, tegen deeze vervaarlyke Ysklompen aanzeilende, 'er by nederzinken. Ik heb eene dier Ys-eilanden gezien, 't welk, naar onze gissing, zeventig voeten boven het water uitstak, en, by gevolge, achtmaalen zo veel onder 't water. Daar is, overzulks, alle reden om op zyne hoede te weezen, en uit te zien, schoon op eenen merklyken afstand van die kusten, waar men een dergelyk gevaar, waarschynlyk, te dugten heeft.

Over de Roei-Vaartuigen.

'T Is der opmerkinge waardig, dat Volken, door ons voor Wilden gehouden, de Zeil-, en Roeikunst, in veele opzigten, verder dan wy gebragt hebben. Wy hebben nog geene Zeilvaartuigen, die in snelheid kunnen haalen by de *Pros* van de *Zuidzee*; wy hebben geen Roei-

vaar-

vaartuigen, welke, in zekerheid en snelheid, die van *Groenland* overtreffen. De dennenhouten Canoes der *Indiaanen* van *Noord-America* hebben desgelyks eenige voordeelige hoedanigheden; ze zyn zo ligt, dat twee Mannen een deezer Vaartuigen over land kunnen draagen, nogthans kunnen 'er in 't water twaalf in zitten; in holle zee zyn ze niet zo onderhevig om water te scheppen, als onze Sloepen en Boots, wier boorden in 't midden het laagst zyn; en dus juist ter plaatze waar het water gereedst over komt: die der *Indiaanen* zyn daar het hoogst, gelyk *Fig.* 11. uitwyst.

De *Chineesen*, dat Volk zo verlicht, het oudste beschaafde van alle Volken die bestaan, wier Kunsten, tot eene zo hooge oudheid opklimmende, ons ten hunnen voordeele moest voorinneemen, plaatzen de Riemen in hunne Vaartuigen, en beweegen dezelve, op eene wyze, geheel van de onze verschillende. Onze Riemen liggen vlak op 't boord, de hunne staan 'er gelykwydig mede, en, in stede van in rust horizontaal te zyn, hangen ze perpendiculair. Nu eens plaatzen zy 'er twee agter op, dan eens een veel grooter getal op de boorden, waar ze ondersteund worden door zeker soort van roosterwerk. Wanneer zy roeijen, doen zy niet anders dan die Riemen van den eenen kant na den anderen beweegen, evenééns als by ons de Matroozen met een Boot, de Riemen op de agtersteeven hebbende, in de havens wrikken: de Riemen der *Chineesen* blyven dus geduurig in 't water, en komen 'er niet uit by elken slag, als by ons: dus verliezen zy geen tyd onnut, in welken het Vaartuig niet wordt voortgestuwd. Wy zien hunne wyze van roeijen by de onze; ondertusschen zyn wy even min genegen om van elkander te leeren.

Over het doen voortgaan van Vaartuigen, zonder Zeilen en zonder Riemen.

By de verschillende wyzen om de Vaartuigen weg te doen spoeden, van welke ik gesprooken heb, kan men eene nieuwe voegen, die ik onlangs te *Javelle*, aan de *Seine*, zag te werk stellen. Het weer was zeer stil, ik zag een vry kloek Vaartuig de Rivier, in drie minuuten, roeijend overkomen; niet in 't Water, maar in de Lugt, roeijende: te weeten door eene soort van Moolenwieken, voor op het Vaartuig geplaatst, te doen draaijen, deeze stonden aan een dwarssen boom in de kiel gezet,

aan

aan denzelven was een kruk, waar door één mensch in ſtaat was de wieken te doen draaijen. Ik heb dit werktuig niet dan op eenigen afſtand gezien, en kan dus de afmeetingen niet naauwkeurig opgeeven: dan de Wieken ſcheenen my toe meer dan vyf voeten langte, en omtrent twee en een halve voet breedte, te hebben. De twee Mannen, die beurtlings deeze Wieken in beweeging bragten, verpoosden elkander dikwyls, waaruit ik beſloot dat dit werk één enkel Man zeer zwaar moest vallen; ondertusſchen moet de werking van de Lugt op de ſchuinſche oppervlakte der Wieken vry groot geweest zyn: want het over- en wedervaaren des Vaartuigs ſcheen my toe, zeer vaardig te gaan; en ſtaat hier by aan te merken, dat, ondanks den ſtroom, 't zelve aankwam te zelfder plaatze waar het was afgevaaren.

Veele ontwerpmaakers, in 't werktuiglyke, hebben verſcheide keeren voorgeſteld, Vaartuigen en zelfs Schepen te doen beweegen door draaijende Riemen, of liever door Schepraden aan een Rad geplaatst, en geſtadigd rondgedraaid; deeze Schepraden aan wederzyden van het Vaartuig geplaatst zynde; doch deeze wyze om voortgang te geeven, ſchoon menigmaalen beproefd, heeft nooit eenen uitſlag gehad, gelukkig genoeg, om dezelve te doen aanneemen. Ondertusſchen herinner ik my niet, dat men 'er ooit reden van gegeeven hebbe. Ik weet niet of ik het regt heb; dan het ſchynt my toe, dan de waare reden hier in gelegen is, dat een groot gedeelte van de beſteedde kragt zeer weinig aan de beweeging des Vaartuigs toebrengt. Dus zullen, by voorbeeld, in *Fig.* 12, van de vier ſcheppers A, B, C, D, die zich alle onder het water bevinden, en draaijen op eene wyze om het Vaartuig van X en Y te doen voortgaan, C de grootſte werking doen, B bykans zo veel, ſchoon minder, de beweeging van de eene en andere omtrent horizontaal zynde; maar de kragt, beſteed om A in beweeging te brengen, wordt grootendeels geſpild, het water rechtſtandig drukkende, tot dat dezelve in B komt; en de kragt, aangewend om het water op te heffen, wordt desgelyks geſpild tot dat D de oppervlakte des waters bereikt: waar door geen gering gedeelte der werking verlooren gaat. 't Is waar, dat men, deeze Scheppers min diep in 't water laatende komen, in ſtil water, dit verlies van kragt zou verminderen; doch, wanneer het water hol ſtaat, zullen de Raderen onvermydelyk dikwyls diep in de baaren gedompeld,

peld, de beweeging daar door veel bezwaarlyker worden, en weinig uitwerkings baaren.

Van alle verschillende middelen, om de Vaartuigen in beweeging te helpen, is, dat door den Heer DANIEL BERNOUILLI voorgesteld, een der zeldzaamste, het bestaat daar in: dat men in het Vaartuig een pyp plaatze, van gedaante als een L, aan welks bovenste gedeelte men de gedaante van een tregter geeve, geschikt om de pyp met water te vullen; dit water, nu nederdaalende en heenloopende door het horizontaale gedeelte van die pyp, moet het Vaartuig voortstuwen, in 't midden van het achterschip zich uitstootende op de oppervlakte des waters. Het lydt geen twyfel, of het water oefent, door de kragt welke het in 't nederdaalen krygt, eene aanmerkelyke werking, en eene zo veel grootere, naar gelange het van eene meerdere hoogte valt; doch men hebbe teffens in 't oog te houden, dat het de vertraaging moet overwinnen van elke schep waters ter zyde van het Schip, of van onderen opgepompt; zo dat van de beweegende kragt zo veel moet afgetrokken worden, als dat van den voortgang des Vaartuigs afneemt, eer het door neder te vallen daar aan beweeging kan mededeelen. Om dit ongemak te voorkomen, zou ik 'er een andere pyp byvoegen, desgelyks van gedaante als een L, die men desgelyks in het Schip zou plaatzen, maar in eene tegenovergestelde rigting, gelyk in *Fig.* 13. In de daad, de pyp, na vooren geplaatst, in werking gebragt zynde, en het water als een pomp in dat gedeelte des Vaartuigs brengende, zou het 't Vaartuig in beweeging helpen van dien kant, terwyl het in dezelfde rigting werd voorgestuwd door de kragt van achteren geoefend. Voorts, zou dan nog te onderzoeken staan, of die arbeid van pompen minder zou zyn, dan die van roeijen. Men zou ook, in eenige omstandigheden, met voordeel de Vuurmachine kunnen gebruiken.

Doch, zou 'er geen middel weezen, om al dien arbeid, van Water op te pompen, te spaaren, en 'er Lugt in stede te stelden, de kragt van een mensch gebruikende, om een Vaartuig, door middel van die vloeistoffe, te doen voortgaan? Dat wy 'er een veronderstellen, 't welk de gedaante heeft in *Fig.* 14. afgebeeld. A is een pyp van twee voeten over 't kruis, waar in een zuiger gaat; deeze zuiger heeft van binnen een klep, die zich opent by het op-, en sluit by 't neder-gaan. Deeze twee beweegingen aan den zuiger medegedeeld zynde, door den

hef-

hefboom B, het middelpunt C draagende, heeft de pyp desgelyks een klep D, welke zich opent wanneer de kragt van den zuiger beneden werkt, en de Lugt in E uitlaat: deeze Lugt, nu met geweld op het water van achteren werkende, moet het Schip voortzetten, indien men by deeze toerusting een Lugtontvanger F voegt, naar eisch geplaatst, en van kleppen voorzien; deeze ontvanger, de werking van een Lugtvergaderbak verrigtende, zal eene bestendige kragt oefenen, die gestadig werkt, terwyl men den hefboom in beweeging brengt, om den zuiger slagen te laaten doen. De Pomper zou met den rug na 't achterschip kunnen staan, en met de handen, achterwaards gebogen, de zuiger in beweeging brengen, door middel van het dwarsyzer B, terwyl een ander stuurde; of, indien men twee pompen hadt, beide in 't achterschip staande, met een hefboom voor elke hand, zou de Pomper zelve den koers kunnen rigten, nu met de eene hand sterker dan met de andere pompende, even als een Roeijer, naar welgevallen, met de eene riem sterker trekt dan met de andere. Voor 't overige is 'er geen stand, waar in een mensch meer kragts kan doen, dan wanneer hy op en neder werkt.

Over het besmeeren der Schepen van onderen met Vet.

Men smeert dikwyls de Schepen van onderen met Vet, om 'er meer snelheids aan te geeven, en slaagt in dit oogmerk: dan, hoe algemeen dit in gebruik is, weet ik niet, dat iemand zich verledigd hebbe om de oorzaak uit te leggen. Men verbeeld zich, in den eersten opslag, dat, schoon men de wryving van een hard lichaam, 't welk over een ander hard lichaam heen gaat, verminderе, door het zelve met Vet te bestryken, zulks geen plaats zal vinden, als het een lichaam betreft, 't geen zich in een vloeistoffe, als het water, beweegt. Nogthans is 'er niets zekerder, dan dat dit doorgaat omtrent de Schepen, en overzulks een stuk door Proeven beweezen, en van niemand in twyfel getrokken wordt.—— Ziet hier misschien de waare reden. De waterdeeltjes trekken elkander aan, deeze aantrekking oefent ook haare kragt tusschen het Water en het Hout, en verscheide andere zelfstandigheden; doch heeft geen plaats omtrent het vet: het blykt zelfs, integendeel, dat de Water- en Vetdeeltjes elkander afstooten: zo dat men zelfs in twyfel zou

kun-

kunnen trekken, of de deeltjes van Olie, op water gestort, weezenlyk elkander aanraaken: want wel verre, dat een druppel Olie, op het water vallende, te zelfder plaatze blyft, gelyk dezelve doen zou, op glas komende, is het zeker, dat ze zich op 't oogenblik verdeelt, en op eenen verbaazenden afstand verspreidt, onder de gedaante van een zeer dunnen damp, 't welk zeer bezwaarlyk zou kunnen geschieden, indien die Oliedrup de oppervlakte des waters aanraakte, en 'er iets in 't minste aan kleefde. —— Nu kan men nagaan, met welk eene kragt de waterdeeltjes aan elkander kleeven, en aan andere lichaamen, door het gewigt van water noodzaaklyk om een druppel af te scheiden, die aan een lichaam kleeft, en vergroot, tot dezelve in 't einde eene zwaarte krygt, genoegzaam om de scheiding te bewerken, en de nedervalling te veroorzaaken. Laaten wy eens veronderstellen, dat die druppel de grootte van een ert hebbe, als dan zal men zo veele aankleevingen hebben als 'er druppelen zyn, die het gedeelte des Schips onder water raaken; en deeze moeten overwonnen worden door een beweegkragt, in elke beweeging van den voortgang, gelyk aan de som deezer druppelen: doch dewyl 'er geene aankleeving van dien aart te boven te komen is, tusschen het water, en het met Vet besmeerde gedeelte des Schips, moet hier uit eene aanmerkelyk onderscheid ontstaan in den wederstand, welke het in den voortgang ondervindt.

Ik blyf, enz.

(Het Vervolg in het eerstkomend Stukje.)

BE-

BERICHT, WEGENS DEN KUNDIGEN WEER- EN LUGTSGESTELTENIS WAARNEEMER, DEN HEERE J. C. MOHR; door den Heer *******

'T Heeft niet kunnen missen, veelen onzer Leezeren te verwonderen, met de Maand *Mei*, des voorleden Jaars 1787, onze Maandlyksche opgave der *Lugtsgesteldheid te Amsterdam*, zo plotsling, afgebrooken te zien. Een ons zeer smertend overlyden van den keurigen Waarneemer, die 'er ons mede verpligtte, en, van tyd tot tyd, in ons *Mengelwerk*, zyne breedere Bespiegelingen daar over mede deelde, is de oorzaak; de Heer J. C. MOHR ontviel ons door den dood. Wy hoopten een ander te vinden, die deeze Taak zou opvatten; zyn wedergade aan te treffen, konden wy ons niet belooven; met minder zouden wy ons niet vergenoegd hebben; en daar zulks ons niet heeft mogen gebeuren, verkozen wy, gevolglyk, van die voor veelen zo gevallige Maandlyksche Waarneemingen, af te zien.

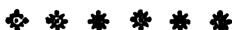
Gelukkig rekenden wy ons, in dit ongeluk, dat wy zo langen tyd de Waarneemingen, voor een groot gedeelte, van die juiste hand mogten plaatzen; dat wy meer dan *Negentien Jaaren*, welke eene *Maansklimmende Knoopkeer* maaken, waar in de Liefhebbers der Weerwaarneemingen eenig belang stellen, vol hadden.

Een Schryver, wiens Naam het ons spyt niet te mogen melden, als welke aan dit Bericht, wegens den Heer MOHR, als een Weerwaarneemer, in veeler oog eene dubbele waarde zou byzetten, heeft de Gedagtenisse van dien Heer, in dit opzigt, wel willen vereeren; en zal elk, eenigzins dier zaaken kundig, uit dit Bericht zelve kunnen opmaaken, dat de Lof, hier den Heer MOHR gegeeven, uit de penne komt eens bevoegden oordeelaars van waare verdiensten. —— Als zulk een Waarneemer heeft hy voornaamlyk betrekking tot ons *Mengelwerk*, en verdient zyn Naam daar in der vergetelnis onttrokken te worden, althans zo veel onze Letterarbeid daar aan kan toebrengen.

Wie den Heer MOHR, in verscheide betrekkingen, nader wil leeren kennen, kan zynen lust voldoen, in de *Lykzangen*, te zyner Gedagtenisse gemaakt, door de Leden van zyn Dichtgezelschap, in *Amsterdam*, ter Spreu-

ke voerende: *Hier na volmaakter*; die hunne gevoelens van hoogagting, Liefde en Verkleefdheid aan Hem, daar in ten toone gespreid hebben: deeze *Lykzangen* zyn uitgegeeven by de Boekhandelaaren *D.* en *J. Tol.*

Zie hier den Heer MOHR als Weerwaarneemer beschouwd, —— naar verdiensten beschouwd, zo anders dezelve, overeenkomstig met derzelver waarde, kunnen gewaardeerd worden.

Onder de veelvuldige takken van fraaije Letteren, of nuttige Weetenschappen, welke den kundigen MOHR eene aangenaame uitspanning verschaften, bekleedt zekerlyk de *Meteorologie*, of leere der Verheevelingen, en wel byzonder de kunst om Weerkundige Waarneemingen te doen, en te vergelyken, eene aanmerkelyke plaats. Men kan te recht zeggen, dat hy in dien tak heeft uitgemunt, en dat maar zeer weinigen, zo binnen als buiten 's Lands, met hem daar omtrend gelyk staan. Hoewel reeds, zederd eenige jaaren, de aanmerkelyke orde der Saisoenen, en het buitengewoone, dat in dezelve zomtyds voorkomt, zyne aandacht niet ontglipt was, en hy, door de gewoonte, die hem, uit hoofde zyner diepe eerbied voor het Opperweezen, eigen geworden was, van namelyk, overal de geduchte, doch weldoende, hand van God te erkennen, ook den loop der Jaargetyden, de schikkingen, de orde, de afwisselingen en zeldzaamheden, die daar in plaats hebben, meer bepaaldelyk dan andere menschen, hadt gade geslagen, en het opmerkelykste daar van aangetekend, was het echter eerst de strenge Winter van 1776, die hem gelegenheid gaf, zyne verbaazende vermogens op dit stuk aan den dag te leggen. Hy gaf zyne doorwrochte Aanmerkingen, op den loop van dien Winter, en zyne vergelyking van denzelven met eenige voorgaande strenge Winters, vooral met die van 1740, 1760, 1763 enz., in 't licht. Het is, in dergelyke soorten van stukken, dat zich de waare geest ontdekt, en dat men gewaar wordt, wat 'er tot een goed *Meteorologist* behoort: goede Waarneemingen, die hy zelfs neemt: beleezenheid, om die, welke in voorgaande tyden gedaan zyn, te kennen: oordeel, om allen onderling te vergelyken: eene vergelyking, die niet slechts bestaat in het bepaalen der grootste trappen van koude of hitte, zo als men voorheen plagt te doen;

doen: maar in het nagaan van alle die omstandigheden van koude, van achtereenvolgende vorst, van winden, van sneeuw enz., die te zamen loopen, om eenen Winter den naam van streng te doen draagen: en den eenen te recht strenger dan den ander te doen noemen. Nimmer hadt men, vóór MOHR, die zaaken in dien trant behandeld. —— Kort daar na nam hy de taak op zich, zyne Weerkundige Waarneemingen in de Vaderlandsche Letteroeffeningen, Maand voor Maand, uit te geeven. —— Hier in vond men reeds het gunstig oordeel, dat men van stonden aan over 's Mans kundigheden geveld hadt, nader bevestigd door de schrandere Aanmerkingen, welke hy dikwerf by die Waarneemingen voegde: maar men hadt ook boven dien gelegenheid, van nog andere vermogens in den Man te leeren kennen: allen naamlyk, welken een goeden Waarneemer vercieren. Veelen, die zich met Weerkundige Waarneemingen bemoeijen, denken dat het genoeg is, den *Thermometer*, *Barometer* enz. waar te neemen, en zorgvuldig aan te tekenen: van daar zo veele gebrekkige Waarneemingen, door welke men overlaaden is, en die de *Meteorologie* zeer veel ondienst doen, om dat zy onnauwkeurig, en dus, ten dien opzichte, onwaar zynde, niet dan tot valsche besluiten aanleiding kunnen geeven. —— MOHR, in 't tegendeel, ging zelve zyne werktuigen met veel oplettenheid na; en allen, die hem gekend hebben, weeten, met hoe veel zorg hy zich, tot het einde van zyn leeven, met het nagaan van Meteorologische Werktuigen bezig gehouden heeft. Hy gebruikte noch Barometer, noch Thermometer, dan na dat dezelven eerst door hem beproefd waren. —— Ten anderen zag hy naar eene goede plaatsing voor dezelven om: weetende, dat de Waarneemingen niets waardig zyn, zo de werktuigen niet derwyze geplaatst zyn, dat zy in de daad de veranderingen, en vooral de spoedige, en somtyds kortstondige, veranderingen, die in het Weder voorvallen, aanduiden. —— Meermaalen hebbende moeten verhuizen, was by hem een der noodzaakelyke vereischten eener wooning, eene goede plaatsing voor den Thermometer: hy liet liever eenige andere gerieflykheden vaaren, als hy dit maar in een huis kon verkrygen; en in de daad, 'er kan geen plicht behoorlyk waargenomen worden, (en zich als een *Meteorologist* by het Publiek aankondigende, en het zelve Waarneemingen aanbiedende, achtte hy de nauwkeurigheid deezer als een plicht, die

 hem

hem opgelegd was,) geen plicht, zeg ik, kan 'er behoorlyk waargenomen worden, of men moet tot opofferingen gereed zyn. — Ten derden was het voor hem niet genoeg Weerkundige Waarneemingen te doen: hy nam nog de taak op zich, om dezelve behoorlyk na te gaan; naamlyk de enkele kennis der *uiterften* van warmte en koude, of van de zwaarte der lucht, voldeed hem niet: hy oordeelde te recht, dat de gemiddelde koude en warmte, en de gemiddelde zwaarte der lucht, of hoogte van den Barometer, tot de regte kennis der Saifoenen behooren: hy getroostte zich dan het lastig werk, om de nodige *additien* en *divifien* te doen, ten einde tot die kennis te geraaken: insgelyks ging hy met de winden enz. te werk; en men kan met waarheid zeggen, dat men aan den yver van den Heer MOHR, en van de Heeren HOLL en VAN SWINDEN, eene aanmerkelyke verbetering in de Meteorologie verfchuldigd is.

'T Geen, eindelyk, de kroon fpant van alle de Meteorologifche verrichtingen van MOHR, hoewel hy zyn' loopbaan met dit ftuk begonnen hebbe, is zyne *Veertig jaarige Tafel van de Warmte, den gevallen Regen, en de kracht der Winden*, uit de Waarneemingen, op den Huize *Zwanenburg* opgemaakt, en, met eene goede Verklaaring, in de *Natuurkundige Verhandelingen*, gedrukt. Het is jammer, dat dit meesterftuk uitverkogt is. Men ftaat verbaasd over 's Mans arbeid, oordeel, en fcherpzinnigheid. —— Deeze laatfte ftraalt vooral hier in door, dat hy uit den loop zelven der Waarneemingen zien kon, of zy goed, dan niet goed, echt, dan niet echt, zyn. Hier van geeft hy in deeze Verhandeling een duidelyk bewys: daar hy, enkel uit het nagaan der Waarneemingen, in 1764 en 1765, befloot, dat dezelve, hoewel tusfchen die, welke op den Huize *Zwanenburg* genomen zyn, uitgegeeven, echter elders moesten genomen, of aan onbegrypelyke verfcheidenheden blootgefteld geweest zyn: eenig navraag veranderde zyn befluit in zekerheid. —— Insgelyks heeft hy meer dan eens, op dezelfde wyze, zeer aanmerkelyke drukfeilen verbeterd. Het is ons geoorloofd, een onbekend ftaaltje daar van by te brengen. Profesfor VAN SWINDEN vond die Veertig jaarige Tafel zo uitneemend, dat hy wel ras befloot, dat 'er niets goeds voor de kennis der luchtsgefteldheid van ons Land te doen was, ten zy men 'er eene dergelyke voor den Barometer vervaardigde: hy deed zulks in den

Zo-

Zomer van 1781, en voegde 'er eene volledige Verklaaring by, waar in hy, op het voetspoor van MOHR te werk gaande, eenige, of in 't oog loopende, of waarschynlyke, drukfeilen verbeterd hadt. —— Met den Heer MOHR in briefwisseling zynde, zond hy denzelven zyne Tafel en de Verklaaring: de Heer MOHR ging dezelve, op verzoek van zyn Vriend, met de vereischte, en wy durven zeggen, met die onbegrypelyke nauwkeurigheid, die hem eigen was, na: en vond nog veele feilen, die zynen Vriend ontglipt waren, en voor welke hy de nodige verbeteringen daarstelde; die ook, zo dra zy den opsteller overgebriefd waren, greetig door hem aangenomen wierden. Het is jammer, dat die Tafel niet in 't licht gegeeven is. De Heeren MOHR en VAN DER WEYDE, de laatste toen in 's *Hage* woonagtig, doch zederd, uit hoofde zyner kundigheden, door de Keizerin van *Rusland*, op zeer voordeelige voorwaarden, naar *Rusland* vertrokken, en thans te *Riga*, ten minsten voor eenigen tyd, gevestigd, zyn de eenigen, aan wien die Tafel is medegedeeld geworden.

Het verlies van MOHR zal den verderen opbouw der waare Meteorologie, in ons Land, merkelyk vertraagen, welke reeds door het niet verder uitgeeven der keurige Waarneemingen van den Heer HOLL, thans Kaptein der Artillerie, ten dienste deezer Landen, en het vertrek van den Heer VAN DER WEYDE, naar *Rusland*, zeer veel geleeden heeft.

Wanneer men all', wat MOHR gedaan heeft, nagaat, zal men zich verwonderen, hoe hy den tyd tot alles heeft kunnen vinden: dan, daar hy zich aan alle de ydele vermaaken, en die tydverkwisting, welke veelal den naam van uitspanning draagt, hoewel geenzints aan de aangenaamheden van het gezellig leeven onttrok, had hy meer tyd dan veele anderen overig. Hy kende den waren prys van den tyd. Zyn tydelyk beroep waar te neemen: zich toe te leggen op fraaije Letteren en nuttige Weetenschappen: den Godsdienst, in een uitgestrekten zin te beoeffenen: verdeelde zyn leeven in drie vakken, in geen van welken een oogenblik verlooren was. —— Door het eerste vervulde hy zyne plichten als burger, als mensch, als Echtgenoot: door het ander verschafte hy zich eene aangenaame uitspanning, waar van de vruchten niet alleen hem, maar ook nog daarenboven anderen, ten nutte verstrekten: door het laatste bereidde hy zich

 tot

tot die Godzaligheid, waar van hy de bezitting als het waare doel, en de betrachting als de voornaamste bezigheid van 's menschen leeven, beschouwde. Hy strekte tot een duidelyk bewys, dat waare Godsdienstigheid, eene nauwe gezetheid op alle de plichten, die men daar onder betrekken kan, en het besteeden van veel tyds, in het waarneemen derzelver, geenzints den mensch tot het tydelyk beroep, of het verstand, ter beoeffening van fraaije Letteren of Weetenschappen, minder vatbaar en geschikt maaken; zo als het ongeloof, en dartele waereldlingen, het maar al te veel, doch zonder grond, verspreiden.

DE DEUGDZAAME MAN.

In den Smaak van GESNER.

(Overgenomen uit *Le Conservateur.*)

Op een schoonen Herfstavond zag de gryze LYSANDER, aan zyne deur, na 't westen uitziende, de ondergaande Zon, gelyk hy, langs hoe zwakker, en min brandende.

Van tyd tot tyd hief hy de oogen Hemelwaards, smeekende, dat hy eenen zo vreedzaamen uitgang mogt hebben, by het afneemen zyner dagen. Eenige oogenblikken daar naa deed het Schouwtooneel der Natuure hem het groot aantal zyner jaaren vergeeten. Voor de negentigste reize aanschouwde hy de verwisseling der Jaarsaizoenen. LYSANDER hadt ze altoos met bewondering aanschouwd; hy bewonderde ze nog, en riep uit: „ Hoe „ schoon is de Natuur!"

Voorgevoelende, dat hy ze thans voor de laatste maal zag, bleef hy langen tyd in eene Godsdienstige verrukking opgetoogen. Stil, en zonder gemerkt te worden, hadt PHILANDER, zyn oudste Zoon, zich agter hem vervoegd. Hy bemerkte terstond, vol eerbied, het welspreekend stilzwygen des Grysaarts; doch het ontzag week welhaast voor den drang der liefde: hy wierp zich in de armen zyns Vaders, die uitriep: „ Indien ik dit oogen- „ blik myn leeven eindigde: myn laatste dag zou een „ gelukkige dag weezen!" Zy omhelsden elkander, en hy

hy hervatte.; „ Myn Zoon, zints lang heb ik u een „ Gezang beloofd, een Zang, den *Deugdzaamen Man* „ ter eere. De uure, tot welke ik 't zelve bewaarde, „ is, geloof ik, gekomen" .... en hy zong op deezen trant.

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ Het leeven des Deugdzaamen Mans loopt zo vreedzaam voort als de bedaarde golfjes van eene waterbeekje, door een grasveld ſtroomende; gelyk deeze, „ laat de Deugdzaame overvloed en geluk agter. Gelyk „ deeze wordt hy begeerd, bemind en betreurd.

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ De Natuur waakt altoos over den Deugdzaamen „ Man. Zy is by hem als hy geebooren wordt, en geeft „ hem Ouders, zo wys als teeder, die voor zyne ontluikende kindsheid zorgen, en hem ter deugd vormen. „ Binnen kort wordt hy groot, gelyk zy. Het eerſte „ gebruik zyner kragten is zyne verzwakkende Ouders „ te onderſteunen. Hy zou hun gaarne willen weder„ geeven wat zy hem verleenden. Dan, welhaast ſpreekt „ de Natuur in zyn hart. Hy gevoelt de noodzaaklykheid van eene Wederhelft. Een waardig Voorwerp „ biedt zich zyner onſchuldige begeerten aan. De tederſte liefde neemt hem, welhaast, in de zagtſte banden gevangen. Eene beminnelyke en talryke Naakomelingſchap is de vrugt van eene zo heilige Egtverbintenis. Het geluk hunner Kinderen maakt hun geluk uit. Zy kunnen op eene regtmaatige wedervergelding hoopen. De jaaren vermenigvuldigen: het „ Deugdzaam Paar kromt zich allengskens onder dien „ last. Het bezwykt eindelyk, beweend van de hunnen; en over deezen te vrede, ſterven zy, gelyk zy „ geleefd hebben.

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ De Ongelukkigen zegenen den Deugdzaamen Man! „ Hy wordt door zyne Landgenooten bemind, door den „ Buitenlander geagt. De ſtreelendſte vermaaken verzamelen zich rondsom zyn nederig dak. Vrolyke geſprekken, onſchuldige ſpelen, vullen zyne ledige uuren aan, gieten een ſaus over zyne maaltyden, en „ rusten hem toe tot nieuwen arbeid. Tot voltooijing

„ van zyn geluk, zit de Vriendschap, de trouwhartige
„ Vriendschap, aan zyn tafel.

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ Voor den Deugdzaamen Man is de dageraad altoos
„ schoon, de dag helder, en de natuur steeds in haar
„ Lentekleed. Het ontwaaken van den Deugdzaamen is
„ het hervatten zyns gelukstaats: zyn dag is reeds by
„ overdenking besteed; de ongelukkige telt voor hem de
„ voorby gaande oogenblikken. De nagt verrast den
„ Deugdzaamen niet, voor dat hy den dag wel besteed
„ hebbe. Een zagte slaap sluit als dan zyne oogleden:
„ hy slaapt, niet vreezende door knaagingen van binnen
„ wakker gemaakt te zullen worden. Vrede is de gezel-
„ linne der Onschuld. De stilte des middernagts is niet
„ grooter dan die van zyn hart.

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ De Snoodaart deelt, wel is waar, met den Deugd-
„ zaamen in het genot des Daglichts. De Nagt strekt
„ over beiden de donkere vleugels uit. De Natuur schenkt
„ den eenen zo wel als den anderen haare weldaaden.
„ Dan, welk een groot onderscheid maakt zy tusschen
„ Deugd en Ondeugd! Die zelfde geschenken, welke
„ het geluk uitleveren van den Deugdzaamen, welke ze
„ weet te genieten, dienen ten bron van rampen voor
„ den misbruikenden Boozen. De Wyn, die de kragten
„ der Maatigen versterkt, beneemt ze den Onmaatigen.

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ Zomtyds verdonkeren dikke wolken de anders heldere
„ dagen des Deugdzaamen: zyne vermaaken worden door
„ smerten overdwarst; doch zulks is eene verstandige
„ voorzorge van de Natuur, om hem de waardye des Ge-
„ luks te beter te leeren kennen. Welk een tegenspoed
„ hem bejegene, hy bewaart altoos een goed Hart; een
„ opregten Geest; een zuivere Ziel; eene troostftemme
„ spreekt steeds in zyn binnenste. Vrees niet, gy zyt
„ Deugdzaam!

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ De Natuur bemint den Deugdzaamen. Zy schenkt
„ hem eene gelukkige Kindschheid, eene bevallige Jong-
„ lingschap, en gerusten Ouderdom. Zy geeft hem ver-
„ standige Ouders, eene kuische Egtgenoote, liefheb-

„ ben-

„ beide Kinderen, waare Vrienden, eene volmaakte ge-
„ zondheid, een vrugtbaaren akker, een gelukkig leeven,
„ en zagten dood. De Deugdzaame is een gelukkige Zoon,
„ een gelukkig Egtgenoot, een gelukkig Vriend!

„ Wat is het aangenaam Deugdzaam te leeven!

„ Maar de traanen biggelen u ten ooge uit," sprak de Grysaart; zyn Zoon weder omhelzende. „ 't Is my een „ wellust u zo aangedaan te zien op dit geschetste beeld „ eens Deugdzaamen Mans. Wees altoos Deugdzaam, en „ gy zult altoos gelukkig zyn!"

Dit waren de laatste woorden van LYSANDER. Hy wist niet, dat de dood, die reeds eenige oogenblikken agter hem gestaan hadt, een tooneel zo teder niet hadt willen stooren door 'er op te verschynen. Dan nauwlyks hadt de oude LYSANDER voleindigd, of hy vertoont zich. Hy ziet hem zonder schrik; en wagtte den slag zonder vreeze. Hy omarmde PHILANDER nogmaals. De Dood bediende zich van dat oogenblik... en hy gaf den geest in de armen eens Zoons, in wien hy herleefde.

AANMERKINGEN OVER DE TOONEELLIEFHEBBERYEN BUITEN DEN SCHOUWBURG, ONDER BYZONDERE PERSOONEN.

(Uit het *Engelsch.*)

Van de veelvuldige nabootzingen des Leevens en der Zeden, door de Kunst vertoond, is 'er geen de natuur zo naby komende als een Tooneelstuk, verfraaid door de uitspraak en gebaaren des Acteurs, en door alle de fraayheden van het tooneel. Schoon in de daad zyn de denkbeelden door het penseel verwekt; de kleur, de waarheid der afbeeldinge, zetten het doek als 't ware leeven by. Maar welk een PARRHASIUS of APELLES kan beweeging schilderen? Hier schiet hunne verwonderenswaardige kunst te kort: doch het Tooneeldicht, met Tooneelbedryf gepaard, vergoedt dit gebrek ten vollen, en zet aan de navolging de houding van 't weezen by.

Kunsten, zo veel vermaaks verschaffende, mogt men, met allen grond van reden wagten, dat een algemeen gunstig onthaal zouden ontmoeten. De Ondervinding beantwoordt

woordt; hier aan volkomen. Men leest nauwlyks van eenige Eeuw, of de beschryving van eenig Volk, of men ontdekt 'er de voetstappen van Tooneelvertooning; doch in geen land heeft men het Tooneel driftiger gezogt dan in *Engeland*; daar het Tooneeldicht, om van geen anderen te gewaagen, zyn SHAKESPEAR, en het Tooneel zyn GARRICK, vondt.

Zo groot zyn de bekoorelykheden van het Tooneel geweest, dat veelen in den hoogsten leevenskring, niet te vrede met alléén Aanschouwers te zyn, eene blaakende drift gevoelden, om het Treurtooneel te betreeden of een Blyspel uit te voeren, en de toejuichingen van een byzonder daar toe geschikt gezelschap te behaalen. Voortyds heeft men het beroep eens Tooneelspeelers op eene gansch onredelyke wyze verlaagd. 't Was een onheusch begrip, de zodanigen, die de fynste en kieschste aandoeningen der menschlyke natuure wisten uit te drukken, onder het uitvaagzel der Maatschappye te rangschikken. GARRICK werd eens, zo my voorstaat, op het land aangezien voor een Acteur, en, in gevolge van dat denkbeeld, niet zeer beleefd behandeld. Hy bragt veel toe om waardigheid by te zetten aan een beroep, 't welk, indien het waargenomen wordt op eene wyze als hy het bekleedde, dezelve ongetwyfeld verdient. De gewoonte om Tooneelstukjes te speelen, welke ingang gevonden heeft by aanzienlyke en ryke Familien, zet het Acteurschap agting by, en doet Lieden, door de Wetten hier te Lande eertyds weinig beter dan Landloopers beschouwd, voorwerpen van bewondering en naavolging worden. De schoonste Dames leggen zich toe om de bevalligheden en kragt van voorstellen van een ABINGDON en een SIDDONS na te streeven; Lords en Baronnen hebben zich vernederd om Leerlingen te worden van hedendaagsche ROSCIUSSEN.

Niets kan het landverblyf meer veraangenaamen dan de heerschende smaak om Tooneelstukken te vertoonen, onder Vrienden, Kennissen en Bloedverwanten. Muzyk, Dichtkunst, Schilderkunst, Kleeding, persoonlyke schoonheid, en beschaafde uitspraak, vereenigen zich om allen te behaagen, die toegelaaten worden om deel te neemen aan dit verlustigend onthaal. Geene ruwheid en boersche onbeschoftheid verhindert de Acteurs. De Toekykers en Aanhoorders brengen met zich het besluit om vermaak te scheppen: gebeurt het dat zy 't zelve niet in allen deele vinden, zy hebben te veel dankbaarheid voor de uitnoodi-

diging, te veel vriendschap voor den Eigenaar des Tooneels; te veel natuurlyke of verkreegene beleefdheid om dit ongenoegen te ontdekken. —— Dus verre gaat alles zeer goed. Men is wel in zyn schik: en, wenscht eenigt om voldoening, waarom zou zy dezelve weigeren, daar zy die zo schadeloos en onbeledigend kan bekomen.

Doch 'er treedt een ernstig Opmerker binnen, en waagt het, met een lompe houding, de Onschuldigheid der Vermaakneemingen in twyfel te trekken. „ O!" Roept de samenvergaderde menigte uit, „ hy is een Methodist, „ een Puritein, en Pylaarbyter. Dryf hem uit. Dat wy „ de deur sluiten, om, zonder zulke beletzels, ongestoord, „ vreugd te raapen!" —— Ik moet bekennen dat de aanmerkingen van den Indringer zeer te ontyde zouden komen, en zeer ongepast zyn in een Tooneelgezelschap onder het speelen; doch laat ons hooren of die de Onschuld deezer Vermaakneemingen in twyfel trekkende Man ook iets te zeggen hebbe, waar aan iemand een kwartier uurs het oor zou willen leenen, terwyl hy onder de handen van den Kapper zit, of bezig is de wangen te blanketten om zich gereed te maaken tot het Spel, dat dien avond zal vertoond worden.

Naardemaal 'er openbaare Schouwburgen zyn, heerlyk onderhouden ten algemeenen dienste, is het zeker, dat het Vermaak en de Leering, uit het Tooneelspel te haalen, daar kan verkreegen worden, zonder de moeite en de kosten van een byzonder Tooneel aan te leggen en te onderhouden; eene moeite, welke menigmaal zo veel tyds wegneemt, dat zulks inbreuk doet op aangelegene Pligten deezes leevens; en kosten veroorzaakt, die aanleiding geeven tot het pleegen van onregt, tot verlegenheid, en verderf. De zodanigen, die anderzins hun tyd en geld in nutte verrigtingen zouden besteed of tot werken van liefdaadigheid bekeerd hebben, vinden zich buiten staat en ongenegen, om een van beide te doen, wanneer zy hunne gedagten gevestigd en hunne inkomsten geschikt hebben tot de kostbaare ydelheden des Tooneels, en om niet glans, de veelvuldige benoodigdheden van een byzonder Tooneel te verschaffen.

Men mag misschien in twyfel trekken, of verscheide standen der houdingen, waar in door drift vervoerde Gelieven op het Tooneel onvermydelyk komen, wel gunstig zyn voor die Deugden, welke strekken om de rust des Huislyken Leevens te bewaaren. Schoone Kleeding, verruk-

rukkende gesprekken, tedere omhelzingen, boezemen denkbeelden van Liefde in Harten, die dezelve zonder misdaad niet kunnen huisvesten.

Eene andere ongunstige omstandigheid voor de Zeden bestaat hier in, dat de meeste onzer *Engelsche* Blyspelen, die men 't hoogst schat, zo schaamteloos onzedig zyn, dat ze de Ondeugd aanpryzen met alle de verfraaijingen van vernuft en schitterende hoedanigheden; en de belangrykste Deugden ten toon te stellen door de Betragters derzelven, als belachlyke Voorwerpen ten tooneele te voeren. Zulks te hooren is hoonend genoeg; maar het van buiten te leeren, en het aan te dringen, door bestudeerde bevalligheden van tooneelvertoon kan geen goede uitwerking doen op de Zeden van den Acteur. Zulke rollen te leeren, en uit te voeren, zal, waarschynlyk, by Tooneelspeelers van hun beroep, minder nadeelige uitwerking baaren; dewyl zy, om den broode speelende, dikwyls hun rol speelen met wederzin, en als een lastige taak volbrengen: maar de Heeren en Dames, die Acteurs en Actrices zyn, moet men aanmerken als vrywilligers, en men mag veronderstellen dat zy het Character of de Gevoelens, welke zy vertoonen, uit eigen beweeging en naar eigen keuze, aanneemen.

De zugt tot het Tooneel is in geenen deele bepaald tot de bevalligheden der Dichtkunste, of de bekwaamheid van het wel uitvoeren. Veelen worden op het Tooneel gelokt, om de Bevalligheden van hun Persoon, in Tooneelkleeding, en in verrukkende houdingen, te vertoonen. Blanketzel en een los gewaad by 't kaarslicht hebben iets zonderling schitterends. De oogen van een talryke menigte op zich gevestigd te hebben, ten tyde dat men ten voordeeligst uitgedoscht is, moet aller verrukkends weezen voor hun, die enkel leeven om zich te vertoonen en bewondering te bejaagen. —— Ik vrees eene stellige waarheid te zullen spreeken, wanneer ik verzeker, dat de smaak voor de Tooneelliefhebbery veel toebrengt om trotsheid en praalzugt te kweeken; en de overgang van deeze tot ondeugd en elende is maar al te gereed.

Wat zal ik zeggen van de eenvoudige pligten des Huislyken Leevens? Zy komen laag, gemeen, en beuzelagtig voor aan Ouders, met de Tooneeldwaasheid bevangen. Zy, die op het Tooneel in traanen wegsmelt op 't gezigt van ingebeeld Leed, kan haare Kinderen verwaarloo-

loozen: dewyl de bezorging deezer Wichten geschieden moet in de Kinderkamer, waar geene menigte vergaderd is om de traanen haarer Aandoenlykheid te zien, en met toejuiching te beloonen. De tyd, zo wel als de oplettenheid, besteed in de voorbereiding tot de volvoering van het Tooneelspel, staan het behoorelyke Ouderlyke toevoorzigt op de Familie in den weg. Ongevoelige Ouder! die geveinsdlyk weent om uw eigen trots voldoening te schenken, en uwe lieve Zuigelingen uwe borst onttrekt; zo dat zy het knellen van weezenlyk leed gevoelen, onder de losse of harde behandeling van gehuurde Vreemden! Terwyl gy nederknielt in al de gemaakte vervoering des Tooneels, is 'er een, door u ter Wereld gebragt, die tot u roept in de taal der smerte; maar gy wilt niet hooren. De bekwaamsten om eene aandoenlyke rol te speelen zyn niet zelden meest van waare aandoenlykheid verstooken. Laat ons niet meer zien uw lange fluweele sleep, uw hangend hair, uw van en aan 't oog gehouden zakdoek. Toon u niet meer begeerig om de bedroefde Moeder op het Tooneel te verbeelden; maar keer huiswaards, wees de goede Moeder in uwe Kinderkamer, en in uw Huishouden.

Doch niet alleen worden de kleine Kinderen verwaarloosd; maar de tedere liefdebanden tusschen Man en Vrouw loopen gevaar van verrekking, van stukken breeken, door de heerschende zugt tot byzondere Tooneelliefhebberyen. Eene Dame speelt de rol eener Vrouwe of geliefde Heldinne met een Ligtmis, die niet verzuimt zich zelven aan te pryzen, door de bekoorelykheden van Kleeding, Houding en Uitspraak: een Heer speelt de rol eens Verliefden by een Voorwerp zo bevallig dat het bezwaarlyk valle eene Liefdedrift voor te wenden, zonder dezelve te voelen. Wie moet niet toestemmen, dat zodanige omstandigheden gevaarlyk zyn? en de diep vervallen staat waar toe Huislyk-Geluk en Huwelyks-Trouwe tegenwoordig vervallen is, billykt het in de Vrienden van Deugd en goede Orde, hunne poogingen aan te wenden, om alle bedryven, in de minste maate geschikt om dezelve te verminderen, of te raaden.

Ik zal my niet nederzetten om myne beschryving van de onheilen, welke uit den heerschenden smaak, voor byzondere Tooneelvertooningen, kunnen voortkomen, breeder uit te haalen. Myne schroom en vrees is misschien ongegrond en ingebeeld. Eéne waarschuwing, nogthans, kan

kan geen kwaad doen, en zal mogelyk ſtrekken om de geduchte onheilen te voorkomen.

Naardemaal de ſchoonſte Tooneelſtukken, op de volkomenſte wyze, vertoond worden op de openbaare Schouwburgen; ware het te wenſchen, dat de Liefhebbers van dezelve, zich vernoegden met het vermaak 't welk dezelve kunnen opleveren. Zyn zy, in de daad, Liefhebbers van Tooneelſpelen, bezitten zy ſmaaks en verſtands genoeg, om wellust te kunnen ſcheppen uit een ſchoon ſtuk, afgeſcheiden van Kleeding, Tooneelbetovering; waarom laaten zy het dan niet berusten by het leezen der beste Tooneelwerken, in hun kamer, of dien kring huns Huisgezins? Vermaak en Leering zouden de zekere gevolgen zyn van zulk een Tydverdryf, zonder de mogelykheid van eenig gevaar, mits de Stukken met oordeel en kieschheid worden uitgekoozen. Kosten, en duizende ydel- en dwaasheden, waar toe de byzondere Tooneelliefhebberyen maar al te veel aanleidinge geeven, zou men, langs dien weg, vermyden.

De Schryvers en Uitſpreekers van Voor- en Naaredenen naar de Mode, en de geheele ſtoet van Heeren en Dames, Acteurs en Actrices, worden, wat zy ook mogen zeggen van ſmaak voor Dichtkunst, en zugt tot ſchuldloos Vermaak, waarſchynlyk gedreeven door eene heimlyke grootsheid, dat veel vermogend roerzel van het menschlyk hart. Zy ſlaan ongelukkig een weg op, naar allen ſchyn meer geſchikt om een zwak te doen toeneemen dan om 't zelve te verminderen, 't welk, zo geen Ondeugd op zichzelve, geſchikt is om 'er de Moeder van te worden.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Men vind zeer vele menſchen, welke een ſlegt gebruik maken van den openbaren Godsdienst. —— Het is te beklagen, dat dezelve maar al te veel by de meeste menſchen op eenen zeer lagen prys ſtaat. —— Wanneer men naar de reden vraagt, krygt men veelal een ander antwoord, dan men zou verwagten. Zo ook, als men vraagt, of ze van de noodzakelykheid, om God openbaar te dienen, niet overtuigd zyn. —— Op de laatſte vraag zyn 'er maar zeer weinigen, die 'er ontkennend op zullen antwoorden. —— Die de vraag dan toeſtemmend beantwoorden; hoe zullen deze het ſtellen met hunnen pligt? Want is de openbare Godsdienst noodzakelyk; dan is de

waar-

waarneming van denzelven een onvermydelyke pligt. —— Dan, de eerste vraag zal men al veel op deze manier beantwoord krygen: „ Ik kan t'huis God zo wel dienen als in de kerk." —— Dat is zo; maar tusschen iets te kunnen doen, en het waarlyk te doen, is een hemelsbreed verschil. —— Indien men het nagaat, zal men doorgaans bevinden, dat zy, die zulk een antwoord geven, dat voor een aflegger gebruiken, en veelal ongodsdienstige menschen zyn. Zy, die praten, van God even zo wel t'huis als in de kerk te kunnen dienen, denken niet eens aan God, veel minder dat ze Hem zouden dienen. Zy houden zich veelal bezig met geheel andere zaken, met beuzelingen, of ook wel met zulke, die hen van God geheel aftrekken. —— Dan, een ieder bedenke vry, of de groote Maker aan zyn Maakzel ten goede kan gedenken, dat nimmer aan Hem gedenkt; dat niet eenen enkelen dag van de week wil afzonderen, om zyn' Maker, Onderhouder, en getrouwen Weldoener, die zo vele ongehoudene weldaden bewyst, opzettelyk in het openbaar te dienen!

Wanneer men wel let op het oogmerk en het einde, waartoe de openbare Godsdienst is ingerigt, —— waarom men eigentlyk openbaren Godsdienst viert; dan zal men bevinden, dat zulks met geen ander oogmerk geschied, dan om met de zaamvergaderde Gemeinte, als één énig man, éénparig en gemeenschappelyk, God te dienen, te verheerlyken, en gezamentlyk de nooden der vergaderde Gemeinte, in een gemeenschappelyk Gebed, ten Hemel op te zenden. —— Om dezen Godsdienst in eene geschikte orde te verrigten, moet de Leeraar dienen als de mond der Gemeinte, door welken zy tot God spreekt. —— Dan, let men nu verder op de daad, het bedryf van den Godsdienst zelven, dan zal men bevinden, dat die vooral, zo niet geheel, gelegen zy in het Psalmgezang, en in het Gebed, —— om den Oneindigen met Gezang en Gebeden te verheerlyken, zynen naam groot te maken, en voor zich alles af te smeeken, wat men voor zich noodig heeft, —— hierom komt de Gemeinte zamen, daarom vergadert men byéén. Maar tot deze Godsdienstige verrigting is alleen geschikt het Gebed met het Psalmgezang. Dan, loopt het nu niet lynregt tegen deze Godsdienstverrigtingen aan; wanneer men die gemeenschappelykheid uit het oog verliest? —— Dit doet men nochtans gewisselyk, met zo onderscheiden in den openbaren Godsdienst, en niet algemeen, te bidden; met voor zo vele byzondere zoorten te bidden, gelyk men thans veelal doet; terwyl de Gemeinte niets voor zich zelven, maar alles voor menschen buiten de Vergadering, bidt. —— Word men niet op- en zaamgeroepen, om zynen Godsdienst gezamentlyk te vieren? Wat is 'er dan ongerymder, om geene dan nooden

van

ie eigen, aan *God voor te dragen;* ling, —— en *zich zelven voorby* yéén om voor *zich zelven te bid*-zulks voor anderen doen, en *zyn* Dat is, als of *ik een verzoek by* ende doen, *zulks deed voor een* is het geval van die onderscheiden r dikwils zoorten van menschen voorgedragen, die in het geheel egenwoordig zyn; in welk geval orden, als ledige klanken, onnut nen.

uitersten noodzakelyk is het niet gdzame Ingezetenen te hebben; noet de Jeugd wel opgeleid wo-vooral niet verwaarloosd worden. boezeming der vreeze Gods, en twee pligten men gevoegelyk kan eding der Jeugd, alle de pligten en, behoort men ook nog te voe-ind. Hy tog, die zyn Vaderland trent hetzelve word, of deszelfs gens gaat opofferen, die zet zyne der deugd, en zal wel dra niet aan God en zynen evenmensch . De liefde tot het Vaderland is de opoffering onzer allerdierbaar-

✲ ✲

✲

✲

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DE VERWANTSCHAP TUSSCHEN DE ZEDE- EN STAATKUNDE, *door den Baron* CAREL VAN DAHLBERG, *op de Academie der Weetenschappen te Erfurt voorgeleezen.*

(*Vervolg van bladz.* 124.)

Wy hebben, voorheen, beweezen, dat de Staatkunde niet alleen ſtrookt met de Algemeene Beginzelen der Zedekunde; maar dat ze ook zamenſtemt met de byzondere takken van dezelve. —— 't Zal, nogthans, van aanbelang weezen, de vraag te beantwoorden, van waar het kome, dat deeze waarheden niet algemeen zyn aangenomen?

De Geſchiedenis toont ten klaarſten, dat de Betrekkingen, tusſchen de Zede- en Staatkunde, niet dan zeer gebrekkig gekend zyn.

Men kan over de daadlyke vorderingen der Zede- en Staatkunde niet oordeelen, volgens de Godſpraaken van eenige Wysgeeren. De geest van eenige Wyzen zweeft dikmaals veel hooger dan de kundigheden hunner Eeuwe. De Wetten, de Geſchiedenisſen, de Vredehandelingen, zyn de Gedenkſtukken, uit welken men den trapswyzen voortgang, der daadlyk bewerkſtelligde Algemeene Zedekunde, moet beoordeelen. Die voortgang, onbetwistbaar in deszelfs uitwerkingen, is onmerkbaar in zynen loop, gelyk de meeste veranderingen der natuure. 's Menſchen geest is derwyze geſteld, dat dezelve in 't eerst toegang verleent aan verſtandlyke indrukken; doch niet wys wordt, dan door ondervinding. Dezelve begint met het ontdekken van verſpreide waarheden, en gaat van dezelve voort tot algemeene. Deeze gangſtreek is duidelyk uitgemerkt in de Geſchiedenis der Algemeene Zedekunde.

De Wilde Volken waardeeren de Lichaamskragten boven alles, gelyk de Wilden van *America*, de *Grieken* in de

de Helden-Eeuwen, en de oude Noordsche Volken. — Wanneer de kundigheden eenigzins by hun begonnen door te breeken, bewonderden zy de zodanigen, die de hachlykste onderneemingen volvoerden, als de Helden by HOMERUS. De waare Betrekkingen, die Menschen tot elkander hebben, zyn veel laater bekend geworden, en nog veel laater door Wetten vastgesteld.

't Vaderlyk Gezag is, door 't *Romeinsche Regt*, eerst in de behoorelyke paalen gebragt.

De Slaaverny is, met het invoeren van den *Christlyken Godsdienst*, vernietigd.

De Dienstbaarheid der Bezoldigden is veel laater gemaatigd.

Nog laater heeft men zich toegelegd op de beginzelen van het gedrag der Staaten, jegens elkander, het Volksregt. DE GROOT en PUFFENDORF hebben, over dit onderwerp, een nieuw licht verspreid, en MONTESQUIEU zette 'er nog meer klaarheids aan by.

Ondertusschen zyn de volgende Grondregels nog niet by al de wereld doorgedrongen en aangenomen; dat de eene Staat zich jegens den anderen te gedraagen hebbe, wat het Regt betreft, als de eene Mensch jegens den anderen, dat men geene agting, geene bewondering, verschuldigd is dan aan hem, die het zyne toebrengt, tot het geluk der Menschen, —. dat alles, wat daar toe niet strekt, geen waare Staatkunde mag heeten.

Tot nog stelt men meer in de Grootheid van een Staat, dan in de Goedheid des Bestuurs, of der Gesteltenisse. Men vindt nog Staatslieden, in andere opzigten agtenswaardige Staatslieden, die zich kunstenaaryen veroorlooven, jalousy en wantrouwen verwekken, en voorwendzels gebruiken. Veelen houden het nog voor enkele grootspraak, wat men tegen zulk een gedrag inbrenge. De waarheid baart haare uitwerking niet, dan wanneer ze ten behoorelyken tyde gesprooken wordt. De goede Abbé DE ST. PIERRE, dien men in zyne Eeuw belachte, zal de lofspraaken der volgende Eeuwen wegdraagen.

De kennis van alle bondige waarheden heeft haar zaadbeginzel in 's Menschen Ziel. De Godlyke Openbaaring ontwikkelt het, en zet 'er haar zegel op: ondertusschen verloopen 'er eeuwen by eeuwen, eer deeze waarheden in zwang gebragt worden. 't Is met andere Weetenschappen zo niet gelegen, maar de driften, de gebruiken, de vooroordeelen, van alle Menschen, verzetten zich tegen het

het daadlyk aanneemen der Algemeene Zedekunde. Om het Menschdom te verlichten en te vormen, zyn Eeuwen even zo te agten als Jaaren, voor byzondere Perſoonen.

Naardemaal men waargenomen heeft, dat de veranderingen, zo in 't Natuurlyke als in 't Zedelyke, ongemerkt toegaan, vraagt men, of in dit ſtuk vorderingen gemaakt zyn? Dit kan men niet wel lochenen.

Te verwonderen is het niet, dat men langen tyd noodig gehad heeft, om de Verwantſchap tusſchen de Zede- en Staatkunde te leeren kennen: die betrekking is veelal beneden den gezigteinder, waar toe der Menſchen oog reikt.

De eerſte Aandrift doet elk op zyn eigen welweezen bedagt zyn. Een Mensch, met edele beginzelen vervuld, zoekt daarenboven goed te doen aan zyne Vrienden, en aan zyn Vaderland: maar wie is 'er op bedagt, om ook het Voordeel van Vreemden te willen behartigen? Hy, die de welvaard zyns Vaderlands beperkt ziet, door den bloeienden ſtaat van een vreemd Gewest, koestert deswegen veelligt Volkshaat. Indien deeze haat losbarst, en een ſtryd veroorzaakt, benadeelen die beide Staaten elkander, en, naa uitgeput te zyn, ſluiten zy den Vrede, om, geduurende denzelven, nieuwe kragten te verzamelen, met welke zy eerlang den Oorlog op nieuw beginnen. Hoe zeldzaam is het, dat de Staatkundige de gevolgen van dien wrok ziet en gevoelt! Hoe zeldzaam vindt hy zich, in 't geval, dat de Oorlogsvlam zyn huis verteert, zyne goederen verſlindt, of dat hy 'er zyne Kinderen aan opoffert! Maar, indien de Staatkundige zyne eigene en perſoonlyke belangen voorby, en alleen op het welzyn van den Staat, ziet, is de ondervinding zyne beste Leermeestresſe. Hoe weinig jaaren kan men beſteeden in een noest werkzaam leeven! Dikwyls loopt 'er veel tyds voorby, eer de heillooze gevolgen der gepleegde onregtvaardigheden zich doen gevoelen, en de verouderde Staatkundige ziet veeltyds de waarheid, voor de eerſte keer, op 't einde zyns leevens.

't Valt my bezwaarlyker, de grensperken te onderſcheiden, waar de Pligten van een Staatsman, en die van een Burger, elkander ontmoeten. De luister, die den Staatsman omringt, en zyn vermogen, hebben bekoorelykheden, die onbemerkbaar indringen in het Beroep van den jongen Staatsdienaar; hy wenscht wel te doen, doch hy ſtreelt zich heimlyk ook met de gedagten, dat hy de mid-

delen heeft, om, in een' zô verheeven ſtand, voldoening te ſchenken aan zyn ſmaak. Wanneer hy, door Eerzugt aangeprikkeld, veele zwaarigheden te boven geworſteld, en dikwyls, door laage kuipery, tot het voorwerp van zyn verlangen gekomen is, valt het hem dan gemaklyk, het welzyn van den Staat alleen meer te agten dan zyne Vrienden, dan het genoegdoen aan zyne geliefde neigingen? Kan hy, die voorheen zo gaarne zyne lusten botvierde, die een vrolyk leeven zogt te leiden, die alleen bedagt was op 't geen een klein getal Vrienden welgelegen kwam, zich bedaard nederzetten, om zich met het welweezen der menigte te bemoeijen? Kan hy daar aan zyne geliefkoosde lusten opofferen? 't Is alleen in voorbyſnellende oogenblikken, dat hy troost en' uitſpanning kan vinden, in 't vervullen der Pligten van Vader, van Egtgenoot, van Vriend.

Weinigen zeggen dit zich zelven met kloek beraadenheid; weinigen zyn in ſtaat, het algemeen welweezen te beſchouwen met een albevattend oog. De aangeboore kortzigtigheid is oorzaak, dat de Menſchen niet gemaklyk de waare Betrekkingen zien, tusſchen de Staat- en Zedekunde. Doch elk kan tot deeze kennis geraaken: de bron ligt in de kunde van de Geſchiedenis der Wereld. Daar leert de Staatsman meer voordeelen trekken van de ondervinding veeler duizenden van jaaren, dan van zyne eigene; daar ziet hy Steden en Vorſtendommen opkomen en te gronde gaan, de deugd, de ſtandvastigheid en voorzigtigheid, zegepraalen over grootheid, magt en list; daar ontdekt hy, dat het blind geluk nu eens de dwaasheid en het fraay vernuft begunſtigen, of den nek toekeeren; doch wordt tevens gewaar, dat de wysheid, en rechtſchaapenheid van inborst, het blinde lot tart, zich naar deszelfs nukken niet ſchikt, en zich te vrede houdt, met inwendig genoegen, in die omſtandigheden, wanneer de Snoode niets heeft dan ſchande en ſmerte. De Staatsman leert uit de Geſchiedenis, dat hy, die anderen wil regeeren, vooraf moet weeten zich zelven en zyne lusten te regelen. Hy vindt in het leeven van eenen SULLI, van eenen XIMENES, en van zo veele groote Mannen in alle eeuwen, voorbeelden, die de ziel verheffen. Zyn gezigt wordt uitgebreid, hy houdt zish overtuigd, dat de waare Staatkunde met de Zedekunde overeenſtemt.

In alle tyden zullen 'er SEJANEN en ALBAS gevonden wor-

worden; doch, in verlichte Eeuwen, zullen zy ſchaarſcher, en hun woede zal minder blind, zyn.

Men bemerkt, overzulks, dat de Zede- en Staatkunde allengskens zich gevestigd hebben. —— Doch dat wy het oog op onze tyden vestigen, eens naa gaan, welke denkbeelden men in dezelve vormt van de Verwantſchap, tusſchen de Zede- en Staatkunde.

In het Tafereel onzer dagen zyn de ſchaduwen ſterk. De Gouddorst, de verſmaading van goede Zeden, de Monopolien, de Slaavenhandel, de Zeeroveryen, de zugt om zich boven anderen te verheffen, misvormen 't zelve; doch dergelyke ſchaduwen zien wy in de Tafereelen van alle Eeuwen; zonder dat ze verzagt worden door een in 't verſchiet opdaagend licht, 't welk wy thans mogen zien aanbreeken. Uit verſcheide oogpunten doet zich een dageraad op, die een algemeen licht belooft. Men begint te gevoelen, hoe ſchadelyk het is, zonder noodzaaklykheid, paalen te ſtellen aan de Vryheid; dat de waare Kragt en het Geluk beſtaan in de goede verſtandhouding van menigvuldige Staaten; dat de Oorlog de Landen ontvolkt, en de Schatkisten nutloos uitput; dat de Magt en het Heil van een Staat niet gezogt moet worden in de hoeveelheid van vierkante mylen gronds; maar in de Volkrykheid en de goede Orde; dat nutte Inrigtingen een Land meer voordeels toebrengen dan Vermeesteringen; dat de Aanmoediging meer weezenlyk inkomen bezorgt dan Dwangmiddelen.

De Verdraagzaamheid, het Licht der Onderwyzinge, de Weldaadigheid, de Orde, verſpreiden zich van alle kanten in de Staaten van *Europa*; onze Eeuw mag roemen op Monarchen, Prinſen en Staatsmannen, die de Naakomelingſchap zal bewonderen.

Roem en Voorſpoed zy het deel des Staatsmans, wiens Staatkundige Gevoelens en Daaden ingerigt zyn, overeenkomſtig met de Grondbeginzelen der Algemeene Zedekunde; die, te vrede binnen de juiste perken van zynen ſtaat, ſteeds wederſtand biedt aan 't Onregt, die van bedriegen, noch bedreigen, weet, die billyk is jegens Vreemden, en yverig in het handhaaven der Vryheid en het bevorderen des Voorſpoeds, een Vader des Volks, die GOD en de Deugd eerbiedigt! —— Zodanig een Staatsman is, misſchien, veel grooter dan de Overwinnaar, zeker veel grooter dan de Vermeesteraar. Indien de Voorzienigheid hem gebruikt als een Werktuig in de

hand eens magtigen Vorsts, in eene Eeuw, zo ryp voor het goede als de onze, kan hy een Tydperk in de Geschiedenis stellen, een Voorbeeld geeven, Naavolgers lokken. Maar wie durft zich belooven, zich gelyk aan dit verheeven Character te zullen gedraagen? — Eene zamenloop van omstandigheden werpt, als 't ware, onoverkomelyke hinderpaalen op.

In den loop der Wereldsche zaaken verheffen zich dikwyls wolken, die jaaren lang de zuiverste inzigten verdonkeren. De noeste werkzaamheid van den grootsten Man is niet genoegzaam, om het licht aan alle kanten te verspreiden, en de klaarheid van 't zelve te bewaaren. Sterfgevallen, Staatsgistingen, Misverstanden, Tegenwrytingen, Boosaartigheid, Halsstarrigheid en Vooroordeel, kunnen de beste oogmerken verydelen. Te deezer oorzaake moet de Staatsman, zonder zich te laaten verschrikken, of van 't spoor te laaten brengen, met kloek beraadenheid zyn besluit volvoeren. Proeven, tot nog mislukt, kunnen tot voorbereidende middelen dienen, om, in een gunstiger tydsgewrichte, een gelukkig slaagen te wege te brengen. Dat de luister van den Stand, welken hy bekleedt, hem niet verblinde, dat hy bedenk, hoe die luister niet meer zal bestaan voor 't oog der Naakomelingschap, 't welk alleen zich zal gevestigd houden op de poogingen, door hem aangewend, om het Algemeen Nut een daadlyk bestaan te geeven. Dat de gelegenheden, om die poogingen te werk te stellen, hem altoos dierbaar zyn. Indien alle mogelykheid ten dien opzigte verdwyne, komt hy in den zonderlingen toestand, waar in hem geene andere keuze overblyft, dan een Medepligtige in snoode stukken te weezen, of zyne Bediening neder te leggen. —— Dat hy geen oogenblik in twyfel hange! Hy zal zyn troost, zyn geluk vinden in een Amptloos leeven, en het getrouw volbrengen van Burgerlyke Deugden. Het voorbeeld van zyn besluit zal een laatste Weldaad voor den Staat weezen. Dat hy zich aanmerke als een Middel in de hand der Voorzienigheid, geschikt om het ryk der Deugd en der Waarheid uit te breiden. —— De Deugd en Waarheid zullen zegepraalen, en het Geluk des Menschdoms bloeien, wanneer de Ondervinding al de Wereld overtuigt, dat de Zede- en Staatkunde, in den grond der zaake, dezelfde zyn.

WAAR-

WAARNEEMING WEGENS HET NUT VAN DE KOUDE BADEN, IN DE ZOGENOEMDE ENGELSCHE ZIEKTE (*Rachytis*). Door * * * *M. D.*

Men vind weinige Landstreeken, waarin deeze Ziekte der Kinderen menigvuldiger voorkomt dan in ons Land, en het vereischt dus dubbeld de aandacht der Geneesheeren, om op middelen bedacht te zyn, waar door deeze Ziekte of voorgekoomen, of geneezen, kan worden. Het ontbreekt ons, wel is waar, aan geene Geneeskundige Voorschriften daaromtrent; doch zal men ons moeten toestemmen, dat deeze Geneesmiddelen, in zeer veele gevallen, of onvoldoende zyn, of ten minsten langen tyd vorderen, voor dat zy aan onze verwachting beantwoorden.

Wanneer men ondertusschen den aart deezer Ziekte een weinig naadenkt, wanneer men overweegt, welke verslapping deeze Ziekte in de uitwendige deelen van het Lichaam voortbrengt; en tevens in aanmerking neemt, welk een heilzaame uitwerking het koude water, van buiten aangebragt, bezit, dan moet men zich indedaad verwonderen, dat men, vooral in ons Land, niet meerder gebruik maakt van de Koude Baden in deeze Ziekte. Ik weet zeer wel, dat eene kwalyk geplaatste bevreesdheid, aan de zyde der Geneesheeren, en eene te verre gaande teerhartigheid, aan de zyde der Ouders, zich tegens het gebruik van dit heilzaam Geneesmiddel aankanten; dan, het ware te wenschen, dat men het voorbeeld van andere Natien volgde, die ons het zelve zo zeer aanpryzen: en ik kan myne Kunstgenooten, uit eigen ondervinding, zeggen, dat ik daar van de uitmuntendste diensten bespeurd heb; en ik ben nog onlangs, door een allerovertuigendst vooorbeeld, in dit myn gevoelen versterkt geworden. Een Meisje, van ruim twee jaaren, laboreerde dermaate aan deeze Ziekte, met alle derzelver verschynzelen, dat het zelve niet in staat was het minste te kunnen loopen. Men hadt verscheiden der beste Geneesmiddelen toegediend; doch zonder eenig nut: ik raadde, derhalven, het Kind eene zeer versterkende diëet te laaten houden, en tevens alle avonden hetzelve geheel met een spons met koud water te wasschen, en, na ver-

loop van eenige dagen, geheel in koud water te dompelen.

Dit middel hadt zulk eene gewenschte uitwerking; dat het Kind, in een Maand, byna alleen konde loopen, en vervolgens, door 't aanhoudend gebruik van dit middel, volkoomen hersteld is.

WYZE OM MELKWYN TE MAAKEN.

„ Voor eenigen tyd Proeven en Waarneemingen, over
„ de Gisting, medegedeeld hebbende (*), kwam
„ ons het volgend Berigt, in de *Gazette de Santé*, voor,
„ waardig om mede geplaatst te worden."

't Is zeker, zegt de Heer MACQUER, dat de *Tartaaren* van Melk een geestigen Drank, eene soort van Wyn, maaken. De Heer D'ARCET hadt iemand, die na *Rusland* reisde, verzogt, eenige ophelderingen, dit stuk betreffende, zo 't hem mogelyk was, mede te brengen. Hy ontdekte, dat het middel, door de *Tartaaren* gebruikt, bestondt in de Melk in groote zakken te doen, deeze sterk te schudden, 'er Gist by te voegen, wanneer de Melk eene gisting onderging, welke aan dezelve eene Wynagtige hoedanigheid gaf. Overgehaald zynde, kreeg men een geest van Wyn, die tot Brandewyn, van de beste soort, kon gemaakt worden. De Heer JOSSE, bekwaam Artzenybereider te *Parys*, nam 'er de proef vervolgens van. Hy deedt vyftig Pinten Melk in een klein vat, schudde 't zelve, en behandelde het op de wyze der *Tartaaren*. Doch, om te onderzoeken, of 'er Vaste Lugt verwekt werd, gelyk in alle Wynagtige Gisting, voegde hy een koperen pyp aan het bomgat des vats, om die Lugt te ontvangen, en het barsten des vats voor te komen. 't Geen hy vermoed hadt, greep met de daad plaats. Het vogt was binnen de veertien dagen aan 't gisten, en toen 'er eene maand om was, hadt hy weezenlyken Melkwyn. De Heer D'ARCET heeft onlangs eene vles van denzelven vertoond, op een zyner openbaare Lessen, over de Chymie, in het Koninglyk Collegie. —— Hier staat aan te merken, dat de Melk voor dee-

(*) Zie *N. Alg. Vad. Letteroeff.* II Deel. *Mengelwerk*, bl. 341.

deeze Wynagtige Gisting alleen vatbaar is, door dat gedeelte, 't welk men de Zuiker der Melk noemt. Deeze nu is in de Melk in eene zeer geringe hoeveelheid; acht Ponden Melks leveren nauwlyks één Once op; terwyl twee Ponden Most, of Zap van Druiven, zes of zeven Oncen bevat van eene Zuikeragtige ſtoffe, het eenig beginzel van alle Wynuitleverende Gisting. Men moet, derhalven, eene groote hoeveelheid Melks hebben, om 'er Wyn uit te haalen: de Heer JOSSE droeg daarom zorg, dat hy tot zyne Proeve vyftig Pinten nam. —— Uit deeze Proeve blykt de overeenkomst van de Melk met andere ſappen, uit het groeiend Ryk, en dient dezelve ten bewyze, dat de Melk, om zo te ſpreeken, den overgang maakt tusſchen het Planten- en het Dierenryk. —— 't Is ook, uit dien hoofde, dat de Heer D'ARCET, in zyne overheerlyke Lesſen, over de Chymie, de onderzoekingen op de Melk op die der Planten laat volgen, en voorts overgaat tot de Scheikundige nasſpeuringen, die de Natuur der Dierlyke Zelfſtandigheden ten voorwerp hebben.

NATUURLYKE HISTORIE DER GEKKEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

In alle wel bezintuigde weezens ontdekt zich het Inſtinct door ſtandhoudende werkzaamheden, die alle tot hun behoud ſtrekken; dit gevoel waarſchuwt hun, en leert hun vlieden, 't geen kan ſchaaden, en zoeken, 't welk ſtrekt tot hun behoud en gemak. De Vogels, van welken wy thans zullen handelen, ſchynen van de Natuur ſlegts de helft van dat Inſtinct ontvangen te hebben, groot en kloek, gewapend met een ſterken Bek, voorzien met lange Vleugels, en Pooten, geheel en breed gevliesd, bezitten zy alle eigenſchappen, noodig tot het uitoefenen van hunne bekwaamheden, 't zy in de lugt, 't zy in 't water; zy hebben dus al het noodige, om te werken en te leeven, en ondertusſchen ſchynen zy onkundig van 't geen zy moeten doen, of laaten, om den dood te ontwyken. Van het eene einde des werelds tot het andere verſpreid, in de Noorder- en Zuider-Zeeën, nergens hebben zy hun geduchtſten vyand leeren kennen; het zien van een

Mensch verschrikt noch vervaart hun; zy laaten zich niet alleen vatten op het rondhout der Schepen; maar op 't Land, op de Eilanden, op de Kusten, doodt men ze met stokslagen in grooten getale, zonder dat de domme hoop van vlugten of vliegen weet, of zelfs om zich van de Vogelvangers af te wenden, die ze den een voor, den ander naa, tot den laatsten, wegneemen.

Deeze onverschilligheid, omtrent gevaar, ontstaat niet uit koenheid of moed; dewyl zy geen wederstand weeten te bieden, noch zich te verdeedigen, veel min aan te vallen, schoon zy 'er alle middelen toe bezitten, zo door de kragt huns lichaams, als door de wapenen, hun van de Natuur geschonken. 't Is, derhalven, alleen door onbekwaamheid, dat zy zich niet verdeedigen, en, uit welk een oorzaak het ook voortkome, deeze Vogels zyn eer dom dan gek: want men kan, aan de zonderlingste beroovíng van Instinct, niet wel een naam geeven, die meer voegt aan het misbruik, daar van gemaakt.

Doch, daar alle inwendige bekwaamheden en hoedanigheden der Dieren uit derzelver gesteltenisse ontstaan, moet men, aan zekere natuurlyke oorzaak, die onbeschryflyke traagheid toeschryven, welke het deeze overgifte van zich zelven veroorzaakt, en het schynt, dat men die oorzaak te zoeken hebbe in de bezwaarlykheid, waar mede dit slag van Vogelen de zeer lange vleugels in beweeging brengt: een onvermogen, misschien groot genoeg, om die logheid te wege te brengen, welke hun beweegloos laat, zelfs in het tydstip des dreigendsten gevaars, en tot dat de doodlyke slag hun treft.

Wanneer zy, ondertusschen, de hand der Menschen ontkomen, schynt hun de moed te ontbreeken, om zich te ontslaan van eenen anderen vyand, die niet aflaat hun te plaagen; deeze vyand is de *Fregat-Vogel*, deeze valt op de *Gekken* aan, zo ras hy ze ontdekt, vervolgt ze zonder ophouden, en dwingt ze, door 't slaan der Vleugelen, en pikken met den Bek, om den gevangen prooi over te geeven, welken zy terstond opslikken: want de lafhartige *Gekken* doen, op den eersten aanval, des afstand, en gaan terstond een anderen prooi zoeken, welken zy op nieuw aan dezelfde roovers overgeeven.

De *Gekken* visschen, op hunne vleugelen bykans zonder beweeging dryvende, en vallen op den visch aan, op 't oogenblik dat deeze zich aan de oppervlakte des waters vertoonen; zyn vlugt, schoon snel en lang, is veel min-

minder dan die des *Fregat-Vogels*, dus gaan zy min verre af dan deezen; en dezelve te ontmoeten verzekert den Zeeman vry gewis, dat hy zich niet zeer verre van Land bevindt.

Niettemin zyn 'er Vogels van dit geslacht, die onze *Noordsche* Kusten bezoeken, en gevonden zyn op verste en eenzaamst gelegene Eilanden, in 't midden van den Oceaan. Zy woonen daar te midden van *Meeuwen*, *Keerkring-Vogelen*, *Fregat-Vogelen*, en dergelyken; de laatstgemelden, die zeer op 't naazetten der *Gekken* gesteld zyn, laaten niet na ze derwaards te volgen.

DAMPIER geeft ons een keurlyk verhaal van de vyandlykheden, tusschen een *Fregat-Vogel*, door hem *le Guerrier* geheeten, tegen de *Gekken*, welken hy *Boubrés* (*) noemt, voorgevallen op het Eiland *Alcranes*, op de Kust van *Yucatan*. „ De menigte der *Boubrés* is aldaar zo „ groot, dat ik door de plaats, waar zy zich onthielden, „ niet heen kon komen, zonder last te lyden van hun „ pikken met den bek; ik merkte op, dat ze by paaren „ stonden, 't geen my dezelve voor Mannetje en Wyfje „ deedt houden. Naa deeze Vogels geslaagen hebbende, „ vloogen 'er eenige weg; doch de meeste bleeven zit„ ten, en maakten niet heen te komen, schoon ik ze „ daar toe wilde noodzaaken. Ik merkte ook op, dat de „ *Guerries* en de *Boubrés* altoos wagts lieten by hunne „ Jongen; bovenal wanneer de Ouden zich na Zee bega„ ven, om voedzel te haalen. Wy zagen een vry groot „ getal zieke of verminkte *Guerries*, die buiten staat „ scheenen om hun voedzel te gaan zoeken; zy onthiel„ den zich niet by de Vogels van hunne soort, en 't zy „ ze uit die maatschappy uitgesloote waren, of vrywil„ lig 'er zich van afgescheiden hadden, zy waren op „ onderscheide plaatzen verspreid, om 'er, naar allen „ schyn, gelegenheid, tot het maaken van buit, te zoe„ ken. Op zekeren dag zag ik 'er meer dan twintig op „ een der Eilanden, die van tyd tot tyd op 't veld uit„ gingen, om iets te bejaagen; doch zy keerden schielyk „ weder; een hunner, die een jonge *Boubré* zonder wagt „ verrastte, gaf hem terstond een zwaaren slag met den „ bek op den rug, om hem tot het uitspuwen van het „ ge-

(*) Naar het Engelsche woord *Boby*, zo veel als *Gek* en *Dom* betekenende.

„ gevangene te noodzaaken, 't geen oogenbliklyk volg-
„ de, en door den ouden *Guerrier* nog schielyker werd
„ opgeslokt. —— De gezonde en sterke *Guerriers* spee-
„ len den zelfden trek aan de oude *Boubrées*, welke zy in
„ Zee aantreffen. Ik heb gezien, dat 'er een rechtstreeks
„ op een *Boubré* aanvloog, en met een slag van den bek
„ dwong, den gevangen Visch af te staan; terwyl hy
„ deezen liet vallen, was de *Guerrier* gereed om denzel-
„ ven op te vangen, eer hy het water bereikte (†)."

Met de *Kormorans* hebben deeze Vogels de meeste overeenkomst, uitgenomen dat zy den Bek niet haakswyze, maar slegts een weinig gekromd hebben: ook verschillen zy daar in, dat hunne Vleugels niet buiten den Staart uitsteeken: zy hebben vier Vingers, door een en het zelfde vlies vereenigd, de Nagel van den middelsten is van binnen als een zaag getand; rondsom de oogen is een kaale plek; de rechte, kegelswyze gevormde, Bek is aan 't einde een weinig gekromd, en de kanten zyn even getand; de Neusgaten vertoonen zich niet; maar in derzelver plaats twee lange groeven in de bovenkaak: 't byzonder merkwaardige in den Bek is, dat het bovenste gedeelte als uit drie stukken bestaat, door twee geledingen verbonden: de eerste is naby de punt, en vertoont zich als een losse nagel, de andere is by den kop aan 't grondstuk des Beks, en geeft aan dit gedeelte van het bovenste des snavels de bekwaamheid, om zich te splyten en na omhoog te openen; de punt meer dan twee duimen van den onderkaak opligtende.

Deeze Vogels slaan een sterk geluid, 't welk tusschen het krassen der Raaven, en het schreeuwen der Ganzen, inkomt, inzonderheid laaten zy zich hooren, als zy vervolgd worden door hun Erfvyand, den *Fregat-Vogel*, wanneer een schielyke schrik hun treft. —— Voor het overige houden zy vliegende den Hals uitgestrekt, en den Staart opgewipt: zy kunnen niet wel de vlugt neemen dan van zekere hoogte, waarom zy, even als de *Kormorans*, roesten. DAMPIER merkt zelfs op, dat zy op het Eiland *Aves* op de boomen nestelen, schoon hy op andere plaatzen zag, dat zy het op 't Land deeden (§), en altoos in

(†) DAMPIER, *Nouveau Voyage autour de Monde*, Tom. III. p. 256.

(§) De Heer VALMONT DE BOMARE, de reden naspeurende, waar-

in groote menigte op dezelfde plaats. Zwakheid veeleer dan gezelligheid schynt ze zamen te brengen: zy leggen niet meer dan twee Eyeren, dikwyls slegts één; de Jongen blyven langen tyd met een zeer zagt dons, by de meesten zeer wit, bedekt.

Van den *Gek* in ons Werelddeel, zullen wy een byzonderer verslag geeven. Hy wordt door de Engelschen *Soland Goose*, en op de Feroë Eilanden *Sula*, by de Franschen *le Fou de Bassan*, by de Hollanders *Jan van Gent*, geheeten, in 't Latyn *Anser Bassanus*, of *Sula Bassana*.

Het Eiland *Bass*, of *Bassan*, in de Golf van *Edenburg*, is niets meer dan een zeer groote Rots, welke ter verblyfplaats dient aan dit groot en schoon geslacht van Vogelen; men heeft 'er den naam van *Gekken van Bassan* aan toegevoegd: dewyl men meende, dat ze alleen te dier plaatze voorkwamen; ondertusschen weet men uit het getuigenis van CLUSIUS en SIBBALD, dat men ze even zeer aantreft op de *Feroë Eilanden*, op het Eiland *Alisa*, en andere der *Hebrides* (†).

Deeze Vogel heeft de grootte van een Gans, bykans drie voeten langte, en meer dan vyf voeten vlugts: hy is geheel wit, uitgenomen de grootste vleugelpennen, die bruin of zwart zyn, en het achterhoofd, 't welk na den geele trekt, en van verscheidenen voor een teken van ouderdom gehouden wordt; de kaale huid, rondsom de oogen, is schoon blaauw, als mede de Bek, die zes duimen in de langte haalt, en zich kan openslplyten, om aan een visch, als groote Makereel, den doortocht te geeven: deeze is altoos niet genoeg om zyn vraatzugt te voldoen. De Heer BAILLON heeft ons een dier *Gekken* gezonden, in volle zee gevangen, en hadt zich zelven ver-

waarom deeze Vogel den naam van *Gek* draagt, bedriegt zich grootlyks, als hy zegt, dat dezelve de éénigste is onder de Vogelen met geheel gevliesde Pooten, die op de boomen roest; naardemaal niet alleen de *Kormoran*, maar ook de *Pelikaan*, de *Anhinga*, en de *Keerkring-Vogel* zulks doen; en 't zeldzaamste van allen is, dat deeze Vogels de volkomenste gevliesde Pooten hebben; zynde de vier Nagelen door één Vlies verbonden.

(†) Eenigen hebben ons verzekerd, dat zomtyds eenigen dier *Gekken*, door de winden heen gevoerd, op de Kusten van *Bretagne*, dieper Landwaards ingaande, omstreeks *Parys*, zich vertoond hebben.

verstikt, door een te grooten visch te willen inslokken (**).

De visch, waar op zy meest jagt maaken, is de Haring: en het vleesch van deezen Vogel heeft een Haringsmaak; nogthans is dat der Jongen, die altoos zeer vet zyn, lekker genoeg, om de moeite te neemen dat men ze gaat vernestelen, met zich aan lange touwen by de rotzen neder te laaten: de Jongen kunnen op geene andere wyze gekreegen worden; gemaklyk gaat het de Ouden met stokken dood te slaan, of met steenen dood te smyten; doch derzelver vleesch is niets waardig. Voor het overige zyn ze zo onvermogend als de andere *Gekken*.

Zy nestelen op het Eiland *Bassan*, in de holen der rotzen, waar in zy één Ey leggen: het Volk vertelt elkander, dat zy het uitbroeden met 'er een hunner Pooten op te zetten: dit Volks denkbeeld kan hervoortkomen uit de breedte van de Pooten deezer Vogelen. Deeze zyn breed gevliesd, en de middelste, als mede de buitenste, Vinger, zyn ieder vier duimen lang; en alle vier door een zelfde vlies aaneen gehegt. De huid zit niet aan de spieren vast, noch op 't lyf geplakt, alleen is dezelve daar aan gehegt door kleine vezeltjes, op ongelyke afstanden geplaatst, omtrent twee duimen van elkander, en in staat om zich zo veel te verlangen; zo dat de Vogel de huid vlak trekkende, deeze zich als een vlies uitstrekte; doch dezelve als een blaas zich liet opzetten. Van dit vermogen bediende zich deeze Vogel, om zyne uitgebreidheid te vergrooten, en dus in de vlugt ligter te doen worden; nogthans ontdekt men de buizen niet, die de gemeenschap uitmaaken tusschen de lugtpyp en de huid; doch 't is zeer mogelyk, dat de lugt daar komt door het celagtig weefzel heen, gelyk in verscheide andere Vogelen. Deeze waarneeming, die buiten twyfel door zal gaan omtrent alle soorten van *Gekken*, is gedaan door den Heer DAUBENTON den *Jongen*, op eene *Gek van Bassan*, hem fris van de Kust van *Picardie* gezonden.

Deeze Vogels, die in 't Voorjaar komen, om op de Noordsche Eilanden te nestelen, verlaaten ze in den Herfst,

(**) Men vertelde GESNER, doch 't is niet meer dan eene vertelling, dat de *Gek*, een nieuwen Visch ziende, dien, welken hy gereed stondt op te slokken, weder liet vallen, en dus nooit meer dan den laatsten visch van zyn vangst opat.

Herfst; en meer Zuidwaards aftrekkende, komen ze ongetwyfeld nader aan 't gros van hunne soort, die in de Zuidlyker Gewesten blyven; misschien zelfs zou men, indien de verhuizingen deezer in *Europa* voorkomende *Gekken* beter bekend waren, bevinden, dat zy zich vereenigen met andere soorten, op de Kusten van *Florida*, de algemeene Verzamelplaats der Vogelen, die uit ons Noorden afkomen, en kragts genoeg bezitten, om de Zeeën van *Europa* na *America* over te vliegen.

BRIEF VAN DEN HEER BENJAMIN FRANKLIN, AAN DEN HEERE DAVID LE ROY; BEHELZENDE VERSCHEIDE WAARNEEMINGEN, TOT DE SCHEEPVAART BEHOORENDE.

(*Vervolg van bladz.* 146.)

Over de middelen, om, zo veel mogelyk is, de Schepen, in volle Zee, op ééne plaats te houden, of ten minsten de ongunstige beweegingen, door de Winden en Baaren aan dezelve gegeeven, te vertraagen.

In Zeeën, die niet zeer diep zyn, valt het gemaklyk het Schip vast te leggen: men heeft niets anders te doen dan het Anker uit te werpen; doch dit middel kan niet baaten waar men geen grond vindt. Ondertusschen zou het, in veelvuldige gevallen, nuttig weezen, dit te kunnen doen, als by storm en slegt weer; doch men heeft, in dergelyke omstandigheden, geen ander middel dan een bylegger te maaken, en dit doende, legt men altoos meer of min wegs af, en ten minsten twee mylen in één uur. Derhalven zal in een storm, die vyftig uuren aanhoudt, 't welk niet zelden gebeurt, een Schip misschien meer dan honderd mylen van den bedoelden koers verwyderd worden, en kan 't zelve daar door, op een Plaat gevoerd, schipbreuk lyden.

Om voor te komen, dat men, in diepe Zeeën, op die wyze niet ten speelbal van den wind strekke, heeft men een Anker noodig, 't welk de volgende eigenschappen bezit.

—— Voor 1. moet 't zelve het Schip in den wind doen opdraaijen: een stand, waar in het minste nood heeft om af te deinzen. Ten dien einde moet de oppervlak-

vlakte van dit Anker groot genoeg weezen, om, in 't water zynde, en aan 't einde van een Touw wederstand biedende, deeze uitwerking te wege te brengen. —— Ten 2. moet het een genoegzaamen wederstand veroorzaaken, om het Schip te beletten, te veel wegs af te leggen. —— Ten 3. moet dit Anker, door zyne zwaarte en gedaante, in dier voege zinken, dat het beneden de golven kome, zonder te diep te gaan. —— Ten 4. Men moet het gemaklyk in Zee kunnen werpen, en den noodigen stand, tot het te wege brengen dier uitwerkzelen, doen aanneemen. —— Ten 5. Behoort men het gemaklyk te kunnen op, en in, 't Schip haalen. —— Ten 6. Moet het aan boord niet te veel plaats wegneemen, of hindernis veroorzaaken.

Ik heb, in vroegeren tyde, een oud, kundig en schrander Zeeman gekend, die tot een vlottend Anker, van deeze soort, het volgend Werktuig voorstelde. —— Een soort van kleine vierkante Mast, vyf en twintig voeten lang, en vier duimen aan elken kant dik, moest voorzien worden van vier plankjes, alle één voet breed; het een achttien, het ander zestien, het derde veertien, en het laatste twaalf duimen lang. Deeze plankjes moesten in 't midden een gat hebben, aan alle kanten van vier duimen, en glad afgestreeken, ten einde zy, naar eisch, gemaklyk langs den stok konden schuiven, en ondertusschen altoos in een perpendiculaaren stand blyven. Zy moesten aan den stok gestooken worden, op eene wyze, dat ze zich op zekeren afstand van elkander verwyderd vonden. —— Men ziet uit deeze opgave, dat dit Werktuig zeer veel gelykheids heeft met het oude in de Scheepvaart gebruikt, en, uit hoofde van de gedaante, de *Hamer*, of *Arbalestrille*, geheeten.

Hy dagt, dat dit vlottend Anker, in Zee geworpen, genoegzaam zou weezen om het Schip op te houden, by den wind te doen draaijen, en voor afdryven te behoeden; als mede, dat men, de plankjes verwyderende, het gemaklyk zou kunnen ophaalen. Zie 't zelve afgebeeld op *Pl.* III. *Fig.* 15. Ik geloof gaarne met den Uitvinder, dat dit Anker, voor een gedeelte, aan het oogmerk zou beantwoorden; doch ik kan niet nalaaten te denken, dat het, in Zee gelaaten, door elken golf onvermydelyk zou geschokt, en dus het Schip bykans even driftig gelaaten worden.

Ik heb twee Werktuigen tot het zelfde einde bedagt,

min

min eenvoudig dan het gemelde; doch myns bedunkens beter geschikt, om het verlangde uitwerkzel te wege te brengen. Beide zal ik ze beschryven, om ze aan uw oordeel te onderwerpen; ten einde gy kunt beslissen, of ze van dienst kunnen weezen, en welke van de twee de voorkeuze verdient.

Het eerste moet eveneens gemaakt worden als de Papieren Vliegers, en in het water gebruikt naar dezelfde beginzels als de Vliegers in de lugt. Men geeve 'er eene grootte aan naar evenredigheid der Schepen, die 'er zich van zullen bedienen. Om 'er, by voorbeeld, een te maaken van vyftien voeten, neemt men een hout van die langte; zie AB, *Fig.* 16, voor het middelste gedeelte, en een ander, CD, half zo lang, tot een dwarshout. Men vereenige dezelve door een schroef in E, derwyze, dat zy daar op kunnen draaijen, en, naar de zaak het eischt, een kruis maaken, of in een zelfde richting loopen. Men neeme, vervolgens, tot bekleedzel, sterk Zeildoek, van gedaante als *Fig.* 17 oplevert. Om dit bekleedzel te vervaardigen, zonder het Zeildoek verkeerd te snyden, moet men de stukken, van eene voeglyke langte, aan elkander naaijen, als in *Fig.* 18, als dan alles volgens de diagonaal-lynen, *a*, *b*, *c*, snyden, en het stuk keeren, dat het breede gedeelte tegen over G komt, en desgelyks het stuk H tegen over het stuk I, en ze, zamengenaaid, de gedaante van *Fig.* 17 vertoonen. Dit bekleedzel, in diervoege vervaardigd, moet gespannen worden over het kruis, *Fig.* 16. Het boven en beneden einde aan den langen stok wel vastgemaakt zynde, moet men aan de twee zydpunten, *d* en *e*, twee touwen doen, die, uit den hoek van den ring komende, (welke gelyk moet weezen aan die van een Vlieger,) dwars door twee ringen gaan, aan de twee einden van het dwarshout, zo dat, men daar aan trekkende, het doek zich uitspreide.

Het geheele Werktuig moet, in Zee geworpen zynde, zich geschikt vinden, als in *Fig.* 19 is afgebeeld. Men ziet een touw, 't welk voortkomt uit het breede gedeelte des Werktuigs, waar aan een zak is met zwaarte, om 't zelve te doen zinken, en aan 't andere einde een klein ledig vaatje, desgelyks met een touw vast, om het op de oppervlakte te doen dryven. Dit touw moet lang genoeg weezen, om den Vlieger ter noodige diepte te doen daalen: het moet vast weezen aan een ander touw, geschikt om het gemaklyk op te haalen. Men kan een klein loo-

pend touw, van genoegzaame langte, aan het bovendryvend vaatje doen; daar aan trekkende, zal men den Vlieger met weinig kragts kunnen inhaalen; de wederſtand niet groot kunnende weezen, daar 'er aan een der einden getrokken wordt.

Het dunkt my hoogstwaarſchynlyk, dat een dergelyke Vlieger, aan 't einde van een lang touw vast gemaakt, een Schip in den wind op zou houden, en, wederſtand biedende aan elken ſchok, beletten dat het niet zo ſchielyk afdreef, als of het een bylegger maakte, en niets hadt om de vaart te belemmeren. Of, indien men door dit middel zo verre kwam, om de helft van het afdryven te beletten, zo dat het in een ſtorm, als boven vermeld, ſlegts vyftig, in ſtede van honderd mylen, afdreef, zou dit zelfs een groot voordeel weezen, en kunnen voorkomen, dat een Schip zo ras niet aan laager wal geraakte, en daar een ongeluk beliep. ——— Indien het enkel Zeildoek iemand te zwak mogt denken, om de werking des Schips zonder ſcheuren tegen te houden, men kan het verdubbelen, of verſterken, door een netwerk van agteren, als in *Fig.* 20.

Het andere Werktuig, ten zelfden einde ſtrekkende, moet vervaardigd worden op eene wyze, dat het meer naar een Paraſol gelyke, zo als het afgebeeld is in *Fig.* 21. De ſtok van de Paraſol moet een vierkant hout weezen, van eene gepaste langte, met vier beweeglyke armen; twee deezer zyn afgebeeld by CC, in *Fig.* 22. Deeze armen moeten vastgemaakt worden in vier geledingen, als in DD, ieder op een zyde des ſtoks; doch op eene wyze, dat de vier armen zich kunnen openen; op een bout draaijende in 't punt der zamenvoeginge. Wanneer ze geopend zyn, vormen zy een kruis, waar over men een vierkant zeildoek uitſpreidt, welks hoeken aan de uiteinden van ieder der armen vast zyn. Deeze uiteinden moeten ook gehegt weezen door touwen aan den middelſtok, zodanig, dat ze zich niet verder dan rechthoekig kunnen verwyderen; men maakt aan een deezer armen een zak vast, gevuld met zwaarte, en aan den tegenovergeſtelden arm een ledig vaatje. Deeze toeſtel, in Zee geworpen, zal zich terſtond openen, en tot het bedoelde oogmerk ſtrekken. Den ſtorm bedaard zynde, trekt men denzelven op met een touw, aan het andere einde vast, 't welk, door zyne werking, den Paraſol omkeert en opvouwt: waar door 't gemaklyk valt dien aan boord

boord te krygen. Dit Werktuig, welks goede werking my zekerder toeschynt dan die van de eerst beschreevene, komt my eenvoudiger en ook gemaklyker voor (*).

Over de middelen, om de Stroomen op Zee te onderkennen; en over eene zaak, die invloed schynt te hebben op den voortgang der Schepen.

De voortgang der Schepen wordt zomtyds vertraagd, en zomtyds versneld, door de Stroomen in Zee, die zich dikwyls niet vertoonen. De Tolkamer, te *Boston*, zondt, in den Jaare MDCCLXIX en MDCCLXX, een Vertoog aan de Heeren der Thesaurie, waar in dezelve zich beklaagde, dat de Paketboots, die van *Falmouth* na *Nieuw-Tork* voeren, doorgaans veertien dagen langer onder weg waren dan de Koopvaarders, die van *Londen* op *Rhode Eiland* voeren, en stelde tevens voor, dat, in 't vervolg, deeze Paketboots na *Rhode Eiland*, in stede van na *Nieuw-Tork*, zouden stevenen. Ik had toen het bestuur over de Posteryen in *America*, en werd, ingevolge daar van, over dit stuk geraadpleegd; dewyl het my vreemd voorkwam, dat 'er zulk een verschil was tusschen den tyd, besteed, om zich na die twee Steden te begeeven, die nauwlyks één dag reizens van elkander liggen, kon ik niet nalaaten te denken, dat 'er iets verkeerds verstaan, of verkeerd voorgestelds onderliep. In de daad, ik kon zo veel te bezwaarlyker dit verschil toestaan; dewyl de Koopvaardyschepen doorgaans zwaarder belaaden, en min sterk bemand zyn dan de Paketboots: ik had, daarenboven, nog eene andere rede om des te twyfelen; naardemaal de eerstgemelden de Rivier de *Theems* moeten afzeilen, en een gedeelte van het *Canaal* oversteeken, eer zy de *Engelsche* Kust verlaaten, terwyl de Paketboots rechtstreeks van *Falmouth* afvaaren. Toevallig bevondt zich de Capitein van een Koopvaardyschip van *Nantucket*, ten dien tyde, te *Londen*; ik deelde hem mede, wat ik, ten dee-

(*) TUXTON, Capitein van het Schip, aan welks boord ik deezen Brief schreef, heeft het Werktuig, hier voorgesteld, doen maaken: doch hy heeft zyn Parasol zes, in stede van vier, armen gegeeven, om ze op yzeren hengzels te doen draaijen aan den stok der Machine: ook het Zeildoek verdubbeld, om 'er te meer kragts aan te geeven. Uitgevaaren op eene Reis na *China*, heeft hy dezelve mede genomen, in den Jaare 1786.

deezen aanziene, verſtaan hadt. Hy gaf my ten antwoord, wel te gelooven, dat het vermelde waarheid was; doch dat het daar uit ontſtondt, dat de Capiteins van *Rhode Eiland* den *Golf-Stroom*, of den *Stroom van het Canaal van Bahama*, kenden, en deeze den Capiteinen der Paketboots onbekend was. Wy, vervolgde hy, kennen dien Stroom maar al te wel, want, in het naazetten der Walvisſchen, die zich daar omſtreeks onthouden, doch nooit in den Stroom komen, naderen wy dikwyls op den kant, en zomtyds zeilen wy 'er in by het oplaveeren. Meer dan eens hebben wy die *Engelſche* Paketboots in 't midden gezien, alle poogingen doende om 'er door te geraaken: wy onderrigtten hun, dat zy tegen een Stroom opvoeren, die hun met eene ſnelheid van drie mylen in één uur wegvoerde, hun aanraadende te wenden, en 'er uit te zeilen: doch zy waren te wys, om zich door eenvoudige *Americaanſche* Visſchers te laaten onderrigten. Hy voegde 'er by, dat, wanneer de Wind ſlap was, de Stroom de Schepen meer agteruit zette dan de Wind ze voorwaards deedt gaan: en dat, wanneer de Wind eenigzins doorblies, zy ten minſten zeventig mylen daags van hun koers verlooren, eene zaak, die van eenig gewigt moest gerekend worden. —— Ik merkte op, hoe 't jammer ware, dat deeze Stroom op de Zeekaarten niet uitgemerkt ſtondt, en verzogt hem zulks te doen op eene Kaart, die voor de hand lag, hy deedt het terſtond, en gaf 'er zyne raadgeevingen nevens, om dien Stroom te vermyden, van *Europa* na *Noord-America* zeilende. Ik liet denzelven ſnyden, op last van de Postery, op de oude Kaarten van den *Atlantiſchen Oceaan*, by MOUNTAIN en PAGE, te *Londen*. Men zondt 'er afdrukken van na *Falmouth*: doch de Capiteins der Paketbooten rekenden het niet; naderhand heeft men dien Stroom op de *Franſche* Kaarten aangeweezen.

Deeze Stroom wordt waarſchynlyk gebooren uit de onmeetlyke hoeveelheid waters, die de Winden aanvoeren op de Oostkust van *America*, tusſchen de Keerkringen. Men weet, dat in een grooten Poel, van tien mylen lang, en waar in het water niet meer dan drie voeten diepte heeft, het water, door een geweldigen wind, zodanig kan verdreeven worden, dat het in een gedeelte zes voeten hoog ſtaat, terwyl het in het tegen overgeſtelde, van waar de wind komt, weggeloopen, de grond droog ligt. Dit nu kan ons een denkbeeld geeven, van

de

de groote hoeveelheid waters, op de Kust van *America* opgezet, en van de oorzaak, dat het vervolgens, door een geweldigen Stroom, door de Eilanden heen, na de *Golf van Mexico* gevoerd wordt, en ons teffens leeren, hoe, door diezelfde oorzaak, de Stroom, uit die Golf komende, die van *Florida* mede neemt, en langs de Kusten loopt tot de Bank van *Terre-Neuve*, waar dezelve zich wendt, en vervolgens voorby de Westersche Eilanden den koers neemt.

Naderhand verscheide keeren deezen Stroom overgezeild zynde, in het vaaren van *America* na *Europa*, heb ik myne aandagt gevestigd op verscheide omstandigheden, die 'er betrekking op kunnen hebben, en door welke middelen ik kon onderkennen, of wy in den Stroom of buiten denzelven waren. Want, behalven de Zeegewassen uit de *Golf van Mexico*, die 'er overal in gevonden worden, bevond ik dat het water in den Stroom altoos veel warmer was, dan het zeewater ter wederzyde: als mede, dat dit water nooit by nagt vonkte, gelyk ander zeewater. —— Op drie Reizen, door deezen Stroom, deed ik waarneemingen met den Thermometer: welke my uitweezen, dat een Thermometer eenen Zeeman zeer te stade kan komen: dewyl men zeer waarschynlyk zal ondervinden, dat het water der Stroomen, uit het Noorden aangevoerd, en in de Zuidelyker Zeeën gestort, veel kouder is dan dat dier Zeeën; gelyk het duidelyk is, dat de Stroomen uit het Zuiden veel warmer water medebrengen dan de Noordsche Zeeën, waar in ze doorbreeken: men hebbe zich, derhalven, niet te verwonderen, dat het water, van de Keerkringen komende, en uit de Golf gaande, om in de Noordzeeën te storten, eene groote hoeveelheid warm waters, van zulk eene verbaazende diepte en ontzaglyke breedte, — men hebbe zich niet te verwonderen, zeg ik, dat dit water de warmte behoudt, meer dan twintig of dertig dagen lang, welke het noodig heeft, om de Bank van *Terre-Neuve* te bereiken.

In de daad, de hoeveelheid is te groot, de diepte te aanmerkelyk, om schielyk te bekoelen, in een veel kouder lugt overgaande. Ondertusschen zal de lugt zelve, die 'er onmiddelyk boven is, 'er zulk eene maate van warmte door ontvangen, dat ze 'er door verdund, en overzulks geschikt, wordt om zich te verheffen, door die hette ligter geworden zynde dan die zich ter wederzyden van dien Stroom bevindt. Nu moet men 'er onvermyde-

lyk eene beweeging in de lugt hebben, ſtrekkende om de plaats dier lugt te vervullen, welke zich, door haare warmte, heeft moeten opheffen: deeze verſchillende lugtſtroomen kunnen zeer wel oorzaak weezen van de draaiwinden en hoozen, zo veelvuldig op die Zeeën: want de damp van een glas vol heet waters, en de adem van een dier, nauwlyks zigtbaar in een heete kamer, worden zulks in een veel kouder: de damp des Strooms, nauwlyks merkbaar by de Keerkringen, moet desgelyks zich verdikken, als dezelve op de Noorder Breedte komt, en die nevels veroorzaaken, welke in die Zeeën zo opmerkelyk zyn.

Die kragt des Winds, om het Zeewater op te zetten, is ons in *America* ten vollen bekend, door de hoogte der Vloeden, welke dezelve veroorzaakt in alle onze Havens, wanneer een ſterke Noord-Ooste wind tegen dien Stroom van de Golf van *Bahama* aanwaait.

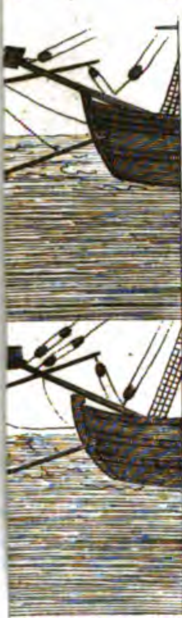
Uit deeze aanmerkingen blykt, dat een Schip, uit *Europa* na *Noord-America* zeilende, een derde van zyn weg kan bekorten, als het vermydt in den Stroom van die Golf te geraaken, en dat, in zulk een geval, een Thermometer van grooten dienst kan weezen. Desgelyks volgt 'er uit, dat een Schip, uit *Noord-America* na *Europa* ſtevenende, zyne reis kan verſnellen, door zich van dien Stroom te bedienen. 't Is waar, dat toeval dikwyls den tyd des overtochts zeer bekort heeft, de Schepen voerende op dien koers, dat ze voordeel trokken van die omſtandigheden: doch 't is nuttig dezelve te kennen, om 'er zich van te bedienen, zonder van 't geval af te hangen.

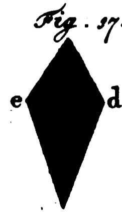
Men kan niet lochenen, dat deeze oorzaak den overtocht van *Noord-America* na *Europa* begunſtigt; doch zou 'er nog geene andere weezen, onafhangelyk van Winden en Stroomen, die denzelven korter maakt? —— Ik heb 'er eens het volgende over ontworpen.

Om dit vraagſtuk wel te onderzoeken, veronderſtel ik, dat een Schip Oostwaards zeilt, en afvaart van eene plaats, op veertig Graaden Noorder Breedte gelegen, om zich te begeeven na eene andere, op vyftig Graaden, van dezelfde Breedte; in Lengte van de eerſte vyf en zeventig Graaden afliggende.

Wanneer men van veertig Graaden Breedte na de vyftig zeilt, gaat men van eene plaats, waar de Graad van Lengte omtrent acht mylen grooter is dan die waar men komt,

Fig. 15.

Fig. 17.
e
d

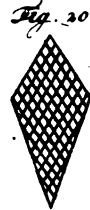
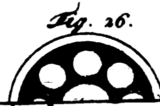

Fig. 20.

Fig. 23.

Fig. 25.

Fig. 26.

komt, nu is een Graad gelyk aan vier minuten tyds, bygevolge zal een Schip, deelende in de dagelyksche beweeging van de Haven, welke het verlaat, daar door voortgaan met eene snelheid, van twee mylen meer in een minuut, dan hetzelve zal doen, als het zich weder na de plaats zyner bestemming begeeft, 't welk honderd twintig mylen in een uur maakt.

De beweeging van een belaaden Schip is zeer sterk, en indien men het schielyk kon opligten, en van de Haven, waar het stil ligt, op 't oogenblik overbrengen op de Breedte van de Haven, werwaards het heen moet, zou het, schoon met stilte, eens in beweeging gebragt, een groote ruimte met eene verbaazende snelheid afleggen; doch in het vaaren neemt die kragt allengskens af, door den slag des waters, en hier door wordt waarschynlyk de reis verkort; doch weder keerende, gebeurt dan het tegen overgestelde, en wordt dan daar door de Reis vertraagd en verlengd? (†)

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

(†) Deeze waarneeming schreef de Heer FRANKLIN, den 5 April 1775, op Zee, aan boord van de Paketboot van *Pensylvanie*, gevoerd door Capt. OSBORNE: dan, naa dat hy dezelve in de Societeit geleezen hadt, heeft de Heer PATTERSON, Medelid van die Societeit, den Schryver overtuigd, dat deeze oorzaak het wederkeeren niet vertraagt.

BREEDVOERIG VERSLAG VAN DE GEBRUIKEN EN ZEDEN DER TEGENWOORDIGE INWOONDERS VAN SYRIE.

(*Vervolg van bl.* 139.)

Het Staatsbestuur deezer Maatschappye is teffens *Gemeenebestisch*, *Aristocratisch*, en *Opperhoofdig*, zonder stipt met een deezer Regeeringsvormen overeen te komen. Het is Gemeenebestisch, voor zo verre het Volk een grooten invloed heeft op alle zaaken, en 'er niets kan verrigt worden, zonder toestemming der meerderheid. Het is Aristocratisch: dewyl de Familien der *Shaiks* eenige voorregten bezitten, welke overal de magt vergezellen. En, eindelyk, is het Opperhoofdig, vermids de *Opper-Shaik* een onbepaald en bykans volstrekt Gezag bezit, 't welk

welk hy, een Perfoon van agtbaarheid en invloed zynde, kan misbruiken; doch de toeftand deezer Stammen beperkt zelfs dit misbruik binnen zeer nauwe paalen; want, indien een Opperhoofd een daad van onregtvaardigheid pleegde, indien hy, by voorbeeld, een *Arabier* doodde, zou het hem bykans onmogelyk weezen, de ftraffe te ontkomen. De wraak der beledigde Party zou geen ontzag betoonen voor zyne waardigheid; de Wet der wedervergelding in volle kragt weezen; en, wanneer hy het Bloed niet betaalde, zyn dood zeker.

Indien de *Opper-Shaik* zyne Onderdaanen met ftrengheid behandelt, verlaaten zy hem, en gaan over tot een anderen Stam. Zyne eigene Bloedverwanten bedienen zich van zyn wangedrag, om hem af te zetten, en zyne Waardigheid te verwerven. Hy kan geen fteun vinden in vreemde Hulpbenden; en zyne Onderdaanen kunnen te gereed met elkander overeen komen, om het voor hem mogelyk te maaken, dat hy verdeeldheden onder hun verwekke, en een Aanhang, ten zynen voordeele, vorme. Daarenboven, hoe kan hy hun betaalen, dewyl hy geen fchatting van de Stammen ontvangt; de rykdom van 't meerendeel zyner Onderdaanen beftaat in niets meer dan de volftrekte leevensnoodwendigheden; en zyne eigene is bepaald tot zeer middelmaatige bezittingen, en deeze zyn belast met zwaare uitgaven.

De *Opper-Shaik*, in elken Stam, betaalt de onkosten van allen die in het Kamp komen, of 't zelve verlaaten. Hy ontvangt de bezoeken der Bondgenooten, en van een ieder, die met den Stam iets te doen heeft. Naast zyn Tent is een groot Pavillion, om 'er Vreemdelingen en Reizigers in te ontvangen. Veelvuldige Vergaderingen der *Shaiks* en Aanzienlyken worden 'er gehouden, om het vestigen of opbreeken der Kampen te bepaalen, en wegens Vrede of Oorlog te beflisfen, en de verfchillen met de *Turkfche* Landvoogden en de Dorpen te bepaalen, als mede de twisten der byzondere Leden af te doen. Aan de zodanigen, die ter Vergaderinge komen, moet hy Koffy, Brood, onder asch-gebakken, Ryst, en zomwylen gebraaden Vleesch, geeven: met één woord, hy moet open tafel houden; en 't is voor hem van te meer aanbelangs, edelmoedig en ryklyk te weezen, daar zulks met gevolgen van de grootfte aangelegenheid vergezeld gaat. Zyne magt en invloed hangt 'er van af. De uitgehongerde *Arabier* is zeer gefteld op eene ruimgiftigheid, welke

hy

hy voor een beginzel van alle deugd houdt; en dit vooroordeel is niet ongegrond: want de ondervinding heeft hun geleeraard, dat gierige *Shaiks* nooit Mannen waren van wyd ſtrekkende uitzigten; van hier by hun het juist en *Laconisch* Spreekwoord: *Een Geſlooten Vuist, een Bekrompen Hart.*

Om deeze kosten goed te maaken, heeft de *Shaik* niet dan zyn kudde, eenige plekken bearbeiden grond, de inkomst van den buit en de ſchatting van de openbaare wegen geheeven: het geheele beloop betekent weinig. De *Shaik*, by welken ik my in het Land van *Gaza* bevond, omtrent het einde des Jaars MDCCLXXXIV, werd voor een der vermogendſte in deeze ſtreeken gehouden, en nogthans gingen zyne bezittingen, die van een welgezeten Boer by ons, niet te boven. Zyne goederen, beſtaande in eenige Pelteryen, Carpetten, Wapenen, Paarden, en Kameelen, konden met elkander geen 50,000 Livres haalen. ——— Wy moeten, derhalven, van de *Bedouinen* ſpreekende, aan de woorden *Prins*, of *Opperheer*, de denkbeelden niet hegten, welke deeze woorden doorgaans mede brengen. Zy gelyken meer naar de Boeren, in bergagtige Landſtreeken, zo in de eenvoudigheid hunner Kledinge, als in hun Huislyk Leeven en Zeden. Een *Shaik*, die het bevel voert over 500 Paarden, rekent het niet beneden zich, zyn eigen Paard te zadelen en op te toomen, 'er haver en gekapt ſtroo aan te geeven. In zyn Tent maakt zyne Vrouw de Koffy gereed, kneedt het deeg, en heeft het opzigt op het toebereiden der Spyze. Zyne Dogters en Vrouwlyke Bloedverwanten waſchen het Linnen, en gaan, met kruiken op 't hoofd, en ſluiers voor het aangezigt, om water te putten. Deeze Huislyke Zeden komen volmaakt overeen met de beſchryvingen van die der Helden, welke wy by HOMERUS, en die der Aardsvaderen, welke wy by MOSES, aantreffen.

De eenvoudigheid, of liever de armoede der laagere rangen, onder de *Bedouinen*, is geëvenredigd aan 't geen wy in derzelver Hoofden hebben waargenomen. Al de rykdom van een Gezin beſtaat in tilbaare have, en uit de volgende goederen: eenige weinige Kameelen, eenige Geiten en Hoenders; een Merrie, met Toom en Zadel; een Tent, een Lans, van zestien voeten lang, een kromme Sabel, een roestig Musket met een vuurſlot of lontſtok, een Pyp, een Handmolen, een Kookpot, een Lederen Zak, een kleine Koffybrander, een Mat, eenige Kleede-

 ren,

ren, een zwarte wollen Mantel, en eenige glazen of zilveren Ringen, die de Vrouwen om de armen en beenen draagen. Indien 'er niets van dit alles ontbreekt, is de Huislyke toestel volkomen. Doch 't geen de armen meest behoeft, en waar in hy het grootste belang stelt, is de Merrie: want dit Dier strekt ten sterksten steun des Huisgezins. De *Bedouin* trekt met zyn Merrie tegen de vyandlyke Stammen te velde, of gaat op buit uit, in land en langs de wegen. Zy geeven de voorkeuze aan eene Merrie boven een Paard; dewyl zy niet hinnikt, bestuurbaarder is, en melk geeft, die, nu en dan, den dorst en zelfs den honger des Meesters stilt.

In deezer voege, tot de volstrektste noodwendigheden des leevens bepaald, vindt men by de *Arabieren* zo weinig vlytbetoons als hunne behoeften weinig zyn: alle hunne Kunsten bestaan in het weeven van grof doek, en het maaken van matten, en boter. —— Hunne geheele Koophandel bepaalt zich tot het verruilen van Kameelen, eenig Vee en Melk, voor Wapenen, Kleederen, een weinig Ryst of Kooren, en Geld, 't welk zy begraaven. —— Zy zyn van alle kennis der Weetenschappen ontbloot, en hebben geen het minste denkbeeld van Starrekunde, Wiskunde, of Geneeskunde. Zy bezitten geen enkel Boek, en niets is ongemeener onder de *Shaiks*, dan dat zy kunnen leezen. Al hunne Letterkunde (mag ze dien naam draagen,) bestaat in het ophaalen van Vertellingen en Historiën, op de wyze der *Arabische Nachtvertellingen*, (op deeze zyn ze zeer gesteld, en besteeden hunne meeste ledige uuren, en die hebben zy veelvuldig,) in dezelve op te haalen. 's Avonds zitten zy neder aan de deur hunner tenten, of daar in by 't vuur, met de beenen kruislings, en de pypen in den mond, eenigen tyd in een diep stilzwygen, tot dat één hunner die stilte schielyk afbreekt, met aan te vangen, *Op zekeren tyd* —— Het begin eener vertelling der Lotgevallen van een jongen *Shaik*, en een lief *Bedouintje*.

Hy verhaalt, dit is het doorgaande beloop dier Vertellingen, op welk een wyze de Jongeling, eerst steelswyze, het gezigt kreeg van zyne Zielsvoogdes, hoe hy smoorlyk op haar verliefd werd; tot de minste byzonderheid beschryft hy de Schoone, roemt haar zwarte oogen, zo groot en zagt als die van eene Gazelle, haar kwynende en kwetzende lonken, haar net geboogde wenkbraauwen, gelykende naar twee ebbenhouten boogjes; haar middel, recht

recht en buigzaam als eén lans; hy vergeet haar gang niet, vlug als die van een Veulen; noch haare blaauw geschilderde lippen, noch haare nagelen, geverfd met goudkleurige *henna*, noch haare borsten, twee granaatappelen gelykende, noch haare woorden, zoet als honig. — Hy vermeldt het lyden van den jeugdigen Minnaar, dermaate uitgemergeld, door minverlangen en liefdedrift, dat zyn lichaam geen schaduw meer geeft. —— Eindelyk, naa het ophaalen van de veelvuldige poogingen, te werk gesteld om zyne Zielsvoogdesse te zien, de hinderenissen door de Ouders in den weg gelegd, de invallen van den vyand, en het gevangen neemen der twee Gelieven, *enz.*; besluit hy, tot groot genoegen der luisterenden, met het Paar, vereenigd en gelukkig, na de Vaderlyke Tent te brengen, en ontvangt de schatting, aan zyne welspreekenheid verschuldigd; zy roepen uit: *Maosha-allah*, of *hy heeft lof verdiend.*

De *Bedouinen* hebben ook hunne Minnezangen, waarin meer gevoels en natuur is dan in die der *Turken* en der Stedelingen; ongetwyfeld, om dat de eersten, wier Zeden zuiver zyn, weeten wat Liefde is; terwyl de laatsten, aan ongebondenheid overgegeeven, alleen de voldoening van Dierlyken lust kennen.

Wanneer wy in opmerking neemen, hoe zeer de toestand der *Bedouinen*, bovenal in 't diepste der Woestyne, in veele opzigten, gelykt naar dien der Wilden in *America*, moeten wy ons verwonderen, waarom zy dezelfde woestheid niet hebben; waarom, schoon dikwyls het prangen des nypendsten hongers lydende, men nooit gehoord heeft, dat het eeten van Menschenvleesch by hun plaats greep; en waarom, met één woord, hune Zeden zo veel zagter en gezelliger zyn. Deeze zwaarigheid wordt, myns bedunkens, door de volgende bedenkingen, volkomen opgelost.

Het schynt, in den eersten opslag, dat *America*, ryk zynde in Weidlanden, Meiren en Bosschen, meer dan eenig ander Land, geschikt is tot het Herders leeven. Maar, indien wy opmerken, dat deeze Bosschen, der Dieren eene gereede schuilplaats verleenende, hun te veiliger beschutten tegen den Mensch, mogen wy besluiten, dat de *Americaansche Wilde*, uit den aart zyner Landsgesteltenisse, aangezet werd, om eer een Jaager, dan een Veehoeder te worden. In deezen staat loopen alle hebbelykheden zamen, om eene wreedheid van character te vormen.

men. De zwaare vermoeienisfen van de Jagt harden zyn lichaam, veelvuldige en langduurige honger, gevolgd door overvloed van gevangen Wild, maakt hem vraatagtig. De gewoonte om bloed te ftorten, zyn prooy te verfcheuren, maakt hem gemeenzaam met het gezigt van lyden en dood. Door honger gepraamd, verlangt hy na vleesch, en het gereed te verkrygen vindende, door zyn Medemensch te flachten, kan hy niet lang in twyfel hangen om hem te dooden, en de begeerte des raazenden hongers te voldoen. De eerfte proeve genomen zynde, verandert deeze wreedheid in hebbelykheid; hy wordt een bloedgierig en verflindend Menfcheneeter, en zyne Ziel krygt al de ongevoeligheid zyns Lichaams.

Veel hier van verfchilt de gefteldheid des *Arabiers*. Te midden van wyd uitgeftrekte naakte vlakten leevende, zonder water, zonder bosfchen, kan hy, door gebrek aan visch en wild, geen Jaager of Visfcher worden. De Kameel bepaalt hem tot het Herderlyk Leeven, en de Zeden daar van hebben invloed op zyn geheel character. Een ligt, maar beftendig en genoegzaam, voedzel by de hand vindende, verkrygt hy eene hebbelykheid om zich fober te behelpen. Te vrede met zyn melk en dadels, voelt hy geen trek tot vleesch, hy ftort geen bloed, zyne handen zyn het flachten niet gewoon, noch zyne ooren aan het gefchreeuw van lydende Dieren, hy bewaard een menschlyk en aandoenlyk hart.

Dan, de wilde Veehoeder hadt zo ras geen kennis aan het Paard gekreegen, of die kunde moest eene groote verandering in zyne leevenswyze baaren. De gemaklykheid, om fchielyk over groote vlakten Lands heen te fnellen, deedt hem een Zwerver worden. Behoeften maakte hem greetig, en de gretigheid vormde hem tot een Roover, en dit, in de daad, is zyn tegenwoordig character. De *Arabier*, eer een Plunderaar dan een Krygsheld, heeft geen bloedgierigen moed; hy valt alleen aan om te rooven, en, indien hy wederftand ontmoet, agt hy nooit een kleine buit zo veel waardig om zyn leeven in gevaar te ftellen. Tergt men hem, moet men zyn bloed ftorten, als dan is hy zo dol in zyne wraake, als hy zich voorzigtig toonde in gevaar te ontvlieden.

Men heeft dikwyls de *Arabiers* deeze Roofzugt verweeten; doch, zonder my tot een verdeediger van dezelve op te werpen, mag hier wel in 't oog gehouden worden, dat men op eene omftandigheid niet genoeg gelet

let heeft, naamlyk, dat dezelve alleen plaats grypt omtrent de zodanigen, die zy voor vyanden houden, en gevolglyk gegrond is op de erkende Wetten van bykans alle Volken. Onderling steeken zy zo zeer uit in goede trouwe, onbaatzoekenheid en edelmoedigheid, dat het de beschaafdste Volken eere zou aandoen. ——— Wat kan edeler zyn, dan het regt van Vryplaatzen, zo geëerbied onder alle Stammen. Een Vreemdeling, ja zelfs een Vyand, bereikt de Tent van een *Bedouin*, en van dit oogenblik af is zyn Persoon heilig. Het zou voor eene allerveragtlykste laagheid en onuitwischbaare schande gehouden worden, ten koste der Herbergzaamheid, zelfs eene regtmaatige wraak voldoening te verschaffen. Indien een *Bedouin* toegestemd heeft, om brood en zout met zyn Gast te eeten, kan niets op de wereld hem vervoeren dien te verraaden. De magt van den *Sultan* zelve zou niet in staat weezen, een Vlugteling aan de bescherming van een Stam te ontrukken, dan door de geheele uitdelging van den Stam.

De *Bedouin*, buiten zyne Legerplaatze zo roofzugtig, heeft 'er den voet niet in gezet, of hy wordt gunstryk en edelmoedig. 't Weinige, 't geen hy bezit, is hy gereed met een ander te deelen. Hy heeft zelfs de kieschheid, om niet te wagten tot het hem verzogt wordt. Wanneer hy den maaltyd neemt, gaat hy aan de deur zyner tent zitten, om de voorbygangers te noodigen, dat zy 'er deel aan neemen; zyne edelmoedigheid is zo opregt, dat hy dit bedryf niet beschouwt als eene verdienste; maar louter als een pligt: waarom hy ook gereedlyk dezelfde vryheid by anderen gebruikt.

Wanneer men het gedrag der *Arabieren* onderling jegens elkanderen beschouwt, zou men zich veelligt verbeelden, dat zy alle goederen in 't gemeen bezaten. Nogthans zyn zy geene vreemdelingen, ten aanziene van den eigendom; doch dezelve gaat niet gepaard met de zelfzoekenheid, welke de ingebeelde behoeften der weelde daar aan onder beschaafde Volken heeft bygezet. Men moge in 't midden brengen, dat zy deeze gemaatigdheid hebben dank te weeten aan de onmogelykheid, om hunne genietingen grootlyks te vermenigvuldigen; doch, indien men toestemt, dat de deugden van het gros des Menschdoms alleen moeten toegeschreeven worden aan de noodzaaklykheid der omstandigheden, zyn de *Arabieren* misschien, uit deezen hoofde, niet min agtenswaardig.

Zy

Zy zyn ten minsten gelukkig, dat die noodzaaklykheid onder hun een stand der dingen heeft ingevoerd, die de verstandigste Wetgeevers als de volmaaking der Menschlyke Staatkunde hebben aangezien: ik meen eene soort van gelykheid in de verdeeling des Eigendoms, en eene verscheidenheid van Leevensstanden. Verstooken van eene menigte van genietingen, welke de Natuur met eene ruime hand over andere Landen heeft uitgestrooid, vinden zy zich minder blootgesteld aan verzoekingen, die hun kunnen bederven en verlaagen. 't Valt te bezwaarlyker voor hunne *Shaiks*, een Aanhang te vormen, om het lichaam des Volks te verslaaven en te verarmen. Elk Lid, in staat om in zyne eigene behoeften te voorzien, is daar door te bekwaamer om zyn character en onafhangelykheid te bewaaren; en byzondere Eigendom wordt tevens de grondslag en het bolwerk van algemeene Vryheid.

Deeze Vryheid strekt zich zelfs tot den Godsdienst uit. Wy ontdekken een opmerkenswaardig onderscheid tusschen de *Arabieren* der Steden en die van de Woestyne: want daar de eerstgenoemden zich krommen onder het dubbel juk van Burgerlyke en Godsdienstige eigendunklyke Heerschappye, zyn de laatstgemelden van beide ontheeven. Op de grenzen van het *Turksche* Gebied, 't is waar, neemen de *Bedouinen*, uit Staatkunde, het vertoon van *Mahumedaanen* aan; doch zy gaan zo weinig schroomvallig te werk met het onderhouden der Plegtigheden, dat ze doorgaans van de *Turken* aangezien worden als Ongeloovigen, die noch Wet, noch Propheet, erkennen. Zy zyn openhartig genoeg, om te zeggen: „ dat de *Godsdienst van* MAHOMETH niet voor hun geschikt is: want," voegen zy 'er by, hoe zullen wy „ de Wasschingen volbrengen, daar wy geen water hebben? Hoe kunnen wy, arm zynde, Aalmoessen geeven? Waarom zouden wy in den *Ramadan* Vasten, „ daar het geheel Jaar voor ons een Vasten is? En „ welk eene noodzaaklykheid zou 'er zyn, om Bedevaartgangen na *Mecca* te doen, als GOD overaltegenwoordig is?" —— In 't kort, elk denkt en doet omtrent den Godsdienst zo als het hem behaagt, en 'er heerscht onder hun de volkomenste Verdraagzaamheid.

Niets kan hier van een beter denkbeeld geeven, of tot een voldingendst bewys hier van strekken, dan een Zamenspraak, door my, met een hunner *Shaiks*, gehouden:

„ Waar-

„ Waarom," vroeg hy my, wenscht gy onder de *Fran-*
„ *ken* weder te keeren? daar gy geen afkeer hebt van
„ onze Zeden; daar gy den ſpiets weet te zwaaijen, en
„ het paard te beryden als een gebooren *Bedouin*, blyf
„ by ons. Wy zullen u Vellen, een Tent, een braaf en
„ jong *Bedouinsch* Meisje geeven, en een beste Merrie:
„ gy zult onder ons Huisgezin leeven." —— *Weet gy niet*, was myn antwoord, *dat ik onder de* Franken *gebooren, in hun Godsdienst ben opgevoed? Met welk een oog zullen de* Arabieren *een Ongeloovigen, of die zy voor een Afvalligen houden, aanzien?* —— „ Bemerkt gy zelve dan niet," gaf my de *Shaik* te verſtaan, dat de
„ *Arabieren* leeven, zonder zich met den Propheet, of
„ het Boek (de *Koran*) te bemoeijen? Elk onzer volgt
„ de inſpraaken van zyn Geweeten. De Menſchen heb-
„ ben regt om over daaden te oordeelen; doch het oor-
„ deel over den Godsdienst moet GOD alleen overgelaaten
„ worden." —— Een andere *Shaik*, met my in geſprek treedende, ſprak my aan, met gewoone pligtpleeging:
„ Luister, en bid den Propheet." In ſtede van het gebruiklyk antwoord, *Ik heb gebeden*, antwoordde ik, glimlachende, *Ik luister.* Hy bemerkte zyne misvatting, en lachte op zyn beurt. Een *Turk* van *Jeruſalem*, by dit voorval tegenwoordig, vatte de zaak ernſtiger op, zeggende: „ ô *Shaik!* hoe kunt gy de woorden der waare
„ Geloovigen een Ongeloovigen te gemoet voeren?" *De Tong*" antwoordde de *Shaik*, *vergrypt zich ligt, laat het Hart maar zuiver weezen; doch gy, die de Zeden der* Arabieren *kent, hoe kunt gy een Vreemdeling beledigen, met wien wy Brood en Zout geëeten hebben?* Zich daar op tot my vervoegende, vroeg hy: „ Zyn alle die Stam-
„ men van *Frankeſtam*, van welken gy my verhaald hebt,
„ dat de Wet des Propheets niet volgen, talryker dan
„ de *Muſulmannen?* —— *Men heeft*" antwoordde ik, *gerekend, dat ze vyf- of zesmaal talryker zyn, de* Arabieren *zelfs mede gerekend.* —— Zyn eenig zeggen daar op was, GOD *is Regtvaardig, hy zal ze in zyne weegſchaale opweegen* (†)!

VER-

(†) De Heer NIEBUHR verhaalt, in zyne *Deſcription de l'Arabie*, Tom. II. p. 208., dat in de laatſte dertig jaaren een nieuwe Godsdienst opgeſtaan is in de *Najd*, welke beginzels zeer overeenkomſtig zyn met de gemoedsgeſteltenisſen, hier boven be-

VERSLAG VAN DE BOEKDRUKKUNST BY DE TURKEN.

(Overgenomen uit de *Litterature Turchesca*, van *du Abba* GIAMBATISTA TODERINI.)

De Baron DE TOTT in zyne dubbel leezenswaardige *Gedenkschriften*, de *Turken* en *Tartaaren* betreffende, onlangs in 't Nederduitsch uitgekomen, en door ons aangepreezen (*), van de *Letterkunde* en *Boekdrukkeryen*, in *Turkyen*, spreekende, merkt op, dat de Drukkunst de bekrompen paalen, waar in dezelve bepaald blyft, zou hebben kunnen uitbreiden, dat zeker IBRAHIM *Effendi* dee-

beschreeven. „ Die beginzels zyn," schryft deeze Reiziger, „ dat GOD alleen, als de Oorzaak aller dingen moet aangeroepen en aangebeden worden: dat men in het Gebed geen gewag moet maaken van eenig Propheet: dewyl zulks te na aan Afgodery grenst; dat MOSES, JESUS CHRISTUS en MAHOMETH enz., in de daad, groote Mannen waren, van eenstigtend gedrag; doch dat nooit eenig Boek ingegeeven was door den Engel GABRIEL, of eenigen anderen Hemelschen Geest. In 't kort, dat Geloften, in een tyd van dreigend gevaar gedaan, noch verdienstlyk, noch verpligtend zyn." —— „ Ik weet niet," voegt 'er de Heer NIEBUHR by, „ hoe verre ik af mag op de goede trouwe van den *Bedouin*, die my dit berigtte. Misschien was het zyne eigene byzondere denkwyze: want de *Bedouinen*, schoon zy zich voor *Mahomethaanen* uitgeeven, bekommeren zich, in 't algemeen, weinig met MAHOMETH, of met den *Koran*."

De Oprigters van deezen nieuwen Aanhang waren twee *Arabieren*, die, uit hoofde van eenig handelbedryf, gereisd hebbende, door *Persie* en *Malabar*, over de verscheidenheid der Godsdiensten, door hun waargenomen, geredeneerd hebbende, deeze algemeene Verdraagzaamheid 'er uit afleidden. Eén hunner, ABDEL WAHEB geheeten, richtte, in den Jaare 1760, een onafhangelyken Staat in de *Najd* op; de ander, MEKRAMI genaamd, *Shaik* van *Nadjeran*, heeft dezelfde begrippen omhelsd, en, door zyne dapperheid, eene groote magt in deeze Landen verkreegen. Deeze twee voorbeelden geeven vry veel waarschynlykheids aan eene gissing, door my gemaakt, dat 'er niets gemaklyker valle, dan eene groote Staats- en Godsdienst-Omwenteling in *Asie* te wege te brengen.

(*) *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* III D. Iste St. bl. 126.

deeze Kunst, zo nuttig om de Affchriften te vermenigvuldigen, hadt opgericht, dat hy zelfs verfcheide Werken deedt drukken; doch die niet dan een geringen aftrek hadden, alhoewel hy dezulken hadt uitgekoozen, die den grootften aftrek moesten belooven. Doch wat voorfpoed kon men zich in de daad van eene Kunst belooven, die de bekwaamheid van hun, die men als Geleerden aanmerkte, met den eerften opflag van het oog, tot niet maakte? Zy waren rechter en party. De Boekdrukkunst kon de volmaaktheid der Lettertrekken niet bereiken, men verachtte ze, en IBRAHIM floot zyn winkel. (*)".

De Abba GIAMBATISTA TODERINI, die, in den voorleden Jaare, in 't *Italiaansch* een Werk heeft uitgegeeven over de Letterkunde der *Turken*, verleent ons van het beloop der Boekdrukkunst in dat Ryk, en van derzelver tegenwoordigen toeftand, het volgend verflag, 't welk ter opheldering, verbetering en aanvulling van DE TOTT's Berigt kan dienen, en waaruit wy voor onze Leezeren het gewigtigfte en weetenswaardigfte zullen trekken.

Men heeft in *Conftantinopole* voorheen Boeken in verfcheide Taalen, als het *Chaldeeuwsch*, *Perfisch*, *Arabisch*, *Hebreeuwsch*, *Grieksch* en *Armenisch* gedrukt: verfcheide deezer Boeken zyn zeer zeldzaam. Het Tydperk der Drukkunst in *Turkyen* is het Jaar MCXXXIX hunner *Hegira*, 't welk met het Jaar MDCCXXVI onzer gewoone Jaartellinge overeenkomt. —— SAÏD *Effendi*, een Man van veel vernufts, tweeⅇ keeren te *Parys* geweest zynde, om Staatszaaken te behandelen, was de Oprigter, hy werd daar in geholpen door IBRAHIM *Effendi*, een *Hungaarsch* Renegaat, een Groot Legerhoofd en uitfteekend Letterkundige, die, op 't voorbeeld van de ALDUSSEN en STEPHANUSSEN teffens Schryver was en Drukker; hy liet Land- Zee- en Sterrekundige Kaarten fnyden, en goot de Drukletters: hy was de ziel der Drukkunst by de *Ottomannen*.

Het eerfte Werk was een allernuttigst, en waar in men veel ftelde, een *Turksch* en *Arabisch* Woordenboek van WANCULI; en het laatfte, 't welk, in dit eerfte Tydperk der *Turkfche Drukkerye* te *Conftantinopole* het licht zag, in den Jaare MDCCXLII gedrukt, was desgelyks een *Perfisch* en *Turksch* Woordenboek in twee ftukken in Folio.

Die Drukkery geraakte in verval en onbruik: men heeft,

(*) *Gedenkfchriften van den Baron* DE TOTT. I D. bl. 185.

heeft, wegens de oorzaak daar van, veele vertellingen doen loopen, bezyden de waarheid. Volstrekt valsch is het, dat het Drukken by de *Turken* verbooden werd, op 't verzoek der *Copiisten* of Afschryveren. 't Is waar, een groot aantal Persoonen leeft 'er te *Constantinopole* enkel van het Boeken uitschryven: doch deeze lieden zyn meerendeels bezig met het overschryven van de Coran, met de Verklaaringen, de Gebeden en andere Godsdienstige Boeken, die zeer veelvuldig in gebruik zyn; deeze te drukken werd verboden. —— Wanneer men hier by voegt de verbaazende hoeveelheid van Handschriften, welke de *Turken* onophoudelyk laaten overschryven tot voldoening aan hun smaak, tot hun bedryf en noodwendigheden, kan men gereed begrypen, dat ééne enkele Drukkery, in eene zo groote Hoofdstad, geen nadeel van eene noemenswaardige aangelegenheid kon baaren. Daarenboven zyn de *Turken* zeer gesteld op geschreeven Boeken: dewyl de *Arabische* en *Turksche* Letters altoos veel schooner geschreeven dan gedrukt zyn. Men heeft geschreeven *Corans* die vyf honderd Piasters kosten; zelfs vindt men 'er die voor duizend Sequinen verkogt worden; zo veel netheids en cieraads weeten de Boekenschryvers daar aan by te zetten.

Even valsch is het, dat de Afschryvers te *Constantinopole* eenen opstand verwekt, en eene Drukpapiermaakery zouden verwoest hebben. De waarheid der zaake is, dat de Oorlog tegen den Keizer, toen ten tyde, alle de zorgen des Staatsbestuurs tot zich trok; de Bedienden en Werklieden der Drukkerye geraakten verstrooid; CAZI IBRAIM, de Opvolger van IBRAHIM *Effendi*, van aanmoediging verstooken, en beroofd van de middelen om de Drukkery voort te zetten, verliet ze, en werd dezelve welhaast vergeeten.

De Regeerende Sultan, den Vrede met de Alleenheerscheresse aller *Russen* geslooten hebbende, besloot te *Constantinopole* den Smaak in de Letteren te doen herleeven, en gevolglyk ook de Drukkunst. Hy gaf, ten dien einde, een Bevelschrift uit, gedagtekend elf Maart MDCCLXXXIV, 't welke eere doet aan het tegenwoordig Staatsbewind. Hy gaf 'er vryheid in, om, onder de vereischte goedkeuring, alle soorten van Boeken te drukken, mits ze niet over den Godsdienst handelden. De meeste, die zints dat Tydperk in 't licht kwamen, betreffen de Geschiedenis; doch ze zyn weinig in getal, en de Druk zelve is veel

flegter dan die van IBRAHIM *Effendi*, wiens Werken op fraayheid mogen boogen. Maar, wat hier van ook zyn moge, de Drukkunst is in *Turkyen* weder verleevendigd, en zal dezelve waarschynlyk aan dat Volk gewigtige diensten doen: deeze Kunst alleen kan de Volken beschaaven en verlichten, door de vooroordeelen, welken dezelve verblinden, weg te vaagen.

PROEVE, OVER DEN OORSPRONG, DEN PLIGT, EN HET AANBELANG DER OORDEELKUNDE.

(*Uit het Engelsch.*)

Rechtschaape Oordeelkunde is de Toepassing van Smaak en Gezond Verstand op de fraaije Kunsten. Haar voorwerp in het schoone en gebrekkige in elk voortbrengzel te onderscheiden; van byzondere voorbeelden tot algemeene beginzels op te klimmen, en dus regels of besluiten te vormen, betreffende de onderscheide soorten van Schoonheid, in de Werken van Vernuft.

De Regels der Oordeelkunde worden niet opgemaakt, door eene aaneenschakeling van afgetrokke redenkavelingen, onafhangelyk van voorbeelden en waarneemingen. Dezelve is eene Kunst, geheel op de Ondervinding gegrond; op de ontdekking van zoodanige schoonheden als de maatstok van Smaak het naast by komen, dat wil zeggen van zodanige schoonheden, als men bevonden heeft dat de Menschen algemeenst behaagden. By voorbeeld, de Regels van ARISTOTELES, wegens de Eenheid van Bedryf in het Treurspel en het Heldendicht, waren geen Regels eerst ontdekt door redenkaveling en dan op de Dichtkunst toegepast; maar ontleend uit het geen HOMERUS en SOPHOCLES gedaan hadden; zy waren gegrond op het waarneemen van het grooter vermaak, 't geen wy scheppen uit het verhaal van een bedryf 't welk één en geheel is, dan 't welk wy ontvangen van het ophaalen eeniger niet aaneen hangende gebeurtenissen. Dusdanige waarneemingen, den oorsprong eerst ontleenende uit gevoel en ondervinding, bevondt men, by onderzoek, zo eenstemmig met de Rede, en de beginzelen der Menschelyke Natuure, dat men ze in vaste Regels veranderde, en 'er gebruik van maakte in het beoordeelen van de waarde eens Opstels. —— Dit is het natuurlyk verslag van den oorsprong der Oordeelkunde.

Een meesterlyk Vernuft, 't is waar, zal van zichzelven, zonder aanleeren, iets in diervoege opstellen; dan het met de weezenlykste regelen der Oordeelkunde overeenstemt: want daar

dee-

deeze Regels op de Natuur gegrond zyn, zal de Natuur, in de beoefening, ze dikwyls opleveren. Meer dan waarschynlyk hadt HOMERUS geen kennis aan eenige Stelzels in de Dichtkunst. Door 't Vernuft alleen geleid, stelde hy eene geregelde Geschiedenis in verzen op, welke de geheele Naakomelingschap bewonderde.

Maar dit levert geen bewys tegen de Nutheid der Oordeelkunde op, als een Kunst beschouwd: Want, dewyl geen Menschlyk Vernuft volmaakt is, wordt 'er geen Schryver gevonden, of hy kan bystand ontvangen uit de oordeelkundige waarneemingen over de Gebreken en Schoonheden zyner Voorgangeren. Geene Waarneemingen of Regels, in de daad, kunnen de plaats van Vernuft bekleeden, of 't zelve, waar het ontbreekt, instorten. Maar zy dienen menigmaal om 't zelve in een behoorelyk kanaal te leiden; zy kunnen de buitenspoorigheden verbeteren, de regtmaatigste en eigenaartigste navolging der Natuur aanwyzen. Oordeelkundige Regels zyn hoofdzaaklyk geschikt, om de misslagen, die vermyd moeten worden, aan te wyzen. De voortbrengzels van uitsteekende schoonheden zyn wy aan de Natuur verschuldigd.

De bygebragte aanmerkingen zullen ons in staat stellen, om te oordeelen over de klagten, die zekere Schryvertjes, zints lang, gewoon zyn, tegen de Oordeelkundigen en de Oordeelkunde uit te storten. Men heeft de Oordeelkundigen afgebeeld als de grootste bedwingers van de aangeboore Vryheid des Vernufts, als de smeeders van onnatuurlyke kluisters voor de Schryvers, tegens wier geweldaadige vervolging zy de bescherming des Gemeens inroepen. Dusdanige smeekende Voorredens zyn niet geschikt, om gunstige denkbeelden in te boezemen, wegens het Verstand der Schryveren: want elk goed Schryver zal gaarne zyn Werk, naar de Regelen van Gezond Verstand en Goeden Smaak, laaten beoordeelen. De verklaaringen, tegen de Oordeelkunde, steunen meestal op de veronderstelling, dat 'er Oordeelkundige Menschen zyn, die, volgens de Regels, niet naar Gevoel, oordeelen: 't welk zo verre van de waarheid verwyderd is, dat zy, die in deezervoege vonnissen, voor Pedanten of Schoolvossen, en geen Oordeelkundigen, moeten gehouden worden; want alle Regels van rechtschaape Oordeelkunde zyn oorspronglyk gegrond op Gevoel; en Smaak en Gevoel zyn noodig, om ons te geleiden in de toepassing van deeze Regels op elk byzonder geval. Naardemaal 'er niets is, waar in alle soorten van Persoonen zich gereeder laaten voorstaan, bevoegde Regters te weezen, dan in Werken van Smaak, valt 'er geen twyfel aan, of het getal van onbevoegde Kunstregters zal altoos zeer groot weezen. Maar dit levert geen meer gronds op, om, in 't algemeen, tegen de Oordeelkunde uit te vaaren, dan, het aantal van

Reg-

flegte Philofophen of Redenkundigen, tegen de Wysbegeerte of de Rede.

Een fchynbaarder tegenwerping kan tegen de Oordeelkunde worden ingebragt uit de toejuiching, welke zommige Werken ontvangen hebben van het Gemeen, die, nauwkeurig bezien, bevonden worden, tegen alle Regelen, door de Oordeelkunde vastgefteld, aan te loopen. —— Het Gemeen, in de daad, is de Opperfte Regter, op welken men zich ten laatften, in elk Werk van Smaak, moet beroepen; de maatftaf van den Smaak gevormd zynde op de Gevoelens, natuurlyk eigen en gemeen aan allen. Maar dikwyls oordeelt men te fchielyk, over dit begrip des Gemeens. De egte Smaak des Gemeens blykt niet altoos in de eerfte toejuiching verleend, op het in 't licht komen van eenig nieuw Werk. Zo de groote als kleine Gemeente kan ingenomen en verblind worden door oppervlakkige fchoonheid, welker bewondering, binnen kort, verdwynt; zomtyds kan een Schryver, voor eene wyl, eene groote agting verwerven, enkel, door dien hy zich fchikt naar de Driften, de Vooroordeelen, de Partyfchappen, de Bygeloovige Begrippen, die, voor een tyd, bykans een geheel Volk kunnen beheerfchen. Hoewel, in zulke gevallen, het Gemeen moge fchynen te pryzen, mag waare Oordeelkunde met rede wraaken; en zal deeze eerlang de overhand krygen en behouden: want het vonnis der waare Oordeelkunde; en de ftem des Gemeens, eens onbevooroordeeld en zonder drift wordende, zullen, in 't einde, zamenftemmen.

'Er zyn, 't is waar, eenige Werken, vol van groove Overtreedingen der Voorfchriften, door de Oordeelkunde opgegeeven, en die, niet te min, eene algemeene en zelfs ftandhoudende bewondering weg draagen. Van dien ftempel zyn de Spelen van SHAKESPEARE, die, als Tooneelfpelen aangemerkt, in den hoogften graad, ongeregeld zyn. Doch hier ftaat te letten, dat zy de algemeene bewondering verworven hebben, niet door dien ze ongeregeld waren, niet om dat ze de Regels der Kunfte overtraden; maar dat men ze, ondanks deeze overtredingen, bewonderde. Zy bezitten, in andere opzigten, fchoonheden, overeenkomftig met de nauwkeurigfte Kunstregelen; en de kragt van deeze Schoonheden is zo groot geweest, dat ze alle berisping deeden zwygen, en het Gemeen eene maate van voldoening fchonken, grooter dan het ongenoegen, uit de gebreken ontftaande. SHAKESPEARE behaagt niet, om dat hy de verrigtingen van verfcheide jaaren in één en het zelfde Spel brengt, niet door de wanvoegelyke zamenmenging van het Treur- en Blyfpel in één Stuk, niet door de gemaakte geestigheden, zomtyds te pasfe gebragt; deeze zien wy als gebreken aan, en fchryven ze toe aan de ruwheid der Eeuwe, in welke hy leefde. Maar hy behaagt ons door zyne bezielde en

meesterlyke Charaćtertrekken, door zyne befchryvingen vol leeven, door de kragt zyner gevoelens, en de natuurlyke wyze, waar op hy, boven alle andere Schryvers, de taal der Driften weet te fpreeken. En deeze zyn fchoonheden, welke rechtfchaape Oordeelkunde ons zo zeer leert in den eerften rang te plaatzen, als de Natuur ons leert, dezelve te voelen.

GEDAGTEN, AAN DEN HEERE DE MOUTESQUIEU TOEGESCHREEVEN (*).

Om niets te lachen, en van huis tot huis een beuzeling om te draagen, noemt men zyne Wereld verftaan; en men zou vreezen die Kennis te verliezen, indien men zich op eene andere bevlytigde.

Ik herinner my, dat ik, ten eenigen tyde, de nieuwsgierigheid had om op te letten hoe veel keeren ik een klein Voorval, 't geen zeker niet verdiende vermeld of onthouden te worden, hoorde verhaalen: in drie weeken dat het de Befchaafde Wereld bezig hieldt, telde ik de herhaaling *tweehonderd vyf en twintig* maal, ik had 'er te over genoeg van.

Ik erken myn fmaak voor de Ouden; die Oudheid neemt my in, en ik ben altoos gereed, om met PLINIUS te zeggen; *'t is te Athene waar gy de Goden gaat eerbiedigen.*

Het Godlyk Werk van deeze Eeuw, de *Telemachus*, waarin HOMERUS fchynt te herleeven, is een onwederfpreekbaar bewys van de voortreflykheid diens ouden Dichters.

SOPHOCLES, EURIPIDES, en ESCHYLUS hebben terftond die foort van Uitvinding tot een punt van volkomenheid gebragt, dat wy niets veranderd hebben in de regelen door hun naagelaaten: dat zouden zy niet hebben kunnen doen zonder eene volkomene kennis van de Menschlyke Natuur en Driften.

De Waarneemingen zyn de Historie van de Natuurkunde, en de Stelzels zyn 'er de Fabels van.

Iemand van myne kennis zeide eens. *Ik ga de zotfte zaak van de Wereld doen; ik laat myn Portrait fchilderen.*

In myne jeugd ben ik gelukkig genoeg geweest om my te verbinden aan Vrouwen, die ik geloofde dat my beminden: zo ras ik ophield dit te gelooven, heb ik 'er my van ontflaagen.

De Letteroefeningen zyn voor my een volkomen hulpmiddel ge-

(*) *Toegefchreeven*, fchryven wy: dewyl de tegenwoordige Baron DE MONTESQUIEU, in eenen Brieve, aan de Schryvers van het *Journal de Paris*, derzelver egtheid ontkent; doch toeftaat dat men den ftyl van zynen Grootvader gevolgd heeft; hoewel op verre na zyne denkwyze in alle gevallen niet uitdrukkende.

geweest tegen de onaangenaamheden des Levens: nooit heb ik een hartzeer gehad of een uur Leezens kon het verdryven.

In den loop myns leevens heb ik geene Menschen doorgaande veragt gevonden, dan die in flegt Gezelschap op den duur verkeerden.

Ik ben omtrent zo wel te vrede by Gekken als by Lieden van Vernuft; 'er zyn weinig Menschen zo verveelend, of zy hebben my dikwyls vermaakt. Daar is niets zo verlustigend als een die zich belachlyk aanstelt.

't Is my aangenaam my by myzelven te vermaaken met de Menschen die ik zie, en ik vergun hun, op hunne beurt, van my te maaken wat zy willen.

In myn vroegen leeftyd gevoelde ik voor de meeste Grooten eene kinderagtige Vrees; doch, zedert ik ze leerde kennen, is die vrees, bykans zonder eenigen tusschenstand, tot Veragting overgeslaagen.

Ik ben 'er genoeg op gesteld geweest van de Vrouwen aartigheden te zeggen, en hun diensten te doen welke zo weinig kosten.

Natuurlyk heb ik Liefde gehad voor het Welweezen en de Eer van myn Vaderland, en weinig voor 't geen men den Roem van 't zelve noemt: altoos heb ik een heimlyk vermaak gevoeld, wanneer men eene schikking gemaakt hadt, die ten algemeenen beste strekte.

Wanneer ik in vreemde Landen reisde, heb ik my aan dezelve als aan myn eigen verbonden; veel belangs gesteld in derzelver welvaart, en gewenscht dat zy mogten bloeijen.

Ik heb niet ontzien voor een Man te gaan die afgetrokken was; dit heeft my veele onagtzaamheden doen waagen, die my in ongelegenheid hielpen.

Niets vermaakt my meer dan dat een langwylig Verteller een Geschiedenis, met alle omstandigheden, ophaalt, en zonder stoorenis voortvaart: ik let niet op de Geschiedenis; maar op de wyze van vertellen. —— Het meerendeel der Menschen wil ik liever goedkeuren dan uithooren.

Als ik iemand myn vertrouwen geef, doe ik het onbepaald; maar ik vertrouw zeer weinigen.

't Geen my altoos geen voordeelig denkbeeld van myzelven gegeeven heeft, is dat 'er weinig Staaten in het Gemeenebest zyn tot welke ik recht geschikt was.

Wat myne bediening van President aanbelangt, ik heb het hart regt geplaatst. Ik begreep genoegzaam de voorgestelde Geschilstukken zelve; doch wat het pleitgeding betreft, ik verstond 'er niets van; ik had er my nogthans op toegelegd; doch, 't geen my meest mishaagde, was, dat ik in de beesten 't zelfde talent zag, die my, om zo te spreeken, ontvlooden.

Nooit heb ik traanen zien storten zonder myn hart vertedert te voelen.

Ik vergeef gereedlyk; om reden dat ik niet weet te haaten. Het dunkt my dat haaten smartlyk valt: wanneer iemand zich met my wilde verzoenen, voelde ik myn hoogmoed gestreeld; en ik hield op, een Mensch, die my den dienst deedt om my een goed gevoelen van myzelven te geeven, voor een vyand te houden.

Op myn Landgoed, met myne Afhangelingen, heb ik nooit gedoogd, dat men my tegen iemand vertoorende. Wanneer men my influisterde: indien gy wist wat men van u zeide...? Was myn antwoord. *Ik wil het niet weeten.* Als 't geen men my wilde verhaalen valsch was, wilde ik geen gevaar loopen van het te gelooven; indien het waar mogt weezen, wilde ik de moeite niet neemen van een schurk te haaten.

Wanneer ik my in de groote Wereld bevond, heb ik die bemind als of ik de *Afzondering* niet kon verdraagen: als ik op myn Landgoed was, heb ik om de Groote Wereld niet meer gedagt.

Ik ben, geloof ik, de eenige Man geweest, die Boeken geschreeven heeft, in de geduurige vrees om voor een fraai Vernuft gehouden te worden. Wie my gekend hebben, weeten, dat ik in de verkeering nooit zogt te schitteren, en altoos de taal wist aan te neemen der geenen met welken ik omging.

Wat myne Vrienden betreft, ik heb ze allen, uitgezonderd één, behouden.

Altoos heb ik voor een vasten grondregel gehouden, door een ander niets te laaten verrigten, 't geen ik zelve kon doen; dit heeft my in staat gesteld, om myn Fortuin te maaken door middelen, welke ik in myne hand had, door Maatigheid en Spaarzaamheid, en niet door vreemde middelen, altoos laag en onregtvaardig.

Wanneer men verwagtte dat ik in de verkeering zou uitmunten, heb ik het nooit gedaan. Liever wilde ik een Man van geest hebben, om my te onderstutten, dan een Zot, om my toe te juichen.

Nimmer heb ik grooter veragting toegedraagen, dan aan kleine traage Vernuften, en groote, die het aan braafheid mangelde.

't Geen my 't meest gesmert heeft, is, dat ik altoos de zodanigen, die ik niet agtte, te zeer veragtte.

Lieden, van weinig bedryf, zyn groote Spreekers, hoe minder men denkt, hoe meer men praat: van hier, vallen de Vrouwen veel snapagtiger dan de Mannen: door ledigheid, hebben zy geen voorwerpen om op te denken. Een Volk, by 't welk de Vrouwen de *Ton* geeven, is een praatachtig Volk.

HORATIUS en ARISTOTELES hebben reeds gesprooken van de Deug-

Deugden hunner Voorouderen, en de Ondeugden hunner Tydgenooten. De Schryvers, van Eeuw tot Eeuw, hebben 't zelfde gedaan. Indien zy allen de waarheid gesprooken hadden, zouden de Menschen tegenwoordig reeds in Beesten moeten veranderd weezen. Het schynt my toe, dat de Menschen dus geredenkaveld hebben, om dat zy onze Ouders en onze Meesters kenden, die ons bestraften. —— Dit is 't niet al. De Menschen hebben van hunne Tydgenooten zulke slegte denkbeelden, dat ze niet alleen hun aangemerkt hebben, als naar 't Verstand en 't Hart verslimmerd, maar ook naar den Lichaame, zo dat ze min kloek van gestalte zyn; dit denkbeeld strekken ze ook tot de Beesten uit. —— Men vindt, in de Geschiedenissen, de Menschen op 't schoonst geschilderd, die men ontmoet, treft men zodanig niet aan.

Altoos was ik gesteld op eenvoudigheid van Zeden, om zo min diensten, als mogelyk, te ontvangen, en, zo veel my mogelyk was, anderen toe te brengen.

De ongelykheden tusschen de Menschen zyn te gering, om zich, zo zeer als veelen, te verheffen: deeze heeft de Jicht, geene den Steen; deezen sterven, anderen zullen het welhaast doen. In de Eeuwigheid hebben zy dezelfde Ziel. Zy verschillen alleen een kwartier uurs, dat is te zeggen, zo lang zy aan een Lichaam verbonden zyn.

Het grootste gedeelte der Menschen is eer bekwaam tot groote, dan tot goede, daaden.

De Grysaarts, die, in hunne jeugd, zich op de Letteren hebben toegelegd, hebben niets meer noodig, dan zich het opgezamelde te herinneren, en niet meer aan te leeren. Dat is zeer gelukkig.

De rede, waarom de Gekken zo dikwyls in hunne onderneemingen slaagen, is, om dat zy niet weeten of voorzien wanneer zy dol te werk gaan, en het vol houden.

Ik heb den Cardinaal IMPERIALI hooren zeggen: '*Er leeft geen Mensch, of 't Fortuin komt hem eens in zyn leven bezoeken: maar, wanneer dezelve hem niet gereed vindt om haar te ontvangen, komt ze de deur in, en gaat het venster uit.*

In de meeste Auteurs zie ik den Man, die schryft; in MONTAGNE den Man, die denkt.

Ik ben op geene kleine Eerbetooningen gesteld. Voor dat men deeze u toeschikte, kende men uwe verdiensten niet: die Eerbetooningen maaken eene bepaaling, en beslissen hoe veel men u waardig keurt.

Men heeft grooter Liefde voor zyne Klein Kinderen, dan voor zyne eigene: dit ontstaat hier uit, dat men, ten naasten by, weet, wat men van zyne Kinderen te wagten heeft; welke verdiensten zy hebben; terwyl men zich van zyne Klein-Kinderen nog meer verhoopt, en zich daar mede streelt.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Jeder mensch blyft den Godsdienftigen aanhang, onder welken hy geboren is, natuurlyk toegedaan. Met de opvoeding krygen de eens gevatte grondbeginzels der jeugd, trapswyze, meer kragt en fterkte; zy wortelen zich vast in het hart; en dit doet elk wanen, dat die wyze van Godsdienst, welken hy belyd, de ware en gevolgelyk de beste zy. Weinigen hebben moeds, en nog minder vermogens genoeg, om de onderfcheiden Godsdienftige denkwyzen te onderzoeken; verre de meesten vertrouwen, dat de Waarheid, door de kundigfte hunner Geloofsgenoten, al lang ontdekt is; en dat ze zich dus veilig hier op verlaten mogen. ——— En zou dat ook de oorzaak niet wezen, waarom doorgaans elk mensch zo gerust in zyne wyze van denken over den Godsdienst fterft?

Wat vermag de gewoonte niet! Hy, die dagelyks kranken bezoekt, word niet eens door hun ftenen, of kermen aangedaan: de gevoeligfte fmarten kan hy den lyder zien uitftaan, zonder die aandoenelykheid ontwaar te worden, welke menfchen gevoelen, die daar niet aan gewoon zyn. ——— Hy, die dagelyks menfchen ziet fterven, of dezulken behandeld, die aan het ftof worden overgegeeven, gevoelt weinig meêr aandoening daar van, dan dat hy affcheid van een Vriend neemt, die een klein fpeelreisje zal gaan doen. De Krygs- en Oorlogs-Man ftelt al zingende het doodlyk en verfchrikkelyk moordtuig voor zynen Vyand toe; waar op deeze hem ook op zynen tyd meent te onthalen; gehard in den kryg, ziet hy, zonder aandoening, duizenden zyner natuurgenoten fneuvelen, en duizend duizenden gefneuvelden voor zyne oogen. Hy ziet allerwegen niets anders dan een fchouwtoneel van erberming, en, in de woelingen van den kryg, befchouwt hy het zonder aandoening: het is veel, zo het verlies van een vriend hem een traan uit de ogen perst. ——— Een Krygsman ziet, in die omftandigheden, het flagveld aan, met even veel aandoening, als wy dagelyks gewoon zyn onze doodlysten te befchouwen. —— Men heeft plaatzen, waar het aardryk op zyne fundamenten kan fchudden, zonder dat deszelfs inwoners 'er van fchrikken; om dat ze door eene dagelykfche gewoonte, of ten minfte veelvuldige gebeurtenisfen van dien aart, 'er in verhard worden. ——— Zy moet zich by wylen zelfs volftrekt openen, en een gedeelte der inwoneren verzwelgen, zal ze de ongevoeligheid dier menfchen overwinnen. ——— Zo veel werkt de gewoonte uit op 's menfchen hart; en zo weinig indruk maken de grootfte rampen op het gemoed der ftervelingen, als men 'er aan gewoon word.

Het

Het is te bejammeren, dat Oorlogzugtige Vorsten, en hunne Raadsmannen, te laat zien, hoe gruwelyk zy het menschdom verwoest hebben. —— Zy zien het doorgaans eerst op hun doodbedde, en dan verteert hen het naberouw. —— Zy geven doorgaans schoone lessen aan hunne opvolgers, hunne monden zyn vol van Vrede, en zy wilden wel, dat, na hunnen dood, nooit geoorloogd wierd. —— Dan, waar vloejen deze vreedzame lessen uit voort? Het is uit eene magteloosheid; en dat, in het tydstip van sterven, de zaken ons in haren regten aart en gedaante voorkomen. —— Voeg hier by, dat de Vorsten dan eerst regt ontwaar worden, dat zy niet meêr dan menschen zyn; en o op het punt staan, om rekenschap te geven van al het menschenbloed, het geen op de Wereld door hunne heerschzugt is gestort geworden.

De wreedaardigheid is eene ondeugd, waarvan de natuur gruwen moet. —— Kan een waar Kristen deze ondeugd plegen, daar onze gansche Godsdienst niet dan Liefde ademt? —— Geloof niet, dat hy een waar Kristen is, die 'er zich opzettelyk aan schuldig maakt. —— De Wreedaart moet zidderen, om voor zynen God te verschynen! want hy zal zeker gestraft worden.

Een ontrouw mensch is het gevaarlykst schepzel op aarde. Een ontrouw Veinsaard ligt altoos te loeren, om anderen te verstrikken. —— Van de opregtheid van zynen evenmensch maakt hy het snoodst misbruik, tot deszelfs verderf. Hy ontziet niet de ongeoorloofdste middelen daar toe by de hand te grypen, mits hy maar slagen kan in zyne gevloekte oogmerken. —— Het hart van eenen ontrouwen is een diepe afgrond, die men niet peilen kan. —— Zyne redenen schynen opregt en zuiver; dan ze dienen nergens anders toe, dan om zynen naasten te vangen.. —— Bedrog is zyn hoofdoogmerk, zyn voornaam doel, en daartoe wend hy woorden aan, die vermomd zyn met den schyn van waarheid en opregtheid, en heeft hy zynen evenmensch bedrogen, dan trompet hy de Leugen allerwege uit, en maakt hem by al de Wereld zwart. —— Als hy van zyne oprechtheid zwetst, als hy voor een getrouw man wil doorgaan; dan heeft hy alreeds ontrouw aan u getoond, maak 'er vast staat op, en zyn voornemen is, om het nog verder voort te zetten. Hy lagt om de onnozelheid dier menschen, die zich aan hem vertrouwen, en roemt zichzelven over zyne loosheid, en doortraptheid, ondertusschen schroomt hy niet, een kwaad gebruik te maken van het vertrouwen van zynen evenmensch. —— Een ontrouw man zal u met raad, en met vriendschap, voorkomen —— duizend schoone beloften zal hy doen —— Dan zyn raad zal van agteren blyken, dat een valstrik is, zyne vriendschap in beloften louter bedrog. —— Met één woord, geen schadelyker Schepzel, dan een Ontrouw Mensch.

De

De opregtheid is eene schoone en sierelyke Deugd, zy blinkt boven alles uit, is beminnelyk by allen, en blyft altyd, zonder eenige Kunstenaryen, groot in zichzelven. Zonder Luister van elders, is zy glansryk in zichzelven. —— Een opregt man blyft zichzelven altoos gelyk, en doet zyn woord gestand, al is het tot zyne eigen schade. De waarheid staat altoos aan zyne regte zyde, en verlaat hem nimmer. De standvastigheid is zyne bestendige gezellinne; deze beiden bestieren alle zyne daden, en maken dat zyne gangen bestendig zyn op de paden des regts. —— Hy is nimmer lafhartig, om de leugen in te roepen als hy wanen zou, dat ze hem kan helpen, of uit ongelegenheden redden. Maar spreekt bestendig de waarheid, zelfs in den uitersten nood. —— Zo handelt een opregt man, en hier door dwingt hy zelfs zyne Vyanden, om hem te eeren.

Indien men vele menschen, afgescheiden van hunne waardigheid en eer, afgescheiden van hunne Schatten en Rykdommen, buiten hunne trotsche vertooningen, waarmede zy in de Wereld schitteren, buiten hunne geboorte en den roem hunner voorvaderen, beschouwt; indien men ze dit alles uittrekt, dan zal 'er eene groote menigte gevonden worden, die niets luisterryks van zichzelven over behoud.

Wat is 'er billyker, dan, in alle standen, in welke men door de goede Voorzienigheid geplaatst is, regt en geregtigheid te oefenen? —— Geen staat zo hoog, die een mensch boven deze verpligting verheft; ook geen staat zo laag, die 'er hem van bevryd.

Elk mensch, wie hy ook zyn moge, moet zich wapenen tegen alle zondige verleidingen, ten einde zich te veiligen voor alle derzelver bestrydingen en aanvallen.

Alle daden, alle bedryven der menschen, moet men wegen in de schaal van een zuiver oordeel, dan zal men niemand in zyn regt benadeelen.

Alle brave, alle deugdzame menschen hebben dit vooruit, dat hun door de geheele Wereld achting en eerbied worden toegedragen: de ondeugd zelfs moet hun hulde doen.

NABERICHT.

'Er is ons een *Voorjaarszang* wat laat te hand gekomen, en dezelve kon niet terstond op de ontvangst geplaatst worden: wy zullen dien tot een volgend *Voorjaar* laaten liggen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE WELDADIGHEID.

Wat eischt de Heere van u, als recht te doen, en weldadigheid lief te hebben.

MICHA, VI: 8.

Deugd alleen brengt waer geluk te wege, —— Deugd alleen doet Stervelingen naer ware grootheid ſtreeven, —— en verſchaft aen hare beoeffenaers het hoogſte genoegen. —— De beſchouwing der Weldadigheid, die groote cierdeugd van een mensch, van een Christen, zal zulks ten duidelijkſte ten toon ſpreiden.

De Weldadigheid doet, door haer beminlijk vermogen, den mensch het naest mogelijk aen zijnen Schepper gelijkvormig worden, wanneer die uit de regte bronnen hervoortkomt. —— Zij is voortvloeiende uit de liefde, de vervulling der wet, om dat zij als 't ware de Godlijke liefde nabootst, en de pligten, aen zijn naesten ſchuldig, volbrengt, en dus aen den wil van God, den opperſten Wetgeever, voldoet.

De Eeuwige Godheid geeft aen het menschdom het treffendst voorbeeld van Weldadigheid, door de zending zijns Zoons, uit het Paleis zijner heerlijkheid, naer de rampwoestijne der aerde; alleen om elendig gevallene Adams Kinderen tot het hoogſte geluk te brengen, en hen de grootſte ſchatten uit genade te doen deelagtig worden, zonder eenig belang of pligt.

De gezegende en zegenende Jeſus heeft, bij zijn verkeer op deeze Waereld met woorden en daden bevestigd, dat Weldadigheid een der hoofdpunten zijner Euangelieleer uitmake. —— Herrinneren wij ons het geval van den Jongeling (*), welke de wet meende onderhouden te hebben; maer Jeſus alweetenheid zag hem tot in het diepſte des harte, en wist dat hij de voornaemſte deugd

(*) MATTHEUS XIX: 16 — 22.

deugd niet deelagtig was; hij zegt, verkoopt al wat gij hebt, en geeft het den armen; waer op de Jongeling bedroefd weg ging. Hij was te veel aen het aerdse verkleefd, en miste daer door dat geene, dat God van den mensch voornamelijk vordert, namelijk de deugd van Weldadigheid. —— Ook levert ons elke bladzijde van het Heilig Bijbelwoord blijken van Gods Weldadigheid, over 't menschlijk geslacht; en 't leert ons te gelijk, dat hij aen de volbrenging van dezen pligt zijnen milden zegen hegt.

Bloost gierigaerts, schandvlekken des menschdoms, onteerders der Godheid..... maer, wanneer men de lieve Weldadigheid beschouwt, moet gij lieden dat tafereel niet ontluisteren; uit uwe verachtelijke gierigheid komen alle zonden voort.; —— gij dooft de menschheid uit, en plaegt hen ondraeglijk, zelfs dezulken die u aenbidden.

Gij Rijke, die alleen uwe onmeetbare schatten voor u zelven bezit, wie heeft u daer mede bedeeld? immers Gods vrijmagtig Opperbestuur; gij zijt alleen Rentmeesters over de goederen; hoe kunt gij uwen lijdenden Natuurgenoot in gebrek zien? God gaf u vermogen om die te redden, beantwoord gij daer niet aen, gij zijt dezelve onwaerdig; gij neemt niets mede bij u sterven; na uw dood zijt gij met den bedelaer gelijk, en gij zult rekenschap van uw Rentmeesterschap moeten geeven. —— Wat weet gij of die goederen, door u zoo angstvallig vergaerd, mogelijk niet na uw dood in handen zullen komen van hen, die zig schuldig maken, aen het tegensovergestelde kwaed der gierigheid, namelijk het God onteerend misbruik zijner gaven, de schandelijke verkwisting. Het is ten hoogsten prijslijk voor zijne nakomelingen te zorgen; God vordert geen Weldaden boven iemands vermogen, deze grenspalen zal de ware Weldadige zig zelven ras kunnen aenwijzen: dezelve moeten naer iemands staet geregeld zijn; dan is 'er de zegen aen verbonden. —— Uwe Weldaed word vergolden in u of uwe naerkomelingen. —— Gevoelt gij geen aendoeninge als iemand in lijden is, om hem te helpen? of smoort gij die? dan dooft gij de menschheid uit; en de weinige trekken van Gods beeld, na den val overgebleeven, zoekt gij nog uit uwe ziele te wissen.

Veelen uwer geeven, ja, maer van hunnen overvloed (nog zeer weinig,) om dat zij het niet durven laten: —— andere nog al uit een beginsel van menschlievenheid

en weldadigheid; maer hebben dezulken wel immer dat genoegen gesmaekt, om te kunnen zeggen, „ dien heb „ ik gered, of dezen heb ik den grondslag van zijn voor- „ spoed als een middel in de hand der Voorzienigheid „ gelegt”? wat weerhoud u hier van? veeltyds een benijding, dat zoo iemand u niet in goederen gelijk mogte worden, of te boven gaan: neen; hij moet klein blijven; of gij keurt hem zulks onwaerdig, om dat hij in een rang verre beneden u geplaatst is. ——— Gij hebt veelerhande voorwensels waerom gij den Naesten volgens uwen pligt, en zelfs buiten uwe schade, niet helpt: maer intusschen ziet gij uwe bestemming voorbij, en merkt niet op de wegen der Voorzienigheid. ——— Ik bedoele niet om zo maer ieder te helpen, 't zij waerdig ofte niet, neen ik bedoele de geenen, daer gij betrekking op hebt, die 't waerdig zijn; ——— die daer door somtijds de maetschappije der t' zamenleevinge nuttig zouden kunnen zijn; daer voor uwen en hunnen Schepper verheerlijken, en u, als een middel, dankbaerheid bewijzen, ——— ô dat genoegen, dat daer uit voortvloeit, hebben de zulke nimmer gesmaekt! zijt verzekerd, dat 'er gevonden worden, die, schaers bedeeld, wenschten goederen te bezitten, om in staet te zijn ongelukkigen te kunnen redden; en die God bidden, hen die denkbeelden te doen behouden, wanneer zij 't eeniger tijd tot dat vermogen kwamen. ——— De rechte Weldadigheid spruit voort uit een bezef van plicht; niet om 'er zig verdienstelijk door te maken, (neen, de beste mensch doet niet meer dan hij verplicht is;) maer uit een innig gevoel van genoegen, dat men zoude smaken, als men konde zeggen, „ de Voorzienigheid gebruikte mij als een middel, om „ mijn broeder, mijn medemensch, te redden, hem ter „ eere.” ——— En, gij Rijke, die uw intrest zo fijn weet te berekenen, gij kunt veele helpen zonder u zelven eenigzints te benadeelen; gij kunt daer toe wegen en middelen genoeg vinden, als het u waerlijk ernst is; het gevoel van zijn pligt gedaen, en zijn naesten van rampen deezes leevens bevrijd te hebben, vergoed daer en boven in deezen alles. ———. Dan hoe weinige Rijken worden 'er gevonden, die uit het regte grondbeginsel, en tot het rechte einde, waerlijk milddadig zijn! ——— Gij, die onder die weinige recht weldadigen behoort, volgt de Godheid nae; die, uit zijne onschatbare rijkdommen, arme zondaren, alleen uit genade, gelukkig maekt, ———

God leende daerom aen den Rijken goederen, om den geenen die gebrek heeft niet te laten vergaen, maer die tot middelen ter redding te gebruiken.

Slaen wij gade het bestaen van een waerlijk Weldadigen Menschenvriend, zo zullen wij bevinden, dat in den zodanigen eene ziele woont, waer in de Weldadigheid zelve haren zetel gevestigd heeft. —— Hij doet reeds in zijne vroege jeugd hier van blijken zien; hij deelt al speelende zijne makkers mede; hij is niet wangunstig als een van hun meer heeft dan hij; —— de giften, die hij krijgt, begint hij, bij het meerder aenwassen zijner vermogens, al, tot weldadige einden te besteeden, in plaets van dezelve aen vodderijen op te offeren. Bij het vermeerderen zijner jaren en vermogens, vind hij smaek in het leezen van die schriften, waer in de Weldadigheid aengeprezen word, als een Gode behagende Deugd; hij sluit de lessen en voorbeelden dienaangaende, die de Heilige Bijbel opleevert, in zijn geheugen; hij zoekt gelegenheden op, om aelmoesen te geeven, daer hij oordeelt dat die wel besteed zijn; vind hij die, hij kwijt zig naer zijn vermogen, en naer de omstandigheden, die hem voorkomen, van zijnen plicht. —— Dan, met dit alles, tragt hij ook der menschheid eere aen te doen, en den laeggezielden Sterveling, zijne waerde, als redelijk weezen, te doen gevoelen. Ontmoet hij een onbeschaemden, die enkel uit luiheid, op het gegeef zoetelt, dien spoort hij aen, om met eere, en door naerstigheid, zijn eigen brood te eeten; ook is hij ten zijnen opzigte spaerzaem, om deezen door ruime giften niet tot den bedelzak aen te moedigen. —— Is zulk een tot de uitoeffening der Weldadigheid geschikt mensch zelve in bekrompene omstandigheden, hij is te eerlijk, om van iemand giften te vergen, neen, hij spant alle zijne vermogens in, om zig op eene geoorloofde manier onderhoud te verschaffen. —— Komt hij in een gevestigden staet op deeze Waereld, begunstigt de zegenende God hem met Goederen, zo dat hij kan weldoen, ô! dan, gevoelt hij het vuur der Weldadigheid, in zijnen boezem, wel haest in vollen vlam, —— en hij zoekt, als een waerdig kind van den liefderijksten vader, overeenkomstig zijne bestemming te leeven. —— Hij zoekt zijn evenmensch tot nut te zijn, in alle die betrekkingen, waer in hij zig geplaetst vind, en naer mate de gelegenheden zig daer toe aenbieden. —— Verbeeld u zodanig een Weldadigen, als

als hij verneemt, dat een ongelukkig huisgezin zig, buiten schuld, in eerlijke armoede bevind; hij onderzoekt aenstonds, naer den waren toestand van het zelve; en bevind hij dat het zijne weldaden waerdig is, dat 'er brood gebrek is, dat 'er de noodige dekking ontbreekt, dat een minzaem echtgenoot moet zien, hoe zeer 't zijne lieve Vrouwe aen het noodige tot eene geregelde huishouding ontbreekt, hoe hare tedere leden niet genoegzaem tegens de koude en ongemakken der lugt gedekt zijn, hoe lieve kinderen, kleine wigtjes, de traentjes, van honger, uit de oogen geperst worden, terwijl ze hunne handjes te vergeefs naer hunne Ouders om levensonderhoud uitstrekken, zonder dat de huisvader, hoe bereidvaerdig ook, gelegenheid kan vinden, om den zijnen, door naerstigheid, dit gebrek te vergoeden, ontdekt hij, dat zulk een huisgezin zo geheel, zonder de toereikende hand der menschenliefde en weldadigheid, door armoede zoude omkomen; —— dan is hij, van stonden aen bedagt, op middelen, om dit gezin, zo veel mogelijk, zonder zig bekend te doen worden, onderstand te bezorgen; want zijn oogmerk is niet, om loftuiting of eerbewijzingen daer voor te ontvangen. — Dan hier bij laet hij het niet; hij bezorgt den huisvader zo 't hem doenlijk zij, een middel van bestaen, 't zij door zig zelven, of door zijne kragtige voorspraek bij anderen; zelfs bezorgt hij hem, is 't nood, gereede Penningen, zonder daer mede zijn eigen belang in 't oog te hebben; neen! zijn oogmerk is alleen om dat genoegen te kunnen hebben, waer voor alleen weldadige en gevoelige harten vatbaer zijn, van ongelukkigen gered te hebben, en van een middel in de hand der zegenende Voorzienigheid geweest te zijn, ter redding van zijn natuurgenoot; van de zulken die naer den vleesche zijne broeders en zusters zijn, maer alleen, door een alwijs bestuur, in bekrompene omstandigheden geplaetst waren. —— Zijn genoegen spruit daerenboven ook voort, uit een besef van zijn plicht gedaen, van den wil van de hoogste wijsheid en goedheid volbragt hebben, die aen hem de treffendste blijken van menschenliefde ten toon spreide; en dat hij, schoon van verre, de Godheid heeft mogen naervolgen. — En welke uitneemende genoegens smaekt hij, als hij ziet, dat zijne aengewende pogingen wel gelukken; dat die door de beweldadigden ten nutte worden gebruikt, tot hun en hunner kroost waer belang,

en tot verheerlijking van den eersten Oorspronk aller goede gaven. —— Welke blijdschap wordt hij gewaer, als hij die voormaels arme schepzels nu welvaerend en gezegend ziet; zo dat hen 't nodige niet ontbreeke, om als waerdige leden der groote maatschappij te leeven; wanneer hij de dankbaerheid uit de oogen des gantschen gezins ziet schitteren, als zij haren weldoender leeren kennen. De huisvader ziet in hem de middeloorzaek van den tijdelijken voorspoed van alle de zijnen; de moeder wenscht hem duizende zegeningen toe, daer hij haer lieve kroost van ellendige behoefte verloste; zij kussen beide de hand hunnes weldoeners; terwijl deeze hen opwekt om Gode de eere te geeven, overeenkomstig zijne hoogwijze oogmerken te leeven, en zig hunnen welvarenden staet ten wezenlijken nutte te maken. —— Hunne kinderen, door de ouders tot dankbaerheid aengespoord, omhelzen zijne knieën; hij ontvangt, met het uiterste genoegen, hunne lieve lachjes en stamerende woordjes, terwijl de oudste derzelve hem een eenvoudig lofdicht toezingt. —— ô! Dan komen vreugdetranen in zijne oogen; dan besproeit hij daer mede de handen der dankbare ouders, en de lieve koontjes der tedere wichtjes; dan dankt hij God, dat die hem zulk eene gelegenheid gaf, om stoffe te vinden, tot een daed, waerdoor hij, zijn pligt betragtende, aen 't einde der Voorzienigheid beantwoord: — en zijne heimelijke en geduurige zuchten, tot zijn Godlijken weldoender, komen hier op uit; terwijl hij steeds vergenoegd en tot Godes eere leeft.

ô Bron en Oorspronk van alles goeds, eeuwige God! die, van den beginne der Schepping aen, u als de weldadige en de liefdenrijkste majesteit en menschenvriend betoond hebt, ik dank u, dat gij mij boven duizende mijner medemenschen beweldadigd hebt, en dat gij mijn hart niet geheel voor ongelukkigen hebt toegeslooten. ô Barmhartige, geef mij verder een weldadig harte, dat ik niemand uwer schepzelen zonder ontferming kan zien lijden; en dat ik dezelve redde als 't in mijn vermogen is: geef mij steeds de gelegenheid te ontmoeten om ongelukkigen te helpen; en schenk mij geene goederen, zonder een hart dat bereidvaerdig is, om een gedeelte van dezelve te besteeden, tot nut van mijn evenmensch. Heere! doe mij ook in dat opzigt naer uwe lessen en voorschriften handelen, en den gezegenden Heiland naervolgen; doch dat dan daer door mijn hart niet op eenige

ver-

verdienſten mooge roemen, maer u alleen de eere werde toegebragt in alle Eeuwigheid!

P. —

WAARNEEMING WEGENS EENE AANHOUDENDE DUIZELING, UIT EENE BEDORVEN SPYSVERTEERING VOORTKOMENDE, EN DOOR ZAGT VERSTERKENDE MIDDELEN GENEEZEN.

Door * * * *M. D.*

Nimmer kan een Geneesheer, in de beoefenening zyner Konst, zyne aandacht genoeg bepaalen tot de geſteldheid der eerſte Wegen, — het zy dat deeze de waare zitplaats der Ziekte uitmaaken; het zy dat de Ziekte op menigvuldigerlei wyze de Spysverteering bederft, en daar door eene nieuwe oorzaak, tot vermeerdering der Ziekte, gebooren wordt. — Dit heeft niet ſlegts plaats in heete Ziekten, maar dit vind men vooral in langduurige Ziekten, gelyk ik hiervan nog onlangs een zeer overtuigend voorbeeld gezien heb. — Een Heer, van eene vry gezonde ligchaamsgeſteldheid, klaagde over eene aanhoudende duizeling, die dan eens heviger, dan eens minder hevig, hem niet zelden belette zyne bezigheden te verrichten. Zyne eetlust was, zo hy zeide, zeer wel, de ſtoelgang ongeregeld, doch daar by de pols zeer opgezet. Myne eerſte gedachten vielen op eene verkoelende geneeswyze, en raadde hem zig eene aderlaating te laaten doen. Deeze geneeswyze ſcheen in den beginne veel verligting aan te brengen, doch de uitkomst overtuigde my van myne dwaaling; de duizelingen wierden heviger, en de tong wierd meer en meer beſlagen, nogthans bleef de eetlust zeer wel. Zagte buikzuiverende middelen gaven ſlegts eene kortſtondige verligting; ondertusſchen wierd ik hoe langs hoe meer overtuigd, dat de waare oorzaak van het ongemak in de eerſte wegen moest gezocht worden. — Ik ſchreef derhalven den Lyder eene geheel andere dieet voor, raadde hem alle onrype zuuren, en gistende ſpyzen, te vermyden, veel ligchaams beweeging te neemen, en wel byzonder het paard ryden. — En hier by ſchreef ik hem voor het *Elixirium Viſcerale* HOFMANNI; naa dat de Lyder omtrent een maand deeze voor-

 ſchrif-

schriften had opgevolgd, wierden de duizelingen merkelyk minder, en hy gevoelde zig, in allen opzichte, veel beter, waarom ik hem dan ook verzocht, nog eenigen tyd daar mede aan te houden. —— Eenige dagen geleeden heeft hy my verzekerd, dat hy volkomen hersteld was, en geene aanvallen van duizelingen meer bespeurde.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN FREGAT-VOGEL.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Fregat-Vogel*, door de Engelschen *Fregate Bird*, door die van Jamaica *Man of War Bird*, door de Franschen *Fregate*, door de Spaanschen *Rabihorcado*, door de Portugeesen *Raboforcado*, op de Societeit Eilanden *Otta'ha*, op Brasil *Caripira*, geheeten.

De naam, door de *Engelschen*, *Franschen* en *Hollanderen*, aan deezen Vogel gegeeven, is ontleend van de snelst zeilende der Schepen dier Volken, en voegt zeer wel aan een Vogel, die sneller en bestendiger dan eenige andere op Zee vliegt. Van alle gevleugelde Zeebewooners is de *Fregat-Vogel* de stoutste, de sterkste en verste vlieger: dryvende op wieken van eene verbaazende lengte, houdt hy zich in de lugt op, zonder eene merkbaare beweeging: deeze Vogel schynt vreedzaam in de stille lugt te zwemmen, om het oogenblik af te wagten, dat hy, met de snelheid van een pyl uit een boog, op zyn prooi aanvalt: en wanneer de lugt door onweersbuien woest en wild is, verheft zich de *Fregat-Vogel*, ligt als de wind, tot in de wolken, zoekt een bedaarder lugtgewest op, boven het ongestuime heen snellende. Hy ryst in alle rigtingen, zo in de hoogte als in de uitgestrektheid, en vliegt veele honderd mylen verre. LABAT schryft, „ 'Er is geen Vogel, die hooger, langer, gemaklyker vliegt, of zich verder van 't Land verwydert, dan de *Fregat-Vogel*. Men vindt hem midden in Zee, tusschen de drie- en vierhonderd mylen van 't Land, dit duidt in dien Vogel eene verbaazende kragt en verwonderlyke ligtheid aan: want men hebbe zich niet te verbeelden, dat hy op 't water rust, gelyk de *Water-Vogel*; waagde hy dit éénmaal, hy zou moeten omkomen: want, behalven dat hy geene Pooten heeft,

„ tot

„ tot zwemmen geschikt, zyn zyne Wieken zo groot, „ en hebben eene zo groote uitgestrektheid noodig, om „ uitgeslaagen te kunnen worden, tot het neemen van de „ noodige beweeging, om zich op te beuren, dat hy „ niets doen zou dan vrugtloos het water slaan, indien „ hy op 't zelve was nedergestreeken: hier uit mag men „ besluiten, dat, als men den *Fregat-Vogel* drie- of vier- „ honderd mylen van 't Land af vindt, zy zeven- of „ achthonderd mylen moeten vliegen, eer zy weder kun- „ nen rusten (*).” Is de dag niet lang genoeg, om dee- ze verre tochten af te leggen, de *Fregat-Vogel* zet de reis voort in den nagt, en houdt zich in Zee niet op; dan ter plaatze van overvloedige vangst. Ten bewyze van dit vliegen des nagts, dienen de getuigenisfen der Zeevaarenden, die ze 's avonds gezien, 's nagts omtrent het Schip gehoord, en 's morgens ontdekt, hebben (†).

De Visschen, die by benden aan de oppervlakte der Zee zwemmen, als de *Vliegende Visschen*, begeeven zich in menigte na boven, en stygen in de lugt, om de vyanden, die hun in Zee belaagen en vervolgen, te ontgaan; doch zy vliegen daar door de *Fregat-Vogels* in den mond, die 'er sterk op aazen. Zy zien zeer van verre de plaatzen, waar die Vischschoolen zwemmen, welke zomwylen zo zeer opeengepakt zyn, dat ze het water als doen kooken, en de oppervlakte der Zee doen schuimen. De *Fregat-Vogels* stryken dan uit het hooge lugtgewelf, door hun beisteegen, neder, en rigten de vlugt in dier voege in, dat ze langs het water scheeren, zonder 't zelve aan te raaken; in het overvliegen vatten ze, met den bek, de klaauwen, en zomtyds met beide teffens, hun prooy, naar dat dezelve hun voorkomt, of by de oppervlakte des waters zwemmende, of zich daar boven verheffende.

'**t** Is niet dan tusschen de Keerkringen, of daar omtrent, dat men, naar het zamenstemmend getuigenis veeler Zeevaarenden, de *Fregat-Vogels* aantreft in de Zeeën der beide Werelddeelen. De *Fregat-Vogel* oefent, in de verzengde Lugtstreek, eene soort van heerschappy, en dwingt veele Vogels, bovenal de *Gekken*, om hem ten voorraadbezorger te dienen; deezen met een slag van de vleugel, of een pik met den bek, dwingende, om de inge-

(*) LABAT, *Nouveaux Voyages aux Isles de l'Amerique*. Tom. VI.
(†) *Voyage du Cap.* WALLIS. *Premier Voyage du* COOK, Tom. II. p. 203.

gezwolgen visch uit te braaken, dien opvangende, eer dezelve op den grond nedervalt. Deeze vyandlykheden, die den Zeevaarenden zomtyds een aartig schouwspel opleveren (§), doen hem den naam van *Guerrier*, of *Krygsman*, krygen; hy verdient denzelven in meer dan één opzigt; zyne stoutheid braveert zelf den Mensch. „ Op „ het Eiland *l'Ascension* aan Land stappende," zegt de Burggraaf DE QUERHOËNT, „ vonden wy ons omringd „ door eene vlugt *Fregat-Vogelen*, ik sloeg 'er een ter „ aarde, die my een visch, welken ik in de hand hield, „ wilde ontweldigen; ten zelfden tyde vloogen 'er veele „ eenige voeten boven een ketel, waar in vleesch gekookt „ werd, om 'er hetzelve uit te haalen, schoon een ge„ deelte des Scheepsvolks 'er om heen stondt."

Deeze verregaande stoutmoedigheid van den *Fregat-Vogel* steunt zo wel op de kragt zyner wapenen, als op de snelheid van zyn vlugt en vraatagtigheid. Hy is in de daad, tot den kryg toegerust, door zyne scherpe Klaauwen, door zyn Bek, met een scherpen haak voorzien; door zyn korte en sterke Pooten, met vederen bedekt als die der Roofvogelen, door zyn snelle Vlugt en verreziend Oog; alle deeze hoedanigheden schynen hem eenige overeenkomst te geeven met den *Arend*, en tot een Dwingeland te vormen in de lugt, boven de wateren der Zee: dan, voor het overige, heeft de *Fregat-Vogel* in zyn maakzel veel meer van de *Water-Vogelen*, en, schoon men hem bykans nooit ziet zwemmen, zyn de vier Vingeren zyner Pooten door een getand vlies aan een verbonden, en komt hy, door deeze zamenvoeging van alle de Vingeren, naby aan de *Kormorans*, de *Gekken*, en de *Pelikaanen*, die als volslaage Palmpooten moeten worden aangemerkt: daarenboven is de Bek van den *Fregat-Vogel* zeer geschikt tot het vatten van den prooi, daar dezelve eindigt in een scherpe en omgebooge punt; nogthans verschilt deeze Bek met de daad van den Bek der Landroofvogelen: dewyl dezelve zeer lang is, en een weinig hol in het bovenste gedeelte, en dat de haak, aan 't einde geplaatst, een afgescheiden deel schynt te maaken, als in den Bek der *Gekken*, naar welken die der *Fregat-Vogelen* gelykt, door de groeven en het mangel van zigtbaare neusgaten.

De *Fregat-Vogel* is niet veel grooter van lyf dan een *Hoen*, maar, de vlerken uitgebreid, hebben agt, tien, ja

(§) *Hist. des Avanturiers Boucaniers*, Tom. I. p. 118.

ja zomtyds veertien voeten vlugts: 't is door middel deezer verbaazende vleugelen, dat hy den gemelden verren weg aflegt, en zich zo diep in Zee begeeft, dat hy menigmaal het éénig voorwerp is, 't welk zich tusschen de lugt en den Oceaan, aan het van eenzelvigheid vermoeide oog des Zeereizigers, aanbiedt. Maar die ontzaglyke langte der Vleugelen belemmert den Krygshaftigen Vogel, en belet den *Fregat-Vogel* zo wel als den *Gek*, om, als zy zich hebben nedergezet, de vlugt weder aan te neemen, in zo verre, dat ze, in ftede van op te vliegen, zich dikwyls laaten dood flaan. „Op *Guadeloupe*," fchryft DUTERTRE, „ging ik op de jagt der *Fregat-Vogelen*, wy „waren drie of vier Perfoonen fterk, en in minder dan „twee uuren kreegen wy 'er tusfchen de drie- en vier„honderd; wy verrasten de grooten op de takken of in „hun nest, en, daar zy met veel moeite opvliegen, had„den wy tyd om hun tusfchen de vleugelen met een ftok „te flaan (†)." De *Fregat-Vogels* verlaaten niet dan noode hunne eijeren, en zy laaten zich, daar op zittende, met een ftok afmaaken; de Heer DE LA BORDE was hier van meer dan eens ooggetuigen, en aan die flachting handdaadig geweest (**). —— Een punt van een rots, de kant van een boom, heeft de *Fregat-Vogel* noodig om de vlugt op te neemen, en dan nog gefchiedt het met moeite. Men mag zelfs gelooven, dat alle Vogels met gepalmde Pooten, die roesten, zulks niet doen dan om te gemaklyker op te vliegen: want deeze gewoonte ftrydt met het maakzel hunner Pooten, en 't is de vervaarlyke langte hunner Vleugelen, welke hun noodzaakt niet te gaan zitten dan op verheeven punten, van waar zy die vleugels in volle werking kunnen brengen.

Overzulks begeeven zich de *Fregat-Vogels* doorgaans na, en onthouden zich op, hooge rotzen, of met hout begroeide Eilanden, om daar te rusten en te nestelen. DAMPIER merkt op, dat zy de nesten vervaardigen in de boomen, op eenzaame Eilanden, digt aan Zee (††). Zy leggen niet meer dan één of twee eijeren; deeze zyn wit, eenigzins vleeschkleurig, met kleine hoogroode ftipjes: de Jongen zyn in 't eerst bedekt met een bleek graauw dons: de Poo-

(†) DUTERTRE, *Hist. Gen. des Antilles*, Tom. II. p. 269.
(**) *Extrait des Observations communiquées, par* M. LA BORDE, *Medicin du Roi à Cayenne.*
(††) DAMPIER, *Nov. Voyage autour de Monde*, Tom. I. p. 66.

Pooten zyn van dezelfde kleur, en de Bek bykans wit, volgens de waarneeming van den Burggraaf DE QUERHOËNT, op het Eiland *l'Ascension:* vervolgens verandert de kleur van den Bek, en wordt rood of zwart, en blaauwagtig in 't midden, de kleurverandering heeft ook plaats omtrent de Vingeren: de Kop is vry klein, en plat van boven; de Oogen zyn groot, zwart, helder, en omringd met een blaauwagtige huid (§§). Het bejaarde Mannetje heeft aan den hals een groot vleezig vlies, van eene heldere roode kleur, meer of min opgezet, of afhangende: niemand heeft die deelen nauwkeurig beschreeven; doch, indien geene dan de Mannetjes met dit vlies voorzien zyn, kan het wel eenige overeenkomst hebben met de lellen van den *Kalkoenschen Haan*, die zich opzetten en rooder worden in den paartyd, en wanneer de Vogel in drift ontstooken wordt.

Op Zee kent men de *Fregat-Vogels* van verre, niet alleen aan de overmaatige langte der Vleugelen; maar ook aan den diep gevorkten Staart, van welken de *Portugeezen* den naam van *Rabo Forcado* ontleenen. De geheele Pluimadie is doorgaans zwart, met een blaauwen weerschyn, althans by de Mannetjes: die bruin zyn, gelyk de kleine *Fregat-Vogel*, by EDWARD's afgebeeld, schynen Jongen, en die een witten buik hebben, Wyfjes te weezen. Onder het groot aantal *Fregat-Vogelen*, door den Burggraaf DE QUERHOËNT, op het Eiland *l'Ascension*, gezien, die alle van gelyke grootte waren, scheenen eenige geheel zwart, en andere boven op het lyf donker bruin, en allen wit van Kop en Buik; de Halsvederen zyn lang genoeg voor de bewoonderen der *Zuidzee Eilanden*, om 'er hunne mutzen mede te vercieren (‡‡). Het Vet of de Olie, uit deeze Vogelen gehaald, wordt in beide de *Indiën* in hooge waarde gehouden, en aan 't zelve een groote kragt toegeschreeven, tegen Rheumatike pynen en verdoovingen der Ledemaaten (***). — Voor het overige is de Oogkring des *Fregat-Vogels*, even als die der *Gekken*, kaal, en heeft hy desgelyks den nagel van den middelvinger van binnen getand; en dus hebben de *Fregat-Vogels*, schoon gebooren vyanden der *Gekken*, met dezelve

(§§) FEUILLÉE, *Observations*, p. 107.
(‡‡) *Second Voyage du Cap.* COOK, Tom. II. p. 194.
(***) DUTERTRE, *Hist. Gen. des Antilles*, Tom. II p. 256. *Extrait des Memoires communiqués, par* M. LA BORDE.

ve veele overeenkomsten. Een droevig voorbeeld in de Natuur van eene soort van Weezens, die, gelyk wy, dikwyls hunne grootste vyanden vinden in die hun naast bestaan.

WAARNEEMINGEN, DOOR DEN HOOGLEERAAR DE SAUSSURE, OP DEN TOP VAN MONT BLANC, GEDAAN.

" Toen wy onlangs het Verslag mededeelden, van het " beklimmen des hoogsten Bergtops in *Europa*, of " van *Mont Blanc*, door den Hoogleeraar DE SAUSSURE " (*), hebben wy, in 't Slot, beloofd, de Waarneemin- " gen, door dien welafgerichten Waarneemer op die ont- " zettende Hoogte, gedaan, vervolgens te zullen mede- " deelen: wy kwyten ons van dit gegeeven woord; alleen " aanmerkende, dat het een Kort Berigt is, 't geen hy " belooft, breeder uitgewerkt, in het *Derde Deel zyner* " *Reizen*, te zullen geeven."

* * * * * *

Gedaante van den Top. Deeze is een scherpe rug, van 't Oosten tot het Westen strekkende, de helling aan den Zuidkant is langzaam, tusschen de 15 en 20 Graaden; doch aan de Noordzyde, tusschen de 45 en 50 Graaden. De rand van dien rug is aan den Top zeer smal, aan de Oostzyde afgerond, en aan den Westkant gelyk een uitsteekend dak. Die rug is geheel bedekt met Sneeuw, en men ziet 'er geen Rots door heen steeken, wanneer men op 60 of 70 Roeden beneden den Top is.

Sneeuw op den Top. De Oppervlakte van de Sneeuw op den Top is oneffen, op eenige plaatzen met een vernis van ys overdekt: de Sneeuw zelve vast, nogthans kan men 'er, met moeite, een stok in steeken. In de schuinte van den Top bestaat de Sneeuw uit een bevrooze korst, die veelmaalen afbreekt, en onder de voeten wykt: onder deeze korst vindt men zagte Sneeuw, en los liggende Sneeuw.

Rotzen. De hoogste Rotzen zyn alle van *Granit*, aan den Oostkant vermengd met een weinig *Stealiten*; de Zuid- en

(*) Zie hier boven, bl. 115.

en de Westkant heeft veel *Schorl*, en een weinig van den *Lapis corneus*. Een der hoogste Rotzen, aan de Oostzyde, heeft blykbaar bykans verticaale Beddingen. De Heer PACCARD hadt reeds deeze Waarneeming gedaan. De twee hoogste Rotzen, die men aantreft, zyn twee kleine van Graniet, zeer digt by elkander liggende, ten Oosten van den Top, tusschen de 60 en 70 Roeden beneden denzelven. Er valt geen twyfel aan, of de hoogste van beiden is kortelings door den Blixem getroffen geweest: want wy vonden de brokken rondsom verspreid, op versch gevallen Sneeuw, verscheiden voeten van de Rots af. Nogthans kon ik 'er niets glasagtigs ontdekken, ongetwyfeld, dewyl de deelen, waar uit dezelve bestondt, zeer hard waren. —— De laagere Rots levert de gedaante op van een horizontaale tafel, vlak van boven, die in de Sneeuw steekt, aan den hoogen kant van de hoogte des Bergs; doch 'er zich boven verheft aan den beneden kant, of aan het Oosten, en wel 4 Voeten, 6 Duimen, en 6 Lynen. Deeze nauwkeurige afmeeting zal kunnen dienen, om in 't vervolg te beslissen, of deeze Sneeuw toeneemt, dan vermindert.

Dieren. Wy hebben geen andere Schepzels van het Dierenryk gezien dan twee Kapellen, de een was eene kleine graauwe Nagt-Kapel, die over de eerste vlakte vloog, de andere een Dag-Kapel, die ik voor de *Mirtil* hield; deeze ging ons voorby, by de laatste afhelling van *Mont Blanc*, omtrent 100 Roeden beneden den Top. Naar allen schyn waren ze door de Winden tot die ontzaglyke hoogte opgevoerd.

Planten. Een volkomen Plant, door my ter grootste hoogte waargenomen, was de *Silene Acaulis*, van DE LA MARCK: ook vond ik een bloeiende Plant op de Rots, by welke ik op myn terugreize myn rustplaats koos, omtrent 1780 Roeden boven het Oppervlak der Zee. Maar tot op de hoogste Rotzen zag ik kleine Moschplanten, onder anderen, de *Sulphureus* en de *Rupestris*, van HOFFMAN. *Enum. Lichenum.*

Barometer. Op deeze Reis had ik drie Barometers mede genomen, ik liet 'er een te *Chamouni*, by myn Zoon, ten einde hy Waarneemingen zou doen, overeenkomstig met de myne, en met die de Heer SENEBIER wel op zich hadt willen neemen te *Geneve* te doen. Ik liet de twee andere op *Mont Blanc* brengen. Den 3 Augustus, op den middag, drie voeten beneden den Top van *Mont Blanc*,

ston-

ftonden ze op 16 Duimen, 0 Linien, en $\frac{144}{1000}$ van eene Linie, de noodige verbetering gemaakt zynde, wegens de verstyving van de Kwik door de Koude, en het klein verschil tusschen de twee Barometers. Ten zelfden tyde stondt de Barometer van den Heer SENEBIER, te *Geneve*, alle noodige verbetering gemaakt zynde, op 27 Duimen, 2 Linien, en $\frac{1745}{10000}$ gedeelte. De Thermometer in de Schaduw was, op *Mont Blanc*, 12 Graden, en $\frac{2}{10}$ beneden het Vriespunt, en te *Geneve* 22 en 6 daar boven. — De Berekening gemaakt zynde, volgens den regel van den Heer LE LUC, geeft 2218 Roeden boven de Kamer van den Heer SENEBIER; en volgens dien van den Heer TREMBLEY 2272. Men moet hier byvoegen de hoogte der Kamer van den Heer SENEBIER, boven het Meir van *Geneve*, omtrent 13 Roeden. Derhalven zou de hoogte van *Mont Blanc* boven het Meir 2231 Roeden weezen, volgens den eersten, en 2285 volgens den tweeden. — De Trigonometrische Meeting van den Ridder SCHUCKBURGH, meer dan 19 Roeden hooger dan die van den Heer PICTET, geeft aan *Mont Blanc* eene hoogte, tusschen deeze beiden inkomende, naamlyk die van 2257 Roeden boven het Meir. Hier, derhalven, gelyk doorgaans, vermindert de Regel van den Heer LE LUC al te zeer de hoogte, die de Logarithmes geeven; indien die van den Heer TREMBLEY dezelve niet genoeg vermindert: de rede hier van is, in dit geval, zeer baarblyklyk, de boven Lugtbedding is veel kouder rondsom *Mont Blanc*, dan rondsom andere Bergen, ter oorzaake van de Sneeuw en het Ys, die denzelven als 't ware van den voet af omringen. 'Er is, overzulks, ten aanziene van *Mont Blanc*, eene grootere verbetering, dan ten opzigte van andere Bergen, noodig (†). Voor het overige heeft de Rid-

(†) Veele Wysgeeren hebben, in de laatste honderd jaaren, zich bevlytigd, om de hoogten der Bergen, door Waarneemingen met den Barometer, te meeten. Dr. HALLEY heeft, in de *Philosophical Transactions*, van de Koninglyke Societeit, getoond, dat de hoogte van een Kwikkolom altoos geëvenredigd is aan de digtheid der Lugt, en dat de Logarithmes der digtheid tot elkander staan als de Afstanden van de Oppervlakte der Aarde. Deeze Leer veronderstelde de digtheid te weezen als de zamendrukking, en dat de Dampkring op alle hoogten dezelfde Hette hadt. De Heer CASSINI en diens Medegenooten, in het afmeeten van den Meridiaan in *Frankryk*, vonden dat dee-

Ridder SCHUCKBURGH *Mont Blanc*, volgens basisfen, afgemeeten, en de grootste dier basisfen zelfs geeft aan *Mont Blanc* 2261 Roeden, 't welk de misrekening van den Heer LE LUC vergroot, en die van den Heer TREMBLEY verkleint. De Waarneeming van myn Zoon te *Chamouni* komt ook nader aan de Meeting des Ridders, wanneer men rekent volgens den Heer TREMBLEY. Eene tweede Waarneeming, door my op *Mont Blanc* gedaan, ten twee uuren, verschilde in 't weezen der zaake niets van de eerste. Men mag hier uit besluiten, dat *Mont Blanc* niet verre af is van de hoogte, welke de Ridder SCHUCKBURGH aan denzelven toeschryft, naamlyk 2450 Roeden boven het Oppervlak der Zee.

Thermometer. De Kwik-Thermometer van REAUMUR, vier voeten hoog boven den Bergtop, tegen het Zuiden in de Zon, 1, 3 Graaden beneden 't Vriespunt, op dezelfde hoogte, maar in de Schaduw van den stok, aan welken dezelve hing, 2, 3. —— Ten twee uuren, op

deeze Theorie aan de Proeven niet beantwoordde. —— Het onderwerp hieldt de aandagt veeler Wysgeeren gaande, die, zints dien tyd, eene Theorie zogten op te stellen, aan de Waarneemingen beantwoordende. De Heer DE LUC is beter, dan iemand zyner Voorgangeren, geslaagd in het naspeuren en oplossen van dit stuk: en heeft een uitmuntenden regel opgegeeven, om de Hoogte eens Bergs te bepaalen, door vier Waarneemingen: naamlyk, een van den Barometer, en een van den Thermometer beneden, en ook een met ieder deezer Werktuigen op den top. De Proeven, op *Schehallien* genomen, weezen uit, dat de Berg een Pluim aantrok. Zal dan een Berg de Lugt niet aantrekken? en zal de Lugt, rondsom den Top eens Bergs, bykans drie Engelsche Mylen hoog, niet digter zyn dan de Lugt op dezelfde hoogte boven eene vlakte zou weezen? Indien dit het geval is, en 'er doet zich alle reden op, om te denken dat het zich niet anders toedraage, dan zullen de Regels van DE LUC niet algemeen zyn. En, schoon dezelve doorgaan in het meeten van Hoogten, by welke geen groote Bergklompen in aanmerking komen, geeven nogthans de *Schehalliesche* Proeven reden om te vermoeden, dat de hoeveelheid van stoffe in de Bergen uitwerking heeft op de digtheid der Lugt in den omtrek. —— Deeze Aanmerking, welke wy aantroffen in *The Monthly Review*, *Appendix*, van het LXXVII Vol. p. 537, waar die Schryvers een verslag geeven van de Reize en Proeven des Hoogleeraars DE SAUSSURE, oordeelden wy, ter opehelderinge, plaatzens waardig.

op dezelfde plaats 1, 3, beneden 't Vriespunt in de Zon; en in de Schaduw 2, 5.

Hygrometer. Twee Hygrometers had ik medegenomen. Ik deed ze in een vogtige doos, zy kwamen, even als op den vlakken grond, tot het uiterste punt van vogtigheid. Vervolgens hing ik dezelve even als de Thermometers, de een in de Zon, de ander in de Schaduw van den stok. Tegen het Zuiden in de Zon 44, in de Schaduw 51. Dit verschil is hier veel grooter dan het doorgaans op den vlakken grond gezien wordt. Ten drie uuren in de Zon 46, in de Schaduw 52. Te *Geneve* stondt de Hygrometer op den middag 76, 7; en te *Chamouni* 73, 4.

Electrometer. De Balletjes weeken 3 Linien van elkander; de Electriciteit was positief. Ik verwonderde my dezelve niet sterker te vinden: waarschynlyk ontstondt zulks uit de droogheid der Lugt.

Het kooken des Waters. Het Water kookte op 68 Graaden en 993 duizendste gedeelte van een Thermometer, met een Micrometer voorzien, waar in de Kwik tot 80 Graaden klimt, als de Barometer op 27 Duimen staat. Het Water is beslooten in een Ketel, heet gemaakt door een Lamp met Voorloop, gemaakt naar de beginzels van den Heer ARGAND. Op *Mont Blanc* hadt men een half uur werks, om het Water aan 't kooken te krygen, terwyl zulks te *Geneve* in 15 of 16 Minuuten geschiedt, en aan den oever der Zee in 12 of 13 Minuuten. In denzelfden toestel nam het Water, den 22 April deezes Jaars, eene Hette aan van 81 Graaden en 299 duizendste deelen, de Barometer verbeterd tot 28 Duimen, 7 Linien, 't welk 12 Graaden en 306 duizendste deelen onderscheids geeft.

Kleur des Uitspanzels. Ik had strooken papier, hemels blaauw geverfd, van zestien onderscheide kleuren; van het donkerste, No. 1 getekend, tot No. 16, het ligtste. Deeze strooken had ik in drie deelen gesneeden, en agtereenvolgende gelegd: een liet ik aan den Heer SENEBIER, een aan myn Zoon, en het derde nam ik mede. Op den 3 Augustus, op den middag, was het Uitspanzel in het toppunt te *Geneve* als No. 7, te *Chamouni* tusschen No. 5 en 6, en op *Mont Blanc* tusschen No. 1 en 2, en dus zeer naby aan het donkerste Konings blaauw.

Wind. Op den Top van *Mont Blanc* kwam dezelve recht uit het Noorden, en was hinderlyk door de snyden-

dende koude, toen wy ons op het scherpste van den rug des Bergs bevonden: maar als wy iets aan den Zuidkant afdaalden, voelden wy dien anders hinderlyken wind in 't geheel niet, en vonden de Lugtsgesteldheid gemaatigd, de meesten myner Gidsen gingen leggen, om te rusten op de Sneeuw.

Afwyking der Kompasnaalde. Dezelfde als te *Prieuré.*

Kalkwater. Ik had Kalkwater gemengd met gelyke deelen van gedisteleerd water, ten einde men, indien 'er een zetzel van Kalk kwame, niet zou twyfelen, of dezelve ontstondt door Vaste Lugt of door Uitdamping. Ik vulde twee kleine glazen, die ik op den Bergtop zette; wel zorg draagende, dat myn adem 'er niet over ging. Naa 't verloop van één en drie vierde uurs, vond ik in ieder deezer glazen een vliesje, van kleur als de regenboog, en dryvende op de oppervlakte des waters, 't welk aan de kanten begon te bevriezen. Digt by de Zee vormde zich, in 't zelfde tydsverloop, een veel dikker korst.

Alkali Caustique. Ik maakte strooken papier nat in Alkali Caustique, door myn Zoon zeer omzigtig vervaardigd: deeze strooken papiers uit de vles komende, veroorzaakten geen opbruissing in de Zuuren; doch toen ze op den Top des Bergs één en een half uur aan de lugt blootgesteld geweest waren, vond ik ze droog, en ze veroorzaakten toen eene geweldige opbruissing. Men kan, derhalven, niet twyfelen, of de Dampkring Lugt is, op die hoogte, met Vaste Lugt vermengd.

Schaduwen. De Schaduwen hadden geen kleur.

Reuk en Smaak. Deeze beide Aandoeningen waren volmaakt.

Geluid. Een Pistool, op den Bergtop afgeschooten, gaf geen zwaarder slag dan een klein Chineesch Klappertje in een Kamer.

Snelheid van de Pols. Naa vier uuren verblyfs en rusts op den Bergtop, sloeg de Pols van P. BALMAT 98 slagen in één minuut; die van TETU, myn Knegt, 112, en de myne 100. Te *Chamouni* dezelfde Polsen, in dezelfde orde, 49, 60, 72.

Betrekkelyke Hoogte van den Top van Mont Blanc. De grootste hoogten, welke ik kon ontdekken, waren die van *Scheckhorn*, in *Grindelwald*, en van *Mont Rosa*, in *Piemont.* Ik zag de een en de ander onder een hoek, van 30 Min. beneden den Horizon; nu laat, ondanks de verlaaging van het waare Waterpas, beneden het schyn-

baa-

baare, deeze hoek aan *Mont Blanc* een uitgemaakte meerderheid.

Ik bragt vlesfen met Lugt, op den Bergtop gevuld, mede: maar ik heb dezelve nog niet kunnen beproeven; ook heb ik, ten zelfden einde, Sneeuw van daar mede gebragt.

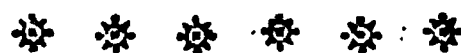
Met veel genoegen zou ik de schoone Proeven herhaald hebben van den Heér BERTHOLLET, over de ontbinding van Gedephlogisteerd Zee-Zuur door het licht, wy hadden het gereed gemaakt, en in vlesfen mede genomen; doch, met hoe veel zorgvuldigheids ook gesflooten, hadt het Gaz zich een uitkomst weeten te baanen, en het blaauw papier, met welke de vlesfen omwonden waren, van kleur doen veranderen. —— Ik kon ook geene Proeven doen wegens de Uitdamping des Waters: dewyl het zelfs in de Zon bevroor. —— En de Proeven op de Ether vorderen aanhoudende oplettenheden, niet mogelyk voor die ze met my zouden neemen, en kon ik daar in niet slaagen. —— Om dezelfde reden moest ik afzien van de nieuwe Proeven, welke ik my had voorgesteld, over de doorschynendheid der Lugt; doch ik hoop al dit overgeslaagene te vergoeden.

De Heer EXCHAQUEC heeft aan 't Oosten van *Mont Blanc* eene groote vlakte ontdekt, op de hoogte tusschen 18 en 1900 Roeden, en, op eene plaats, zeer geschikt tot het doen van Waarneemingen. Men vindt op de randen eenige rotzen, waar men zich een afschutzel zal kunnen vervaardigen; en, dewyl ik, op die hoogte, geen hinder zal hebben van de dunheid der Lugt, zal ik my, met myn Zoon, derwaards begeeven; wy willen daar ter plaatze ons Zee-Zuur vervaardigen, daar eenige dagen blyven, en hoopen 'er verscheide belangryke Waarneemingen te doen.

EENIGE NAARICHTEN VAN DE NOG VOORTGEZET WORDENDE REIS RONDSOM DE WERELD, ONDER 'T BEVELHEBBERSCHAP DER HEEREN DE LA PEYROUSE EN DE LANGLE, MET DE FREGATTEN LA BOUSSOLE EN L'ASTROLABE.

(*Journal d'Histoire Naturelle.*)

„ Van verreisde Vrienden, inzonderheid, wanneer zy „ op eenen verren Tocht zyn, bescheid te ontvan-„ gen, is een aangenaam onthaal voor hun, die, t'huis „ gezeten, niet dan met hunne gedagten deelen in de „ ongemakken en gevaaren, van zulk een Reis onafschei-„ delyk. Reizigers, die, ten beste der Geleerde We-„ reld, uitgerust, zich op weg bevinden, mogen aange-„ merkt worden als Vrienden van dat groot Gezin: zo-„ danigen zyn tegenwoordig de Heeren DE LA PEYROUSE „ en DE LANGLE. —— De Schryvers van het *Journal* „ *d'Histoire Naturelle* hebben 't zich tot een pligt gerekend, „ de Naarichten, van deeze Heeren ontvangen, terstond „ hunnen Landgenooten mede te deelen, en beloofd, in „ hun Tydschrift, den inhoud van veele Waarneemin-„ gen, door die Reizigers gedaan, en overgezonden, te „ plaatzen. Wy zullen, in ons *Mengelwerk*, dezelve „ overneemen; niet twyfelende daar door by de onzen „ dank te behaalen."

Tot nog toe geene gelegenheid gehad hebbende, om van de Reis rondsom de Wereld, op last des Konings van *Frankryk* ondernomen, te spreeken, zullen wy ons hier van by deezen kwyten, en het voornaamste des betreffende, ons ter hand gekomen, opgeeven.

De Fregatten, *la Bousfole* en *l'Astrolabe*, onder 't bevelhebberschap der Heeren DE LA PEYROUSE en DE LANGLE, staken van *Brest* in Zee op den eersten van Augustus, des Jaars MDCCLXXXV, om eene Reis rondsom de Wereld te doen. Deeze Reis, door den Koning zelve bevolen, is ingerigt om nafpeuringen te doen, tot bevordering der Weetenschappen, naamlyk de Aardrykskunde, de Starrekunde, de Natuurkunde, de Natuurlyke Historie, de kennis der Zeden en Gebruiken van de Volken

des

des Aardbodems. Aan boord gingen twee Starrekundigen, de Heer DAGELET, Lid van de Academie der Weetenſchappen, en de Heer MONGE *de Jonge*, Hoogleeraar in de Krygsſchool (deeze laatstgemelde, ſteeds op Zee ongeſteld zynde, heeft zich, na eenigen tyd aan boord geweest te zyn, genoodzaakt gevonden weder te keeren); twee Natuurkundigen, de Ridder LAMANON en de Heer MONGER *de Jonge*, Kanunnik van *St. Genevieve*; de Liefhebbers der Natuurlyke Historie, de Heer DE LA MARTINIERE, Vader RECEVEUR, *Franciscaaner*, en de Heer DU FRESNE; als mede de Heer MONERON, Ingenieur; vergezeld van de noodige Tekenaars en Schilders. Deeze Geleerden werden den achttienden van Juny aan den Koning voorgeſteld; men gaf hun de breedvoerigſte lastbrieven en voorſchriften, en ſpaarde niets om hun alle Werktuigen te bezorgen, welke zy op een zo veel bedoelenden Tocht konden noodig hebben. 'Er wierd een Gedenkpenning geſlaagen, om de gedagtenis van die onderneeming te bewaaren: dit was de tiende onder de Regeering van LODEWYK DEN XV.

Op het Fregat *la Bousſole* bevinden zich honderd en dertien Perſoonen. De Officiers zyn gekoozen uit de kundigſte en moedigſte Zeelieden; onder de Matroozen zyn handwerkslieden, die onderſcheide handwerken verſtaan, Horlogiemaakers, Geweermaakers, Timmerlieden enz., ten einde men op alle legplaatzen het noodige konne vervaardigen, zonder byſtand van vreemden, ook dikwyls niet te bekomen.

Het kan niet misſen, of deeze Reis zal ons nieuwe Ontdekkingen opleveren voor de Aardrykskunde, zo Zuid- als Noordwaards; de Zee-horlogien zullen dienen om de Lengten te bepaalen. De Heer DAGELET moet zich byzonder toeleggen om de Ebbe en Vloed waar te neemen, als mede van de Slinger, om de veranderingen der zwaarte, op onderſcheide plaatzen des Aardbodems, op te helderen, en het verſchil, 't welk 'er in is onder de twee halfronden: ook de nette hoegrootheid van de platheid des Aardkloots. Ten dien einde heeft de Heer DAGELET met zich den onveranderlyken Slinger van den Heer DE LA CONDAMINE, welke men reeds in *America*, *Africa* en *Lapland*, gebruikt heeft.

De Heeren DE LA PEYROUSE en DE LANGLE, op het Eiland *Teneriffe* eenige Waarneemingen gedaan hebbende, zyn op 't einde van Augustus MDCCLXXXV van daar

vertrokken. Zy hebben de ligging van de Eilanden *Martinvar* en *Trinité* bepaald, het laatstgemelde ligt op 31 Gr. 15 Min. Lengte ten Westen van *Parys*: zy liepen voorts binnen op de Kust van *Brasil*.

Het Eiland *Ste Catharine*, op 28 Gr. Zuider Breedte gelegen, is eene bloeiende Volkplanting. De Heer DAGELET beschreef het, in eenen Brieve, aan den Heer DE LA LANDE, gedagtekend negen November MDCCLXXXV, in deezer voege; nooit heb ik een vrugtbaarder grond, een digter begroeid land, en sterker groei, gezien. Rondsom de wooningen beschouwt men alles wat het oog eens Zeevaarenden verlustigt, alles wat hetzelve kan streelen. Bosschen van Oranje-, Granaat-, Citroen- en Vygenboomen, Wyngaarden, Zuikerriet, Bloemen van allerlei soort, en duizend Vogels vervrolyken, door hun onophoudelyk gezang, deezen wellustigen oord. De Katoen- en Kokusboom, en andere, groeien bykans zonder eenige aankweeking: het eenige, waar men zich mede bemoeit, omstreeks de wooningen, bestaat in de Planten en Gewassen, die den groei der Gewassen, welke men verkiest te behouden, verhinderen, te verbranden; of dit te doen om zich een pad te maaken. —— Wy vertoefden hier slegts weinige dagen; zonder den toestel tot het doen van Waarneemingen op te rigten. Tot myn groot leedweezen kon ik maar eenige Waarneemingen te werk stellen, over de Ebbe en Vloed, de verandering van het Kompas, de diepten der Haven. De tyd, om *Kaap Horn* om te zeilen, noodzaakte ons tot een haastig vertrek, en stelde veel van onze ontwerpen te leur.

Wy hebben het Eiland *l'Ascension*, 't welk honderd mylen ten Westen van het Eiland *Trinité* moest liggen, gezogt. Ondanks den Brief, reeds door my uitgegeeven, by de wederkomst van het Schip *l'Oiseau*, waar in ik geloofde te mogen verzekeren dat het niet bestondt, hebben wy ons des nog nader willen verzekeren. Thans kunnen wy met volle zekerheid melden, dat het moet weggedaan worden, niettegenstaande alles wat 'er de Heer D'APRES van verhaalt, die eenen Heer DUPONCEL bybrengt, als de Man, die het gezien hadt. De Walvischvangers hebben ons berigt, dat zy het gezogt hebben, doch voor vast hielden, dat het geen ander was dan het Eiland *Trinité*; dat men twee naamen verward, en van een en hetzelfde Eiland 'er twee gemaakt hadt. Het Zee-horlogie, 't welk ik heb, houdt zich zeer wel, en

en loopt goed: dat aan boord is, van den Heer DE LANGLE, verandert zeer veel.

Wy hebben onder de Linie *de Vigier* gezogt; mede in onze Kaarten van D'APRES aangeweezen. Wy hoopten op het Eiland *Trinité* voorraad van hout en water op te doen; doch het is een soort van Vulcanische Rots, waar tusschen dè drie en vier honderd *Portugeezen* woonen, daar onderhouden door den Bevelhebber van *Buenos-aires:* wy waren genoodzaakt na de Kust van *Brasil* te stevenen, en zullen over *Isle de France* te rug keeren.

Op den tweeden van May MDCCLXXXVII, heeft men Brieven van deeze twee Schepen ontvangen, ze waren gedagtekend tweeëntwintig September, te *Montery*, op de Kust van *California*, op 36 Gr. en een halve, Noorder Breedte. —— Met leedweezen verneemt men daar uit, dat 'er, op den dertienden July, zes Officieren, één eerste Stuurman, en veertien van het Scheepsvolk, waren omgekomen. Onze Reizigers bevonden zich toen zints veertien dagen omtrent een Haven, in *Noord-America*, van welke zy een Kaart gemaakt hadden, men wilde 'er de diepten op uitmerken, en zondt ten dien einde drie Sloepen uit, de Zee brak by den ingang der Haven, en vormde daar een Baar. De Sloepen werden als een pyl uit een boog door den stroom voorby den ingang gevoerd; twee derzelver sloegen om.

Met een kort woord moeten wy iets van *California* zeggen. *California* is een lange landtong, die voortkomt uit de Noordkust van *America*, en zich tusschen het Zuiden en Oosten uitstrekt, tot onder de Brandende Lugtstreek. Dezelve wordt ter wederzyden door de *Stille Zee* bespoeld. Het bekend gedeelte van dit Schiereiland is drie honderd mylen lang, tien, twintig, dertig en veertig mylen breed. Men wil, dat de dorre grond weinig geschikt is ten Landbouw, of ter Veeteelt. FERDINAND CORTEZ ondernam, in den Jaare MDXXVI, de vermeestering van 't zelve te vergeefsch. De Tochten, vervolgens derwaards ondernomen, slaagden niet gelukkiger dan de zyne: 't was niet voor in den Jaare MDCXCVII, dat de *Jesuiten* by deeze Wilden kwamen, welken zy wilden beschaaven; zy bragten kleinigheden mede, om ze te lokken; graanen, om ze voeden, en klederen, geschikt om ze te behaagen. Door deeze tekens van goeddaadigheid in 't einde gewonnen, vormden zy drieënveertig Dorpen, wyd van een gescheiden, ter oorzaake

van de schraalheid des gronds, en het gebrek aan water. Veelen deezer Wilden zyn nog Afgodendienaars; die hunne Priesters, wanneer ze oud zyn, met veel plegtigheids ombrengen, en daar van een Godsdienstfeest maaken.

De twee gemelde Schepen zeilden, in ééne maand tyds, van de Linie tot op 60 Gr. Breedte, zy keerden na 't Zuiden weder, om na de *Indiën* te stevenen, in de Maand February MDCCLXXXVII. Nooit heeft, naar 't zeggen van den Heer DE LA LANDE, een Schip zo veel tyds op Zee doorgebragt, en *Frankryk* mag zich beroemen op de grootste Reis, van welke de Geschiedenis gewaagt; volvoerd zonder kwaad te doen aan eenig weezen; maar overal nieuwe middelen van bestaan en werktuigen verschaffende. Men heeft de strekking bepaald, van meer dan vyftig mylen, op eene Kust, aan den Westkant van *America*, die bykans geheel onbekend was.

Het blykt uit eenen Brieve van een der Reizigeren, den twaalfden May MDCCLXXXVII uitgegeven, dat zy te *Kamtschatka* en *Nieuw Zeeland* weder moeten keeren, en, gevolglyk, dat men hun niet voor het midden des Jaars MDCCLXXXVIII kan te rug verwagten. Een der Reisgenooten, de Heer DUFRESNE, Supercarga op deezen Tocht, is van *Macao* in *Frankryk* gekomen; zyne zwakheid liet hem niet toe de Reis verder mede af te leggen. Hy verhaalt, dat de Heer DE LA PEYROUSE, *Cooks Rivier* bezoekende, eenige Inboorelingen van die woeste Kusten gezien heeft, die hem zeer schoone Pelteryen aanboden.

BRIEF VAN DEN HEER BENJAMIN FRANKLIN, AAN DEN HEERE DAVID LE ROY; BEHELZENDE VERSCHEIDE WAARNEEMINGEN, TOT DE SCHEEPVAART BEHOORENDE.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 185.)

Over het zetten der Scheepsplanken, en verscheide andere byzonderheden, tot de Zeevaart betrekkelyk.

De boorden der Schepen zouden, myns bedunkens, veel beter zyn, indien de Huidplanken, in stede van ho-

horizontaal op elkander gezet te zyn, slegts de helft van de breedte hadden, en op een gevoegd waren, als in *Fig.* 23 wordt afgebeeld: de kosten zouden, naar myn begrip, niet veel grooter, en het Schip sterker en beter verbonden, weezen.

Men moet zich niet alleen op de sterkte, en daar uit volgende veiligheid, van het Schip zelve toeleggen; maar ook zyn gedagten bepaald vestigen op de behoudenis der Scheepslieden, een braaf en belangryk geslacht, wier bewaaring van het uiterste gewigt is. Men kan, overzulks, niet te veel overweegen, en daadlyk naavolgen, wat Capitein COOK met zulk een gelukkigen uitslag, op zyne Reizen rondsom de Wereld, heeft te werk gesteld. Hier van ontmoeten wy eene volledige beschryving, in 't Vertoog van wylen den Ridder PRINGLE, gehouden in de Koninglyke Societeit te *Londen*, wanneer hy dien beroemden Zeeman den dubbel verdienden Eerpenning overleverde. Ik heb met zeer veel genoegen gezien, dat hy, op zyne derde Reize, myne voorgestelde wyze, om Meel, Brood, enz., voor vogtigheid en andere nadeelen te bewaaren, met een goeden uitslag beproefd heeft: men vondt dien voorraad droog en in goeden staat, schoon dezelve vier jaaren op Zee geweest was. Deeze handelwyze is beschreeven in de vyfde Engelsche Uitgave myner Werken, p. 452. In 't zelfde Werk heb ik, p. 469, 470, een middel voorgesteld, om den dorst te lessen, wanneer vers water ontbreekt, een middel, naderhand met veel geluks beproefd. Gelukkig, konden wy op dezelfde wyze den honger stillen, wanneer de leevensvoorraad ontbreekt. Misschien zal men met den tyd bevinden, dat zulks niet volstrekt onmogelyk is. Ondertusschen zou men den Scheepsvoorraad kunnen vermeerderen met voortbrengzelen van het groeiend Ryk; met Aardappelen en Wortelen, in stukken gesneeden, en op de oven gedroogd.

Schoon de Zeelieden doorgaans zeer bekwaam zyn, om redmiddelen te vinden in de rampen, welke hun overkomen, hoop ik, dat zy my zullen toestaan, twee of drie hier mede te deelen, met welke zy hun voordeel kunnen doen. —— Indien zy, by voorbeeld, na een schipbreuk, of by eene andere gelegenheid, zich in een boot bevinden, en een Kompas ontbreeken, zal een fyne naald, in een kom op 't water gelegd, hun over 't algemeen het Noorden aanwyzen; de meeste zyn zeilsteenkragtig, of kunnen het worden, met ze sterk te wryven of te slaan.

Ingevalle hun Naald te dik is, kunnen zy die doen dryven op een ſtukje hout of kurk.

Een Mensch, die het zwemmen verſtaat, kan, wanneer hy een verre weg hebbe af te leggen, zeer veel diensts erlangen van zyn zakdoek, door middel van twee ſtokjes, aan de punten vastgemaakt, en dus in een Vliéger hervormd: deeze in de lugt opſteekende, en zich op den rug keerende, zal hem, als de wind lustig opblaast, gemaklyk voortvoeren.

Wanneer men kragt noodig heeft, om zwaare lichaamen te beweegen, en geen Volk of Werktuigen bezit, zal een lang en ſterk touw ten middel kunnen dienen, om veel kragts te oefenen. Veronderſtel, by voorbeeld, dat men een Schuit op 't land, of op 't ſtrand, buiten den ſlag des waters, wilde brengen: dan ſlaa men eerst een paal, ter plaatze waar men de Schuit wil hebben, en een anderen op eenigen afſtand. Aan deeze laatſte maake men het touw vast, van de Schuit afkomende: vervolgens ſtelle men zyne beweegkragt te werk; op 't midden van dat touw, zo dat men het in een rechten hoek voorttrekt, hier door zal men de werking vermeerderen, in evenredigheid van de geheele langte des touws, tusſchen de gezette paalen, tot den tusſchenſtand der paalen zelve. Het touw, aan de paal A (*Fig.* 24.) vastgemaakt: en in de richting C D getrokken, zal over de paal B heen loopen, en wanneer het gehaald is tot in de gedaante van den Driehoek A D B, door de geſtippelde punten aangeweezen, zal de Schuit zich by B bevinden.

Eenige Zeevaarenden zullen misſchien denken, dat de Schryver zeer vergeefſche moeite genomen heeft, met hun raad te geeven: want zy hebben doorgaans een wederzin, om raad te ontvangen van lieden die niet van hun beroep zyn; zy zien ze aan als onkundigen, en overzulks buiten ſtaat om hun iets te zeggen, 't welk opmerking verdient. Ondertusſchen gaat het vast, dat het meerendeel der Werktuigen, waar van zy, met zo veel voordeels, gebruik maaken, uitgevonden zyn door *t'huisblyvers;* althans kan men niet ontkennen, dat het eerſte Schip of Vaartuig, waar van men zich bediende om op het water voort te komen, van een Landbewoonet kwam. Wat hier van ook zyn moge, ik zal 'er nog 't een en ander byvoegen, geſchikt voor lieden, die voorhebben eene Reis van eenen aanmerkelyken duur op Zee af te leggen.

Over

Over de voorzorgen, welke men moet neemen, als men zich gereed maakt om een Tocht ter Zee te doen.

Wanneer men ten oogmerke heeft een verren Tocht af te leggen, is 'er niets beter dan zulks, zo veel mogelyk, geheim te houden, tot den tyd des vertreks zelve. Verzuimt men dit, men vindt zich onophoudelyk belet en belemmerd, door de bezoeken zyner Vrienden en Kennissen, die niet alleen den kostlyken tyd ontsteelen, maar ook veele dingen doen vergeeten: derwyze, dat men, aan boord gegaan, en op Zee, zich, met veel hartzeer, eene menigte van zaaken herinnere, die onafgedaan en onvereffend gelaaten, of vergeeten zyn mede te voeren, en waar aan 't op Reis ontbreekt. Zou het niet ten hoogsten nuttig weezen, zulk een gebruik af te schaffen, en een Reiziger tyd te laaten, om zich bedaard toe te rusten, zonder stoorenis, op dat hy, alles bezorgd hebbende, eenige dagen konne neemen om zynen Vrienden vaarwel te zeggen: het aan hun overlaatende, om by de wederkomst, op hunne beurt, hem desgelyks geluk te wenschen?

Men is niet altoos meester, om een Capitein naar welgevallen uit te kiezen, schoon een groot gedeelte van 't genoegen, en 't wel hebben op den overtocht, van die keuze afhangt, en men, voor een geruimen tyd, tot zyn gezelschap bepaald, en in zeker voege van hem afhanglyk is. Zo de Capitein een gezellig, verstandig, heusch en verpligtend Man is, men is 'er gelukkig aan. Ook ontmoet men ze van dien stempel, schoon zeldzaam. Indien ondertusschen de Capitein, die u ten deele valt, niet tot dat getal behoore, doch bekwaam, oplettend, zorgvuldig en handig is in het Scheepsbestuur, dan moet men de rest over 't hoofd zien: want dit zyn de weezenlykste en onontbeerelyke vereischten.

Hoe veel regt gy ook moogt hebben, ingevolge van de overeenkomst, met hem getroffen, op den Leeftogt, voor de Passagiers medegenomen, is het altoos goed, wat voor zich zelven te hebben, om 'er, by gelegenheid, zich van te bedienen. Onder 't benoodigste zou ik rekenen goed water, het scheepswater is menigmaal slegt; doch men moet het in vlessen doen, anders kan men zich niet belooven het goed te zullen houden, — goede Thee, gemaalen Koffy, — Chokolaade, — Wyn, welke best naar uw smaak is, en Cider, — drooge Rosy-

fynen, — Amandelen, — Zuiker, — Citroenen, — Liqueurs van Jamaica, — Eijeren in olie gelegd, — Koekjes Bouillon, — Tweebak. — Wat Vogels betreft, 't is bykans nutloos dezelve te hebben, of men moet ze zelfs oppasfen, en voor het vetmesten zorgen. De weinige oplettenheid, welke men aan boord op dezelve neemt, brengt te wege dat ze bykans altoos ziek zyn, en het vleesch zo hard als leder is.

Alle Zeevaarenden bykans hebben een begrip; waar toe de benoodigdheid van water zeker gelegenheid gegeeven, en hun tot fpaarzaamheid in 't zelve aangezet heeft, naamlyk, dat het Gevogelte niet weet wanneer het genoeg gedronken heeft, en dat, wanneer men het, naar welgevallen, uit de ruimte te drinken geeft, het door overmaat van drinken fterft. Men zet deezen fchepzelen, derhalven, om den anderen dag, water voor, en niet te veel: doch, dewyl men dit water giet in hangende kookers, waar door het altoos in de diepte loopt, gebeurt het, dat de Vogels op elkander moeten klimmen, om 'er by te komen, en het dan nog nauwlyks zo verre kunnen bereiken, dat zy den bek nat maaken. In deezer voege by aanhoudenheid gemarteld, en door dorst fmagtende, kunnen zy het drooge voedzel niet verteeren, ze worden ziek en fterven. Alle morgens bykans moeten 'er over boord geworpen worden, terwyl die voor de tafel overblyven nauwlyks eetbaar zyn. Om dit ongemak te voorkomen, moest men de drinkbakken der Vogelen in kleine verdeelingen affcheiden, zo dat elk by 't water kan komen, gelyk in *Fig.* 25 is afgebeeld. Maar men doet het nimmer. Schaapen- en Varkensvleesch is, derhalven, het beste verfche vleesch, 't welk men op Zee kan hebben; het Schaapenvleesch is doorgaans goed, het Varkensvleesch uitfteekend.

Het kan gebeuren, dat veel van den voorraad, door ons als medeneemens waardig aangepreezen, bykans nutloos worde, door de zorge van den Capitein voor dat alles gedraagen: doch als dan kan men 'er over befchikken, ten behoeve der minvermogende Reisgenooten, die minder gelds betaalen, by de Matroozen gehuisvest zyn, en geen aanfpraak hebben op de Kajuitstafel; maar zich met Scheepskost moeten behelpen. Deeze lieden zyn dikwyls neerflagtig, bedroefd, en ziek; men treft 'er ook Vrouwen en Kinderen onder aan, die het dikwyls aan vermogen ontbreekt, om zich die verfnaaperingen te bezorgen, wel-

welke zy menigmaal behoeven. Hun een gedeelte van uwen overvloed toereikende, kunt gy hun van uitſteekenden dienst zyn, hunne gezondheid, en dikwyls hun leeven, behouden; eindelyk tot hun geluk medewerken, een altoos gevoelig vermaak voor aandoenlyke harten.

Het allerſlegtst, 't welk men op de Schepen heeft, is de Keuken. Men vindt 'er, eigenlyk geſprooken, geen Koks daar toe opgeleid: men kiest doorgaans een der Matroozen, en wel van de geringſten, om dit werk te verrigten, die veelal het zo jammerlyk uitvoert, dat het onder de *Engelſche* Zeelieden een ſpreekwoord geworden is, *God geeft de Spyze; maar de Duivel de Koks.* Dan, lieden, die zich gezonder denkbeelden van de Voorzienigheid vormen, en gelooven dat dezelve alles altoos ten beste ſchikt, zullen hier over anders oordeelen, en zeggen, dat de Voorzienigheid, weetende hoe de Zeelugt en de Beweeging, die men heeft door de beweeging van het Schip, de Eetgraagte opwakkeren, de ſlegte Koks gegeeven heeft, om het te veel eeten te voorkomen; of dat zy, weetende, hoe men daar ſlegte Koks zal aantreffen, den Zeelieden een ſterken Eetenstrek verleend heeft, op dat zy niet van honger zouden ſterven. Ondertusſchen kunt gy, dit daar laatende, u bedienen van een Lamp, of Komvoir, met Voorloop, om voor u zelven eenige ſpys te bereiden, als Gehakt, Soup, enz. 't Zal ook niet ondienſtig weezen, onder uw medegenomen voorraad, Potpasteijen en dergelyke te hebben, die, wel toebereid, een zeer langen tyd kunnen goed blyven. Een kleine blikken Oven, met het openeinde na het Keukenvuur geſteld, kan zeer te ſtade komen: een Knegt kan daar een ſtuk Schaapen- of Varkensvleesch braaden. Voelt gy u zomtyds opgewekt, om van 't gezoute Osſenvleesch te eeten, 't welk zeer goed kan weezen, gy zult Cider den besten drank vinden, om uw dorst, door dat gezoute vleesch verwekt, te lesſchen, en ook dit zelfde ervaaren, als gy met Zoutevisch uw maaltyd doet. De Scheepsbeſchuit is dikwyls te hard voor de tanden van veelen, en men verzagt ze door weeken; maar Tweebak, ter medeneeming aangeraaden, is veel beter: wel gereezen, doorgeſneeden, en tweemaal gebakken, drinkt dezelve het vogt veel vaardiger in, wordt van zelve zagt; verteert zeer gemaklyk, en levert, gevolglyk, een voedzel uit, dat zeer heerlyk en beter is dan de Scheepsbeſchuit. —— De Boonen kooken menigmaal ſlegt, en worden niet week: ik heb

het

het van veel diensts gevonden, dat men een yzeren kogel van twee ponden in de ketel deed; het schokken van het Schip maakt, door middel van dien kogel, van de Boonen eene soort van soup, zo fyn als mostaard.

Menigmaal heb ik op Zee gezien, dat de Soup, in groote schotels op tafel gezet, door de beweegingen van het Schip, aan alle kanten overstort, dit heeft my dikwyls doen wenschen, dat onze Tinnegieters de Soupschotels met afdeelingen maakten, kleiner schoteltjes vormende, om de Soup voor een enkel persoon te bevatten, omtrent gelyk by *Fig.* 26 is afgebeeld. Door deeze schikking zal de Soup, by eene meer dan gewoone slingering van het Schip, 'er niet uit storten; en daarenboven men niet genoodzaakt weezen dezelve zo heet in te slingeren, als nu maar te veel gebeurt: zy zal in de afdeelingen blyven, gelyk *Fig.* 27 uitwyst.

Algemeene Bedenkingen over de Zeevaart.

Wanneer de Zeevaart zich alleen bezig houdt met de Leevensmiddelen, en Noodwendigheden, van de eerste soort, over te voeren uit Landen, waar dezelve in overvloed gevonden worden, na Gewesten, des gebrek hebbende, wanneer zy daar door Hongersnooden, die zo veelvuldig, en den Menschdomme zo deerlyk waren, vóór de uitvinding en het algemeen worden der Zeevaart, kon men niet nalaaten dezelve aan te merken, als eene der Kunsten, die zeer veel tot het Geluk des menschdoms toebragt.

Maar, wanneer men zich van de Zeevaart bedient, om nutlooze zaaken, of die alleen tot voedzel van Weelde strekken, over te brengen, wordt het zeer betwistbaar, of de voordeelen, daar uit ontstaande, de nadeelen, daar door voortgebragt, kunnen opweegen; het leeven eener zo groote menigte van Menschen op den Oceaan in gevaar stellende. —— En, wanneer men de Zeevaart ten middel gebruikt van Zeerooveryen, en ten Slaavenhandel, is het allerblykbaarst een gruwzaamst middel, om de rampen des Menschdoms te vermeerderen.

Men staat versteld over de menigte van Schepen en Menschen, gebruikt, om Thee uit *China*, Koffy uit *Arabie*, Zuiker en Tabak uit *America*, te haalen. Alle zaaken, die onze Voorvaders zo wel konden missen. De Zuikerhandel alleen vordert by de duizend Schepen, en

de Tabakshandel omtrent een dergelyk getal. Wat de nutheid van de Tabak aanbelangt, hier voor, geloof ik, is weinig te zeggen: en wat die van de Zuiker betreft, hoe veel beter zou het niet weezen, het kortſtondig genoegen, 't welk wy ſmaaken, in dezelve tweemaalen by onze Thee te gebruiken, op te offeren, dan de ontelbaare wreedheden, welke men alle dagen te werk ſtelt, om ze ons te verſchaffen, aan te moedigen?

Een beroemd Fransch Zedekundige heeft gezegt, dat, wanneer hy in aanmerking nam de Oorlogen, welke wy in *Africa* aanſtooken, om Negers te krygen, het groot getal der geenen, die in deeze Oorlogen ſneuvelen, de menigte dier ongelukkigen, die, in 't overvoeren, door ziekte, beſmette lugt, en ſlegt voedzel, ſterven, en hoe veelen 'er omkomen door de harde behandeling, welke zy in ſlaafſchen dienst ondergaan moeten, — dat hy zich niet kon wederhouden van, een ſtuk Zuiker ziende, 't zelve aan te zien als beſmet met plekken menſchenbloed. ——— Maar, indien hy 'er by gevoegd hadt de bedenking van de Oorlogen, welke wy voeren, om de Eilanden, die deeze Koopwaar opleveren, te neemen, te herneemen, de Vlooten en de Legers, die op deeze Zeetochten omkomen, dan zou hy die Zuikerklomp niet aangezien hebben als enkel met vlekken van menſchenbloed bemorst, maar als daar mede geheel en al doortrokken. 't Zyn die Oorlogen, welke maaken, dat de Zeemogenheden van *Europa*, de Inwoonders van *Parys* en *Londen*; de Zuiker veel duurder betaalen dan die van *Weenen*, ſchoon de laatstgemelden omtrent drie honderd mylen van Zee afleggen. In de daad, een Pond Zuiker kost den eerstgenoemden niet alleen den Inkoopprys; maar ook de geweldige ſommen, welke zy betaalen in het opbrengen der noodzaaklyke Belastingen, om de Vlooten en de Legermagten te onderhouden, gebruikt tot het verdeedigen en bewaaren der Eilanden, ryk in dit voortbrengzel.

PROEVE OVER DE NATUUR EN DE WEEZENLYKE CHARACTERS DER DICHTKUNSTE, IN ZO VERRE DEZELVE VAN ONDICHT ONDERSCHEIDEN IS.

Door T. BARNES, *D. D.*

(Ontleend uit *The Memoires of the Literary and Philosophical Society of Manchester.*)

Waar in beſtaat het weezen der Dichtkunſte? Deeze vraag valt niet zo gereedlyk te beantwoorden, als men zich, in den eerſten opſlage, zou verbeelden. Onderſcheide Schryvers hebben 'er zeer verſchillende bepaalingen van opgegeeven. Eenige hebben ze genoemd, „ de Kunst, om onze Gedagten by verciering uit te „ drukken," anderen zich verbeeld, dat het weezen der Dichtkunſte gelegen was „ in het Vermogen van Naavol„ ging;" — nog anderen willen, „ dat het de Kunst „ is, om Vermaak te verſchaffen." Doch het is blykbaar, dat Verciering, Naavolging, en Vermaak, geene hoedanigheden zyn van de Dichtkunst alleen. Opſtellen in Ondicht kunnen de vernuftigſte Fabels bevatten; de treffendſte Naavolgingen opleveren; het zielſtreelendst Vermaak ſchenken.

Het Dichten heeft men, over 't algemeen, een Kunst geheeten. HORATIUS zelve gaf aan zyn verwonderlyk ſchoon en beroemd Dichtſtuk, over die ſtoffe, dien naam. Het oorſpronglyk woord Ποιησις leidt ons natuurlyk tot het zelfde denkbeeld op: want het ſchynt in te ſluiten, dat arbeid en verſtand, de noodige medgezellen der Kunst, aangewend moeten worden in Dichterlyke opſtellen. Maar zeker heeft het de naaste verwantſchap van alle andere Kunſten, aan Weetenſchap: want alle voortreffelykheid der Dichtkunst beſtaat daar in, dat zy de Weetenſchap in een byzonder en bevallig kleed tooit. Een Kunst, waar door de Weetenſchap bygeſtaan, en de Aandoening verheeven wordt; waar door de Verbeelding hooger vlugt neemt, het Hart vermaak ſchept; waar door de edelſte Tochten van 's Menſchen Ziel uitgedrukt, verbeterd en opgehemeld worden, is zeker van genoeg aangelegenheids, om 'er de grenzen nauwkeurig van te trekken, en de paalen te ſtellen, welke dezelve onderſcheiden van haaren nederiger Nabuur Kunst. Of, indien dit niet mo-

gelyk is, derzelver algemeene, en groote Charactertrekken klaar voor oogen te stellen.

Wat is het, derhalven, waar in het weezen der Dichtkunst bestaat, en 't geen dezelve van Ondicht onderscheidt? Is het de Maat? — Of iets geheel daar van verschillende; Verheevenheid van Gevoelens, Stoutheid van Figuuren, Grootsheid van Beschryving, of Cieraad van Verbeelding? —— Laaten wy het oog slaan op de Bewyzen, die, ten voordeele van beide deeze Veronderstellingen, kunnen bygebragt worden.

De kenschetzende aart der Dichtkunste, mag men zeggen, bestaat in Verhevenheid van Gedagten, in grootsheid van Verbeelding, in Cieraad van zeggen. — Want heeft men geene weezenlyke Dichtstukken vervaardigd, zonder ze aan de maat van geregelde Verzen te kluisteren? Dichtstukken, die niemand, behalven de zo ligt den neus opschortende vermeende Kunstregter, een oogenblik zal twyfelen met dien naam te vereeren? Is niet de *Telemachus* een edel Heldendicht? Wie durft het laager schatten? Wie zal aan den *Dood van Abel*, in *Duitschland* zo hoog geroemd, dien tytel ontzeggen? Wie dien weigeren aan de *Incas* van MARMONTEL, waar van de *Franschen* met eene zo verregaande verrukking spreeken?

Geeft de verheevenheid van Aandoening geen Toon aan de Taal? De Ziel, met grootsche denkbeelden vervuld, neemt natuurlyk een hooge vlugt; zy vertoont zich met waardigheid bekleed, en spreekt op afgemeeten, deftigen en majesteitvollen toon; haar styl is vol en zwellend. Deeze eigenschappen wyzen den Dichter aan, zy maaken den Dichter uit. Zy geeven sterkte en aandoenlykheid aan zyne opstellen. Wie zal, waar deeze gevonden worden, na eenige hooger vereischten omzien, om 'er den Dichterlyken Eerpalm aan toe te reiken? Welke andere hoedanigheden kunnen, waar deeze ontbreeken, zelfs de schaduw van eenig regt, op het dichterlyke schenken? Wie zal den naam van Dichter ontzeggen aan den grooten *Hebreeuwschen* Zanger? Wat kan 'er verheevener, wat dichterlyker weezen, dan veele van DAVIDS Psalmen? En, nogthans, is, naa den schranderen arbeid van LOWTH, de Maat niet nauwkeurig bepaald, en zal waarschynlyk niet bepaald worden: dewyl ze niet bestaat. De welluidenheid der toonen, die elks oor moet treffen, komt alleen voort uit de natuurlyke aandrift van eene ziel, door-

drongen van gevoelens, welke zy niet kon uitdrukken, dan in eene vuurige en dichterlyke taal.

Door het stuk in dier voege te beschouwen, geeven wy reden van de algemeen gemaakte aanmerking, dat de oorspronglyke taal des Menschdoms dichterlyk was; dewyl, in 's Werelds kindschheid, alles natuurlyk verwondering en sterke drift moest baaren. Hunne ruwe en onvolmaakte Spraak kon niet naalaaten het merkteken te draagen van eene sterke en vervoerde aandoening. Die Taal moest gelyken naar de Aanspraaken der *Indiaansche* Redenaaren, heden ten dage, die vergezeld gaan van toonen en gebaaren, welke een beschaafd *Europeaan* buitensporig wild voorkomen. Zy leefden in een staat vol gevaars en verscheidenheids. Steeds deeden zich nieuwe tooneelen op. Aangroeiende Kunsten, en vorderende Weetenschappen, schonken versche voorwerpen aan de Weetgierigheid. Van hier vonden hunne Aandoeningen steeds werk, en scherpten zich by uitsteekenheid. Dit maakte hun Taal stout en dichterlyk verheeven. LONGINUS heeft, in een Fragment eener ongelukkig verlooren geraakte Verhandeling, deeze bedenking: „Maatklank behoort eigenlyk tot „ de Dichtkunst; daar deeze de Driften en derzelver „ Taal als Persoonen invoert. Zy bedient zich van Verciering en Fabelen, 't welk natuurlyk welluidenheid „ voortbrengt."

Ter ondersteuninge van onze gegeevene Bepaaling, mogen wy 'er byvoegen, dat onze Dichter SHAKESPEARE, die zo, meer dan iemand, de dichterlyke Aandrift schynt gevoeld te hebben, den Dichter afmaalt, als voornaamlyk te kennen aan de Hitte zyner Verbeeldingskragt. 't Is waar, hy plaatst hem niet in 't beste gezelschap, den Krankhoofdigen en den Minnaar 'er by vergelykende, als even zeer door Verbeelding weggerukt en vervoerd; maar met dit alles is zyne beschryving van Dichterlyke Verbeelding zeer schitterend (*).

Ho-

(*) Wy geeven ze hier voor den geenen die *Engelsch* verstaat.

The Lunatic, th: Lover, and the Poet,
Ar: of imagination al compact.
One sees more devils than vast hell can hold,
That is the Madmin; the Lover, all as franti:,
Sees Helen's beauty on a brow of Egypt,
The Poet's eye, in fine frensy robbing,

Doth

HORATIUS schynt dit zelfde te beweeren, als hy, in het Vierde Hekeldicht zyns Eersten Boeks, de kenmerken van een Dichter tragt op te geeven. In de eerste plaats, zondert hy zichzelven uit van de zodanigen, die hy den naam van Dichter wilde schenken: dewyl opstellen, van dien aart als de zyne, *in een styl, die byna de dagelyksche manier van spreeken gelyk is* (sermoni propriora), hem geen eisch gaf op die benaaming: wie dezelve voeren zou, *moest een verheeven verstand, een uitmuntenden geest, en einen mond, die groote zaaken uitbrommen kon bezitten*, of, gelyk zyne eigene woorden luiden,

Ingenium cui sit; cui mens divinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

Ten aanziene van zichzelven en LUCILIUS, vermeldt hy, dat, indien men van hunne Schriften de gezette toonen en wyzen ontnam, het agterste voor, en het voorste agter, plaatzen wilde, hunne Verzen Ondicht zouden weezen. Doch wilde men de regels van ENNIUS,

Postquam discordia tetra
Belli ferratos postes, portasque refregit,

Naa dat de helsche twist zyn fakkel hadt ontstooken,
En d'yz're deuren van den oorlog opgebrooken,

op dezelfde wyze verschikken, *men zou 'er de overblyfzels van eenen mishandelden Dichter in gewaar worden.*

Invenias etiam disjecti membra poetæ.

Het weezen van de Dichtkunst bestaat, derhalven, in Verheevenheid, Verbeeldingskragt en Grootsheid; by welke de maatklank slegts als een byvoegzel komt; een byvoegzel, nogthans, noodzaaklyk 'er aan verbonden: dewyl het, eenigermaate, onmiddelyk verknogt is aan vuurigheid en kragt der Dichterlyke Aandoening.

Men zal hier op misschien aanmerken, dat de Zedigheid van HORATIUS, in zichzelven van den rang der Dichteren uit te sluiten, niet kan toegestaan worden, zelfs ten

Doth glance from heaven to earth, from earth to heaven;
And, as imagination bodies forth
The forms of things unknown, the Poet's pen
Turns them to shapes, and gives to airy nothing
A local habitation and a name.

ten opzigte van die Verzen, waaromtrent hy alleen die uitzondering maakt. Want, heeft men niet, door alle eeuwen, de *Brieven* en *Hekeldichten* van HORATIUS onder de Dichterlyke Opstellen gerekend, schoon hy van derzelver styl, op den bovengemelden trant, zeer laag spreekt? — Houden wy ons stipt aan deeze bepaaling, zullen wy dan niet veelen, die na den naam van Dichter dongen, en wy wel gaarne die eerpalm schenken, dezelve niet moeten onthouden? Dan, moeten alle Verzen, welker Onderwerp laag of belachlyk is; alle Verzen, die op een eenvoudigen en verhaalenden, of geslaagen klaagtoon voortrollen, uit het Ryk der Dichteren verbannen worden. Dan is de *Parnas* enkel een hoog Gebergte, zonder eenig dal in den omtrek; dan mag niemand met den naam van Dichter pronken, of hy moet ten hoogsten toppunt opstygen op vleugelen van 't Heldendicht. Willen wy, volgens dit beginzel, eene Zuiveringslyst maaken, welk eene bres zal 'er voorvallen onder de mindere Dichteren? Hoe menig een zal 'er uitgesloten worden, die thans, door elk Minnaar van de Dichtkunst, met eerbied onder de Dichters geteld wordt.

Verhevenheid van Gevoelens, Verciering en scheppende Verbeeldingskragt, vindt men in de Dichtwerken niet alleen. Zy komen dikwyls ook den Redenaar toe. Waar zal iemand edeler vlugt van Verbeelding, verheevener Gevoelens, stouter vervoeringen tot de Driften, klemmender, ja, ik mag wel zeggen, beter getoonde Taal vinden, dan in de Redenvoeringen van CICERO, om niet te spreeken van onze hedendaagsche Redenaars, wier Welspreekenheid wy niet schroomen te vergelyken met die der meest bewonderde Ouden?

Indien wy uit het woord *Poëzy* zelve mogten redenkavelen, zouden wy natuurlyk besluiten, dat de Ouden door dat woord niet verstonden die ongeregelde uitboezemingen, welke natuurlyk ontstaan uit sterke en driftvervoerende Aandoeningen, uit grootsheid van Gevoelens, uit schoonheid of stoutheid van Verbeelding; maar iet kunstigers, iet meer bewrogts, iets, dat eene meerdere te werkstelling van het Verstand vordert, dan enkel voortkomt uit de volheid van een overloopend Hart.

Bestaat dan het eigene en byzondere Kenmerk der Poëzye niet in die Maatklank, welke het oor zo gereedlyk onderscheidt, en waar in het zulk een onuitspreeklyk genoegen vindt? Is deeze de groote onderscheiding niet,

tus-

tusſchen den Toonklank van Dicht en Ondicht, dat de een geregeld is, bepaald door zekere wetten, en in 't oor klinkt naar vastgeſtelde regelen: terwyl de andere geen maat kent, dan het algemeen gevoel van welluidenheid, zeer ongeregeld en verſcheiden? De Verbeelding, het Aandoenlyke, is eene enkele omſtandigheid, die, ſchoon zy een Dichterlyk Opſtel moge vercieren, 't zelve niet uitmaakt. Wy kunnen veronderſtellen, dat iemand in Ondicht onzin (non ſens) ſchryft; kunnen wy niet even zo veronderſtellen, dat iemand het in Dicht doe? En zal 'er nogthans geen weezenlyk onderſcheid weezen, tusſchen wartaal in Dicht en Ondicht? Indien ja, dan maakt iets anders dan de zin het verſchil uit. En wat is dit anders dan de Maatklank, zonder welke de Taal, die de verheevenſte Gevoelens inboezemt, met de daad Dichterlyk kan weezen, doch nooit eigenlyk gezegde Poëzy.

Ik onderneem het niet, in deeze Proeve, de ſterkte of zwakheid der bygebragte bewysredenen te wikken en te weegen; maar zal het laaten berusten by dit algemeen beſluit. —— Tot volkomene, en in allen deele wel uitgevoerde, Poëzy, of liever, tot den hoogſten rang in Dichterlyke Opſtellen, zyn noodig verheevenheid van Gevoelens, vuur van Verbeeldingskragt, en geregelde in agtneeming van Maatklank. Die dit alles in agt neemt, beklimt den hoogſten top van den *Parnas*. Maar van dit hoogſte toppunt af zyn 'er trapswyze afdaalingen, tot men in het Ryk van Ondicht komt. De laatſte grensſcheiding is die van geregelde Maatklank. De grenspaalen van beiden niet nauwkeurig gezet zynde, geeven wy, in onze dagelykſche geſprekken, dikwyls, met eene vry groote ruimte, het Dichterlyk Character aan Opſtellen, die meer of min hebben van voorgemelde hoedanigheden, doch geſchoeid zyn op de leest van een geregeld Vers. Te meermaalen wordt die naam toegevoegd aan werken, die zich alleen door de geteldc voetmaat onderſcheiden. 't Geen deeze heeft noemen wy Dicht, wat deeze derft Ondicht.

Dicht en Ondicht, wyders, die, gelyk twee kleuren in derzelver zuiveren en onvermengden ſtaat, ligt te onderſcheiden zyn, ſmelten ineen door bykans onmerkbaare mengelingen, tot het onderſcheid geheel verlooren geraake. Hoe wyd verſchillend derzelver algemeene kenmerktekens zyn, laaten derzelver naderingen zeer naby komende overeenkomſten toe.

S 3 Wat

Wat de enkele maatklank betreft, is de zwaarigheid niet groot; in den tegenwoordigen beschaafden staat der Taale, valt het voor iemand, die eenig onderscheidend gehoor bezit, niet moeilyk, regels zamen te voegen, die glad en aangenaam rollen. Van hier die zwerm van Verzenmaakeren! En heeft men te recht opgemerkt, dat een beschaafde Volksstaat niet gunstig is voor die stoutere vlugt van Dichterlyke Verbeelding, welke den Geest verheft, verbaast en verrukt.

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN TASSO EN VOLTAIRE.

(*Uit het Fransch van den Heere* DE LA DIXMERIE.)

TASSO.

Wy zyn beiden de Roem van ons Vaderland geweest, en beiden door 't zelve vervolgd.

VOLTAIRE.

MILTON hadt min reden om zich te beklaagen: men liet hem van honger sterven; maar men liet hem vry.

TASSO.

Ik heb langen tyd 't zelfde geluk tot denzelfden prys genooten. Eindelyk riep een Prins van *Italie* my ten zynen Hove, hy schonk my groote Eerbetooningen, en was nog kwistiger in beloften. Ik hield hem voor myn Vriend, ik was de zyne. Doch welhaast zette de magtigste Vriend den zwaksten in eene schandelyke gevangenis.

VOLTAIRE.

De Gevangenis en het Paleis staan altoos naby elkander.

TASSO.

Men sloot my in die der Gekken. 't Is waar, ik was verliefd.

VOLTAIRE.

Werd gy weder bemind? De Liefde is geene dwaasheid, dan wanneer dezelve niet wordt beantwoordt.

TASSO.

Ik zal u niet zeggen of ik gelukkig was; dit hangt nog in geschil: en voor 't algemeen en zelfs voor mynen Mededinger, die my deedt opsluiten.

VOLTAIRE.

Ik zag my met ketenen belaaden, op enkel vermoeden. Men mag vrylyk gelooven, dat, door alle tyden heen, de Overbrengers ten Hove voor onfeilbaare Regters gehouden worden.

TASSO.

Hoe veel leeds deed men my aan? Ik woonde in het Gevan-

vangenhuis der Gekken, en dagt 'er niet de daad een te worden. Wat voerde gy in 't uwe uit?

VOLTAIRE.

Ik maakte een Heldendicht.

TASSO.

Eene Gevangenis is een jammerhartige *Parnas*. HOMERUS, zegt men, maakte zyne Verzen in een Spelonk; maar hy hadt 'er de sleutel van.

VOLTAIRE.

Gy weet, denk ik, den uitslag myner onderneemingen. Myn Held verdiende wel bezongen te worden! Aan hem ontbrak alleen dat hy geen tien of twaalf Eeuwen eerder gebooren was, en geoorlogd hadt in een Land vol wonderen.

TASSO.

Ja, HENDRIK DE IV was te hedendaagsch. Wy hebben Gebeurtenissen en Menschen noodig, die wy, naar ons welgevallen, kunnen schilderen en hervormen.

VOLTAIRE.

Wy moeten ook Leezers hebben, gelyk *Italie* u aanboodt. Men hadt my, in voorraad, gezegd: *De Franschen zyn niet voor 't Heldendicht geschikt.* Doorgaans zong ik op een zo verheven toon als gy, zomtyds hooger; maar myn Dichtstuk kon nog in belangrykheid, noch in verscheidenheid, noch in rykdom, het uwe evenaaren. Ik kon geen CLORINDA, geen HERMINEA, en nog veel min eene ARMIDA plaatzen. Ik had niets dan de Rede ten mynen dienste, en de Toverkonst stondt u ter hulpe.

TASSO.

Ik bemerk, dat my een gelukkiger lot ten deele viel, ik kon myne Helden scheppen; gy moest de uwe schilderen.

VOLTAIRE.

Onze Jaarboeken booden my ook onderwerpen aan, oud genoeg, om, naar eigene opvattinge, behandeld te worden; doch uw Volk laat zich door 't geen het oor behaagt vangen; het Fransche Volk bestaat uit gekken; die vorderen dat hunne Schryvers wys zyn. Men staat den Romanschryver toe dat hy dartele, en de ongeloofIykste verdichtzels op elkander stapele; de Heldendichter, (ten minsten hy die deezen tytel verdient) vindt zich meer bedwongen. Waarom? De een schryft om te vermaaken, en men veronderstelt dat de ander ernstig spreekt. Ik heb, zo goed als een ander, weeten te boerten. En gy ziet onder ginschen lommer ARIOSTO, die van dit stuk genoegzaame bewyzen oplevert.

TASSO.

Die leezing schynt hem te vervrolyken: misschien zou ze hem bedroeven, als hy nog de wereld, door ons verlaaten, bewoonde.

VOLTAIRE.

Een der grootste voorregten, welke ons de *Elyseesche Velden* op-

opleveren, is, dat wy schootvry zyn voor de jalousy die wy over ons zelven kunnen voelen, en die welke anderen ons inboezemen.

TASSO.

Ik heb de eerste weinig gekend; maar ben langen tyd het slachtoffer van de tweede geweest.

VOLTAIRE.

Dit is een groot ongeluk voor uwe Benyders en uwe Vervolgers van allerlei soort; men zal zien wie zy waren, door te zien wie gy waart.

TASSO.

Dit voorbeeld, indien gy my niet vleit, moest voor alle Menschen dienen, ten minsten voor de zodanigen. aan welken het geluk het kwaadaartig vermogen om te verdrukken ontnomen heeft, en dezulken, die, zonder deeze droeve bekwaamheid te hebben, het misdaadig oogmerk koesteren.

VOLTAIRE.

Ik zal u myn geheim mededeelen. Groote Lettervervolgingen vernederen niet: het ontbreekt nimmer aan middelen om ons gelyk te stellen met die ons vervolgen, en dit is zomtyds hun maar al te veel eers aandoen. Doch oogt gy niet op een Duisterling, die een schimpend vers tegen u uitwierp?

TASSO.

Als dan wil zodanig een zich aan onze zyde zetten, en dit is het welk tot onze vernedering strekt: het beste zou weezen zich te gelaaten als of men het niet bemerkte.

VOLTAIRE.

Ik bezat die maate van geduld niet. Ik gaf slag voor slag weder, en zomtyds heb ik myn tegenstander met weinige en korte regels geheel te neder geworpen.

TASSO.

Dewyl zyn leeven zo zwak was, waarom liet gy hem dan niet van zelve sterven? Hercules schiep geen vermaak in Vlinders te dooden.

VOLTAIRE.

Men lag my ten laste, dat ik, gelyk gy, het gewaagd hadt, de hand aan te veel onderscheide soorten van verzen te slaan. Ondertusschen heb ik, nimmer, de hoogte van een *Opera-Comique* kunnen bereiken.

TASSO.

Ik denk ook dat gy even min ooit een *Amintas* gemaakt hebt.

VOLTAIRE.

En gy geen *Zaïre!* —— Myne Werken waren genoegzaam om tien onderscheidene Schryvers, tien onderscheidene soorten van Letterroem te bezorgen, en ik heb den mynen nooit in vrede mogen bezitten.

TASSO.

Ik had myn Heldendicht vervaardigd, en de Hertog van Ferra-

rare gaf voor dat ik gek was. Eindelyk zou ik, dank heb de Smaak en de Zorge van Paus CLEMENS DEN VII; op het *Capitool* gekroond zyn geworden. Ik stierf op den avond vóór myn Zegepraal.

VOLTAIRE.

Ik was gelukkiger dan gy; men kroonde my op het Tooneel myns Volks, acht dagen voor myn dood.

TASSO.

Ik heb u eene vraag voor te stellen.

VOLTAIRE.

Ik luister.

TASSO.

Indien het u vry stondt weder op de wereld te verschynen, en uwen loop te hervatten, waarop zoudt gy u toeleggen?

VOLTAIRE.

Buiten twyfel zou ik 't zelfde doen, 't geen ik nu gedaan heb, uitgenomen, dat ik zorg zou draagen, om niet teffens *Dichter, Geschiedschryver* en *Hoveling* te willen zyn. De Mensch, dien het Vernuft de pen in de hand geeft, kan het Heelal vergeeten, zonder te vreezen dat hy zal vergeeten worden. Hy schept behaagen in de Wereld te onderwyzen en te troosten, en ontvliet dezelve menigmaal tot zyn eigen gemak.

TASSO.

Zodanig een rol op de Wereld slaagt beter dan eene andere. Ik zou ondertusschen twyfelen, of GODEFRIED DE BOUILLON zyn naam voor den mynen zou willen ruilen.

VOLTAIRE.

Bewaar den uwen, myn doorlugtige Meester. 't Zal altoos gemaklyker vallen, *Jerusalem* te verlossen, dan een *Jerusalem verlost* te maaken.

TREFFEND VOORBEELD VAN DANKBAARHEID EN EDELMOEDIGHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

TOPAL OSMAN, die naderhand een der grootste Staatslieden en Veldheeren werd des *Ottomannischen* Ryks, werd, in den Jaare MDCCVIII, door den Sultan na den Basfa van *Cairo* gezonden. Hy reisde te Land na *Said*, het oude *Sidon* en *Syrie*, vreezende voor de stroopende *Arabieren*, die in de omliggende Landstreeken omzwerven, de Reizigers en de Caravaanen berooven de, ging hy aan boord van een *Turksch* Schip, bestemd na *Damiate*, een Stad, aan 't Oostlyk kanaal van den *Nyl* gelegen. In deezen korten overtocht ontmoetten zy een *Spaanschen*

ſchen Kaaper: hun Schip ſtondt in weerbaarheid geenzins gelyk; doch 't Scheepsvolk beſloot te vegten, en zich, waar 't mogelyk, aan de ſlaaverny te onttrekken. De ſlag was bloedig: Osman, die toen vyfentwintig jaaren bereikt hadt, gaf de eerſte proeven van die onverſchrokkenheid, welke hy vervolgens zo menigvuld herhaalde. Het Scheepsvolk, door zyn voorbeeld aangemoedigd, vogt als leeuwen; dan, overmagt deedt hun eindelyk bezwyken, en osman werd gevangen genomen, naar eene gevaarlyke wonde in zyn arm en dye ontvangen te hebben.

De blyken van dapperheid, door osman betoond, bewoogen den *Spaanſchen* Capitein een byzonder oog op hem geſlaagen te houden; bovenal toen 't bekend werd, dat hy met last van den Sultan reisde, en gevolglyk eene groote losprys voor hem te wagten was. De wonden waren gevaarlyk, als hy te *Malta* kwam, waar de Kaaper inliep, om zich te herſtellen. De wonde in de dye was de zorglykſte, en hy ging 'er alle de volgende dagen zyns leevens kreupel aan; 't welk hem den bynaam van topal, of de kreupele, deedt draagen.

Ten dien dage was vincent arnaud, een Inboorling van *Marſeille*, Bevelhebber van de Haven van *Malta*, en hy ging, uit hoofde zyner bediening, aan boord van 't Kaaperſchip, zo ras het in de Haven ten anker lag. Osman zag arnaud niet, of hy zeide: „ Kunt gy eene edele en braave daad doen? Geef u Losgeld voor my, en op myn woord durf ik u verzekeren, „ gy zult 'er niets by verliezen." —— Zodanig een verzoek, met den monde van een Slaaf in ketenen, klonk vreemd; doch de wyze, waarop hy het voorſtelde, trof den *Franſchen* Bevelhebber dermaate, dat hy zich onmiddelyk tot den Kaaper-Capitein vervoegde, en vroeg, wat hy ten Losprys begeerde? Deeze eischte duizend Sequinen (bykans 500 Ponden Sterlings). Arnaud, zich daar op tot den *Turk* wendende, zeide: *Ik weet niets van u, en zoudt gy begeeren, dat ik duizend Sequinen waagde, op uw enkel woord?* —— „ Beiden," ſprak de *Turk*, „ handelen wy hier beſtaanbaar met het geval, waar in wy ons „ bevinden. Ik ben in ketenen geſlaagen, en beproef dus al„ les, om myne Vryheid te herkrygen; en gy doet wel, met „ niet af te gaan op het enkel woord van een onbekenden „ Vreemdeling. Thans heb ik niets dan myn woord van Eer, „ om het u te geeven; en kan geen overtuigende reden by„ brengen, waarom gy 'er u op zoudt verlaaten. Nogthans „ zeg ik u, by herhaaling, gy zult des geen berouw hebben."

Op dit herhaald aanzoek, ging de Bevelhebber na den Grootmeester, don perellos, om hem des verſlag te geeven. De houding, met welke osman zich zyner gunſte hadt aanbevolen, de ſchynbaare opregtheid, gepaard met de zonderlingheid der omſtandigheden, bewoogen arnaud, om terſtond weder te keeren

ren na het *Spaansche* Kaperschip, en hy kwam met den Capitein overeen, dat hy zes honderd Sequinen ten Losprys voor OSMAN zou betaalen. Vervolgens bragt hy hem aan boord van een zyner eigene Schepen, waar hy hem een Wondheeler bezorgde, en alles wat te zyner herstellinge kon dienen. Binnen korten tyd bevondt hy zich buiten gevaar.

OSMAN hadt zynen Weldoener gezegd, dat hy om het uitgeschootene Geld na *Constantinopolen* kon schryven; doch zich in handen vindende van een Heer, die zo veel vertrouwen op zyn woord van Eer gesteld hadt, verstoutte hem zulks, om nog eene andere gunste te verzoeken; hierin bestaande, dat ARNAUD de betaaling van den Losprys geheel aan hem zou overlaaten. ARNAUD oordeelde, dat men zulk eene daad niet ten halve moest doen; en stemde, deswegen, niet alleen volvaardig in dien voorslag; maar gaf hem het bevel over het Schip, waar in OSMAN zyn verblyf gehouden hadt; hem alle blyken van edelmoedigheid en vriendschap betoonende. OSMAN zette in dit Schip zyne reis voort.

De *Fransche* Vlag dekte hem thans voor de Zeeroovers. Spoedig bereikte hy *Damiate*, en zeilde den *Nyl* op tot *Cairo*. Hy was daar niet, of hy gaf duizend Sequinen aan den Schipper, om deeze aan zynen Weldoener te geeven, met een geschenk van eenige kostbaare Pelteryen; en schonk den Schipper vyf honderd Kroonen. Hy volvoerde des Sultans last by den Bassa van *Cairo*, en, na *Constantinopolen* trekkende, was hy de eerste, die het nieuws zyner Gevangenisse bragt.

Zyn leevendig besef van de gunste, aan hem betoond, en de edelmoedige omstandigheden, die dezelve vergezelden, bepaalden zich niet tot die eerste beweegingen van Dankerkentenisse. Zyn geheele leeven lang hieldt hy niet op, met Brieven en andere Betooningen, blyk te geeven van den diepen indruk, door die Weldaad op hem gemaakt.

TOPAL OSMAN werd in den Jaare MDCCXXXII tot de waardigheid van Groot-Visier verheeven, die, schoon misschien de hoogste, waar toe een Onderdaan opklimt, altoos gevaarlyk is, en toen ten tyde allergevaarlykst. Hy hadt nauwlyks den Voet in *Constantinopolen* gezet, om bezit van deeze nieuwe Waardigheid te neemen, of hy zondt tot den *Franschen* Afgezant, dien verzoekende, na *Malta* te schryven; en zyn ouden Weldoener kundschap te laaten toekomen van zyne verheffing; met verzoek, dat deeze zich wilde haasten, om hem te *Constantinopolen* te bezoeken, terwyl de dingen zich nog in dien staat bevonden; 'er by voegende, een Groot-Visier blyft zelden langen tyd in zyn post.

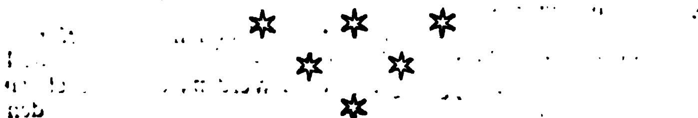
Kort daar op toog ARNAUD met zyn Zoon na *Constantinopolen*, medebrengende verscheide geschenken, en een twaalftal *Turken*, door hem vrygekogt. Deeze werden, op 't bevel van den

den Groot-Visier, voor hem gesteld. Hy ontving ARNAUD, met diens Zoon, in de tegenwoordigheid der grootste Staats-Officieren, met de sterkste tekenen van hartlyke toegenegenheid. Zich daar op tot de rondstaande *Turken* wendende, en op de gelosten wyzende, sprak hy:—— „ Zie daar deeze uwe Broeders, thans „ de aangenaamheden der Vryheid genietende, naa in Slaaverny „ gezugt te hebben. Deeze *Fransche* Heer is hun Verlosser. Ik „ zelfs ben Slaaf geweest, belaaden met ketens, wentelende in „ myn bloed, overdekt met wonden. Deeze is de Man, die „ my vrykogt en behieldt. Deeze, myn Meester, myn Weldoener. Aan hem ben ik Leeven, Vryheid, en alle Geluksgoederen, welke ik bezit, verschuldigd. Zonder my te kennen, „ betaalde hy voor my eenen grooten Losprys; liet my op myn „ enkel woord van Eer vertrekken, en gaf my een Schip, om te „ vaaren werwaards ik verkoos. Waar is een *Musulman* in staat „ tot het betoon van zulk eene Edelmoedigheid?"

Terwyl OSMAN deeze aanspraak deedt, hielden alle de omstanders het oog onwrikbaar gevestigd op den ouden ARNAUD, die de handen van den Groot-Visier in de zyne geklemd hield. —— Hier op deed hy en Vader en Zoon, verscheide vraagen, wegens hun toestand en middelen, en hoorde hunne antwoorden met de genegenste aandagt: alles besluitende met eene *Arabische* Spreuk, *Allah Kerim!* „ De Voorzienigheid van GOD is groot!" Voor hun oog maakte hy eene verdeeling van de aangebragte geschenken, het grootste gedeelte derzelven schikkende voor den Sultan, der Sultane-moeder, en het Hoofd der blanke Gesnedenen. Waar op de beide *Fransche* Heeren hunne pligtpleegingen deeden, en vertrokken.

TOPAL OSMAN was een van die weinigen, die, in den loop eens langen leevens, de doorslaandste betooningen gaf van eene ziel te bezitten, boven de toejuiching des Gemeens verheeven. Zyne Grootheid was het uitwerkzel zyner Deugden, van zyn Verstand en Onverschrokkenheid: dan, hy stelde zyn hoogste Eer, in te handelen als een Man, die geloofde, dat 'er een GOD is, en een toekomende Staat van Belooning en Straffe.

Mogt deeze braave *Turk* omtrent VINCENT ARNAUD vraagen, „ Waar is een *Musulman* in staat, tot het betoon van zulk eene „ Edelmoedigheid?" Wy mogen 'er byvoegen. „ Waar zullen „ wy een *Christen* vinden, die eene Edelmoedige daad op eene „ edeler wyze vergeldt dan TOPAL OSMAN?" —— Voorbeelden van deeze soort zyn onder *Christenen* en *Mahomethaanen* zeldzaam, en verdienen daarom te meer in gedagtenisse bewaard te worden.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

GEDAGTEN OVER DEN HEILZAAMEN EN TROOSTRYKEN INVLOED VAN GODSDIENSTIGE BEGRIPPEN.

(Ontleend uit het Werk des Heeren NECKER, getyteld: *De l'Importance des Opinions Religieuses.*)

Kent iemand onverflenschster vreugd,
Een dieper Vrede en Vergenoegen,
Dan zich naar zynen GOD *te voegen,*
Te mikken op de blanke Deugd.

H. SCHIM.

De groote Grondbeginzels van den Godsdienst, het Geloof in een GOD, in eene Voorzienigheid, in de Onsterflykheid der Ziele en een Toekomend Leeven, zyn de eenige hegte Grondzuilen, waar op de Orde en Rust der Maatschappyen, en het Geluk van elk, hoofd voor hoofd, kan gevestigd worden.

'T Is niet op eene losse en algemeene wyze, dat de Godsdienst invloed heeft op 't Geluk; deeze vervoegt zich bepaald tot de Kinderen der Menschen, en tot ieder hunner; deeze dringt in elks hart, om 'er hoop en troost in uit te storten; deeze schildert voor hunne Verbeelding alles wat dezelve kan verrukken; deeze vermeestert hunne gevoelens, en neemt hunne overleggingen in; en bedient zich van die heerschappye, om hun moed in te boezemen, en voldoening te schenken, in 't wrangst des tegenspoeds, in nood en dood.

De Godsdienst is een Leidsman, en een Steun in alle Leevenstydperken, in alle omstandigheden. In dien Leeftyd, welke de meeste bekoorlykheden heeft, en de meeste zekerheid van een nog langduurend genot belooft, kan men geen Gids missen. Wy hebben, om met zekerheid en veiligheid de ongestuime dagen der Jeugd te slyten, Beginzels noodig, die ons beveelen, en geene Bedenkingen, welke ons aanraaden: deeze laatsten hebben

geen kragt, dan in evenredigheid van het Verstandlyk Vermogen; en dit wordt alleen gevormd door ondervinding, en door een langen tweestryd der denkbeelden.

Maar, wanneer de Driften gemaatigd zyn, door de Jaaren, of Hebbelykheid; wanneer de Ouderdom de kragten verzwakt, of Ziekten den Ouderdom vervroegen; wanneer de tyd gekomen is, in welken de Menschen zich gedrongen voelen, het voornaamste voedzel van hun Geluk te zoeken in zedelyke gewaarwordingen, wat zal dan van hun worden, indien men hun berooft van die Begrippen, van die Hoope, die hun nu eens bemoedigen, dan weder vertroosten? Indien men de werkzaame verbeelding, welke alle voorwerpen, tot welke het Vooruitzigt zich kan uitstrekken, verleevendigt, verzwakt?

De Menschen, die het alleronmiddelykst en aanhoudendst den bystand van Godsdienstige denkbeelden schynen te behoeven, zyn de zodanigen, die, door het ongelukkig lot hunner Ouderen, onder ons leeven, ontzet van allen eigendom, en daarenboven beroofd van de middelen, welke van onderwys afhangen. Deeze rang van Menschen, tot den zwaarsten arbeid als verweezen, op de loopbaane van een lastig en eenzelvig leeven geplaatst, voor welken de dag van heden is als die van gisteren, die door geen verwagting, of eenig streelend vooruitzigt, in dit leeven worden opgebeurd; die weeten, dat de scheidsmuur is opgetrokken tusschen hun en Aardsch geluk; die, wanneer zy hunne gedagten tot het toekomende op deeze Wereld uitstrekken, niets ontdekken dan den elendigen staat, waar in zy, door eene naderende zwakheid, zullen vervallen; — niets ontdekken dan de behoefte, waar aan zy zich zullen blootgesteld vinden, als een van alles verlaaten ouderdom hun overvalt. — Met welk eene verrukking moeten zy, in dien toestand, de zoete hoop, die Godsdienstige Beginzels hun aanbieden, niet aangrypen! Met welk eene voldoening moeten zy niet verneemen, dat, naa den doorgang van dit Leeven, hun zwaar vallende, door zo veele onevenredigheden, een tyd zal komen, waar in zy hunne Medemenschen nader komen, gelyk worden! — Hoe zeer zouden zy te beklaagen weezen, als zy afstand moesten doen van een Gevoelen, 't welk zich voor hun in een algemeen Denkbeeld herschept, het eenige, 't geen zy gereedlyk kunnen begrypen, en met vertrouwen toepassen; het eenige, eindelyk, waarvan zy zich bedienen, by al-

le voorvallen, en in alle omstandigheden! —— 't *Is* GODS *Wil!* zeggen zy by zichzelven, en die eerste gedagte houdt hunne Onderwerping leevend. —— GOD *zal u loonen!* GOD *zal het u vergelden!* zeggen zy tot anderen, wanneer zy Weldaaden ontvangen; die woorden, niet van de lippen alleen rollende, maar uit het hart voortkomende, brengen hun voor den geest, dat de GOD, die Rykdom en Vermogen schenkt, ook hun GOD is, en dat die, wel verre van onverschillig te weezen met hun lot, zich verwaardigt hunne erkentenis te vergelden. Hoe veele andere Volksuitdrukkingen slaan, zonder ophouden, op die gevoelens van Vertrouwen en Vertroosting!

't Zyn deeze onophoudelyke beroepingen der Armen op de Godheid, die hun in hunne eigene oogen verheffen, en verhoeden, dat zy niet te eenemaale bezwyken onder den last der versmaading, met welken men hun overlaadt, en hun by wylen moed schenkt, om den trots der Hoogmoedigen te wederstaan. ——. Ach! welke grooter uitwerkzels zouden kunnen te wege gebragt worden, door een allereenvoudigst denkbeeld!

Onder de verscheide hoedanigheden, waar mede Godsdienstige Begrippen bekleed zyn, plaats ik boven aan, 't geen 'er op eene byzondere wyze het zegel eener Godlyke hand op schynt te drukken: naamlyk het Zedelyk Voordeel, waar van zy ter bronne strekken, gelyk aan de groote Weldaaden, die de Natuur schenkt, valt het even zeer alle Menschen ten deele; en gelyk de Zon in het uitschieten haarer koesterende straalen noch rang, noch middelen, aanziet, zo worden de vertroostende Denkbeelden, ontstaande uit het bezef van het bestaan eener Godheid, en alle de Hoopschenkende Begrippen daar mede verbonden, de eigendom zo wel van den Armen als van den Ryken, van den Zwakken zo wel als van den Magtigen; men kan ze even goed genieten onder het laage dak eens Stulps, als in 't midden van een door Grootsheid hoog opgetrokken Paleis. 't Zyn de Burgerlyke Inrigtingen, die de ongelykheid in de verdeeling der Geluksgoederen deezer Aarde doen vermeerderen, of bevestigen, 't zyn de Godsdienstige Begrippen, welke het bittere van die harde onevenredigheid wegneemen.

Men zou zich van geen allerregtmaatigst medelyden kunnen onthouden, wanneer men, het lot van het grootste gedeelte des Menschdoms aandagtig overweegende, hun

voorstelde als éénslags beroofd van de éénige Gedagten, die hun moed ophoudt. Zy zouden geen GOD meer hebben tot een Vertrouweling, in alle hunne wederwaardigheden en smerten: zy zouden zich niet meer vervoegen aan den voet zyner altaaren, om 'er gevoelens van Vrede en Gerustheid der Ziele te haalen; zy zouden verstooken weezen van de drangredenen, om de oogen ten Hemel te heffen, die, nedergeslaagen, altoos gevestigd blyven op deeze Aarde van smerte, van dood, en een eeuwig stilzwygen. Als dan zoude wanhoop hunne zugten zelfs smooren; als dan zouden alle hunne gedagten, om zo te spreeken, zich tegen hun zelven wenden, en alleen dienen om hun te verscheuren; als dan zouden die traanen, welke zy nu met voldoening schreijen, en uitgelokt worden, door de streelende overtuiging, dat 'er eene medelydende Goedheid bestaat: — die troost schenkende traanen zouden niet meer uit hunne oogen vloeijen.

Wie onzer heeft niet nu en dan onder 't ooge gehad de oude Krygslieden, die, op alle uuren van den dag, hier en daar gebooge liggen op het marmer des Tempels, in 't midden van hun verblyf opgerigt? Hunne hairen, door den ouderdom grys, hun weezen, de lidtekens des krygs draagende, die beeving, alleen het gevolg van hooge jaaren, alles boezemt eerbied in: maar met welk een gevoel wordt men niet doordrongen, als men opmerkt, hoe zy hunne verzwakte handen opheffen en zamenvoegen, om den GOD des Heelals, den GOD van hun Hart, die alle hunne overleggingen gaande houdt, aan te roepen: als men hun, in die hartroerende Godsdienstverrigting, en de tegenwoordige smarten, en de voorledene moeilykheden, ziet vergeeten! als zy opstaan met een opgeklaard gelaat, getuigen dat zy in de Ziel een gevoel van rust en hoope omdraagen! —— Ach! beklaag hun niet in dit oogenblik, gy, die alleen over Geluk oordeelt, naar gelange de Wereld u vermaak schenkt; hunne gelaatstrekken zyn vervallen, hun lichaam waggelt, de dood waart rondsom hunne schreden: maar dit onvermydbaar einde, welks enkel aandeinken u doet eizen, zien zy zonder ontrusting komen; zy zyn 'er mede verzoend, door het Denkbeeld van HEM, die goed is, van HEM, die alles vermag, van HEM, dien men nooit bemint, zonder troost te erlangen.

Komt, aanschouwt dit tooneel, gy allen die Godsdienstige Begrippen veragt, en u boven derzelver verlichting verheven

waant;

waant; komt, en ziet, met eigen oogen, wat uwe voorgewende weetenschap vermag, tot het scheppen van Geluk, en schenkt aan hun allen, indien gy kunt, eenig deel aan aardsche geneugten, of eerbiedt een Gevoelen, 't welk hun dient om de hardigheden huns lots te verzagten: en daar de Staatkunde der Dwinglanden het nooit bestaan heeft 't zelve te verwoesten, naardemaal hunne Magt niet groot genoeg was om te slaagen, in zulk eene woeste en al verdelgende onderneeming, weest gy dan, door de Natuur met zagten aart beschonken, niet strenger, niet verschriklyker dan zy: of, indien gy, door eene alleronmedoogendste Leere, den stok Ouden, den Zieken, den Behoeftigen, het eenig Denkbeeld, aan 't welk zy zich kunnen vasthouden, zult ontneemen, vervoeg u dan ook in de Gevangenissen, en onderaardsche Kerkers, waar de Ongelukkigen, met ketenen belaaden, zugten, en sluit met uw eigen hand de eenige opening, die eenige straal van licht, in die anders onzalige plaatzen, inlaat.

Om met één woord alles te zeggen. De Wereld zou, zonder het Denkbeeld van een GOD, alleen een woestyn weezen, opgecierd met eenige beguichelingen: en de Mensch, door 't licht der Rede, voor die betooveringen niet vatbaar, zou overal geene andere voorwerpen dan bedroevende vinden. Ik heb die beguichelingen gezien, die ydele Grootheden, die droomen der Staatzugt, die verleidingen der valsche Eere; en, in de schoonste dagen myner betooveringen, vervoegde myn Hart zich altoos tot een veel grooter Denkbeeld, tot eene veel weezenlyker vertroosting; en ik heb ontdekt, dat het Gevoelen van het bestaan eener Godheid allerschoonst op alle Leevensomstandigheden pastte; ik heb bevonden, dat dit Begrip den Mensch alleen eene weezenlyke waardigheid kon inboezemen; want alles, wat louter persoonlyk is, wat de een van den anderen, op eenige lynen afstands, rangschikt, betekent luttel: men moet, om eenig regt tot zelfsverheffing te bezitten, met zich de Menschlyke Natuur verheffen: men moet dezelve aanmerken als staande onder 't opzigt van het Opperste Weezen, 't welk die Natuur met eenige zyner hoedanigheden schynt vereerd te hebben: als dan bemerkt men nauwlyks die kleine onderscheidingen, welke aan onze oppervlakte kleeven, en waar over de ydele Trots heerschappye oefent; als dan laat men aan die Beheerscheresse der Wereld haar kinder-

 speel-

ſpeeltuig en valſche aanmaatigingen, en zoekt elders een beter Geluk; als dan ook dunken ons de Deugden, de edele Gevoelens, de grootſche Gedagten, de eenige voorwerpen van Roem te zyn, na welke de Mensch moet ſtreeven.

MIDDEL VOOR DE HONDSDOLLIGHEID.

Aan de Wel-Edele Heeren, de Heeren Schryvers der N. A. V. Letteroefeningen.

WEL-EDELE HEEREN!

„ Indien U Wel'Ed. het met my noodzaakelyk en nut-
„ tig vind, om dit nevensgaande in Uw *Mengelwerk*
„ van de Maand Juny te plaatſen, zal zulks hoogst aan-
„ genaam zyn, aan

U Wel Ed. Dr.

F. BUCHNER,

Chirurgyn.

* * * * * *

Dat de Hondsdolligheid een allerysſelykst gebrek is; dat zy der dubbele aandagt van allen, zo die direct of van ter zyde tot de herſtelling van humme medemenſchen geſchikt zyn, als alle anderen, die liefde voor zig en hunnen evenmensch koesteren, overwaardig is, zal niemand, die dit gebrek ooit zag, of 'er ſlegts van hoorde, ontkennen.

Geen wonder, dat Vorſten zig wel wilden laaten gelegen leggen, om door geloften het een of ander middel uit te vinden, waar door de verſchrikkelykſte van alle kwaalen zou kunnen herſteld worden: de Edel Mog. Staaten van onderſcheide Gewesten in ons Vaderland waren met dezelfde drift bezield. —— Ondertusſchen heeft het middel, dat aan de *Bilt*, by Utrecht, verkogt, zo veel verzonden, en in verſcheide Steden en plaatſen in gereedheid word gehouden, het grootſte vertrouwen, zo veel my bewust is, altoos gehad: dikwyls heb ik my verwonderd, by het leezen, dat daar groote Vorſten dit of dat middel, van minder waarde, en in niet zo kwaadaartige gebreken, voor eenige duizenden kogtten, en het zel-

zelve ten nutte van 't algemeen bekend maakten, dat dit middel niet door een of ander Gewest, Genoodschap, of edelmoedig Aanzienlyken, is gekogt, en aan de geheele waereld medegedeeld. —— Het voordeel toch, dat een enkel Persoon, Familie, of zelve een geheele Plaats, heeft, kan niet opweegen tegen het verlies van een eenig mensch, door het gemis van dit middel; —— en al worden die middelen gereed gehouden, moeten dezelve even als anderen allengskens kragteloozer worden; en al word daar in voorzien, door telkens versche bereidzels zig aan te schaffen, zo is dit alleen maar goed in zulke Steden en plaatsen, daar men door een naby gelegen ligging ze van daar kan bekomen, of uit Stads of 's Lands Kasse in gereedheid houd. Hier van daan al mede, dat elk de zyne heeft, om dadelyk wat by de hand te hebben; onder deze zyn 'er veele zo zeer zaamengesteld, dat men, gelyk dit in de Genees- en Heelkonst algemeen waar is, overal, waar men zulke zaamgestelde voorschriften ontmoet, niet weet waaraan de geneeskragt is toe te schryven, en hier door ook het toestellen derzelve wel eens verydeld word; want ontbreekt maar één of twee derzelve uit dat lange Voorschrift, hoe verlegen moet men niet wezen, met reden bedugt, dat het gemis van het een of ander het geheel werkloos maaken kan. Hier over denkende, en dat de tyd, in welken deeze kwaadaartige Ziekte meest voorkomt, de Zomermaanden zyn, had ik, reeds voor twee jaaren bezitter zynde van een eenvoudig middel tegen dezelve, myne poogingen te werk gesteld, om eene duisterheid, in 't aan my nagelaaten geheim voor my, om het Publiek des te meer dienst te doen, weg te neemen, met den Hoogleeraar BURMANNUS geconsuleerd over het Kruid, *Roode Muur* genaamd, dat de basis van dit voorschrift uitmaakt; maar, tot smert van dien Hoogleeraar en my zelven, wierd ik niet uit myne donkerheid gered; ik doorbladerde des een en anderen *Herbarius*, en bevond, dat, onder de verscheide zoorten van *Muur*, geen een was, die den naam van *Roode* verdiende. —— En terwyl my nog wel geheugde, dat myn overleeden Vader dezelve liet zoeken aan oude muuren, dagt ik, dat het de *Ruta-muraria* ware; maar deeze, zegt DODONÆUS, pag. 837, krygt geene bloemen; en evenwel wist ik, dat 'er roodagtige of geele bloempjes aan waren, die ik, jong zynde, gezien heb. —— Hierom denke ik, dat het zelve, om dat dit aan de oude muuren wies, onder het

algemeen den naam van *Muur*, en wel *Roode Muur*, gekreegen heeft, in onderscheid mogelyk van de *Alsine*, of *Hippia major*, groóte Muur; zie DODONÆUS, pag. 42, die witte bloemtjes geeft, en dat door *Roode Muur* hier moet verstaan worden de *Semper vivum*, van het derde zoort; zie dezelfde Autheur, pag. 198. —— Ik ontbood deeze Plant van elders, zy kwam in myn geheugen vry wel met de eigentlyke overeen, maar myne jeugd had dezelve te oppervlakkig gezien, om nu te beslisfen: ik kon dus niet verder gaan. Evenwel hier by het te laaten steeken, kon ik niet van my verkrygen, alzo ik, hoe zeer my het eigentlyke van dat Kruid vergeeten ware, niet gemakkelyk, de Proeven daar mede genomen, zo menigwerf aan my verhaald, vergeeten kan; en daarom nam ik het besluit, het voorschrift zelve, zo als het aan my is nagelaaten, aan het Publiek mede te deelen; hoopende dat meer kundigen door my een deur zullen geopend zien, waardoor dat geheim waereldkundig gemaakt, en dus myn evenmensch dienst gedaan worde; zie hier het voorschrift.

Recept voor de Rasernye.

„ Men moet in de Maand July Roode Myrhe (*) vergaderen, en dezelve droogen tusschen de twee Vrouwedagen.

„ Wanneer men een drank wil gereed maaken, moet men een handvol of twee of drie, na dat men voor veele menschen of beesten van noden heeft, van voorsz. Myrhe kort snyden, en doen die in een nieuwe aarden pot, en giete op yder handvol een mengel eigen gebrouwen bier, hoe ouder hoe beter, en laat het zelve tot op de helft verkooken, of tot het zelve een schraalheid in den mond geeft.

„ Een Mansperzoon van 20 jaar, of gepasfeerd, neemt 20 lepels, minder jaaren minder lepels; een Vrouwsperzoon van 18 jaar 18 lepels, minder jaaren minder lepels, voor yder jaar een lepel minder (†). Een volwassen beest 20 lepels, een beest van 4 jaar 16 lepels, van 3 jaar 12, van

(*) Dus is de spelling in dit voorschrift. Muur, egter, weet ik was het Kruid dat gezogt wierd, onder anderen in Gelderland, aan de oude muuren.

(†) Dit schynt wat kwakzalver-agtig.

van 2 jaar 8, van 1 jaar 4 lepels. Een Zog of Varken van 2 jaar 8, van 1 jaar 4 lepels.. Een Windhond of Bandhond 12 lepels, een Spion of Brak 7 of 8 lepels. Een Paard 26 lepels.

„ Als men de Myrhe gekookt heeft, moet men dezelve doorwringen, dan doet men voor yder mensch voor 2 ſt. Veneetſe Driakel daar in, ook voor yder Paard of beest, voor een Kind na het oordeel, een Schaap of Hond na advenant; men moet de wond met een eiken ſpaan open krabben, dat ze bloedt, en dezelve met die gekookte Myrhe wryven; die het zelve doet, moet het zelve ook inneemen; welke alrede met de Ziekte behebt zyn, moeten dubbel inneemen.

„ Het mensch, dat gebeeten is, moet zig ten eerſten van Linnen verſchoonen, en zyn Kleederen moeten gewasſchen worden; die den drank inneemt, moet daarop twee uuren vasten, en dien dag geen natte ſpys eeten, dan alleen warm bier en zoete melk; dat men meer dan een drank in de pot heeft, moet men, wanneer men de beesten wil ingeeven, 2 à 3 lepels in een hoorntje doen, en dan den drank weder omroeren, want anders zou het ſterke na onder zakken; zo men iets mogt ſtorten, dat de beesten het getal niet inkreegen, zal men, na 't oordeel, zo veel daar weer by doen als 'er geſtort is; die geene, die het beest wat ingeeft, zal een Neusdoek voor mond en neus houden, anders zou hy ook moeten inneemen, en die het beest vasthoud, zal Handſchoenen aandoen, op dat hy hem voor krabben bewaare.

„ Men moet yder drank afmeeten, en doen de Veneetſe Driakel daar in, de grootte van een groote erwt, of kleine boon, en dezelve te deeg laaten ſmelten, en de wonden, als men die wel heeft uitgewasſchen, een linnen doek omdoen, die in den drank gedoopt is; de lepel, waar mede de drank gemeeten word, moet een 2 ſtuivers tinnen lepel wezen, het beddegoed moet ook gelugt worden; een klein ſchoothondje neemt 2 à 3 lepels vol; de mensch moet nugteren wezen, zonder iets gegeeten te hebben; op yder handvol is het een mengelen of vles bier, daar het in gekookt word; een kind voor yder jaar oud 1 lepel vol."

Zie daar het eigen handſchrift, na het welk ik weet dat meer dan eens goede proeven genomen zyn (§), — ver-

(§) Hoe veel maalen in te neemen word niet opgegeven, edoch hier

rscheide aanmerkingen kunnen 'er op gemaakt worden; heb ze zelfs 'er op gemaakt; —— maar wat zeggen nige vlakken of kleine fouten, op een schoon schilderık!

Gelukkig zal ik my rekenen, dat myn oogmerk bereikt orde; myn tyd zal ik beklaagen, indien goud-dorst hier ar oogmerk bereikt.

r in is weinig zwarigheids; even hetzelfde voorschrift, als by n Biltsen drank gegeven word, moet ook aan deeze gegeven rden, wyl ik niet twyffel, of is hetzelfde Middel, en dit 1 men gemakkelyk te weeten komen.

NATUURLYKE HISTORIE DER MEEUWEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Alle Vogels, tot het wyduitgestrekt Geslacht der *Meeuwen* behoorende, zyn even vraatagtig en schreeund; men mag zeggen, dat ze de *Gieren* der Zee zyn: zuiveren dezelve van alle krengen, op de oppervlakte yvende, of die aan den oever leggen; zo lafhartig als aatagtig, tasten zy geene dan zwakke dieren aan, en llen op dood aas. Derzelver onedele houding, lastig schreeuw, snydende en gevorkte bek, leveren ons de aangenaame denkbeelden op van bloedgierige en laagrtig wreede Vogels. Overeenkomstig hier mede zien y ze met dolle woede vegten, om den gevangen buit, zelfs, wanneer ze gevangen en opgesloten zyn, en gevangen staat hun woesten aart nog sterker aanprikt, wonden zy elkander zonder schynbaare reden, en eerste, wiens bloed vloeit, wordt het slachtoffer van deren: want als dan groeit hunne woede aan, en zy ieuren den ongelukkigen, zonder oorzaake gewond, stukken: deeze verregaande wreedheid bespeurt men hans by de grootste soorten; maar alle, groote en klei-, in vryheid zynde, bespieden elkander, en vegten ophoudelyk, om den gevangen prooy en 't verkreegen edzel de een den ander te ontrooven: alles behaagt hun vraatzugt, versche en bedorven visch, bloedend esch, goed of bedorven, schubben, beenen, alles kken zy in, en alles verteert in hun maag. De Heer LLON heeft aan de *Meeuwen*, om hun vraatzugt te be-

beproeven, eerstgebooren Katten, Konynen, andere Dieren en doode Vogels, voorgesteld, die zy met dezelfde gretigheid verslonden als Visschen, zy slokken Vogels met vederen en alles in: 't is waar, als zy overvloed van ander voedzel hebben, eeten zy geen schubben of beenen: maar in gebreke daar van zenden zy alles in hun maag, en alles verteert 'er. En 't is niet alleen in deeze vraatigheid, dat zy naar de *Gieren* en andere Roofvogels gelyken: zy hebben nevens dezelve de eigenschap van honger te kunnen lyden: by my hebben *Meeuwen* negen dagen geleefd, zonder eenig voedzel.

Door deeze vraatagtigheid is het, dat de *Meeuwen* het lokaas, hun voorgesteld, met den haak, die 't zelve bedekt, inslokken; zy vallen met zulk een onbezuisd geweld neder, dat zy zich doorsteeken met de yzeren punt door den Vanger gesteld boven den haring of het lokaas. OPPIANUS schryft, dat het genoeg is, op een plankje eenige Visschen geschilderd te hebben, om de *Meeuwen* daar op te doen aanvliegen; doch dan zouden die afbeeldingen der Visschen zo volmaakt moeten weezen als de Druiven van PARRHASIUS!

De *Meeuwen* hebben een scherpen, langen, aan de zyden platten, Bek, aan den punt des bovenstuks omgekromd, en een bult aan de onderkaak, in deeze beide laatstgemelde opzigten van de *Zee-Zwaluwen* onderscheiden, die kleinder zyn dan de kleinste *Meeuwen*. Daarenboven hebben de *Meeuwen* geen gevorkten, maar een vollen, Staart, hunne Schenkels zyn hoog, en zelfs zouden zy onder alle de Vogelen met gevliesde Pooten het hoogst gebeend zyn, indien 'er niet eenige gevonden worden, die ze veel langer, en zo overtallig lang, hadden, dat ze, in dit opzigt, gedrogten mogen heeten. —— Alle *Meeuwen* hebben de drie Vingeren door een vlies aaneen gehegt, de agter-vinger staat los. De Kop is groot, zy draagen dien slegt, en bykans tusschen de schouderen, 't zy zy loopen of zitten. Zeer snel loopen zy aan den oever, en vliegen nog beter boven de golven. Hunne lange Wieken, die, toegeslaagen, buiten den Staart uitsteeken, en de menigte van Vederen, met welke hun lyf bedekt is, maaken ze zeer ligt: van daar het Noordsche Spreekwoord, *zo ligt als een Meeuw:* ook zyn ze voorzien van een zeer digt Dons (*), blaauwagtig van kleur, bo-

(*) ALDROVANDUS wil, dat men in *Holland* veel gebruik van dit

bovenal op de hoogte van de maag. Zy worden met dit Dons gebooren; dan, de andere Veeren groeijen traaglyk aan, en verkrygen derzelver volkomen kleur, naamlyk, het schoon wit aan 't Lyf, en zwart of donker graauw van boven, eerst naa verscheide maalen geruid te hebben, en in het derde jaar.

By geheele hoopen onthouden zich de *Meeuwen* op de Zeestranden: dikwyls ziet men ze met hunne menigte de rotzen en baayen vervullen, die zy door hun geschreeuw doen wedergalmen: het krielt 'er van dit Gevogelte, deezen vliegen, geenen rusten, anderen zwemmen. In 't algemeen is 'er geen Vogel veelvuldiger op de Kusten, en men ontmoet ze in Zee tot op honderd mylen afstands; zy komen op de Eilanden en in de Landschappen, digt aan Zee gelegen, onder alle Lugtstreeken. De Zeereizigers hebben ze overal aangetroffen. Volgens KÆMPFER zyn ze zo gemeen in *Japan* als in *Europa*; de Burggraaf DE QUERHOËNT vermeldt, dat 'er verscheide soorten zyn aan de *Kaap de Goede Hoop*, die 't zelfde geschreeuw maaken als de *Europische*. COOK vondt ze aan de *Kaap des Aiguilles*; na *Madagascar* stevenende, aan *Kaap Froward*, in de *Straat van Magellan*; in *Nieuw Holland*; in *Nieuw Zeeland*; op de Eilanden by 't *Staaten Land*, op alle de laage Eilanden van den *Archipel*, aan de Zuidpoolkring: veele lieden op het *Pascha-Eiland* droegen *Meeuwen Vederen*. Volgens LEGENTIL verschaffen geheele wolken van *Meeuwen* een groot gedeelte van den drek, die het Eiland *Iqusque* bedekt, en overgevoerd wordt, onder den naam van *Guara*, in de valei van *Arrica*; LE PAGE DUPRATZ schryft, dat de *Meeuw* van *Louisiana* op die van *Frankryk* gelykt. De Heer DE BOUGAINVILLE meldt, dat eene menigte van *Meeuwen* en andere Vogelen, by de *Malouine* Eilanden, boven 't water zweefden, en met eene buitengewoone snelheid op de Visschen nederschooten; zy leerden ons den geschikten tyd kennen, om *Sardynen* te vangen: 't was genoeg, deeze Vogels eenigen tyd het onderst boven te houden, wanneer zy den ingeslokten Visch geheel overgaven: zy leggen rondsom de poelen, in groene kruiden, eene groote menigte zeer goede en gezonde eijeren.

Dan,

dit Dons maakt: dan zeer bezwaarlyk om te gelooven is 't geen hy 'er by voegt, te weeten, dat dit Dons by volle Maan omkrult, door de Sympatetische overeenkomst tusschen dezelve en de Zee, die als dan het hoogst vloeit. *De Avibus*, Tom. III. p. 70.

Dan, de grootste soorten van *Meeuwen* schynen aan de Zeekusten van het Noorden eigen. Zo zeer overvloedig zyn ze op de Kusten van *Groenland*, dat men, volgens het Woordenboek der *Groenlandsche* Taale, van den Heer EGEDE, een woord heeft bepaald, geschikt om de Jagt op dit elendig wild uit te drukken; zy noemen die Jagt *Akpalliarpok*. Men wil, dat de *Meeuwen* op de *Feroë* Eilanden zo sterk en vraatagtig zyn, dat ze dikwyls Lammeren verscheuren, wier stukken zy in hun nesten brengen; in de *Tszee* schoolen zy in grooten getale zamen op de krengen van Walvisschen, en onthouden zich op die stinkende krengen, zonder hinder; zy voldoen op hun gemak hun vraatzugt, en verschaffen teffens in dit geval een ruimen voorraad aan de ingeschaape vraatagtigheid hunner Jongen.

By duizenden leggen zy Eijeren in de nesten, tot in de bevroozene streeken der beide Poolcirkels: zy verlaaten ze niet in den Winter, zy schynen verbonden aan de Lugtstreek, waar zy zich bevinden, en weinig aandoenlyk voor de verandering der Lugtsgesteltenisse. Ten deezen opzigte vinden wy aangetekend, dat de Vogels, die, in grooten getale, met den Voortyd, na de *Baai van Hudson* trekken, om te broeden, en in den Herfst na de Zuidlyker Gewesten verhuizen, zyn de *Zwaanen*, de *Ganzen*, de *Eenden*, enz.: maar de *Meeuwen* brengen den Winter aldaar over, te midden van Ys en Sneeuw (†). ARISTOTELES, onder eene veel zagter Lugtstreek woonende, hadt reeds opgemerkt, dat de *Meeuwen* niet weg gingen, maar 't geheele jaar bleeven op de plaats hunner geboorte.

Wy mogen 't zelfde zeggen van de *Meeuwen*, op de Kusten van *Frankryk*, waar men verscheide soorten van dit Gevogelte, zo des Winters als in den Zomer, vindt. Overal zyn ze bekend, zo aan den *Oceaan* als aan de *Middellandsche Zee* (§), overal vermaard voor vraatagtig, en lastig door hun herhaald geschreeuw. Nu eens gaan zy aan den laagen Zeeoever, dan eens in de klooven der rotzen, om den Visch, door de golven daar op geworpen, te vangen; menigmaal vergezellen zy de Visschers, om het overschot, of het weg geworpene, van den vangst weg te neemen: deeze gewoonte is buiten tegenspraak de ee-

(†) *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XV. p. 267.
(§) *Recueil des Voyages du Nord*, Tom. II. p. 89.

eenige rede van de vriendschap, die de Ouden stelden, dat de *Meeuwen* tot de Menschen hadden. Het vleesch deezer Vogelen is niet goed om te eeten: men zou het niet, zonder 't weder uit te braaken, kunnen gebruiken, indien men de Vogels vooraf niet aan de pooten hadt opgehangen, en dit wel ettelyke dagen lang, om 'er het traanige vet te laaten uitloopen, en door de lugt den slegten smaak deels te laaten wegneemen. De *Groenlanders*, niet afkeerig van traan, maaken 'er, nogthans, gelyk wy gezien hebben, jagt op: en kunnen ook de *Wilden* op de *Antilles* zich aan dit Wild gewennen. „ 'Er zyn" schryft Vader DUTERTERE, „ eene menigte kleine Eilandjes dermaate met *Meeuwen* opgevuld, dat de Wilden, „ 'er voorby vaarende, hunne Vaartuigen, die zo veel „ als een gewoone Sloep kunnen bergen, mede vol laa„ den. 't Is aartig de Wilden die Vogels te zien gereed „ maaken: want zy werpen ze geheel in 't vuur, zonder „ het ingewand 'er uit te doen, of ze te plukken: de „ pluimadie, verbrandende, vormt een korst om den Vo„ gel, in welke hy gaar wordt. Als zy hem willen ee„ ten, neemen zy die korst weg, en snyden den Vogel „ midden door. Ik weet niet wat zy doen, om dit Ge„ braad voor bederf te bewaaren: want ik heb het hun „ zien eeten acht dagen, naa dat het gebraaden was; en „ dit is te meer te verwonderen, daar de meeste spys „ hier in twaalf uuren bedorven is (†)." Dan, dewyl dit Vogelvleesch elders niet gezogt wordt, en de Vederen van weinig waarde zyn, worden de *Meeuwen* meest ongemoeid gelaaten.

Nieuwsgierig, om met eigen oog de leevenswyze deezer Vogelen op te neemen, lieten wy 'er ons eenige leevende bezorgen, en de Heer BAILLON, altoos gereed, om, op de verpligtendste wyze, aan onze begeerten te voldoen, zondt ons den *Mantel-Meeuw* en de *Gryze Meeuw*: wy hebben ze vyftien maanden in een tuin gehad, waar wy ze alle uuren konden waarneemen. Terstond gaven zy blyk van hunne slegte geaartheid, elkander, zonder ophouden, vervolgende, de grootste wilde niet dulden dat de kleinste at, of zich naast hem zette. Wy gaven 'er geweekt brood aan, met ingewanden van Gevogelte, en allerlei afval van de keuken, 't welk zy zonder onderscheid inslokten: intusschen lieten zy niet na, in den tuin wor-

(†) *Hist. Gen. des Antilles*, Tom. II. p. 274.

wormen en slakken op te zoeken, en wisten zy de laatstgemelden uit de hoorntjes te haalen. Dikwyls baadden zy in een kleine kom, en uit het water komende schudden zy zich, sloegen met de vleugels, en, staande, netten zy hunne Veeren, gelyk de *Ganzen* en *Endvogels*. Veeltyds waren zy 's nagts op, dikwyls zagen wy ze 's avonds ten tien en elf uuren loopen; zy verbergen niet, gelyk de meeste andere Vogels, den Kop onder de Vlerken, als zy gaan slaapen, zy slaan denzelven alleen agterwaards, leggende den Bek tusschen het bovenste gedeelte van den vleugel en den rug.

Wanneer men deeze *Meeuwen* wilde grypen, zogten zy het af te weeren en te byten; men moest, om den slag met den Bek te ontwyken en hun meester te worden, een Zakdoek over den Kop werpen; als men ze nazette, verhaastten zy hun tred, door het uitspreiden der Vleugelen: over 't algemeen liepen zy langzaam en onbevallig; hunne traagheid vertoonde zich zelfs als zy in drift waren: want als de grootste de kleinste vervolgde, hieldt hy het voor genoeg hem op de hielen te zitten, als of hy hem niet wilde krygen: de laatste deedt, op zyn beurt, niets meer dan noodig was, om het gevegt te ontwyken; zo ras hy zich op eenen gevoegzaamen afstand verwyderd oordeelde, hieldt hy stil, en herhaalde dit zelfde loopje, zo menigmaal het noodig was, om buiten het bereik zyns vyands te blyven: waarop zy beiden hun rust hielden; even of de afstand genoegzaam was om de vyandschap te vernietigen. Moet dus de zwakste niet altoos zyne veiligheid zoeken, in zich van den sterksten te verwyderen? Maar ongelukkig is de Dwinglandy in de hand van den Mensch een werktuig, 't welk hy uitspreidt, en zo verre doet strekken als 't hem goed dunkt.

Deeze Vogels scheenen den geheelen Winter het gebruik hunner Vleugelen vergeeten te hebben: zy gaven op geenerlei wyze eene trek, om weg te vliegen, te kennen; zy hadden in de daad een overvloed van voedzel, en hunne vraatagtigheid, hoe sterk, kon hun geen rede tot weggaan geeven; doch, in den Voortyd, gevoelden zy nieuwe behoeften, en toonden andere begeerten: zy poogden zich in de lugt op te heffen, en zy zouden de vlugt genomen hebben, waren de wicken niet eenige duimen gekort geweest: zy konden niets meer doen dan even opvliegen, of met uitgespreide vlerken rond loopen. De aandoening van Liefde, die met het Voorjaar weder komt,

ſcheen de afkeer te overwinnen, en deedt de vyandſchap tusſchen dit paar Vogelen eindigen; beiden lagen zy den woesten aart af, door het zagte Inſtinct, om een gade te zoeken, en, ſchoon zy, te zeer in ſoort onderſcheiden, niet paarden, hadden zy eene gezellige geneigdheid, zy zogten elkander op, aten en ſliepen te zamen; doch het klaagend geluid, 't welk zy ſloegen, als mede hunne onrustige beweegingen, toonden genoegzaam, dat dit zagt gevoel der Natuure eer opgewekt dan voldaan was.

DE BESPIEGELENDE WYSGEER, HET OOG VESTIGENDE OP DEN GROEI DER PLANTEN.

(*Naar het Engelsch.*)

Het zeer gunſtig Voorjaar, 't welk, naa een gemaatigden Winter, het Groeiend Ryk, in vollen cieraad heeft opgetooid, trekt myne aandagt, en vestigt dezelve op de Planten en derzelver Groei. Het herinnert my de ſchilderagtige en veelbevattende Dichtregelen, van onzen Jaargety-Dichter VAN WINTER.

Thans ſpreit de groenende aarde ontelbre kruideryen
In milden overvloed, in 't welke aan alle zyên
Een ſchat van planten en van heesters, door natuur
Op 't minnelykst gekweekt door vocht en zonnevuur.
In dees bepaalden ze aan de takken 't groeibre leven,
In andren doet zy 't zelfs door al de bladren zweeven.
Zy ſtuwt de voedzelſtof, die elke plant bekoort,
In vloeibaar vocht verfynd, door duizend adren voort.
De wortel drenkt het ſap, dat, gistende opgeſteegen,
Verdund wordt in den tak, en, langs verhoolen wegen,
De bladen kweekt en voedt, ten nut van bloem en vrucht,
De planten ademen door duizend blaên de lucht,
En in den koelen nacht den dauw door ſlaapende adren,
Daar 't voedzelſchenkend ſap, allengs gekleinsd, op 't nadren
Der Zon, door bast en blad en knopje en bloempje vloeit,
En aller oppervlak met geurig zweet beſproeit.
Met welk een weidſche pracht ſiert ge, ô Natuur! uw looten!
Hier zien wy bloem en plant uit bollen voortgeſprooten,

Ginds

Ginds blyde en mild gevoed door wortels; hier vertoont
Die steng zich dun en teêr; daar ryzig en gekroond.
Hoe weelig zyn de blaên rondsom den tak geslingerd!
Dees zyn geveêrd, getakt, gevleugeld, of gevingerd;
Die zyn gesneên, gescheurd, gekarteld, of getand,
Gehaveld, of gesierd met franjes om den rand.
Hier zien we een helder groen door tintlend licht beschenen,
En van een flauwer kleur een' nieuwen glans ontlenen;
En ginds met geel of wit het donker groen gevlakt,
Met bleekroode adertjes doorweeven, of getakt,
Met purpren dooreus, of met wol of ys belaaden,
De schoonste luister straalt, ô bloemptjes! van uw bladen.
Uw kleuren, ryk verguld door 't ryzend morgenlicht,
Vertoonen al de pracht der Lente aan ons gezicht.
Hier zien we u los en vry langs dertle rankjes speelen,
Ginds praalt ge op steiler stam, of buigt uw teng're steelen
Door trossen, welker zaad, in steen of vrugt bedekt,
In vlies of dop beschut, de opmerkende aandacht trekt,
Die, waar zy de oogen wende, een reeks van zeldzaamheden
Ontmoet langs 't veldtapyt, ontrold voor haare schreden.

Dichtregels, die grootendeels bevatten wat ik ten oogmerk heb, by de tegenwoordige Bespiegeling van het Groeiend Ryk, mede te deelen. De stoffe is zeer ryk, en zullen wy alleen de voornaamste, en meest in 't oog loopende, byzonderheden aanstippen; doch zodanig, dat het genoegzaam strekke, om verderen onderzoeklust te wekken by Leezers en Leezeressen, vatbaar voor een wenk, welke hun somtyds alleen ontbreekt, om met de verschuldigde oplettenheid het geschaapene te beschouwen, en 'er de hand des steeds onderhoudenden wyzen goeden Werkmeesters in gade te slaan.

Onze onsterflyke Landgenoot, BOERHAVE, geeft ons deeze algemeene bepaaling van een Plant, het hoofdvoorwerp onzer Beschouwing, dat dezelve een bewerktuigd Lichaam is, bestaande uit vaten en sappen; tot welk Lichaam een wortel behoort, of een gedeelte, door 't welk 't zelve gehegt is aan een ander Lichaam, en inzonderheid de aarde, uit welke de Plant leeven en groei ontvangt. Een Plant is van Delfstoffen onderscheiden, door een bewerktuigd Lichaam te weezen, uit vaten en sappen zamengesteld. —— Een Plant verschilt van een Dier,

door gehegt te weezen aan een ander Lichaam, waar uit dezelve voedzel haalt.

Dat de Planten bewerktuigde Lichaamen, en met leeven voorzien, zyn, blykt uit eene menigte byzonderheden, aan dezelve eigen, en bovenal uit zekere maate van zelfsbeweeging, in dezelve ontdekt. De Planten, in Trekkasſen en Oranjehuizen gezet, hellen na het licht. Opgeſlooten of bepaald zynde, zoeken zy, een gat in een muur of ſchutting vindende, 'er door heen te dringen. Verſcheide Planten keeren, over dag, de bloemen na de Zon; de meeste ſpreiden, by een helderen hemel, de bloemen wyd open; doch ſluiten ze voor den regen, of by het naderen van den nagt. De Bloemen van veele Planten hangen 's nagts neder, als of de Planten ſliepen, ten einde geen regen of koude vogtige lugt het vrugtbaarmaakend ſtof benadeele. Bekend is 't, hoe eenige de Bladeren ſluiten of oprollen, by het naderen van Onweer. Eenige Planten, met den naam van *Gevoelige* onderſcheiden, kronkelen, aangeraakt, de Bladeren in een, of ſchynen agterwaards te deinzen en in te krimpen, terwyl ze korten tyd daar naa zich weder ontrollen en herſtellen, niet anders dan of ze, by 't leeven, ook gevoel hadden. —— Voorts blykt het, dat de beweeging niet min noodig is tot de ſterkte der Planten, dan de lichaamsoefening tot de gezondheid en ſterkte der Dieren. Ingevolge hier van, zyn de Gewasſen in Trekkasſen en Oranjehuizen, ſchoon voorzien van genoegzaame warmte en voedzel, zwak, de bladeren misverwig van kleur, en ſchynen te kwynen, wegens mangel aan beweeging. Boomen, door hooge muuren of gebouwen omgeeven, en in een naauwer ommekring bepaald, zyn zwak, ſchoon ze hoog opſchieten. —— Daarenboven hebben eenige groote Natuurkundigen eene zeer opmerkenswaardige overeenkomst ontdekt, tusſchen het werktuiglyk geſtel der Planten en Dieren (*).

De Wortels, de Stam, de Takken, de Bladeren, de Bloemen, en de Vrugten, maaken de voornaamſte uitwen-

(*) Onlangs hebben wy, in ons *Mengelwerk*, deswegen zeer leezenswaardige Stukken geplaatst, die wy niet kunnen nalaaten te herinneren. Zie *Nieuw Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. IIde Stuk, bl. 295. over de gewaarwordende Vermogens der Planten; en Ald. bl. 300. een Vergelyking tusſchen de Beweeging der Planten en Dieren.

wendige deelen der Planten uit, op welke wy het oog moeten vestigen. —— De Wortels houden, door middel van derzelver verfcheide foorten van knobbels, takfchietingen, en vezelen, als zo veele houwvasten, de Plant in den grond: terwyl derzelver openingen het voedzelfap, door 't water vloeibaar gemaakt en aangevoerd, opflurpen.

Uit den Wortel komt de Stam voort, aan welken de Plant deels haare fchoonheid, deels haare fterkte, te danken heeft. Pypswyze gevormd zynde, wordt dezelve gefterigd door geledingen, op behoorelyke afftanden geplaatst. Zomtyds te zwak om zich zelven te onderfteunen, hegt de Steel, die voor Stam dient, zich om een vaster fteun, door middel van de nypers, waar mede zy als 't ware met handen en vingeren voorzien is. In eenige Planten is de Stam als een fterke pylaar, en fteekt de kruin ftout in de lugt; al de woede van wind en weer tartende.

De Takken fchieten, als zo veele armen uit den Wortel en den Stam, waar aan zy zeer geregeld verdeeld zyn. Ze worden verdeeld en onderdeeld in veele kleine boschjes: terwyl de onderverdeelingen dezelfde orde waarneemen als de hoofdverdeelingen.

De Bladeren, die verrukkend fchoone cieraaden der Planten, zyn, rondsom den Stam en de Takken, in dezelfde geregelde orde gefchikt. Eenige zyn enkel, andere zamengefteld. Deeze zyn glad en effen, andere getand; eenige zeer dun, geene dik, andere hard, zagt, glad of wollig.

De Bloemen, wier fchoone en veelverwige kleuren aan de Natuur geenzins den minften luister byzetten, vertoonen niet min verfcheidenheids dan de Bladeren. Eenige beftaan uit één enkel Bloemblad, andere uit zeer veele. De gedaanten zyn onnoemelyk verfchillend. Deeze vertoonen zich als zonder eenige kunst over de geheele Plant verfpreid, geene vormen ruikers, of groeijen pyramiedswyze op. Het meerendeel is voorzien van een kelk, nu eens enkel, dan weder uit verfcheide deelen zamengevoegd, of aartig gefneeden.

Uit het middenpunt des Bloems ryst een of komen meer kleine pylaaren, glad of gegroefd, rond aan den top of in een punt uitloopende: deeze worden omringd door andere kleindere, die op derzelver bovenfte gedeelte eene foort van kleine blaasjes draagen, en vol van een zeer

 fyn

fyn poeder, of vrugtbaarmaakend stof: elk korreltje, door een Microscoop gezien, blykt eene zeer geregelde gedaante te hebben, doch verscheiden, naar zyn verschillende soort; nu eens zyn het kleine gladde klootjes, dan weder digt, met steekeltjes omzet, andere driekantig, als een prisma, of van eenige andere geregelde gedaante.

Op de Bloemen volgt eene oneindige rykheid van Vrugten en Zaaden. Alle Vrugten en Zaaden hebben dit gemeen, dat ze, onder een of meer bedekzelen, den Zaadkorrel van toekomende Planten bevatten. Deeze hebben alleen zulke bekleedzels, als onmiddelyk het Zaadbeginzel insluiten, welks buitenkant zeer sterk is; onder deezen vindt men 'er die als met vleugelen, pluimen of vederen, voorzien zyn, door middel waarvan ze verspreid, overal heen gevoerd, en op anders ontoeganglyke plaatzen geplant worden. Andere zyn beter omkleed, besloten in scheeden, met één of meer afdeelingen. Een derde soort bevat, onder een lekkere vrugt, nog veraangenaamd door eene schoone kleur, eén steen, en daar in den kern. Nog andere zyn in schellen omwonden, gewapend met prikkels, vol van een bitter sap, of vercierd met een fyn hairig overtrekzel. De buitenkant van Zaaden en Vrugten levert niet min verscheidenheids op dan die der Bladeren en Bloemen; nauwlyks kan men zich een gedaante voorstellen, waar van zy geene nauwkeurige afbeelding schenken.

Zodanig zyn de uitwendige deelen der Planten. Inwendig zyn ze zamengesteld uit vier soorten van vaten, te weeten, de Houtagtige Draaden, de kleine blaazen, de eigenlyke vaten, en de lugtblaasjes. —— De Houtagtige Draaden zyn zeer kleine kanaalen, in de lengte van de Plant geschikt, en bestaande uit kleine buisjes, naast elkander geplaatst. Somtyds loopen deeze Houtagtige Draaden evenredig met elkander, op andere tyden zyn ze gescheiden; tusschen zich laatende langwerpige ruimten, die opgevuld worden door eene soort van vliesagtige blaasjes, horizontaal geschikt, en gemeenschap met elkander hebbende. De eigenlyke Vaten zyn eene soort van houtagtige vezels, van de andere voornaamlyk onderscheiden, door derzelver sap, donkerder van kleur, of dikker. In 't midden van deeze, of rondsom een groot getal van houtagtige vezels, zyn eenige vaten, niet zo nauw, bestaande uit veerkragtige blaasjes, zelden iet anders dan lugt bevattende.

Deeze vier rangen van Vaten, welke door alle de deelen eener Plant verspreid zyn, naar gelange van elks natuur en werking, leveren, althans in Boomen en Heesters, drie voornaame, en eenzelfde middelpunt hebbende, beddingen op, de Bast, het Hout, het Hart. De Bast of het bedekzel, buiten om alles gaande, is glad, effen, en glinsterend in eenige; ruw, en gegroefd in andere: deeze wordt gevormd van de wydste vezelen, 't minst zamengedrukt, en die de meeste lugt toelaaten. —— Het Hout, onder den Bast geplaatst, heeft, integendeel, nauwer en zamengetrokkener buizen. De vezels zyn min uitgebreid of gevuld. Het Hart van de Plant is weinig meer dan eene verzameling van blaasjes, die grooter en ruimer zyn dan die van den Bast of het Hout.

Door middel van den Wortel en de Bladeren krygen de Planten voedzel. De zout-, olieagtige, en fyne vogt, door het water van de aarde gescheiden, en in een ontbonden staat gehouden, is het voornaame voezel des groeienden Ryks. Het voedend vogt in den Wortel, getrokken door de hairvezelen, klimt van de houtagtige draaden van den Stam, en gaat van daar in de blaasjes, aan denzelven vast. Hier wordt het bereid en gekleinsd. Vervolgens komt het in de eigenlyke Vaten, onder de gedaante van een gekleurd vogt, dat min of meer dik is; en wy mogen gissen, dat het, ten aanziene van de Planten, 't zelfde is als de chyl of bloed voor een Dier. Door fynder en meer rond loopende buisjes gekleinsd, wordt het eindelyk na alle de deelen gevoerd, waar mede het zich vereenigt, en de Plant vergroot.

De hoeveelheid van voedzel, welke een Plant uit de aarde trekt, is geëvenredigd aan het getal en de grootte der Bladeren: hoe minder en kleinder deeze zyn, hoe minder de Plant behoeft.

Ook wordt de voeding der Planten onmiddelyk door derzelver Bladeren te wege gebragt. Ze dienen niet alleen om het sap op te trekken, te bereiden, van het overtollige te ontlasten; maar zyn een soort van wortels, die, uit de lugt de vogten haalen, welke zy aan de naastbygelegene deelen schenken. De Dauw, die uit den grond opryst, is de voornaame bron van dit der Lugt ontleende voedzel. De Bladeren bieden daar aan derzelver benedden oppervlakte, altoos voorzien van een oneindig aantal kleine pypjes, steeds gereed om dat vogt op te slurpen. En ten einde de Bladeren geen hinder mogen lyden

in deeze werkzaamheid, zyn ze met zulk eene kunst op den Stam en aan de Takken verſpreid, dat de onmiddelyk voorgaande de volgende niet dekken. Zomtyds zyn ze beurtlings geplaatst op twee tegen elkander overgeſtelde evenwydige lynen; zomtyds by paaren, die elkander rechthoekig kruisſen; zomtyds geſchikt op de punten van veelhoeken, op de Takken beſchreeven, en zo geplaatst, dat de punten van den benedenſten veelhoek met de zyden van den bovenſten overeen komen; zomtyds klimmen de Bladen de geheele lengte van den Stam of der Takken op, in een of meer evenwydige krultrekken.

Door eene werking, buiten twyfel zeer eenvoudig, dringt de Wortel van een Plant zich in den grond, de Takken ſchieten ter wederzyden uit, de Bladeren ſtellen derzelver bovenſte oppervlakte bloot aan de open lugt, en de beneden oppervlakte aan de aarde, of het binnenſte gedeelte van de Plant. Indien een Zaad anders om in den grond geraakt is, zal de Wortel en de Stam ieder zich omkeeren, de eerſte zich ſchikken om in den grond te booren, de laatſte om in de lugt te komen. Wanneer men een jongen Stam geboogen houdt, zal het uiteinde nogthans recht opgroeijen. Krom de Takken van alle ſoorten van Planten: ſchik het dat de beneden oppervlakte der Bladeren na de lugt komen, gy zult wel haast ontdekken, dat alle die Bladeren den voorgaanden ſtand aanneemen.

Veele groote Natuurkundigen hebben een omloop van Sappen in de Planten veronderſteld, anderen beweerd, dat het Sap niet omloopt, maar *opklimt* en *nederdaalt*, hier in de voetſtappen drukkende van Dr. HALES, volgens wiens beginzels men de beweeging van het Sap in deezer voege hebbe te begrypen, dat, geduurende de Hette van een Zomerſchen dag, alle Planten vrylyk uitwaasſemen uit de poriën van Bast en Bladen. Ten zelfden tyde worden de vogten zeer verdund, de hegtvaten verwyderd, zo dat ze de Sapvaten drukken en vernauwen: ingevolge waar van derzelver vogten, niet in ſtaat om door de Wortels zich te loozen, opwaards gedrongen worden, waar de minſte tegenſtand is, en, in de gedaante van damp, uitwaasſemen door de Bladeren en Takken. Wanneer de warmte der Zonne afneemt, vernauwen de lugtvaten, de Sapvaten verwyden, en de Sap daalt neder, even als de vogt in een Thermometer. Ingevolge van deeze verwisſeling, geraaken de hairvezels der Bladeren en boventakken

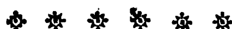
ken ledig. Omringd zynde door de vogtige dampen van den avond, vullen zy zich volgens de bekende wetten der aantrekking, en laaten de nieuw verkreegene vogten nederdaalen, om met de meer bewerkte vermengd te worden. Zo ras de Zon de gesteltenis der Lugt veranderd heeft, worden de lugtvaten weder uitgezet, en de Sapvaten verengd. Dezelfde oorzaak brengt altoos hetzelfde uitwerkzel voort; en deeze beurtlingsche opklimming en nederdaaling, door hetzelfde zamenstel van vaten, duurt zo lang de Plant leeft. —— De ongeregelde beweeging van den Stam en de Takken is eene andere oorzaak, die tot het opklimmen van het Sap het haare toebrengt. Wanneer deeze deelen door de Lugt bewoogen worden, neemen zy onderscheide hoeken aan, die de Sapvaten schielyk vernauwen. De daar in bevatte Sappen ontvangen diensvolgens herhaalde voortstootingen, niet ongelyk aan 't geen gebeurt in 't bloed der Dieren, door de zamentrekking van het hart. Deeze waarneemingen geeven ons een algemeen denkbeeld van de beweeging des Voedzelsaps, welke verandert naar de Weersgesteltenisse, die zelden een oogenblik aan zichzelven gelyk blyft: uit deezen hoofde moeten de vogten in de Planten nu eens sneller, dan weder traager, beweegen: zy zullen veelmaalen op een dag opklimmen en nederdaalen, door schielyke hette voorwaards gestuwd, en vallende door schielyke koude. In deezer voege worden de vogten zamen vermengd, en de afscheidingen bevorderd.

BESCHRYVING VAN LA BAUME, OF DE GROT DES DEMOISELLES A SAINT BAUZILE, BY GANGES, IN DE CEVENNES; *door den Heer* MARSOLLIER.

„ Voerden wy onlangs onze Leezers ten hoogsten Berg-
„ top in *Europa*, den Brief van den Hoogleeraar
„ DE SAUSSURE, die het beklimmen van *Mont lanc* zo
„ leevendig, zo aandoenlyk, beschryft, mededeelende (*),
„ den Heer MARSOLLIER, een niet min gevaarlyken tocht
„ beneden 's Aardryks oppervlakte gewaagd, en des een
„ keurig verslag gegeeven hebbende, zullen zy niet min
„ gaarne vergezellen. De Academie van *Lyon* heeft, met
„ ge-

(*) Zie hier boven, bl. 115.

„ genoegen, de voorleezing van dit Stuk gehoord, en de
„ Uitgeever van het *Recueil amusant des Voyages* 't zel-
„ ve in zyn Negende Deel geplaatst, waar uit wy het,
„ zonder verdere vooraffpraak, overneemen."

Ingenomen door de voorwerpen, die op 's Aardryks oppervlakte onze aandagt trekken! verbeelden wy ons niet, dat het binnenfte gedeelte voorwerpen kan bevatten, dezelve even zeer verdienende. 't Belang, ondertusfchen, wroet alle dagen in 's Aardryks ingewanden; de Natuurkundigen, op hunne beurt, begeerig na de rykdommen daar in beflooten, werken 'er met onvermoeiden vlyt. De Schulpen, de verfteende Houten, de Overblyfzels van Vuurbergen, zyn onwederfpreekbaare gedenkboeken, waar uit men dag aan dag nieuwe kundigheden haalt; en 't is, ingevolge van deezen verdubbelden arbeid, van die nutte nafpeuringen, dat de Mensch heeft leeren kennen, of ten minften twyfelen.

De Bergen behooren onder de voorwerpen, allergefchiktst om de aandagt eens keurigen waarneemers te trekken: de groote verzamelplaatzen, deeze heilzaame Sponzen, mag ik zo fpreeken, die het water der wolken indrinken, 't zelve doorzygen, en door duizend onderaardfche kanaalen laaten vloeijen; die kaale rotzen, welker uitgeboolde ftaat de oudheid der wereld fchynt agter uit te fchuiven; die keten van voortbrengzels en opeenvolgende vernielingen, waar van één Geflacht nauwlyks een graad opmerkt! . . . Wie zou gelooven, dat deeze gewigtige voorwerpen, en nog gewigtiger, infleoten, dat veele dier verbaazende gevaarten, welke het Aardryk fchynen te drukken, niet anders zyn dan gewelven, kunftig onderfchraagd, die onbegryplyke gebouwen bevatten, waar in de Natuur zich zelve fchynt overtroffen te hebben. Daar werkt zy in ftilte. Door den Mensch niet wederftreefd, komt zy de grootfte moeilykheden te boven; zonder meester, zonder bekende regelen, aan tweede oorzaaken onderworpen, ftaat de Kunst zelve verftomd, over de gevallige en nogthans welgeregelde verbintenisfen, over de ftoutheid, in haare fpeelingen doorfteekende, en bovenal over de eenvoudigheid der middelen, welke zy aanwendt. . . . 't Gemeen laat zich door Waandrift vervoeren, en gelooft alles te wee-

ten:

ten: de Wysgeer bewondert en beklaagt zich over zyne onkunde.

Veelmaal heeft men gesprooken van de onderaardsche holen, bekend onder den naam van *Grottes des Baumes*: men is zelfs in verscheide doorgedrongen: maar dikwyls hebben de moeilykheden, welken deeze reizen vergezellen, de nieuwsgierigheid van kundige Waarneemeren afgeschrikt, en heeft men zich vernoegd om die te bezien, welke men gemaklykst kon naderen. Ondertusschen heeft men opgemerkt, dat de schoonste juist de moeilykste om te bereiken, en de gevaarlykste in de afklimming waren, als of het der Natuure behaagd hadt, haare schatten in veiligheid te stellen tegen den indrang der menigte. Zy schynt de ondankbaarheid haarer kinderen voorzien te hebben: overal waar de Menschen kunnen doordringen, ziet men dat zy van niets dan verwoesten weeten; en 't is niet dan door het doen van nieuwe ontdekkingen, dat men hoop kon scheppen, om het werk der Natuure in zyn geheel te bewonderen.

't Is eenige jaaren geleden, dat de Heer LONJON, Opziender van de Tollen, in de Stad *Ganges*, een groot Liefhebber van de zeldzaamheden der Natuure, naa bykans alle Grotten, welke de Stad zyner wooninge omringen, bezogt te hebben, in bekooring kwam, om den voet te zetten in *la Baume des Demoiselles*, of *de las Doumaiselles*, met andere woorden, het *Hol der Tooverhexen*. Deeze Grot, drie vierde myls van *Ganges* gelegen, by *Saint Bauzile*, in een bosch, op den top eens spitzen bergs, *Roc de Taurach* genaamd, is zeer bekend in deeze streeken. Men wil, dat, in den tyd der Oorlogen, om den Godsdienst gevoerd, een Gezin, zonder redmiddelen, om vervolging en dood te ontwyken, zich in deeze spelonk begaf; dat men dikwyls, 's avonds, eenige dier ongelukkigen, naakt, ongedaan, mismaakt, zag, zoekende de Geiten, op de rotzen loopende, weg te steelen, dat zy leefden van kruiden, wortelen, en 't geen zy konden beschaaren; men gelooft, dat zy het weezen gaven aan eenige elendige Schepzelen, die, het gebruik der kleederen dervende, eene soort van Wilden werden, de schrik der Boeren, rondsomme. Het Volk is op het wonderbaare verzot; welhaast maakte men 'er Tooverhexen van; welhaast was het niet geoorlofd, aan derzelver bestaan te twyfelen, en men gewende zich zo om de wonderen, daar van verteld, te gelooven, als van de

nadeelen, welke zy gezegd werden toe te brengen, te lyden. Tyd, behoefte, en ziekte, deeden de rampen en het geslacht dier elendelingen een einde neemen: de bewaarde beenderen duidden aan, dat zy 'er een langduurig verblyf gehouden hebben; verscheide gereedschappen, ruw gemaakt, hebben een denkbeeld kunnen geeven van de kunde en bekwaamheid deezer Holbewoonderen. De schrik, dien zy baarden, heeft deeze plaats voor gevaarlyk doen aanzien, en zints lang hadt niemand het durven waagen, de wendingen, die deeze Grot aanboodt, te volgen.

De Heer LONJON, opgewekt door de verhaalen der Inwoonderen, en door de beschroomdheid, welke zy te kennen gaven; heeft ons het genoegen niet kunnen ontzeggen, om te voldoen aan het verlangen, om, in eigen persoon, zich van de waarheid te verzekeren. Zwaarigheden schrikten hem niet af.

Hy doorliep verscheide zaalen, zyne steeds opgewekte nieuwsgierigheid deedt hem na nieuwe haaken. Hy zag eene opening, zo nauw, dat het hoofd 'er alleen door kon: hy liet 'er een toorts in werpen; de ruimte vergrootte, het gewelfzel verhief zich, de overhangende brokken braken, en het verlangen des Natuuronderzoekers groeide aan. Hy kwam, 'er eenige dagen laater, weder, liet een Myn springen, de opening verwydde; hy tradt 'er binnen, gevolgd door een getrouwen Boer (†), den eenigen medgezel zyner onderneemingen; doch, welhaast door onoverkomelyke hinderpaalen belet, keerde hy weder; het plan vormende, om zich te voorzien van al het noodige, om in die diepten, welker begin hy zag, neder te daalen.

Verscheide jaaren verliepen 'er; toevallig ontmoette ik den Heer LONJON te *Montpellier*. Gelykheid van smaak vereenigde ons. Ik had, met het grootste genoegen, de Grotten van *St. Guilhen*, van *St. Pous*, van *Minervois*, gezien; die van *Ganges* waren my nog overgebleeven. De Heer LONJON sprak met my van *la Baume des Demoiselles*; de beschryving dagt my een Roman, en ik verlangde, om 'er als ooggetuige over te oordeelen. De Heer LONJON sprak groot van de gevaaren. Ik antwoordde hem, met een dag te bepaalen. Wy waren bedagt, om

(*) Hy heet PIERRE, een Boer van *Ganges*, een der kundigste en moedigste Menschen, dien ik ooit ontmoet heb.

om eenige voorzorgen in alle haast te neemen, en wy keurden dezelve te over genoeg.

De Heer BRUNET, een Jongeling van goeden Huize te *Montpellier*, die zich aan de Weetenschappen overgeeft in een leeftyd, waar in men doorgaans alleen op zyn vermaak bedagt is, wilde my vergezellen; myn Knegt en twee Boeren volgden ons. Met een Touwladder van vyftig voeten, met ander Touwwerk, met Fakkels, en eenige Spysvoorraad begaven wy ons, den zevenden van Juny 1780, op weg, tot deezen onderaardschen Tocht.

In den aanvang hadden wy niets, dan vermoeienis. Wy moesten bykans drievierde van een uur kruipen, (want klimmen mogt het niet heeten,) de zon, het wederkaatzen der rotzen, voetpaden alleen door de Geiten gemaakt, wegrollende steenen, de last van 't benoodigde op reis, waar van elk zyn deel droeg, vermeerderden de bezwaarlykheid. Wy hadden verzuimd water mede te neemen, en gehoopt, 't zelve in de Grot wel te zullen vinden; dit gemis viel ons allersmertlykst, kersen moesten het zelve vervullen.

Te midden op den Berg hielden wy ons stil, by *Mas de la Coste* (*Mas* zegt zo veel als een *Klein Huis*); wy vonden ons gezelschap vermeerderd met een Man en een ladder. Boven op de rots is een klein Bosch, van groene Eiken, 't welk een' aangenaamen lommer geeft, en daar mede de opening des Hols overschaduwt. —— Deeze opening heeft de gedaante van een trechter: boven is de wydte 20, en de diepte haalt, misschien, 30 voeten. Dezelve is bevallig, omzet met Boomen, Planten, wilde Wyngaarden, waar aan de Druiftrossen hingen: dit schoon schynt te dienen, om ons te meer het fraai gelaat der Natuure, 't welk men gaat verlaaten, om zich in duistere diepten te begeeven, te doen weder wenschen. De ingang moet, in de daad, afzigtig weezen: want de Hond van den Heer BRUNET, een Beest, zeer verknogt aan zyn meester, bleef acht uuren aan den ingang van de Grot, dezelve onophoudelyk doorbrengende in een jammerend getjank, 't welk op eene aandoenlyke wyze aanhieldt, tot het oogenblik dat zyn Meester het Hol ontkwam.

Een uitgestrekte Koord, vast gemaakt aan een rots, waar aan wy ons wel vast hielden, geleidde ons nederwaards tot eene plaats, waar wy een houten ladder lieten zetten, die vast genoeg stondt. Deeze zwaarigheid te boven zynde, bevonden wy ons by den ingang van de eer-

eerste Zaal. De ingang is schuins afloopende, met vezelwortelen bedekt; aan de rechterhand is eene soort van Hol, 't welk niet diep in gaat.

Vooraan vertoonen zich vier heerlyke pylaaren, die de gedaante van Palmboomen hebben, op eene ry staan, en eene soort van gaandery vormen. Deeze pylaaren kunnen 30 voeten hoog weezen, en zyn Stalactiten. Het zeldzaamste is, dat zy het verwelfzel niet raaken, 't welk geheel effen is, als mede dat ze van boven breeder zyn dan beneden, strydig met de gewoone gedaante der Stalactiten, die op den grond staan (§). —— In deeze eerste Zaal, door deeze pylaaren in twee deelen gescheiden, ontstaken wy een vuur, ontbeeten, en zeiden voor een geruimen tyd vaarwel aan het daglicht.

In de tweede Zaal treedt men door een zeer nauw gat, waar het lyf niet dan op zyde door kon. Wy gebruikten, om af te daalen, daarom den houten ladder: deeze nedergang was van 20 voeten, en de afhelling van den grond, van de eerste tot de tweede afdeeling, zal drie roeden weezen. —— Deeze tweede Zaal is verbaazend. Men ziet 'er, bovenal aan den slinkerhand, een gordyn van eene onmeetelyke hoogte, doorzaaid met brillanten, bevallig gevouwen, met het benedenste gedeelte den grond raakende, als of het door de hand eens kunstenaars was opgehangen: versteende watervallen, wit als emailjeerzel, andere geelagtig, die op u schynen te zullen nederstorten in gebrooken golven; het eerste oogenblik verschrikt; het tweede verbaast en verstomt, alles is stom en onbezield. Het schynt of een hooger magt met eene tooverroede alles heeft opgehouden, gelyk aan het binnenste der paleizen, waar, in de tyden der Toovergodinnen, de reizigers hunne verwondering lieten weiden, zonder eenig bezield weezen te ontmoeten; verscheide kolommen, deeze afgeknot, andere in de gedaante van obelisquen; het verwelfzel behangen met festoenen en kransfen, deeze doorschynend als glas, geene wit als albast; kristallen, diamanten, met één woord, de vreemdste verzameling van kostbaarheden, die te gader mede werkt, om ons de vercieringen, welke wy in onze kindsche jaaren hoorden, te herinneren.

Ter

(§) Men kan reden van dit verschynzel geeven, met te veronderstellen, dat de grond eensslags weggevallen is, en deeze pylaaren gescheiden heeft van het gewelf, waar aan ze hingen.

Ter slinkerhand af voortgaande, komt men in eene derde Zaal, vry breed, doch zeer lang: de gedaante is als die van eene krom loopende gaandery, men wandelt langen tyd in dezelve. Men houdt stil, om in te gaan onder een klein, zeer afgemerteld gewelfzel, waar men niet dan gebukt kan wandelen; het heet de *Oven*, van wegen de ronde en laage gedaante; deeze Oven heeft twee uitgangen; de versteeningen zyn in denzelven wit, graanvormig, en gelyken, zo zeer, dat men zich ligt zou vergissen, na klein suikergebak van allerlei gedaante. —— 't Is onmogelyk zich de vreemde speelingen te verbeelden, welke het der Natuur behaagd heeft in deezen Oven te maaken: 'er is geen Nageregt waar op de stukken aartiger en geregelder gesteld kunnen worden; alles is overstrooid met een fyn en schitterend zand.

Aan de rechter hand laat men een tweeden Oven, min zeldzaam, en treedt in eene andere zaal, die vry groot is; waar in men niets ziet dan omgekeerde, gebrooken, op elkander gestapelde en hangende, rotzen, ontwyfelbaare kenmerken van geweldige schokken in den boezem des aardryks: alles is droevig, treurig, en men gaat schielyk voort door de vreeze, dat een der verbaazende steenbrokken zal losraaken, en, uit den dreigenden stand, waar in men ze ziet, op 't hoofd vallen; doch het volgend oogenblik ziet men andere, die denzelfden schroom baaren. 't Is een groot Amphitheater, waar men gemeenzaam wordt met de vrees; en waar de regels van gezigt- en wiskunde, by aanhoudenheid, overtreeden schynen.

Deeze eerste Zaalen waren in 't land bekend, en daar zy het weezenlyk oogmerk onzer reize niet voldeeden, bereikten wy eindelyk de plaats, waar de Heer LONJON zyne Myn hadt doen springen. De ingang is eng, en men moet kruipen. Dit gat leidt tot een klein vertrek, in 't welk twaalf persoonen zich kunnen plaatzen. Agter drie kleine pylaaren doet zich eene verzamelplaats van water op, doch het is zout en vuil; eene verbaazende menigte van Vledermuizen bewoonde met ons dit klein verblyf; tegen de rotzen ontdekten wy veele cristalschietingen, onder de gedaante van planten, wit, schitterend, zeer sterk afsteekende by den zwarten grond aan welken zy vast hingen. Deeze Zaal was open aan den overgestelden kant des ingangs; men zag voor zich eene ruimte, waar van het oog geene afmeetingen kon maa-

maaken; om 'er te komen, geen weg dan eene scherpe rots van 90 voeten. Wy ontvouden onze Touwladder, en maakten dien vast aan een Stalactiet: wy moedigden elkander aan, en de een keek op den ander, men deinsde te rug, een schriklyke diepte vertoonde zich aan alle kanten; een kleine steen, na beneden geworpen, hadt langen tyd werk om beneden te komen; eindelyk hoorden wy denzelven raaken, en van rots op rots vallen, tot dat het geluid ophieldt. Een enkele onoplettenheid, een duizeling, kon den Waarneemer het leeven kosten.

Wy koozen, nogthans, onze party. De Zaal, die zich aan ons oog opdeed, by het flauw schynzel onzer toortzen, scheen wel geschikt om ons vergoeding voor onze moeite te zullen verschaffen. Pylaaren van eene verbaazende hoogte, eene zaal zo groot als van een openbaar gebouw, en gewelfzel, waar van wy, zelfs op de hoogte waar op wy ons bevonden, de hoogte niet konden meeten; steilten, welker diepte wy niet konden schatten, alles verbaasde ons; alles wekte ons op. De voorgemelde Boer, zo behendig als stoutmoedig, was de eerste die het waagde; de Heer BRUNET volgde: naa drie roeden nederklimmens, bemerkte men den nederklimmenden niet; de tyd, welken hy daar aan besteedde, scheen verbaazend lang; op twintig voeten hoogte hieldt de rots op, en de ladder, zonder steun, wankelde en draaide. De diepe stilte, het zwakke licht, 't welk de duisternis verminderde, zonder dezelve te verdryven, de schrik, welke die diepe stilte te wege bragt, afgebrooken door eenige afvallende Stalactiten, die van het gewelf nederstortten, en van rots op rots vielen: alles zette aan onze reis eene romanesque gedaante by. 't Is onmogelyk, dat, in zodanige omstandigheden, de ziel haare eigene aandoeningen niet vergroot; doch ik geef ze op, gelyk wy ze toen gevoelden, en wy hebben naderhand ze elkander meermaalen beleden.

Ik daalde de derde neder, onverduldig om te zien en te hooren. De touwladder, reeds verzwakt door de zwaarte myner twee voorgangeren, de treden te wyd van elkander gemaakt, het gewigt van den ladder deedt ze daar en boven zakken; de tyd, dien men zich aan de handen moest houden om de trede te vinden, die van de rots te verwyderen, en 'er den voet in te steeken, zonder zich met de andere hand te kunnen vasthouden, uit hoofde van den afstand; dit alles putte myne kragten uit,

uit, zodanig, dat ik, op een derde van den ladder gevorderd, geen dienst meer hadt van myne flinker hand; ik hing met den eenen voet op den ladder, met den anderen in de lugt, den ladder omvattende, kunnende op- noch afklimmen. Een kwartier uurs bleef ik in de angstigste verlegenheid, onder my de schriklykste diepten ziende, en niets dan een' enge glibberige rots onder den ladder, langs welken ik rechtstandig moest afklimmen; ik beklaagde myzelven, ik beklaagde myne medgezellen, die zich door myn lot in groote moeilykheid bevonden. Ik hoorde over my spreeken boven my, en oordeelde over myn toestand uit hunne gesprekken. Naa 't verloop van een kwartier uurs, hervatte ik al myn moed, de nood gaf my kragten, ik liet los, en verscheide treden neder glyende, ondersteunden my myne medegenooten, en ik liet my in hunne armen vallen, doornat van zweet; doodlyk afgemat, ging ik nederleggen op een rots, die my een zagte Sopha scheen; welhaast kreeg ik myn kragten weder.

M***, myn Knegt, door myn voorbeeld geenszins aangemoedigd, en die voor myn lot gebeefd hadt, bleef, met den Zoon van den Heer LONJON, boven; hy hadt my vergezeld in alle Grotten, en hoe veel moeds hy bezate, hy vreesde zich te begeeven op dien kwaalyk zamengestelden ladder, en dat alles van tyd tot tyd gevaarlyker werd. Wy sloegen ons oog op eene onmeetelyk groote ruimte, ryk in cieraaden, bedekt met *Stalactiten* en *Stalagmiten*, van allerlei gedaante, en eene verblindende witheid. —— Doch 'er waren nog vyftig voeten dieper overig; scherpe rotzen, digt by een, waar op de voet zich niet kon vestigen, en de hand geen vasthouden hadt, dreigden een' gewissen dood aan den roekloozen, die het zou hebben willen waagen laager af te daalen. Vrugtloos bestonden wy het op allerlei wyzen; te vergeefsch zogt de stoutmoedige LONJON zich een weg te baanen, schoon zyne kragten bykans waren uitgeput: mismoedigheid greep ons aan; ons ontbrak touws genoeg, wy hadden yzeren steekers, hamers, en meer manschap, noodig. Eindelyk besllooten wy, hoewel met tegenzin, weder op te klimmen langs onzen elendigen ladder.

Myne vermoeidheid was verre van bedaard te zyn, en ik wil gaarne bekennen, dat een weezenlyke schroom my aangreep om op nieuw my te vertrouwen op een lad-

ladder, flegt gemaakt en flegt gefchikt; ik zag 'er zeer tegen op, myn flinker hand kon my geen dienst doen. Nogthans was het 'er verre af dat ik myne Reisgenooten buiten my wilde laaten vertrekken, 't was zelfs, door de gefteldheid waar in wy ons bevonden, noodig dat ik eerst opklom. Ik deed het met behulp van een touw onder myne armen doorgeftooken, 't welk myn knegt boven vast hieldt, nevens den braaven PIERRE, die ons overtrof in moed en behendigheid: dus geholpen, klom ik fchielyk by de rots op: myn rechtehand was my genoeg om my te beftuuren; welhaast had ik de hoogte zonder gevaar, zonder vrees; myne Reisgenooten volgden my volvrolyk, en wy waren niet by elkander, of wy vergaten alle moeilykheden, en fpraken van niets anders dan van onzen fpyt, dat wy die fchoone en wyduitgeftrekte zaal niet gezien hadden. ...

Om, in het wederkeeren, ons eenige vergoeding te verfchaffen, bezagen wy, op den weg van *Saint Bauzile*, te *Ganges*, een kleine Grot, in een wyngaard aan den voet van een Olyfberg; alles is 'er wit, doorfchynend, geeryftalifeerd, en met fchitterende deelen doorzaaid; dezelve is niet vogtig: men ziet 'er zeer kunftig bewerkte ftukken, onder deezen een Kom, die den Hof van een Vorst tot fieraad zou ftrekken. Dezelve loopt uit op een zeer diepe fteilte; en biedt voorts aan 't gezigt een groot Meir, 't welk met geraas in een holte ftort.

(Het Vervolg by de naaste gelegenheid.)

CYPHISA.

Een Charaćter.

(Uit het Engelsch.)

CYPHISA is fchoon, en begeerig haare fchoonheid ten toon te fpreiden. Maar, zich verbeeldende, dat haare Perfoonlyke Bevalligheden genoegzaam zyn om alle foorten van zwakheid te vergoeden, geeft zy zich over aan de belachlykfte grilligheden. 't Geen haar heden behaagt, heeft zy morgen een afkeer van. Bevindt zy zich alleen, de eenzaamheid verveelt haar doodlyk, en zy klaagt bitter over de onverfchilligheid haarer Vriendinnen. Men boodfchapt, dat iemand haar bezoekt; doch zy vindt het gezelfchap even lastig als de eenzaamheid. Zonder teleurftelling, voelt zy hartzeer, en zy kwelt zich, om dat

zy

zy geen oorzaak tot kwelling heeft. Heden is zygeheel te nedergeslaagen, en kan geen lid van een vinger verroeren: morgen heeft zy haare vrolykheid weder, zy loopt uit na plaisierpartyen; die haar, zints langen tyd, zo gemeenzaam geworden zyn, dat ze niet langer vermaak opleveren. ——— By de Heeren neemt zy stoutmoedigheid voor bekwaamheid, tytels voor verdiensten, dubbelzinnigheden voor geestige slagen. By de Dames houdt zy zedigheid voor neuswysheid. Haar houding wyst de leevendigheid van haaren aart uit; de gloed, op haar kaaken, kondigt de grootste zuiverheid van hart niet aan; de zagte kwyning in haare oogen dient ten tolk van eene wellustige gesteltenisse. ——— Schoon eene strenge berispster van anderer gedrag, versmaadt zy omzigtig in haar eigen te weezen. Ongeduldig om tegenspraak te verdraagen, valt zy, die hoorende, in woede of flauwte; maar in beschaafde gezelschappen baart de tegenspraak niet meer dan eene meerdere leevendigheid. ——— Kuischheid ziet zy aan als een koele en noodlooze deugd. Schoon getrouwd, bezit zy zulk eene edele versmaading van Huwelyks trouwe, dat zy elk, behalven haaren Egtgenoot, bemint. Zy bewoonen vertrekken, op eenen voegelyken afstand van elkander. Zelden, en niet dan met pligtpleeging, komen zy byéén. Onbetaamelyk vergaat haare nieuwsgierigheid, en, schoon haare driften heftig zyn, is zy nogthans in 't veinzen uitgeleerd. Wanneer het tot haar oogmerk dient, streelt zy dien zy haat, en lacht in de ongenoeglykste oogenblikken. ——— Zy is Moeder, maar heeft geen liefde tot haar Kinderen. Zy is bygeloovig, doch neemt geen Godsdienstpligten waar. Zy mag op alle voordeelen van rykdom en overvloed boogen; dan zy leeft in gestadige ongerustheid. Te midden der weelde kwelt zy zich; haare vermaaken zyn vergiftigd. Zy heeft over alles beschikking, behalven over Rust en Geluk.

LES VOOR DE SCHOONHEDEN.

De Heer HANWAY, wiens Leevensbeschryving onlangs eene welverdiende plaats in ons *Mengelwerk* bekleedde, hadt, gelyk daar in opgetekend werd, zyne Vertrekken op eene aartige wyze vercierd: en deelden die cieraaden niet zelden de beste Leevenslessen mede. — Onder deeze was de volgende zeer opmerkelyk.

Hy hadt de Portraiten doen schilderen van zes Juffrouwen, beroemd van wegens haare Schoonheid. Zy waren alle van dezelfde grootte, en hingen op dezelfde hoogte, aan een daar toe gemaakt lint. Dit lint, ryklyk met borduurzel vercierd, hadt,

hadt, boven elk Medaillon, eene effene oppervlakte, waar in een vers, tot lof der daar in verbeeldde Schoonheid, ftondt. Een Beeld, de *Nederigheid* vertoonende, hing boven alle deeze Schoonheden, en daar onder een Spiegel, zodanig gefchikt, dat eene Dame, in denzelven zich fpiegelende, haar eigen gelaad, op dezelfde grootte, zag als die der Portraiten. Om den rand las men drie regels, op deezen zin uitloopende:

Wanneer gy, ô myne Dogter! de Schoonfte van de Zeven mogt zyn, denk dan aan de Vernielingen, welke de tyd aanrigt, en doe hulde aan de NEDERIGHEID!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Niets valt bezwaarlyker, dan menfchen te overtuigen, welke met vooroordeelen bezet, en met zich zelven vooringenomen, zyn. Ze zyn doorgaans zo verzot op hunne eigen denkbeelden, en verftand, dat zy 't der moeite niet waardig agten, om de voorftellen van anderen te overwegen; ook bezitten zy eene al te groote dofis eigenliefde, dan dat ze zich zouden onderwerpen aan het oordeel en de gevoelens van anderen. Eene vernedering van die natuur zou hen al te veel verlagen in de oogen van hunnen medemensch, en dan nog allermeest in hunne eigen; want een mensch, met vooroordeelen bezet, is doorgaans een zeer verwaand en trotsch mensch: zich verbeeldende dat 'er geene hem gelyk, veel minder boven hem, zyn, en dat hy alleen de voornaamfte luister en 't hoofdfieraad der Maatfcappy is.

Wie het ware beeldtenis van iemand, een regte fchildery van een byzonder perzoon, wil malen, die heeft ten uiterften noodig, dat juiste onderfcheidende kenmerk, dat byzonder eigen van deszelfs karakter te treffen, dat het wezentlyke, het eigen van deszelfs origineel, uitmaakt. Met dit over 't hoofd te zien verliest men den geheelen perzoon. Het valt niet ligt, niet gemakkelyk, dit altoos te ontdekken, dewyl het van zeer veele omftandigheden afhangt.

Het wit, dat men treffen zal, moet voor den Schutter niet te ver, en buiten het bereik van zyn gezigt, geplaatst worden. Dus moeten onze pogingen zich ook niet uitftrekken, tot zaken, die boven ons vermogen zyn; ons verftand moet niet tragten te bevatten, het geen onze kennisfe te boven gaat; verftandig te willen zyn, boven het menfchelyk vermogen, zal elk, die daarna tragt, tot eenen dwaas maken.

Waar de mensch ook zyne vermogens toe gebruiken moge, en zyne kragten infpannen; welke ook zyne pogingen mogen zyn, om boven anderen uit te blinken; zyn grootfte, zyn voornaam-

naamste pligt blyft bestendig, om zyne beste kragten, zyne grootste vermogens in te spannen, om in de loopbaan der Deugd de gelukkigste, de wenschbaarste, vorderingen te maken.

Zagtmoedigheid, minnelykheid, goedhartigheid, vereenigd met deftige manhaftigheid, en onbezweken standvastigheid, zyn van die gezellige deugden, welke hem, die ze uitoefent, in de Maatschappy beminnelyk, en voor zich zelven allergelukkigst, maken.

Het is eene volstrekte, onmogelyke, zaak aan alle menschen te voldoen, ieder genoegen te kunnen geven: dan, het zal genoeg zyn aan God te behagen, ons geweten te voldoen, en het beste deel der menschen genoegen te geven.

Alle menschen hebben eene aangeboren gesteldheid, die zich, in weerwil van alles, wat men mag aanwenden om die te verbergen, nochtans telkens zien laat. Gewoonte, opvoeding, beroep, een zamenloop van zaken en omstandigheden kunnen zeer veele veranderingen in den mensch aanbrengen, en hebben verscheide en verschillende trappen van vermogens op den geest, op het hart, en het menschelyk gemoed; dan, de oorspronkelyke plooi van den geest zal men, desniettegenstaande, altoos nog duidelyk blyven ontdekken, en door alles zien heen stralen. —— De heerschende hartstogt blyft onoverwinnelyk, en maakt het ware beeldtenis van iemands karakter.

Men mag zich overgeeven aan alle losbandigheden, en verzwolgen zyn in den draaikolk der ydelheden, de Deugd geeft nochtans ontzag, en boezemt een algemeenen eerbied in; een ieder moet haar hulde doen.; de openbare Slaven der ondeugd zelve, zo ze niet ten eenemaal gevoelloos zyn, moeten haar nog eerbiedigen.

Niets wast doorgaans weliger op, dan 't geen de natuur zelve voortteelt. Zulke scheuten wassen welig; terwyl de zulken, die de kunst aankweekt, met veel moeite en arbeid in het leven gehouden worden; ja dikwils, in weerwil van alle aangewende vlyt en moeite, nochtans verloren gaan. —— Zo wassen by de menschen ook de natuurlyke gebreken zonder moeite schielyk en welig op; terwyl ze de Zaden der deugd den groei en wasdom beletten. Bedorven hartstogten telen schielyk voort, werpende hun welig Zaad in eenen bedorven Akker, en dragen nog slegter vrugten, dan die, van welke zy geteeld zyn. —— Een byzondere zamenloop van omstandigheden maakt den bedorven Akker meer en meer vrugtbaar; en de vrugten, die ze voortteelt, ontaarden meer en meer.

'Er zyn vele daden en bedryven der menschen, welke, door eenen valschen luister van schoonschynenden glans, het zedelyk oog verblinden; dit komt, wanneer men ze bekleed met het ontroofd gewaad der deugd; op dusdanig eene wyze kunnen dikwils hemeltergende euveldaden den scherpziendsten mensch

 mis-

misleiden. —— Zomtyds word de eenvoudige, de ſtille, deugd wel eens verduisterd, door den ſchitterglans van valſchen Luister, die van agter het bedriegelyk kleed van ſnoode geveinsdheid ſchynt; even gelyk de Zon door een valsch ligt in haren glansch ontluisterd word; wanneer een donkere wolk de werking van de kragt harer ſtralen belemmert. Nochtans is de deugd, even als de Zon, onbevlekt; en is daar in vooral aan dezelve zeer gelyk, dat ze een dubbelen glans verſpreid, na dat ze eenigen tyd is bedekt geweest: of, even gelyk het Ligt des daags ſterker en glansryker word, naar mate het hoger klimt.

Het is wel zeker, dat vele zogenoemde verſtandigen de bewondering der Waereld zyn, die, inderdaad, niet meêr, dan voor middelmatige vernuften, kunnen doorgaan. —— Gemeenlyk trekken zulke menſchen de verwondering na zich, die met hun verſtand pronken: —— die ſtout en onbeſchaamd is, heeft oneindig in dit geval voor, by menſchen, die ſtil zyn, en geene vertooning maken.

Men vind toch in de Zamenleving vele Lieden, die zodanig met hun verſtand en geleerdheid willen brilleren en uitſchitteren, dat ze al den glans van anderen als verdooven; terwyl ze inmiddels inwendig weinig geest bezitten, en gelyk zyn aan die vergulde Beelden, die al hunnen luister uitwendig, en in eenen ſchoonen glans, vertoonen, terwyl ze van innerlyke waarde ten eenemaal ontbloot zyn.

Indien men niet altoos wil vernederd en in de laagte blyven, indien men ook naar waren roem haakt, dan moet men niet ledig blyven zitten, zonder de minſte moeite of arbeid daar aan ten koste te willen leggen. —— Die zich verbeeld, de ware Glorie te zullen verwerven zonder daar voor moeite aan te wenden, zal zich in 't einde deerlyk bedroogen vinden.

Niets werkt kragtiger op den mensch, dan de voorbeelden van anderen; heeft men vele goede voorbeelden, men zal dra eene groote menigte navolgers vinden. Maar heeft het tegendeel plaats, het verderf zal zeer haastig toenemen en wel dra geraakt eene ganſche Maatſchappy bedorven. —— Hier van daan dat we dagelyks zo vele buitenſporigheden zien: —— van de Grooten, van de Aanzienelyken, daalt het af op de minderen. —— Wanneer 'er veel bederf onder de Aanzienelyken plaats grypt, is de Maatſchappy veelal weldra geheel bedorven. —— De uitſporigheden der Grooten worden ras de dwaasheden der min aanzienelyken; en deze verkeerde navolging is eerlang het bederf en de ondergang eener ganſche Natie.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE VERBLOEMDE EN OVERDRAGTLYKE SPREEKWYZEN IN DE HEILIGE SCHRIFT.

Door den Heer, W. LUDLAM, *Rector van Cockfield, in Suffolk.*

Quis Historiæ Ecclesiasticæ peritus negaverit plura Dogmata tum demum sub forma, quam nunc habent, in Religionem introducta fuisse, cum ingenium humanum quædam Sacræ Scripturæ loca immodesta & licentiosa curiositate rimari cæpit, cumque determinare ausi sunt homines quæ Christo & Apostolis generaliter tantum & obscure enunciare visum est? —— Quis negaverit, quædam Sacræ Scripturæ loca, in quibus manifesta est figurata & tropica dictio, proprio sensu accepta, inconditum dogma suppeditasse?

J. CH. SCHWAB, *Verhandel. van het Stolpiaansche Legaat*, 1786. p. 9.

Wanneer de Heilige Schrift over de dingen, tot GOD en eene andere Wereld betrekkelyk, spreekt, bedient dezelve zich zeer veelvuldig van Verbloemde Spreekwyzen en Zinnebeelden. In veele gevallen (*) kan ons geen Letterlyk berigt gegeeven worden. De Menschen hebben, in den tegenwoordigen Staat, geene denkbeelden, noch kunnen ze hebben, welke byzonder eigen zyn aan eenen anderen Staat; geene woorden kunnen zodanige denkbeelden mededeelen. Toen de Heilige PAULUS in 't *Paradys* was opgetoogen, hoorde hy onuitspreekelyke woorden, —— woorden, die het hem *onmogelyk* waren uit

(*) Wy zeggen in veele gevallen: want in sommige zouden wy een Letterlyk Verslag kunnen hebben. Was ons, by voorbeeld, den bepaalden Tyd des Jongsten Oordeeldags vermeld; wy zouden het kunnen verstaan; doch deeze gevallen zyn zeldzaam.

uit te ſpreeken. Hy ontving nieuwe denkbeelden, welke hy door geene woorden aan anderen kon mededeelen. Als de Heilige Schryvers, derhalven, ons van zaaken, tot de Toekomende Wereld behoorende, ſpreeken, moeten zy het doen door Gelykenisſen, van de dingen deezer Wereld ontleend, door Zinnebeelden, door Raadzelagtige Beſchryvingen; zo dat wy als door een *glas donker zien*, en als 't ware in een *Raadzel*, en hebben wy ons ſteeds te herinneren, dat wy maar *ten deele kennen.*

Zinnebeelden zyn, ten hoogſten genomen, ſlegts Gelykenisſen, en wy moeten niet verwagten, dat eene Gelykenis in alle deelen doorgaat. Het oogmerk van het Zinnebeeld wordt volkomen bereikt, als de Gelykenis beantwoordt in eenig hoofdpunt, en wel in dat hoofdpunt, 't welk voornaamlyk beoogd wordt in te ſcherpen. Dezelfde Hoofdleere kan ook opgehelderd en verklaard worden, door onderſcheide Zinnebeelden, naar 't verſchillend licht, waarin men dezelve plaatst, of naar gelange van de onderſcheide deelen dier Hoofdleere, welke men bedoelt ons in te boezemen.

Vraagt men, hoe zullen wy weeten, in welker deelen van een Zinnebeeld de Gelykenis doorgaat? Zullen Leerſtellingen, ons deezerwyze voorgedraagen, niet in 't wilde voorgeſteld, en van eene zeer twyfelagtige betekenis zyn? —— Verre van daar. Alle Taalen vloeijen van Zinnebeeldige uitdrukkingen over, en nauwlyks kunnen wy ſpreeken, zonder verſcheide Toeſpeelingen en Overdragtlyke Spreekwyzen te bezigen. Nogthans volgt daar uit in geenen deele eene onzekerheid in onze geſprekken. De ſtoutſte Spraakfiguuren maaken zelden onze meening onzeker, en zetten nogthans grooten klem by aan 't geen wy zeggen. Veel min zullen wy ons verlegen vinden, om te weeten wat Letterlyk, wat Zinnebeeldig is. Dat wy 'er in een en ander voorbeeld de Proeve van neemen.

Van de Verdoemden leezen wy, dat *hun Worm niet ſterft*, en dat het *Vuur der Helle nooit zal worden uitgebluscht*. Een ieder ziet, dat de uitdrukking, *hun Worm ſterft niet*, geenzins Letterlyk van een Worm op aarde, kruipende, kan verſtaan, maar Zinnebeeldig opgevat moet worden. De nimmer ophoudende zelfsbeſchuldigingen van een kwaad Geweeten worden, zo gepast als ſterk, afgebeeld door het knaagen van een Worm, die de zelfſtandigheid, met welke dezelve zich voedt, niet ſchielyk opeet, maar langzaam afknaagt. Wanneer wy dan leezen, dat

dat deeze *Worm nooit sterft*, begrypt ieder daar uit, dat de schuld der Verdoemden voor altoos onverzoend blyft, en de zelfsverwytingen nimmer ophouden. —— Ten anderen. Indien wy het *Vuur der Helle* Zinnebeeldig opvatten, strekt deeze uitdrukking duidelyk, om de grootst mogelyke pyniging aan te duiden. *Leevend verbrand* te worden, rekenen de Menschen voor de grootst mogelyke pyniging. 't Zy wy nauwkeurige denkbeelden van de Helsche Straffen hebben, dan niet, de woorden, die ze beschryven, zyn verschriklyk genoeg, en derzelver meening lydt geen twyfel. Zegt iemand, de woorden kunnen zo wel in eenen Letterlyken als in een Zinnebeeldigen zin verstaan worden, in zo verre het Lichaam zal worden opgewekt; 't zy zo, geene dwaaling zal 'er uit volgen. Wy zullen ons nooit in gevaar van misvatting bevinden, wanneer men de woorden of Letterlyk, of Zinnebeeldig, kan opvatten: en kunnen ze alleen Zinnebeeldig opgenomen worden, dan zullen wy altoos het Hoofdbedoelde zien in het Zinnebeeld beoogd. —— Leezen wy verder, dat *het Vuur nooit zal worden uitgebluscht.* Die Spreekwyze zet alleen het Zinnebeeld voort, en is ontleend van het Vuur door Water uitblusschen. De Letterlyke betekenis is te klaar, om eenige schaduw van twyfel over te laaten: en de Zinnebeeldige duidelyk, dat de Pyniging geen einde zal neemen, maar altoos duuren.

Om een ander voorbeeld te neemen. Onze Zaligmaaker zegt: *Indien een Mensch niet wedergebooren wordt, hy kan in 't Koningryk der Hemelen niet ingaan.* Doch wie is 'er, die, zints de dagen van NICODEMUS, deeze woorden in een Letterlyken zin heeft opgevat? De Natuur nu van elk Dier is bepaald tot het Ras, waar van het afstamt: een Dier, uit een wild Ras, is wild en woest; een Dier, uit een tam Ras, van een zagten en onbeschadigenden aart. Wedergebooren te worden betekent dan, van eene nieuwe of andere Natuur te worden, of verschillende van 't geen wy zyn, door onze natuurlyke geboorte en afkomst. 't Geen uit het Vleesch gebooren is, is Vleesch; 't geen afstamt van 't geslacht der gevallene Menschen, heeft, door afkomst en natuur, de vleeschlyke en bedorvene neigingen, eigen aan 't geheele gevallene Menschdom. 't Geen uit den Geest gebooren is, is Geest. Dat geen, 't welk door de werking van den Heiligen Geest van eene nieuwe natuure gemaakt is, is van eene heilige en geestlyke natuure, van de natuure

diens Vermogens, 't welk de verandering te wege bragt.

In andere plaatzen der Schriftuure wordt gezegd, dat *wie in* CHRISTUS *is, een nieuw Schepzel is;* dat is, als 't ware, herschaapen. Ten aanziene van waare *Christenen* leezen wy, dat zy den *Ouden Mensch, die verdorven is, afgelegd,* en den *Nieuwen Mensch, die,* naar het Beeld van den Schepper, *vernieuwd is, aangedaan hebben.* Deeze plaatzen wyzen aan, wat wy door *Wedergeboorte* en een *Nieuw Schepzel* te verstaan hebben. Een Zinnebeeld, zeer veel beduidende en kragtig. Het duidt aan, die groote verandering in Wil en Genegenheden, in de *Christenen* te wege gebragt door den Heiligen Geest (†). Eene verandering, zo verre boven ons vermogen om uit te werken, als het boven ons bereik is onze eigen natuur te vormen, of de natuur van eenig ras van Dieren, te veranderen; en zo verre boven onze bevatting, als het voor ons onbegrypelyk is, hoe elk Dier zyne byzondere geaartheid ontleent van het Ras, van welk het afstamt.

Dit Zinnebeeld eenigzins verder voort te zetten, is duidelyk treeden buiten het oogmerk, waar toe het werd bygebragt. Dus is de tyd des arbeids, by de Natuurlyke Geboorte van een Kind, niet lang; doch kunnen wy daar uit niets afleiden, ten aanziene van den tyd, noodig tot de Wedergeboorte, of den tyd, waar in die verandering, welke men Wedergeboorte gewoon is te noemen, volbragt wordt. Indien wy verder gaan, en ons dingen verbeelden, die betrekking hebben tot den tyd van de Dragt, vóór de Natuurlyke Geboorte; of de pynen eener in arbeid zittende Vrouwe, zullen wy tot nog grooter ongerymdheden vervallen. Het is openbaar, dat niets van dien aart in het Zinnebeeld kan beoogd worden. Wanneer, derhalven, de Wedergeboorte bespotlyk wordt voorgesteld, door te spreeken van de smarten en weeën der Wedergeboorte, *enz.* is zulk een gewrongen toepassing des Zinnebeelds zeer ongepast en onbetamelyk.

De Gelykenis van den Verlooren Zoon is een der treffendste, uit den mond onzes Zaligmaakers gevloeid. Het dui-

(†) De Geest treedt voor ons tusschen beiden, door *in ons te werken;* dat is, door in de gemoederen der *Christenen* ongeveinsde begeerten na GOD te verwekken, en die heilige gemoedsgesteltenisse, welke opgesslooten ligt in het vuurig gebed eens Regtvaardigen. HEY, *on the Atonement*, p. 85. Zie ook POWEL's *Serm.* p. 212.

duidelyk oogmerk komt hier op neder, om GODS Bedeeling, zo omtrent *Jooden* als *Heidenen*, als mede derzelver geaart- en geschiktheid, af te beelden. Beiden worden zy vertoond als oorspronglyk van 't zelfde Gezin; de eersten als blyvende in zyns Vaders Huis, onder diens Zorge en Bestuur; de laatsten als verlaatende GODS Huis, verzaakende de Godsdienstwetten, volgende zyne eigene bedorvene genegenheden, vervallende tot eene verregaande onkunde (*geestlyke behoefte*) en elende. Beider algemeene Vader, nogthans, ontvangt de wederkeerende *Heidenen* met open armen en vol vreugde, niettegenstaande de zelfzoekende *Jooden*, over die aan de *Heidenen* beweezene Genade, hun verregaand misnoegen betoonen.

Het oogmerk der Gelykenisse strekt duidelyk, om die Verborgenheid te verklaaren, welke, van den beginne der wereld af, verborgen geweest was in GOD, dus de wederkeerende *Heidenen*, ondanks hunnen afval, met de *Jooden* Medeërfgenaamen zouden weezen, en Deelgenooten van GODS beloften, door het Euangelie van CHRISTUS. Niet om aan te toonen, op welk eene wyze GOD de zonde des Menschdoms vergeeft; of te verklaaren, op welke gronden de Genade zich tot *Jooden* en *Heidenen* zou uitstrekken: naamlyk, dat CHRISTUS ze beiden met GOD zou verzoenen in één lichaam, door het Kruis; de vyandschap te niet gedaan hebbende. Geen wonder, dat 'er van de middelen deezer Bevrediging geen gewag altoos gemaakt wordt, de Gelykenis bedoelde niet dit stuk op te helderen: en kan het stilzwygen te deezer plaatze niet overgesteld worden tegen de herhaalde verklaaringen deswegen, in andere plaatzen der Schriftuure.

Een ander Schriftuurlyk Zinnebeeld is dat van *Schulden*. Nu eens genomen voor Pligten, aan GOD verschuldigd, dan eens voor Zonden, die voldaan moeten worden; dan weder voor de Straffe, of wat men aan de Regtvaardigheid van GOD schuldig is. Vergiffenis van de Straffe, aan de Zonde *schuldig*, dat is, (zullen deeze woorden eenige betekenis hebben,) aan den Zondaar schuldig, wordt Zinnebeeldig genoemd, *zyne schulden vergeeven:* en dit Zinnebeeld zeer eigenaartig gebruikt, om de Leer der onderlinge vergiffenisse van Mensch jegens Mensch aan te duiden. —— Maar, indien men dit gebruik des woords *Schulden* afleide, dat Straffe, even als Schulden van eigendom, van den Persoon die de Zonden pleegt, op eenen anderen kunnen worden *overgebragt*,

bragt, trekken wy een gevolg, nooit bedoeld, noch ondersteund door 't Gebruik des Zinnebeelds, of in 't Gebed onzes Heeren, of in de Gelykenis van den Boozen Dienstknegt, MATTH. XVIII, of in eenig ander deel der Schriftuure. Dit Zinnebeeld wordt door de Apostelen nergens gebezigd, om de groote Verborgenheid der Verlossinge op te helderen; noch kan het, gelyk zommigen veronderstellen, verklaaren, op welk eene *wyze* de Godlyke Regtvaardigheid voldaan werd door het lyden van CHRISTUS, of, langs *welk een weg* zyn Dood die kragt gehad hebbe, dat is, om met de Heilige Bladeren te spreeken, *hoe* zyn Bloed, en zyn Bloed *alleen*, *ons reinigt van alle Zonden.* Een drift, om de *Euangelische Verborgenheden*, gelyk ze genaamd worden, op te lossen, heeft grooten ondienst gedaan aan de zaak van CHRISTUS, van de dagen der *Gnostiken* af, tot de *Schoolsche Godgeleerden* van onzen tyd.

De woorden, *Rantsoen* en *Vrykooping*, worden door onzen Heer en door de Apostelen vaak gebruikt als Zinnebeelden, om de wyze der Verzoening, door CHRISTUS te wege gebragt, op te helderen. De Duivel komt ons in de Schriftuur voor als de *Vorst* en de *God* deezer Wereld, in vyandschap met den GOD des Hemels, en tegen hem gestaadig kryg voerende. De Mensch was oorspronglyk geschikt om een *Onderdaan* te weezen van GOD, die hem schiep; maar, door het verderf zyner Natuure, door den Val, is hy een *Gevangenen* der Zonde en des Satans geworden, —— gebonden in banden van elende, zittende in de duisternisse en de schaduwe des doods. Door het lyden en den dood van CHRISTUS is de mensch uit die Gevangenis verlost. Nu worden, onder de Kinderen der Menschen, de Gevangenen *gerantsoeneerd* en verlost van de onderhoorigheid aan die Magt, welke ze gevangen hieldt, hersteld tot hunne voorige vryheid, en wedergebragt onder dien Vorst, wiens natuurlyke Onderdaanen zy waren. Zy zyn vrygekogt of gerantsoeneerd door eene somme gelds, betaald aan die Magt, welke den gevangenen in bewaaring hadt, en deeze is de prys zyner vryheid. Ongerymd is het te veronderstellen, dat deeze Losprys betaald worde aan zyn eigen Vorst, die hem noch gevangen houdt, noch gevangen wenscht te houden, maar als zyn eigen ontvangt. —— In toespeeling op dit gebruik onder de Menschen, worden de *Christenen* gezegd van de Magt des Satans GODE vrygekogt te zyn;

zyn; zy zyn GODE gekogt door het Bloed van CHRISTUS, verlost van de Magt der *Duisternisse*, van de ketenen der verderfenisse, en overgevoerd in de heerlyke Vryheid van GODS Kinderen. Doch de *Christenen* zyn niet vrygekogt door verderflyke dingen, als *Zilver* of *Goud*, maar door het kostlyk Bloed van CHRISTUS, die zich tot een *Rantsoen* voor allen gegeeven heeft. —— Hier eindigt het Zinnebeeld, en alles wat het bedoelt komt hier op neder, om ons af te schetzen, —— den Staat, waar in wy ons van natuure bevinden, —— onze Verlossing door CHRISTUS, --- ons wederkeeren tot GOD. Door dit treffend en gemeenzaam Zinnebeeld stellen de Apostelen, de Genade van GOD, de Menschliefde van CHRISTUS, en de verpligtingen van de vrygekogten des Heeren, in een helder daglicht.

De beroemde Schryver, van de Zamenspraaken tusschen THERON en ASPASIO, voert een der Spreekeren in, eene tegenwerping bybrengende, tegen de Leer der Vrykoopinge; zeggende, dat, indien het Bloed van CHRISTUS het Rantsoen of de Losprys was, CHRISTUS het Rantsoen (zyn Leeven) moest betaalen aan den Duivel, die de Zondaars gevangen genomen hadt. Het antwoord, daar op gegeeven, luidt, „ Het Rantsoen werd GODE „ betaald: dewyl de bekentenis der Heiligen in het Licht „ is. *Gy hebt ons* GODE *gekogt* (§)! —— De tegenwerping is zeker dwaas, doch het daar op gegeeven antwoord onvoldoende. De Heiligen zyn, in de daad, de vrygekogten; zy zyn ook Hem gekogt, die hun oorspronglyk naar zynen beelde schiep: — met andere woorden, zy zyn *wederom* de *zynen* geworden. Maar dit is geen antwoord op de zwaarigheid, deeze betreft den Aanneemer der vrygekogte Persoonen niet; maar wie, volgens *het beloop des Zinnebeelds*, de Ontvanger moest weezen van den Prys, te hunner Vrykoopinge betaald? Wil men het Zinnebeeld doorzetten, de ingebragte zwaarigheid kan niet ontweeken worden.

Maar de Leerstellingen des *Christendoms* zyn niet gegrond op Zinnebeelden; maar de Zinnebeelden worden gebruikt om die Leerstellingen op te helderen. En, in zodanige opehelderingen is het geenzins noodig, dat de gelykenis in alle byzonderheden doorgaa, en dit Zinnebeeld

(§) THERON en ASPASIO. *Derde Zamenspraak.*

beeld hier niet verder toepasselyk. Het oogmerk, waar toe dit Zinnebeeld wordt aangevoerd, is niet om ons de wyze te leeraaren, op welke GOD handelt, tot handhaaving zyner Regtvaardigheid; maar in de Menschen aan te wyzen, welke verpligtingen de Menschen aan CHRISTUS hebben: aan dit einde beantwoordt het Zinnebeeld volkomen, zonder voorts in elke byzonderheid te passen (†).

Wanneer de Apostelen het Zinnebeeld veranderen, en, in stede van Gevangenen door geweld genomen, en tegen hun wil vast gehouden, het Menschdom verbeelden als Wederspannigen tegen hun wettig Opperhoofd, als vrywillige Overloopers tot den vyand, bedienen zy zich van het woord *Verzoening*, en laaten dat van *Vrykooping* vaaren. Het Bloed van CHRISTUS is dan de *Prys* der *Verlossing* niet; maar de *Verzoening* voor hun Opstand; en dus worden wy met GOD *verzoend* door den dood zyns Zoons, door wien wy de *Verzoening* verkreegen hebben. Zy, die eertyds van GOD vervreemd en zyne *vyanden* waren, door 't verstand in de booze werken, zyn zy *verzoend* in het lichaam zyns vleesches, door den dood. — De vernedering, het lyden, en de dood van CHRISTUS, God en Mensch, zyn zo ongemeen, in zich zelven beschouwd, en van zulk een gewigt, dat men zich niet behoeve te verwonderen, dat de uitwerkzels, voor zo verre zy het Menschdom betreffen, met eene groote verscheidenheid van de treffendste Zinnebeelden worden voorgesteld. Dan, het is geen wonder, dat de Heilige Bladeren zwygen van de betrekking, welke zy hebben op de Godlyke Eigenschappen, of de deelen van GODS Zedelyk Bestuur, aan ons onbekend. Misschien ontbreeken wy geheel de denkbeelden, noodig om zelfs een weinig te verstaan van de dingen, waar in de Engelen begeeren in te zien.

Behalven door Zinnebeelden, tragten de Heilige Schryvers ons een gedeeltlyk denkbeeld te verschaffen van de dingen der andere Wereld, dat is, door ze ontkennende voor

(†) De Verklaarders der Schriftuure behooren zeer omzigtig te weezen, om, uit eene Gelykenis of Zinnebeeld, geene andere Leere, af te leiden, dan 'er baarblykelyk in ligt opgesloten. Zonder deeze voorzorge te gebruiken, kunnen, gelyk zo dikwyls gedaan is, de ongerymdste begrippen uit deeze gedeelten der Heilige Schrift ontleend worden.

voor te draagen, ons niet zeggende, *hoedanig ze zyn*, maar *hoedanig zy niet zyn*. Zo leezen wy, *dat de Dooden onverderflyk zullen worden opgewekt*; dat is, niet, gelyk tegenwoordig, aan ontbinding onderhevig. — *Dat dit Sterflyke de Onsterflykheid moet aandoen*. — Dat wy *zullen veranderd worden*, vinden wy vermeld; maar wat de natuur deezer veranderinge is, of, op welk eene wyze onze sterflyke Lichaamen onsterflyk en onverderflyk zullen gemaakt worden, is in 't duister gelaaten.

't Geen wy gezegd hebben, in deeze Proeve, geeft ons een gepast antwoord aan de hand, op het zeggen der geenen, die beweeren, dat 'er geen Verborgenheden in den Godsdienst kunnen weezen. Of wy verstaan, is hunne taal, deeze Voorstellen, of wy verstaan ze niet. Indien wy ze verstaan, zyn het niet langer Verborgenheden; verstaan wy ze niet, dan verschaffen zy geen voorwerp aan 't verstand; ze zyn voor ons van geene betekenis; hy, die ze ons voordraagt, spreekt voor ons als een Barbaar, in eene onbekende taale. —— Dan, deeze optelling is onvolkomen: wy kunnen een Voorstel noch volkomen verstaan, noch 'er ten vollen onkundig van weezen: wy kunnen 'er een gedeelte van begrypen; en hebben, in deeze Prove, gezien twee wyzen van eene gedeeltlyk medegedeelde kennis, of door *Zinnebeelden*, of door eene *Ontkennende wyze* van voorstellen. Maar, behalven dit, alle algemeene denkbeelden (gevormd door aftrekking van de byzondere, die alleen volkomen zyn,) kunnen niet anders dan onvolkomen weezen; nogthans maaken wy 'er in zaaken des gemeenen Leevens geene zwaarigheden tegen. Wy verstaan wat 'er gemeend wordt door een Staat van Geluk, en een Staat van Elende, schoon wy geen denkbeeld hebben, waarin dat Geluk of die Elende gelegen is; noch geene byzondere denkbeelden van dien Staat in 't geheel bezitten. Wanneer wy gelooven, gelooven wy alleen zo veel als wy verstaan, niets meer: doch bemerken menigmaal, dat het geen wy verstaan, zeer nauw verbonden is met veel meer, 't welk wy *niet* verstaan. Dus gelooven wy, dat GOD de Wereld schiep. Dat is, wy gelooven dat de Wereld zich zelve niet voortbragt; dat 'er een tyd was, waar in de Wereld, en geene stoffe van eenige soort, bestondt: en wy weeten dat de Wereld nu bestaat. Dus veel verstaan wy; maar hoe, of op welk eene wyze, de Wereld, toen 'er niets stoflyks was, gemaakt is, begrypen wy niet. Het te-

tegenwoordig bestaan der Wereld, 't welk wy weeten, is, derhalven, nauw verbonden met de daad der Scheppinge, welke wy niet begrypen (**). En zo veel van dit stuk, betreffende den oorsprong der Wereld, als wy dus kunnen verstaan, is alles wat wy voor tegenwoordig behoeven te weeten. En van zeer veel aangelegenheids is dat klein stukske der zaake, wegens eene andere Wereld, ons alleen door Zinnebeelden, en door Ontkennende wyzen van voordraagen, medegedeeld.

(**) Wy leezen, *dat* GOD *sprak, daar zy Licht, en 'er werd Licht, dus sprak Hy en het was 'er, dat Hy geboodt en het stondt 'er.* Dit is blykbaar eene zinnebeeldige voordragt: doch zulk eene, als ons het verheevensd denkbeeld schenkt van GODS Alvermogen! De werken der Menschen worden niet dan met arbeid en moeite, volbragt. en vorderen tyd. Zodanig is het (naar die zinnebeeldige voorstelling,) met de Werken van GOD niet gelegen. Regtmaatig, derhalven, is het besluit, *Dat de gansche Aarde den* HEERE *vreeze; dat alle de Inwooners der Aarde voor hem beeven!*

WAARNEEMING WEGENS HET NUTTIG GEBRUIK VAN DEN BRAAK-WYNSTEEN IN DEN KINKHOEST.

*Door * * * M. D.*

Wat ook de oorzaak, en waar ook de zitplaats van den Kinkhoest, zyn moge, zo is het nogthans eene door de ondervinding genoegzaam bevestigde waarheid, dat alle slym verdunnende middelen eene heilzaame uitwerking in deeze Ziekte hebben, en dat zelf de zagte braakingverwekkende middelen, onder de meest beroemde Geneesmiddelen, den eersten rang verdienen. —— De *Ipecacuanha*, de *Kermes*, het *Sulphur. aurat. Antimon.* zyn het, die men tot dat oogmerk te recht heeft aangepreezen; —— doch, wegens het gebruik van den Braak-Wynsteen, vindt men minder Waarneemingen, en nogthans is het een middel, dat, in kleine giften, tot het bedoelde oogmerk het allergeschiktst is, en zeer gemakkelyk den kinderen kan toegediend worden. Ik heb, by den thans zo algemeen heerschenden Kinkhoest, zeer dikwyls van dit middel, in water ontbonden, gebruik gemaakt, en ik heb daar van zulke uitmuntende uitwerkingen gezien, dat ik my aangespoord hebbe gevonden, myne Kunst-

Kunstgenooten tot eene nadere beproevinge aan te moedigen. —— Dit toch is het eenige en waare middel, om den aart deezer hartnekkige Ziekte meer en meer te leeren kennen, en de beste Geneeswyze, waaraan het tot nog toe ontbreekt, uit te vinden.

BRIEF VAN DEN HEER CARMOY, DOCTOR IN DE MEDICYNEN, TE PARAY-LE MONIAL, IN BOURGOGNE, CORRESPONDENT VAN DE ACADEMIE TE DYON, AAN DEN MARQUIS DE VICHY, OVER DEN OPKLIMMENDEN BLIXEM.

(*Journal de Physique.*)

Paray-le Monial, 20 Oct. 1787.

Staa my toe, myn Heer, dat ik u in uw eenzaam verblyf ftoore. De laatfte keer, dat ik u verliet, vond ik u doordrongen van verwondering, over het fchrikbaarend, maar grootsch, vertoon, waar in het Onweer, 't welk op onze Velden, en in onze Wyngaarden, zo veel ramps hadt aangebragt. Ik laat u hier toekomen twee Waarneemingen, door my met alle nauwkeurigheid gedaan, en waarin gy zeker belang zult ftellen.

Langen tyd heeft men gedagt, dat de Blixem alleen uit de wolken op aarde neder fchoot, 't is niet dan zeer onlangs, dat men waargenomen heeft, hoe de Blixem somtyds van de aarde na de wolken den weg nam. Niets is 'er in dit verfchynzel, dan 't geen zeer wel ftrookt met de beginzelen der Electriciteit. De Heeren CHAPPE, CASSINI, PRUNELAY, en anderen, hebben desaangaande beflisfende Waarneemingen medegedeeld: de twee, welke deeze Brief zal bevatten, vermeerderen dit getal.

Ik bevond my in den voorleden Zomer te *Tancon*, een Dorp, in *Beaujolois*, waar, eenige dagen te vooren, een Perfoon, die zich onder een Boom vervoegd had, door 't Onweer getroffen, dood was nedergeftort; zyne Kleederen waren in ftukken gefcheurd, zo waren ook die van zyn Makker, die onder denzelfden Boom een fchuilplaats gezogt hadt, doch 'er afkwam met eene kortftondige bedwelming. Hunne hairen waren van 't hoofd gerukt, en zaten boven in den Boom. Een yzeren band, die ter hegting van den holsblok, van een hunner, diende, werd

werd tot een hoogen tak, van denzelfden Boom, opgevoerd, en hing 'er aan.

In den grond, onder een Boom, op een afstand, tusschen de drie en vier voeten, van den Boom, waar onder de een zo ongelukkig zyn einde vondt, en de ander bedwelmd werd, bespeurde ik een rond gat, breed na boven, en vernauwende in de gedaante van een tregter. Eenige voeten van beneden was de buitenste boomschors weggenomen, de binnenste van onderen na boven opgeligt, niet in groote strooken, maar by kleine afdeelingen als gefazeld. Ter zyde stondt de Boom, onder welken het ongeluk deeze lieden trof. Hunne Kleederen, in kleine stukjes gescheurd, lagen rondsom die Boomen gespreid. Een zyden Halsdoek, dien de een aan hadt, was alleen van de vernieling uitgezonderd. Het onderste gedeelte van dien Boom hadt geen letzel, hoegenaamd: doch, op de hoogte van tien voeten was de Bast weggenomen, en hadt de Boom zelve vry groote tekens van beschadiging. Een groot getal lange splinters, van beneden na boven gespleeten, hingen aan de bovenste gedeelten van den Stam vast. De Bladeren waren aan den eenen kant geschroeid, aan den anderen stonden ze in volmaakte frisheid.

Gemaklyk viel het den loop des Blixems, in dit geval, te volgen. Dezelve is, aan den voet des eerstgemelden Booms, uit den grond gekomen door den even gemelden tregter; van daar opryzende, nam dezelve den Schors weg; vervolgens ter hoogte van drie of vier voeten gekomen, verliet hy dien Boom, en trof de twee Lieden, onder den naby staanden zich verschuilende, doodde de een, bedwelmde den ander, scheurde hunne kleederen in stukken, voerde hun hoofdhair en den yzeren band boven in den Boom, beroofde dien van den Bast, en nam 'er in 't opklimmen stukken uit mede, ligtte de splinters op, die, gelyk derzelver stand uitwyst, alleen van beneden na boven gerukt waren. Eindelyk trof dezelve de Bladen, die zich geheel verschroeid vertoonden, en vervoegde zich tot de wolk, welke deezen Blixemslag hadt aangetrokken. —— Ik had vergeeten u te melden, dat, eenige oogenblikken te vooren, de Donderslag, die kort en schor geweest was, met een zeer zwaaren slag, zich hadt doen hooren. Zou dit een onderscheidend kenmerk weezen eens Opklimmenden Blixems? Zou de eerste slag

de

de Wolk van Electrieke ſtof ontlast; en de tweede dezelve daar aan weder gegeeven hebben?

De gewoonte, van den Blixem uit de Wolken te zien komen, de diepe onkunde, waar in men verkeerde, ten opzigte van de Electriciteit, en de gelykaartigheid van den Blixem met dezelve, en de ſtelzels, gevormd wegens de oorzaaken van dit verſchriklyk verſchynzel, moesten eigenaartig het denkbeeld, dat dezelve ook van beneden opklom, verminderen: doch, naa dat men den loop der Electrike ſtoffe kent, heeft dit verſchynzel niets vreemds. Zints langen tyd heeft men Waarneemingen gehad, die ons tot die waarheid hadden behooren op te leiden. In de uitbarſtingen van den *Veſuvius* en de *Ethna*, ziet men ſtroomen Electrike ſtoffe uit den mond dier vuurbraakende Bergen komen, in de wolkkolom, die zich boven de openingen verheft, dwarlen, uitſchieten, en op de naby zynde lichaamen de gewoone uitwerkzels van den Blixem veroorzaaken. De Ridder HAMILTON geeft hier van getuigenis in de beſchryvingen, door hem van de uitbarſtingen dier Vuurbergen gegeeven (*).

De tweede Waarneeming, welke ik u heb mede te deelen, betreft u in eigen Perſoon, en allen, die zich met het doen van Electriſche Proeven bezig houden; zy zal u leeren geene Proefneemingen te doen, ten tyde dat 'er Onweer in de lugt is, bovenal niet als het dondert.

Op den elfden van October, deezes jaars 1787, was de lugt zeer ontſteld. Myne Electriſeer-Machine hadt men eenige ſlagen gedraaid, ik had uit de eerſte Conductor een vonk getrokken, die dezelve voor een goed deel van de laading moet ontlast hebben. Wy bevonden ons met een talryk gezelſchap in de kamer. Eenige oogenblikken daar naa ontdekten wy op de groote Conductor, die vyf en twintig vierkante voeten oppervlakte hebbe, een Electriek licht, vergezeld van eene vry ſterke uitbarſting, en op 't zelfde tydſtip een zwaaren Donderſlag.

Gy weet, dat myn Electriſche Toeſtel zeer van alles afgeſcheiden ſtaat, geen lichaam is zo naby, dat het 'er een vonk uit kan haalen; het eenige dat het thans kon doen, was de knop van de Electrometer, een duim van den eerſten Conductor geplaatst, en vyf of zes voeten be-

(*) Men ſlaa hier over naa, de *Waarneemingen over de Vuurbergen van den Ridder* HAMILTON, by den Boekverkooper YNTEMA, in den jaare 1784, uitgegeeven.

beneden de groote Conductors. Uit deeze kwam een groote uitbarsting van zelve. De Vonk ging niet na de aarde, de algemeene verzamelplaats: dewyl het eenig lichaam, 't welk dezelve daar zou hebben kunnen brengen, die niet aantrok. Zy schoot, derhalven, in de Lugt. Wel sterk moet zy derwaards gelokt weezen door een lichaam, ten opzigte van myn Conductor, min geëlectriseerd.

De Donderslag, die op 't zelfde oogenblik zich liet hooren, hadt een al te rechtstreeksche betrekking tot het Verschynzel, waar van ik spreek, om niet te gelooven, dat de wolk, die boven myn Toestel zich bevondt, het negatif Geëlectriseerde Lichaam was, 't welk de zoo verbaazende Uitbarsting veroorzaakte, als ook den Donderslag, die dezelve onmiddelyk vergezelde.

Indien de Toestel der Electriciteit volkomen gelaaden geweest, en iemand zich binnen 't bereik daar van bevonden hadt, hem zou het lot van den ongelukkigen RICHMAN hebben kunnen wedervaaren. De Vonk, uit den Conductor getrokken, zou de Blixemstof, van beneden opkomende, hebben kunnen bepaalen, om den weg te neemen door den Persoon, die de gemeenschap vormde. —— 't Is waar, 'er moet veel zamenloopen, om dit ongeluk te doen plaats grypen; doch de mogelykheid is 'er: laat, derhalven, vervolgens, alle Proefneemingen met de Electriciteit staan, ten tyde van Onweer; dit is de raad van iemand, die u de opregtste genegenheid toedraagt, en de eer heeft te zyn, enz.

SCHETS EENER PROEVE, OVER HET OPKLIMMEN DER DAMPEN. *Door* ALEXANDER EASON, *M. D.*

(Uit *The Memoires of the Literary and Philosophical Society of Manchester.*)

Tegen het onlangs aangenomen bespiegelend Stelzel, dat Damp niets anders is dan eene waare *Chimische Ontbinding* des Waters in de Lugt, brengt Dr. EASON met regt in, —— dat de uitdamping plaats heeft in 't Lugtledige, — dat, volgens dit beginzel, de Wolken niet zwaarder konden weezen dan de Lugt zelve, en dus tot geene hoogte in den Dampkring opgehouden worden, — dat wy geen Regen zouden kunnen hebben, of de

Lugt

Lugt zou overlaaden moeten zyn met Water, en alleen dat geen nederstorten, 't welk het in de ontbinding niet kon ophouden, — dat, schoon de Hitte zeer veel toebrenge, om Water in Damp te veranderen, die, weder door Koude verdikt, het Water, nogthans, van zichzelven uitwaasfemt, en in de Lugt blyft hangen, in het koudste Weer.

Van alle deeze Verschynzelen, die zo langen tyd de Wysgeeren zwaarigheid baarden, heeft Dr. EASON eene vry voldoende verklaaring gegeeven. Hette is de groote oorzaak, waar door Water in Damp veranderd wordt; deeze Damp bevindt men 1800 maalen ligter dan onze Lugt, en moet, derhalven, opklimmen, tot dezelve kome in een gedeelte des Dampkrings van dezelfde digtheid. De Hette moet in deeze bewerking niet aangemerkt worden als een oorzaak, die voor een tyd werkt; een gedeelte daar van komt in de Chimische verbintenis met het Water, weezenlyk behoorende tot het vormen van den Damp; en de waterdeeltjes worden verhinderd zich van deeze verborgene Hette af te scheiden, door de Electriciteit des Dampkrings: want de proeven wyzen het uit, dat de Electriciteit aan dezelve een wegstootende kragt, ten opzigte van elkander, mededeelt; dat deeze de Uitwaasfeming verhaast, en dat de Dampkring ten allen tyde geëlectriseerd is, niet minder by nagt dan over dag, sterker in vriezend dan in warm weer, en in hooge dan in laage plaatzen, zo sterk by de oppervlakte der Aarde, in koude Gewesten, als op groote hoogten in warme. — Het schynt eene wyze voorzorg der Natuure, dat de Electrische Stoffe, in koude Lugtstreeken, zich digt aan 's aardryks oppervlakte vertoone, om den Damp, die anderzins door de Koude verdikt zou worden, te doen opklimmen en op te houden: daar, in warme Gewesten, de Hette der Aarde genoegzaam is, om de Dampen tot eene groote hoogte op te voeren, die vervolgens, door de Electrische stoffe, in de hoogere Lugtgewesten nog hooger klimmen. Dit is mogelyk de oorzaak, waarom, in warme Lugtstreeken, de Lugt zo klaar is en doorschynend. Deeze bespiegeling wordt onderschraagd door Waarneemingen op het vallen des Regens. Twee Wolken, die gelyke Electrische stoffe bezitten, stooten elkander af; doch zyn de Electrische stoffe verschillend, trekken zy elkander aan, en loopen zamen; het evenwigt wordt hersteld, en de kragt, die ze ophieldt, vernietigd. Een

Wolk,

Wolk, over een hoog gebouw of een berg gaande, kan desgelyks van haare Electriciteit beroofd worden, met of zonder Donder: van hier zyn de Donderbuyen, in 't gebergte, zo dikwyls aan eene kleine plaats bepaald.

Uit dit alles leidt Dr. EASON af, dat 'er geen Werktuig kan vervaardigd worden, om de hoeveelheid van de Vogtigheid der Lugt te bepaalen; alles wat men van een Hygrometer kan of mag verwagten, is, dat dezelve aanwyze, of de Lugt in eene gesteltenisse is, om de Vogtigheid op te houden of los te laaten. In blykbaar droog Weer kan dezelve Regen aanwyzen, en wanneer het daadlyk Regent op droog Weer staan. Te deezer oorzaake is het, dat de vloersteenen en gladde zelfstandigheden dikwyls vogtig uitgeslaagen zyn in droog warm Weer (het duidt aan, dat de Lugt in eene gesteltenisse is om vogt uit te laaten); ook zullen die zelfde lichaamen zich menigmaalen droog vertoonen, ten tyde dat het regent.

Nevels worden voortgebragt door twee oorzaaken, zo verschillend als derzelver uitwerkzels verscheiden zyn. —— *Voor eerst.* Door eene *Nedervalling* van Regen in zeer kleine deeltjes: in dit geval is de Lugt vogtig, maakt de kleederen der geenen, die 'er in gaan, nat, de straatsteenen *enz.* worden met vogt bedekt, 't geen 'er zomtyds in groote druppels by neer loopt. —— *Ten anderen.* Door eene *Opslurping* van vogt, wanneer de Lugt te droog is. Dit laatste geval is maar al te wel bekend, aan de bewoonderen der Zeekust van *Fifeshire*, die, geduurende de Zomermaanden, dikwyls gelegenheid hebben, om een Nevel in den namiddag waar te neemen, die, de *Frith* van *Forth* opgaande, met een droogmaakenden Oostenwind, menigmaal de Boomen en Kruiden zengt, en daarom, schoon in eene geringe maate, gelykt na de *Harmattan*, in het opdroogen van den grond, en het berooven des groeienden Ryks van de noodige vogtigheid (*).

(*) Zie een *Berigt van den* Harmattan, *een zonderlingen wind in* Africa, door MATTHEW DOBSON, M. D. F. R. S. in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.*, IV D. 2de Stuk, bl. 487.

NATUURKUNDIGE PROEVE OVER DE GROEIJING DER PLANT- EN BOOMGEWASSEN.

DOOR

PIETER VAN AKEN,

A. L. M. & Phil. Doctor te Leyden.

De trap van warmte, in den dampkring toe- en afnemende, levert 's jaarlyks veranderingen in de Plant- en Boomgewasfen op, die, als 't ware, de Saifoenen van Lente, Zomer, Herfst en Winter bepalen. Eene overeenftemmende betrekking, tusfchen de warmte en het Ryk der groeijing, fchynt, derhalven, ontegenzeggelyk: volgde zy den loop der Zon in de Ecliptica, dan zou zy altoos regelmatig voorkomen; doch geftadig verbysterd wordende door verfchillende winden, die uit tegenftrydige ftreken blazen, komt zy in alle Jaargetyden zeer onregelmatig te voorfchyn: over 't geheel kan de warmte, echter, als een vereischte worden aangemerkt, zoo noodzakelyk voor de groeijing, dat zy voor eene der voornaamfte oorzaken derzelve te houden zy, als zonder welke geene groeijing kan plaats hebben. Dewyl zy nochtans op Planten en Boomgewasfen, van verfchillende foorten, werkt, zal zy de groeijing onder verfchillende gedaantens doen voorkomen. Om dan hare hoedanigheden te leeren kennen, word 'er vereischt, dat men zyne aandacht vestige op het maakzel der Plant- en Boomgewasfen, mitsgaders op derzelver inwendige deelen, die als zoo veele werktuigen zyn, om, door middel der warmte, de groeijing ieder in zyn foort te veroorzaken. Ons beftek laat niet toe, in de verfchillende zamenftellingen der byzondere foorten uit te weiden: en dewyl wy ons tot het Phyfifche bepalen, zullen wy ons oogmerk genoegzaam bereiken, byaldien wy ons by het algemeene houden, en daar uit gevolgen afleiden, die met de ondervinding ftrooken, en voor den waarnemer zichtbaar zyn.

Gemeenlyk verdeelt men de Plant- en Boomgewasfen in deze volgende deelen: 1. in Wortels, 2. den Steel, 3. den Stam, 4. de Takken met hunne botten, 5. de Bladeren, 6. de Bloemen, 7. de Vruchten, en 8. de Zaden.

den. Alle deze deelen zullen wy thans niet doorloopen, maar, om aan ons onderwerp te voldoen, voor ditmaal alleenlyk de werktuigjes aanstippen, die, door middel der warmte, in de Wortels, Steel, Stam en Takken, der Plant- en Boomgewasfen, de groeijing veroorzaken.

Alle Wortels, hoe genaamd, van hun begin tot aan hun uiteinde, dat is, van den Steel der Planten, of den Stam der Boomen, tot op de kleenfte uiteindens der vezeltjes, worden aan alle derzelver zyden met een bast bedekt. Deze is zeer dun, en groeit om de geringste vezeltjes: op zyn allerdikfte is hy doorgaans, alwaar de Wortel het allerdichtfte by de Steel is, als mede in den Stam der Boomen. In de Plantgewasfen vervat hy een *meditullium*, begaafd met vezelen, van een verfchillend foort en maakzel: maar in de Boomgewasfen hangt 'er een binnenbast, tusfchen den buitenbast en de binnenfte zelfftandigheid. De buitenfte zelfftandigheid is in de Plantgewasfen zagter, en in hoeveelheid grooter, dan het *meditullium*, dewyl zy aan alle zyden de middelftof omvat. Zy beftaat uit veele vezeltjes, vaatjes, of kleine kamertjes, nevens den ander gefteld, en horizontaals wyze geplaatst; binnen welke de meeste horizontale vaatjes afloopen, doorgaans ftraalswyze, even gelyk de ftralen uit het middelpunt eens cirkels op deszelfs omtrek. Deze vaatjes doorbooren den bast, maken hem poreus, waar door het vochtige voedzel uit de aarde word ingeflorpt, of uitgewaasfemd: MALPIGHIUS noemt ze *tracheæ*. In Plantgewasfen beftaat de binnenfte middelftof des wortels uit langwerpige vaatjes, niet wiskunftig recht, maar een weinig bultachtig, tusfchen welke zich redelyk ruime kamertjes bevinden; waarfchynelyk om de voedende fappen uit den Steel na den Wortel te doen nederdalen. In Boomgewasfen vind men een bastje en een bast: het bastje beftaat uit zeer kleine gecoleurde vaatjes, die van eene conifche gedaante zyn, en volgens hunne lengte voortloopen, uit een wyder voetfteun, tot een klein open fpitsje aan de buitenzyde. De bast is in de Boomgewasfen doorgaans zacht, fapachtig, en groen: hy word harder, hoe meer hy het hout nadert: het doorgaans groene deel beftaat uit een oneindig getal van groote *vesiculæ*, of blaasjes, en kleener, die een groen vocht in zich bevatten, en in eene horizontale ftrekking, als 't ware, naast den ander geplaatst zyn. In het ander deel van den bast, daar onder begrepen, doet zich een wyd uitgebreid

breid net op, bestaande in wydte en breedte uit buisjes, die wyd en yl aan den ander gehecht zyn, en langs verscheide richtingen loopen, die onder den ander ongelyke perken bevatten. Aan deze buisjes hangen kleine *vesiculæ*, veel grooter, echter, dan de *vesiculæ* van het bastje. In het volgende deel van den bast vertoonen zich horizontale ryen van *vesiculæ*, als mede *fibræ*, welke holle vaatjes zyn, die na boven, dan wederom onder, deze *vesiculæ* loopen, ja zomtyds zich om dezelve rond strengelen. De benedenste oppervlakte van den bast, die aan het hout gehecht word, word uit dikke bondeltjes van *fibræ*, of vezeltjes, te zamen gesteld, die, door sappen opgezwollen, uit en in den ander loopen; en gevolgelyk *insulæ*, of vlakke uithammen, maken, die door verscheide sprongen en reeten met den ander gemeenschap hebben. Hier ontmoet men vaten, van een verschillend soort, die deels door het groene deel van den bast loopen, en deels uit grooter vaten te zamengesteld zyn, die in eene andere strekking loopen. Het eerste soort bevat een gecoleurd vocht, en schynt dus ter voeding van den bast geschikt te zyn: het tweede soort heeft maar een kleenen voorraad van deze vaten: het derde loopt door den geheelen bast, en schynt de vochten van het toppunt tot den wortel des Booms te brengen. In zagter Plantgewassen omvat de bast den Steel; in Boomgewassen den Stam. In den Steel der Plantgewassen ontdekt men zeer groote holligheden, onder de gedaante van zeer ruime pypjes: dit heeft in de Steelen der Hyacinthen plaats, als mede, naar de Waarneemingen van den Hoogleeraar MUSSCHENBROEK, in de Ackeley, of *Aquilegia flore rubro*; in welke zich daarenboven, aan alle zyden, in den omtrek puntjes vertoonen, negen in getale, wit, en harder, dan de andere zelfstandigheid, in welke men zeer veele harde vezeltjes kan ontdekken. Deze worden omvangen door een groenachtig lichaampje, dermate hard, dat men 'er niets in onderscheiden kan. Tusschen deze harde en groenachtige zelfstandigheid, die de geheele tusschenwydte vervult, ziet men nog eene andere vezelachtige zelfstandigheid, deels bladwyze, deels poreus, behalven eene andere vesiculare zelfstandigheid tusschen de lichamen, zoo even beschreven. Om dit alles voor het oog zichtbaar te maken, is het niet ondienstig te melden, dat men den Steel met een zeer scherp mesje overdwarsch moet doorsnyden, daar na een zeer dun schyfje van dezelve afneemen

men (dewyl het zeer dun moet zyn, moet men dit by verſcheide herhalingen beproeven); daar na moet men het in de Zon te droogen leggen, om het groene ſap, dat in de Steelen huisvest, te doen uitwaasſemen, dewyl de vaten zich als dan beter vertoonen: dit volbracht zynde, moet men het door een vergrootglas, dat redelyk vergroot, onderzoeken, naderhand door een ander, hetwelk een weinig meer vergroot by beurten, tot dat het eindelyk door een vergrootglas, de voorwerpen op zyn aldersterktst vergrotende, bezichtigd word.

In de Boomgewasſen word de bast omvangen door een binnenbast, *Liber* genaamt, aan dezen *Liber* worden cirkels gezien, die den ander, als 't ware, gelykmiddelpuntig zyn: 's jaarlyks worden zy door nieuwe vermeerderd, die van den binnenbast gemaakt worden, aan den Stam vasthangen, en een nieuw gedeelte van denzelven uitmaken. —— In deze zyn *utriculi*, of vliezige zakjes, die, als in een bondeltje verzameld, als zoo veele ſtralen uit het merg voortloopen.

Uit ſoortgelyke *utriculi* en vaten beſtaat het hout van zeer veele Boomen, waar uit de verſchillende hardheid zynen oorſpronk neemt. En de ſtructuur der takken is dezelfde als die der ſtammen: zy nemen uit het merg haren oorſpronk; worden, door middel van gemelde cirkels, als in een langwerpig kokertje geſlooten, en zyn daar door machtig, om verbazende zwaartens te kunnen dragen.

Dit is een korte en algemeene ſchets van de ſtructuur der Planten en Boomgewasſen, zoo verre tot ons onderwerp dienſtig is. De warmte nu is eene der voornaamſte oorzaken, en een noodzakelyk vereischte, om de vaten en kamertjes met het nodige voorraad van ſappen op te vullen; die aldaar te bereiden, en ter plaatze, bekwaam voor de groeijing, over te brengen: door haar toe- of afnemen zal zy de gewoone Saiſoenen bepalen: de hoedanigheid en manier der groeijing zal zich daar uit ontwikkelen, en word uit de verſchillende ſtructuur der vaten begrepen.

1°. Planten, met zeer ruime kamertjes en vaatjes van voedend ſap voorzien, daarenboven bewegelyk, zullen, ter bereiking van hare natuurlyke gedaante, veel minder hitte nodig hebben dan andere, van een ſtrydig maakzel. Onderaardſche vuuren, gevoegd by een geringen trap van warmte in den dampkring, machtig om op denzelfden tyd

zeer

zeer kleene veranderingen in de Boomgewasſen voort te brengen, zullen tot dat einde genoegzaam zyn: daar een grooter trap van hette haar voorraad ligtelyk zal doen vervliegen, en hare voorgaande gedaante verdorren. Vertooningen van dien aart leveren ons 's jaarlyks op, de *Crocus*, *Hyacinthen*, *Tulpen*, *Ranonkels*, en ſoortgelyke Bloemgewasſen.

2°. Een gelyke graad van warmte gegeven zynde, zullen Boomen, van verſchillende ſoorten en maakzel, op eene ongelyke wys moeten groeijen.

(α) Boomen, die dikke en zeer in een gedrongen vaatjes hebben, zullen trager moeten groeijen dan zulke, die met ruimer vaatjes begaafd zyn, machtig om de voedende ſappen in grooter overvloed toe te voeren. De Wynſtok, b. v., zal veel eerder zyne takken moeten maken; dan een Peereboom, om dat, de lucht in denzelfden trap van warmte geſteld zynde, de vaatjes in een Peereboom veel dikker zyn: daar zal, van wegens de engte der vaten op denzelfden tyd, en onder denzelfden trap van warmte, zoo veel voedend ſap in de laatſten niet kunnen worden toegevoerd dan in de eerſten: welk verſchil desgelyks vernomen word in jonge en oude Boomen.

(β) Hoe langwerpiger de vaatjes zyn, des te beter zyn ze van natuure geſteld, om zonder tegenſtand de voedende ſappen naar boven te kunnen voeren.

Een Boom, die veele horizontale vaten heeft, en daarenboven door dikte ineen gedrongen is, zal op denzelfden tyd zoo ſchielyk niet kunnen groeijen, en meerder warmte nodig hebben dan een ander, die veele langwerpige en weinige horizontale vaten heeft. In den Wynſtok, alwaar byna alle vaatjes langwerpig, en weinige horizontaal, zyn, zal de groeijing onder denzelfden trap van warmte veel vaardiger en gemakkelyker moeten geſchieden dan in Peer- of Appelboomen, die veele horizontale vaatjes hebben.

(γ) Voeg hier by, dat de aantrekkende kracht in den eenen of anderen Boom grooter of kleiner is; en dat de voedende ſappen gevolglyk in het circuleeren daar door meerder of minder geholpen worden.

Om deze gevolgtrekkingen door de ondervinding te ſtaven, hebben wy, voor eenige jaren, onze Waarnemingen, in tweederlei ſoort van boomen, den Wynſtok en een Peereboom genomen, tegens eene en dezelfde ſchutting geplaatst zynde; op een tyd, wanneer de groeijing het

aanmerkelykste was, in de Lente, op het einde van de maand April, en geduurende de geheele maand Mey. Wy hebben de groeijing op denzelfden tyd, en onder denzelfden graad van warmte, zeer verschillende bevonden, gelyk uit het volgende tafeltje kan blyken.

De tyd der Waarn.			De groeijing der Peereboomen. Lengte der jonge takken.		De groeijing des Wynstoks. Lengte der ranken.
April	20	de jonge scheuten waren	3½ duim.	. .	1½ duim.
	30	. . . . . .	4 ——	. .	3 ——
May	1	. . . . . .	4½ ——	. .	3⅛ ——
	3	. . . . . .	5 ——	. .	3½ ——
	4	. . . . . .	5½ ——	. .	$3\frac{6}{8}$ ——
	5	. . . . . .	6 ——	. .	4½ ——
	7	. . . . . .	7 ——	. .	6 ——
	8	. . . . . .	7½ ——	. .	8½ ——
	10	. . . . . .	8⅕ ——	. .	11 ——
	11	. . . . . .	9 ——	. .	1 voet.
	12	. . . . . .	9½ ——	. .	1 voet 2½ d.
	14	. . . . . .	10 ——	. .	1 voet 4½ d.
	16	. . . . . .	10⅓ ——	. .	1 voet 5½ d.
	20	. . . . . .	11½ ——	.	1 voet 10 d.
	21	. . . . . .	1 voet.	. .	2 voet.
	24	byna op dezelfde grootte		.	2 voet 6½ d.
	26	. . . . . .	1 voet 1 d.	. .	3 voet.
	29	. . . . . .	1 voet 2 d.	. .	3 voet 9 d.
Juny	1	de Peereboome scheut op dezelfde grootte.			4 voet 4 d.

Uit deze Waarnemingen blykt wyders, dat de groei der Boomen niet gestadig is, maar op zekere tyden stil staat, wanneer de voorraad van voedend sap gebezigd is; wanneer zy eenigen tyd nodig hebben, en herstelling van krachten behoeven, om nieuwe op te doen. Even gelyk het dierlyk gestel, hebben zy ook de nachtrust nodig, en de winterslaap is hun met sommige dieren insgelyks eigen; daar benevens dient hun de afwisselende Zomerkoelte tot een hulpmiddel, om de tedere scheutjes tot hout te maaken. Veele Geleerden hebben om die reden zekere overeenkomst ontdekt, tusschen het maakzel der Boomgewassen en het dierlyk samenstel van 's menschen lichaam. Men ondervind, b. v. in het samenstel der levendige dieren, dat de vaten, ter vervoering van de lucht geschikt, zeer ruim zyn, gelykerwys de *aspera arteria*, be-

bestaande uit kraakbeenachtige stukjes, die, op den ander schulpswyze gelegt, met den ander vereenigd zyn: even zo zyn de *tracheæ*, in het groeijend ryk, vaten, die niet recht, maar, als 't ware, als *utriculi* op den ander gelegt zyn; die, om des te sterker en veerachtiger te zyn, met een kronkelachtigen band omwonden zyn: dit bandje schynt voor een muscul te dienen, het welk de vaten verwyden en vernauwen kan, naar vereisch van zaken.

3°. Dit dan als zeker vooronderfteld zynde, zeggen we, dat het een zeer hoogen trap van waarschynelykheid heeft, zoo 't al ten uiterste niet aannemelyk zy, dat de groeijing der Boomen door eene schommeling der *tracheæ* met de *vesiculæ* veroorzaakt word.

Het is zeker, uit proeven met een takje in luchtledig water onder het *recipient* genomen, dat de lucht in de vaten der Boomen in overvloed huisvest. Laat ons nu begrypen, dat eenige luchtbolletjes, in dusdanig eene *trachea*, hun verblyf hebben: door de warmte zullen zy dunner worden, en derhalven zal 'er in het pypje eene uitspanning komen. Het buisje zal door zyne veerkracht eene tegenwerking voortbrengen, en derhalven zal 'er in de randen van het buisje eene zekere schommeling veroorzaakt worden, even gelyk een bewogen snaar schommelingen veroorzaakt. De *tracheæ* toch kunnen zich niet verwyden, of de *vesiculæ* moeten enger worden; en wanneer de *tracheæ* enger worden, zullen de *vesiculæ* zich verwyden: derhalven zal deze schommeling der *tracheæ* aan de *vesiculæ* worden medegedeeld; die zullen derhalven hare sappen vermengen, bewegen, bereiden, en na boven dryven; latende eenen vryen toegang over voor sappen, die uit de beneden-wortels komen. Ter dier oorzake kunnen deze voedende sappen in Boomen, die zeer hoog zyn, worden opgevoerd, tot eene hoogte van honderd en meerder voeten. Dit komt met de ondervinding overeen, en verdryft de zwarigheid, waar aan men zich noodwendig blootstelt, wanneer men de groeijing der Boomen van de persing der buitenlucht wilde afleiden; dewyl zy als dan geene grooter hoogte dan van 32 voeten zouden kunnen bereiken.

Veele zaken zyn in het ryk der groeijing nog zeer duister: de schrandere MALPHIGIUS heeft het nut van ieder soort der vaten niet durven bepalen; en 't blyft nog onzeker, hoe de omloop der vochten zich wezentlyk bevind: of de zylingsche vaten alleenlyk ter uitwaasseming en

en opslorping van vochten geschikt zyn; dan of die nog tot een ander einde dienen, ter ontlasting namelyk van eenige overtollige zaken. Veele Geleerden hebben, in dit veld, hunne bespiegelingen, en vlytig onderzoek, door een zwarten nevel van onkunde bezwalmd gevonden; het zy ons des genoeg, in dit enge bestek, eenige weinige zaken voorgesteld te hebben, die mogelyk de aandacht waardig zyn; en den loffelyken yver, om het geschapene, ter eere van den menschlievenden en alwyzen Schepper te onderzoeken, kunnen opwekken.

LEEVENSSCHETS VAN DEN HEERE DE BUFFON.
Door den Heer G******, *Advocaat des Parlements.*

(*Journal de Paris.*)

„ Wy haasten ons, om, in ons *Mengelwerk*, eene „ Leevensschets te geeven van een Man, wiens „ Schriften, by aanhoudenheid, zo veel voorraads, die „ 't zelve ten cieraad strekten, opleverden. De Heer „ G****** stelt 'er ons toe in staat door eenen Brie- „ ve, aan de Schryveren van het *Journal de Paris* ge- „ zonden, welken wy hier mededeelen. In de hoop „ om, eerlang, iets breedvoerigers, te zyner gedagte- „ nisse, te mogen plaatzen."

MYNE HEEREN,

Een groot Man is gestorven; en uw Dagblad, doorgaans het eerste, waarin men de gedenkstukken van openbaare rouwe aantreft, zwygt. 't Schynt dat men zich nog niet durft verzekerd houden, wegens de daadlykheid van het verlies, 't welk de fraaije Letteren en de Weetenschappen geleden hebben, en dat men tyd noodig heeft, om zich toe te rusten tot het uitboezemen eener Lofspraake over den Heer DE BUFFON. Eerbiedwekkend is dit stilzwygen: 't zelve kan alleen uit bewondering hervoortkomen, en niemand zou het voegen, dit stilzwygen langer te bewaaren dan my. —— Maar staa toe aan iemand, die het geluk gehad heeft, om eenigen tyd in eenen zeer gemeenzaamen ommegang met den Heer DE BUFFON te leeven, die, van zyne kindschheid af,

aan hem verbonden geweest is, die nog met de meesten van diens Vrienden verbonden leeft, die, herhaalde keeren met hem, van *Parys* verwyderd, zich onthouden, en op zyn gemak hem waargenomen heeft, eenige gewigtige byzonderheden, tot het Leeven diens grooten Mans behoorende, mede te deelen.

Ik zal van zyne Werken en Schriften niet fpreeken; deeze zyn geheel de Wereld door bekend, geleezen, bewonderd: gepreezen door alle Academien en Geleerde Maatfchappyen, die het zich tot eene byzondere eere rekenden, hem onder haare Leden te mogen aanfchryven. Myn oogmerk ftrekt zich niet wyder, dan om u te onderhouden over eenige Leevensbyzonderheden, op verre na van geene zo algemeene bekendheid.

GEORGES LOUIS LE CLERC, Graave DE BUFFON, werd den zevenden van Herfstmaand, des Jaars MDCCVII, te *Montbard*, in *Bourgogne*, gebooren. De Heer LE CLERC, zyn Vader, was Raadsheer in het Parlement van *Dijon*; deeze hadt zyn Zoon tot dienzelfden rang gefchikt. Maar de Weetenfchappen namen zynen geest vroegtyds geheel in; en heeft nooit eenige andere Eerzugt hem beheerscht, dan om op dezelve zich geheel en al toe te leggen. In het Collegie van *Dijon* lag hy de gronden zyner kundigheden. Van natuure begaafd met een fterk geftel, een leevend en vuurig character, gevoelde hy een ongelooflyk groote drift tot den arbeid en tot uitfpanning. Van zyn vroegfte jaaren af, toen hy nog ter Schoole ging, was de Wiskunde zyne geliefkoosde Weetenfchap: en zyne zugt tot dezelve zo groot, dat hy de Beginzelen van *Euclides*, welke hy altoos by zich droeg, ten nauwen noode uit de handen kon leggen: 't gebeurde menigmaal, dat hy, met zyne makkers fpeelende, zich aan hun onttrok, in een hoek ging zitten, of in een laan alleen ging wandelen, om zyn geliefde Boek in te zien, en een Voorftél, welks oplosfing zyn geest bezig hieldt, te ontknoopen. —— Op zekeren dag, vervoerd door zyn verregaanden trek tot beweeging, klom hy op een tooren, en daalde van denzelven neder langs een touw met knoopen, de handen door het fchuuren langs het touw deerlyk bezeerende; dan hy voelde het niet, zo zeer was hy ingenomen met een Voorftel der Wiskunde, 't welk hy niet hadt kunnen begrypen, en op 't oogenblik, wanneer hy, op die ongemaklyke wyze nederdaalde, doorzag.

Deeze trekken, en veele andere soortgelyke, welke ik zou kunnen ophaalen, kundigen eenigzins aan, wat 'er van DE BUFFON zou worden. Een jonge Lord, KINGSTON geheeten, hieldt zich, met zyn Gouverneur, te *Dijon* op: deeze Gouverneur was een Man van groote bekwaamheid en verdiensten, hy kende den jongen Heer DE BUFFON, koesterde van hem de gunstigste gedagten, wilde de eer hebben, om in 't onderwys van een zo veel beloovend verstand te deelen, en stelde hem voor, met hem en zyn Kweekeling eene reis na *Italie* te doen. De Heer DE BUFFON was toen tusschen de negentien en twintig jaaren. 't Waren noch de schoone Standbeelden, noch de meesterstukken der Schilderkunst, die hem in *Italie* troffen. Hy was byziende, en kon door dit gebrek de helft niet smaaken van 't genoegen, 't welk andere Reizigers daar aantreffen. Maar *Italie* boodt hem, in andere opzigten, een tooneel aan, de opmerking van een aandagtig en verlicht waarneemer waardig; 't is van deeze Reis na *Italie* af, dat hy steeds het begin van zyn smaak voor de Natuurlyke Historie heeft gedagtekend.

In *Frankryk* wedergekeerd, begaf hy zich na *Angers*, vergezeld van den jongen Lord KINGSTON, en diens Gouverneur, om daar zyne Letteroefeningen voort te zetten. Hier kreeg hy, onder 't speelen, geschil met een Engelschman, zy werden handgemeen, hy wonde zyn Party, en moest *Angers* ruimen. *Parys* was daar op, eenigen tyd, de plaats zyns verblyfs, waar hy eenige Vertaalingen vervaardigde, onder andere, uit het *Latyn*, NEWTON over de *Fluxien*, en, uit het *Engelsch*, de *Groeijende Weegkunde van* HALES.

De verkeering, die hy met de *Engelschen* gehouden had, zyne doorkneede kunde van de meesten hunner Werken, boezemden hem eene begeerte in, om eene Reis na *Engeland* te doen: hy bleef 'er niet langer dan drie maanden. Meer reizen heeft de Heer DE BUFFON niet gedaan, en bereikte toen omtrent vyf en twintig jaaren.

Meerderjaarig geworden, kwam hy in 't bezit der Goederen, hem van 's Moeders zyde nagelaaten, omtrent driemaal honderd duizend Livres bedraagende. Ik gewaag van deeze byzonderheid, die, in den eersten opflage, onverschillig mag voorkomen, om gelegenheid te hebben van op te merken, dat, indien, over 't algemeen, ruime middelen de bekwaamheden van veele jonge Heeren doen slaapen, en de noodzaaklykheid, om zich

een

een bestaan te bezorgen, de zaaden van veele bekwaamheden ontwikkelden, die eigenste overvloed van schat, om zo te spreeken, de geestvermogens doet aanwassen en verdubbelt van zeldzaame Mannen, die, door zugt tot Vermaardheid aangevuurd, deeze alleen ten voorwerp hunner najaaginge stellen. —— VOLTAIRE was, even als DE BUFFON, in ruime leevensomstandigheden geplaatst, en die twee groote Mannen deezer Eeuwe zich aan den eenen kant ontheven vindende van alle die belemmeringen des Vernufts, welke een al te bekrompen staat bykans onvermydelyk medebrengt, hadden, aan den anderen kant, het vermogen, een Secretaris te houden, die hunne Werken overschreef, en alle vermoeiende naspeuringen deedt, 't geen hun arbeid aanmerkelyk bekortte; zy genooten, in deezer voege, beiden het genoegen, van zich geheel en al te kunnen overgeeven aan hunne geliefdste Onderwerpen, daar van nooit afgetrokken of verwyderd, door het lastige, en het verdrietige: zy konden, met één woord, dat geen uitvoeren, 't welk anderen misschien met het zelfde Vernuft, maar zonder dezelfde hulpmiddelen, niet zouden hebben kunnen doen, dan met een dubbel aantal jaaren leevens.

Men kan oordeelen, welk een verbaazende hulp men kan ontvangen van een kundig Secretaris, als men weet, hoe die van den Heer DE BUFFON verpligt was, dagelyks, tien uuren met hem te werken: deeze trek alleen wyst genoegzaam uit, met welk een drift hy zelve arbeidde. Deeze drift liep tot eene waarlyk onbegryplyke hoogte. De Heer DE BUFFON was een liefhebber van vermaak; hy bevondt zich gaarne in 't gezelschap van Dames: maar deeze begeerten waren alle ondergeschikt aan zyn zugt tot Letterroem. Het getal der uuren, tot den arbeid geschikt, was bepaald: en beliep omtrent veertien uuren daags, en niets trok hem van dien ingerigten Leevenskoers af. Zomtyds nam hy van zyn Nagtrust af, 't geen hy der Weetenschappen niet hadt willen ontneemen. Een Knegt, die last hadt om hem alle morgens op 't zelfde uur te wekken, mogt niet aflaaten, welk een wederzin hy ook betoonde om op te staan, eer hy het bedde ontruimde.

Montbard was de plaats, waar DE BUFFON zich liefst onthieldt: dewyl hy daar zo veel arbeidde als hem behaagde. Te *Parys* nam het Kabinet, en de Tuinen des Konings, de Bezoeken, die hy moest geeven en ontvangen,

gen, een gedeelte van zyn tyd weg; maar te *Montbard* zag men hem 's morgens ten vyf uuren klimmen op een Tooren, in 't midden van zyne uitgeftrekte Tuinen gebouwd: zo ras hy zich op dezelve begeeven hadt, ftondt het niemand vry hem te naderen. Voor deezen Tooren viel JEAN JACQUES ROUSSEAU op zyne knien neder, en kuschte met verrukking den dorpel des ingangs. Prins HENDRIK, die, op zyne Reis door *Frankryk*, deezen Tooren zag, noemde dien de *Wieg van de Natuurlyke Historie*; en, in de daad, uit deezen Tooren zyn die heerlyke Bladeren gekomen, die leeven zullen, zo lang het voorwerp, 't welk dezelve inboezemde, beftaat. Daar heeft hy vervaardigd zyne *Tydperken der Natuure*, een Werk van veertien jaaren denkens, waar in men (fchoon misfchien de opgemaakte befluiten niet aanneemende,) de verbaazende bevattingen van 's Menfchen geest bewondert; daar heeft hy zyne overheerlyke Verhandeling opgefteld over den Styl, uitgefprooken by zyne aanneeming tot Lid der *Academie Françoife*. De Heer DE BUFFON bevondt zich te *Montbard*, toen zyn Voorganger overleedt; hy ontving daar den Brief van den Secretaris der Academie, by welken men hem verzogt, om na de opengevallene plaats te ftaan, en kwam niet te *Parys*, dan op 't oogenblik dat hy zitting nam onder zyne nieuwe Broederen.

Ik keer weder tot den Tooren, van welken ik begon te fchryven. In denzelven heb ik niets anders gezien dan bloote muuren, een grooten zwart lederen Armftoel, een oude Lesfenaar, en op denzelven pennen, inkt en papier. De Heer DE BUFFON hadt op eenigen afftand van dien Tooren, mede in 't midden van de Tuinen, een Kabinet, waarin zyne Schriften lagen. Hy wandelde, naar de eisch der zaaken het medebragt, van den Tooren na het Kabinet, of van het Kabinet na den Tooren, en befteedde zomtyds een geheelen morgen aan één enkelen volzin in zyne Werken. Zulks ontftondt geenzins uit eene moeilykheid in het opftellen; maar hy was ten uiterften geftreng omtrent zich zelven, en van oordeel, dat men niet dan met den tyd tot volkomenheid, in gedagten, of in ftyl, kwam. Menigmaal heb ik hem hooren zeggen: *Dat het Vernuft niets anders was dan eene groote bekwaamheid van 't Geduld*; een bemoedigend woord, 't welk my herinnert, 't geen NEWTON iemand te gemoet voerde,

de, op de vraag, hoe hy zyn Stelzel ontdekt hadt: *Door 'er ſteeds op te denken.*

Wanneer de Heer DE BUFFON een Werk hadt afgeſchreeven, lag hy 't zelve eenen geruimen tyd ter zyde, vergat het als 't ware eenigermaate, en als hy dagt het genoegzaam vergeeten te hebben, liet hy het zich voorleezen door een zyner Vrienden, bekwaam om het te verſtaan. Het affchrift was net geſchreeven, en, indien de Voorleezer ergens haperde, hieldt de Heer DE BUFFON het daar voor, dat, te dier plaatze, iets ontbrak aan de ontwikkeling van zyne denkbeelden, of aan de klaarheid van zyn ſtyl: naardemaal, volgens zyne grondſtelling, alles, wat klaar was, zich gemaklyk moest laaten leeren; hy zette 'er een teken by, om die plaats over te zien, en, op zyn gemak, te verbeteren. —— Hy hadt nog eene andere wyze, om over zyne Werken te oordeelen. Wanneer men ze hem voorlas, verzogt hy den Voorleezer, zekere plaatzen, welke hem veel moeite gekost hadden, met andere woorden over te zetten: indien deeze Overzetting den zin, dien hy zich hadt voorgeſteld, nauwkeurig uitdrukte, liet hy het geſchreevene blyven; maar, als dezelve daar van afweek, herzag hy die uitdrukkinge, zogt waar het duistere mogt ſchuilen, en helderde het op.

Deeze voorleezingen en verbeteringen geſchiedden zomtyds in een kring van Vrienden, en niets was belangryker. Zomtyds verbeterde hy, op deeze wyze, de Werken van verſcheide Schryvers, die ze aan den toets zyns oordeels onderworpen hadden. Maar hy had geen tyd om ze geheel te verbeteren, noch ook om de gedrukte, hem gezonden, te leezen. Ten opzigte van deeze, bepaalde hy zich doorgaans om de tafel der Hoofdſtukken te doorloopen, om 'er de gewigtigſte uit te kippen en ze te doen leezen. Zints meer dan vyftien jaaren zyn 'er weinige Werken, die hy op eene andere wyze geleezen heeft, uitgenomen het Werkje van den Heer NECKER, getyteld: *Compte rendu de l'Aminiſtration des Finances*, meermaalen door hem geleezen, en van 't welk hy met verrukking ſprak. —— Zyne meest geliefde Schryvers, onder de reeds overledenen, waren FENELON, MONTESQUIEU, en RICHARDSON.

Een zyner beste Vrienden was de Heer GUENEAU DE MONTBRILLARD, dien hy het ongeluk hadt eenigen tyd voor zynen dood te verliezen, een Heer van zeer groote ver-

verdienften, die, door zyne diepe kundigheden, en onkreukbaare braafheid, by hem zeer veel vermogt. Ik heb weinig Menfchen gekend, wier verkeering leevendiger, vrolyker, en geestiger, was dan die van den Heer DE MONTBEILLARD. Die van den Heer DE BUFFON, integendeel, was zeer eenvoudig, zelden leevendig, maar zomtyds zeer vrolyk. Men zag in hem bovenal een goedaartigheid, die hem gevallig maakte, by allen, die hem kenden. Zie hier eenige ftaaltjes, kleinigheden in 't voorkomen, waartoe ik my inlaate, en 't geen men my, zo ik hoop, zal ten goede houden; die kleinigheden zyn de minst belangryke gedeelten niet, in het Leeven van een groot Man. Nooit wilde de Heer DE BUFFON, dat zyn Lyfknegt hem zou kappen; 't was hem genoeg, te *Parys* een Pruikemaaker uit de buurt, en te *Montbard* 'er een van die plaats, te hebben; deezen deedt hy veelvuldige vraagen, en praatte veel met hun, zich vermaakende met hunne gefprekken, al dien tyd dat het kappen duurde; dit was voor hem eene foort van verpoozing; alle dagen liet hy zich krullen, en zomtyds twee of drie keeren het hair weder opmaaken, op denzelfden dag, als de wind 't zelve eenigzins in wanorde gebragt hadt. Hy hieldt voor een grondregel, dat ieder zo veel mogelyk zyn best moest doen, om een uiterlyk voorkomen te hebben, 't welk anderen ten zynen voordeele innam. —— Ik heb hem ook meer dan ééns hooren zeggen, dat hy een flegt denkbeeld hadt van een jong Heer, wiens eerfte Drift de Liefde niet geweest was: dewyl deeze de eerfte blyk is van gevoeligheid, welke zich vervolgens op andere voorwerpen wendt en vestigt.

Lang zat hy aan tafel, daar hadt men het genoegen, om hem op zyn gemak te hooren. Nooit bykans verliet men dezelve, zonder eenige gelukkige invallen, of eenige diepe gedagten, welke hem ontglipte, mede te draagen. Want, ik herhaal het, niemand bragt zulk eene maate van goedaartigheid uit gezelfchap mede. Hy was op lof gefteld, en prees zomwylen zichzelven; doch hy deed het op zulk eene gulle wyze, en met zo weinig benadeeling van anderen, wier bekwaamheden hy nooit verdrukte, dat men hem, in zekeren voege, bedankte, wegens zulk eene zeldzaame openhartigheid. Daarenboven, hoe kon een Man, die met zo veel Eerbetoons opgehoopt was, voor wien men een Standbeeld hadt opgerigt, met welken een groot Vorst in Briefwisfeling tradt, en hem ter-

terstond alle Medailles, onder zyne Regeering geslaagen, toezondt, dien Vorsten nooit verzuimden met hun bezoek te vereeren, 't zy ze te *Parys* kwamen, of door *Montbard* trokken; — hoe kon een Man, die het éénig middelpunt scheen te zyn, by 't welke alle Geleerden der Wereld zamenliepen, zich wederhouden van de neiging tot Lofspraaken? Ach! dat wy alle die hoogbevoorregte Vernuften eene neiging, zo natuurlyk, verschoonen: dat wy hun pryzen, zo veel zy verlangen; zulks is eene zeer geringe belasting, waaraan zy ons onderwerpen voor de onschatbaare geneugten, welke zy ons verschaffen. —— Zie, of deeze trek van Eigenliefde, die ik zal bybrengen, iemand beledigt, en of ze niet veeleer het Character van DE BUFFON verheft. Een zyner grondstellingen was, dat de Kinderen, doorgaans, hunne verstandige en zedelyke hoedanigheden van hunne Moeders ontleenen: wanneer hy, in gesprekken, daar over hadt uitgeweid, maakte hy 'er terstond een toepassing van op zich zelven, met veel lofs spreekende van zyne Moeder, die by allen, die haar gekend hadden, bekend stondt, voor eene Dame van groot Vernuft, uitgestrekte Kundigheden, en veel Verstands. 't Was DE BUFFON's wellust, van die Moeder te spreeken.

Zyn Vader hadt voor hem een verregaanden eerbied. Als hy, op zekeren dag, in de *Vues de la Nature*, de welspreekende Aanspraak aan het OPPERWEEZEN, met welke de eerste eindigt, geleezen hadt, ontmoette hy zyn Zoon, en wierp zich, in de eerste vervoering zyner verrukking, als zyns ondanks, vóor hem op de knien neder.

Ik zou veele andere byzonderheden van deezen onsterflyken Man kunnen ophaalen; maar de bepaaldheid van uw Werk herinnert my, dat ik misschien reeds te veel gezegd heb. Ik zal 'er alleen nog byvoegen, dat een zyner bestendigste verbintenissen geweest is, met Vader IGNACE BOUGAULT, *Capucyner*, Priester van *Buffon*. Deeze verbintenis heeft meer dan vyftig jaaren geduurd. Wanneer de Heer DE BUFFON zich te *Montbard* onthieldt, bleef Vader IGNACE niet in gebreke, tweemaalen ter week, by hem te komen, en met zynen Vriend te spyzen: wanneer de Heer DE BUFFON gezond was, ging hy, op zyne beurt, by Vader IGNACE eeten. Met één woord, die Vader hadt het gansche vertrouwen van den Heer DE BUFFON. Wanneer deeze te *Parys* kwam, in de laatste oogenblikken, die den dood van dien grooten Man voorgin-

gingen, hervatte DE BUFFON, die, zints eenige dagén, bykans geen woord meer fprak, zyne kragten, op het wederzien van zynen ouden Vriend. Naa eenigen tyd met hem gefprooken te hebben; begon hy, met een verheeven ftem, en zonder zich wegens de omftanders te bekreunen, eene belydenis van zyn geheele leeven te doen, en was de eerfte, die tot hem fprak van de Godsdienst-pligten, welke hy volbragt in de tegenwoordigheid van veele Perfoonen.

DE BUFFON's Vader is drie en negentig, zyn Grootvader zeven en tachtig jaaren oud geworden, en misfchien zou hy zyn leefperk tot die uitgeftrektheid gebragt hebben, indien hy moeds genoeg bezeten hadt, tot het ondergaan eener Kunstbewerking, om de zes en vyftig Steentjes, die men, naa zyn dood, in zyn blaas vondt, te laaten wegneemen.

Hy heeft één Zoon nagelaaten, van wien ik maar één trek zal ophaalen, die hem ter loffpraake dient. Te *Montbard* is, in 't midden der Tuinen van den Heer DE BUFFON, by den Tooren en het Kabinet, waar van ik gefprooken heb, een zeer hooge Tooren, op een grooten afftand zigtbaar. De Heer DE BUFFON, de Zoon, zich, twee jaaren geleden, te *Montbard* bevindende, wilde zich jegens zyn Vader kwyten van eene openbaare hulde, en liet, ter zyde van dien hoogen Tooren, eene zeer laage Kolom plaatzen, en op denzelven met groote letteren fchryven:

EXCELSÆ TURRI
HUMILIS COLUMNA
PARENTI SUO
FILIUS BUFFON.

Ik heb de eer, enz.

BE-

BESCHRYVING VAN LA BAUME, OF DE GROT DES DEMOISELLES A SAINT BAUZILE, BY GANGES, IN DE CEVENNES; *door den Heer* MARSOLLIER.

(*Vervolg en Slot van bl.* 282.)

In de Stad wedergekeerd, en tot onze voorige kragten gekomen, befchuldigden wy ons zelven onderling van onvoorzigtigheid, en het niet neemen der noodige voorzorgen; 't befluit was, de onderaardfche Reis te hervatten. Ik keerde weder na *Montpellier*; myn verhaal wekte de nieuwsgierigheid op onzer jonge Natuurkundigen, en deedt het hart der Moederen beeven. Verfcheiden booden zich aan om de Reis mede te doen. Ik moest veele verwyten hooren, veeler begeerte wederftreeven.

Eindelyk beflooten, op den 15 July, de Heeren LONJON, Vader en Zoon, de Marquis DE MONTLAUR, de Heer DE BOUISSY, Voorzitter in het Parlement van *Douay*, de Heer BRUNET, de Heer SCIPION ALUT (*), de Heer MARTIN DE CHOISY (†), myn Knegt, verfcheide Boeren en Knegts van den Marquis DE MONTLAUR, my te vergezellen, onder de fterkfte verzekeringen, om tot het diepfte van de Grot door te dringen, wat 'er ook mogt gebeuren.

Alle voorzorgen, die de voorzigtigheid kan inboezemen, werden genoomen, de touwladder hermaakt, twee dagen waren 'er mannen bezig met vuurpotten gereed te maaken, gaten te graaven, om 'er de ladders in neder te zetten, en yzeren pennen te fteeken, om daar aan touwen vast te maaken.

Wy vertrokken 's morgens vroeg, ligt gekleed, voorzien van een Thermometer, Crayon en Hamers: als Schilders, Metzelaars, Natuur- en Werktuigkundigen toegerust, vervrolykten wy elkander onder den weg tot inboezeming van moed. Zonder moeite lagen wy den reeds ge-

(*) Een beroemd Taalkundige, Vertaaler van verfcheide *Griekfche* en *Engelfche* Werkjes; dien wy, tot onze fmert, in 't bloeiendst zyner jeugd, hebben moeten derven.

(†) Bekend door zyne aartige Stukjes, waar mede hy, zints eenige jaaren, *l'Almanach des Mufes* verrykt heeft, en zyne *Entrennes lyriques.*

gemeldcn weg af, van yver brandende, om ons voorneemen nu geheel uit te voeren. De touwladder fchrikte in den beginne onze nieuwe Reisgenooten wel eenigzins af; wy gingen hun voor, en welhaast zou men elkander het plaifier, om af te klimmen, betwist hebben.

De plaats, waar wy de voorgaande keer gebleeven waren, en door ons, om het dreigend gevaar, *Le pas du diable*, of de *Duivels Weg*, geheeten, deedt ons ftil houden: ondanks allen aangewenden arbeid, was 'er geen plaats meer dan om even den voet te zetten; een uitfteekende rots belet het kruipen op de kniën, achter is een diepte; en men moet op den kant, op een hellend vlak, voortgaan, de voeten buitenwaards gekeerd: wy zagen niemand zonder fchrik dien weg neemen, en men vreesde voor anderen meer dan voor zich zelven. —— Twintig fchreden was dit ons eenig gangpad, en een touw, op goed geluk afgehangen, ons geleide.

Deeze zwaarigheid te boven zynde, bewonderden wy een Pylaar, vyf en twintig voeten hoog, wit als albast, geheel gevormd van bloemwerk, boven elkander allengskens in grootte afneemende, en eene pyramide uitleverende. —— Hier wagtte ons een nieuwe hinderpaal. Wy moesten afdaalen, langs eene hellende vlakte, de ladder kon ons niet dienen, beneden was eene fteilte, de grond was glibberig, en deedt voor recht nederwaards ftorten dugten: buiten dat liep men gevaar om in een diep gat te komen, of tegen de rotzen verpletterd te worden. Wy moesten een uur wagten, om de yzeren pennen te doen zetten, en de touwen te fpannen. Die met deezen arbeid niet onledig waren moesten, om het verftyven door de koude te voorkomen, met de hamers tegen de rotzen flaan. Om het gangpad te verlengen, lieten wy een ftuk houts zakken, en 't was op dit fteunzel alleen, dat wy ons moesten laaten afglyden; met de flinker hand zich zo goed mogelyk vasthoudende aan een gefpannen touw. Twee onzer Reisgenooten weigerden hier ons te volgen: de vrees floeg hun om 't hart, en zy wilden liever boven blyven, dan eene nieuwe en de laatfte moeilykheid te ondergaan, de vrugt trekken van alle reeds uitgeftaane gevaaren en doorgeworfteldç moeilykheden.

Op het ftuk houts gekomen, is een gebrooken Stalactiet, van een voet over 't kruis, de plaats waar men kan beginnen te denken, dat men zich in veiligheid bevindt; in alle andere omftandigheden zou men des een geheel ver-

fchil-

ſchillend oordeel vellen: doch, in vergelyking, klimt men 'er met vermaak op, en haalt een oogenblik adem, dewyl dezelve eene vastigheid is. Wat brandewyn herſtelde onze kragten, en 't geen wy ontdekten nog meer.

Van deezen Pylaar af klimt men neder op een vasten grond, waar men, zo niet met gemak, althans met veiligheid, kan gaan. Elke ſtap, dien wy deeden, perſte ons eene nieuwe loffpraake af.

Een wit Altaar, gelykende naar het beste Porcelein, drie voeten hoog, volmaakt ovaal, met geregelde trappen, was het eerſte voorwerp 't geen ons trof. Het tafelſtuk des Altaars was van een ſchitterend emailleerzel, en de bloemcieraaden ſtonden boven elkander, even als de bladeren van een Artiſchok.

Verder op waren vier gedraaide Kolommen, geſlagtig, maar op veele plaatzen doorſchynend, ondanks derzelver dikte: vier mannen konden ze niet omvademen. Aan derzelver hoogte was geen ſchatten: wy veronderſtelden wel dat ze tot het verwelfzel reikten; doch wy misten grond om ons des te verzekeren.

De Zaal is zo groot als de halve Stad *Ganges*, onze oogen konden de hoogte noch de diepte afmeeten. Wy ontdekten holligheden, waarin menſchen-kunst ons geen doorgang kon baanen; op dit Altaar gezeten, vonden wy ons omringd met zulk eene menigte van voorwerpen, dat wy ons in eene verſtommende verwondering opgetoogen vonden. Onder andere zagen wy een Obelisk, zo hoog als een tooren, ſpits uitloopende, geheel rond, roodverwig, in den geheelen opgang als afgebeiteld, en in de ſchoonſte evenredigheid gewrogt; Klompen, zo groot als geheele Kerken, nu eens in de gedaante van watervallen, dan zich als wolken vertoonende; Pylaaren, in allerlei rigtingen gebrooken, en bedekt met takswys emailleerzel, met bloemen en opwerkzel als klein zuikergebak; 't geval kan geen vreemder en verſcheidender zamenvoegingen vormen. Een doodshoofd was de eenige vertooning welke onze vreugd ſtoorde. Wy vonden ons zeer verlegen, om te begrypen hoe dit ongelukkig weezen in deeze Grot hadt kunnen komen, aangemerkt wy daar toe eene Myn hadden laaten ſpringen: en wy ons verzekerd hielden dat 'er geen andere ingang was; wy beſlooten, dat het water, 't geen alle winters deeze Grot overſtroomt, dit doodshoofd derwaards gevoerd hadt, en wy hernamen onze voorgaande vrolykheid.

Een der schoonste voorwerpen van deeze Grot is een reusagtig Standbeeld, staande op een voetstuk, eene Vrouw vertoonende, die twee Kinderen vasthoudt. Dit Beeld zou waardig weezen aan den grootsten Vorst van *Europa* toe te behooren, indien het buiten de plaats, waar het zich bevindt, de gedaante behieldt, in welke wy het zeer onderscheiden zagen, en zonder ons door verbeelding te laaten verrukken. —— Overal vertoonen zich franjes, gordynen, met emailieerzel en kristal bezet; kanten, linten, zo heerlyk gewrogt, dat men moet weeten, dat geen Mensch in deeze onderaardsche Gewesten geweest is, om te gelooven, dat men alles niet te houden hebbe voor het werkstuk des grootsten Kunstenaars.

Deeze Zaal is rond; men zou dezelve kunnen vergelyken by een Raadszaal, omringd met min en meer hooge Kapellen; het midden is een Dôme, waar van men de hoogte niet kan bepaalen, en wy hebben, uit den weg, door ons nederdaalende afgelegd, dezelve geschat op vyftig Roeden. De grond is vogtig; in veele Zaalen is de aarde zwart, wy kwamen onder anderen in eene, die volmaakt een Manege geleek, met een Pylaar in 't midden.

't Is onmogelyk, alles te beschryven wat wy gezien hebben in deeze Zaal, en in de omgelegene kleinder Zaalen, geduurende de tien uuren, welke wy doorbragten in 't afklimmen en het waarneemen. Verscheide stukken waren zo schoon, zo geregeld, zo gelukkig gevormd, dat wy des versteld stonden, en 'er hulde aan beweezen; de geestdrift verontschuldigt alles, en, in de daad, 'er waren verscheide voorwerpen, welke wy niet kunnen beschryven, en die ons verrukten. De Kalkagtige Spath, in deeze Grot, is van de schoonste soort, en zou een kostlyk Albast opleveren. Men zou alles wel hebben willen medeneemen; en wy verdienen berisping, dewyl wy zo veele stukken, van onze eerbiedige bewondering, verwoest hebben: dit misdryf is te grooter: dewyl die stukken de helft van derzelver waarde verliezen, als ze verplaatst worden. De vogtigheid, welke in dit onderaardsch verblyf heerscht, schenkt aan deeze voortbrengzels der natuure een zagt vernis, 't welk, ten aanziene van de tederheid, best kan vergeleeken worden by de waas der vrugten, die, op 't minste aanraaken, 'er afgaat.

Aan alle kanten zagen wy onze touwladder, waar mede wy ter meeste diepte daalden, en deeden dit niet dan

met

met touwen onder de armen, en veel moeite: wy durfden niet opzien na de plaats, die wy weder moesten beklimmen, zo verbaazend en verschriklyk kwam ons de hoogte voor: het schynzel van de zwaarste toorts was niet sterker dan van een gewoone kaars De grond, waarop men treedt, is vol brokken van Stalactiten; groote schuddingen moeten 'er in dit onderaardsche hol voorgevallen weezen; voor onze oogen viel 'er een rots neder, die slegts even was aangeraakt.

Het Vrouwlyk Standbeeld, zo even vermeld, was van verscheide plaatsen zigtbaar; en dit was geen uitwerkzel der verbeeldingskragt: de gelykenis trof de Boeren, die ons vergezelden, 't was één stem, die het voor eene Vrouw verklaarde, één stem van verwondering: een, onder anderen, verrukt door alles wat hem omringde, door alles wat hy zag, riep uit: *Dat men my brood brenge, ik blyf hier eene geheele maand!*

Wy aten beneden; alles hadden wy, zo veel doenlyk was, in een zo wyde ruimte, verlicht. Het water, door ons gevonden in een kleine water-verzamelplaats, digt by onze touwladder, was, naa de eerste reize, toen wy het brak vonden, goed en drinkbaar geworden.

Naa het eeten stelden wy een Verhaal op van onze nederdaaling, en van de middelen, gebruikt om tot die diepte te komen: wy deeden het in een welverzegelde vles: en plaatsten dezelve zodanig, dat ze niet wel kon breeken; in een blikken doos waren onze Naamen: in het diepste van de Grot, by een schoone gaandery (§), maakten wy een looden plaatje vast, waar op onze Naamen geschreeven stonden. Men zal zich niet verwonderen over deeze kleine genoegdoeningen aan onze Eigenliefde, als men bedenkt, hoe veel gedulds, moeds en voorzigtigheids wy hadden moeten gebruiken, om deeze reis zo verre te volbrengen.

De ten einde raakende fakkels raadden ons te vertrekken, wy deeden het met tegenzin. Men denke niet hier de taal van Geestvervoering te hooren; wy durven verzekeren, dat men 'er een geheelen dag zou kunnen doorbrengen, zonder tyds genoeg te hebben, om alles te zien. —— De beschryving van de Grot van *Antiparos*,

(§) Deeze Gaandery gisten wy veertig voeten hoog en twintig breed: agter aan zyn twee ryen Stalactiten, die eene tweede schynen te vormen, waar van de eerste het portaal is.

ros, die men voor fabelagtig in de Reis van TOURNEFORT heeft aangezien, en die nog fraaijer beschreeven wordt in de Reizen van den Graaf DE GOUFFIER, is eene zwakke afbeelding van de Grot van *Ganges*. De afstand is niet groot, om zich van de waarheid met eigen oogen te verzekeren, en wy noodigen de Reizigers, Liefhebbers van deeze soort van zeldzaamheden, uit, om deeze Grot te bezien, en dan vleijen wy ons, dat zy ons regt zullen doen, en toestemmen dat wy niet te veel gezegd hebben.

Omtrent twaalf en een half uur, zo in deeze als in de andere Zaalen, doorgebragt hebbende, traden wy 'er uit, zonder eenig ander ongemak dan groote vermoeidheid. De eenigzins vogtige lugt is niet schadelyk; en zelfs goed voor lieden, zwak van borst. Wy waren afgemat, doch verrukt, en het daglicht weder aanschouwende, scheenen wy uit een droom te ontwaaken, dien het ons speet dat een einde nam.

De weg, om weder op te klimmen, is veel gemaklyker dan die om af te daalen: daarenboven zyn de yzeren pennen nu gezet, met een welgemaakte touwladder, en eenig ander touwwerk: op de moeilykste plaatzen kan men nu, zonder vreeze, overal gaan. In den omtrek vindt men den onverschrokken PIERRE, die de nieuwsgierigen derwaards zal brengen; hy is geheel yver, spreekt by de gevaaren moed in, en geeft de sterkste verzekeringen aan de onbedreevenen. De Heer LONJON, daarenboven, die te *Ganges* woont, en wiens bekwaamheid, bedaardheid, en heuschheid, boven onzen lof is, zyne Zoonen, in alle opzigten eenen zo braaven Vader waardig, zullen niet weigeren alle noodige onderrigtingen te schenken aan die zich by hun vervoegen, en misschien treffen zy rechtschaapen Liefhebbers aan, die hun wel willen vergezellen.

Ik wil wel gelooven, dat men beneden den grond een Grot zo schoon kan vinden; doch ik hou my verzekerd, dat het onmogelyk is 'er een aan te treffen die deezen te boven gaat: en is dit de eenige beweegreden, welke my heeft aangenoopt, om deeze Beschryving, voor welker nauwkeurigheid en egtheid ik borg blyve, openbaar te maaken.

BRIEF AAN EEN HEER, BY GELEGENHEID ZYNS HUWELYKS, VERVATTENDE EENIGE REGELS TEN GELUKKIGEN HUWELYKSLEEVEN.

(Overgenomen uit *the Collection of Letters to and from the late* S. JOHNSON, *L. L. D. by* Mrs. THRALE, *now* Mrs. PIOZZI.)

Waarde Heer!

De tyding van uwe Egtverbintenisse heb ik, met een onuitspreekelyk genoegen, ontvangen, en ik hoop, dat de opregtheid, met welke ik u Geluk toewensch, de vryheid zal verschoonen die ik neem, om u eenige weinige Regels op te geeven, door welker opvolging gy te zekerder 't zelve zult verkrygen. —— My dunkt, ik zie u lachen over myne slegt te pas gebragte bezorgdheid; my dunkt, ik hoor u, staaroogende op de bekoorelykheden uwer Bruid, in verrukking uitroepen, dat gy, zonder myne Regels, gelukkig genoeg zyt. —— Ik weet, gy zyt het; doch, naa één der veertig jaaren, welke ik hoop dat gy genoeglyk met den anderen zult slyten, voorby is, zal deeze Brief een beurt kunnen krygen; en zult gy de Regels tot Huwelyks-geluk niet onnoodig vinden, schoon gy eenige onvolvoerbaar zult mogen keuren.

Kon die soort van Liefde, welke de bekoorlykheid van één enkel jaar uitmaakt, gaande gehouden worden door geheel het Huwelyksleeven heen, het hoogste goed op Aarde zou men niet lange zoeken: want in de Vereeniging van twee getrouwe Gelieven zou het gevonden weezen; doch de rede der zaake toont dat het onmogelyk zy; de ondervinding leert ons dat het nimmer plaats vondt: wy moeten, derhalven, dat Geluk zo lang bewaaren, en 't ontbreekende daar aan zo veel aanvullen, als ons mogelyk is.

Wanneer de hette uwer tegenwoordige Liefdedrift afneemt, eene koelder en bedaarder genegenheid de plaats daar van inneemt, wees dan niet te haastig in u zelven te beschuldigen van onverschilligheid, of u zelven te beklaagen als ongelukkig: gy hebt alleen dat geen verlooren, 't welk voor u onmogelyk was te behouden; en het zou zeer verkeerd weezen, te midden van de vermaaken eens vrugtbaaren Zomers, zich te bejammeren

over 't gemis van de bloezems eener veel belooveride en ras voorbygaande Lente.

Veroordeel nimmer onbedagt een zekere Smaakloosheid, welke gy in uwe Vrouwe vindt; doch bedenk eerst, dat geen voorwerp hoe verheven, geen toonen hoe welluidend, op den duur, tot verrukking kunnen opvoeren, wanneer het treffende der Nieuwigheid 'er af is. De kunst, om het vermogen van te behaagen te vernieuwen, worden zommige Vrouwen gezegd in eenen uitneemenden trap te bezitten; maar de afgerigtheden der rypere jaaren ziet men zelden met de onschuld der jeugd gepaard. Gy hebt uwe keuze gedaan, en behoort ze goed te keuren.

Voldaanheid volgt het bezit ras op de hielen; en, om gelukkig te weezen, moeten wy altoos iets in het vooruitzigt hebben. De persoon uwer Beminde is thans geheel de uwe. Ik twyfel zeer, of zy wel bekoorelyker in uw oog zal worden, schoon de overigen van uwe Sexe, naar myne gedagten, haar het eerste twaalftal jaaren schooner zal vinden. Wend, derhalven, al uwe aandagt op haaren Geest, deeze zal, van dag tot dag, bevalliger worden door beschaaving. Leg u met elkander toe op eenige gemaklyke weetenschap, en verkryg eene gelykheid van smaak, en gy zult gemeenschaplyke geneugten smaaken. Door dit middel zult gy veele voorwerpen gemeen hebben, en bevryd zyn van de droeve noodzaaklykheid, om tot het vinden van uitspanning van elkander te scheiden. Niets is zo gevaarlyk voor Huwelyksliefde als de mogelykheid, om een van beiden gelukkig te weezen buiten des anderen gezelschap. Tragt, derhalven, de tegenwoordige hartlyke deelneeming in elkanderen van wederzyden te bevestigen. Hou uwe Vrouw niet onkundig van uw inkomen, van uwe uitgaven, van uwe genegen- en afkeerigheden: laat zy zelfs uwe gebreken kennen; doch maak ze draaglyk door uwe deugden: merk alle bedekking aan als eene verbreeking van 't vertrouwen: laat zy nimmer in uw Character iets uit te vorschen hebben; en bedenk dat, van 't oogenblik, waar op Egtgenooten verspieders van elkander worden, een staat van vyandschap tusschen hun aanvangt.

Zoek geen geluk in byzonder te weezen, en schrik voor eene te verfynde Wysheid, als aan Dwaasheid grenzende. Luister niet na de taal dier Wyshoofden, die u

aanraaden altoos den raad eener Vrouwe te verwerpen, en u, als gy aan haare verzoeken voldoet, van *de Hen gepikt* noemen. Agt geen gemis, uitgenomen een ftellig kwaad, eene uitneemendheid, en wensch u zelven geen geluk, om dat uwe Vrouw geene geleerde Dame is, dat zy nimmer op de Kaart fpeelt, en geheel niet weet van de Keuken. Weetenfchap, Kaartfpel, Kookkunst, zyn alle, ter gepaster tyde, goed, en kunnen met voordeel aangewend worden.

Wat de uitgaven betreft, ten deezen opzigte kan ik alleen aanmerken, dat het Geld, befteed om dat geen voor te koopen, 't welk ons onderfcheidt van andere, zelden of ooit met voordeel wordt uitgegeeven. Wy leeven in eene Eeuwe, waar in een fchitterende toeftel van huishouding, en in 't oogloopende leevenstrein, al te gemeen zyn, om de kennisneeming te trekken van den geringften aanfchouwer; en, wat de grootere lieden betreft, zy zien onze verfpillende dwaasheid enkel aan met eene ftilzwygende veragting, of eene openlyke verfmaading. —— Dit moge eene u mishaagende gedagten zyn; doch de volgende bedenking zal dezelve goed maaken. De dagen, waar in wy leeven, flaan byzonder agt op de hoogere onderfcheidingen van Geest, Kunde, en Deugd, — onderfcheidingen, op welke wy ons veiliger, goedkooper, en met meer lofs, mogen toeleggen.

Ik heb zo even opgemerkt, dat de perfoon uwer Vrouwe voor u niet bekoorelyker zal worden: maar ik bid u, draag zorg dat zy nimmer bemerkt, dat die bekoorelykheid by u afneemt. Dat eene Vrouw een hoon, haar Verftand aangedaan, veel gereeder zal vergeeven dan die men haare Schoonheid doet, is eene bekende waarheid; en niemand onzer zal dezelve loochenen. Alle onze aantrekkelykheden, alle onze kunften, worden te werk gefteld om het hart der Mannen te winnen en te behouden; en welk eene kwelling kan de teleurftelling evenaaren, indien dit bedoelde einde mist? 'Er is geen berisping hoe fcherp, geen ftraf hoe ftreng, die eene Vrouw van geest niet liever zal ondergaan, dan zich het voorwerp van veragting te vinden. En indien zy deeze verdraage, zonder des ongenoegen te betoonen, ftrekt zulks alleen ten bewyze, dat zy ten oogmerk hebbe, om het gemis van de oplettenheid haars Egtgenoots te vergoeden, door die van anderen tot zich te trekken. Hierom, en om veele andere redenen, behoort een getrouwd

Man

Man zyne beleefdheid en oppasſende gereedheid niet te laaten bezwyken; ſchoon zyne Liefdedrift bekoelt; maar ten minſten, omtrent zyne eigene Vrouwe, die verpligtende heusheid in agt te neemen, welke hy zo gereed aan elk andere van de Sexe betoont: en eene Egtgenoote, van achttien of twintig jaaren, niet te laaten blyken, dat elk Heer in 't gezelſchap haar met meer beleefdheids behandelt, dan hy, die haar zo dikmaals eene eeuwige liefde zwoer.

'T Is geenszins myn denkbeeld, dat eene jonge Vrouw opgevolgd moet worden in alle wilde wenſchen van haar wuft hart en grillig hoofd; doch weigering kan dikwyls verzoet worden, door huislyke toegenegenheid; ſtille vermaaken kunnen de plaats vervangen van luidrugtige. Openbaare vermaaklykheden by te woonen, valt in de daad zo kostbaar niet als men zich zomtyds verbeeldt; doch zy ſtrekken om de harten der Getrouwden van elkander te verwyderen. Een wel uitgekoozen Gezelſchap van Vrienden en Bekenden, meer uitſteekende door Deugd en Verſtand, dan door Lugthartigheid en Praal, waarin de voorvallen van den dag het onderhoud des avonds kunnen opleveren, dunkt my een der redelykſte vermaaken, welke deeze groote Stad kan bezorgen: en aan dit Gezelſchap zal het Kaartſpel, nu en dan, een bykomend genoegen kunnen verſchaffen.

Dat gy uwe Meerderheid altoos laat zien, en nimmer gevoelen, dunkt my, is een voortreffelyke Regel. Eene Vrouw moet haaren Man nergens in overtreffen, zelfs niet in haare Kleeding. Indien het mogt gebeuren, dat zy ſmaak heeft in de beuzelende onderſcheiding, welke uit kleederdragt ontſtaat, laat zy dan voor geen oogenblik zich verbeelden, wanneer zy in 't openbaar verſchynt, dat Sir EDUARD, of de Colonel, meer de Heer is dan haar Egtgenoot. —— Een van de oorzaaken der verbanninge van Huwelyksgeluk, onder de Mannen in de Stad, is daar in te zoeken, dat zy, zich onbekwaam tot eene beſchaafde verkeering vindende, het vertoon van pragt aan hunne Dames overlaaten, haar veroorloven zich cierlyk en bevallig op te kleeden, en in de galante wereld laaten verkeeren, terwyl zy Mannen zich onthaalen op Portwyn, Punch, zomtyds in ruw gezelſchap, naa dat zy hunne zaaken hebben afgedaan: zodanig eene handelwyze heeft hun, zints den bloei des

Han-

Handels, tot voorbeelden gesteld van 't belachlyke in Blyspelen en Romans.

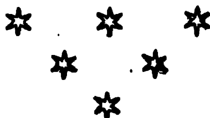
Daar ik zo naby den rand deezes onderwerp gekomen ben, kan ik niet nalaaten een woord of twee te zeggen van de Jalousy: want, schoon deeze geen vrugt is, in de tegenwoordige Eeuwe, van sterken groei, zyn nogthans de zaaden van dezelve, maar al te zeker, in elk aandoenlyk hart geplant, om geheel over 't hoofd gezien te worden, als een misslag van geen opmerkenswaardig gevolg. —— Indien gy immer in verzoeking komt om jalours te worden, let dan nauwkeurig op uwe Egtgenoote, —— doch plaag haar nimmer. Vermeld haar uwe Jalousy, maar bedek uw vermoeden; laat haar met één woord in het denkbeeld, dat het alleen uw misselyk humeur, of zelfs uwe sterke verknogtheid, is, die u aanzet haar nauw in 't oog te houden; laat zy nooit zelfs droomen, dat gy een oogenblik in ernst haare Huwelykstrouwe verdagt hieldt. —— Helt zy, ten uwen opzigte, tot Jalousy over, ik bid u, wees altoos openhartig by haar, nooit agterhoudend; schep genoegen in haare bezorgdheid; laat, in het verrigten uwer zaaken, in het afleggen uwer bezoeken, geen zier van bedekking doorstraalen: als uwe daaden voor de geheele wereld ten deezen opzigte weetbaar mogen zyn. —— Dan, ik wil beter dan dit hoopen van uwe tederheid en van uwe deugd, en u niet langer ophouden met het leezen van lessen, welke gy zo weinig behoeft; en het geeven van welke uwe zeer jonge jaaren, en myne ongemeene bezorgdheid voor u, alleen kunnen verschoonen. Vaar wel; myne dienstaanbiedenis aan uwe Egtgenoote, en wees zo gelukkig als uwe Vriendin u wenscht.

ANECDOTE VAN JEAN BAPTISTE PIGALLE (*).

JEAN BAPTISTE PIGALLE hadt twaalf *Louis d'Or* verzameld tot zyne reis, van *Lyons* na *Parys*; doch eer hy op

(*) Men vindt een Berigt van den Persoon, en de voornaamste Werkstukken diens beroemden Beeldhouwers, in ons *Mengelwerk*, van het voorige IIde Deel, bladz. 261 en 313.

op weg toog, zag hy een' Man wandelen, die de diepstgaandste tekens van hartzeer op zyn gelaat omdroeg; hy nam de vryheid hem aan te spreeken, en te vraagen, of hy hem kon helpen? —— „ Ach, myn Heer!" sprak de ongelukkige Vreemdeling, „ uit gebrek aan tien *Louis* „ *d'Or*, zal ik deezen avond in de gevangenis geworpen, „ van eene lieve Vrouw, en talryk Kroost, afgescheurd „ worden! —— *Is dat het alles*, hernam de menschlievende Kunstenaar, *gaa met my, ik heb twaalf Louis d'Or in myn beurs, en ze zyn alle tot uwen dienst.* —— 's Anderen daags ontmoette PIGALLE een Vriend, die, dit voorval gehoord hebbende, hem vroeg, „ of het waarheid was, 't geen het gerugt openbaar te *Lyons* vermeldde, dat hy, PIGALLE, gisteren eenen behoeftigen, door het schenken van twaalf *Louis d'Or*, uit diens deerlyke verlegenheid gered hadt? —— *Ach! myn Vriend*, antwoordde PIGALLE, *welk een lekkeren avondmaaltyd deed ik gister avond met Brood en Kaas, gezeeten te midden van een Gezin, 't geen my, by elke beete, bevogtigd met traanen van Dankbaarheid, zegende!*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE STREKKING DER GESCHIEDKUNDE, OM DE GEVOELENS VAN DEUGD TE VERSTERKEN, DOOR VEELE TREFFELYKE VOORBEELDEN OPGEHELDERD.

(Overgenomen uit Dr. PRIESTLEY'S *Lectures on History.*)

Dat de Strekking der kennisse van de Geschiedkunde dient om de Gevoelens van Deugd te versterken, zal terstond openbaar worden, wanneer wy in aanmerking neemen, in welker voege Deugdzaame Indrukken daadlyk op de Ziel geschieden. Hoe verkrygen wy eene Liefde tot de Deugd, dan door dezelve dikmaals te beschouwen uit die gezigtpunten, waarin ze ons *begeerlyk* voorkomen, en in eene Zielsgesteltenisse, waar door wy geene overhelling tot de Ondeugd krygen?

Het kan niet gelochend worden door iemand, die beweert, dat de Deugd haare eigene genoegzaame Belooning in dit leeven medebrengt, dat zelfs eene rechtmaatige en welaangelegde Wereldkennis deeze gezegende uitwerking zou te wege brengen. 't Is alleen uit hoofde van eene gedeeltlyke kennis aan dezelve, van het beschouwen der Voorwerpen in een ongunstig licht, en met Zielen vooringenomen met vooruitzigten op vermaak, belang, of valsche denkbeelden van Eer, dat dit gelukkig gevolg niet algemeen stand grypt. De Geschiedkunde beoefenende, verkrygt men Wereldkennis in de gunstigste omstandigheden. De Geschiedschryvers zyn de beste Gidsen, welken wy op de leevensreize kunnen neemen. Zy vertoonen ons *het geheel* van de Verrigtingen en Characters, voor dat een gedeeltlyke beschouwing van dezelve tyd gehad kan hebben, om eenige ongunstige indrukzels op onze Ziele te veroorzaaken; en alle de bedenkingen, welke zy maaken op Menschen en Bedryven, worden eenpaarig voorgeschreeven door een gevoelen van Deugd en Eer. MACHIAVEL zelve, schoon zyn naam het denkbeeld medebrengt van laagheid en schurkagtigheid als een Staat-

kundige, ontdekt, volgens de waarneeming van HUME, waare gevoelens van Deugd, in zyne *Geschiedenis van Florence.*

Wat reden hebben wy, om, in zulk een gezelschap, en in de handen van zulke bekwaame en getrouwe Leidslieden, onze Vrienden tot de kennis van het Menschdom te zien inleiden? Zeker is 'er een groot onderscheid tusschen het beschouwen van ALEXANDER DEN GROOTEN, of KAREL DEN XII, aan 't hoofd hunner zegepraalende heirlegers; van het Hof van eenen DIONYSIUS, van eenen NERO, of van een LODEWYK DEN XIV, in al deszelfs luister, en tusschen het beschouwen van de figuur, welke hun geheele Leeven maakt in de Jaarboeken der Geschiedkunde. In het eerste geval, zou de onbedagtzaamheid eens Jongelings gevaar loopen, om verrukt te worden door de bekooringen van Staatzugt, Wellust, of Praalzugt: doch dezelfde Voorwerpen beziende in den voordeeliger stand, waarin de Geschiedkunde ons plaatst, moeten wy even zeer ons getroffen voelen door hunne Trotsheid en Dwaasheid, een wederzin tegen en een afkeer van hun opvatten. 't Is met de Wereldkennis even eens gelegen als met de Geleerdheid, waar van POPE zegt:

Here smaller draughts intoxicate the brain,
But drinking largerly sober us again.

Een kleine dronk bedwelmt en maakt het brein ontsteld,
Een grooter teug doet straks de dronkenschap bedaaren.

De eenige rede, waarom men een Jongeling niet veilig kan toevertrouwen, de Ondeugden zo wel als de Deugden te zien, bestaat hier in, dat hy, in het daadlyk leeven aan zich zelven overgelaaten, gevaar loopt, om de Ondeugd in zodanige omstandigheden aan te treffen, dat ze maar al te uitlokkend word voor zyne Onervaarenheid. Maar in de Geschiedenis komt de Ondeugd nooit verlokkend voor. In de daad, welke ook de geaartheid der Geschiedschryveren zelve moge weezen, kunnen zy een getrouw verhaal der dingen, zo als zy gebeurd zyn, opleverende, niet nalaaten de Deugd in een gunstig licht te zetten. Zo bestendig en bestaanbaar met zich zelven is de Orde der Godlyke Voorzienigheid, dat wy, indien het tooneel getrouw en geheel geopend wordt, 'er staat op kunnen maaken, dat het niets zal opleveren, dan waar-

uit

uit wy veilig mogen besluiten, dat de Ondeugd over 't geheel verkieslyk is. In tegenoverstelling, derhalven, van 't geen gedugt mag worden het gevolg te zullen weezen van eene vermengde verkeering in de Wereld, kunnen in den Spiegel der Geschiedkunde de Ondeugden even veilig als de Deugden, beschouwd worden. Ja zy beide leeraaren even zeer Wysheid en goede Zeden. 't Is zelfs onmogelyk te bepaalen, welke van beiden de gewigtigste lessen met den meesten klem indrukken. De buitenspoorigheden van eenen dwinglandschen NERO, en de goeddaadigheden van eenen MARCUS AURELIUS, doen in de Geschiedenis denzelfden dienst.

Dus blykt, van vooren de zaak beredeneerd zynde, uit het licht, waarin Characters en Gebeurtenis in de Bladeren der Geschiedenisse voorkomen, dat dezelve eene uitwerking, ten voordeele van de Deugd, moeten baaren. Ik zal nu voorts dezelfde zaak meer byzonder bewyzen, door aan te toonen, welke tooneelen de Geschiedkunde met de daad oplevert, die deeze gelukkige strekking hebben.

De Geschiedenis, de gevoelens en gedraagingen van waarlyk groote Mannen, en die van een tegenovergesteld Character, ten toon spreidende, strekt, om ons met een smaak voor waaren Roem en weezenlyke Grootheid te bezielen, en overtuigt ons, dat deeze niet bestaan in dat geen, 't welk het gros des Menschdoms met zo onverzaadelyke gretigheid zoekt.

Wy kunnen ons nimmer verbeelden, als wy ons onderwys uit de School der Geschiedkunde haalen, dat waare Grootheid in 't bezit van *Rykdommen* gelegen is; wanneer wy zien, dat eenige der uitsteekendste Characters in de Jaarboeken der Wereld, in armoede, gevormd wierden en leefden; wanneer wy Mannen aantreffen, die hunne versmaading der Rykdommen betoonden, door het weigeren om zich te bedienen van de voorkomende gelegenheden, om schatten op een te stapelen. Om niet te reppen van CINCINNATUS, FABRICIUS, en andere *Romeinen*, in de vroegste Eeuwen dier Wereldstad geëerd om hunne Armoede, doch die zich niet in de gelegenheid bevonden, om dat geen te verkrygen, wat wy eigenlyk Rykdom zouden heeten; SCIPIO ÆMILIANUS, die bykans al den schat van het ryke *Carthago* hadt kunnen verzamelen, bediende 'er zich nimmer van. De groote PHILOPÆMEN ging meest altoos in een eenvoudig gewaad, zonder eenigen knegt

 of

of lyfwagt. De Keizers NERVA, TRAJANUS, ANTONINUS en AURELIUS, verkogten hunne Paleizen, hun Goud en Zilverwerk, en kostbaaren toeftel, en alle overtollighe-den, welke zy konden misfen, en door hunne Voorzaa-ten waren opgehoopt; en verbanden, met de uiterfte ftrengheid, alle kosten en lekkernyen van hunne tafels.

Deeze Vorften, als mede VESPASIANUS, PERTINAX, ALEXANDER SEVERUS, CLAUDIUS DE II, en TACITUS, door verdienften ten Keizerlyken zetel verheeven, en door alle Eeuwen bewonderd als de grootfte en beste Vorften, waren zeer gefteld op de grootfte eenvoudigheid in hun voorkomen, toeftel, en hofhouding. De ruïnen van 't Landlusthuis van HADRIANUS zyn nog te zien, en 't blykt, dat het, in grootte, geen onzer gemeene Landlust-huizen overtrof. AUGUSTUS zelve veranderde, in eene bykans vyftigjaarige Regeering, zyn Huis, of Huisraad niet. Wy ontmoeten dezelfde juiste wyze van denken by de beroemde CORNELIA, Dogter van den grooten SCIPIO. Eene *Romeinfche* Vrouwe van haare kennis, by haar zeer fterk aandringende om haar Töilet te zien, ftelde zy het voldoen deezer nieuwsgierigheid uit, tot dat haare Kin-deren, de vermaarde GRACCHI, uit de School kwamen, en toen was haar woord: *En! hæc ornamenta mea funt.* „ Deeze zyn myne Cieraaden."

Wanneer Maatigheid, Spaarzaamheid, en een juist be-grip van Grootheid, met zulke naamen, als ik zo even vermeld heb, praalen, zullen wy dan gevaar loopen van ons aan buitenfpoorigheden over te geeven, in naavolging van een fchandlyk berugten NERO, wiens Gulden Paleis, naar 't zeggen van HERODIANUS, zo groot was als het overige gedeelte van *Rome*, en wiens overdaad in andere opzigten geëvenredigd was aan de grootheid deezes ge-bouws? Zullen wy de voetftappen begeeren te drukken van eenen CALIGULA, van een beestagtigen COMMODUS, of dwaazen HELIOGABALUS? Bewonderen wy eenen LU-CULLUS te meer om het denkbeeld, 't welk CICERO ons geeft van de kostbaare tafel diens Slempers? Of kunnen wy denken dat MARCUS ANTONIUS zich aanpryst, dewyl hy eene onafgebrooke opeenvolging, van Tafelgeregten fteeds in gereedheid hadt, ten einde hy nooit een half uur zou behoeven te wagten, wanneer de eetenslust hem bekroop.

Kunnen wy denken, dat *Eerbetooningen* en *Verheffingen* waare Grootheid uitmaaken, als wy in de Gefchiedenis-

fen

fen ontdekken, dat de waardigfte Mannen ze doorgaans verfmaad hebben? TACITUS en PROBUS, die aan hunnen hoog verheeven ftaat zo veel eers aandeeden, werden beiden, tegen hunne verkiezing, tot de Keizerlyke Waardigheid verheeven; en in hoe veel fchooner licht praalen hunne Characters, dan die der veragtlyke Zoonen van Staat- en Heerschzugt, die 't niet ontzagen door een zee van bloed zich den weg ten Ryksthroon te baanen?

De buitenfpoorigheden van ALEXANDER DEN GROOTEN, in het dooden zyner beste Vrienden; de wreedheden, door de *Spanjaarden* in *America* gepleegd; de verwoesting van *Zweeden*, door den oorlogzugtigen CAREL DEN XII, zyn zeker gefchikter, om ons de dwaasheid en dolzinnigheid te toonen van onbegrensde Staatzugt, dan hunne Overwinningen, om ons oog door derzelver verblindenden glans te doen fchemeren. —— Hoe zeer bejammeren wy die ongelukkige wending van den geest, als wy overweegen, welke dierbaare Leden van den Burgerftaat, JULIUS CÆSAR en POMPEJUS, met hunne bekwaamheden, zouden geweest zyn, hadden zy dezelve vereenigd gebruikt, om den roem huns Lands te vermeerderen? Als wy bedenken, dat de onkosten van LODEWYK DEN XIV, in 't maaken van toebereidzelen tot 's Ryks bederf, meer dan genoeg zouden geweest zyn, om verfcheide Volkplantingen aan te leggen, en in den bloeiendften ftaat te brengen.

Niets geneest den Mensch kragtdaadiger van den dwaazen Trots, op *Geboorte* en *Familie*, dan het inzien der Gefchiedenisfen, als dezelve ons eenige der grootfte Mannen, gelyk een TAMERLANE, Cardinaal XIMENES, Paus SIXTUS DEN V, voor oogen houdt, die uit eenen zeer laagen ftaat tot die hoogte van Waardigheid en Vermaardheid opklommen. Ook bekoort het ons altoos, wanneer waarlyk groote Mannen, die de voordeelen eener aanzienlyke Geboorte bezaten, allen eisch op verdienften, uit dien hoofde, van de hand wyzen. Zelfs VESPASIANUS lachte om de zodanigen, die hem van HERCULES wilden doen afftammen.

Een overmaatige zugt tot *Vermaardheid*, die het hoofddoel van iemands bedryven wordt, doet een Mensch in de Gefchiedenis zeer laag daalen. Hoe zeer doet de Brief, welken CICERO fchreef aan LUCCIUS, en die ongelukkig voor hem in weezen is gebleeven, (waarin hy hem aanmaant, om hem, ten koste der waarheid, te pryzen, in

 de

de geschiedenis van zyn Burgemeesterschap,) dien grooten Man in onze agting daalen? Integendeel, hoe zeer klemt het Character van CATO by ons, door de weinige woorden van SALUSTIUS, *Maluit esse, quam videri, bonus!* „ Hy wilde liever goed zyn dan schynen!" De prys, dien NERO stelde op het uitmunten in Muzyk, en de begeerte van COMMODUS, om gepreezen te worden, van wegen zyne behendigheid in het dooden van wilde Dieren, legt op 't volkomenst aan den dag de gemaaktheid om uit te munten in iets, 't welk buiten onzen kring loopt. Die zelfde grondregel wordt ons ingescherpt door PHILIPPUS, toen hy zyn Zoon ALEXANDER vroeg, of hy zich niet schaamde, zo wel op een Muzyktuig te speelen als hy deedt.

In hoe verschillend een licht komen ons in de Geschiedenis voor, de zodanigen, die gretig alles zamenhaalen tot eigen lof, en die van harten alles toebrengen tot het vermeerderen des roems van anderen? Een voorbeeld van de eerstgemelde soort ontmoeten wy in CLAUDIUS, die een niets beduidenden krygstocht deedt, om de vermeestering van *Brittanje* te voltooijen; een voorbeeld van de tweede schenkt ons M. AURELIUS, die zich zelven het genoegen ontzeide, om zyne Zuster LUCILLA (die hy aan L. VERUS uithuwelykte,) in het *Oosten* te vergezellen, ten einde zyne tegenwoordigheid geen krak zou toebrengen aan de groeiende hoogagting zyns Schoonzoons, en hy niet mogt schynen de eer van het eindigen eens gewigtigen Oorlogs zich aan te maatigen, tot krenking van eens anders roem. De Geschiedenis verschaft de ruimste vergelding aan Mannen, die edelmoedig hun eigen roem aan 't algemeen welweezen opofferden. Zo verloste FABIUS MAXIMUS, niettegenstaande de tergende beledigingen, welken hy van MINUCIUS ontvangen hadt, deezen uit de handen van HANNIBAL; zyne gevoeligheid ter zyde zettende, en alleen te raade gaande met zynen yver voor 't belang zyns Vaderlands.

Wy bezeffen klaarder, wat waare Grootheid van Ziel is, wy worden daar over met grooter bewondering aangedaan, en branden door een sterke drift, om daar na te streeven, op het enkel verhaal van eenige Gevallen in de Geschiedbladen opgetekend, dan door de uitgewerktste en wysgeerigste beschryving van die Zielsgesteltenisse. Wat kan ons een duidelyker denkbeeld geeven van de edele gevoelens van strikte Eerlykheid en Braafheid,

dan

dan dat de Marſchalk TURENNE eene ſomme Gelds, hem aangebooden, indien hy met zyn Leger door zeker Landſchap niet wilde heen trekken, weigerde, om dat hy geen oogmerk hadt dien weg te neemen? Gevoelt niet ieders boezem de gevoelens van Goeddaadigheid gloeijen, als hy een weldaadigen TITUS hoort uitboezemen: *Myne Vrienden, ik heb één dag verlooren!* dewyl hy op denzelven niemand eenen goeden dienst gedaan hadt?— Indien iemand in ſtaat zal zyn, om zich een denkbeeld te vormen van Grootheid van Ziel, in 't vergeeven van verongelykingen, hy zal het doen, als hy het antwoord leest, 't geen LODEWYK DE XII gaf aan een Hoveling, die hem aanſpoordde, om een Perſoon, die den Vorst, eer hy den Throon beklom, beledigd hadt: „ Het voegt „ een Koning van *Frankryk* niet, de beledigingen, den „ Hertog van *Orleans* aangedaan, te wreeken!" —— Wat, eindelyk, kan ons zulk een juist denkbeeld ſchenken van de Grootmoedigheid eens Krygshelds, als het antwoord, door den Burggraaf DORÉE aan Koning CAREL DEN IX gegeeven, als hy van dien *Franſchen* Vorst bevel kreeg, om de *Hugenooten* te verdelgen: „ Ik wenschte dat uwe Majeſteit my wilde gebruiken in iets dat „ *mogelyk* was!"

Dit laatſte voorbeeld brengt my tot eene andere waarneeming, hier in beſtaande, dat de Geſchiedenis ons in ſtaat ſtelt, om regtmaatige begrippen te vormen van de Waardigheid en Zwakheid der Menschlyke Natuure, die ons beide van zeer veel diensts kunnen weezen in dit leeven. De eerſte vervult ons met eene edelaartige Eerzugt, om ons boven het peil van het gros onzer Natuurgenooten te verheffen. De laatſte maatigt die Eerzugt, zonder dezelve weg te neemen, met een behoorelyke maate van nederigheid en zelfsmistrouwen, en werken zy beide tot het zelfde einde. Eenige weinige voorbeelden zullen myne gedagten breeder ontwikkelen.

Hoe kunnen wy ons een juister of een verheevener denkbeeld vormen, van 't gevoel van waare Eer en Heldhaftigheid, dan by het leezen van zodanige Geſchiedenisſen, als het gedrag des Graven van PETERBOROUGH, in het bekende beleg van *Barcelona*. Terwyl hy de Voorwaarden van 't Verdrag der Overgaave met den *Spaanſchen* Veldheer regelde, ontving hy de tyding, dat een gedeelte van het Vereenigd Leger, ſtrydig met den getroffen Wapenſtilſtand, de Stad was ingerukt. De

Graaf betuigde den *Spaanſchen* Veldheer, dat, indien hy hem wilde veroorloven, met zyne *Engelſche* benden de Stad in te trekken, hy het Vereenigd Leger 'er uit zou dryven, en dan wederkeeren, om het Verdrag der Overgave te voltooijen, 't geen hy met de daad volvoerde.

Ik zal niet reppen van de fabelagtige Geſchiedenis van CURTIUS, dien men wil dat in eene vuurpoel ſprong, noch van CODNIS, die, om zyn Land te bevryden, zyn eigen dood zogt, naardemaal voorbeelden van gelyken Moed, in het braveeren van den dood, niet zeldzaam zyn in de hedendaagſche Geſchiedenis. By de belegering van TURIN, ſtak een MICA een Myn aan, waar door hy wist dat hy met den vyand teffens zou omkomen; en hoe veele Scheeps-Bevelhebbers hebben liever 't kruid van hun eigen Schip aangeſtooken, om in de lugt te vliegen, dan dat zy hun vlagge ſtreeken. —— Men zal zeggen, dit zyn de uitwerkzels van een verfynd gevoel van Eer, alleen verkreegen in een ſtaat van verre gevorderde beſchaafdheid. Doch wy kunnen de aangeboore kragt der Ziele ontdekken in de *Noord-Americaanſche Indiaanen*, die, gevangen genomen zynde, zich onthouden van de handen aan zich zelven te ſlaan, ten einde zy gelegenheid mogen hebben, om de Eer huns Vaderlands te handhaaven, door het uitharden der ſchriklykſte pynigingen, welke zy weeten dat voor hun bereid zyn.

Daaden, gelyk deeze, gepaard met die der uitgebreidheid van 's Menſchen Verſtand vertoonen in zulke Mannen, als ARISTOTELES, ARCHIMEDES en NEWTON, geeven ons hooge denkbeelden van de Waardigheid der Menschlyke Natuure, en de uitgeſtrekte vatbaarheid van 's Menſchen Ziel. Maar de andere zyde der Schilderye, welke de Geſchiedenis met eene gelyke maate van getrouwheid ons voor oogen houdt, ſchenkt ons een alleraandoenlykst, doch teffens leerzaam, onderhoud, wegens onze droeve zwakheid en broosheid, zich vertoonende in anders groote Mannen.

Nauwlyks kunnen wy een treffender blyk aantreffen van de zwakheid en onbeſtaanbaarheid met zich zelven, waar voor 't Menschlyk hart vatbaar is, dan wanneer wy ontdekken, dat Mannen van een gezond en opgeklaard Verſtand, in de meeste opzigten, en met het beste hart, tot gevoelens vervallen, welke aanleiding geeven tot groote en ſmertlyke Bygeloovigheden. Een alleropmerkenswaardigst voorbeeld hier van levert ons

PAS-

PASCAL, een der grootste Verstanden en beste Menschen, die ooit den aardbodem betraden. Hy vormde zich een begrip, dat GOD de Menschen hier op Aarde elendig maakte, om ze, in een ander leeven, tot des te hooger trap van geluk, op te voeren: uit deezen hoofde lag hy zich zelven de onaangenaamste zelfplaageryen op. Hy gaf last, voor de vensters van zyn Studeerkamer een muur op te metselen: dewyl hy oordeelde daaruit een fraay gezigt te hebben. Hy droeg een gordel, vol scherpe punten, op zyn bloot lichaam, en wanneer hy iets at of dronk, 't geen hem wel smaakte, prikte hy, by aanhoudendheid, zich zelven, ten einde hy die aangenaame aandoening niet mogt hebben. Zyne Zuster, eene Vrouwe van Verstand en groote Godsdienstigheid, stierf van Dorst, gelyk zy dagt, tot Eer van GOD. 't Was zeker, door eene zwakheid van dezelfde natuur, in den verstandigen en uitmuntenden FENELON, dat hy zich, zonder eenige bepaaling, onderwierp aan het willekeurig vonnis van den Paus, als deeze een Boek, door hem uitgegeeven, veroordeelde. Hy predikte zelfs, om zyn Boek te veroordeelen, en verboodt zyne Vrienden 't zelve te verdedigen.

Niet alleen zien wy braave Mannen, die een waarlyk Godsdienstig hart in den boezem omdroegen, overgegeeven aan zulke ongegronde Bygeloovigheden, maar ook de snoodste en gruwzaamste booswigten. Beiden toonen zy de zwakheid aan, voor welke onze natuur bloot staat. Doch, daar een braaf Man, aan Bygeloof verslaafd, ten voorwerp strekt van hartlyk medelyden, is de snoodaart, in denzelfden toestand, veeleer belachenswaardig. Wat, by voorbeeld, kan belachlyker weezen, dan dat LODEWYK DE XI, Koning van *Frankryk*, een Man, die geene zwaarigheid maakte, om schandelyke stukken te pleegen, altoos overlaaden ging van heilige overblyfzels, en een looden Beeldje, van de Maagd MARIA, in zyn hoed droeg, aan 't welk hy gezegd wordt vergiffenis verzogt te hebben, van zyne moorden, vóór dat hy dezelve volbragt. Die zelfde Vorst maakte een Overdragt, van het Hertogdom *Bolloigne*, aan de Maagd MARIA.

Zelfs de gevoelens van Zedelykheid, die wy zouden denken, dat van allen het onveranderlykst en onbedorvenst zouden blyven, heeft men grootlyks bedorven gevonden, en vermengd met denkbeelden, die geheel vreemd en strydig zyn met Zedelykheid, by geheele Volken. Dus agten de *Tartaaren*, die, gelyk VOLTAIRE schryft, het een

 hoofd-

hoofd-misdryf rekenen, een mes in 't vuur te houden, op een zweep te leunen, een paard met den teugel te slaan, of het eene been met het ander te breeken, het geen zonde agten, in zommige gevallen, hun woord te breeken, te plunderen en te moorden. —— De zelfde *Arabier*, die u, aan zyn deur om Herberg verzoekende, als zyn Broeder zou ontvangen, en in den volgenden dag veilig geleiden, zou niet geschroomd hebben u te vermoorden als zyn prooy, hadt hy u één uur te vooren in de woestyn ontmoet. —— Meer voorbeelden op te haalen van de zwakheid, en met zich zelve onbestaanbaarheid, van 's Menschen hart, welke de Geschiedenis ons oplevert, zou een eindeloos werk weezen. De bygebragte zyn genoegzaam, om ons een begrip te geeven, hoe treffend en nuttig zulke beschouwingen zyn, en teffens hoe vol onderhouds voor een doordenkend Verstand.

WAARNEEMING WEGENS DE NUTTIGHEID VAN GROOTE GIFTEN OPIUM, IN EEN *Tetanus en Trismus Maxillæ*, *Door* E. KNAVEN.

De beroemdste Geneesheeren zyn het daarin volkomen eens, dat, in de klasse der Krampstillende Middelen, (*Antispasmodica*,) het Heulsap de voornaamste plaats bekleed, en de ondervinding heeft dit reeds zeer lang bevestigd; veele Geneeskundigen hebben ons ook dit Middel, met zeer veel lof, zo in de *Tetanus et Trismus Maxillae*, als andere Krampgebreken, (zonder aanmerkelyke ontsteeking) aangeprezen, terwyl anderen wederom wat minder vertrouwen, in dergelyke ziekten, op dit middel stellen.

Herhaalde Waarneemingen, egter, hebben my geleerd, dat veele mislukte proeven, met dit veel vermogend Geneesmiddel in Krampziekten, moeten toegeschreeven worden aan de kleine hoeveelheid, die men daarvan toedient; aanmerkelyke Giften kunnen de lyders in dit geval, (alwaar het geheele *Systema Nervosum*, zo hoog gaande geprikkeld, en in beweeging gebragt is,) verdraagen.

Myn oogmerk is niet, alhier eene beschryving deezer Krampziekten te doen, of van de bekende werking des Opiums veel te zeggen, als zynde dit door de Schryvers reeds genoegzaam gedaan, maar alleen door de volgende

Waar-

Waarneeming te toonen, dat groote Giften *Opium*, in deeze gebreken, niet alleen veilig kunnen, maar ook allernoodzaakelykst moeten, toegediend worden.

Het was den 16den October 1786, dat ik gehaald wierd by de Vrouw van P . . . . . D . . . . , welke in de zesde Maand haarer Zwangerheid was; deeze Vrouw had reeds Zeven Dagen aan een *Trismus Maxillæ* gelegen; na dat een Geneesheer deezer Stad haar een aderlaating en blaarpleisters had voorgeschreven, liet men het daar by berusten; voorgeevende, dat 'er niets meer aan te doen was, vermits zy, haar mond geslooten zynde, geene Geneesmiddelen konde gebruiken.

By haar komende, vond ik haar in de volgende omstandigheid: haar Kaaken waren dermaate op elkander geslooten, dat ik naauwlyks in staat was, een zeer dun en plat gesneeden houtje tusschen haare voorste tanden te brengen; terwyl haare lippen insgelyks, by uitstek, vast tegens de tanden aangetrokken wierden; de Spieren van haar geheele lichaam waren verstyfd; behalven deeze algemeene verstyving, wierd zy nog door menigvuldige Spiertrekkingen gefolterd, inzonderheid der uitstrekkende hoofd-, hals- en rugspieren, waardoor dus een akelige Krampachtige agterwaardstrekking (*Opisthotonos*) gebooren wierd; de Pols was snel, zacht en zeer ongelyk, zy zweette sterk, zonder de minste verligting, en haar benaauwdheid was dermaate groot, dat, wanneer zy de bedlakens konde vatten, dezelve met een schrikkelyk geweld, onder een gillend geluid, verscheurde.

De hevigheid deezer algemeene Kramptrekkingen, (*Tetanus*) had reeds twee dagen geduurd.

In deeze allerdeerniswaardigsten toestand wierden dus spoedige Hulpmiddelen vereischt; Geneesmiddelen naamlyk, welke, door een spoedige en kragtdaadige werking, het gevoelend vermogen der Zenuwen verzwakken, en gevolglyk ook die hevige Kramptrekkingen, (door een buitengewoone prikkeling des Zenuwgestels veroorzaakt,) tegen gaan.

Niets kwam my voor, dat, in dit geval, beter aan het oogmerk zou voldoen, dan het *Heulsap*, in een ruime hoeveelheid toegediend.

Na dat ik een *Clysma Laxans et Emolliens*, had laaten appliceeren, (dat haar een ruime *Sedes* verschafte,) schreef ik het volgende voor:

Rec.

Rec. Opii. pur. gr. IX.
solve in
Aq. Cinnam. s. vino unc. III.
dein adde
Syrup. flor. Rhead. unc. I.
M. D. S.

waarvan alle half uuren een halven eetlepel vol, het welk door een opening, door twee vermiste tanden der bovenkaak veroorzaakt, in haar mond konde gebragt worden; gelastende de lyderes, wanneer haar iets in den mond gegoten wierd, het zelve door te slikken, dat ook zeer geredelyk geschiedde; dit was 's avonds negen uuren: ten twaalf uuren 's nagts de lyderes weder bezoekende, scheen de hevigheid der Kramp- en Stuiptrekkingen merkelyk te verminderen; ik liet het voorgeschrevene op den zelfden voet voort gebruiken, tot dat 'er zig tekenen van slaap vertoonden.

Den 17den, 's Morgens zes Uuren, by haar komende, had zy het voorgeschrevene reeds geheel gebruikt; ik vond haar in een zachten slaap, de toevallen waren geheel bedaard, deeze slaap duurde egter niet langer dan vyf Uuren; want dien zelfden Morgen, tien Uuren, haar weder bezoekende, vond ik haar in een aangenaame verkwikkende ontwaaking, zy was van die yslyke folteringen geheel bevryd, begon haar mond allengs wyder en wyder te openen, en haare leden, schoon door de Krampen zeer verzwakt, te beweegen, het sterke zweeten was over, en de Pols vry natuurlyk, doch zwak. Ik schreef haar een zacht Ontlast-Middel, uit de *Tart. Solub.* voor; de toevallen bleeven weg, de nablyvende zwakheid wierd door het opvolgend gebruik der Koortsbast, met de Valeriaan-Wortel, spoedig hersteld, met dat gevolg, dat zy, na verloop van ruim drie Maanden, een gezonde en welgeschapen vrugt ter Waereld bragt.

Ik zoude aan myn pligt te kort doen, indien ik niet, door de mededeeling myner ondervinding, de aandacht myner Konstgenooten, tot het heilzaam gebruik van een ruime hoeveelheid deezes middels, in de bovengemelde gebreken, meer bepaalde.

EEN

EEN SCHYNBAAR DOODE, DOOR DE ELECTRICITEIT, TEN LEEVEN HERSTELD.

(*Gazette de Cologne*, 7 *Mars*, 1788.)

Onder de merkwaardige en belangryke Ontdekkingen voor het Menschdom, moet men, buiten twyffel, de volgende tellen, die men, gelyk veele andere, verſchuldigd is aan den Baron VAN HUPSCH. Veele Geleerden hebben zich, met voldingende Proeven, verzet, tegen het ſchielyk begraaven der Dooden; de ondervinding heeft veelmaalen, en nog onlangs in *Frankryk*, (gelyk de Nieuwspapieren aankondigen,) beweezen, dat een Mensch, ſchynbaar dood, op 't oogenblik dat hy ter aarde zou beſteld worden, weder ten leven bekwam. Hoe veelen zyn 'er niet in den Grafkuil bygezet, die, door Zenuwkwaalen of andere zonderlinge toevallen, dood ſcheenen, en die, ondertusſchen, weder bekomen zouden weezen, indien men niet al te vaardig met dit werk ware voortgevaaren, of, indien men omtrent elk geſtorvenen een middel te werk ſtelde, 't welk zeker de goedkeuring van geheel *Europa* moet wegdraagen.

De Baron VAN HUPSCH gaf een vreemd Geneesheer den raad in, ten dien einde, de geſtorvenen, in zyn Hospitaal, te doen electriſeeren. Men volgde dien raad van den Baron, en deed eene Dame van rang, die, in gevolge van eene Zenuwkwaal, overleden ſcheen, electriſeeren, en, tot groote verbaasdheid van allen, die deeze Proefneeming bywoonen, werd deeze Dame ten leeven herſteld, door de bewerking te volgen, welke de Baron, eene geruime wyl geleden, aan een buitenlandsch Geneesheer hadt aan de hand gegeeven. De Baron VAN HUPSCH zal deeze zonderlinge gebeurtenis in 't licht geeven, in het Eerſte Deel van een Werk, 't geen hy vervaardigd. Hy heeft aan het Gouvernement eene byzondere wyze voorgeſteld, en geraaden, dat men, in ſtede van het ſchouwen van de Lichaamen der afgeſtorvenen, dat te *Weenen* en in andere Steden plaats heeft, alle geſtorvenen moest electriſeeren, den mond met zekere geestige vogten wryven. In dit geval zal men zien, dat veelen, die men dood waande, in gevolge van geweldige Kneuzingen, van Kramp in de maag, van Beroerte, weder bekwamen, en, om zo te ſpreeken, opgewekt wierden,

den, op 't oogenblik dat men ze voor volstrekt verlooren rekende. Hoe veele Menschen zou men, door geheel de Waereld heen, aan de Maatschappy niet weder geeven, als men dien raad des Barons, zo belangryk als heilzaam, opvolgde.

INHOUD EENER KRUID- EN GESCHIEDKUNDIGE VERHANDELING OVER DE MANDRAGORA, *door den Heer* GRANIER, *Lid van de Koninglyke Academie te Nismes.*

(*Journal d'Histoire Naturelle.*)

Het oogmerk deezer Verhandelinge strekt om de *Mandragora* te doen kennen, de weezenlyke hoedanigheden deezer Plante aan te wyzen, en eene menigte van belachlyke vooroordeelen, tot welke die Plant aanleiding gegeeven heeft, en de fabelachtige wonderen, die het Volk, altoos bygeloovig om dat het onkundig is, alle Jaaren vernieuwt en ontleent uit de vermeende zinnebeeldige characters dier Plant, weg te neemen.

De *Mandragora*, veel berugter door de bygeloovigheid der goede Vrouwtjes, en de bedriegeryen der Kwakzalveren, dan door haare Geneesschriften, behoort tot de verdoovende en pynstillende Planten. De sterke lugt, welke dezelve van zich geeft, bewyst het, en zy is door de Ouden aangemerkt als een der schadelykste koude vergiften.

Verschillende naamen heeft de *Mandragora* gekreegen, zo uit hoofde van haare verbaazende hoedanigheden, van de gedaante haars wortels en vrugten, als om de plaatzen waar zy groeit. De *Grieken* noemden haar *Circe*, ter oorzaake van de vermeende toverkragten, en PITHAGORAS gaf 'er den naam aan van *Anthropomorphon*, dewyl de wortel eenigzints gelykt naar de benedenste gedeelten van een Mensch. Anderen noemden ze *Morion:* om dat ze de zodanigen, die 'er van gebruikten, bedwelmden; of *Honds-appel*, dewyl Persoonen, die van dezelve gegeeten hebben, als van een dollen hond gebeeten, raazend stierven; ook *Duivels-appel*, ter oorzaake van de duivelskunstenaaryen, waar toe men ze bezigde, en eindelyk *Mandragora*, om

dat dezelve liefst groeit op beschaduwde en sombere plaatzen.

'Er zyn twee soorten van deeze Plant in de Kruidkunde bekend, onder den naam van *Antropa Mandragora.* Het Mannetje of de Witte, en het Wyfje of de Zwarte: de een en ander groeijen oorspronglyk in *Italie* en *Spanje*, waar ze vanzelve voortkomen op vogtige plaatzen, boven al omstreeks de rivieren. Derzelver Wortels zyn, de kleur uitgezonderd, die blank is by het Mannetje, en bruin by het Wyfje, gelyk, zwaar, spilachtig, lang, vorkswyze, of in tweeën gespleeten, en bezet met kleine langwerpige vezeltjes: zy schieten zeer diep in den grond.

Het Mannetje, by de Kruidkundigen bekend onder de benaaming van *Mandragora Mas, seu Candida* en *Mandragora fructu rotundo*, schiet veele breede Bladeren, niet ongelyk aan die van *Beet*, omtrent anderhalf voet lang, aan 't einde gepunt, van een stinkenden reuk, helder groen, en bedekt, even als de vrugten, met hairige wolle, zagt op 't aanraaken. De Bloemen, op lange stengen staande, zyn éénbladig, klokvormig, op den rand met vyf inkeepingen, zo is ook de Bloemkelk; de Bloemen zyn wit, veelvuldig, staan afgezonderd, zy hebben doorgaans vyf styltjes en één stamper, zy komen, even als de Bladeren, uit het bovenste van den Wortel voort. De Vrugten, welke 'er op volgen, zyn zagt, vleeschagtig, rond, gelyk aan een kleinen appel, goudgeelagtig van kleur, en stinkend. Zy bevatten van dertig tot vyftig, en zomtyds zestig, roodagtig platte, zaadkorrels, van gedaante als een nier, en veel grooter dan Linzen.

Het Wyfje, by de Kruidkundigen *Mandragora fæmina, seu nigra*, en ook *Mandragora, flore subcæruleo purpurascente*, geheeten, heeft kleinder en smaller Bladen dan het Mannetje; ze zyn ruig, golfswyze, donker groen, aan de kanten geschaard, en hebben veel overeenkomsts met de Bladeren van de *Bernagie*, als deeze sterk groeit. De Bloemen verschillen van die van het Mannetje niet, dan door de purperagtige kleur. De vrugten hebben een donkerder geele kleur, een draaglyker reuk, zy zyn kleinder, langwerpig rond, en bevatten veele platte rondagtige Zaaden.

Deeze beide Planten groeijen zonder takken te schieten; de Bladeren komen vroeg in 't Voorjaar voor den dag, en zomtyds eerder, als de Winter zagt geweest is. De Bloemen

men vertoonen zich kort daar op, en de Vrugten, die vast volgen, zyn in den Zomer ryp. Het Wyfje is vroegtydigst, voor 't oog somberder, en de Wortel veel korter en gekronkelder, dan die van het Mannetje.

Men merke op, dat, het geen ik van de kragten en de nuttigheden deezer Plant zal ophaalen, de beide soorten van *Mandragora* betreft. 't Gebruik deezer Plant, door de Ouden in eene groote uitgestrektheid gebezigd, is door de hedendaagsche Geneesheeren nagelaaten, dewyl de geweldige Geneeskragt, aan alle de deelen deezer Plant gemeen, dezelve gevaarlyk doet worden. Reeds heb ik gezegd, dat de sterke en onaangenaame reuk, gelyk aan die van *Opium*, deeze Plant tot een der sterkst verdoovende middelen maakte; ik voeg 'er by, dat de Wortel die eigenschap inzonderheid heeft. Zy is ook van een sterken ontlasting verwekkenden aart, doch veroorzaakt trekkingen, en verzwakt, in hoe klein eene gifte ook gegeeven. —— De Bladeren hebben eene verzagtende en ontbindende kragt, en men zou 'er zich, schoon alleen uitwendig, van kunnen bedienen in pappen, gemengd met andere olieachtiger zelfstandigheden, zo om geweldige ontsteekende pynen te verzagten, als om harde en knoestagtige gezwellen te verdryven. — De Vrugten hebben dezelfde eigenschappen, en 't is derzelver vleesch, als mede het sap, uit den Wortel gedrukt, 't welk de Ouden, gemengd met Olie, Wyn, Melk of Honig, gebruikten by Lyders, die eenig bedorven Lid moest geschroeid of afgezet worden, om door bedwelming hun voor de smerten eener pynlyke kunstbewerking te spaaren. Geheel de wereld weet, dat veel eenvoudige *Opiaten*, die veel zagter en veel min gevaarlyk zyn, thans ten zelfden einde dienen.

De Geneeskragten, aan de *Mandragora* toegeschreeven, zullen my niet langer ophouden: wil men des berigt ontvangen, men kan de oude Schryvers raadpleegen, die 'er de grootste aan toekenden: AVICENNA, DIOSCORIDES, FERNELIUS, GALENUS, PLINIUS, RENODENUS, THEOPHRASTUS, en BAUHINUS, steeken boven anderen uit. Ik vergenoeg my, om enkel met de hedendaagschen te zeggen, dat men het inwendig gebruik moet verbannen, en wagten wat de Geneesheeren van *Weenen*, die zich byzonder toeleggen op de beoefening van de Vergiftige Planten, ons, door goede Proefneemingen verzekerd hebben, dat de *Mandragora* inwendig, met zo veel zekerheids als baats, voor 't Menschdom, kan gebruikt worden. —— Voor

tegen-

tegenwoordig hebbe men zich te bepaalen, aan het uitwendige gebruik tegen huidkwaalen, en verharde gezwellen. Ten deezen aanziene kan men met vrugt raadpleegen met de *Verhandelingen van de Koninglyke Maatschappy der Weetenschappen van Zweeden*, met belangvolle Waarneemingen van FREDERIK HOFFBERG, van SCHAPPERUS en LINNÆUS, die de kragt van de *Mandragora* tegen de Jicht beweezen hebben. In 't voorbygaan, moet ik hier eene gewigtige aanmerking van LINNÆUS plaatzen, die waargenomen heeft, dat alle Planten, welken een stinkenden en walchlyken reuk hebben, gevaarlyke eigenschappen bezitten.

Indien men zomtyds *Mandragora*-Planten ontmoet op plaatzen, waar men ze minst dagt aan te treffen, hebbe men dit, buiten twyfel, toe te schryven, aan de onvoorbedagte overvoering van Zaaden, die zich met andere vermengd en in het voeder van het vee kunnen vinden, of overgevoerd zyn door uitwerpzels der dieren, of door den wind. Elk weet, dat de Merel en de Kraanvogel ons de *Vaaren* en de *Geneverbomen* verschaffen, en men heeft dikwyls gezien, hoe uit den drek der Dieren Planten voortkwamen, die vervolgens groote Boomen werden. 't Is door de Zaadoverbrengende kragt der Winden, dat wy steeds in onze Gewesten vreemde Planten zien gebooren worden: zodanig is de *Erigeron Canadense* van LIN., die in *Europa* eigenaartig geworden is, en wy overvloedig in onze velden aantreffen; van dien aart zyn veele andere Planten, die, door den loop der Rivieren, door de vleugels aan derzelver Zaaden, uit ver gelegen oorden komen, en groeijen op plaatzen, waar men ze minst verwagt.

't Valt zwaar om te begrypen, waarom de *Mandragora* by de Ouden bekend stondt voor de oorzaak van zeer groote wonderen; waarom zy die Plant aanzagen voor een veelvermogend Toverkruid, 't welk de eigenschap bezat, om hem, die het droeg, gelukkig te maaken, geld te doen vinden, de Vrouwen vrugtbaar te doen worden, de strengheid of zagtheid van den Winter te voorzeggen, Toveressen op de vlugt te dryven, Ivoor, daar mede gekookt, week en indrukbaar te maaken; waarom, met één woord, zy daar aan eene menigte andere wondere vermogens toeschreeven, die alle veeleer de vrugten zyn eener verhitte verbeeldinge, dan van daadlyke waarneeming. Vreemd, in de daad, dat de Menschen zich vermoeijen om harssenschimmige verschynzels te bedenken, daar de Natuur eene

zo groote voorraad van weezenlyk wonderbaare aanbiedt. Wie ſtaat niet verbaasd, als hy de beweegingen ziet van het *Kruidje roer my niet*, van de *Diönea*, van het *Heſydarum Girans*, en de uitſchieting der phosphorique ſtoffe van de *Fraxinella*? Verſchynzels, met rede verbaazend, om dat ze waar zyn, en een kinderagtig Bygeloof 'er het beſtaan niet aan gegeeven heeft.

Maar ſchreeven de Ouden Wonderen aan de *Mandragora* toe, die geen gangbaare munt in beter verlichte tyden kunnen weezen, zy waren niet geheel onkundig van de weezenlyke eigenſchappen deezer Plant. Zy wisten dat de vrugten bedwelmend en gevaarlyk waren, 't zy men ze at of te ſterk 'er aan rook. Van hier het ſpreekwoordlyk zeggen, wegens domme en niets doende Menſchen, *dat zy onder de Mandragora geſlaapen hadden*. (*) HANNIBAL moet de kragt deezer Plant zeer wel gekend hebben, zo wy anders af mogen op het verhaal van FRONTINUS (†), hy mengde het ſap van de *Mandragora* in den Wyn, dien hy in zyne Legerplaats agterliet, ten einde de wederſpannige *Africaanen*, welken hy beſtreedt, dien zouden drinken, als hy zich geliet zyn Legerbagadie agter te laaten. Deeze krygslist gelukte hem volkomen, de bedwelmende wyn werkte op de aanvallers, en de *Carthaagſche* Veldheer liet ze allen ombrengen. —— PLUTARCHUS ſchryft aan deeze Plant eene zo groote trap toe, dat hy beweert, dat de zodanigen die Wyn drinken van Wynſtokken, in welker nabuurſchap de *Mandragora* groeit, in diepen ſlaap vallen.

Dan de allerverbaazendſte eigenſchap, welke de Ouden aan de *Mandragora* toekenden, is de kragt ter voortteelinge; welke zy inſtortte, en waar van zy, met goed geloof, een aantal voorbeelden te berde brengen. Zy waren zo zeer met dit denkbeeld ingenomen, dat verſcheide verklaarders van het Boek *Geneſis*, van RACHEL's onvrugtbaarheid ſpreekende, beweeren, dat dezelve ophieldt als zy de *Mandragora* ontvangen hadt, die RUBEN, de Zoon haarer Zuster LEA, in het veld vondt: zy vertaalden het woord *Dudaim* door *Mandragora*. Ondertusſchen is de *Dudaim*, naar anderer gevoelen, eene ſoort van geurig en welſmaakend heestergewas, door LINNÆUS *Cucumis Dudaim* geheeten, 't geen veele Schriftuurverklaarders doet be-

(*) *Qui dormitat in negotio ſub Mandragora dormire dicuntur.*
(†) *Stratagematon*, Lib. II. Cap. 5.

beweeren, dat men door de *Dudaim* geenzins de *Mandragora* te verstaan hebbe. CALMET oordeelt dat het de *Citroen* is.

Ik zal my niet ophouden met zinnebeeldige en grof ergerlyke figuuren, veeleer van den wortel eeniger andere Plant dan van de *Mandragora* gemaakt, die de Kwakzalvers verkoopen, en het gemeen diets maaken, dat ze, onder andere wondere eigenschappen, het vermogen bezitten om de Vrouwen vrugtbaar te doen worden. Een dergelyke schaamtloosheid verdient straffe, en geene ernstige wederlegging.

Tot slot moet ik nog aanmerken, dat men zeer verkeerd tot nog de gebruiklyke naamen, van Mannetje en Wyfje, aan deeze Planten geeft; dewyl zy tot die soorten van Planten behooren, die, op zich zelven, het vermogen der bevrugting hebben. 't Is daarom, dat de groote LINNÆUS de oude benaamingen verworpen heeft. Zy draagen alle kenmerken, die ze onderscheiden van de Planten, welker Mannetje en Wyfje op onderscheiden stengen groeijen. Men hebbe aan de verschillende soorten van *Mandragoras* de naamen te geeven, welke daar aan voegen, en, indien men by toeval van die Kwakzalvers mogt aantreffen, die, door dwaalingen, liegend, voort te planten, hun beurs zoeken te vullen, het oog des Volks te verlichten, het zelve de waarheid te ontdekken, en te behoeden voor de bedriegeryen dier Landlooperen.

BESCHRYVING VAN PYRMONT, EN VAN HET GEBRUIK DER WATEREN, AAN DIE GEZONDE BRON. Door Dr. MARCARD.

(Vertaald uit Dr. MARCARD's *Description of Pyrmont, with Observations on the Use of its Waters.*)

Pyrmont, zints veele eeuwen, zo beroemd door de Mineraale Wateren, ligt in den *Westfaalschen* Kreits, niet verre van de *Weezer*, omtrent tien Mylen van *Hameln*, vyf en dertig van *Hanover*, vyf en veertig van *Cassel*, vyftig van *Osnabrugge*, zestig van *Breemen*, en zeventig van *Brunswyk*.

De Valei, waarin de *Pyrmontsche* Wateren ontspringen, is een van de gezondste in *Duitschland*, aangenaam, vrugt-

 baar,

baar, uitgestrekt. Dezelve schynt gevormd om vrolykheid en gerustheid van geest in te boezemen, en door de natuurlyke schoonheden te bekooren en te vermaaken, door de veelvuldige verfraaijingen daar te vinden. De onderscheide Bronnen, die digt by elkander leggen, vindt men aan het noordeinde der Plaatze; een grond die een allerschoonst gezigt heeft, over eene welbebouwde vlakte; waar in zich verscheide kleine Gehugten opdoen, en het Stadje *Ludge*, waar een Klooster is van *Franciscaaner* Monniken. Men heeft 'er ook een Zout-werk, en verscheide Molens aan een water, 't welk door de ryke weidlanden in 't midden van de Valei vloeit. De omringende Bergen zetten eene verscheidenheid by aan dit gerust verblyf, zo door de schoonheid der bebouwing beneden, als door de grootheid der Bergtoppen, met hoog geboomte bezet, en vol doorsnydingen, tot geryf der zodanigen, die hunne wandelingen buiten de vlakte verkiezen uit te strekken. De wegen in den Zomer zyn zeer veilig en goed, door dit geheele Landschap heen; en de toegang tot *Pyrmont* zelve, die voorheen een nauwe, steile en ongemakkelyke weg was, is thans ruim en gemaklyk. Het Kasteel van den Vorst VAN WALDEK, (aan wien, als Graaf van *Pyrmont*, deeze geheele Plaats toebehoort,) maakt een heerlyk vertoon, en de nabuurschap van 't zelve is te aangenaamer, door de Heuschheid en Beleefdheid des Eigenaars, jegens allen die zich in dit zyn Graafschap onthouden.

Gelyk de Natuur het haare gedaan heeft, om de Landstreek, welke deeze Bronnen omringt, schoonheid by te zetten, zo heeft de Kunst niets agter wege gelaaten om dit Tooneel te verfraaijen. Eene verscheidenheid van wandelpaden en laanen is niet verre van de Bronnen aangelegd tot gemak der Brongasten. Onder deeze is 'er een, die byzonder de aandagt trekt, van wegen de verbaazende grootte, en de veelvuldige voordeelen, welke zy aan de Plaats schenkt. Deeze beroemde wandelplaats bestaat uit drie Laanen, verdeeld door vier ryen hoog opgaande boomen, geplant in 't Jaar MDCLXVIII, die ten allen tyde een koele en belommerde wandelplaats opleveren. Dezelve is omtrent 1500 voeten lang en 120 voeten breed, en daalt zagtlyk af van het Noorden na het Zuiden. Aan 't boveneinde is een Colonade, loopende na een achthoekigen Tempel, die de Bron bedekt; aan 't benedeneinde is een Watersprong, gevormd door de natuurlyke kragt der overvloeijende Bron. Aan wederzyde zyn Winkels, eenigzins

zins in den ſmaak van die te *Tunbridge*, doch dezelve overtreffende in de waaren, 'er te koop geſteld; zynde de voortbrengzels van verſcheide Landen herwaards gebragt, om 't oog der Vreemdelingen te trekken, zo door de nieuwigheid als door de keurigheid der bewerkte ſtoffen. Omtrent in 't midden is een Bal-Zaal, en daar nevens een Tooneel, zo dat, op deezen betoverenden grond, alle gemak en vermaak vereenigt. Alle morgen is hier ook ten negen uuren een Ontbyt gereed voor Lieden van fatzoen, aan 't zelve worden doorgaans de Partyen gemaakt tot het Middagmaal, 't welk voeglyk opgedischt wordt, voor een maatigen prys, door den *Traiteur*, (of een Man die het op zich neemt, het Gezelſchap te onthaalen;) in de open lugt, of indien het ongunſtig weer zulks niet toelaat, in een Salon, naast de Bal-Zaal. Dan dit laatſte is zelden noodig, dewyl de grond natuurlyk van dien aart is, dat men 'er meer genot van kan hebben, dan ergens elders: dezelve weet weinig van vogt of droogte, is altoos zuiver, nimmer ſtuivend (*). Deeze voordeelen zyn zo uitlokkend, dat 'er van 's morgens ten zes, tot 's avonds ten tien uuren, meest altoos volk in deeze wandelplaats zich bevindt. Koffy-, Kaart- en Praatpartyen, en alle andere ſoorten van gezellig onderhoud, treft men hier aan; het ontbreekt geenzints aan Muzyk om alles te veraangenaamen: een uitmuntende troep Muzykanten wordt geregeld voor elk ſaiſoen aangenomen, die, door verſcheidenheid en verwisſeling van ſpeeltuigen, een vermaak opleve-

(*) Ik kan niet nalaaten op deeze omſtandigheid, van zo veel aanbelang, voor allen die de *Pyrmontſche* Wateren gebruiken, eenigzints ſtil te ſtaan. De aart van den grond, voornaamlyk zigtbaar op de voornaamſte Wandelplaatzen, is zodanig geſteld, dat ze weinig aandoening heeft van vogtigheid of droogte. Een aanhoudende regen maakt 'er geringen indruk op, zelfs terwyl die valt, en één uur daar naa, herneemt de grond de voorige vastheid, en kan men 'er op treeden, zonder de minſte indrukzels te maaken: de langduurige hette der Hondsdagen werkt noch op de oppervlakte noch op de diepere deelen; geen ſ[illegible]leeten in de laatſte, geen ſtof op de eerſte veroorzaakende. Ik heb myn best gedaan, om den oorſprong te ontdekken, van een zo byzonder voorregt, en heb reden om te veronderſtellen, dat het ontſtaat uit een mengzel van kalkagtigen Yzerſteen (*Tufa*) met Klei-Aarde: althans, deeze maaken grootendeels de Wandelplaatzen uit, voor *Pyrmont* van zo veel aanbelangs.

veren, nauwlyks te begrypen voor iemand, die geene kennis heeft van de bekwaamheden der *Duitsche* Speellieden. —— 'Er zyn Ordinarisfen voor Lieden van minder rang, die voor een laagen prys bediend worden: maar, dewyl de ruimte der Wandelplaatzen meer tafels kan toelaaten dan 'er noodig zyn, zonder dat de een de ander den minsten hinder doet, moet men erkennen, dat deeze onschuldige Feesthoudingen zeer veel toebrengen tot veraangenaaming van het tooneel, en eene leevendigheid verschaffen, onbekend en onuitvoerlyk op eenige andere plaats.

De uitsteekende heilzaamheid der *Pyrmontsche* Wateren, en de Vermaaklykheid der Plaatze, hebben *Pyrmont* langen tyd tot eene plaats gemaakt, werwaards eene groote menigte toevloeit. In den Jaare MDLVI kwamen aldaar tot deeze Gezondheidsbron lieden, uit alle deelen van *Europa*; op zekeren tyd beliep derzelver getal 10,000. In den Zomer, des Jaars MDCLXXXI, bevonden zich hier meer dan veertig Persoonen van Koninglyken en Vorstlyken rang, en onder deeze GEORGE DE I, toen een jong Prins, en FREDERIK WILLEM, Keurvorst van *Brandenburg*. Deeze verzameling van groote Persoonadien, de talrykste in de daad, die immer eene openbaare plaats, ten zelfden tyde, met hunne tegenwoordigheid vereerden, trok de aandagt dermaate, dat 'er des een Verhaal werd uitgegeeven te *Parys*, in de *Mercure Galant* van dat Jaar, schoon het gebrekkig was in 't noemen des getals; de tytel was, *de ce que est passé entre les* 27 *Altesses, á Pyrmont*.

FREDERIK DE GROOTE, Koning van *Pruissen*, kwam hier tweemaalen, om voor zyne Gezondheid de *Pyrmontsche* Wateren te gebruiken, men zegt, dat hy de eerste keer het plan tot den *Silesischen* Oorlog ontwierp. Wat hier van ook zyn moge, zeker is het, dat hy, weinig weeken naa zyn vertrek, van daar den eersten veldtocht opende. Daar is eene hoogte, omtrent een halve myl van *Pyrmont*, welke nog den naam van *Koningsberg* draagt, dewyl de Koning groot vermaak schiep in zich derwaards te begeeven, om het schoon gezigt, dat alle beschryving te boven gaat, te beschouwen, van een bankje, geplaatst, waar zyn geliefde gezigtpunt was.

De geregelde jaarlyksche opvolging van Brongasten heeft natuurlyk de vinding opgewakkerd van onderneemers, om alle Gemakken aan de Gezondheid-schenkende

kragt der Wateren toe te voegen. Gemeubileerde Kamers zyn 'er in overvloed, tot een maatigen prys, in byzondere huizen te vinden. 'Er is ook een ruim Hotél, het Badhuis geheeten, in den Jaare MDCCLXXVIII geopend, door eenige Heeren, die eene inſchryving lieten doen om het te bouwen, en met Baden te vullen, welke in fraaiheid en gemak, en alle vindingen, tot het uitwendig gebruik des waters, elkander den voorrang betwisten. Het heeft desgelyks een overvloed van wel voorziene Kamers, om Vreemdelingen te ontvangen, onderſcheiden in grootte, als mede in prys, die, om allen bedrog te voorkomen, boven de Kamers geſchreeven ſtaat. De voordeelen, van onder zulk een dak te huisvesten, loopen te zeer in 't ooge, om geene verzekering te ſchenken van eene opeenvolging van Gasten, inzonderheid onder de zodanigen, die, ter zaake van de Baden, aan Kamers hier de voorkeus geeven boven de inwooning in een Burgerhuis. De Eigenaars hebben daarom een ruim vertrek geſchikt tot een openbaare tafel, die voorzien wordt door een *Traiteur* in het Huis, op denzelfden voet als wy van den anderen gemeld hebben; alles is in den verdragprys opgeſlooten, uitgenomen den Wyn, en dewyl 'er eene ſchikking gemaakt is op dit Artykel, die men zien kan op een opgehangne lyst, kan 'er geen knevelaary plaats hebben. —— Het Koffyhuis heeft eene dergelyk Reglement gekreegen; weshalven men de nauwkeurigſte rekening kan maaken van de dagelykſche Kosten, zo lang men te *Pyrmont* blyft.

Maar, indien iemand eene afgezonderder leevenswyze verkiest, of dienſtig oordeelt, kan hy met weinig omſlags, en voor een geringen prys, zich een tafel laaten dekken in een afgezonderde Kamer, in dit Badhuis of in eenig ander, dewyl de maaltyd beſtaat in vier of vyf ſchotels, netjes opgedischt; en is men hier niet mede te vrede, een uitgeſtrekter tafel heeft men ſlegts te belasten. Maar dit zyn overdaadigheden, die men zeldzaam zoekt: naardemaal de gevolgen van een ruim en ryk voorzienen disch tegen de heilzaame uitwerkzels van het Water, welke men zich belooft, rechtſtreeks aanloopen.

In de daad, de keurige geregeldheid van Leevenswyze te *Pyrmont* geeft aan deeze Gezondheidsbron een voorrang boven veele andere, waar alle buitenſpoorigheid van lusten gekweekt, en alles tot het laat opblyven aangewend wordt. Men hebbe dit, egter, niet in diervoege

te verstaan, als of 'er verlustigingen ontbreeken, of dat men hier een stilzittend leeven leiden moet. Integendeel, alle uitspanning van den geest, alle gemaatigde Lichaamsbeweeging, verdient de voorkeuze, en is, in zekere maate, noodzaaklyk om de heilzaame werking des Waters te bevorderen: dansen zelfs wordt 'er toegestaan, indien het niet bovenmaate geschiede, ingevolge hier van wordt de Muzyk, van tyd tot tyd, van de Wandelplaats overgebragt in de Badzaal, wanneer het geheele gezelschap, of een gedeelte, die onschuldige uitspanning kan neemen.

Pyrmont bezit niet alleen bekoorelykheden voor de zodanigen, die gezondheids en kragts genoeg bezitten tot zodanige Lichaamsoefeningen. Men vindt 'er uitspanningen, die binnen het bereik vallen van Ouden en Jongen, van den Zwakken en den Herstellenden, gebooren uit het Gezelschap, 't welk een ieder naar zyne zinlykheid kan kiezen. Adeldom geeft hier, strydig met de gebruiken op meest alle Plaatzen in *Duitschland*, geen uitsluitend voorregt. Lieden van verdiensten, van kundigheid, en een goede opvoeding, worden, zonder eenig onderscheid, toegelaaten in alle gezelschappen; en allen, die eenigzins in bekwaamheid uitsteeken, worden over 't algemeen gezogt, zonder dat men eenigzins let op het aantal der Kwartieren in hunne Wapenschilden, of de Oudheid van hun Geslacht.

De Landstreek van *Pyrmont* steekt zo wel uit in veelvuldige aanmerkenswaardige Oudheden, als in natuurlyk schoon. De ligging van het Kasteel van ARMINIUS, thans een verlaaten Berg, doch die de duidelykste merktekens draagt van een weleer versterkte Post, schoon de Werken geheel verdelgd zyn, is omtrent op vier mylen afstands van de Bron. Eenige Geschiedschryvers hebben beweerd, dat dit de plaats is, waar de oude *Germanen* IRMENSUL, een Afgod, ter eere van ARMINIUS opgericht, diendden, tot dat dezelve door CAREL DEN GROOTEN verwoest werd; maar, schoon het bezwaarlyk valle, gebeurtenissen van eene zo vroege Jaartekening met genoegzaame zekerheid te agterhaalen, is het buiten allen twyfel, dat ARMINIUS, niet verre van deeze plaats, een weinig Zuidwaards op, de drie *Romeinsche* Legioenen, door VARUS aangevoerd, overwon, en, in den tyd van drie dagen, met zyn 20,000 Man deedt sneuvelen. Omtrent zes jaaren laater, werd zyne eigene Legermagt ge-

geslaagen door GERMANICUS, aan de andere zyde van den *Weezer*, schoon hy zelve het ontkwam.

Daar zyn eenige andere oude Overblyfzels omstreeks *Pyrmont*, onder deezen steekt uit de oude Verblyfplaats der Graaven, *Schell Pyrmont* geheeten. Dit Gebouw werd gesticht in den Jaare MCLXXXIII, en is reeds meer dan vier honderd jaaren verlaaten geweest.

Onder de natuurlyke Zeldzaamheden, behalven de Wateren, is het allermerkwaardigst, een Dampuitgeevend Hol, omtrent een vierde Myl's van de Bronnen afgelegen, hier komt zo groot eene menigte vaste lugt uit 's aardryks ingewanden, dat men het met veel behoedzaamheids moet naderen. Ontwyfelbaar staat het in aart gelyk met de *Grotto del Cane*, te *Napels*; doch overtreft die Grot in de uitwerkzelen dermaate, dat deeze beide nauwlyks met elkander mogen vergeleken worden. In de Grot bepaalen zich de dampen tot de hoogte van twee voeten; maar in dit Hol ryzen ze, by droog en stil weer, en dikwyls zelfs by storm, tot de hoogte van vyftien voeten, en dit met zo veel kragts, dat wie het waagde, binnen 't bereik deezer dampen te ademen, zou stikken. Veele nuttige zeldzaame Proeven, nergens anders te neemen, zouden hier gedaan kunnen worden.

Dit Hol wyst uit, welk eene verbaazende hoeveelheid van Lugt-zuur uit den grond van *Pyrmont* wordt losgelaaten: want, niettegenstaande de ontlasting, welke het heeft te deezer plaatze, is elke Wel, 't zy yzeragtig of niet, 'er geheel en al mede doordrongen; ten bewyze hier van dient, dat, wanneer 'er by geval eenig overblyfzel van een stortregen rondsom de Wellen ligt, een dubbel gemetzelde muur de werking niet kan beletten; eene ontelbaare menigte van blaaren, die te voorschyn komt, dient ten voldingensten bewyze der hoeveelheid van elastische vloeistoffe, welke in den omtrek deezes Landschaps gevonden wordt.

Omtrent een en eene halve myl van de Bronnen zyn drie merkwaardige plekken, waar de grond, veele jaaren geleden, instortte, en deeze diepe holligheden veroorzaakte, die nu eenigzins met water zyn opgevuld, het blykt, dat deeze voortyds holten in het hart der aarde waren, die, niet langer in staat om het gewigt der daar boven zynde zwaarte te draagen, opgevuld wierden, in zo verre de oppergrond stoffe daar toe opleverde; doch door het zinken van de oppervlakte was het eene gebrek

het hulpmiddel tegen een ander, en toonde aan het oog de fpleeten, in welke de nabuurige Wellen het verfchynzel, hier bedoeld, gevormd hebben.

Twee wegen zyn 'er, om uit *Engeland* na *Pyrmont* te komen, de een over *Holland*, de ander over *Vlaanderen*. De eerfte is de naastfte, en loopt over de volgende plaatzen: van *Harwich*, ter zee, na *Hellevoetfluis*, te water na *Rotterdam*, te land na *Utrecht*, *Amersfoort*, *Deventer*, *Delden*, *Benthem*, *Ippenbuhren*, *Osnabrugge*, *Melle* of *Oldendorp*, *Minden* en *Rintelen*; vanwaar men rechtftreeks, of, over *Hameln*, na *Pyrmont* kan trekken. Dit maakt met elkander omtrent 205 *Engelfche* Mylen, van *Rotterdam* afgerekend. —— De andere weg is de vermaaklykfte, en dus meest aan te pryzen; men heeft een korter overtocht over zee, van *Dover* na *Calais*, en gaat van *Calais* na *Brusfel*, *Aken*, *Dusfeldorp*, *Duisburg*, *Dorften*, *Dulmen*, *Munfter*, *Osnabrugge*, enz. Ik moet hier optekenen, dat men van *Osnabrugge* niet op *Paderborn* moet gaan, fchoon die weg wat nader fchyne: de wegen zyn aldaar zo flegt, dat men ze nauwlyks in eenig jaargetyde kan gebruiken.

De laatfte weg, door *Vlaanderen*, zou ik den Reiziger na *Pyrmont* aanpryzen, het verfchil van den afftand is gering. Maar, indien iemand niet te zeer bepaald is in zyn tyd, is 'er een derde weg, uitmuntend fraay, en dien men althans op de terugreize zou kunnen neemen. Deeze loopt van *Pyrmont* over *Hof-Geismar*, na *Casfel*, *Marburg*, *Wetzlar*, *Coblens*, *Bon*, *Keulen*, *Gulik*, *Aken*, *Brusfel*, *Rysfel*, en *Calais*. Het onderfcheid des afftands heeft niets te beduiden, het wordt ruim en ryklyk vergoed, door de verfcheidenheid en grootsheid der gezigten aan den *Rhyn*, langs welken men, op een goeden weg, veele mylen voortreist, aan den voet van romaneske bergen, bedekt met Wynftokken, die den Wyn leveren in dit Land, bekend onder den naam van *Hoch*.

BERIGT, VAN DE TEGENWOORDIGE VERSPREIDING DER GIPSIES IN EUROPA, VAN DERZELVER HUISHOUDING, LEEVENSWYZE, ZEDEN, GODSDIENST, TAAL EN WEETENSCHAPPEN.

(Overgenomen uit Mr. GRELLMANN's *Hoogduitsche* Verhandeling over dat Volk.)

'T Is ongelooflyk, hoe talryk de *Gipsies* zyn, en hoe wyd en zyd zy zich over den Aardbodem verspreid hebben. Zy zwerven om in *Asia*, in de binnenste gedeelten van *Africa* plunderen zy de Kooplieden van *Agades*; en, gelyk Springhaanen, hebben zy meest alle Landen van *Europa* overdekt. *America* schynt het eenig Werelddeel, waar zy onbekend zyn: want, by geen Schryver, die over 't zelve geschreeven heeft, vind ik des gewag. Ik zal my niet ophouden met de Geschiedenis der *Gipsies*, in *Asia* en *Africa*, dewyl wy geene byzondere narigten van dezelven bezitten; maar my tot die in *Europa* bepaalen.

Slegts weinige Landen in *Europa* zyn geheel vry van *Gipsies*, schoon reeds, Eeuwen geleden, ieder Staat zich bevlytigd heeft om 'er van ontheeven te worden. Onder Koning HENDRIK DEN VIII en Koningin ELIZABETH, vonden zy zich aan eene algemeene vervolging in *Engeland* blootgesteld: nogthans vindt men ze in dat Ryk overvloedig: zeven of acht jaaren geleden, dreigden zy de Stad *Northampton* in brand te steeken: dewyl de Magistraat eenigen hunner jonge lieden vastgezet hadt, wier loslaating zy te vergeefsch verzogten: eenigen werden daarom gehangen, intusschen hadden zy getoond, dat hun geslacht verre van verdelgd was. 't Is niet zeldzaam, bovenal in 't Graafschap *Bedfort*, deeze lieden, in afgelegene plaatzen, ten getale van veertig of vyftig, by den anderen te zien; doch zy draagen zorge om niet in grooter getale te reizen, zelden vertoont zich in Steden of in Dorpen meer dan één te gelyk.

Spanje heeft zo veel van dit Volk, inzonderheid in de Zuidlyke Landschappen, dat ze by groote hoopen zwerven; dreigende de Reizigers, die zy op eenzaame plaatzen, verre van eene Stad of Vlek, werwaards zy zouden kunnen vlugten, ontmoeten, uit te plunderen, en te vermoorden. —— SWINBURNE stelt derzelver getal zeer hoog;

hoog; ons verzekerende, dat het verlies der *Gipsies*, door eene in 't oogloopende vermindering des Volks, zou bemerkt worden. Daar nu *Spanie* geschat wordt op elf Millioenen Inwoonders, hoe groot moet dan het getal eens byzonderen deels weezen, als derzelver wegneeming in 't oog viel. TWIS spreekt ook van derzelver groote menigte, doch schat dezelve op 40,000; een verbaazend getal, maar zeker veel te klein, of men moet SWINBURNE en anderen van eene sterke vergrooting beschuldigen, zelfs wanneer men toestaat, dat hy van de Zuidelyke Landschappen alleen spreekt.

In *Frankryk* zyn ze schaars, om deeze in 't oogloopende reden, dat elke *Gipsie*, die in handen komt, strafbaar is by den Regter. *Lotharingen* en de *Elsas* maaken hier eene uitzondering; in deeze Gewesten zyn de *Gipsies* talryk, bovenal in de bosschen van *Lotharingen*. Hier schynen zy eene zagter behandeling te ontmoeten, nogthans worden, volgens de berigten van zeker Reiziger, 'er veelen in de gevangenhuizen van *Lotharingen* bewaard. In dit Landschap zyn ze te meer toegenomen: dewyl de laatste Hertog van *Tweebruggen* ze zeer nauwkeurig heeft laaten opspooren, en uit zyne Landen doen dryven: waar de tegenwoordige Hertog ze even min wil dulden.

Zo algemeen worden ze in *Italie* gevonden, dat zelfs *Sicilie* en *Sardinie* 'er niet vry van zyn. Talrykst komen ze voor in den Kerklyken Staat: myns oordeels, ter oorzaake dat in denzelven de slegtste Regeering en het meeste Bygeloof is. De eerste stoort hun niet, en de laatste zet hun aan, om de onkundigen te bedriegen: daar het hun gelegenheid verschaft om ryklyk in te zamelen, door goedergelukzeggen, en 't verkoopen van tooverringen. —— Daar is een algemeene Wet door gansch *Italie*, dat geen *Gipsie* langer dan twee nagten in één en dezelfde plaats zich zal onthouden. Ingevolge van deeze schikking, blyft geen deezer gasten lang op eene plaats, doch de een is niet weggegaan, of de ander komt: het loopt in een kring rond, en die bepaaling is voor hun volkomen zo goed als eene geheele dulding. *Italie* heeft eer nadan voordeel van deeze Wet: daar dezelve dit Volk in gestaage beweeging houdt, en meer kwaads doet pleegen dan op andere plaatzen.

Zeer schaars zyn ze in veele Oorden van *Duitschland*, als mede in *Zwitzerland* en in de *Nederlanden*. Iemand kan veele jaaren in *Opper-Saxen*, in *Hanover*, of *Brunswyk*,

wyk, woonen, zonder ooit een *Gipsie* te zien: wanneer 'er een, by toeval, in een Stad of Dorp verschynt, verwekt het een verbaazend opzien, de Kinderen loopen van hun speelgoed op straat weg, de ouder lieden kyken 'er na, tot dat het Geregt 'er zich mede bemoeit, en hen weder onzigtbaar maakt. —— In andere Landschappen, integendeel, byzonder aan den Rhynkant, is een *Gipsie* geen vreemd verschynzel. Eenige weinige jaaren geleden, waren 'er zo veel in het Hertogdom van *Wurtemberg*, dat zy overal lagen; doch daar zy, volgens hunne gewoonte, leefden van steelen, door goedergelukzeggen, en andere kunstenaaryen, het volk van geld beroofden, gaf de tegenwoordige Hertog last aan eenige honderd Soldaaten, dit Volk uit hunne holen en schuilplaatzen te dryven, en zuiverde dus zyn Land van dit gebroedzel, op dezelfde wyze als de Hertog van *Tweebruggen*.

Ik weet niet hoe het met de *Gipsies* in *Poolen* gesteld is. —— Dat ze in *Deenemarken*, *Zweeden* en *Rusland* gevonden worden, is zeker, doch hoe talryk zy zyn in die Noordsche Ryken, kan ik niet bepaalen.

Het Zuidoostlyk gedeelte van *Europa* schynt de algemeene verzamelplaats der *Gipsies*: derzelver getal beloopt in *Hungaryen*, volgens een geschreeven berigt, 't welk voor my ligt, meer dan 50,000; in de streeken van *Banat*, verzekert ons GRISELLINI, dat, toen de Graaf CLARY de plaats van President bekleedde, de *Gipsies* op 5500 geteld werden; en nog talryker zyn ze in *Zevenbergen*. 't Is niet alleen de Heer BENKO, die zegt, dat ze in het Land vallen als zwermen Springhaanen, maar ik heb ook een zekere berekening van *Hermanstadt*, waar in het getal tusschen 35 en 36000 begroot wordt. —— CANTEMIR zegt, dat de *Gipsies* over geheel *Moldavie* verspreid zyn, waar ieder Baron verscheide Familien aan zich onderworpen heeft; in *Wallachie* en *Sclavonie* zyn ze niet min talryk. In *Moldavie* en *Wallachie* worden ze verdeeld in twee soorten, de *Prinslyke* en de *Bojarische*; de eersten beloopen, naar de opgave van SULZER, verscheide duizenden; doch deezen komen niet in vergelyking by de laatste: want 'er is geen Bojaar in *Wallachie*, of hy heeft ten minsten drie of vier *Gipsies* tot Slaaven: en de ryken hebben dikwyls ieder eenige honderden onder hun bevel.

Bessarabie, geheel *Tartarye*, *Bulgarie*, *Griekenland* en *Ro-*

Romanie, krielen van *Gipsies;* zelfs in *Constantinopolen*, zyn ze ontelbaar. In *Romanie* heeft een groote streek van den Berg *Hæmus*, welke zy bewoonen, van hun den naam van *Tschenghe Vulkan* (of de *Gipsie Berg*). Dit gewest strekt zich uit van de Stad *Aydos* tot *Philippopolis*, en bevat meer *Gipsies* dan eenig ander Landschap in het *Turksche* Ryk.

Uit het bygebragte kan de Leezer opmaaken, hoe opmerkenswaardig een Volk de *Gipsies* in *Europa* zyn, afgescheiden van de menigte in *Egypte* en eenige deelen van *Asie*.

Indien wy eene nauwkeurige opgave daar van in de onderscheide Landen bezaten, of, indien het omzwervend leeven deezes Volks het niet by uitstek moeilyk deedt worden deeze te bekomen, zou het ontzaglyk aantal grootlyks onze verbeelding overtreffen. Volgens eene gemaatigde en van alle vergrooting vrye berekening, mogen zy tusschen de 7 en 800,000 geschat worden. Welk een onderwerp van ernstige opmerking, als wy bedenken, dat het grootst gedeelte, van dit ontzettend aantal, uit Lediggangers, Landloopers, Bedriegers en Dieven, bestaat! Welk een wyd veld opent zulks voor de bespiegeling der Staatkunde.

Laaten wy dit Volk nader doen kennen. —— Dat de *Gipsies* tot nog de onbeschaafdste Schepzels zyn, door de Natuur gevormd, of, ten besten genomen, slegts één trap in de beschaafdheid vorderden, blykt, onder andere, uit hunne Huishouding.

Veelen der *Gipsies* hebben vaste en geregelde woonplaatzen, naar hunne Leevenswyze. Tot deezen rang behooren die openbaare Huizen in *Spanje* houden, en anderen die geregeld werk verrigten in *Zevenbergen* en *Hungaryen*, welke laatsten hunne eigene jammerlyke Hutten hebben by *Hermanstadt*, *Cronstadt*, *Bistritz*, *Grosswaradein*, *Debrerin*, *Epereis*, *Karihau*, en op andere plaatzen. 'Er zyn ook veele Slaaven, aan byzondere Bojards, in *Moldavie* en *Wallachie*, toebehoorende, die niet meer dan anderen zich van de plaats huns verblyfs verwyderen.

Doch verre weg het meerder gedeelte deezes Volks leeft op eene geheel andere wyze. Onkundig van de gemakken des leevens, die eene vaste woonplaats verschaft, zwerven zy by Horden of Benden om, van de eene plaats na de andere; geene andere wooningen hebbende dan Tenten

ten, holen in de rotzen, of gaten in den grond: de eerste dekken hun in den Zomer, de laatste beschutten hun in den Winter. Veelen deezer zwervende hoopen, bovenal in *Duitschland* en *Spanje*, voeren zelfs geene Tenten mede; doch ontwyken het steeken der zonne in bosschen, in de schaduw van rotzen, of agter heggen: liefst verkiezen zy Willige boomen, om 'er met den avond onder te rusten.

Eenige leeven in Tenten, (in hunne taal *Tschater* geheeten) zo des Winters als des Zomers; en geeven bestendig de voorkeuze aan dit verblyf. In *Hungaryen* laaten zelfs de zodanigen, die de zwervende leevenswyze verzaakt, en Huizen voor zich gebouwd, hebben, zelden een Voortyd voorby gaan, zonder zich te bedienen van het eerste bestendig goede weer, om een Tent tot hun Zomerverblyf op te rigten. Onder dezelve begeeft zich ieder met zyn Gezin, en denkt om zyn Huis niet, voor dat de Winter komt, en hun met vorst en sneeuw weder derwaards dryft.

De zwervende *Gipsie*, in *Hungaryen* en *Zevenbergen*, heeft, indien hy het kan bekomen, een Paard; in *Turkyen* dient hem een Ezel, om zyn Wyf, Kinderen, en Tent, te draagen. Wanneer hy komt op eene plaats, die hem aanstaat, naby een Dorp of Stad, ontpakt hy den last, richt zyn Tent op, zet zyn Beest aan een staak, om te graazen, en blyft 'er eenige weeken. Vindt hy de plaats niet naar zyn zin, hy breekt naa een dag of twee op, belaadt zyn Dier, en zoekt een beter in de nabuurschap van eene andere plaats. In de daad, hy heeft het niet altoos in zyne magt, om te bepaalen hoe lang hy op dezelfde plaats zal blyven: want de Boeren zyn zeer gereed hem tot verantwoording te roepen, wegens de Ganzen en ander Gevogelte, door hem gestoolen. 't Gebeurt zomwylen, dat zy, wanneer de *Gipsie* zeer op zyn gemak gezeten is, hem aanvallen met stokken en dorschvlegels, en zulke kragtige drangredenen, om te doen vertrekken, gebruiken, dat hy geen oogenblik twyfelt een ander verblyf te kiezen: schoon de *Gipsies* over 't algemeen loos genoeg zyn, om, als zy iets ontvreemd, of eenig ander misdryf begaan hebben, zich weg te pakken, eer de Boeren hun beginnen te verdenken.

Tot hunne Winterhutten graaven zy holen, ter diepte van tien of twaalf voeten, in den grond, het dak bestaat uit kruiswys liggende roosters, gedekt met stroo en zooden:

den: de Stal voor het Beest, dat de Tent in den Zomer draagt, is een Hut, aan den ingang van het hol opgeslaagen, en digt gemaakt met mest en stroo. Deeze Hut en eene kleine opening, om den rook uit te laaten, zyn de eenige tekens, waar aan de Reiziger hunne wooningen kan ontdekken. Zo in den Zomer als in den Winter draagen zy zorge, om hunne verblyfplaats omstreeks eene Stad of Dorp te hebben. Liefst bouwen zy tegen eene hoogte aan; de holen in den vlakken grond vervaardigen zy niet dan in de uiterste noodzaaklykheid, wanneer 'er zich geene hoogte voordoet by de plaats, op welke zy bepaald hebben den Winter door te brengen. Een *Hungaarsch* Schryver draagt hunne wyze, om de tweede gemelde soort van verblyfplaatzen te vervaardigen, in deezer voege voor: „ Zy graaven een Hol, omtrent een vadem breed, diep genoeg in den heuvel, om hun vloer op eene hoogte te brengen met het overige van de vlakte, ten einde zy een vaste regt opstaande wand mogen hebben voor het agterste gedeelte des gebouws. In de wand steeken zy een staak, omtrent zes voet boven en evenwydig met den vloer: deeze staak reikt zo verre als de beoogde diepte van de wooning; zelden meer dan zeven of acht voeten. Het eene einde zit in de wand vast, het ander rust op een paal, in den grond geslaagen. Dit gedaan zynde, leggen zy planken, binten, of zulk hout, als zy best kunnen vinden, daar tegen, aan ieder zyde, in de gedaante van een spits toeloopend dak, 't welk, op eenigen afstand gezien, van vooren de gedaante van een gelykbeenigen driehoek vertoont. Het werk wordt voltooid, door het geheele Gebouw met stroo, zooden, en aarde te bedekken, om de Inwoonders tegen regen, sneeuw en koude te beschutten. Zy schikken het, wanneer zy kunnen, altoos in diervoege, dat de wooning van vooren tegen over de opgaande of de middagzon komt; dit is de zyde, waar de opening gelaaten wordt die tot een deur moet dienen, welke 's nagts gesllooten wordt met een grof wollen kleed, of eenige daar voor gezette planken.

Men kan zich gereedlyk verbeelden, hoe jammerlyk zulk een wooning der *Gipsies* van binnen moet gesteld weezen. Van lugt en daglicht verstooken, vol damp, vuiligheid en stank, gelykt dezelve veeleer naar 't hol van een wild Dier, dan naar de verblyfplaats van redelyke weezens. Om Kamers en afgezonderde Vertrekken denkt

denkt men niet; alles bestaat in een ruimte, te midden van welke het vuur brandt, dienende tot kooken en warmen tessens. De Vader en Moeder liggen half, en de Kinderen geheel, naakt, rondsom 't zelve. Stoelen, tafels, of bedsteden, vindt men 'er niet, zy zitten, eeten, slaapen, en doen alles op den grond neder, 't allermeest is dat zy een oude deken, of, in het *Banat*, een Schaapenhuid onder zich spreiden. Als het goed weer is zetten zy de deur open, om de zon in de wooning te laaten schynen, wagtende zo lang deeze zich boven den gezigteinder vertoont: met het eindigen van den dag sluiten zy de deur, begeeven zich ter rust, en slaapen tot de zon weder opkomt. Als het Weer koud is, of de sneeuw hun het openen van de deur belet, steeken zy het vuur aan, zitten 'er rondsom, tot zy in slaap vallen, zonder eenig ander licht dan het vuur hun verschaft.

(Het Vervolg by de naaste gelegenheid.)

AANDOENLYKE GESCHIEDENIS VAN VADER NICHOLAS.

In eene kleine Stad, in *Brittanie*, was een *Benedictyner* Klooster, waar byzondere omstandigheden my bewoogen hadden eenige weeken myn verblyf te neemen. 'Er waren eenige Schilderyen, die de Vreemdelingen doorgaans kwamen bezigtigen. Ik vertrok derwaards met eenigen, die dit ten oogmerk hadden; ik voor my ben gewoon op zulke plaatzen meer na Menschen te zien. Indien wy in de wereld het steeds veranderend tooneel aanschouwen, 't welk onze aandagt van het een tot het ander voorwerp voert, wy hebben in deeze afgezonderde Maatschappyen eene soort van Stilleeven voor oogen, 't welk de aandagt vestigt, en diep peinzen medebrengt. Nogthans heb ik my daar in menigwerf te leur gesteld gevonden; onder de Monnikenkappen Weezens gevonden, uit wier beschouwing niets kon worden opgemaakt, —— dagelyksche Weezens, die even zeer gevoegd zouden hebben in een Genootschap van Bakkers, of Vleeschhouwers. De meesten, die ik in dit Klooster ontmoette, waren van deeze soort. Een, nogthans, van een verheevener rang. Ik zag een Monnik nedergeknield, op eenigen afstand van een Altaar, niet verre van een Gottisch vensterraam, door welks geschilderde ruiten een bruin licht op zyn voorhoofd viel, en een donkere schaduw, als van REMBRAND, wierp op den ooghoek van een groot, zwart, droevig-ziend oog. —— 't Was onmogelyk voor my, myne aandagt niet bepaald op hem te vestigen. Hy hadt het oog geslaagen op eene Schildery van

onzen Zaligmaaker, zyn Kruis draagende; de gelykheid van de houding, de volslaagene onderwerping in beide de gelaatstrekken te bespeuren, vormde eene overeenkomst, die elk moest aandoen.

„ 't Is Vader NICHOLAS," luisterde my onze Geleider in, „ een der Kloosterbroederen, die het allerstrengst is omtrent „ zich zelven, en de vriendlykste jegens zyne Naasten. Altoos „ gereed om bystand en troost te verleenen aan de verlegenen, „ de zieken, en de stervenden. Niemand verhaalt hem ooit „ een ongeval, of hy neemt 'er deel in; niemand verzoekt zyn „ dienst, of hy bewyst denzelven; nogthans gaan de gestreng- „ heden en kwellingen, welke hy zich zelven aandoet, veel „ verder dan de regels onzer Orde vorderen, en 't is alleen uit „ het geen hy voor anderen doet, dat wy kunnen veronderstel- „ len, dat hy iets van het Menschlyk gevoel heeft overgehou- „ den." —— Het onderwerp scheen onzen Geleider welspreekend te maaken. Ik was jong, nieuwsgierig, vol geestdrift; dit berigt trof myn hart, en ik kon niet rusten, eer ik kennis gemaakt had met Vader NICHOLAS.

't Zy door de aanbeveeling, met welke ik kwam, 't zy door de goedaartigheid van Vader NICHOLAS zelve, 't zy door myn voorkomen, de braave Man zag my met het oog eens Vaders aan. Hy sprak: „ 't Is niet gewoon, myn Zoon, dat Lieden „ van uwe jaaren kennis zoeken te maaken met iemand als ik. „ Voor u vertoont zich de wereld in haaren Lentetyd, waarom „ zoudt gy den Herfst vervroegen? Vrolykheid en blydschap „ dartelen om u heen, waarom zoudt gy het verblyf van droef- „ geestigheid en wee zoeken? Schoon ik der vermaaken van „ de Wereld geheel ben afgestorven, ben ik niet ongevoelig „ voor de Liefdebetooningen deezes Leevens. Ik bemerk uwe „ geschiktheid, en wensch naar gelegenheid, om 'er aan te vol- „ doen." —— Hy ontdekte myne zugt voor de Letteren, en toonde my eenige zeldzaame Handschriften en Boeken, tot het Klooster behoorende: dan, deeze waren de dingen niet die ik zogt: een toeval gaf gelegenheid om kundschap op te doen van iets, 't geen ik zeer veel hooger waardeerde, de kennis van Vader NICHOLAS, de Geschiedenis van zyn harteleed, de oorzaak zyner gestrengheden.

Op een avond in zyn Cel treedende, zag ik hem, naa dat ik op de deur geklopt had, zonder gehoord te worden, geknield voor een Kruisbeeld, aan 't welk een klein Schilderytje hing, 't geen ik voor een van MARIA hield. Ik stond agter hem, onzeker of ik het einde van zyne Godsd'enstigheid wilde afwagten, of ongemerkt heen gaan. Zyne hand bedekte zyn aangezigt, en ik hoorde hem zugt op zugt loozen. Een mengzel van medelyden en nieuwsgierigheid deedt my blyven. Schielyk nam hy zyne hand van voor zyne oogen weg, als of benauwdheid dezelve wegrukte; hy vatte het Schilderytje, 't geen hy twee-

maal

maal kuschte, en aan zyn boezem drukte; voorts 'er op ſtaaroogde, ſprongen de traanen uit zyne oogen. Naa eenige oogenblikken, ſloeg hy zyne handen zamen, zag hemelwaarts, en mompelde eenige woorden, die ik niet kon verſtaan, haalde een diepe zugt, welke voor dien tyd zyne boetedoeningen ſcheen te beſluiten; hy rees op, en ontdekte my. —— Ik ſtond verlegen, beſchaamd over myn blyven, en ſtaamerde eene verdeediging uit, wegens myn onvoorbedagt ſtooren zyner Godsdienstoefening. —— „Helaas!" was zyn antwoord, „bedrieg „u niet, deeze zyn de traanen van Godsvrugt niet, noch de „tedere aandoeningen van dezelve, maar de traanen van Be„rouw. Misſchien, Jongeling! kan het u te ſtade komen, de „geſchiedenis van myn lyden en van myne zonden te weeten; „zo 't my toeſchynt, kunt gy u aan verzoekingen als de my„ne vinden blootgeſteld; gy kunt het ſlachtoffer worden van „loflyke Aandoeningen, van verraade Deugd, van valſche Eer, „en verkeerde Schaamte." Hier op begon hy dit Leevensverhaal.

Myn naam is ST. HUBERT, myne Familie oud en geagt, ſchoon de Landgoederen, dezelve toebehoorende, door verſcheide onverwagte toevallen, veel min uitgeſtrektheids hebben dan voorheen. Ik verloor mynen Vader, eer ik wist wat ik in hem te misſen verloor: en de toegeevenheid myner Moeder, die Weduw bleef, vervulde, in het denkbeeld van een Jongeling, alles wat de beſcherming en 't beſtuur van Ouders kon ſchenken. Naa met lof den kring der Letteroefeningen, welke in de Hoofdſtad van 't Landſchap myner geboorte onderweezen werden, doorgeloopen te hebben, zondt myne Moeder my na *Parys*, met den Zoon uit eene nabuurige Familie, die, ſchoon min aanzienlyk in rang, boven de myne in geld verre uitſtak. De jonge DE LA SERRE (dus was myn Reisgenoot geheeten) was voor den Krygsdienst beſtemd; uit hoofde van byzondere omſtandigheden, welke my bevordering beloofden, hadt myne Moeder, met haare Vrienden, my tot de Regtsbediening geſchikt. DE LA SERRE verſmaadde alle Beroepen, behalven het Krygsleeven, en nam alle gelegenheden waar, om my met dezelfde denkbeelden te vervullen. In de Hoofdſtad des Ryks werd myn vooroordeel ten deezen aanziene van dag tot dag verſterkt. De fiere houding van ieder, die in den kryg gediend hadden, de meerderheid, welke hy zich over zyne Medeburgeren aanmaatigde, deedt myne Eerzugt ontvlammen, en hieldt myne Bevreesdheid onder. Uit der aart was ik zeer gevoelig voor Schaamte, deeze kon de ſpotterny van lieden, veel minder dan ik, niet wederſtaan. Onkunde kon my menigmaal over ſtag zetten, in ſtukken, op welke ik zeer wel gevat was, door eene ſchaamtlooze ſtoutheid; en de best gegronde beginzels myns harten gaven het zomtyds gewonnen, aan de onbeſchaamdheid van zich

alles aanmaatigende Drogredenkunst, of nooit bloozende Ondeugd.

Tot het Beroep, waar toe myne Bloedverwanten my bestemd hadden, werd aandagt, vlyt, en bedaardheid van zeden gevorderd; éêns dit Beroep als vernederend hebbende leeren aanzien, besloot ik, dat de daar by gevorderde hoedanigheden even onteerend waren. Ik schaamde my over Deugden, tot welke ik natuurlyk neigde, en roemde op Ondeugden, welke ik haatte en veragtte. DE LA SERRE beschouwde myn afvallen van de onschuld als een zegepraal, door hem bevogten. Op de School was hy verre beneden my geweest, en ik verkreeg ieder kenmerk van onderscheidende Lettereere, na welke hy te vergeefsch dong. In *Parys* hadt hy, op zyne beurt, den voorrang. Zyne meerdere Rykdom stelde hem in staat om een grooter figuur te maaken; de kokarde op zyn hoed boezemde hem een vertrouwen in, welk myn staat my niet toeliet te voeden; en stout als hy was in verkwisting en ongebondenheid, voerde hy my met zich om als een minderen, dien hy de kunst des leevens geleerd, en uit den staat van afhanglykheid tot eigen meesterschap opgevoerd hadt. De onbeoordeelde toegeeflykheid myner Moeder verschafte my de middelen tot het neemen dier vermaaken, in welke myne Medegenooten my deeden deelen, indien het vermaaken mogen genaamd worden, genietingen te hebben; die my onder het genot onrust, en naa het genot kwelling, gaven. Zomtyds, maar al te zeldzaam, speelde ik den geveinsden aan den anderen kant. Ik beoefende zelfverlochening, weldaadigheid en deugd, steelswyze, terwyl ik den tyd en het geld, op die wyze besteed, by myne Makkers roemde, in verkwisting, dolle vrolykheid en ondeugd, doorgebragt te hebben.

De hebbelykheid, nogthans, der ongebondene Leevenswyze, welke ik eerlang kreeg, verstompten myne natuurlyke gevoelens van Zedelykheid, en benamen aan de Deugd den teugel des Geweetens. Doch de gevaarlyke verbintenis, door my aangegaan, werd afgebrooken: dewyl DE LA SERRE bevel kreeg, om zich te vervoegen by zyn Regiment, toen te *Duinkerken* liggende. Op zyn verzoek, vergezelde ik hem tot het huis van een zyner Bloedverwanten in *Picardye*, waar hy, onder den weg, twee of drie dagen zou vertoeven. „ Ik zal," sprak hy op een boertenden toon, „ u daar aanpryzen, gy zult 'er de Lieveling weezen; myn Neef DE SANTONGES is zo sober en naauw gezet, als „ gy waart, toen ik u eerst leerde kennen." De goede Man, dien hy in deezervoege beschreef, bezat in de daad alle die deugden, waar over de boertery van DE LA SERRE, my dikwyls hadt doen bloozen, doch welke ik nooit naagelaaten had, te eerbieden. In zyn gezin kwam ik weder tot dien stand, welken ik, in ons losbandig gezelschap te *Parys*, verlooren had. Zyn voorbeeld bemoedigde, en zyne lessen versterkten, myne natuurlyke neiging tot Deugd; maar zyne Dogter EMILIA DE SANTON-

TON-

TONGES was een nog sterker werkend beweegmiddel. By myne ondervinding van de weinige haarer Sexe te *Parys*, met welke ik kennis gemaakt had, kwam my de aangeboore schoonheid en het ongedwongen zedig gedrag van EMILIA onverbeeldlyk aantreklyk voor. DE LA SERRE vondt dit alles smaakloos en verveelend. Hy verliet het huis zyns Neefs op den derden morgen naa onze aankomst, beloovende my, zo ras de wapenschouw over zyn Regiment gedaan was, my te *Parys* weder te zullen vinden. Buiten *Parys*, zeide hy, bestaan wy enkel, in *Parys* leeven wy. Ik ondervond recht het tegendeel; ik leefde alleen in de tegenwoordigheid van EMILIA DE SANTONGES. —— Doch waarom herroep ik voor mynen geest die dagen van het zuiverste geluk; of waarom herdenk ik wie myne EMILIA was! want, niet lang daar naa, was zy de myne. . .

In den Winter kwamen zy te *Parys*, om de ziekte van den Heer DE SANTONGES, die een ras naderenden dood voorspelde. Ik paste hem op met die getrouwheid, welke ik verschuldigd was aan zyne vriendschap, en de tegenwoordigheid van EMILIA verligte zeer dien pligt. Onze oppassende zorge, en de vlyt der Artzen, werden vrugtloos bevonden. Hy stierf, en beval zyne Dogter aan myne Vriendschap. 't Was toen eerst dat ik op haare Liefde durfde hoopen. op het graf van haar Vader, mengde ik myne traanen met EMILIA's, en waagde het beevende haar te vraagen, of zy my waardig keurde in haare droefheid te deelen? EMILIA was al te onschuldig om te veinzen, te eerlyk om gemaakt te weezen. Zy gaf haar hand aan myne Deugden, (want ik was op dien tyd Deugdzaam) om dezelve te beloonen en teffens te versterken. Wy keerden weder na SANTONGES, waar wy zo veel geluks genooten, als misschien het lot der Menschlykheid kan gehengen. Myne EMILIA's verdiensten evenaarden haar geluk, en ik mag, zonder grootspraak, zeggen, naardemaal het thans myne schande is, dat de zints snoode St. HUBERT toen geoordeeld werd de zegeningen, welke hy genoot, te verdienen.

In deezen staat van vreedzaam vergenoegen, hadden wy iets meer dan één Jaar gesleeten, wanneer myne EMILIA zich zwanger bevondt. Te dier gelegenheid was myne bekommerdheid voor haar zodanig als men veronderstellen mag van een Man die zyne Egtgenoote teder bemint. In gevolge van die angstige bekommerdheid, stelde ik haar voor, eenige weeken na *Parys* te gaan, waar zy beter zou kunnen geholpen worden in het naderend uur, dan ter plaatze onzer wooninge. Zy bragt zeer veel hier tegen in; doch de meesten myner Buuren keurden myn besluit goed, en een hunner de Neef van den Hoofdpagter, en die de Hoeve, op welke zyn Vader als Huurder woonden, gekogt hadt, deeze schilderde my de onbekwaamheid der Vroedmeesters op het Land zodanig af, dat niemand, wiens middelen toelieten na *Parys* te gaan, het in de gedagten zou nee-

neemen, om zyne Vrouw aan hun te vertrouwen. Verwyt van armoede, hoe zeer van verre, kon ik niet verdraagen, en besloot volstrekt tot de reis. Om de toestemming myner Vrouwe te verwerven, bediende ik my van een ander voorwendzel, naamlyk, het redden eens Boedels van een Vriend, te *Parys* overleden, wiens goederen daar waren. Emilia stemde eindelyk 'er in toe, en wy toogen na de Stad.

Voor eenigen tyd kwam ik naauwlyks buiten het huis, door ons betrokken, 't was het zelfde waar milia met haar Vader het verblyf genomen hadden, waar deeze stierf, en haar aan myne Liefde overliet. De herinnering deezer tooneelen, zo teder en aandoenlyk als zy waren, verspreidde een soort van droefgeestige mymering over ons klein Gezin, by welke de tegenwoordigheid van gezelschap niet voegde. Myne Vrouw hadt eenige van die kommerlyke voorgevoelens, welke veele Vrouwen van haar aandoenlyk gestel hebben, in haaren toenmaaligen stand. Al myne aandagt en zorge besteedde ik, om die vreeze te verbannen. „ Ik zal," sprak zy menigmaal, „ niet leeven om san-„ tonges weder te zien, maar myn hendrik zal daar aan my „ gedenken; in die bosschen, waar wy zo dikwyls wandelden, „ by die beek, na welks gemurmel wy zo menigmaal luiste-„ den, en in stilte gevoelden, wat geen spraak, althans de my-„ ne niet, myn Lief! kon uitdrukken..." —— De goede Vader werd overmeesterd door de tederheid der denkbeelden, welke in zynen geest opkwamen, en de traanen beletten hem, voor eenige oogenblikken, het spreeken; naa eene korte poos zwygens, ving hy, met een beevende en zwakke stem, weder aan.

Verschoon de gemoedsbeweeging, welke my, in myn verhaal hinderde. Gy hebt medelyden met my; doch altoos zyn myne traanen niet van die tedere soort; de verbeelding van haare stem verzagtte myne aandoeningen tot treurigheid; —— doch ik ben deezer aandoeningen onwaardig. —— Hoor de belydenis van myn Boezemleed.

De angst van myne emilia werd eindelyk verdreeven door haare gelukkige verlossing van een Zoon, en op dit voorwerp, eene nieuwe soort van tederheid, zagen wy met een onuitspreeklyk genoegen neder. Emilia zoogde haar Kind zelve, zo wel uit denkbeeld van pligt als vermaakshalven, en de zwaarigheid om in *Parys* eene Minne te vinden, waar aan wy onzen Zuigeling durfden toevertrouwen. Wy hadden vastgesteld na 't land weder te keeren, zo ras het herstel haarer kragten zulks zou toelaaten; ondertusschen besteedde ik de uuren dat myne Vrouw rustte, doorgaans, om buiten 's huis af te doen, wat de beredding van den boedel myns Vriends vorderde.

Op een deezer wandelingen door de *Thuilleries* gaande, ontmoette my myne oude Medegenoot de la serre. Hy omhelsde my met een vuur van drift, 't welk ik niet wel kon verwagten uit myne kennis van zyne geaartheid, of de langte van tyd,

tyd, zints het afbreeken onzer verkeering. Hy hadt, zo hy my berigtte, gehoord, dat ik in de Stad was; doch, zints verscheide dagen, my te vergeefsch gezogt. In de daad, hy was het, van alle Menschen, die ik het meest vreesde te zullen ontmoeten. Op 't land zynde, had ik gehoord van zyne verregaande verkwisting en toeneemende buitenspoorigheid in leevenswyze; 'er liepen eenige verhaalen ten zynen nadeele, welke alleen niet geloofd werden, door eene ongewilligheid om ze te gelooven, by lieden, die, door het verderf der wereld, zich niet gemeenzaam gemaakt hebben met de veragtlykste laagheid. Ik ontdekte dat hy egter nog een overmeesterenden invloed op my hadt, welke ik in my zelven wilde verschoonen, door hem min onwaardig en snood te agten, dan het gerugt van hem vermeldde. Naa verscheide vraagen en betuigingen van zyne hartlyke blydschap over het geluk my ten deele gevallen, stondt hy 'er zo sterk op, dat ik den avond met hem zou slyten, dat ik, schoon ik het my ten regel gesteld hadt t'huis te zyn, my schaamde, het te weigeren, en een afspraak maakte, om hem, ten bestemden uure, te ontmoeten.

Ons gezelschap bestondt alleen uit DE LA SERRE zelve, en twee andere Officieren, van welken de een veel ouder was, dan iemand onzer; hy droeg het teken der Orde van St. LOUIS, en bekleedde den rang van Colonel; hy kwam my voor, de aangenaamste Man te weezen, dien ik immer ontmoette. De ongenegenheid waar mede ik my van huis begeeven had, en de verwagting dat ik eene geheel andere Party zou aantreffen, deeden my de tegenwoordige dubbel aangenaam vallen. Ik was by 't inkomen neerslagtig, uit hoofde van het bedwang, 't welk ik my opgelegd had; doch vondt my opgebeurd door het welgevallige, 't geen my omringde, en 't genoegen, 't welk ik schepte in dien ouden Officier, die veel kundigheids, veel vernufts, en oordeels bezat; met één woord, alles waar op ik prys stelde, alles wat ik het minst verwagt had te zullen aantreffen in een gezelschapsman, door DE LA SERRE uitgekoozen. 't Was laat eer wy scheidden; en by het scheiden ontving ik, niet zonder genoegen, eene uitnoodiging van den Officier, om den volgenden avond by hem te komen eeten.

't Gezelschap ten zynen huize vond ik verleevendigd door des Officiers Zuster, en eene haarer Vriendinnen, eene Weduwe, die, hoewel geene volslagene schoonheid, een voorkomen bezat, 't welk iemand meer innam, dan bloote schoonheid kon doen. Als zy zweeg, lag 'er eene betoverende zagtheid op haar gelaad; en deeze vermeerderde, als zy den bevalligen mond opende. Ik werd naast haar geplaatst. Onbedreeven als ik was in de kleine galanteriën des leevens naar de Mode, wenschte ik eer dan ik hoopte, my aangenaam by haar te maaken. Zy scheen, nogthans, belang te stellen in myn oppassen en gesprekken; van haaren kant beviel my alles uitneemend. Wy speelden

tegen den zin dier Dame en den mynen ; en wy wonnen meer dan ik wenschte. Al ware ik zo ryk geweest als DE LA SERRE, ik zou tegen het hoog opzetten van het spel my verklaard hebben; doch wy waren de eenigste van het gezelschap, die niet in onzen schik scheenen, schoon de winnende party; en wy scheidden allervriendlykst. Madame DE TRENVILLE, (dus was die Weduwe geheeten) den Colonel vriendlyk toelachende, verzogt hem ten haaren huize, het geledene verlies te verhaalen; zeggende met eene houding, waar in zedigheid en gulheid zich vereénigden, dat zy hoopte, dat ik, eens deelgenoot van haar geluk geweest zynde, haar de eer zou aandoen, om met haar te deelen in den kans van een min gelukkigen avond.

In den beginne betoonde myne Egtgenoote haar genoegen, dat ik smaak in gezelschap vond, ter verleevendiging van myn post, om haar op te passen. Doch, toen myn afweezen vermenigvuldigde, en, in de daad, ik bevond my bykans alle dagen by Madame de TRENVILLE, kon zy, schoon haare uitdrukkingen dezelfde bleeven, niet nalaaten, door haare gebaaren, eenig misnoegen over myne uithuizigheid te kennen te geeven. Ik zag dit eerst alleen met tederhartigheid aan ; den volgenden avond maakte ik myne verschooning van myn woord te houden. Maar ik vond het gezelschap myner Vrouwe niet als voorheen; stil, doch beschroomd om elkander onze gedagten mede te deelen, toonde EMILIA haare ongerustheid op haar gelaad, en ik bedekte myne kwelling slegts door een gedwongen vrolyk voorkomen.

's Anderendaags kwam DE LA SERRE, en zag EMILIA voor de eerste keer naa ons Huwelyk. Hy boertte in 't vriendlyke over myn niet komen des voorgaanden avonds, en betuigde eene andere Party voor my tegen dien avond aangenomen te hebben. Myne Vrouw stond 'er op, dat ik aan die toezegging zou beantwoorden : haar Neef prees haar gedrag, en sprak op zyn gewoonen trant over het goed bestuur der Vrouwen. —— Eer ik 's avonds uitging, wenschte ik myne EMILIA goeden nagt. My dagt, ik zag een traan haare oogen ontglippen, en ik wilde gebleven zyn; doch myne verkeerde Schaamte over het niet heenen gaan, bewoog my, op die traan niet te letten. 't Gezelschap bemerkte myne droefgeestigheid, en DE LA SERRE spotte 'er mede. Zelfs myn Vriend de Colonel viel aan 't boerten met den Huwelyken staat. Dit was de eerste keer dat my de onvoegelykheid voor den geest kwam, van de eenige getrouwde Man der geheele Party te weezen.

Wy speelden grover, en zaten laater dan voorheen; doch ik wilde toonen niet bevreesd voor myne Vrouw te weezen, en kantte my noch tegen het een noch tegen het ander. Ik verloor zeer veel, en keerde vol kwelling en verdriet na huis. Den volgenden morgen vond ik EMILIA geheel kleinmoedig. My dagt, dat zy, met haare oogen, myn gedrag afkeurde en bestrafte, en ik

ik was verkeerd genoeg om my deswegen te vertoornen. DE LA SERRE kwam my verzoeken het middagmaal by hem te houden. Hy merkte op, onder het heenen wandelen, dat EMILIA 'er misnoegd uitzag. „ Het gaan na 't Land" , zeide ik , „ zal „ haar wel weder in een goede luim brengen." — *Zult gy dan Parys verlaaten?* vroeg DE LA SERRE: — „ Binnen weinig da- „ gen," was myn antwoord. —— *Had ik*, voegde hy my toe, *zulke Beweegredenen om te Parys te blyven, als gy hebt!* — „ Wel- „ ke beweegredenen?" vroeg ik. Hy weder. *De verknogtheid aan zulke Vrienden; doch Vriendschap is een zoet woord: de verknogtheid aan zulk eene Vrouw als* DE TRENVILLE! Ik weet niet hoe ik hem aanzag; doch wy zetten het gesprek niet verder voort; misschien betoonde ik my minder misnoegd, dan my gevoegd zou hebben.

Na het middagmaal gingen wy na 't huis dier Dame. Zy was allerkeurlykst gekleed, en kwam my schooner voor, dan ooit. Het gezelschap was talryker dan naar gewoonte, en ook leevendiger. 't Gesprek viel op myn oogmerk, om *Parys* te verlaaten; de belachlykheid der Zeden des lands, de smaakloosheid der Landvermaaklykheden, werden door DE LA SERRE, en de meeste jonge lieden des gezelschaps, zeer geestig ten toon gesteld. Madame DE TRENVILLE deelde niet in die boertende vrolykheid, en keek my nu en dan aan, als of het onderwerp haar te ernstig voor kwam, om mede te gekken. Ik was half beschaamd, half moeilyk, dat ik weder na 't Land zou gaan, min te onvrede dan trots, op de onderscheiding, my betoond.

Ik was nogthans een bloodaart zo wel in 't kwaade als in het goede, en bedagt een middel om my te bevryden van eene ontdekking, die my zou hebben kunnen behouden. Ik besloot myne Vrouw te bedriegen, en myne bezoeken by Madame DE TRENVILLE te bedekken, onder het voorwendzel van eenige netelige byzonderheden, voorkomende in den boedel, dien ik bezig was te redden. Haare ziel was te zuiver, om agterdogt of jalouzy te huisvesten. 't viel een eerste aankomeling in de valschheid, als ik, ligt haar te misleiden. DE LA SERRE bragt my allengskens verder, en kreeg weder op my dien overheerschenden invloed, welke hy voorheen hadt; doch met een nog meerder vermogen, ontleend van de dwaaze verkleefdheid aan Madame DE TRENVILLE, ontstaan uit zyne trotsheid en zwakheid, vermeesterd door haare schoonheid en streeken.

't Viel juist op deezen tyd voor, dat een Jong Heer uit de nabuurschap van *Santonges* te *Parys* kwam, en brieven aan EMILIA bragt van een haarer Vriendinnen. Hy was een Miniatuur Schilder, en hadt voor, zyne kunst in de Hoofdstad te volleeren. EMILIA, die onzen kleinen Jongen op het allertederst beminde, stelde hem voor, dien kleinen te schilderen, zo als hy lag te slaapen. De Jonge Schilder vondt smaak in het denkbeeld, mits zy hem toestondt het Kind in haare armen te schilderen. Men

zou dit voor my verborgen houden, om 'er my mede te verrassen, wanneer het ſtukje af was. Om te beter gelegenheid te hebben tot het volvoeren van dit plan, hoorde EMILIA dikwyls met genoegen, dat ik myn woord elders gegeeven hadt, en zette my aan, om het te houden, ten einde het Schilderſtukje in myn afweezen mogt worden voorgezet.

EMILIA wist niet wat, geduurende dat afzyn, myne bezigheid was. Een ſlaaf van ondeugd en verkwisting, ſchond ik de trouwe aan haar verſchuldigd, in de armen der listigſte en ſnoodſte Vrouwe, en verloor de middelen, die ons gelukkig maaken, en ons Kind moesten groot brengen, aan een hoop ſchurken. Zodanig was de valſtrik door DE LA SERRE, en zyne Medeſtanders, my geſpannen. Alles hadt het voorkomen van Liefde en Edelmoedigheid. DE TRENVILLE bezat lists genoeg, om my te doen gelooven, dat zy, in alle opzigten, het ſlachtoffer was van haare genegenheid, mywaards. Myne eerſte groote verliezen in het ſpel gaf zy voor te zullen vergoeden uit haar eigen middelen, en verliet zich op myne Eer, om haar hulp toe te brengen in de verlegenheid, waar in ik haar gebragt hadt. Naa al het geld, 't welk ik bezat, uitgeput, en al myn credit verbruikt te hebben, ſtond ik op den oever myns verderfs; doch, wanneer ik dagt arm en berooid weder te keeren na de plaats, die ik geagt en gelukkig verlaaten had, bezat ik geen moeds genoeg, om te rug te keeren. Ik nam myn toevlugt tot het wanhoopig beſluit, om het overblyfzel myns goeds te verpanden, en waagde dat geld, om het verloorene weder te winnen, of alles te verliezen. De uitſlag was zodanig, als ik had moeten verwagten.

Naa dat de bedwelmende ſchrik, over mynen toeſtand, my 't vermogen van denken weder toeliet, vervoegde ik my na Madame DE TRENVILLE. Zy ontving my als iemand, die niet langer waardig was bedroogen te worden. De overtuiging van haare valschheid, en van het verderf, waar in zy my geſtort hadt, trof my op 't diepſte. Ik verliet haar met vervloekingen, welke zy aanhoorde met de koelheid van verharde ondeugd of uitgeleerdheid, in verleiding. Ik ſnelde uit haar huis, en wist niet werwaards. Myne ſtappen voerden my als ongewillig na myn huis. Aan myn eigen deur ſtond ik ſtil, als of de dood my op myne intrede wagtte. Als ik eenige ſchreden te rug gegaan was, keerde ik weder; tweemaalen poogde ik aan te kloppen, en kon niet; myn hart wierd met een onuitſpreeklyken ſchroom bevangen, myn kniën ſtietten tegen elkander 't Was nagt, de ſtraat donker, en alles rondsom my dood ſtil. Ik wierp my voor de deur neder, en wenschte dat een Onverlaat opdaagde, om my te vermoorden. Eindelyk doorſneed de bedenking van myne EMILIA en myn Kind myne geſlingerde ziel, traanen van tederheid gudsden myne oogen uit. Ik rees op; klopte aan; en ging, ingelaaten, zeer ſtil na de kamer myner Vrouwe. Zy ſliep, een nagtlicht brandde, ons Kind rustte op haar boezem, met de

hand om haar hals geslaagen. —— Doch wat ik, op dat gezigt, gevoelde! —— Zy lachte in haar slaap, en scheen een genoeglyken droom te hebben. Myne harssens geraakten weder van stel, en de elende, waar in zy moest ontwaaken, vermeesterde myne inbeelding. Het schandlyk denkbeeld kwam in my op — ik zidder op 't verhaal! —— om ze beiden, zo als zy daar lagen, en vervolgens myzelven, te vermoorden! —— Ik strekte myn hand uit na de keel van myn Vrouw! —— Het kleine Wicht opende de lieve vingers, en greep een van de myne. Die zagte drukking trof myn hart; de zagtheid keerde in 't zelve weder. Ik borst uit in een vloed van traanen; doch ik kon niet blyven, om EMILIA ons verderf te verhaalen.

Ik ging weder ten huize uit na eene onbekende herberg, in een afgelegen gedeelte der Stad, schreef eenige weinige luttel zamenhangende regels; haar berigt geevende van myne dwaasheid, en van myne misdryven; dat ik ten oogmerk had, *Frankryk* onmiddelyk te ruimen, en niet weder te keeren vóór dat ik, door boete, myne misdaaden verzoend, en, door vlytbetoon, de armoede, waar in zy door my gestort was, hersteld had. Ik beval haar, en het Kind, aan de zorge myner Moeder, en aan de bescherming van dien Hemel, welke zy nimmer beledigd hadt. —— Deeze Brief afgevaardigd hebbende, verliet ik *Parys* op 't oogenblik, en was reeds eenige mylen van de Stad verwyderd, eer de dageraad aanbrak. Met het opgaan der zonne, agterhaalde my een Postkoets, die na *Brest* reedt. Ik begaf 'er my in, zonder eenig plan op myne verdere reis, en zat geheel stil, in een hoek. Dien dag en den volgenden nagt reisde ik voort, met verscheide Reisgenooten, zonder my over voedzel te bekommeren, en geheel slaaploos. Maar den tweeden dag voelde ik myne kragten bezwyken, en als wy 's avonds stil hielden, viel ik in zwym by het intreeden van een herberg. Ik werd te bedde gebragt, en lag meer dan een week in bedwelming, met koorts.

Een liefhebbend Broeder van de Orde, tot welke ik nu behoor, die in de herberg was, paste my op met alle bezorgdheid en menschlievenheid; en toen ik begon te herstellen, bediende de goede oude Man myne Ziel, gelyk hy myn lichaam gedaan hadt, hy gaf my de vertroosting en bystand, welke hy bevondt dat ik zo zeer behoefde. Door zyne tedere oppassinge was ik nu zo verre hersteld, dat ik een weinig lugts kon scheppen in een klein kamertje, aan de straat. Toen ik op zekeren morgen daar zat, kwam dezelfde Postkoets, welke my daar gebragt hadt, weder, en hieldt voor de deur stil, waarop de jonge Schilder, die te *Parys* ons aanbevolen geweest was, 'er uitstapte. Dit gezigt was voor myne zwakheid onverdraaglyk, ik viel, als leevenloos, van myn stoel. Dit voorval bragt verscheide Persoonen in de herberg, en onder anderen dien jongen Heer. Wanneer zy my weder bygebragt hadden, bezat ik be-

bezefs genoeg om te verzoeken, dat hy alleen by my mogte gelaaten worden. Het leedt eenigen tyd, eer hy my herkende: toen hy het deedt, met veel fchriks op zyn gelaad, verhaalde hy my, na veel marrens, op myn aandrang, het fchriklyk gevolg myner misdryven.

Myne Vrouw en Kind waren niet meer. De fchok, die myn brief gegeeven hadt, was haar te fterk; Koorts, Ylhoofdigheid en Dood volgden. Het Kind ftierf korten tyd na haar. In eene vlaag van kennis, weinig tyds voor haar dood, verzogt zy haaren Vriend by haar bedde; gaf hem het vervaardigd Schilderytje over, en beval hem, met haaren laatften adem, dit Stukje, indien hy my ooit aantrof, over te leveren, met de verzekering, dat zy my alles ten vollen vergeeven hadt. —— Hy ftelde het my ter hand. —— Ik weet niet hoe 't my mogelyk was dat oogenblik te overleeven. Misfchien moet zulks toegefchreeven worden aan myne zeer verzwakte gefteltenisfe. Myn hart was te zwak om te barften; en eene ongevoeligheid voor de rampen, die my troffen, vermeesterde myuen geest.

Door de befchikking van dien eerwaardigen Man, die my eens van den dood verloste, kreeg ik hier een woonftede, waar ik altoos, uitgenomen eene hartbreekende reize na de plek gronds, waar myne EMILIA en myn Zoontje begraaven liggen, zints dien tyd, my onthieldt. —— Myne Gefchiedenis is mynen Kloosterbroederen onbekend. Zy verwonderen zich over de geftrengheid der leevenswyze, waar door ik boete tragt te doen voor myne overtreedingen. —— Dan, de Hemel kan door boetedoeningen alleen niet bevredigd worden. Ik tragt, door werken van Liefde en Goeddaadigheid, myn aanweezen in 't oog der Godheid niet haatlyk te maaken. —— Dank zy GODE! Ik heb de Vertroosting, welke ik wenschte, verkreegen. Eene ftraal van genade verfpreidt zich over myne afneemende dagen. De Droomgezigten op deeze harde legerftede krygen iets troostryks. In den jongstverloopen nagt zag my EMILIA lachend aan; deeze kleine Cherub was by haar! . . . .

De ftem van Vader NICHOLAS bezweek. — Hy bezag het Schilderftukje, en hief de oogen beurtlings ten Hemel; een zagte gloed verfde zyne bleeke handen. Ik ftond verbaasd op dit gezigt. De Vesperklok luidde; hy vatte myn hand — Ik kuschte de zyne; myne traanen droopen 'er op neder. Hy fprak: „ Myn Zoon, „ voor een hart, met die gevoelens als het uwe vervuld, zal de „ herdenking myner Gefchiedenisfe niet onaangenaam weezen. „ Indien de Wereld u aanlokt; indien de Ondeugd u met vermaaken tragt te verftrikken, denk dan om Vader NICHOLAS, — „ wees Deugdzaam en Gelukkig!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERTOOG, OVER DE ONGEOORLOFDHEID VAN BLOED-EETEN.

(Overgenomen uit *the Institutes of Natural and Revealed Religion*, van J. PRIESTLEY, Dr. in de Rechten, en Lid van de Koninglyke Maatschappy der Weetenschappen te Londen. *Vol.* III.)

Het Verbod, om geen bloed te eeten, 't welk NOÄCH gegeeven wierdt, schynt verplichtend voor alle zyne Afstammelingen; en daar hetzelve de eerste uitdruklyke vergunning van dierlyk voedzel vergezelt, schynt het bloed voorbehoudend te zyn; ten blyke der erkentenis, dat God de geever is van het leeven, en van het voedzel tot deszelfs onderhoud. Dus kan door dit betoon van achting voor bloed, gestort wanneer dieren tot voedzel geslagt worden, als zynde het meest zichtbaar *bekleedzel* (*vehiculum*) *van het leevensbeginzel*, bedoeld zyn, dat uitgedrukt zou worden, eerbied voor 't *leeven*, als de hoogstwaardige gifte van God; en eene waarschouwing voor ons, om geen dier, veel min eenig mensch, daar van, buiten noodzaaklykheid, te berooven.

't Is opmerklyk, dat de vreesverwekkende aankondiging van 't Godlyk oordeel, tegen Moordenaaren, onmiddelyk volgt op het verbod wegens het bloed-eeten, even als of daar mede eenig verband tusschen het een en ander wierdt uitgedrukt. GEN. IX: 3 - 6. *Al wat zich roert dat leevend is, zy u tot spyze; ik heb het u al gegeeven gelyk het groene kruid. Doch 't vleesch met zyne ziele,* [dat is] *zynen bloede, zult gy niet eeten. En voorwaar, ik zal uw bloed,* [het bloed] *uwer ziele eischen; van de hand aller gedierte zal ik het eischen: ook van de hand des menschen, van de hand eens iegelyken zyns broeders zal ik de ziele des menschen eischen. Wie des menschen bloed vergiet, zyn bloed zal door den mensch vergoten worden: want God heeft den mensch naar zyn beeld gemaakt.* Tevens kan men, als

als een bykomend bewys voor de onthoudinge van bloed, aanmerken, dat hetzelve, ver van een gezond voedzel te weezen, schurft, en scorbuticque ongesteldheden, byzonderlyk in heete gewesten, veroorzaakt (*).

Daar zyn 'er, die willen, dat het Voorschrift, aan NOACH gegeeven, eeniglyk strekte tot verbiedinge van het eeten van raauw vleesch, of van vleesch van een leevend dier afgesneeden, alvorens hetzelve gedood is; dan, de oude Jooden verstonden zulks uitdruklyk van alle soort van bloed-eeten. En als MOZES de ontzegging voor de Jooden, in het byzonder, herhaalt, (waarin men niet ontkennen kan, dat hy het gebruik van het bloed zelfs bedoelt,) zo geeft hy juist dezelfde reden, welke aan NOÄCH wierdt voorgesteld: LEV. XVII: 10-14. „ Gy zult „ het bloed van geenerhande soort van vleesch eeten: „ *want het leeven des vleesches is in zyn bloed.*" Waarschynlykst, derhalven, is het, dat de twee bevelen slechts in uitdrukkingen verschillen, doch dezelfde bedoeling hebben.

Men zou zich schier verbeelden, dat de Heidenen, door den Christelyken Godsdienst, ontslagen zouden geworden zyn van de waarneeminge van dit Voorschrift: dan, onder andere zaaken, welken zy voormaals als onschuldig of onverschillig aanmerkten, doch waar van zy zich onthouden moesten na hunne aanneeminge van het Christendom, telden de Apostelen uitdruklyk ook *dit*, toen zy plechtiglyk vergaderd waren, om raad te pleegen over het antwoord, 't welk zy den Discipelen te Antiochiën geeven zouden; welke zich tot hen vervoegd hadden, wegens derzelver verplichting tot waarneeming der wetten van MOZES. En, hoewel niet uitdruklyk gezegd wordt, dat zy byzonderlyk door God bestierd wierden, om dus te beslissen, schynt zulks nochthans te kennen gegeeven te worden, door hun gezeg: *dat het den Heiligen Geest* dus *hadt goedgedacht*, zo wel als henzelven. HAND. XV:

(*) 't Geen *Dr. Lardner* hieromtrent zegt, verdient opmerking: „ 't Gebruik van bloed schynt my zeer ongezond te wee„ zen. Zelfs acht ik het morsig en zeer onaangenaam te zyn. „ Dus kan ik het denkbeeld niet verdraagen om 't zelve te ee„ ten. Zo het ooit in myne spyzen komt, is het meer dan ik „ weet. En ik durf onderstellen, dat het noch enkel, noch „ met andere dingen vermengd, op de tafels van recht zindely„ ke luiden verschynt." *Remarks on* Ward's *Dissertations*, p. 132.

XV: 28 en 29. *Het heeft den Heiligen Geest en ons goed-gedacht ulieden geenen meerderen last op te leggen, dan deeze noodzaaklyke dingen: dat gy u onthoudt van het geene den afgoden geöfferd is, en van bloed, en van het verstikte, en van hoererye: van welke dingen, indien gy u zelven wacht, zo zult gy wel doen.*

Zommigen hebben aangemerkt, en wel met naame *Dr. Lardner*, dat dit slechts een tydelyke, en niet altoos verplichtende, voorziening was; bedoelende om te voorkomen het geeven van ergernis aan de Jooden. Maar men kan hier tegen inbrengen, dat 'er geene aanduiding, noch voorbehouding is omtrent de altyd duurende verplichting van het Voorschrift; ook wordt 'er nergens eenige meldinge gemaakt van den tyd, wanneer het verbod zou ophouden. Hoewel Apostel JOANNES, na de verwoestinge van Jerusalem, schreef, op een tyd, wanneer men niet voorwenden kan, dat 'er eenige noodzaakelykheid bleef, om zo veel toegeeflykheid ten opzichte der Jooden te oefenen, zo gewaagt hy echter niet van 't ophouden van dit gebod.

Daarenboven is het niet onwaarschynlyk, dat onze Zaligmaaker, in zyn scherpe vermaanlesse aan de Kerk te *Thyatire*, op dit Apostolisch besluit doelt, en 'er tevens zyne staaving aan geeft; byzonder als Hy zegt: OPENB. II: 24, 25. *Ik zal u geenen anderen last opleggen, maar het geene gy hebt, houdt dat tot dat ik koome.* Geen zedelyk voorschrift wordt immer in de H. Schriften een *last* genaamd; weshalven 'er blykbaar zommige plechtige waarneemingen door uitgedrukt worden; ook bedienen de Apostelen en onze Heer, in dit geval, zich van juist het zelfde woord βαρος, *last* (†).

't Mag

(†) Het komt my vreemd voor, dat *Dr. Lardner* van begrip zou weezen, dat onze Heer op dit Apostolisch besluit doelt in de Openbaaring, welke hy onderstelt geschreeven te zyn Ao. 95 of 96, en dus een langen tyd na de verwoestinge van Jerusalem; en dat evenwel het oogmerk zou zyn, dat dit besluit slechts in kracht zou blyven, *tot dat zyn Godsdienst meerder opgang in de waereld gemaakt hadt*; als of zulks uitgedrukt wierdt door *zyne komst*. Ik kan niet denken, dat 'er iets te vinden zy, dat in het taalgebruik des N. Testaments ons beweegen zou, om te besluiten, dat deeze uitdrukking toepaslyk ware op iets anders, dan op eene zekere bepaalde gebeurtenis; en byzonderlyk op de verwoestinge van Jerusalem, ten tyde van het laatste Oordeel. Zie *Remarks on* Ward's *Dissertations*, pag. 122.

't Mag zonderling schynen, dat het verbod van *Hoerery*, by dat wegens het bloed-eeten, in hetzelfde Bevelschrift, gevoegd wordt. Maar men heeft hier aan te merken, dat Hoerery niet wanzedelyk gekeurd wierdt door de Heidenen; en zelfs hadden de Jooden, in dit opzicht, geenzins die begrippen van kuisheid en zuiverheid, welke den belyderen des Euangeliums zyn voorgeschreeven. *Dr. Lardner* onderstelt, dat wy, door *Hoerery*, in het Apostolisch besluit, te verstaan hebben, Echtverbindtenissen met Heidenen; die Apostel PAULUS den Christenen te *Korinthe* zo ernstig afraadt.

Wyders meent *Dr. Lardner*, „ dat het Apostolisch „ besluit niet moet worden aangemerkt als een voor„ schrift of bevel, maar als eene raadgeeving, betreffen„ de zaaken van voorzichtigheid en beleid; met betrek„ king tot den toestand van zaaken en persoonen, ten „ dien tyde." *Remarks on* Ward's *Dissertations*, pag. 141. Dan, men kan niet ontkennen, dat het allen Christenen betaamt, zich volgens zodanig eene raadgeeving te gedraagen; wanneer dezelve zich tot hen uitstrekt. En, zo het zich uitstrekt tot Christenen, na de verwoestinge van Jerusalem, (gelyk hy toestaat) zo zie ik niet, wat reden 'er zouden zyn, waarom het zich niet tot ons zou uitstrekken. Hier by komt, dat *één* der redenen, voor de onthoudinge van bloed, welke by het Verbod, aan NOÄCH gegeeven, gevoegd wierdt, thans van zo veel gewigt is als immer voorheen.

Men heeft als een bewysreden, tegen het altyd duurend gezach van dit Apostolisch besluit, bygebragt, dat Apostel PAULUS hetzelve, in zyne Schriften, nergens aanhaalt, noch 'er zich op beroept. Doch, onderstellende dat hetzelve slechts van bepaalde duurzaamheid was, zal niemand echter staande houden, dat het niet bedoeld was, om van kracht te blyven, na het schryven zyner Brieven: en daarbeneven, hoewel men erkent dat de *Hoerery altyd* onwettig is, heeft PAULUS zich evenwel van geen bewysreden, uit het Apostolisch besluit ontleend, bediend, toen hy over dat onderwerp schreef aan de Korinthers, die onder alle de Grieken het meest aan die ondeugd gehecht waren.

Wanneer wy voorts dit Apostolisch verbod verklaaren, door het gedrag der eerste Christenen, van welken men bezwaarlyk kan onderstellen, dat zy deszelfs aart en duurzaamheid niet juist verstaan zouden hebben, moeten we be-

besluiten, dat volstrektheid en altydduurendheid waarlyk bedoeld wierdt; vermits zy in eene reeks van verscheiden eeuwen geen bloed hebben geëeten.

Wanneer den Christenen ten laste gelegd wierdt, dat zy 's nachts samenkwamen en bloed dronken, ten einde zich onderling, tot geheimhouding van zommige wanzedelyke bedryven, te verbinden; merkt *Tertullianus* daaromtrent aan, dat het wel bekend was, dat geen Christen op eenigerhande wyze bloed zou nuttigen; zo verre zelfs, dat het onder de Heidenen gebruiklyk was, als zy niet wisten of iemand een Christen was, zodanig een bloed-beulingen voor te zetten, als eene voldoende proeve.

Tot op deezen dag gebruiken de Christenen, in het geheele Oosten, geen bloed, noch ook de Grieken, of zulken der Russen, welke tot de Grieksche Kerk behooren. En eerst zeer laat wierdt zulks in de Westersche Landen ingevoerd. Toen de Pommerschen tot het Christendom overgingen, 't welk voorviel in 't Jaar 1120, wierdt hen byzonderlyk geboden, zich van bloed te onthouden, als een teken hunner belydenis. 't Was niet geoorlofd bloed te eeten in het Westen, ten tyde van *Beda*, of eene Eeuw laater; noch wierdt zulks ergens in Zwitserland gedaan, tot dat *Calvyn* dit gebruik van elders invoerde. Zie *Curcellæus*, in zyne Verhandeling, over dit Onderwerp, te vinden agter zyne *Zedelyke Werken*. bl. 721. — *Dr. Lardner* echter zegt, dat de Latynsche Christenen, van het eind der vierde Eeuwe, weinig acht gaven op de schikkingen van het Apostolisch besluit. Zie zyne *Remarks on* Ward's *Dissertations*, p. 136.

Wyders wordt aangemerkt, dat zodanig een onderscheid van spyzen, als het verbod van bloed-eeten, onderstelt, ten sterksten stryd, met den *geest der vryheid*, welke den Christenen geschonken is; ja dat zelfs de uitdrukkelyke betuigingen van onzen Heer, en van deszelfs Apostelen, zodanig eene onderscheiding uitsluiten. Dus leezen we MATTH. XV: 11. *Het geen ten monde ingaat ontreinigt den mensch niet, maar het geen ten monde uitgaat, dat ontreinigt den mensch.* En Apostel PAULUS stelt den zodanigen, *welke gelooft dat hy alles mag eeten*, niet voor als *zwak*, maar als *sterker*, en van een meer geoefend verstand, dan den geen welke anders denkt en doet. ROM. XIV: 1, enz. Dit doet hem ook vs. 17 zeggen: *Het Koningryke Gods is niet spyze en drank, maar rechtvaardigheid, vrede en blydschap door den Heiligen*

Geest. En vs. 20. *Alle dingen zyn wel rein, maar het is kwaad den mensche die met aanstoot eet.*

Dan, onze Zaligmaaker deedt bovengemelde verklaaring op een tyd, toen hy zelfs zich naauwkeuriglyk gedroeg, volgens de Joodsche onderscheiding van spyzen; en PAULUS zinspeelt misschien op dezelfde onthoudingen, waar aan veele Christenen zich toenmaals zo wel, als aan andere Joodsche gebruiken, onderwierpen. Dezelfde Apostel stelt op die eigenste algemeene wyze geen belang in het onderscheid der dagen; hoewel hy, buiten kyf, één dag, van de overigen der weeke, onderscheiden heeft.

Hoewel ik, in de onderzoeking van dit Onderwerp, over het algemeen de bewyzen *voor* de Ongeoorlofdheid van bloed-eeten heb opgegeeven, eer dan die welke daar *tegen* zyn, en meer heb ingebragt tegen de laatsten dan tegen de eersten, moet de Leezer evenwel niet besluiten, dat ik zelf in myn oordeel over deeze zaak ten vollen bepaald ben. Weeg zelf wat van beide zyden wordt aangevoerd; en beslis voor u zelven; doch vergeet niet, dat dit geschil het minste van alle stellige Voorschriften betreft; en dat alle stellige of plechtige Voorschriften van weinig gewigts zyn vergeleken met de geringste zedelyke plichten, of de betragting der Deugd.

WAARNEEMINGEN WEGENS HET NUT DER BRANDMIDDELEN, IN VERSCHILLENDE LANGDUURIGE ZIEKTEN. *Door den Heer* NADEAU, *M. D.*

(*Journal de Medecine, Mey* 1788.)

Een Jongeling, 16 jaaren oud, had, zedert een geruimen tyd, eene gewrichts-verstyving (*ancylosis*) van de rechter knie, met eene zo sterke optrekking van het been, dat de hiel byna aan de bil raakte. De sterkste weekmaakende en ontbindende in- en uitwendige middelen, zonder eenig voordeel, gebezigd zynde, raadde myn Vader het gebruik der *Moxa* aan, waartoe hy echter den lyder, niet dan met veel moeite, overhaalde. Terwyl dit middel voor de eerste reis op de knie afgebrand wierdt, gevoelde reeds de lyder, geduurende de hevige pynen, welke het veroorzaakte, eene vry grooter beweegbaar-

baarheid van het been, die ook, na het eindigen der bewerking, bleef ſtand houden. Twee dagen laater wierd de *Moxa* op nieuws gebezigd, en de uitwerking daar van was zo gelukkig, dat de lyder zyn been voor- en achwaarts, zonder veel pyn, beweegen konde. Om de nog overblyvende ſtyfheid en opzetting der knie weg te neemen, plaatſte men vervolgens nog twee andere *Moxas* op de zylingſche gedeelten der knie, liet ze diep inbranden, en hieldt, na het afvallen der brandkorſten, de ettering eenigen tyd gaande. Hier door is deze Jongeling zo volkomen herſteld, dat hy thans als knecht by een Kruidenier dient, alwaar hy dikwils zeer zwaare vrachten draagen moet.

Een Man, van een ſterk geſtel, zukkelde, zedert twee jaaren, aan eene hevige heupjicht in de rechter heup, die op eene verzuimde verkoudheid gevolgd was. Een groot aantal middelen, die hy gebruikt had, hadden ſlechts het kwaad eenigzins verzacht; doch, by verandering van weder, was de pyn onuitſtaanbaar. Na dus twee jaaren geleeden te hebben, begon de pyn zo hevig te worden, dat hy het beſluit nam, alles te doen wat hem ook mogt geraaden worden. Men liet hem de *Moxa* op de pynlykſte plaats aanzetten en afbranden, en naderhand de ettering der brandzweer lang gaande houden; waar door hy zo volmaakt geneezen werd, dat hy na dien tyd niet het minſte overblyfzel van zyne voorige kwaal gevoeld heeft.

Een Wyngaardenier, 35 jaaren oud, van een droog zwartgallig geſtel, had, zedert eenige maanden, eene ſteekende pyn in de rechter zyde, door het vatten van koude, terwyl hy ſterk bezweet was, veroorzaakt. Hier by voegde zich eene ſterke hoest, met eene ſteeds toeneemende verzwakking. Een Spaanſche Vliegpleister, op de pynlyke plaats aangelegd, deed geen dienst. Eindelyk ſtondt hy het gebruik der *Moxa* op de aangedaane plaats toe: van het oogenblik af begon de pyn te verminderen, en deze lyder is vervolgens, door het gebruik van dit, en eenige inwendige middelen, ten vollen herſteld.

Eene Vrouw, van 47 jaar, die dikwils de vallende ziekte had, viel, terwyl zy een aanval daar van kreeg, in het vuur. Alleen in 't huis zynde, bleef zy met het hoofd op het vuur, tot dat zy weder by zich zelve kwam. Myn Vader, toen by haar geroepen zynde, vondt de pee-

zige uitbreiding op het rechter opperhoofdsbeen geheel verbrand, en het been zelf ten eenenmaale ontbloot. 'Er verliep een geruimen tyd, eer dit gebrek geneezen was; doch dit voorval was voor de Vrouw van een zeer gelukkig gevolg, dewyl zy door de ruime en langduurige ettering, die hier op volgde, van haare ziekte, waar aan zy reeds 15 jaaren onderhevig geweest was, volmaakt geneezen werdt.

De Dienstbode, van een zeer aanzienlyk Heer, kreeg twee-, somtyds driemaal 's weeks de hevigste duizelingen, zo zelfs, dat zy meermaalen ter neder viel, en zonder kennis en gevoel liggen bleef. Wanneer zy weder bekwam, gevoelde zy eene doofheid langs de ruggegraat, welke zich ook tot de onderste ledemaaten uitstrekte. Myn Vader geraadpleegd zynde, liet haar tweemaal daags een bad gebruiken, en schreef ook eenige *Antispasmodica* inwendig voor. Drie weeken lang hier mede, zonder eenig voordeel, aangehouden hebbende, ondervroeg hy haar nogmaals op het nauwkeurigste, wegens haar ongemak; wanneer zy zich te binnen bragt, dat zy, voor omtrent 2½ jaar, in de Rhone gevallen zynde, eene sterke kneuzing op het achterhoofd, en ook eene ligte wond bekomen had, zonder zich behoorlyk te hebben laaten verbinden, noch aderlaaten. Myn Vader bezag hier op die plaats, welke toen beledigd was geweest, en vondt dat dezelve nog merkelyk was opgezwollen; waarom hy de mogelykheid veronderstellende, dat haare kwaal hier uit zyn oorsprong kon hebben, eene kruiswyze insnyding op die verhevendheid maakte, en in het midden daar van de *Moxa* aanzette, om, door eene overvloedige ettering, de ophooping van vochten, die aldaar plaats hadden, te verdryven. De uitslag dezer geneeswyze was zo gelukkig, dat deze Vrouw daar door haare voorige gezondheid geheel heeft weder gekreegen.

Een Meisje, van 24 jaar, zukkelde reeds 13 maanden lang aan de derdendaagsche koorts. Een groot aantal middelen nutloos gebruikt zynde, plaatste men een brandmiddel aan de binnenzyde van het been. De volgende aanval van koorts was bereids niet half zo langduurig als de voorige; en de daarop volgende namen zodanig af, dat zy niet meer dan tweemaal weder kwamen. Men hield de zweer 6 maanden lang open, en het Meisje heeft na dien tyd nimmer weder eenig ongemak bespeurd.

ON-

ONDERZOEK VAN DE VRAAGE: OF HET BEST IS, ÉÉN GENEESHEER DAN MEER TEFFENS TE GEBRUIKEN?

Door den Hooggel. Heer MURRAY, *Ridder der Koninglyke Orde van Wasa, Hofarts van zyne Grootbrittannische Majesteit, Hoogleeraar in de Geneeskunde, en Opziender van den Koninglyken Artzeny-tuin te Gottingen, Lid van bykans alle de voornaamste Academien van Europa.*

Zyn 'er belangryke Vraagstukken, welker oplossing even zeer alle rangen van Burgers raakt, 't is het Vraagstuk: of het best is, één Geneesheer dan meer teffens te gebruiken? door den Hoogleeraar MURRAY, te *Gottingen*, eenigen tyd geleden, beantwoord. Wie zyn leeven op prys stelt, zal ongetwyfeld belang neemen in de beslissing over een zo teder stuk; uitgebragt, zonder eenig byzonder inzigt. De naam van den beroemden Leeraar, de hooge Rang, dien hy bekleedt, de agting, welke hy zich, door eene menigte van Schriften, verworven heeft, zyne persoonlyke verdiensten, verzekeren ons deswegen. Niets dan het welzyn der Lyderen heeft hy op 't ooge; en om zich hun beschermheer te verklaaren, liet hy zich in deezer voege hooren.

Eer ik tegen elkander opweege de voor- en nadeelen, en zelfs de gevaaren der mondlyke Raadpleegingen van de Geneesheeren, voor het ziekbedde, zal ik vooraf iets zeggen van de Raadpleegingen in 't algemeen. Ongetwyfeld zyn 'er gevallen, de dagelyksche ondervinding leert zulks, waarin de eene Mensch noodig heeft van den anderen toegelicht te worden, schoon hy geenzins onbekwaam tot zyne zaak is. Ook is het waarschynlyk, dat de Raadpleegingen, over den uitslag eener twyfelagtige zaake gehouden, met zo veel te meer voordeels zullen voortgezet worden, als 'er bekwaame Mannen zyn, die zich verledigen, om middelen, tot het welslaagen, uit te denken. Maar het is de eigenaartige gesteltenis der Menschlyke Natuure, dat wy veeleer overhellen om Raad te geeven, dan om denzelven te ontvangen: want hy, die raad geeft, moet eenigzins de meerderheid heb-

ben boven den ontvanger, in doorzigt, in kunde, in oordeel: de verdienften, derhalven, van den Raadgeever groeit in dezelfde evenredigheid als die des Raadvraagers of Raadontvangers afneemt.

Het blyft met dit alles waar, dat het aantal en 't gewigt der zaaken, die behandeld moeten worden, dat het verfchil van de wyze, op welke zulks kan gefchieden, dat de ftrydigheid der redenen, die het raadpleegen aan- of afmaanen, en eindelyk de twyfeling aan een ongelukkigen uitflag, die ons altoos niet zou kunnen geweeten worden, dikwyls een zamenloop van kundigheden en overleggingen vorderen. In deezer voege is het geen fchande voor een Vorst, met den last des Ryksbeftuurs op zyne fchouderen, dat hy een erkenden Raad hebbe; en fchoon alles, wat het Burgerlyk en Staatkundig Beftuur betreft, in zynen naam gefchiedt, weet men, dat die onderfcheide werkzaamheden, door het fchrander beleid en de hulp van veele andere bekwaame Mannen, gebeuren.

Wanneer men, derhalven, toeftaat, dat de vereeniging der Raadflagen noodig is tot volmaaking der zaaken, ten algemeenen welzyn behoorende, zal het dan min nuttig zyn de Raadflagen van verfcheidenen in te neemen, als het, ik zal niet zeggen het leeven en gezondheid van een Vorst, maar van een Zieken, betreft, indien het waarfchynlyk is, dat de werkzaamheden van verfcheidenen hem meer zullen baaten dan van één eenigen? Elk Mensch heeft buiten twyfel aanfpraak op de algemeene regten der Menschlykheid: en men kan het niet gering fchatten, wanneer de Staat beroofd wordt van een nuttig Burger, de Vrouw van haaren Egtgenoot, de Kinders van een Vader. Ingevolge hiervan is het de gewoonte geworden, dat men niet alleen by Vorften en Grooten, wanneer eene eenigzins gevaarlyke ziekte hun aantast, verfcheide Geneesheeren te haalen; maar dit gefchiedt by lieden, die het eenigzins doen kunnen. Ouders zouden fchroomen voor het oordeel des Gemeens, of denken reden van onvoldaanheid over zich zelven, ten opzigte van den Kranken, te zullen hebben, indien zy, by eene knellende ziekte, het op één Doctor hadde laaten aankomen.

Maar 'er is geene zaak ter wereld, waarin eene kwaade keuze meer ftoffe tot berouws geeft, dan in 't geval van de keuze eens Geneesheers. Indien dit zeggen in den mond eens Geneesheers na verwaandheid mogt fmaaken, zou ik PLINIUS voor my laaten fpreeken, die met zeer

veel nadruks zegt: „ 't valt zo aangenaam, zich voor „ eigen rekening te vleijen, dat men zich geheel en al „ overgeeft aan elk die den naam van Geneesheer aan- „ neemt, ſchoon 'er geen ſchadelyker dwaaling is." Welk een byvoegzel van voorzigtigheid moet men dan niet hebben, als het 'er op aankomt, om by den gewoonen Geneesheer 'er nog één of meer te haalen.

Om dit ſtuk te beſlisſen, waar over men zeer lang zou kunnen uitweiden, zal ik eerst opmerken, dat 'er wederzydſche verbintenisſen zyn van den Zieken en den Geneesheer; en dat de Zieke alleen te myden hebbe wat de Eer van den Geneesheer kan benadeelen, of zyne Kieschheid kwetzen. Dit vastgeſteld zynde, en de zaak zonder eenige perſoonlyke vooringenomenheid beoordeelende, kan niet gelochend worden, dat, zo ras gy een tweeden Geneesheer roept, de agting van den eerſten eenigen krak krygt: dewyl men hem, daar door, op de een of andere wyze, zegt, dat gy hem niet bekwaam genoeg oordeelt, tot het behandelen van eene Kwaal, welke gy, 't zy met, 't zy zonder rede, als hachlyk aanmerkt; en de ſchande, die gy hem aandoet, is des te grooter, naar gelange de tweede Doctor, in eenigerlei opzigten, minder is dan zyn Amptgenoot. Kan een kundig Geneesheer met bedaardheid zien, dat hy op zichzelven, en zonder den medegeroepenen, niets kan uitvoeren? —— Veronderſtel, dat de laatstgehaalde Doctor een misſlag begaat, die de kwaal verſlimmert, of de Lyder aan zyn einde helpt, de Eer van den eerſten lydt 'er zeker by, dewyl hy zo wel met hem in de ſchande van 't mislukken, als in de eer van 't welſlaagen, moet deelen. Misſchien is de tweede Arts een trots, zich veel aanmaatigend, Man, een pocher, een geſchilzoeker, hoe zeer moet dan de rust des geenen, die zyn best voor u deed, door zulk een toevoeging geſtoord worden? —— Nog veel meer zyt gy te beſchuldigen, als gy heimlyk eenen anderen Geneesheer raadpleegt, onderrigt of onkundig van 't geen 'er omgegaan is, en gebruik van diens Geneesmiddelen maakt, buiten weeten van den eerſten, dien gy misleidt, hem verſlag geevende van de uitwerkzelen zyner voorſchriften, welke gy agter de bank geworpen hebt. Ach! waarom zyn 'er, en ik heb Geneesheeren gekend, baatzugtig genoeg, om eene ſlaafagtige oppasſing te verrigten by eenen Lyder, of diens Naastbeſtaanden; ja, die het zich niet te laag rekenden zelve in de Apotheek te gaan, om Geneesmiddelen te haalen,

len, en in de zak mede te neemen, zonder zich te bekreunen, dat een eerlyk Man het voorwerp wierd van den ſpot des Apothecars en diens Jongens. Maar deeze laage zielen kunnen niet ongeſtraft blyven, en terwyl zy zich *Esculapen* waanen, zullen zy zich zelven opofferen, en verlaaten worden voor eenen nieuwen Geneesheer. ô Gy, die deezen onvoegelyken dienst toeſtaat, gelooft gy dat de agting van een eerlyk en kundig Geneesheer voor eenig geld koopbaar is, of denkt gy, dat de ſchande minder groot is, om dat het den Geneesheer, dien gy ſmaadlyk behandeld hebt, vry ſtaat te vertrekken, of te blyven? Neen, het is, myns bedunkens, dezelfde zaak, met de daad ergens ten huize uitgeſtooten te worden, of dat men 't zelve, door kwaade bejegeningen daar toe getergd, verlaat.

Laaten wy de zaak van den kant des Zieken beſchouwen, uit dit oogpunt bezien, zal dezelve niet min onze ernſtige overweeging verdienen. —— In alle zaaken, welke niet van dien aart zyn, dat ze de vermogens van één enkel Mensch te boven gaan, geloof ik is het eene onbetwistbaare waarheid, dat de zodanigen, die aan de zorge van één kundig Perſoon worden toevertrouwd, beter en vaardiger uitgevoerd worden, dan wanneer ze in de handen van veelen zyn. Dat men op iemand eene zaak laat ſtaan, hy zal ze als zyne eigene aanmerken, nooit uit het oog verliezen, en op de best mogelyke wyze uitvoeren. Zo ras gy hem een Medehelper geeft, zo ras kwynt ook de werkzaamheid, door een noodwendig gevolg van de verdeeling in lof of blaam daar in te behaalen. Maar wanneer het onder de Menſchen altoos zodanig geſteld is, waarom zal men dan zich verwonderen, als, onder een aantal Geneesheeren, de yver van ieder bekoelt, als de ingeſpannenheid, voorheen werkzaam op alle toevallen, en de keus der Geneesmiddelen, kwynt, als, met één woord, de verſcheide hulpmiddelen, die den Kranken dienſtig zouden weezen, verwaarloosd worden, byzonder uit dien hoofde, om dat de een van den ander de hulpmiddelen verwagt, welke zy beide vergeeten, ten einde het een door het ander niet gewraakt worde. —— Men ſtaa toe, denk ik, dat men, in eene kieſche en twyfelagtige zaak, dezelve veel beter uit verſcheide oogpunten kan beſchouwen, en veel gelukkiger de noodige middelen ontdekken, indien men, door niemand geſtoord, zich daar toe in ſtilte nederzet. Veronder-

derstel nu, dat de toegevoegde Doctor een groote snapper is, trots op zyn kunde, vastgehegt aan zyn leerstelzel, en twistgraag, dan zal zeker de leevendige werkzaamheid van den kundigen Arts verzwakt worden; deeze, die voorheen slegts één oogmerk hadt, zal 'er verscheide krygen; en dit alles moet zo veel te minder ten voordeele van den Zieken strekken; wanneer die Geneesheer, als hy niet geheel gevoelloos is, (en geheel gevoelloos kan een verstandig Man niet weezen,) zonder de grootste verontwaardiging, de vreemde tooneelen, welke zyn nieuwe Amptgenoot aanrigt, niet kan aanschouwen, of de rol, welke hy speelt, aanhooren. —— Buiten tegenspraak is het van het uiterste belang, dat de geest eens Geneesheers bedaard is, en vry van alle stoorenis; dan hier zal hy, die voorheen maar met één kwaad, de Kwaal zelve, te doen hadt, een ander te bestryden vinden, namelyk zyn nutloozen Medehelper, zo dat hier het spreekwoord geldt, terwyl 'er twee twisten sterft de derde (*).

Gy zult zeggen, dat een eerlyk en inschiklyk Geneesheer zich verheft boven alle de snorkeryen en zotheden zyns Amptgenoots, en liever wil bukken, dan zich halstarrig toonen. Maar kunt gy eene inschiklykheid goed keuren, die uw Leeven, het Leeven van een Vader, van een Bloedverwant, in de waagschaal stelt, en waar van de gevolgen zo veel te meer te dugten zyn, als de Kwaal tot de zodanige behoort, die de spoedigste hulpverleening vorderen. —— Daarenboven, indien het gebeurt, dat de tyd voor het Ziekbedde, waar de Geneesheeren vergaderd zyn, lang genoeg is om de zaaken ryplyk te overweegen; inzonderheid als men spreekt over een zeldzaam middel, over een middel, verdonkerd door de verscheidenheid der deelen, waar in het bestaat, met één woord, over een middel, welks geneeskragt niet bevestigd is door de

(*) Men vindt in het *Journal Politique* eene aartige geschiedenis, het Raadpleegen der Geneesheeren betreffende, welke plaats hadt in de laatste ziekte, waaraan de Hertog DE CHOISEUL, eerste Staatsdienaar van *Frankryk*, stierf. Men hadt, in vroegere dagen, den Hertog voorspeld, dat hy in een Oproer zou sneuvelen: deeze voorspelling is bewaarheid. schoon hy aan eene ziekte overleedt: dewyl hy den laatsten snik gaf op een tyd, dat twaalf Geneesheeren, by elkander zynde, zeer hevig twistten over de geschiktste middelen, om den Kranken te herstellen

de algemeene ondervinding. —— Wat zal ik zeggen van die nutlooze Geneesmiddelen, die in de zamenkomsten der Geneesheeren zonder noodzaake vermenigvuldigd worden, waarin elk zyn gevoelen wil staande houden, in de hoop, om zich daar door by den Zieken aangenaamer te maaken? Indien men hier over oordeelde uit de menigte van Vlesjes, Potjes, Doosjes, die door 't Ziekenvertrek op de vensterbanken en tafels staan, zou men by de intrede denken in een Apothecars winkel te komen, zo het steenen van den Zieken zelven, en de vreemde lugt, ons niet beter onderrigtte; en die het oogmerk der Geneeskunde niet wist, zou denken dat wy min eene heilzaame en weldaadige kunst beoefenden, dan het werk van een bedrieger en beurzesnyder. Die verbaazende menigte van Geneesmiddelen bragt menigmaal den Lyder in verlegenheid over den tyd, de orde, of met welk vogt hy dit of dat moest inneemen. Desgelyks gebeurt het menigwerf, dat men Geneesmiddelen zamenvoegt, die uit eigen aart stryden, en wier hoedanigheden elkander verwoesten. Alle deeze verkeerdheden grypen te ligter stede, wanneer, zo als zeer dikwyls het geval is, de Geneesmiddelen in 't afweezen der Geneesheeren gebruikt worden.

Gy bemerkt, derhalven, myne Heeren, met hoe veel regt ADRIANUS, stervende, deeze spreuk uitboezemde. *De veelheid der Geneesheeren heeft den Koning gedood.*

Ondertusschen heeft niemand het dus verre bygebragte in dier voege op te vatten, als of ik, in 't algemeen, het brengen van meer dan één Geneesheer voor het Ziekenbedde afkeurde en verwierp: dewyl ik zulks voor den Zieken en de Geneesheeren nuttig keur, doch onder zekere bepaalingen. Eene ziekte tast iemand aan, zy schynt van geen boozen aart, en bedriegt door dit gunstig vertoon; de Zieke vergenoegt zich met een jong, en nog weinig ervaaren, Doctor te haalen; maar de ziekte neemt toe, wordt van aanbelang, ontzettend, en de Kranke verzoekt om een Geneesheer van meer ondervinding. Zulk een eisch dient ten voordeele des Lyders, en kwetst de Eer des jongen Geneesheers niet: dewyl hy zelve met den Lyder verlegen, of, dien in bloedverwantschap bestaande, niet op zich zelven afdurft, en den bystand eens Amptgenoots begeert. En, in de daad, wanneer een Geneesheer zelve ziek is, bevindt hy zich niet zelden buiten staat, om zich zelven de gepaste hulpmiddelen voor te schryven: of wan-

neer hy eene Egtgenoote, een Kind, een Vader, en Moeder, onder handen heeft, wordt hy zodanig getroffen door derzelver lyden, en de treffende verschynzels, welke zich by het Krankbedde door Naabestaanden opdoen, dat hy gevaar loopt om mis te tasten, zelfs in stukken, die hem zeer gemeen zyn. Daarenboven, dewyl het niet genoeg is, dat men aan Zieken de beste Geneesmiddelen voorschryft; maar de Zieken dezelve ook moeten inneemen, en stipt gebruiken, gebeurt het doorgaans, dat de Naastbestaanden eens Geneesheers dit beter doen, op raad van een vreemden Geneesheer, die, geene nadeelige toegeevenheid bezittende, en zeldzaamer by den Kranken tegenwoordig zynde, aan zyne raadgeevingen meer gezags en gewigts weet by te zetten. —— Wat andere Zieken betreft, zal een voorzigtig Geneesheer wel iets aan hunne begeerte toestaan, en, indien hy bespeurt, dat hy, een Amptgenoot by zich neemende, den geest des Zieken kan gerust stellen, als mede de bekommerde Vrienden, zal hy niet twyfelen om 'er aan te voldoen: dewyl hy ten vollen overtuigd is, hoe veel de bedaardheid van geest konne toebrengen aan de geneezing; en hy zal zich daar van niet laaten te rug houden, door het oordeel dier kwaadaartigen, die denken, dat een Geneesheer geen ander by zich neemt dan om de blaam en berisping te ontgaan der boozen, indien de Zieke sterft.

Ja, ongetwyfeld, wanneer twee verstandige Geneesheeren over de behandeling van een Zieken met elkander spreeken, zal het altoos ten voordeele des Lyders strekken. 'Er zyn zo veele zamengestelde Kwaalen, derzelver oorzaaken zyn dikwyls zo duister, het doorzigt der Menschen, in die byzondere gevallen, is zo verschillend, 'er zyn zo veele Geneesmiddelen door den een en ander beproefd, dat het geenzins te verwonderen is, dat, in een zeer gewigtig geval, de meest dienstige Geneesmiddelen, welke een Geneesheer weet, 't zy door eigen ondervinding, of door het leezen van anderer Proeven, niet voor den geest van een ander komen, op het tydstip, als het noodig is dezelve aan te wenden.

Eindelyk, in zeldzaame Ziekten, en die zelfs in een langduurige beoefening der Geneeskunde nauwlyks éénmaal voorkomen, is het geenzins onregtmaatig, te denken, dat hy, die meermaalen dusdanige Ongemakken behandeld heeft, op welke men geen algemeenen regel kan toepassen, tot die Geneezing meer dan een ander kan toebrengen, en 'er dus met reden aan mag worden toegevoegd.

AANMERKINGEN OVER DE KWAAL EN DEN DOOD VAN DEN GRAAF DE BUFFON.

(*Gazette de Santé.*)

„ Wegens de Kwaal des onfterflyken BUFFON's, van „ wien wy een Leevensberigt gegeeven hebben (*), „ vinden wy de volgende mededeelenswaardige Aanteke- „ ningen."

Eene openbaare hulde te bewyzen aan een der uitfteekendfte Vernuften, ooit door *Frankryk* voortgebragt, is voor ons een des te heiliger pligt; daar zyn Dood een treffend voorbeeld oplevert van de gevaaren en onheilen, die een zeer ftilzittend leeven, en gebrek aan lichaamsbeweeging, kunnen naa zich fleepen (†). Niemand heeft misfchien de droeve tol van Vermaardheid duurder betaald dan de Graaf DE BUFFON. In de laatfte jaaren zyns leevens heeft hy, door veelvuldige en ongeregelde toevallen, de fmertende pynen gevoeld, die de gevolgen zyn van een Steen in de Blaas, en een Ontfteeking in dat deel. Zyn water was ftinkend, geduurende zyne laatfte ziekte; doch langen tyd voorheen hadt men opgemerkt, dat het klaar en zonder eenige kwaade reuk was, als hy zit-

(*) Zie hier boven, bladz. 310.

(†) Men weet, dat de Waterwegen boven al te lyden hebben by een ftilzittend Leeven. J. J. ROUSSEAU is langen tyd onderhevig geweest aan kramptrekkingen in de Blaas; die verminderd fchynen in zyne hoogere jaaren, door de voordeelen van een werkzaamer leevenswyze, en zyn fmaak in Plantkundige, veel loopens vorderende, nafpeuringen. VOLTAIRE heeft aan de Blaas veel geleden, en men vondt dezelve, naa zyn dood, zeer ongefteld. D'ALEMBERT heeft veele jaaren zyns leevens, in het lyden van veel fmerts, gefleeten, en men vondt, naa zyn overlyden, een zeer grooten Steen in zyn Blaas.—— Een geleerd Heer klaagde, eenigen tyd geleden, by my over groote fmerte: welke hy omftreeks de Blaas gevoelde, en dat zyn Water dikwyls troebel en met gruis bezet was. Ik raadde hem zo min mogelyk te zitten, en zich een Schryflesfenaar te laaten vervaardigen, die op de hoogte van zyn borst kwam, zo dat hy daar aan ftaande kon leezen en fchryven: deeze eenvoudige voorzorge heeft de gewenschte uitwerking gehad, de pyn in de Nieren en de Blaas is geheel verdweenen.

zittende zyn Water maakte; maar troebel en van een ondraaglyken ſtank, als hy onder het wandelen waterde. Zulks ontſtondt uit eene ſoort van drukking, die eene groote menigte kleine Steentjes maakten op eene gedeelte der Blaaze: eene byzonderheid, ten vollen ontdekt, by de opening zyns Lichaams, naa zyn dood, op den 15 April deezes jaars.

Men vondt in de Blaas zes en vyftig Steentjes, deeze van de grootte van een Ert, andere als kleine Boontjes; eenige waren buiten, maar de meeste in die gedrukte plaats of hoek van de Blaas, waar van geſprooken is. Te zamen genomen, woogen ze twee en een half once; de wanden van de Blaas hadden, door den langzaamen voortgang der Ontſteekinge, eene zo groote maate van dikte gekreegen, dat dezelve omtrent de dikte van een vinger haalden: by het openen des lichaams ontdekte men hier en daar beginzels van Koud vuur. De Blaas was het eenig gedeelte der Waterwegen niet, met Steentjes bezet, men vondt ook eenige Steentjes in de ſlinker Nier, als mede in den Pisweg aan die zyde. Men kan dit verſchynzel verklaaren uit den ſtand, waarin BUFFON doorgaans zat te ſchryven: want hy zat ter zyde van een tafel aan zyn ſlinker zyde, en was gevolglyk genoodzaakt om zich, tot ſchryven zettende, na dien kant te wenden; dit bragt de Waterwegen aan die zyde in een gedrongen ſtaat, en heeft, met eene natuurlyke geſchiktheid, om Steentjes te doen gebooren worden, kunnen medewerken.

De Natuur hadt aan BUFFON alle voordeelen van een gezond en zeer ſterk lichaamsgeſtel geſchonken: hy was kloek van geſtalte, zyne leden waren welgeſpierd en vol kragt, en de friſheid van zyne kleur, welke hy tot het laatſte jaar zyns leevens, dat is tot op zyn een en tachtigſte, behield, ſtak in zyn laatſten tyd wonderlyk af by de grysheid zyner hairen. Men zou veelligt zeggen, dat hy een afbeelding van zich zelven gegeeven heeft, als hy, den Mensch in 't algemeen beſchryvende, op zekere plaats, in zyne *Natuurlyke Historie*, zegt: „ Hy houdt „ zich regt overeinde, zyne houding is als die eens be„ velvoerders; het hoofd ſtrekt hemelwaards, en ver„ toont een eerwaardig aangezigt, waar op het kenmerk „ zyner waardigheid gedrukt ſtaat."

Niemand heeft misſchien beter dan hy verdiend, dat men op hem toepasſe, 't geen een der Ouden, in een ander opzigt, gezegd heeft, „ dat men zich niets groots

 „ kan

„ kan verbeelden, of het deedt zich aan zyn Geest op!"(§) Ten bewyze hier van zou men kunnen aanvoeren, de schielyke voortgangen en het ontzagwekkend vertoon, 't welk, onder zyn bestuur, eene der schoonste Instellingen in de Hoofdstad genomen en gekreegen heeft; zyn onveranderlyk plan, om buiten den draaikring van geleerden twist te leeven, en alleen de aandrift van zyn eigen Vernuft te volgen; zyne verheevene beschouwingen van de Schoonheden, en 't grootsch geheel der Natuure; en eindelyk, het uitgestrekt denkbeeld, en het groot geheim, om zich te verheffen boven de ommewentelingen, die, in 't vervolg der eeuwen, de vorderende voortgangen in de Natuurlyke Historie zullen te wege brengen; en op zyne Schriften een onveranderlyk kenmerk van bestendigheid te drukken, door de verheevenheid der beelden, en den bedaarden grootschen Styl, waarin hy zich uitdrukte.

(§) *Nihil tam ex alto reperiri posse quod non cogitanti tibi in promptu sit.* SALUSTIUS.

NATUURKUNDIGE PROEVE OVER DE BLADEREN,

DOOR

PIETER VAN AKEN,

A. L. M. et Phil. Doctor te Leyden.

Onlangs hebben we iets van den groei der Plant- en Boomgewassen voorgedragen, de warmte aangehaald, als eene van derzelver voornaamste oorzaken, de eerste springveer van beweging der sappen, door hare onderscheiden vaten; hare inwendige structuur hier en daar, daar het ter zake diende, aangestipt, heeft ons gelegenheid gegeven, om van de groeijing een denkbeeld te maken, zoo als het 'er waarschynelyk mede gelegen is. Om dit denkbeeld volledig voor te stellen, schynt het niet ondienstig, noch iets te zeggen van de tweede voorname oorzaak, het water namelyk, of de vochten, die door de buisjes en canaalen doorgedrongen, en in de binnenste vaatjes, blaasjes en vliezige zakjes bereid zynde, het voedend sap uitmaken, ter groeijing en aanwas noodzakelyk: dewyl dit nu langs verschillende wegen zynen toevoer krygt, of door middel der structuur van Planten en Boomge-

gewasſen zelve, of door middel van gewasſen, die als hulpmiddelen ten dien einde aan dezelve groeijen, ſchynt het eerſte in de voorgaande proeve afgehandeld, het laatſte noch een voorwerp over te laten, het welk ons, in dezen, ſtof tot eene aangename beſpiegeling kan geven: deze hulpmiddelen zyn de bladeren, die, als 't ware, de wortels in de voeding onderſteunen, of de ſappen, ter volwasſing der vrucht hoognodig, derwaards brengen, en het gemis vergoeden, het welk uit de benedenſappen mogelyk zoude kunnen veroorzaakt worden.

Aangenaam denkelyk zal het dan zyn, iets kortelyk van het maakſel der bladeren in deze proeve te melden, en de manier, op welke dit, volgens het ſtelzel van kundige Wysgeeren, wezentlyk toegaat.

Het voetſpoor van MARCELLUS MALPIGHIUS, en de voetſtappen, die ons de vlytige en ſchrandere Hoogleeraar MUSSCHENBROEK, na hem, door eige waarneemingen heeft nagelaten, zullen we volgen, en het voornaamſte, ter zake dienende, aanſtippen.

Botten, of knoppen, noemen we de beginzelen van aanſtaande bladeren, aan de zyden van zachte takjes, die de boomen in de Lente, zoo dra de lucht door de zonneſtralen verwarmd word, voor den dag brengen: zy nemen haren oorſpronk uit den ſtam der boomen, of ook wel uit dikke takken: het welk, of ſchoon het ſomtyds word waargenomen, echter zeldzaam gebeurt, en dan hangen zy onmiddelyk vast aan den buitenbast, zonder ſteeltje, en binnen den bast komt 'er uit het hout boven het merg een ſteeltje, het welk zeer klein is; even gelyk een klein takje uit een groter zynen oorſpronk neemt: dit ſteeltje doorboort den bast der tak, en verandert in een bot: het is voorzien van alle die deelen, die een tak of de ſtam heeft.

In het algemeen zyn de botten dus geſteld; zy zyn beſloten tusſchen twee bladeren, welke geopend worden, wanneer 'er eindelyk een zeker blyvend blad voor den dag komt; daar na groeit de bot verder tot de gedaante van een takje, en brengt twee losſe bladeren voort, en één blyvend: dus gaat het voort, wanneer het tot een takje groeit, en brengt ten derdemaal twee losſe bladeren voort, en één blyvend; en dat, by aanhoudinge, zoo lang de groeijing van het takje ſtand grypt: de losſe bladeren zyn van zeer groten dienst voor de botten; zy bedekken hen aan alle de zyden, bewaren derzelver tedere deeltjes voor

de koude des nachts, en alle mogelyke ongelegenheden der lucht, voor de hitte der Zon, om de uitdroging des daags, en de verdwyning door de verwisselende koude des nachts, te verhinderen: daarenboven ontfangen zy het voedsel, het welk zy bereiden, en veel dunner kooken, en dus voorzien zy daar van het binnenste van de bot, deels door zylings door te wasemen, en het dus aan alle zyden te besproeijen met een lymachtigen balzem, waarin de bot bewaard word voor verrotting, uitdroging en ongediertens; deels verschaffen zy aan den benedenkant door zeer kleene vaatjes voedsel aan de blyvende bladeren: het welk ten uiterste nodig was, op dat dit ruwe voedsel niet terstond zoude wechvloeijen, of, door eene ontydige verbreking, het nut, waartoe het geschikt was, niet zoude kunnen voortbrengen.

Wanneer het kroost nu weeliger begint te groeijen, worden de vaten ineen gedrukt, die het voedsel aan de losse bladeren gaven, tot dat zy eindelyk van allen voedsel en toevoer beroofd worden, en dus verdwynen zy door dorst en honger (*): even gelyk de blyvende bladeren in den Herfst, wanneer zy hare functien in den Zomer verricht hebben, de vaten van het voetsteun te samen gedrukt, en dus de vochten verstopt wordende, door het ophouden van den toe- en afvoer verrotten, en dus eindelyk, eenige andere oorzaken daar bygevoegd, afvallen.

De botten worden in bladeren uitgebreid, die aan hare steeltjes hangen: de steeltjes wederom aan de takken: de opkomst der bladeren uit de takjes is op veelerhande manieren zeer verschillende, waar van de *Botanici* handelen: het steeltje is een begin der bladeren, hangende aan de takjes: het neemt altoos zynen oorspronk uit een teder en jeugdig takje, nooit uit een dikker stam: dit uit het hout van het takje zelve beneden den bast: deszelfs oorspronk echter dringt niet altoos tot het merg door, ofschoon dit somtyds word waargenomen; want, volgens de waarneemingen van den Hoogleeraar MUSSCHENBROEK, liepen 'er in een Appelboom zichtbare houten vezelen tusschen het merg, en den oorspronk van het takje: de vezelen, die daar gezien wierden, hoorden eigentlyk niet tot het takje: MALPIGHIUS, echter, beweert, dat het steeltje altoos tot het merg doordrong, het welk HUMBICHIUS staande houd ook in den Wyngaard plaats te hebben:

(*) Zie *Alg. Vad. Letteroef.* VII D. IIde St. *Mengelw.* p. 581.

ben: dewyl de eerste waarnemingen nochtans zoo rechtmatig en zeker zyn als de laatste, mogen wy met recht besluiten, dat de natuur zich van verschillende middelen bedient, door welke zy in de groeijing te werk gaat.

Wanneer de vezelen, die uit het takje uitpuilen, een steeltje zullen maken, loopen 'er eenige te samen uit de naburige deelen, worden onder den ander samengevlochten, en maken somtyds de gedaante van een net uit: dit vertoont zich wel inzonderheid in den Vygeboom: deze vezelen bestaan uit alderhande soort van vaten, die in het takje verborgen liggen: want men vind daar grote langwerpige vaten, als mede kleener: *tracheæ* en *visiculæ*, of blaasjes: deze alle worden ineen gedrongen, puilen uit het takje, nemen eenen bast aan uit den bast van het takje, en blyven dus ineen gedrongen, onder de gedaante van een bondeltje, tot dat zy zich in bladeren uitbreiden: het bondeltje van vezelen, het steeltje uitmakende, word op dezelfde manier te samengesteld als het takje; want in zyn midden heeft het een merg, gelyk aan dat van het takje: het steeltje breid zich eindelyk uit, en alle vaten verwyderen zich van den ander, wanneer zy bladeren zullen maken: het steeltje zelve maakt de rib der bladeren uit, loopende door haar middelste gedeelte tot op het toppunt: gemeenlyk komen van dit ribbetje in de bladeren de zytakken te voorschyn onder stompe hoeken, aan alle zyden, uit deze wederom andere, meestal onder stompe hoeken, van allerhande gedaantens, of ook wel rechte, tot dat zy voor het blote oog onzichtbaar worden.

Het ribbetje is des te fyner, hoe verder het van haren eersten oorspronk af is, of ingang in de bladeren, en des te fyner zytakjes maakt het, en uit deze takjes wederom andere kleener, die zoo menigvuldig worden, dat zy den ander zeer naby komen, en de gedaante van een net uitmaken, of kleene inhammetjes, in welke veele kleene *vesiculæ*, of blaasjes, leggen, die de geheele tusschenwydte vervullen.

Sommige Geleerden hebben eenige twyfeling geopperd, of de zytakjes in de bladeren niet op dezelfde wys gesteld zyn als de slagaderen in 's menschen lichaam, die alle met den ander gemeenschap hebben; nauwkeurige waarnemingen schynen dit tegen te spreeken: de vaten wyken alleenlyk af van het ribbetje, welke bereids in het steeltje van den ander waren afgezonderd, en naast den ander gelegen hadden, en dus wyken de vaatjes, die in de gedaante van

 dra-

draden onderfcheiden waren, van elkander alleenlyk af in het midden der bladeren, zoo dat zy hare holligheden geenzins mededeelen aan de holligheid van het ribbetje: de ribbetjes, of derzelver takjes, in het midden doorfneden zynde, vertoonen overal een merg, hoedanig een in het fteeltje gevonden word: het maakfel, derhalven, door het geheele blad, is zeer eenvoudig, en zich zelve zeer gelyk.

De ribbetjes maken eindelyk een net uit, en eindigen in *vesiculæ*, of blaasjes, die in de *insulæ*, of inhammen, gefteld zyn, in welke blaasjes de vochten uit de vaten zich bevinden, aldaar bewaard, en door de zonneftralen bereid worden, uit welke zy langs byzondere richtingen vloeijen, en van zich geven veel fmakelyker fappen, en als 't ware gekookter dan in de ftruiken, alwaar zy altoos wrang en onfmakelyk zyn: behalven deze blaasjes zyn 'er noch andere lichaampjes, die harder zyn, in het zelfde weeffel geplaatst, die byna dezelfde grootte met de blaasjes hebben, en aan de takjes der bladeren hangen: zy worden van de blaasjes onderfcheiden, om dat zy in wezen blyven, wanneer men een blad laat verrotten.

Daarenboven worden 'er eenige richtingen, of vochtleidingen, gegeven, in beide de oppervlaktens van het blad: de openingen worden door wonderbare vezelen vercierd, die op de manier van vingers gefteld zyn: men neemt ook eenige fluitfpieren waar, op dezelfde manier als de *iris* in het oog gefteld; hier uit vloeit gemeenelyk een taay vocht, dat de bovenfte oppervlakte der bladeren bekleed, en haar eenen glans veroorzaakt: in het andere gedeelte van het blad, na de benedenzyde, ziet men groter gaatjes, uit welke een ander vocht distilleert of druipt, waar door het blad aan die zyde gemeenelyk met een gryze coleur geverfd word: deze ftof is altoos terpentynachtig, om het blad voor verrotting te bewaren; mogelyk van wegens hare taaiheid onbekwaam, om de plant te voeden, waarom de plant zich daar van, als 't ware een onnut uitwerpfel, ontlasten moet: het voedfel, derhalven, het welk in de bladeren overblyft, is van een tweevoudig fap beroofd; dit loopt deels door vaten, die hare leiding na het ribbetje hebben, naar de fteel, en wel inzonderheid naar den bloem, de vruchten en zaden; deels door hare nederdaling door den geheelen ftam tot op den wortel: het verftrekt derhalven tot een hulpmiddel, om den boom met fappen te voeden, die door hare opklimming uit den

wor-

wortel tot dat einde niet toereikende waren: zonder dit zal de groeijing in een plantgewas zyn volle beslag nooit erlangen; een boom, wanneer zy van hare bladeren beroofd word, zal schielyk sterven; wanneer de voornaamste, of veele, bladeren worden afgeplukt, zal een plantgewas of vruchtbloem nooit tieren, de vruchten zullen van geen aangenamen smaak zyn, noch ryp worden: zy missen het weltoebereide voedsel in de bladeren, voor de vruchtbloemen geschikt, voor de vruchten, en de *trachea*, die in de bladeren zyn.

Daarenboven worden 'er in de bladeren *tracheæ aëreæ*, of werktuigjes, die de lucht voeren, gevonden: deze omvatten de netachtige bochten, en worden met werktuigen van eene andere bocht vereenigd: byaldien men, derhalven, een blad in het water steekt, het welk eerst van al zyn lucht ontbloot is, en daar na op de plaat van den luchtpomp onder een *recipient* geplaatst word, waar uit de lucht gepompt word, zal de lucht, die zich in deze *tracheæ* verschool, onder de gedaante van luchtblaasjes, in overvloed te voorschyn komen.

In het algemeen, de leidingen der vaatjes in de bladeren na beneden in alle plantgewassen, na de takken, het steeltje, de struik, stam en wortels, kan men uit proefnemingen afleiden: want, water op de bladeren der boomen, van wat voor soort zy zyn mogen, gegoten, zal dit 'er onmiddelyk intrekken, en den geheelen boom, de wortels zelfs niet uitgezonderd, voeden.

Deze geheele gemelde toestel der vaten in de bladeren, eindelyk, is tusschen twee tedere vliesjes geplaatst, die eigentlyk een uitgebreide bast van het steeltje zyn; door deze velletjes of vliesjes word alles beveiligd tegens de uitwendige ongelegenheden der lucht, en in dezelve orde, waarin het van te voren was, gehouden: aan den rand der bladeren is dit vliesje, enkel verdubbeld, samengegroeid, en derhalven dikker.

Een boom, derhalven, kunnen wy 'er tot slot by voegen, groeit door vochten en sappen, die uit de wortels na boven opklimmen, zich door deszelfs takken verspreiden; wanneer die niet toereikende zyn, en de groeijing in den Zomer groter toevoer van voedsel nodig heeft, worden deze behoeftigheden door middel der bladeren geholpen, die de bloemen, vruchten en zaden weelig doen groeijen, en de schaarsheid vergoeden, die de benedenvochten zouden kunnen veroorzaken: byaldien men daar-

enboven op het maakfel der bladeren let, zoo als wy die befchreven hebben, inzonderheid by den fteel en het ribbetje, heeft men zich geenfins te verwonderen, waarom 'er uit één blad, in de aarde geftoken, een geheele boom kan groeijen. MIRANDOLA, en na hem veele kundige Hoveniers, hebben dit ondervonden.

DAGVERHAAL

VAN EENEN TOGT DOOR CHAMPAGNE EN LOTHARINGEN, GEDAAN IN DEN JAARE 1712.

DOOR DEN

Lieutenant-Generaal GROVESTINS.

(Ons medegedeeld door den Eerw. Heere J. F. MARTINET, *A. L. M. Ph. Dr. Lid van verfcheiden Geleerde Genootfchappen, en Predikant te Zutphen.*)

De beroemde togt, door den Vaderlandfchen Veldheer GROVESTINS, met zo veel beleid en glorie gedaan, door *Champagne* en *Lotharingen*, in den jaare 1712, is door den Historiefchryver WAGENAAR met deeze weinige woorden opgegeeven *in 't XVII Deel der V. H.*, *bl.* 466. „Wat laater deedt de Majoor-Generaal GROVESTINS, aan 't hoofd van vyftien honderd uitgelezen Ruiters, eenen inval in Champagne, het platte Land en de Dorpen deerlyk verwoestende:" en de Hoogleeraar J. W. TE WATER, in de *Historie van het Verbond der Edelen*, *II Stuk*, *bl.* 424, dat aangehaald hebbende, laat 'er dit op volgen: „ De Heer U. VAN BURMANIA heeft 'er my noch het volgende van medegedeeld. De wakkere GROVESTINS deedt, met een' troep vrywilligers, waaronder verfcheiden jonge Officiers, Friefche Edellieden, en andere Jongelingen van goeden huize, eenen inval in Frankryk, tot zekeren afftand van Parys. Waar dat vliegend legertje kwam, werdt alles onder brandfchattinge gelegd. De byna ongelooflyke fpoed, welken het maakte; de fchrik, dien het, zoo onverwacht en plotfelings, tot in het hart van 't Ryk bragt; het beleid van GROVESTINS, en de dapperheid zyner tochtgezellen, hebben eene ftoffe van verwondering, in dien tyd, uitgeleverd."

Of

Of men uit die beide Aantekeningen besluiten moet, dat WAGENAAR en TE WATER nooit gezien hebben een met de hand geschreeven Dagverhaal van dien togt, weet ik niet. Nergens heb ik het gedrukt gevonden; en het schynt, daar het my eerst onlangs in handen gevallen is, niet regt, hetzelve langer aan onze Natie te onthouden. Ziet dan hier het Origineele Stuk.

„ Eer wy verslag geeven van den gemelden togt, moeten wy de redenen opgeeven, waarom men tot denzelven is overgegaan. —— Voor of na den zwaaren Veldslag by *Oudenaarden*, werdt 'er een Verdrag gesloten, tusschen den *Franschen* Intendant der Politie en Finantie, die de drie Bisdommen van *Mets*, *Toul* en *Verdun*, gelegen in *Lotharingen*, bestierde, en de Ontfangers van onzen Staat; naamelyk, dat hy, naauwkeurig, aan de laatsten, van drie tot drie maanden, zou betaalen de Contributie, op gelyke wyze als de Meyery van *'s Hertogen-Bosch* en de Baronnie van *Breda* aangenomen hadden de haare te voldoen, om vry te zyn van andere vyandlyke invallen en schattingen. Dan, na het maaken van dit Verdrag aan weerskanten, verliep 'er een geheel jaar, in 't welk de gemelde Intendant dier drie Bisdommen geene pogingen aanwendde, om aan de Ontfangers van onzen Staat de gezegde Contributie te voldoen. Hier tegen bragt men, van onze zyde, geduurige klagten in, en zondt, van tyd tot tyd, kleine benden af, om Gyzelaars uit die drie Bisdommen te haalen, en dus den Intendant te dwingen tot de betaaling der Contributien, gelyk men overeen was gekomen. Dan, de gemelde Heer antwoordde daarop niets anders, dan eenige voorwendsels, waarom zulks niet geschied ware. Daarop heeft men de klagten verscheidene keeren herhaald, en troepen afgezonden, om hem te noodzaaken; maar alles is zonder vrugt geweest. De Intendant zou wel aan alles hebben voldaan; maar hy bediende zich van het ongeluk, dat ons in het gevegt van *Denain*, en in het opbreeken van 't beleg van *Landry*, overkomen was: ook dagt hy, dat de vrede naby ware, des hy als dan van het opbrengen der bepaalde schatting meende vry te zullen raaken. Eindelyk, daar dit den Lieutenant-Generaal GROVESTINS verdroot, besloot hy, onder goedkeuring van HUN HOOG-

MOGENDEN, den Intendant te toonen, dat hy hem met geweld tot reden kon brengen. Om zodanige onderneeming gelukkig te kunnen uitvoeren, zo hadt de Generaal GROVESTINS, te *Bouchain* zynde, van welke plaats hy Gouverneur was, in den winter verscheiden' vertrouwde Lieden gebruikt, om de gelegenheid der Rivieren, de gesteldheid der Wegen en Bosschen, te onderzoeken, hoewel hy zelf daarvan eene naauwkeurige kennis hadt. Na alles ryplyk overwoogen te hebben, gaf de Generaal zyn Plan te kennen aan den Doorluchtigen Prins EUGENIUS van *Savoye*, die de zaak niet bezwaarlyk vondt. Weetende, dat dezelve aan zodanigen Generaal wel vertrouwd was, zo werden de troepen, welke hy tot dien togt van hem vraagde, volkomen, naar zyn welgevallen, toegestaan, en tevens daarvan kennis gegeeven aan den Graaf van TILLY, aan zyne Hoogheid den Erf-Prins van HESSENCASSEL, en aan den Generaal DOPF, die aldaar bevel voerde over de Cavallery. Dus werden de volgende troepen bevolen zich tot den togt te bereiden, en, voor vier dagen, brood mede te neemen.

Dandigné — Dragonders	100	Paarden.
Prins Willem van Hessen, Guarde Dragonders	200	——
Dopf — Dragonders	200	——
Schmittau — Dragonders . . .	200	——
Carabiniers van Albemarle . . .	100	——
Lambert — Dragonders . . .	100	——
Hessen — Cavallery en Dragonders .	100	——
Oranje — Cavallery	200	——
Grovestins — Cavallery . . .	200	——
Glinstra — Cavallery . . .	200	——
Colonitz — Keizerlyke Husaren .	100	——
Spleni	100	——
	1800	Paarden.

Ook was bevél gegeeven, dat zich by deeze bende zouden voegen de Brigadier GLINSTRA, vier Collonels, nevens de Collonel SPLENI van de Husaaren, en LAMBERT, Collonel van het Regiment der Vry-Compagnien: daarenboven nog vier Lieutenant-Collonels, vier Majoors, en by ieder Esquadron eens zo veel Officieren. Meer andere Officieren voegden zich daarby als Vrywil-

li-

ligen, en de Heer MOSBERGER werdt aangesteld als Generaal-Quartiermeester.

De gemelde troep kreeg in last, om, den 10 Juny des jaars 1712, ten vier uuren, zich te laaten vinden op de Parade-plaats, aan de linkervleugel van de groote Armé, welke front maakte tegen *Chateau Cambrezy*, alwaar de Hertog van ORMOND met de *Engelsche* benden gelegerd lag.

's Avonds na de geslaagen taptoe, toen het Leger in rust was, plaatste zich de Generaal GROVESTINS aan het hoofd van dit groot Detachement, en trok op, tusschen agt en negen uuren, lynregt naar *Engien*, voorby het Bosch van *Chatillon*, en zo voort naar *Proissy*, alwaar men de Rivier *d'Oyze* tusschen tien en elf uuren overtrok. De Graaf van LOQUI, Generaal van de *Fransche* Dragonders, was intusschen gelegerd langs de gemelde Rivier, met eene bende *Fransche* Dragonders, omtrent één uur van *Guize*, om allen overtogt over de Rivier te beletten, en tevens *Champagne* en *Franche Comte* te dekken tegen allen inval, die de Geallieerden zouden willen ondernee-men, om het Land onder Contributie te stellen.

Den 11 Juny.

's Morgens toog de Generaal GROVESTINS naar *Verqni*, Hoofdstad van *Tiraske*, waar de Burgers de poorten met wagens en karren hadden toegestopt. De Stad werdt aangezegd aanstonds de poorten te openen, zich te onderwerpen aan Contributie, Gyzelaars te geeven, als mede eene brandschatting te ondergaan. Dit werdt toegestaan, onder beding, dat men niet zou plonderen. Hierop trok het geheele Detachement naar de Abtdy van *Val St. Viere*, alwaar de Generaal twee Esquadrons *Hessen* liet blyven, om Gyzelaars mede te neemen. De overigen toogen voort naar *Moncorvet*, en *Oviecour*. 's Nagts bleef men tot *Cense de Mougrosel*, liggende in de vlakte van *Rheims*, in *Champagne*. Dan, 's avonds hadden de twee Esquadrons van *Hessen* zich weder gevoegd by het Detachement, medebrengende de geëischte Gyzelaars. Op den togt van *Moncorvet* zondt de Generaal de Husaaren, met vyftig Dragonders van DANDIGNÉ, onder bevel van den Collonel SPLENI, en den Kapitein SURMONT, met gidsen naar de Stad *Cressy sur Serre*, om dezelve tot overgaaf te dringen, onder Contributie en brandschatting te stellen, en Gy-

cleserry, van alle welke Dorpen, die aan de Rivier *de Suippe* leggen, men Gyzelaars mede nam. Toen men aan de Stad *Suippe* kwam, werdt de Voorhoede, die de Generaal uitgezonden hadt, opgehouden door de Burgers, welke de Poorten hadden gestopt, en allerwege in het geweer stonden. Daarop liet de Generaal het Detachement in orde rangschikken als of een gevegt zou aangaan, om 's nagts aldaar op het veld te blyven; en beval twee honderd Dragonders af te zitten, met oogmerk, om eenen aanval op de Poorten te doen. De Pastoor der Stad kwam daarop uit, en badt den Generaal, om medelyden te hebben met de Stad, dewyl de Inwooners niet wisten, door den drank, wat zy deeden. Deeze belastte daarop dien Geestelyken zorg te draagen, dat de Burgers het geweer neêrlagen, dewyl hy anders alles zou ombrengen, en de Stad in brand steeken. Een vierde van één uur daarna werdt de Poort opgeruimd, en den Burgers bevoolen de sleutels op het Stadhuis te brengen, op straffe des doods, het geen aanstonds geschiedde. Twee honderd Dragonders namen de Poorten en 't Stadhuis in bezit, en men liet afleezen, dat geen Burger zich op straat zou mogen begeeven, op doodstraf. Den volgenden dag onderwierp zich de Stad aan Contributie en brandschatting, en gaf twee Gyzelaars over. Nog werden daarenboven twee Schellingen gevraagd voor ieder Dragonder, die de wagt hadden gehad, welken met veel moeite in deeze Stad, alzo zy in slegten staat was, gevonden werden.

Den 13 Juny.

Deezen dag trok men op naar *St. Jean Surtap*, en van daar tot *St. Menhould*, aan de Rivier *d'Aine*, waar de Burgers met hunne Vaandels op den wal gewapend stonden; en drie Invalides, die op het Kasteel waren, deeden een kanonschoot tot een teken van aanval. Het Detachement zag zich verpligt over eene steenen brug, die aan de Poort van de Stad lag, te trekken; maar de Burgers scheenen besslooten te hebben, dien overtogt met geweld te zullen beletten. Hierom liet de Generaal het Detachement, op de hoogte der Stad, in eene linie plaatzen, en de opgaaf der Stad, het geeven van Gyzelaars, het neêrleggen van het geweer, en het openen der Poorten, eisschen, op straf van anders de Stad te zullen plonderen, in brand steeken, en aan niemand, van welke Sexe

men

men ware, het leven te zullen laaten behouden. Na deeze verklaaring kwamen eenige Gedeputeerden van den Magiſtraat naar buiten, en vraagden een' Heer van aanzien te mogen ſpreeken; waarop de Generaal den Collonel DIMMER heen zondt, om zyn laatſte beſluit aan denzelven te melden. Dan, de Gedeputeerden, niet konnende een volkomen antwoord geeven, verzogten één uur tot beraad, om met den Magiſtraat daarover nader te handelen; doch hun werdt ſlegts een vierde van een uur tot dat einde vergund. Intusſchen liet de Generaal alle de Dragonders met een gedeelte van de Cavallery afzitten, verdeelde hen in pelotons, en liet ze, onder trommelſlag, aanrukken tegen de muuren van de Stad, die, hier en daar, wat afgevallen waren. Toen de Stedelingen dat zagen, begonnen zy te ſchreeuwen en te ſmeeken. De Gedeputeerden kwamen ten zelfden tyde weêr naar buiten, om het antwoord van den Magiſtraat over te brengen, naamelyk, dat zy Gyzelaars zouden geeven, en zich aan de Contributie en brandſchatting onderwerpen, onder voorwaarde, dat niemand van het Detachement zou mogen in de Stad komen. Dit werdt hun toegeſtaan, maar te gelyk bedongen, dat niemand van de Burgers een ſchot zou mogen doen; wanneer men alles naauwkeurig zou vervullen. Opzettelyk hadt men dit dus bepaald, dewyl men merkte, dat 'er eenig misnoegen onder de Burgers gereezen was, welke op het punt ſtondt van te muiten tegen den Magiſtraat, om dat dezelve den togt langs hunne Poorten vry liet. Toen liet de Generaal de troepen wederom opzitten, en zettede den togt voort, na dat de twee Gyzelaars van den Magiſtraat aan hem overgeleverd waren, die met alle andere Gyzelaars, onder weg mede genomen, in verzekering geſteld werden onder eene wagt van een' Lieutenant met dertig Paarden. Daarop ging men voort naar *Bosty*, en *Verrieres*, waar men *d'Aine* wederom overtoog aan de Abtdy *de Catreuse Nillers* en *Argoque*, en het Vlek *Boultey*. Hier trok men over de Rivier *de Laire*, en hieldt daar 's nagts halte.

(Het Vervolg en Slot hier na.)

BERIGT, VAN DE TEGENWOORDIGE VERSPREIDING DER GIPSIES IN EUROPA, VAN DERZELVER HUISHOUDING, LEEVENSWYZE, ZEDEN, GODSDIENST, TAAL EN WEETENSCHAPPEN.

(Overgenomen uit Mr. GRELLMANN's *Hoogduitsche* Verhandeling over dat Volk.)

(*Vervolg van bladz.* 363.)

Het Huisraad der *Gipsies* bestaat uit een aarden pot, een yzeren pan, een lepel, een drinkpot, en een mes; hebben zy dit stel volkomen, dan voegen zy 'er zomtyds een schotel by, die voor de geheele Familie dient. Indien de Vader des Huisgezins een Smit van zyn handwerk is, hoedanigen men 'er onder aantreft, heeft hy een blaasbalg, om het vuur aan te blaazen, een klein steenen aanbeeld, een paar nyptangen, een paar hamers, eenige oude kleeren, een knapzak, een tent, en zyn oude paard. —— Dit is eene volkomen lyst van den inboel eens zwervenden *Gipsie*.

Weinig valt 'er te zeggen van de Huislyke Bezigheid der Vrouwen, de zorg, die zy voor hunne Kinderen draagen, is weinig, indien het eenige mag heeten. Nooit wasschen zy, nooit verbeteren zy hun kleederen, nooit maaken zy het Huisgereedschap schoon, zelden bakken zy, alle bezigheid komt neder op het bereiden der spyzen, tabakrooken, praaten en slaapen. Zy blyven den geheelen Winter in de Hut; doch zo ras de vorst ophoudt, breeken zy hun huis af, en trekken voort.

Zodanig is de staat der *Gipsies*, die in *Hungarye*, *Turkye*, en andere Landen, omzwerven, die nergens, of liefst overal, t'huis zyn. Het overige deezes Volks, 't welk een gevestigder Leevenswyze heeft aangenomen, vindt zich in betere omstandigheden, en leeft veel geschikter dan de dus verre gemelden. Men mag met reden verwagten, dat de *Spaansche Gipsies*, die Herbergen ophouden, en Vreemdelingen huisvesten, beschaafder zyn; maar dit gaat ook door tot die in *Hungaryen* en *Zevenbergen*, die op onderscheide wyzen hun brood winnen. Hunne Wooningen zyn gevoeglyk in kamers afgedeeld, met tafels, banken, keukengereedschap en andere nood-

wendigheden voorzien. De weinigen, die het land bouwen, of vee kweeken, hebben een ploeg en andere vereischte werktuigen, dus is het met andere werklieden gelegen; doch nergens treft men overvloed aan. Hunne Wooningen, Kleederen, zo wel als al het andere, 't geen hun omringt, duidt aan, dat zy tot de armste soort van lieden behooren. —— Zy zyn zeer gesteld op Goud en Zilver, bovenal op zilveren Beekers, deeze eigenschap hebben zy gemeen met de zwervende *Gipsies*. Zy laaten geene gelegenheid voorby glippen, om iets van dien aart te krygen; liever honger lydende, dan dit te missen. Schoon zy weinig bezorgdheids betoonen, om rykdommen voor hunne Kinderen op te hoopen, nogthans erven deezen menigmaal een schat van deeze soort, en zyn, op hunne beurt, verpligt, dit als een heilig Erfgoed te bewaaren. De gewoone zwervende *Gipsies*, die dus een stuk Zilvers bezitten, begraaven het doorgaans onder de vuurplaats van hunne wooning, om het zo veel mogelyk te verzekeren. Deeze neiging, om zich het noodige te onthouden, op dat men iets overtolligs in eigendom moge bezitten, zo wel als veele andere hunner gewoonten, is vreemd, nogthans blykt dezelve oud te weezen, en hadden zy die mogelyk reeds, toen de *Europeaanen* hun eerst leerden kennen.

Misschien is geen Volk onder de zonne, by 't welk de Huwelyken, met zo weinig overlegs aangegaan, en met zo weinig plegtigheids voltrokken worden, als by de *Gipsies*. Zo ras een Jongen veertien of vyftien jaaren bereikt heeft, begint hy te bespeuren, dat hem iets meer dan eeten en drinken ontbreekt. Geene vrees voor de gevolgen hebbende, onder geen bedwang zyner Ouderen staande, gaat hy eene verbintenis aan met een Meisje, 't welke hem 't meest behaagt, van twaalf of dertien jaaren oud, zonder eenige zwaarigheid, of het hem na in den bloede bestaat, of geheel van eene andere Familie is. Godlyke Bevelen deswegen kent hy niet, en menschlyke Wetten kunnen niet veel invloeds hebben op hem, die in 't wilde leeft, afgescheiden van het waarneemend oog eener heerschende Magt. De tyd van vryen duurt zeer kort, dikwyls alleen zo lang, dat de partyen tyd hebben om de wederzydsche genegenheid te kennen te geeven. Zy wagten na geene Huwelyks-inzegening: dewyl het by hun 'er niet op aan komt, of dit naderhand, ja of dit in 't geheel, wel verrigt werde. Nogthans schynen zy niet

geheel onverschillig, ten opzigte van de Huwelyksplegtigheid; niet om zich overeenkomstig met zekere Instelling te gedraagen; maar uit een trots, om na te volgen wat by andere Volken geschiedt, om niet minder dan zy te weezen. Naardemaal de zeer jonge jaaren der Egtelingen, of eenige andere ongeschiktheden, tegenwerpingen by een geordend Geestelyken kunnen baaren, vervoegen zy zich menigwerf by een van hun eigen Volk, die voor Priester speelt, en het Paar verbindt.

Het Huwelyk voltrokken zynde, bezorgt zich de Man een steen tot een aanbeeld, nyptangen, een vyl, een hamer, en wordt een Smit, of volgt eenig ander beroep, 't geen hy van zyn Vader geleerd heeft, en vangt een landloopend leeven aan. Begaat zyne Vrouw eenig misdryf, hy geeft haar eenige slagen om de ooren, ja dikwyls laat hy haar om eene geringe oorzaak loopen. Zy moet, over 't algemeen, haar gedrag zeer regelen volgens zyn wil, en zy moet meer op hem dan op zich zelve letten. Nimmer trouwt een *Gipsie* een Persoon, die niet van de *Gipsies* afstamt.

Wanneer eene Vrouw in de kraam bevalt, 't welk zeer dikwyls gebeurt, dewyl de *Gipsies* zeer vrugtbaar zyn, wordt het Kind gebooren in de elendige hut, of, naar het beloop der omstandigheden, in de open lugt, doch 't gaat altoos gemaklyk en gelukkig toe: eene Vrouw, die 't eerst by de hand is, verrigt het werk eener Vroedvrouwe. Een daar toe geschikt vat ontbreekende, graaven zy een gat in den grond, vullen het met koud water, en wasschen 'er het even gebooren Kind in: waar op het gewonden wordt in eenige oude doeken, door de moederlyke bezorgdheid gereed gehouden. —— Wat den Doop betreft, by deeze plegtigheid neemen zy liever vreemden, dan lieden van hun eigen Stam, tot getuigen: doch welk soort van volk dit is, kan opgemaakt worden uit de wyze waar op zy ze onthaalen. De Doop verrigt zynde, neemt de Vader die Persoonen, die 'er over gestaan hebben, na een Bierhuis, of, wordt dat niet in de nabyheid gevonden, na een ander huis, en onthaalt dezelve op koekjes en brandewyn. Is hy boven den laagsten staat van behoefte verheeven, en mild, dan komt 'er meer onthaals by; doch de Vader zit niet mede aan, geheel bezig zynde met de gasten te dienen. Zo loopt deeze zaak af. De Kraamvrouw brengt den korten Kraamtyd, die zelden meer dan acht dagen duurt, met haar Kind, in de Hut,

of onder een Tent, door by den rook. De Doopgetuigen zenden haar zomtyds verfrisſingen; doch het gebeurt niet zelden, dat de *Gipſies* onbeleefd genoeg zyn, om met dezelve te twisten, en van het ſtaan over den Doop te ontſlaan, als zy de geſchenken te gering oordeelen, of geen genoegen neemen in de gezondene ververſchingen. Gebeurt zulks, dan laaten zy het Kind andermaal Doopen, ja het valt wel eens ten derdenmaale voor.

Eenige Vrouwen der *Gipſies* ſmeeren haare Kinderen met eene byzondere ſoort van ſmeerzel, leggen ze dan in de zon of voor 't vuur, ten einde de huid beter moge doortrokken, en de bruine ſchoonheid volmaakter, worden. Zy gebruiken geen wieg, dit ſlaaptuig is haar onbekend, het Kind ſlaapt in 's Moeders arm, of op den grond. De Kraam uitgelegen zynde, doet de Kraamvrouw haar Kerkgang, en vangt daar op onmiddelyk het bedelen of ſteelen aan. Terwyl zy het Kind nog op den arm draagt is zy diefagtiger dan op andere tyden, en neemt alles wat haar voorkomt weg; misſchien vertrouwende op het begrip, dat men by de ontdekking genadiger in 't ſlaan zal handelen. Indien zy zonder ſlagen 'er niet af kan komen, beſchermt zy zich, door het Kind aan de ſlagen bloot te ſtellen, tot zy gelegenheid heeft om weg te komen.

Wanneer het Kind wat ſterker wordt, en drie of vier maanden bereikt, draagt de Moeder het zelden langer op den arm; maar op den rug, waar het winter en zomer zit, met oude vodden bedekt, het hoofd boven de ſchouder van de Moeder uitſteekende. Krygt zy meer Kinderen, gelyk doorgaans by deeze vrugtbaare Moeders het geval is, dan gaat 'er een, of twee, aan de hand, terwyl de andere rondsom haar heen zwerven: indiervoege toegerust doorzwerft zy Steden en Dorpen. Niettegenſtaande de bruine kleur der *Gipſies*, en ſlordige opkweeking, zyn de Schryvers éénpaarig in hun getuigenis, dat deeze Kinderen 'er wel uitzien, welgemaakt, leevendig, aartig zyn, en ſchoone oogen hebben. De Moeder vlegt het zwarte hair der Kinderen op de kruin des hoofds, deels om het uit de oogen te houden, deels tot cieraad. Dit is alles wat zy ooit doet om haar Kind op te tooijen: want in den Zomer draagen zy geen kleederen, tot den ouderdom van tien jaaren, in den Winter moeten zy zich met het dekzel eeniger oude lappen behelpen.

Zo ras de Kinderen buiten kunnen loopen, worden zy

danſen geleerd, 't welk beſtaat in op een been rond te ſpringen, en beſtendig met het andere agter uit te ſchoppen. Met den tyd voegt men by deezen dans het maaken van allerlei postuuren, om met dezelve de voorbygangers te vermaaken, en hun eenig geld af te troggelen. Verder leeren zy, bovenal van de Moeders, de kunst van ſteelen. Schoolgaan is een onbekend ding, en worden zy tot geen huiswerk gehouden, dan dat zy den Vader helpen in het aanblaazen van 't vuur, als hy ſmeedt.

Met het twaalfde of dertiende jaar krygt de Jongen eenige kennis van 's Vaders bedryf, en wordt welhaast van 't Vaderlyk gezag ontheeven, daar hy het als dan in 't hoofd krygt, om, gelyk wy reeds vermeld hebben, eene andere verbintenis aan te gaan. Eene byzonderheid, welke algemeen is by onbeſchaafde Volken, grypt ook plaats by de *Gipſies*. Ik bedoel eene onbepaalde liefde tot hunne Kinderen: de bron van het onverſchoonbaarst verzuim. De Kinderen der *Gipſies* voelen nooit de roede: zy betoonen de hevigſte vervoeringen van drift en koppigheid; doch hooren, in die vlaagen, zelfs van hunne Ouders niets dan vleitaal, en worden geſtreeld. In vergelding hier van, gelyk dit gewoonlyk het gevolg is van zulk eene opvoeding, betoonen zy de verregaandſte ondankbaarheid. Deeze ſterke geſteldheid op hunne Kinderen gaat met een voordeel gepaard, te weeten, wanneer zy aan iemand iets ſchuldig zyn, 't welk in *Hungaryen* en *Zevenbergen* menigmaal gebeurt, neemt de Schuldeiſcher een Kind, en krygt door dat middel betaaling: dewyl de *Gipſie* alles aanwendt om de ſchuld te voldoen, en de verlosſing van zyn dierbaar pand te verwerven.

Zodanig is het geſteld met de Huwelyken en de Opvoeding der *Gipſies*, waar op wel eenige, maar weinige uitzonderingen vallen: en die nog in eene geringe maate, onder het klein gedeelte, 't welk vaste woonplaatzen heeft. Daar nu het Volkscharacter door de Opvoeding gevormd wordt, hoe kan men zich dan verwonderen, dat de *Gipſies* Lediggangers, Dieven, Moordenaars en Brandſtigters zyn. Is het waarſchynlyk, dat Lieden naarſtig zullen weezen, die in luiheid zyn groot gemaakt? Kan men verwagten, dat zy elk in 't bezit zyns eigendoms zullen laaten, daar Vader en Moeder beide, van de vroegſte kindsheid af, hun ſteelen geleerd hebben? Wie kan een algemeen denkbeeld bezitten van opregt handelen, die geen onderſcheid weet tusſchen regt en onregt, en nooit ge-

geleerd heeft eenig verschil tusschen goed en kwaad, deugd en ondeugd? Straffen, anderen aangedaan, wegens door hun gepleegde misdaaden, hebben geen uitwerkzels op iemand, die geene genoegzaame aandagt toebrengt, om uit anderer voorbeeld wys te worden: en als zyne eigene ondervinding hem gevoelig leert, dat hy de handen van anderer goed moet afhouden, brengen geringe straffen geen duurzaamen indruk te wege: en de strengere, waar het leeven mede gemoeid is, kunnen omtrent den gestraften niets uitvoeren. Zo lang, derhalven, de Opvoeding onder de *Gipsies* op dien voet blyft, is 'er geen hoop, dat 'er eenige Zedebetering onder dat Volk kome.

Veel heeft men gesprooken van de gezondheid der *Gipsies*, en, in de daad, zy genieten dat Leevensvoorregt onafgebrooken en volkomener dan de geregeldst leevende Volken, die zeer oplettend op zichzelven zyn. Tegen alle winden en weer gehard, weeten zy van geene verkoudheden, zinkingen, en dergelyke ongesteltenissen. Eene heerschende Ziekte dringt schielyker door in de Wooningen van beschaafden, dan in de Hut of Tent der *Gipsies*. Met andere Volken zyn ze onderworpen aan de Kinderpokken en Mazelen; doch met oneindig minder gevaar van 'er door weggesleept te worden: zy vinden zich bloot gesteld aan eene oogkwaal, ontstaande uit den bestendigen rook en damp in hunne Hutten, geduurende den Wintertyd. In andere opzigten kennen de *Gipsies* geene kwaalen, tot de tyd der natuurlyke ontbinding kome. —— Schoon dit niet altoos in eenen zeer hoogen ouderdom voorvalle, is het doorgaans in een vry ver gevorderden trap van jaaren: 't is iets ongewoons onder de *Gipsies* vroegtydig, of in de kindsheid, te sterven. Onbeschryflyk sterk is de zugt der *Gipsies* tot het leeven, nogthans pleegen zy bykans nimmer raad met eenigen Geneesheer, of neemen eenige Geneesmiddelen, zelfs in de gevaarlykste Ziekten. Meesten tyd laaten zy het aan de Natuur, of het goed Geluk, over; indien zy iets doen dan mengen zy eenig Saffraan in hun soep, ook is het koppen en aderlaaten by hun in gebruik. Wanneer de Ziekte klemt, en het waarschynlyk is dat dezelve met den dood zal eindigen, breekt de Kranke in zugten en klagten uit over het aanstaande verlies des leevens, tot dat hy in zyn gewoone verblyfplaats, onder een boom, of in een tent, den laatsten leevensadem uitblaaze.

Naardemaal de toebereidzelen voor den dood meestal geregeld worden naar de Godsdienst-begrippen, zo sterft een *Gipsie*, die niets weet of gelooft van de onsterflykheid der Ziele, van Belooningen of Straffen na dit leeven, doorgaans gelyk een Beest: onkundig van zichzelven, onkundig van zynen Schepper, en geheel onbekwaam om eenig begrip van eene hoogere bestemming te vormen.

Op het oogenblik dat iemand sterft, vangt het weenen, kermen, rouwklaagen, en het uitrukken van het hair, aan, dit doet de Vrouw over haar Man, de Kinderen over hunne Ouders. —— Ouders, die hunne Kinderen verliezen, vertoonen zich ontroostbaar. Weinig kan men van hunne Begraafenissen zeggen, dan dat, te dier gelegenheid, het geklag en geween verdubbeld, en zeer geweldig wordt. Wanneer de Aanvoerder van een Horde sterft, gaan de dingen met meer staatlykheids toe. Zyn eigen Volk draagt hem, met grooten eerbied, ten grave, als dan schynt ieder aandagt en ernst, schoon zy ten zelfden tyde zich aanstellen dat het by anderen gelach moet verwekken.

Zo gaat het toe, als een *Gipsie* een natuurlyken dood sterft. Dan, dikwyls gebeurt het, dat hy het leeven op eene geweldige wyze verliest, niet door eigen toedoen: want zelfmoord, of het ombrengen van Kinderen, zyn by hun ongehoorde zaaken. Geen *Gipsie* maakt ooit een einde aan zyn eigen leeven uit verdriet, angst of wanhoop; hy is zo zeer op 't leeven gesteld, dat eene tot dat uiterste dryvende verlegenheid of wanhoop hem niet bekruipe. Zelfs, in de grootste ongelegenheden, is hy niet laaggeestig, altoos blyde, sterft hy niet voor dat hy den dood onmogelyk kan ontwyken: deeze ontmoet hy dikwyls aan de galg, wanneer de uitgang menigmaal vergezeld gaat van zeldzaame en belachlyke omstandigheden. Een *Gipsie*, die gehangen stondt te worden, verzogt, als een byzonder gunstbetoon, dat men hem niet met het aangezigt na den weg toe mogt hangen; zeggende, „ dat veelen zyner Kennissen dien weg voor„ by gingen, en dat hy het zich zou schaamen, dat zy „ hem aan de galg zagen hangen." Op een anderen tyd bragten de Vrienden van eenen, die ter Straffe uitgeleid werd, als zy uit de gesprekken en de houding bemerkten, hoe ongaarne hy na de galg ging, by de Regters het volgende vreemde verzoek in. „ Heeren, wy bid-

„ den

„ den u, dwing een Mensch niet tot een ding, waar „ toe gy ziet dat hy geene genegenheid altoos heeft." —— Dergelyke belachlyke tooneelen ziet men veeltyds by de Strafoefeningen, aan de *Gipsies* volvoerd: zy ftrekken ten blyke van de verregaande bedagtloosheid deezes Volks.

('t Vervolg en Slot in een volgend Stukje.)

DE JALOERSHEID.

(Naar het Hoogduitsch van S. GESNER.*)*

De Jaloersheid is een der fterkfte hartstogten; zy is de vergiftigfte der flangen, welken de Furiën in onzen boezem werpen; dit ondervond Alexis; —— hy beminde Dafne, en Dafne beminde hem; —— beiden konden ze roemen op fchoonheid, —— hy was manlyk bruin, zy blank, en onfchuldig, gelyk de Lelie, als zy in den morgenftond ontluikt. —— Zy hadden elkanderen eene eeuwige liefde gezwooren; Venus en de Mingoden fcheenen hen met ontelbaare gunften te beweldaadigen. —— De Vader van Alexis was van eene zwaare krankheid gelukkiglyk herfteld. Myn Zoon! fprak hy, ik heb eene gelofte gedaan, om den God der gezondheid zes fchaapen te offeren: —— gaa heen, en breng deeze fchaapen tot zynen Tempel. Twee lange dagreizen was deeze Godstempel verre; —— onder het ftorten van veele traanen nam hy affcheid van zyn Meisje; even als of hy eene lange reis ter zee te doen had, en treurend dreef hy zyne fchaapen voor zich heen; —— zich van zyn Meisje verwyderende, zuchtte hy, gelyk de Tortel zucht, den ganfchen weg langs. Hy ging door de fchoonfte velden, en zag ze niet; de fchoonfte gezichten deeden zich voor zyne oogen op, en hy gevoelde hunne fchoonheid niet; hy zag alleen zyn Meisje; hy zag haar in haare hut; hy zag haar by de waterbeekjes in de fchaduw; hy hoorde haar zynen naam noemen, en zuchtte, —— zo ging hy achter zyne fchaapen voort, verdrietig, dat zy niet fnel waren, gelyk de Rheeën; eindelyk, echter, kwam hy by den Tempel. —— Het offer was gebragt, —— geflagt, —— en de Liefde geeft hem vleugels, om op het fpoedigst huiswaarts te keeren. —— In een bosch, 't welk hy doorloopt, heeft hy het ongeluk van door een' fcherpen doorn diep in zynen voet geftooken te worden; en de pyn vergunt hem naauwlyks na eene naastgelegen hut te kruipen, —— een goedhartig Paar nam hem in, en omleidde zyne wonde met hee-

heelende kruiden. —— ô Hemel! wat ben ik ongelukkig! Zo zucht hy geduuriglyk, en telt ieder minuut; ieder uur schynt hem eene treurige winternacht; en eindelyk giet eene ongunstige Godheid hem het gift der jaloersheid in het hart. —— Hemel! welk eene gedachte! zo mompelt hy, en ziet woedend om zich heen: Dafne kon my ontrouw zyn! —— Haatlyke gedachte! —— doch meisjes zyn meisjes; en Dafne is schoon; wie ziet haar zonder verrukkinge? En is Dafnis niet reeds lang op haar verliefd? —— Hy is schoon: wie wordt niet door zyn gezang betoverd, wie speelt zo fraai op de fluit als hy? Zyne hut staat by Dafnes hut; een bekoorlyke lommer is de scheiding. —— ô Verdwyn! gaa wech! haatlyke gedachte! Gy graaft steeds dieper in mynen boezem, en vervolgt my dag en nacht. —— Dikwyls toont hem de zwakke inbeelding zyn Meisje, hoe zy vreesachtig in de schaduw sluipt, daar Dafnis aan eene waterbron haar en den Echo de smarten zyner liefde toezingt. —— Hy ziet haar smachtend oog; —— hy ziet, hoe haar boezem door zuchten zwelt, —— of, hy ziet zyn Meisje onder het bogtig gewelf der lommer sluimeren, —— Dafnis sluipt in de lommer, —— ziet haar, —— treedt zachtjens nader, —— ongestoord laat hy zyne betoverde oogen op elke schoonheid vallen, — hy bukt zich, —— kust haare hand, — en zy ontwaakt niet; —— hy kust haare wangen, —— hy kust haare lippen, —— en zy ontwaakt niet! ô Ik ellendige! —— roept Alexis, woedende; maar welke haatlyke beelden schilder ik my zelf? —— Waarom ben ik zo vindingryk, om my met de grootste pynigingen te kwellen? Waarom denk ik, ik ondankbaare! alleen aan het geene haare onschuld beledigt?

Reeds was het de zesde rampvolle dag, en zyne wonde nog niet geheel geneezen. —— Hy omhelst zyne beweldaadigers; —— het geen opregte goedgunstigheid zeggen kan, bragten zy in, om hem te rugge te houden, maar te vergeefs; —— van de Furien voortgedreven, vliegt Hy van hun af, zo ras Hy kan; — 't was avond, en de volle maan scheen, toen Hy van verre de hut van Dafne zag, —— Ha! wech nu, wech nu! haatlyke gedachte! —— daar woont zy, die my bemint, en heden nog, heden nog ween ik van vreugde in haare armen. — Hy sprak, en spoedde zich voort; maar „ van onder het loof dees wyn„ gaards, die na de hut leidt, zag hy zyn meisje heen gaan. — „Zy is het." —— Ha! Dafne! gy zyt het! uwe tedere lengte, uwe zachte gang, uw sneeuwwit gewaad! — Zy is het, Hemel! Zy is het! Maar werwaarts gaat zy zo laat tegen den nacht? —— het is toch voor jonge meisjes gevaarlyk zich in den nacht op het open veld te waagen; misschien gaat zy wel vol verlangen my op mynen weg te gemoet. —— Hy sprak, maar een jongling volgde Haar uit den wyngaart na; voegt

zich aan haare zyde; en vriendlyk drukt zy haare hand in de zyne. —— Hy gaf Haar een korfje met bloemen; —— met eene bekoorlyke houdinge hing zy het aan haaren arm; —— zy gingen van de hut af, en in den maanſchyn te zamen heen. —— Vol verbaazinge ſtond Alexis van verre, en beefde van het hoofd tot de voeten. Hemel! —— ach, wat zie ik! —— Al te waar! —— ach! al te waar is het, 't welk my kwelde. —— Eene medelydende Godheid voorſpelde het my. —— ô ik Ellendige! —— ô, wie zyt Gy, een God, of eene Godin, die my myn ongeluk voorheen gevoelen liet? —— Wreek my, —— wreek my, ſtraf voor myne oogen, ſtraf deeze trouwloosheid, en laat my Ellendigen dan ſterven!

Arm in arm gingen het meisje en de jongling, met eene vriendlyke houding, in den maanſchyn na het myrthen boschje, 't welk den Tempel van Venus omkranst.

In de ſchaduwe deezer myrthen gaan zy, zeide Alexis in woede, en deeze ſchaduwe, waar zy my meenigwerf de trouwſte Liefde zwoer! —— Nu zyn zy in het boschje. —— ô Hemel! ik zie hen niet meer, verborgen in de digtſte ſtruiken, zullen zy zich in de ſchaduw nederzetten. —— Doch neen, ik zie hen weder; in den maanſchyn blinkt haare witte kleeding tusſchen de takken en zwarte ſtammen door; —— zy ſtaan ſtil. —— Hier is eene fraaye opene plaats, en zacht gras. —— Trouwlooze! plaats u hier neder, en zweert elkanderen uwe misdaadige Liefde! —— Mogten de Furien u verjaagen! maar neen, hoor! de Nachtegaalen zingen hunne tedere gezangen; de Tortelduiven zuchten om hen heen. —— Doch neen, ook hier blyven zy niet, zy gaan tot den Tempel der Godin. —— Ha! —— ik wil nader gaan, —— ik wil hen zien, —— ik wil hen beluisteren. Hy ſloop in het myrthen-bosch; ſteeds gingen zy nader tot den Tempel, die, op witte marmeren pylers ſteunende, door den glans der maan, in de nachtlucht van verre gezien werd! —— Hoe! —— zy waagen het de trappen des Tempels te beklimmen? —— Zou de Godin der Liefde dan de zwartſte trouwloosheid beſchermen? —— Hy ſprak, en zag het meisje de trappen des Tempels opgaan. —— Met het bloemen-korfje in den arm ging zy onder de omſluitende pylers; en de jongling bleef aan eenen derzelven ſtaan. —— In de ſchaduwen van het bosch kwam Alexis nader; beevende en vol vertwyffelinge ſloop hy in de ſchaduw op, welke een van de pylers maakte, bukte zich na hen toe, en zag Dafne tot het ſtandbeeld van Venus gaan. Door het melkwit marmer glansde deeze in den maanſchyn, als of ze ophield eene Godin te zyn, en zich voor de bedwelmde oogen van aanbiddende ſterflingen nederboog; zy ſcheen vriendlyk van haaren voetſtal op de offerenden neder te zien. —— Dafne zeeg voor de Godin op haare knieën; leide den bloemenkrans voor zich heen, en

en met eene droevige houdinge bad zy ſnikkende aldus: *Hoor! och hoor!* goede Godin! Beſchermſter der trouwe Liefde! *hoor* myn ſmeeken, neem in gunst aan, dien krans, welken ik u ten offer breng? ——— Avonddauw en myne traanen glinſteren op denzelven. ——— Ach! reeds is het de zesde dag, zedert Alexis my verliet, ô Aartsgoede Godin? Laat hem gezond in myne armen te rugge komen! ——— Beſcherm! ô Beſcherm hem op zynen weg, en leid hem zo gezond, zo vol liefde, als hy my verliet, in myne verlangende armen te rugge!

Alexis hoort dit, ziet den jongling tegen zich overſtaan, dien thans de heldere maan in 't gezicht ſcheen. Het was Dafnes broeder; want zy was vreesächtig, en wilde niet alleen in den nacht na den Tempel gaan.

Alexis trad van achter den pyler te voorſchyn. ——— Dafne was door de blydſte verrukking verrast; ——— Hy vol vreugde en ſchaamte; en zo zonken zy beiden, met omëlkaêr geſtrengelde armen, voor de Godin neder.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De onbedagtzaamheid, de dogter der onkunde, is eene bron van veelvuldige onaangenaamheden, tegenſpoeden, drukkende rampen, en onoverkomelyke wederwaardigheden — De onbedagtzaamheid wikkelt den mensch vaak in zwarigheden, in moejelyke omſtandigheden, waarmede hy al zyn leven te worſtelen heeft. Want eenen onbedagtzaamen, die zich, door zyne eigen onbekwaamheid, wegens gebrek aan genoegzaam doorzigt in zyde ondernemingen, in eene menigte moeijelyke omſtandigheden ingewikkeld heeft, ontbreekt het veelal aan de gelegenheid, en de bekwaamheid, om 'er zich uit te kunnen redden. ——— De waarheid van dit gezegde ſtaaft de ondervinding door alle tyden, en men vind 'er overvloedig veel voorbeelden van onder allerlei rang van menſchen. ——— Van den aanzienlykſten tot den geringſten; van den hoogſten tot den laagſten — van den rykſten tot den armſten — van den vorst tot den veragtſten bedelaar. — In hoe vele, en in welke moeijelyke omſtandigheden, en in hoe groote zwarigheden ziet men niet veele van dezen, door hunne eigen onbedagtzaamheid, ingewikkeld, waaruit zy zich nooit of bezwarelyk redden zullen. — Dat de bedagtzaamheid dan meer de wagt hielde over onze daden! — Dat zy vooral 'er door beſtierd wierden, in welker handelwys het algemeen veel belang heeft!

Menſchen, die zich in hunne natuurlyke gedaante vertoonen, zyn doorgaans de beminnelykſte perſoonen. Hy, die iets anders wil ſchynen, dan hy in waarheid is; die zich buiten zynen kring in

in dien van eenen anderen wil bewegen, of geheel buiten zynen kring poogt te ſpringen, die word belagchelyk in het oog van al de waereld. ——— Een gemaakt mensch is by een ieder tot een walg, of tot een ſpot. ——— Die wat korzelig van hoofd is zal een verwaanden, een gemaakten pedant, zomtyds met een eenvouwig en allerverſtaanbaarst woord zeggen: dat hy een oorſpronkelyke gek is; terwyl een Spotter hem, door eene ſpotachtige vleijery, tot een belagchelyk voorwerp ſtelt; en hem, voor eenigen tyd, tot een voorwerp van vermaak en diverteering houd. ——— En, waarlyk, de pedantery, de gemaaktheid, kan niet vallen in een recht beminnelyk man, als zynde geheel onbeſtaanbaar met zulk een karakter. Het is met de gemaaktheid in den mensch even eens gelegen als met de ſchriften dier lieden, die door een hooggezwollen ſtyl van de natuur afwyken; welke, om te behagen, ſlegts juistheid en eenvouwigheid vordert. ———
Een deugdzaam, Godsdienſtig, Vryheid- en Vaderland-minnend Man heeft regt om onze achting te vorderen. ——— Maar een ondeugend mensch, zonder grondbeginzels van Godsdienst, die noch liefde voor zyn Vaderland, noch liefde voor de Vryheid heeft, is eene ſchandvlek der Natie.

Men vind elders, dat een voornaam Wysgeer, die, over de leiding en onderwyzing van jonge Vorſten handelde, van oordeel is, dat men, om dezelve tot deugdzame en brave Beſtierders van hun volk te maken, hen met woorden en redenen zo zagt als zyde moet overtuigen, of tragten te overtuigen. van hunnen onvermydelyken pligt. ——— Dan deze zagte woorden, ſchoon zy anders ook met een goed oogmerk mogten gebruikt zyn, zouden wel eens eene laffe vleitaal in zich kunnen bevatten, wanneer zy, even als een heilzaam geneesmiddel in de onkundige handen eenes onbedreven Geneesheers, ten nadeele werken, in ſtede van iets heilzaams te wege te brengen.

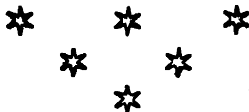
De Vleitaal toch, zo gemeen aan de vorſtelyke Hoven, is het verderfelykſte Zaad, dat men in 's menſchen hart zaaijen kan; want opwasſende zyn de vrugten daarvan Hoogmoed en Dwingelandy. — En een land, waarin deeze twee ondeugden de heerſchende gebreken zyn van hun, die den teugel der Regering in handen hebben, is ten hoogſte te beklagen! ——— Jammerlyk ongelukkig en beklagenswaardig zyn de Ingezetenen, die de wrange vrugten der drukkende dwingelandy van hunne beſtierders moeten ſmaken; die aan de knellende ketenen van ſlaverny worden omgevoerd. ——— Dit is bovenal ondragelyk voor hun, die met geen ſlaafſche ketens om den hals zyn ter wereld gekomen; maar de onſchatbare waarde der Vryheid kennen. ——— Zou men, derhalven, uit deze betreurenswaardige uitkomſten, welke die zagte zyde woorden veelal tot een gevolg kunnen, en waarlyk zeer dikwils hebben, niet mogen afleiden, dat het oneindig beter en voordeeliger zou zyn, zich, in het

raad-

raadgeven van Vorſten, of zulken, die geſchikt zyn om het roer van Regering te beſtieren, of daar reeds werkelyk aan geplaatst zyn, nooit van eenig ander middel, dan van de waarheid, te bedienen? Alle Raadgevingen, die op dit onwrikbaar fundament rusten, zyn veilig en goed; zy, die dezelve geven, voldoen best aan hunnen pligt; en zy, die dezelve ontvangen en opvolgen, genieten daar van de heilzaamſte uitwerkzelen; naardien hunne Regering de wenschlykſte uitkomſten heeft.

Welk eene toejuiching ontvangen zy, die der Maatſchappye meer hulde doen dan aan hunne eigen belangens! Die uit grootmoedige grondbeginzels hun eigenbelang kunnen opofferen aan 't algemeen welzyn! —— Welk een hemelsbreed verſchil met de handelwys der zulken, welke in alle hunne handelingen niets anders bedoelen dan eigenbelang. —— Zalomo zegt van deze twee zo verſchillende lieden: „ Een Stad ſpringt op van vreugde over het welvaren der Rechtvaardigen; maar als de Godlooze ſterft, is 'er gejuig.

Het is waar dat de ouderdom een zekere eerwaardigheid byzet; even gelyk een hoge rang, of aanzien in de wereld; en wie twyfelt 'er aan, of de Rykdommen doen het zelfde? Zal men niet allen eerbied betoonen voor een ryk man? —— Laat een arm man zyne ſtem verheffen, en men zal vragen, zegt Zalomo: Wat is dat voor een man? Terwyl een ieder zwygt, als de ryke ſpreekt. —— Dan, het is noch de ouderdom, noch het aanzien, noch het geld; maar de deugd alleen, welke den mensch ware verdienſten ſchenkt. —— Noch ouderdom, noch hoge ſtaten, noch ſchatten, geven iemand ooit eenige verſtandige waarde; die hangt veel meer af van een juist oordeel. Men ontmoet immers ouden van dagen, die kinders in 't verſtand zyn: aanzienelyke rammelaars, die gelyk ledige vaten een geweldig geraas maken; en ryke gekken. —— Daarentegen vind men Jongelingen van verſtand, — ook onaanzienlyken en armen met verheven zielen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DE ONHEILEN DES OORLOGS EN DE ZEGENINGEN DES VREDES. *Door den Heer* NECKER.

„ Wy oordeelen onzen Leezeren geenen ondienst, „ maar een weezenlyk nut, te zullen doen, met de „ volgende Bedenkingen, van den weder in zynen post „ herstelden Staatsman, den grooten NECKER, hun ter „ leezinge aan te bieden."

Met welk een ongeduld heb ik gehaakt om dit onderwerp te behandelen! Door welk eene bykans onwederstaanbaare aandrift voelde ik my gedreeven, om uit te weiden over de Rampen, die altoos den Oorlog vergezellen! Oorlog, helaas! verhindert den loop van elk heilzaam Plan, put de bronnen des Voorspoeds uit, en wendt de aandagt der Volksbestuurderen af van het Geluk der Volken! Oorlog stremt zomtyds de denkbeelden van Regtvaardigheid, van Menschlykheid, met één woord, in stede van zagte en goedaartige aandoeningen, stort dezelve haat en vyandlykheid in, die verdrukking, en woedende verwoesting, ten noodwendigen gevolge hebben.

Het eerste denkbeeld, 't welk my voor den geest komt, wanneer ik den oorsprong der meeste Oorlogen overweeg, is, dat die groote verbintenissen der Staatkundigen, welke zo menigmaal de toorts der tweedragt ontstaken, en zo veele verwoestingen naa zich sleepten, zeldzaam al die bewondering verdienden, welke men daar aan zo kwistig besteed heeft. Ten minsten durf ik het waagen te zeggen, dat, wanneer een Staat tot een luisterryke hoogtè van Magt is opgesteegen, het aan mangel van een genoegzaam wyd uitstrekkend doorzigt, en gebrekkige kennis van deszelfs middelen van bestaan, moet worden toegeschreevèn, als men gestaage bekommernissen voedt,

en den duur der openbaare Rust doet afhangen van eene verſcheidenheid onzekere beſpiegelingen. Ik waag het zelfs op te merken, dat het een daadlyk ongeluk is voor zulke Volken, wanneer, door eene ſoort van naavolging, het Staatsbeſtuur zich gewend heeft, de ſterkte van den Staat alleen af te meeten, naar die uitwendige verbintenisſen, en daar uit op te maaken 't geen men *Staatkunde* noemt. —— Alsdan worden de verfynde denkbeelden van een balans van Magt de heerſchende beginzels, en neemen de aandagt geheel in. Hier uit ontſtaan die veelvuldige Oorlogen van mededinging, welker eerſte den tweeden te waarſchynlyker maakt; want, naar gelange een Staat verzwakt is door den Oorlog, wordt dezelve te geſchikter om jalouſy op te vatten: dewyl deeze alleen uit vergelyking ontſtaat, en, in het verloop van eenige jaaren, is het nu de eene dan de andere Mogenheid, die de Staatkundige aandagt trekt. In deezer voege verſchaft ons de Geſchiedenis van alle Eeuwen voorbeelden van Volken, onophoudelyk bezig om elkander in dien ſtaat van vernedering te dompelen, waarin zy zichzelven gebragt hebben door hunne eigene Staatkundige misvattingen. Was, integendeel, elke Staat bedagt om zyne kragt te beſpaaren, de regte kennis van de middelen, tot bloei en welvaart, aan te kweeken, en ontzaglyk te maaken, door een verſtandig Beſtuur, dezelve zou, zonder moeite, die hoogte van Meerderheid bereiken, tot welken men thans met zo veel zorgs tragt te geraaken.

Hier benevens moet ik opmerken, dat die Meerderheid de eenige is, welker betreklyke gevolgen, als ik my zo mag uitdrukken, algemeen zyn. De zegepraalen des Krygs verheffen u, ongetwyfeld, boven het Volk door u overwonnen; doch dewyl die zegepraalen doorgaans langduurige poogingen en groote opofferingen kosten, zal de uitgeputte Staat, daar uit voortkomende, noodwendig de evenredigheid veranderen, welke 'er voorheen plaats hadt tusſchen uwe Magt en het vermogen dier Staaten, welken niet gemengd waren in uwe twisten, en wier voordeelen aangroeiden onder de begunſtiging van den Vrede, door dezelve genooten.

Om kort te gaan, het kan niet gelochend worden, dat de hoogte van grootheid, tot welke een Volk kan geraaken, door de wysheid van het Staatsbeſtuur, het allermeest ſtrekt om andere Volken ontzag in te boezemen.

Dee-

Deeze zyn veel jaloerscher over de geringste vermeerderingen, welke men zoekt door Oorlog of Onderhandeling, dan wegens de toeneeming in Grootheid, op welgeregeld Staatsbestuur gegrond. Dit is gantsch natuurlyk: want die Voorspoed, welke hervoortkomt uit het verstandig Staatsbestuur eens Vorsten, doet zyne Deugden te meer schitteren, en verschaft teffens, als 't ware, eene waarborge tegen eenig misbruik, 't welk hy van zyne vermeerderde Magt zou kunnen maaken.

In de laatsten tyd heeft men meest van Oorlogen gehoord, ter zaake des Koophandels ontstooken. —— Koophandel, dat onbepaalde denkbeeld zet nieuwen luister by aan Staatkundige bespiegelingen; en het denkbeeld des Gemeens, opgewekt door een woord, 't welk een algemeen belang aanduidt, wordt dikwyls misleid in zyne besluiten. Ik zou gaarne de zodanigen, die altoos voor den Oorlog, uit het oogpunt des Handels, pleiten, vraagen: „ Kent gy de balans des Handels van uw Land? Hebt „ gy u in de beginzelen van den Koophandel geoefend? „ Hebt gy genoegzaam overwoogen, of de Handel, in „ welken gy wenscht te deelen, de Volksrykdom zal „ vermeerderen? Onderscheidt gy wel de oorzaaken en „ de gevolgen van dien Rykdom? Hebt gy de voordee- „ len, welke gy van den Oorlog wagt, opgewoogen te- „ gen de nadeelen, die de Koophandel zal lyden door de „ vermenigvuldiging van de Geldleeningen, welke de „ Staat zal moeten doen, en de hoogten der Arbeidsloo- „ nen, welke noodwendig uit de vermeerdering der Be- „ lastingen moet volgen? Zyt gy verzekerd, dat gy, „ terwyl gy een nieuwen Handeltak met het zwaard zoekt „ te winnen, geen anderen zult verliezen, 't zy door het „ ontzag, 't welk gy uwe oude Bondgenooten moet be- „ toonen, 't zy door opofferingen, die nieuwe Bondge- „ nooten van u vorderen? Eindelyk, zyt gy genoegzaam „ onderrigt van de geheele uitgestrektheid uws tegen- „ woordigen voorspoeds; en hebt gy eene berekening ge- „ maakt van alle de onkosten, welke noodig zullen zyn „ ter bereikinge van het oogmerk uwer Eerzugt?" —— Niets is eenvoudiger dan het woord Koophandel, in de gewoone betekenis, niets zamengestelder dan dat zelfde woord toegepast op den algemeenen Handel, op 't gewigt van deezen, op de nietsbeduidenheid van geenen, op de Staatkundige inzigten, op de Arbeidsloonen, op de Belastingen, en alle de onverwagte voorvallen, die

Oorlog, en andere groote Gebeurtenisfen, doen ontſtaan. Diepe en welgewikte overweeging is, derhalven, noodig, eer men beſluit, om Handelbelang het vuur des Oorlogs te ontſteeken. En hebbe men nimmer te vergeeten, dat, in tyd van Vrede, eene vermindering van zekere Lasten, en vryheid van Uitvoer eeniger Waaren, een voorregt by eenige andere Volken verworven, en verſcheide andere voordeelen, uit een verſtandig Staatsbeſtuur herkomſtig, menigmaal van eene veel grooter waardye is, dan het oogmerk, 't geen men zich voorſtelt te bereiken, door het uitrusten van Vlooten, en het op de been brengen van magtige Legers.

De Volken werden, in hunnen wilden ſtaat, door blinde en ongeregelde driften vervoerd; deeze driften zyn eenigermaate verzagt door de ingevoerde Beſchaafdheid. Maar de veelvuldigheid en ſtrydigheid van verſchillende belangen, welke de denkbeelden van Geld, Handel, *Volks-rykdom*, en de balans van Magt, invoerden, ſtrekten tot andere oorzaaken van jalouſy en vyandſchap; en daar de Staatkunde niet gevorderd is in evenredigheid met de ſtrydigheden, welke zy heeft overeen te brengen, en de zwaarigheden, welke zy moet te boven komen, geniet het Menschdom zeer onvolkomen de voordeelen, welke uit die verandering van omſtandigheden moesten ontſtaan.

Ik kan niet nalaaten, hier ter overweeginge te geeven eene bedenking, welke my altoos zeer ſterk getroffen heeft. De meeste Staatsbeſtuuren ſchynen wel te vrede, wanneer zy, by het eindigen van een kostbaaren en bloedigen Oorlog, eenen eerlyken Vrede gemaakt hebben. Ongetwyfeld moet zulk eene voleindiging genoegen verſchaffen aan een Staat, die, onregtvaardig aangevallen, zich genoodzaakt vondt geweld met geweld te keeren. Maar een Volk, 't welk de vyandlykheden hadt kunnen ontwyken, door een omzigtiger gedrag, als mede een Volk, dat een Oorlog heeft aangevangen, uit louter Staatkundige beſpiegelingen, kan niet onkundig weezen, dat eene berekening der voordeelen, uit het Vredesverdrag ontleend, het eenige niet is, 't welk hier in aanmerking komt, en de aandagt verdient. Het behoort ook te bedenken, welke deszelfs toeſtand zou geweest zyn, op den tyd van 't ſluiten des Vredes, indien de Oorlog den loop des voorſpoeds niet geſtremd hadt.

Hoe veel Schats, aan den Kryg beſteed, zou niet ten beste van den inwendigen Staat kunnen bekeerd zyn? Hoe

Hoe veel lydt de Koophandel niet by eenige jaaren Krygs? Hoe veel ryst de intrest des Gelds niet door de Geldleeningen? Die, integendeel, in tyd van Vrede, onder een verstandig Staatsbestuur, zou verminderen: door meer Gelds in den gang te brengen, en aflossingen te doen. Deeze opeenvolgende vermindering van Intrest is de bron van groote voordeelen voor den Handel, den Landbouw, en den staat der Geldmiddelen.

Laaten wy deeze voordeelen vergelyken met die eens gelukkigen Oorlogs (en alle Oorlogen zyn verre van gelukkig gevoerd te worden,) voor een Staat, welke tot eene zekere hoogte van Voorspoed is opgeklommen. Laaten wy deeze vergelyking niet op een lossen voet, maar met ryp beraad, doen, en ik hou my verzekerd, men zal bevinden, dat men meestentyds tien zaaden gezaaid heeft om één vrugt in te oogsten.

Ongetwyfeld zal een magtige Staat, met zeer grooten grond van waarschynlykheid, mogen wagten, dat dezelve zyne Mededingers zal vernederen, en zyne Heerschappy uitbreiden. Maar de middelen, welke dezelve in handen heeft te gebruiken tot nut der Onderdaanen, om Ontzag by vreemden in te boezemen, zonder de gevaaren eener altoos ontrustende Staatkunde, is een gedrag, 't welk alleen beantwoordt aan de grootheid van een vermogend Volk, en tevens aan den dag legt dat het daar van bewust is, en de voordeelen, daar uit oorspronglyk, weet te trekken. Door zulk eene handelwyze gelykt het Staatsbestuur na de weldaadige rivieren, welker vloed niet kan gestuit worden; maar die in derzelver grootschen loop de Scheepvaart bevorderen, den Handel voortzetten, en het Land vrugtbaar maaken, zonder verwoesting of verderf aan te rigten.

Dusdanige denkbeelden mogen vreemd klinken, en men zich verwonderen dezelve van een Staatsman te hooren, dien men misschien, uit dien hoofde, den naam van een verlicht Staatsman zal betwisten. Maar dewyl de Rede ook haare waardigheid en invloed heeft, zal een Staatsdienaar, die haar Gezag erkent, en die even zeer van vrees als van zelfzoekende eigenbaat verwyderd is, groote Waarheden durft spreeken, misschien den weg baanen, door vooroordeelen en hebbelyk aangenomene denkbeelden heen. Dusdanige denkbeelden hebben, ik beken zulks, een wydstrekkenden invloed, en neemen zomtyds de Ziel dermaate in, dat zy afkeerig wordt van de natuur-

tuurlykste begrippen. Zonder huivering kan ik niet herdenken, in een berekening van het Geld, noodig tot het voortzetten des Oorlogs, geleezen te hebben:

Veertig duizend Man, om ingescheept te worden na de Volkplantingen	40,000
Een derde voor de gestorvenen in't eerste jaar daar af	13,333
Blyft . .	26,667

Een Schryver maakt deeze Berekening in koelen bloede. Een Staatsdienaar, dezelve inziende, let zelden op iets anders dan op de berekening der kosten, en keert, zonder zich des verder te bekreunen, het blad om, om het geheele beloop te zien.

Dan, hoe kan men by zulk een voorslag zich van zeer bedroevende denkbeelden wederhouden? Helaas! Indien door eenige Wet der Natuure, my onbekend, het Menschdom met zulk eene onverschilligheid verdiende behandeld te worden, 't zou my kwalyk voegen ten beste van 't zelve te schryven, of my zo zeer over deszelfs welweezen te bekommeren. Ik zou zelve niets meer dan een veragtlyke hoop stofs weezen, door den wind des leevens voor een oogenblik bewoogen. Maar ik voed een verhevener begrip van ons Bestaan, en van den Geest, die 't zelve bezielt. Ik koester grootscher denkbeelden van de indrukken eener Godlyke Hand, die ons allen aan elkander verbonden heeft.

Burgers, zegt men, zyn verschuldigd hun Vaderland ten dienste te staan. Ongetwyfeld: maar 't is het Staatsbestuur, 't welk die schuld regelt; en, gevolglyk zyn de opofferingen, welke hetzelve vordert, regtmaatig of onregtmaatig, draaglyk of schriklyk, naar de wysheid van deszelfs raadsbesluiten.

Het Menschdom, en de Voorstanders des Oorlogs, zyn 'er door alle Eeuwen aan gewend. Dit is waar; en zo hebben ook door alle Eeuwen heen Stormen Oogsten verwoest, Pestziekten den giftigenden adem uitgeblaazen; zo heeft de Onverdraagzaamheid haare slachtoffers geslacht; en Misdryf van veelerlei aart verwoesting aangerigt. Maar, de Rede heeft mede altoos moedig gevogten tegen de Dwaasheid, de Deugd tegen de Ondeugd, de Kunst tegen Ziekte, en Bevlytiging der Menschen tegen ongunstige Jaargetyden. —— Dat barbaarsche Volken, door derzelver onkunde tot gebrek en elende gedoemd,

zich

zich aangefpoord voelden, om Landen op te zoeken, waarin de vorderingen der kunften en de verzamelde rykdommen hun onbekende voordeelen beloofden, is geenzins te verwonderen: de oorzaak van zulk een inval laat zich gemaklyk begrypen, wanneer men Rede en Menschlykheid niet in aanmerking neemt. Maar, in onze dagen, nu een algemeen Vlytbetoon, en de kennis des Koophandels, de goederen en genietingen des Menschdoms gelyker gemaakt hebben, fchynen de Oorlogen veel meer te ontftaan uit de byzondere Staatzugt der Vorften, en den rustloozen Geest hunner Raadslieden.

Maar ik hoor, als eene oplosfing, inbrengen, dat de Menfchen zin hebben in een kans te waagen, en zulks dikwyls uit zichzelven zoeken. Ik erken het: en veelen verwerven, in de loopbaane van gevaar, Overvloed en Eere. Maar worden zy, die geene andere vergoeding voor hun Bloed hebben dan het fchaars dagelyks noodwendig leevensonderhoud, zo zy niet door geweld ten Krygsdienst geprest zyn, of door dwang 'er in blyven, gedreeven door een gevoel, verfynd door voorbeeld en heerfchend begrip? Maar, eens toegeftaan dat eenigen hunner zich vrywillig in een ftand geplaatst hebben, welken zy weeten dat hun aan veelvuldige onheilen blootftelt, zal de natuur dier onheilen, uit dien hoofde, veranderd worden? De Onkunde des Gemeens in eene langer gerekte kindschheid: en in elk geval, waar zy mogen ingewikkeld worden door omftandigheden, mag noch hunne eerfte keus, noch eerfte aandrift, in aanmerking komen. Wy moeten 't oog vesten op hunne gevoelens in die oogenblikken, wanneer zy, afgemat door duizend folterende pynigingen, kwynende, by hoopen weggevoerd worden van het heilloos flagveld, waarop zy nedergeflaagen zyn door de hand des vyands; wy moeten hunne gevoelens nagaan in die jammervolle Hospitaalen, waar zy opeengepakt worden, en waar het lyden, 't geen zy ondergaan om een elendig leeven te rekken, maar al te duidelyk toont, welk een prys zy op het behoud huns leevens zetten, en de grootheid der opofferinge, welke zy gedaan hebben; wy moeten hunne gevoelens nagaan in die oogenblikken, in welke misfchien, by zo veel leeds, nog de bittere gedagte boven komt, van die kortftondige dwaaling, welke den weg tot zulk een jammerftaat baande; wy moeten, in 't byzonder, hunne gevoelens nagaan, aan boord van een brandend Schip in een Zeeflag, waar

ſlegts één oogenblik is tusſchen hun en den wreedſten dood; op een Bolwerk, waar eene onderaardſche uitbarſting van een Myn hun aankondigt, dat zy het volgend oogenblik begraaven zullen weezen onder een hoop van geſprongen ſteenen. —— Maar de Aarde heeft hun overdekt; de Zee hun ingezwolgen; en wy gedenken hunner niet meer. Hun ſtem, voor altoos geſmoord, kan niet langer tegen de onzaligheden des Oorlogs roepen. —— Welke gevoellooze toekykers zyn wy! Terwyl wy heenen ſtappen over verminkte lichaamen en verſtrooide beenderen, verheffen wy ons op den Roem, die wy alleen van hun erven.

Men beſchuldige my niet, dat ik te lang heb ſtil geſtaan op het afmaalen deezer akeligheden. Wy kunnen ze niet te leevendig ſchetzen, zo zeer zyn wy gewoon, te midden van eene beſchaafde Maatſchappy, in den Oorlog, en al den weedom, die denzelven vergezelt, niets anders te zien, dan de loflyke Bezigheid voor den Moed van na roem dingende Jeugd, en de School, waarin de bekwaamheden van groote Mannen uitblinken. En zo groot is de uitwerking van deeze voorbygaande bedwelming, dat de geſprekken, in de gezelſchappen van de Hoofdſtad, dikwyls genomen worden voor den wensch des geheelen Volks. ô Dat de Staatsbeſtuurders zich niet laaten verrukken door deeze verkeerd begreepen ſtem. Zy, wier aandrift gy zo gereed volgt, zullen ſchielyk over uwe involging vèrbaasd ſtaan; zo oppervlakkig zyn hunne gevoelens, zo weinig ſtemmen ze overeen met hunne waare belangen! —— Voor Lediggangers zyn 'er gevallen, en daar aan verknogte nieuwstydingen, noodig. Naa een langen Vrede haaken zy na de onrustigheden des Oorlogs, even als de Schaaphoeders op 't gebergte, die de eenzelvigheid van het tooneel des ſchoonen Weers verveelt, na een Storm of Onweer, op dat de Natuur, in rep en roere geſteld, een nieuw tooneel voor hunne oogen openſchuive.

En hebbe men niet te vergeeten, dat, in 't midden van de woelingen der Zamenleevinge, de Ziel voor enkele losſe denkbeelden alleen in beweeging gebragt wordt; geen tyd hebbende, om zich tot eenig diepgaand onderzoek in te laaten. De hoop op den Voorſpoed der Wapenen, het ſchitterende der Overwinning, en het vernederen des Volks, over welks grootheid men met jalouſy is aangedaan, zyn de denkbeelden die men greetig omhelst; maar de grootheid der kosten, de gezegende einden, waar

toe

toe die Gelden zouden hebben kunnen worden aangewend; en, helaas! moeten wy dit onaangenaame weder voor onzen geest haalen? de dood en vernieling der Manschappen, wier uitvaart wy niet beschouwen; alle deeze onderscheide overweegingen, die noodwendig met elkander verbonden zyn, worden steeds ter zyde gesteld, of de indruk, welke zy te wege brengen, is althans veel te oppervlakkig.

'T Is, overzulks, de pligt van verhevener Geesten, wier overleggingen wyduitgestrekter en meer bevallend zyn, en die de Stem van Rede en Gevoel hooren, die redelyke denkbeelden, welke den Menschdomme heilzaam zyn, te verdeedigen, en, zo veel mogelyk, voor te staan. 'T Is hun pligt, die denkbeelden uit de duisternis, met welke zy omwonden zyn, te trekken, en in klaaren dag te haalen. Niet min zyn de zodanigen verpligt, zich zorgvuldig te wagten, om niet duizelig gemaakt te worden door de begogelingen van ydelen Roem, ten einde zy hunne hulde toebrengen aan die algemeene en heil uitstortende Deugden, die bovenal de Beschermgeesten zyn der Volken. — — Wat my betreft, ik ben zo zeer verre van berouw te gevoelen, dat ik, naar 't uiterste myner vermogens, die harssenschimmen bestreeden heb, welke het geluk des Menschlyken geslachts, en de waare grootheid der Staaten, ondermynen. Ik geloof niet te veel yvers betoond te hebben voor waarheden, die aanloopen tegen zo veele Driften en Vooroordeelen. Ik agt deeze waarheden zo nuttig, zo weezenlyk, zo volkomen regtmaatig; met één woord, ik ben 'er zo diep van doordrongen, dat ik, naa ze onderschraagd te hebben met myn zwakke stem, in den loop myner Bedieninge, en getragt, om ze, uit myn stil en afgescheiden leeven, wyd en zyd te verspreiden, kan wenschen, dat de laatste druppel van myn bloed mogt dienen, om ze in de gemoederen van allen in te schryven.

De zodanigen, inzonderheid, die van wegen de plaats en post, welke zy in de Kerk bekleeden, geroepen zyn om deeze vreedzaame beginzels voor te staan, moeten ze hunnen Toehoorderen inscherpen. Vergeet, Bedienaars van den Godsdienst des Vredes, nimmer uw character, als gy uwen zegen uitspreekt over de Krygsbanieren, als gy Praaltekenen der Overwinning met dankzegginge verwelkomt, laat uw hart bovenal gevoelig weezen voor de elenden des Menschdoms, laat uwe welspreekenheid de-

zelve in de geweetens der Vorsten opwekken. Laat voor de Wereld en haare Geschiedschryveren over, het roemen en verheffen der Helden, die dood en wraak blaazen: want, in de bysterheid der woelinge van verdelgende Driften, voegt u Medelyden best. Poogt den Souverain bemind te maaken, wegens zyne Deugden, en diens Staatsdienaars, om hunne Wysheid; doch voert nimmer de taal van Hovelingen, als gy spreekt in den Naam van HEM, voor wien alle de Vorsten der aarde niets zyn.

Het onderwerp, dus verre door my verhandeld, is van aangelegenheid voor elk Volk; en kan men niet, zonder des eene moeilyke aandoening te gevoelen, opmerken, dat de Oorlog niet de eenige oorzaak is, die de onheilen des Menschdoms vermenigvuldigt. Een andere oorzaak vindt men in die volstrekt Krygshaftige geestgesteltenisse, die nu eens het Uitwerkzel, dan weder de Voorboode, is des Oorlogs. Verscheide Staaten zyn reeds, als 't ware, veranderd in groote barakken; en de opeenvolgende vermeerdering van geoefende Legerbenden verzwaart de belastingen, de vrees, en de slaaverny, in dezelfde evenredigheid. In 't kort, door eene ongelukkige wederwerking verwekken de groote kosten, veroorzaakt door deeze onnatuurlyke gesteltenis, de begeerte om ze dienstbaar te doen zyn tot het doen van vermeesteringen: en, naar gelange de Souverainen slaagen in het uitbreiden van hun grondgebied, wordt het Despotismus voor hun noodzaaklyker; ten eenigen dage zullen zy den gewoonen invloed niet genoegzaam rekenen, om schielyk genoeg zo veele deelen te gelyk zamen te hegten; alle bedagtzaamheid ter zyde stellen, als onbestaanbaar met hunne oogmerken, door Staatzugt gedreeven, het voor hun uiterste bedoeling houden een geheim uit te vinden, om door een enkele springveer alle hunne Onderdaanen in werkzaamheid te brengen, of stil te doen staan. Welk eene verbastering van de Menschlyke Natuur! Welk eene Offerande aan de Staatzugt van éénen toegebragt! —— Deeze denkbeelden loopen, 't is waar, min in 't ooge, wanneer in zodanige Vorstendommen verscheide Souverainen gevonden worden, door een hooger geest gedreeven, en bezield met andere gevoelens, die 's Volks heil, waarin zy hun hoogste voldoening vinden, weeten te vereenigen met de Krygskundige beginzels, welke de Staatkunde hun voorschryft. Maar zy sterven als Menschen, en met hun verdwynen zomtyds alle die Volksverligtingen, welke men aan hun edel en groot Character verschuldigd was.

WAAR-

WAARNEEMING WEGENS HET KRAMPSTILLEND VERMOGEN VAN DE BISMUTH-KALK, (*Magisterium Bismuthi*) van L. ODIER, *Geneesheer te Gent* (*).

In de maand May 1785 wierd ik om raad gevraagd van een Lyder, die zedert eenige dagen hevige Maag-Krampen had, voornamentlyk kort na den eeten. —— Deeze Kramppynen duurden gemeenlyk twee à drie uuren, en eindigden telkens met braakingen. Na veele Geneesmiddelen vruchteloos aangewend te hebben, gaf ik den Lyder eindelyk het *Magisterium Bismuthi*, met die omzichtigheid, dat ik hem viermaal 's daags telkens een achtste deel van een grein liet neemen: de Lyder vond terstond eenige verligting. Ik vermeerderde de gifte van tyd tot tyd, en de pynen wierden ook in evenredigheid minder, zonder eenige onaangenaame uitwerking van het middel zelve. Eindelyk kwam ik zo verre, dat ik den Lyder viermaal 's daags telkens een grein liet neemen, en deeze gifte maakte zulk eene volkomen geneezing, dat hy van dien tyd af geen aanval van deeze Ziekte gehad heeft.

Deeze eerste zo gelukkige geneezing heeft op nieuws myne aandacht tot dit middel bepaald. Ik heb het zedert aan zeven en zeventig andere Lyders, en wel in eene veel grootere dosis, gegeeven; —— dikwils heb ik daar van de gewenschte uitwerking gezien, en 'er nimmer eenige nadeelige uitwerking van ondervonden.

(*) *Journal de Med.* T. LXVIII. p. 49.

WAARNEEMING VAN DE ZONDERLINGE UITWERKZELS EENS SCHRIKS OP 'T GEHEUGEN.

(*Journal des Savans.*)

„ By de zeldzaame uitwerkingen, die de Schrik op 't
„ Geheugen kan hebben, waar van de Heer BEATTIE, in zyne uitsteekende *Verhandeling over het Ge-*
„ *heu-*

„ *heugen*, verscheide voorbeelden opgeeft (*), mogen „ wy deeze Waarneeming voegen, door den Heer WICH- „ MANN, Geneesheer te *Hanover*, gezonden aan den Heer „ MURRAI, Raadsheer des Hofs, die ze aan de Societeit „ van *Gottingen* heeft medegedeeld."

Een jonge Dogter, van veertien jaaren, was zeer verschrikt door het vallen van een vles, die van de tafel op den grond viel. Geduurende de eerste acht dagen, naa dit voorval, vertoonden zich alle voorwerpen blaauw. Op het minste geraas, of wanneer men de hand schigtig voorby de oogen streek, schrikte zy, en sprong op. Zy verloor haar Geheugen, in zo verre, dat zy, zonder anders eenig teken van bysterzinnigheid te geeven, de gemeenzaamste voorwerpen niet wist te noemen. Zy hadt zelfs vergeeten *Duitsch* en *Fransch* te leezen, en kon niet uit haar hoofd schryven. Met veel moeite schreef zy eenige woorden van één Lettergreep naa; zy voegde 'er steeds eenige overtollige Letters by, en, by woorden van meer Lettergreepen, zette zy bestendig een *r* naa elke Lettergreep. De Geneesheer WICHMANN, den voortgang of het afneemen van die zonderlinge ongesteldheid willende waarneemen, verzogt dat de Patiente hem alle dagen een Briefje zou schryven. De eerste Briefjes behelsden, zonder orde of schikking, de naamen van eenige Persoonen, die zy op den dag gezien hadt, doch zodanig veranderd, door het inmengzel van overtollige Letteren, dat het onmogelyk was dezelve te leezen. —— Naar gelange haar schryven geregelder werd, is ook de zwaarigheid, om voorwerpen te noemen en van te spreeken, afgenomen, als mede de ligt verschrikbaarheid; en, in den tyd van zes weeken, hebben alle de verschynzels van deeze vreemde ongesteldheid opgehouden. De behandeling was zeer eenvoudig, de Heer WICHMANN heeft niets gebruikt dan *Bloem van Zinc*, met *witte Magnesia*.

(*) J. BEATTIE's *Wysgeerige, Oordeel- en Zedekundige Verhandelingen*, I *Deel*, bl. 17, in den voorleden jaare by *A. Loosjes Pz.*, te *Haarlem*, uitgegeeven.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN STRONTJAAGER, OF LABBE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Strontjaager* is een Vogel, dien men onder de *Meeuwen* zou tellen, als men alleen agt sloeg op zyne gestalte en trekken: maar is hy van dat Gezin, dan zal niemand ontkennen, dat hy voor een ontaart Geslachtgenoot moet gehouden worden: want hy is dan een onophoudelyk Vervolger, en verklaard Vyand van veele zyner Naastbestaanden, en bovenal van eene kleine *Meeuw*, door de *Noordsche* Visschers *Kutke-Gaap* geheeten. Hy vervoegt zich by deeze, vervolgt ze onophoudelyk, wanneer deeze, op de aankomst van den *Strontjaager*, vlugt, en geschiedt zulks, zo men wil, om den afgang, door benauwdheid geloosd, op te vangen, en te eeten. Ingevolge van dit denkbeeld, heeft hy den onhebbelyken naam van *Strontjaager*, en in 't Latyn dien van *Stercoranus*, gekreegen; men hadt liever den *Zweedschen* naam van *Labbe* mogen houden: want 'er is alle waarschynlykheid voor, dat deeze Vogel geen *Stront* eet, maar den *Visch*, die de vervolgde Vogel uit den bek laat vallen.

De Heer BAILLON heeft my, ten deezen opzigte, eenige mededeelenswaardige opmerkingen gezonden. „Eenige Natuurkundigen, schryft hy, hebben vermeld, „dat zekere soorten van *Meeuwen* andere *Meeuwen* vervolgen, om derzelver Afgang te eeten; ik heb alles „gedaan wat ik kon, om dit stuk, 't geen my ongelooflyk voorkwam, te onderzoeken: dikwyls heb ik „my aan strand vervoegd, om myne waarneemingen te „doen, en eindelyk ontdekt, wat aanleiding gegeeven „heeft tot dit Fabeltje. —— De *Meeuwen* voeren een „geduurigen kryg om de vangst; althans is dit het geval der grootste en der middelsoorten; wanneer 'er een „uit het water komt met een Visch in den bek, valt „de eerste, die hem ontmoet, op hem aan, om dien „prooy te ontweldigen; indien deeze zich niet haastte, „om den gekreegen Visch in te zwelgen, wordt hy, „op zyn beurt, door de nog sterkere nagezet, die hem „geweldige slagen met den bek toebrengen; hy kan ze

„niet

„ niet ontwyken dan met weg te vliegen, en zich van
„ den vyand te verwyderen; 't zy dat de Visch hem in
„ 't vliegen hindert; 't zy de vrees hem eene onwilli-
„ ge beweeging doet maaken; 't zy hy weete, dat de
„ Visch, dien hy in den bek heeft, de eenige oorzaak is
„ der vervolginge, hy haast zich om dien kwyt te wor-
„ den; de ander ziet den Visch vallen, vangt dien be-
„ hendig op, eer dezelve in 't water komt; 't mislukt
„ zeldzaam. —— De Visch vertoont zich wit in de
„ lugt, door de wederkaatzing des lichts, en schynt,
„ door de snelheid van den vliegenden, die denzelven
„ uit den bek laat vallen, uit diens agterste te komen.
„ Deeze twee omstandigheden hebben de Waarneemers,
„ die van het bedryf der *Strontjaagers* als ooggetuigen
„ spreeken, misleid. —— In myn tuin heb ik de reeds
„ bygebragte Waarneeming bevestigd gevonden; schreeu-
„ wende vervolgde ik groote *Meeuwen*, die, onder 't vlie-
„ gen, den opgevatten Visch lieten vallen: ik wierp ze
„ hun weder toe, dezelve was zeer welkom, en zy vin-
„ gen ze als de Honden een stuk Broods."

De *Strontjaager*, zo genaamd, vischt zelve, eet wal-vischspek, en vindt voedzel in de groote voorraad van schepzelen, die de Zee aan de Zeevogelen aanbiedt; weshalven hy niet verweezen is om het leeven te houden by iets, 't welk alle andere verwerpen.

Niemand heeft deeze Vogels beter beschreeven dan de Heer GHISTER, in de *Memoires de l' Academie de Stockholm.*
„ De vlugt van de *Labbe* is zeer snel en dryvend; de
„ sterkste wind belet hem niet zyn koers juist zo in te
„ rigten, dat hy de kleine Vischjes, door de Visschers
„ hem toegesmeeten, vangt: wanneer de Visschers hem
„ roepen met den naam van *Lab Lab*, schieten zy ter-
„ stond toe, neemen den Visch en andere spyze, hun
„ voorgeworpen. Zy laaten de Haringen in de Visch-
„ schuiten niet ongemoeid, treffen zy gezouten Haring
„ aan, zy wasschen ze af eer zy ze opeeten: men kan
„ deeze Vogels niet naderen of schieten, zonder hun ee-
„ nig lokaas voor te werpen; maar de Visschers ontzien
„ deeze Vogels, dewyl ze hun een voorbode en een by-
„ kans zeker teken zyn van de Haringvangst; in de daad,
„ wanneer de *Labbe* zich niet vertoont, betekent de vangst
„ zeer weinig. Deeze Vogel onthoudt zich bykans be-
„ stendig op Zee, doorgaans ziet men 'er twee of drie
„ by elkander, zeer zeldzaam vyf of zes. Vindt hy geen

„ voor-

„ voorraad in Zee, dan vervoegt hy zich na Strand, om „ de *Meeuwen*, die zo ras de *Labbe* aan komt schreeu„ wen, te berooven: hy valt op dezelve aan, legt ze op „ den rug, en dwingt ze, door twee of drie slagen met „ den bek, om den ingezwolgen Visch weder over te „ geeven, die hy dan oogenbliklyk binnenslaat. De *Lab„ be* legt, even als de *Meeuwen*, de eijeren in de klip„ pen; het Mannetje is zwarter en veel grooter dan het „ Wyfje" (*).

In grootte verschilt de *Strontjaager* niet van de kleine *Meeuw*, de kleur der Pluimadie is donker aschgraauw, met gryze golfswys loopende veeren doormengd: de Vleugels zyn zeer groot, de Pooten van maakzel als die der *Meeuwen*, alleen wat zwakker, de Vingers veel korter; doch de Bek verschilt meer van dien deezer Vogelen: want het uiteinde van de Bovenkaak is gewapend met een nagel of een haak, die 'er aan toegevoegd schynt, een kenmerk, waar door de *Labbe* wel na de *Petrellen* gelykt, zonder nogthans, gelyk deezen, de neusgaten in kookers te hebben.

In gang en houding van den Kop heeft de *Labbe* iets van een Roofvogel, aan dit voorkomen beantwoordt zyn vyandlyke en oorlogzugtige leevenswyze volkomen. Hy gaat recht op, zyn stem is sterk; hy schynt, zegt MARTENS, *i-ja* te zeggen, of *johau*, als men hem van verre hoort. De Leevenswyze deezer Vogelen zondert ze noodzaaklyk van den anderen af, en verstrooit ze: zelden vindt men ze, schryft diezelfde Reiziger, byeen; en voegt 'er by, dat de soort hem niet talryk toeschynt, dat hy 'er maar weinigen, omstreeks *Spitsbergen*, gezien heeft. Het stormend weer van Slachtmaand, des Jaars MDCCLXXIX, dreef twee deezer Vogelen op de kusten van *Picardie*, de Heer BAILLON hadt de goedheid ze ons toe te zenden, en hebben wy ons van dezelve in deeze onze beschryving bediend.

Behalven deeze *Labbe* is 'er eene andere, de *Langstaartige* bygenaamd. De verlanging van de twee middelste Staartpennen in twee veeren, van elkander gescheiden en afwykende, kenmerkt deeze Vogelsoort, die, voor 't overige, gelyk is aan de boven beschreevene: hy heeft op den Kop een zwarte kalot, zyn Hals is blank, en voorts de

(*) *Collection Académique, Partie etrangere*, Tom. XI. p. 51.

de Pluimadie grys: zomwylen zyn de twee lange Staartpennen zwart. Deeze Vogel is ons uit *Siberie* toegezonden, en wy houden hem voor denzelfden, dien de Heer GMELIN ontmoette in de vlakten van *Mangasea*, op de oevers van de Rivier *Jerusea* (†). Men vindt dien ook in *Noorwegen*, en zelfs veel laager in *Finmark* en *Angermanie* (§), en de Heer EDWARD's heeft denzelven uit de Baai van *Hudson* ontvangen, waar, volgens zyne optekening, de *Engelschen* deezen Vogel, buiten twyfel uit hoofde van deszelfs vyandlykheden tegen de *Meeuwen*, *the man of war, bird* noemen, of den *Oorlogschips-Vogel*. Hy voegt 'er by, dat, zyns oordeels, uit de langte der Vleugelen en de zwakheid der Pooten veel is op te maaken, dat die Vogel zich meer op Zee en in de vlugt moet onthouden dan op den grond, en in rust: als mede dat de Pooten ruw zyn als een vyl, en geschikt om denzelven vast te doen staan op de gladde lichaamen der groote Visschen. Deeze Natuurkenner is met ons van gedagten, dat de *Labbe*, door het maakzel van zyn Bek, de overgang uitmaakt tusschen de *Meeuwen* en de *Petrellen*.

De Heer BRISSON gewaagt van eene derde soort van *Labbe*, door hem den *Gestreepten Strontjaager* geheeten: maar, dewyl hy geen grond voor die onderscheiding heeft dan de beschryving, door den Heer EDWARDS gegeeven, van een enkelen Vogel, van dien Natuurkenner aangezien voor het Wyfje van den *Langstaartigen Strontjaager* (‡), erkennen wy deeze derde soort niet; wy denken met den Heer EDWARDS, dat het alleen eene verscheidenheid is van Sexe, of ouderdom; en hier toe zou misschien ook onze eerstgemelde soort kunnen gebragt worden: want de overeenkomst van deeze met den Vogel, door EDWARDS beschreeven, en de gelykheid der natuurlyke geaartheden van beide, schynen dit aan te duiden: en, in dit geval, zou 'er niet meer dan ééne soort van *Labbe* of *Strontjaager* weezen, waar van de volwassene, of het Mannetje, de twee lange pennen aan den Staart zou draagen, en het Wyfje het geheele lyf bruin hebben.

(†) GMELIN, *Voyage en Siberie*, Tom. II p. 56.
(§) *Mus. Danic.* & *Fauna Suecica.*
(‡) EDWARD's *Arctic Birds*, Tom. III. p. 149.

BE-

BERIGTEN, WEGENS 'T LEEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN DEN EERW. HEERE BENJAMIN KENNICOTT, *D. D. enz.*

„ Tot nog heeft het den verdienstlyken Heere B. KENNICOTT aan eenen Leevensbeschryver ontbrooken: een Man, die, by zyn leeven, in den Jaare MDCCLXXXIII geëindigd, de oogen der Christenwereld, door zyn onvermoeiden geleerden arbeid, tot zich trok. De aart van 't Plan zyns grooten Werks, openlyk aangekant tegen lang en diep gewortelde vooroordeelen, wikkelde hem in Taalgeleerden twist, betreffende de grondbeginzels van Bybelsche Oordeelkunde: terwyl de onvoorbeeldlyke milddaadigheid, welke hem in staat stelde, om zo verbaazend een Werk, als de vergelyking der *Hebreeuwsche Handschriften van den Bybel*, te onderneemen en uit te voeren, zynen Landgenooten, zo wel als hem, ter eere strekt. De Schryvers van *the Monthly Review*, zyne *Remarks on select Passages in the Old Testament* aankundigende, in den Jaare MDCCLXXXVII uitgegeeven, waar voor zulk een Leevensberigt zeer eigenaartig zou gevoegd hebben, draagen het hunne by, om dien Man, zo veel hun mogelyk is, te doen kennen; en geeven 't volgend berigt, 't welk wy overneemens waardig keurden."

Dr. KENNICOTT werd gebooren te *Totness*, in *Devonshire*, in 't Jaar MDCCXVIII. Van den rang en het character zyner Ouderen zyn wy volstrekt onkundig; maar dit gaat vast, dat zy den dorst na kennis, welken zy niet konden nalaaten in hun Zoon te ontdekken, buiten staat waren te lesschen. Eenige gelegenheden tot vroegtydig onderwys moeten hem, egter, verschaft weezen, of ('t geen zomtyds gebeurt,) de natuurlyke Zielskragt, hem geschonken, moet ze onnoodig gemaakt hebben. Want in den Jaare MDCCXLIII schreef hy *a Poem on the Recovery of the Hon. Mrs. Eliz. Curtenay from her late dangerous Illness:* dit Dichtstukje, op de Herstelling dier Dame, bragt hem, waarschynlyk, in kennis by de Heeren, die hem naderhand na *Oxfort* zonden, en daar ondersteunden. In 't beoordeelen van dit Dichtstukje mag men veronderstellen, dat zy niet zo zeer de

innerlyke waarde, dan wel de omſtandigheden, waarin het was opgeſteld, in 't oog gehouden hebben; want, ſchoon het regtmaatigen lof verdiende, als de vrugt van jeugdigen yver, met onbekendheid en behoefte worſtelende, als een Dichtſtuk klimt het niet op boven het middelbaare, en daalt 'er veelal beneden. Doch in welk een licht men deeze Verzen ook beſchouwe, derzelver uitgave werd ſchielyk gevolgd door zodanige Giften, als den Schryver de voordeelen eener Academiſche Opvoeding bezorgden.

Met den Jaare MDCCXLIV ging hy in *Wadham Collegie;* en 't leedt niet lang, of hy onderſcheiddc zich in dien byzonderen Tak van Letteroefening, waarin hy naderhand zo zeer uitſtak. Zyn twee Verhandelingen, *On the Three of Life*, en *The Oblations of Cain and Abel*, werden in 't Jaar MDCCXLVII tot twee keeren uitgegeeven, en bezorgden hem de byzondere Eer, dat de Univerſiteit hem, *voor niet*, den graad van *Bachelor* ſchonk, één jaar vóór den daar toe bepaalden tyd. De twee Verhandelingen werden dankbaar opgedraagen aan de Weldoenders, wier milddaadigheid hem den weg ter Hoogeſchoole geopend hadt, en deeze ſchool ten tooneel maakte, niet alleen van noesten arbeid, maar van loflyke vriendſchap. Met zulke verdienſten, en dus onderſteund, gelukte het hem, in *Exeter Collegie* toegelaaten te worden. Welhaast maakte hy zich bekend, door de uitgave eeniger Leerredenen.

Dan, in den Jaare MDCCLIII, lag hy den grondſlag van dat verbaazend Gedenkſtuk van geleerden Vlyt, 't welk de Wyzen en Braaven met bewondering zullen aanſchouwen, als Vooroordeel, Nyd, en Ondankbaarheid verſtommen. Hy deedt het door de Uitgave van zyne eerſte Verhandeling, *On the ſtate of the printed Hebrew Text*, waarin hy zich voorſtelde, het toen heerſchend denkbeeld van de volſtrekte volkomenheid van den gedrukten *Hebreeuwſchen Bybeltext* om verre te werpen. Reeds lang geleden hadt CAPELLUS daar aan den eerſten ſlag toegebragt, in zyne *Critica Sacra*, naa zynen dood, in den Jaare MDCLX uitgegeeven; een ſlag, dien BUXTORF, met alle zyne bekwaamheden en taalgeleerdheid, niet kon afweeren. Maar CAPELLUS, geene gelegenheid hebbende, om *Hebreeuwſche Handſchriften* raad te pleegen, kon, ſchoon zyne bewyzen onderſchraagd werden door het gezag van den *Samaritaanſchen Pentateuchus*, in ge-

gelykluidende plaatzen, en dat van *Oude Overzettingen*, nooit zyn ſtuk ten vollen beweeren. —— In de daad, het algemeen denkbeeld was, dat de *Hebreeuwſche Handſchriften* geene, of althans geene andere, dan zeer weinige en niets beduidende Leeringen, van den gedrukten Text verſchillende, opleverden: en, ten opzigte van den *Samaritaanſchen Pentateuchus*, koesterde men zeer verſchillende gevoelens. Zy, die den *Hebreeuwſchen Text* voor den waaren hielden, veroordeelden, ingevolge daar van, den *Samaritaanſchen*, als bedorven op alle plaatzen, waar die van den *Hebreeuwſchen* afweek: en zy, die den *Hebreeuwſchen* onnauwkeurig oordeelden, ſchreeven aan den *Samaritaanſchen* geen gezags genoeg toe, om zulks te verbeteren. Daarenboven hinkte de *Samaritaanſche Pentateuchus* aan een zeer groot ſchynbaar gebrek: want geene *Samaritaanſche Handſchriften* waren toen bekend: en de *Pentateuchus* zelve werd veroordeeld om misſlagen, die met meer regts aan de onnauwkeurigheid der Uitgaven moesten toegeſchreeven worden. Dr. KENNICOTT bewees in zyne Verhandeling, dat 'er veele *Hebreeuwſche Handſchriften* beſtonden, die, hoewel men, tot nog toe, geoordeeld hadt, dat ze met elkander en met den gedrukten Text zamenſtemden, nogthans veele en zeer belangryke verſchillende Leezingen opleverden: als mede dat uit deeze verſchillende Leezingen veel kon ontleend worden tot ſtaaving der oude Overzettingen. Hy maakte bekend, dat 'er zes *Samaritaanſche Handſchriften* alleen te *Oxfort* voor handen waren, door welker behulp men veele misſlagen in den gedrukten *Samaritaanſchen Text* zou kunnen herſtellen; en hy onderſtondt te bewyzen, dat zelfs uit den *Samaritaanſchen Pentateuchus*, gelyk die reeds gedrukt was, veele plaatzen in den *Hebreeuwſchen* buiten twyfel konden verbeterd worden.

Dit Werk werd, gelyk te verwagten was, buitenlandsch met veel ſtrengheids beoordeeld. Op Buitenlandſche Academien hadt men, wanneer CAPELLUS de volkomen volmaaktheid van den *Hebreeuwſchen Text* aantastte, op het geloof daarin, als een Geloofs-Artykel, aangedrongen (*). —— In *Engeland* vond de Leer van KENNICOTT,

(*) Iſta Capelli ſententia adeo non approbata fuit fidei ſociis, ut potius Helvetii Theologi, et ſpeciatim Genevenſes, anno 1678 peculiari canone caverint, ne quis in ditione ſua Miniſter Ec-

COTT, wegens de Verbeteringen in den *Hebreeuwschen Bybeltext*, tegenstanders in COMMINGS en BATE, twee *Hutchinsoniaanen*, die dezelve bestreeden met zulk eene heviglieid, als of de geheele waarheid der Openbaringe daar aan hing.

Dr. KENNICOTT sleet de eerst volgende drie of vier jaaren, voornaamelyk, in het opzoeken en naaleezen van *Hebreeuwsche Handschriften des Bybels;* schoon hy tydruimte vondt niet alleen om te preeken; maar ook, om, by voorkomende gelegenheden, eenige Leerredenen in 't licht te geeven. Een deezer, over de *Christlyke Kloekmoedigheid*, werd sterk aangetast door de *Jacobiten*, toen zeer talryk te *Oxfort*, en voornaamlyk in een Geschrift, doorgaans toegeschreeven aan Dr. KING, het geleerd en welspreekend, maar onrustig en oproerig, Hoofd van *St. Mary Hall.* Het *Exeter Collegie* stak ten dien dage uit door eenen blaakenden yver voor de zaak der *Whigs;* een yver, die, indien niet geheel ongepast, in veele opzigten onbestaanbaar is, met de waardigheid en het oogmerk der Academische Instellingen. Onze KENNICOTT behoefde in yver voor geen zyner Medegenooten te wyken; doch het gelust ons liever hem als een Geleerden, dan als een Voorvegter van eene Party, te beschouwen. Zyne begaafdheden in de laaatstgemelde hoedanigheid willen wy gaarne overlaaten aan de stille bespiegeling der geenen, die de Geschillen, welke op de *Oxfordsche* School zo byster hoog liepen, zich herinneren: terwyl de Vrienden en Zanggodinnen, in 't algemeen, reden vinden om zich te beklaagen, dat men de Geleerdheid niet altoos gepaard ziet met de Zagtmoedigheid der waare Wysheid.

Omtrent deezen tyd werd Dr. KENNICOTT een van 's Konings Predikanten te *Whitehal*, en in 't Jaar MDCCLIX treffen wy hem aan als Vicaris van *Culham*, in *Oxfordshire.* Met den aanvang des Jaars MDCCLX gaf hy zyne tweede Verhandeling uit, over de Gesteldheid van den *Hebreeuwschen Text;* waarin hy, naa het Gezag en de Oudheid van den *Samaritaanschen Pentateuchus* verdeedigd te hebben, den Voorstanderen van de Volkomenheid des

Ecclesiæ recipiatur, nisi fateatur publice Textum Hebræum, ut hodie est in exemplaribus Masoreticis: quoad consonantes et vocales, divinum en authenticum esse. WOLFII, *Bibliotheca Heb.* Tom. II. 27.

des *Hebreeuwſchen Texts* een hunner ſchynbaarſte wapenen uit de hand wrong. Zy hadden opgemerkt, dat de *Chaldeeuwſche Paraphraſis*, opgemaakt zynde uit *Hebreeuwſche Handſchriften*, omtrent den tyd van CHRISTUS, de algemeene overeenſtemming daar van met den tegenwoordigen *Hebreeuwſchen Text*, ten overtuigenden blyke ſtrekte, van de overeenkomst deezes laatstgemelden met de *Handſchriften*, waar uit de *Paraphraſis* ontleend was. Dr. KENNICOTT bewees de valschheid deezer redenkaveling, door aan te toonen, dat de *Chaldeeuwſche Paraphraſis* dikwyls te bedorven was, om dezelve met den *Gedrukten Text* te doen overeenſtemmen, en dus wendde hy, met veel voordeels, de wapenen zyner vyanden tegen hem zelven. —— Hy beriep zich desgelyks op de Schriften der *Jooden* zelve, ten opzigte van den *Hebreeuwſchen Text*, en gaf 'er eene korte geſchiedenis van, zints het ſluiten van den *Hebreeuwſchen Canon*, tot de Uitvinding der Boekdrukkunst; als mede eene beſchryving van honderd en drie *Hebreeuwſche Handſchriften*, door hem in *Engeland* ontdekt, en een verſlag van veele andere, op verſcheide plaatzen in *Europa* bewaard.

Thans haakten de geleerdſte en verlichtſte Vrienden der Bybel-Oordeelkunde na eene Vergelyking der *Hebreeuwſche Handſchriften*; en in dit zelfde Jaar MDCCLX gaf Dr. KENNICOTT zyne Voorſlagen in 't licht, ter Vergelyking van alle de *Hebreeuwſche Handſchriften*, vóór de Uitvinding der Drukkunst in 't licht gegeeven, die in *Grootbrittanje* en *Ierland* konden gevonden worden, en tevens om zo veele Vergelykingen van beroemde Buitenlandſche Handſchriften te verzamelen, als de tyd en het geld, hem daar toe verſtrekt, zou toelaaten. Zyne eerſte Inſchryvers waren de Geleerde en Godvrugtige Aartsbisſchop SECKER, en de Opzienders van de *Oxfordſche* Drukpers, die met de milddaadigheid, welke doorgaans hun Character gekenmerkt heeft, hem met eene Inſchryving van *Veertig Ponden Sterlings* 's jaarlyks vereerden. In het eerſte jaar beliep het geld, 't welk hy, tot voortzetting van dien geleerden arbeid, ontving, *Vyfhonderd Guinjes*, in 't volgende meer dan *Negenhonderd*, op welke hoogte die ſom bleef tot het tiende jaar, wanneer dezelve tot *Duizend* opklom. Staande de voortzetting van dit Werk, werd de vlyt van Dr. KENNICOTT beloond door een Kanunnikſchap van *Christ-Church*. Hy werd, desgelyks, ſchoon wy den netten tyd niet weeten, op de

Benoeming van het Capittel van *Exeter*, tot de voordeelige Standplaats van *Mynhengote*, in *Cornwall*, voorgesteld. In den Jaare MDCCLXXVI kwam het Eerste Deel zynes Bybelwerks, met de verschillende Leezingen, in 't licht, en in den Jaare MDCCLXXX was het voltrokken. Indien wy nu in aanmerking neemen, dat 'er meer dan Zeshonderd *Handschriften* vergeleeken zyn, en dat het geheele Werk twintig jaaren van Dr. KENNICOTT's leeven gekost heeft, zal men moeten betuigen de grootste verpligting aan dien Geleerden Man te hebben. Zyn Vlytbetoon eindigde niet met deezen volbragten Letterarbeid: want aan de werkzaamheden van eene ziel, uit eigen aart bezig in het naavorschen der waarheid, kan de Dood alleen, of 't geen erger dan de Dood is, het gemis van 't Gebruik des Verstands, een einde maaken. Want, vóór het Jaar MDCCLXXXIII, wanneer Dr. KENNICOTT, in den ouderdom van Vyf en zestig jaaren, te *Oxfort* stierf, was reeds een gedeelte gedrukt van zyne *Remarks on select Passages in the Old Testament*; een Werk, 't welk, overeenkomstig met zyn Uitersten wil, voortgezet en thans uitgegeeven wordt.

EENIGE VRAAGEN, DEN GODSDIENST DER INDOSTANNEREN BETREFFENDE, BEANTWOORD.

(*Uit het Engelsch.*)

Menigmaal hebben de Versmaaders der Openbaaringe gezegd, dat de Instellingen van MOSES op geen beter grondslag rustten dan die des Volks van *Indostan*; dat alles, wat tot zulk eene hooge Oudheid opklimt, even zeer met ondoordringbaare duisternissen omgeeven is, en dat men het voor eene beweezene zaak mag houden, zonder zich tot een verder onderzoek in te laaten, dat ze of de Vonden zyn der Wyzen, of de Verbeeldingen der Dwaazen; doch geen aanspraak, hoe genaamd, hebben op de ernstige overweeging van Verstandigen, in deeze meer verlichte Eeuwe.

Maar zy, die op deezen lossen trant spreeken, of schryven, hebben, dit hou ik my verzekerd, geen behoorelyke agt geslaagen, of op de natuur der Geschiedkundige Blykbaarheid; of op het groot onderscheid, 't welk zich op-

opdoet tusfchen de Omftandigheden der Inftellingen van MOSES, en die van den Godsdienst der *Hindoos*, of van eenigen anderen Godsdienst, daar tegen overgefteld. Verfcheide van deeze omftandigheden worden opgeteld in de onlangs uitgegeeven *Letters to Philofophical Unbelievers*, P. II.

Op dit ftuk, nogthans, eenige verdere opheldering verlangende, en my niet vergenoegende met aandagtig te letten op alles, wat ik, in *gedrukte* Schriften, des betreffende, kon vinden, ftelde ik eenige *Vraagen* op, die gezonden zyn aan de Kundigften onzer Landsgenooten, in *Indostan* zich thans onthoudende; en dewyl 'er een geruime tyd moest verloopen, eer ik antwoord, uit een zo wyd afgelegen Gewest, kon bekomen, liet ik ze ook ter hand komen aan een Geleerd aanzienlyk Heer, die lang in 't *Oosten* verkeerd heeft, en, in alle opzigten, zo wel bekwaam is als tegenwoordig eenig Mensch in *Europa*, om 'er voldoende op te antwoorden. Deeze *Antwoorden*, met de *Vraagen*, deel ik hier mede, zo als ik ze ontvangen heb, in den volgenden Brief.

MYN HEER,

De lange tyd, verloopen, zints gy my uwe Vraagen, den Godsdienst der *Indostanneren* betreffende, hebt toegezonden, zal u veelligt hebben doen denken, dat ik op uw verzoek geen agt floeg. Dan, de waarheid is, dat, terwyl ik bezig was met zeer veel, dat ftuk betreffende, te leezen, myne zaaken my na . . . . . . riepen, waar ik eenige maanden gefleeten heb, en van waar ik nu even ben te rug gekeerd.

Ik kan niet zeggen, dat myn Letterblokken my veel licht verfchaft heeft. Onder een groot aantal fchoone Zedekundige Waarheden, en veele diepzinnige Bovennatuurkundige Befpiegelingen, treft men duizend ongerymdheden en tegenftrydigheden aan. Hunne Beeldenfpraak is onverklaarbaar verward. Veel is ongetwyfeld Zinnebeeldig, een gedeelte, waarfchynlyk, Gefchiedkundig; doch, over 't algemeen kan ik niet nalaaten het te houden voor enkele wartaal, door de Priesters uitgevonden, om de onkundige menigte te vermaaken en te verbaazen. Deeze gedrogtlyke Vonden, op de Gefchiedkundige en Zinnebeeldige Schriften hunner Voorgangeren gegrond, dienen om dezelve te verdonkeren, en van minder waarde te maaken; ze zyn thans in dien hoop niet wel te onderfchei-

den. Doch ik zal tragten, om uwe opgegeevene Vraagen, in dezelfde orde als gy ze hebt opgegeeven, te beantwoorden.

1, *Vraag*. „ Behelzen de vier Heilige Boeken, *Vedas* „ geheeten, eenig Geschiedkundig Verhaal van Wonder- „ werken, gewrogt ten bewyze van de Godlyke Zending „ der Schryveren, of van den Persoon, die de Leer, „ daar in begreepen, eerst leeraarde?"

Het schynt zeer twyfelagtig, of eenige Afschriften van de *Véds* bestaan. Geen geloofwaardig *Europeaan* heeft immer gezegd ze geleezen te hebben. Overzettingen van eenige afzonderlyke brokken zyn ons ter hand gekomen door HALHED, DOW, en anderen; doch 't geen wy, en de *Hindoos* zelve, 'er van weeten, is, door middel van de verscheide Uitleggingen, op verschillende tyden, door geleerde *Brahmannen* geschreeven. De onderwerpen, daar in behandeld, schynen my toe, zo verre ik uit die Schriften kan opmaaken, niet Geschiedkundig te zyn, maar Leerstuklyk, behalven het verdigtzelvol verhaal van de Schepping der Wereld en des Menschen, in 't welk de Schryvers niet zeer met elkander overeenstemmen. Men veronderstelt, dat de oorspronglyke *Véds* door de hand van GOD aan 't eerst geschapen Weezen zyn overgeleverd; doch het schynt eene toegestaane zaak, dat deeze verlooren geraakt zyn, en dat de Boeken, welke dien naam draagen, en die men wil dat nu bestaan, opgesteld wierden door een Man, VEIÂS geheeten, die by den aanvang der tegenwoordige Wereld-eeuw, of bykans vyf duizend jaaren geleden, leefde. Dit tydperk, weet gy, is vry onbepaald, en ik heb vrugtloos gezogt, eenig inwendig blyk van zulk eene oudheid te vinden in die Schriften van VEIÂS, waar van wy Overzettingen bezitten.

Ik moet hier, nogthans, optekenen, dat een zeer nauwkeurig en verstandig *Fransch* Starrekundige aan de *Hindoos* geen geringen lof geeft, wegens de uitgestrektheid en nauwkeurigheid hunner Starrekundige Berekeningen, welke hy tragt te bewyzen, dat die der *Chaldeen* en *Chineesen* overtreffen. Om op het byzonder oogmerk van uwe Vraag bepaalder te antwoorden, moet ik zeggen niet te gelooven, dat de *Véds* eenige Geschiedkundige berigten behelzen van Wonderwerken, ten bewyze eener GOD, in Zendinge gewrogt.

2, *Vraag*. „ Is 'er eenige Geschiedenis van de Schry-

„ vers

„ vers deezer Boeken, en van de omſtandigheden, waar
„ in ze geſchreeven zyn?"

Niets zodanigs is te onzer kennisſe gekomen, en ik heb reden om te denken, dat 'er geene ſtukken van dien aart zyn, op welke wy afkunnen. De Jaartekeningen, geſteld in de Voorreden van het *Gentoo*-Codex eeniger oude Schriften, van de Eerſte en Derde Eeuwe, loopen te overgedreeven hoog om eenige aandagt te verdienen.

3, *Vraag*. „ Is 'er eene geſchreevene Geſchiedenis van
„ de *Indostanneren*, die het Tydperk, waar in deeze Boe-
„ ken geſchreeven zyn, zamenhegt met het Tydperk,
„ toen de *Tartaaren* het Land vermeesterden? —— Zo
„ neen, is 'er dan eenig Berigt van de Opvolging der
„ Koningen, zyn 'er Geſlachtrekeningen, of Gewysden
„ van eenen anderen aart, waar uit wy de langte van
„ dien tusſchentyd kunnen opmaaken?"

Geene Geſchiedenis van deeze ſoort wordt door eenig goed gezag bygebragt. Die, van welke Mr. HALHED ſpreekt, is van de drie vroegere Eeuwen. In de *Memoires de l'Academie des Inſcriptions* treft men een verſlag aan van één Handſchrift, in de Boekery des Konings van *Frankryk*, (doorgaans aangehaald in *L'Ezour Vedam*, welke gy waarſchynlyk gezien hebt,) behelzende een Tydrekenkundige Tafel der Regeeringen, (in de Memorien opgegeeven) doch dezelve draagt geene tekens van Egtheid, of zelfs van Mogelykheid. Men gewaagt 'er van de Stammen van de Zon, en van de Stammen van de Maan, en meer dergelyke buitenſpoorigheden; doch niets wordt 'er in gevonden, 't welk hunne oude Geſchiedenis verbindt met het Tydperk van den Inval der *Tartaaren*.

4, *Vraag*. „ Is de Taal, waarin de Heilige Boeken
„ geſchreeven zyn, oorſpronglyk verſchillende van die
„ men gewoonlyk in *Indostan* ſpreekt, of is de laatſte al-
„ leen een Tongval van de ander, of eene allengskens
„ ingevoerde afwyking van dezelve? En, is dezelve in
„ den oorſprong verſchillende van de gemeene Landstaal,
„ wat is 'er dan geworden van 't Volk, 't welk dezelve
„ ſprak?"

Voor als nog ben ik eenvoudig van gevoelen, dat de Taalen oorſpronglyk dezelfde zyn; dat de *Sanskrit*, of de Taal der Heilige Schriften, de algemeene Taal van *Indie* was: maar dat dezelve bepaald zynde door deeze Schriften, zo zorgvuldig bewaard, in deeze dagen noodwendig moet ſchynen te verſchillen van de Taal in 't Land

gesprooken, die veel veranderings moet ondergaan hebben door het enkel tydsverloop, onafhangelyk van de Staatkundige Omwentelingen, welke het Land ondergaan heeft, en de daar uit voortkomende invloeijing van vreemde woorden. —— Ik hou my desgelyks verzekerd, dat de duisterheid van de *Sanskrit* zo veel ontstaat uit den afgetrokken aart der Onderwerpen, doorgaans behandeld, en de menigte van Bovennatuurkundige woorden, waar mede deeze Schriften zyn opgevuld, (veele waarschynlyk by voorkomende gelegenheden nieuw gesmeed,) als uit de evengemelde oorzaaken. Myn gevoelen, nogthans, wegens de gelykheid, steunt op vergelyking.

5, *Vraag.* „ Verschilt de Godsdienst, in de vier *Ve-* „ *das* geleeraard, van die der Volksbygeloovigheden? en, „ zo ja, welke is de Oudste?"

6, *Vraag.* „ Indien de Volksbygeloovigheden ouder „ zyn dan het schryven deezer Boeken, worden ze dan „ daar in gestaafd? —— Of versmaaden de Geleerden „ de Volksbygeloovigheden, ten zelfden tyde dat zy 'er „ zich naar schikken, gelyk de Griekfche Wysgeeren „ deeden, ten aanziene van den Volksgodsdienst, ten „ hunnen dage?"

Ik heb geen reden gevonden om te denken, dat de Volksbygeloovigheden veel verschillen van die in de Verklaaringen op de *Véds* voorkomen, 't is onmogelyk dat ze buitenspooriger ongerymd kunnen weezen. Daar is een wonderbaarlyk mengzel van keurig Verstand, en grof Onverstand, in de beroemdste hunner Godgeleerde Verhandelingen. Dezelfde Wysgeeren, die zeker ontdekt en beweerd hebben de Leer, voorgestaan door den Bisschop van *Cloyne*, ten opzigte van het bestaan der hoedanigheden, als gewaarwordingen der Ziele, onafhangelyk van eenige stof, schynen te gelooven in, en veel op te hebben met, de Fabel, van den Oceaan te karnen, door middel van een Slang, geslingerd om een Berg, om 'er onsterflyke Boter uit te krygen. Maar myn schrandere Vriend, Mr. WILKINS, (die zeer onlangs, uit de oorspronglyke *Sanskrit*, ons eene Vertaaling bezorgd heeft van de Fabelen, die wy *Pilpays* noemen,) schryft in zyne Voorreden, voor de *Bhagvat Greta:* „ dat de geleerdste *Brahmaunen* van „ den tegenwoordigen tyd *Unitarissen* zyn, volgens de „ Leer van KREESHNA; maar op denzelfden tyd, dat zy „ in één GOD, een algemeenen Geest, gelooven, schik- „ ken zy zich zo verre naar de vooroordeelen van 't Ge-

„ meen,

„ meen, dat zy uiterlyk alle de Plegtigheden, als Offer-„ anden, Waschingen *enz.*, door de *Véds* voorgeschree-„ ven, volbrengen."

Gy zult de goedheid wel hebben, om deeze Antwoorden met een verschoonend oog in te zien. Myne kennis met de *Hindoos*, en hunne Taal, is zeer oppervlakkig, en ik kan niet zeggen, in hoe verre ik, daar in meer vorderende, van myne thans omhelsde gevoelens zal afwyken. Ik twyfel zelfs, of het geschreevene u wel eenige nieuwe onderrigting geeven zal; doch ik reken my gelukkig, met dit weinige te hebben mogen toonen, dat ik niet in gebreke bleef, om aan myn verlangen, om u te verpligten, te voldoen. Ik ben, enz.

DAGVERHAAL

VAN EENEN TOGT DOOR CHAMPAGNE EN LOTHARINGEN, GEDAAN IN DEN JAARE 1712.

DOOR DEN

Lieutenant-Generaal GROVESTINS.

(Ons medegedeeld door den Eerw. Heere J. F. MARTINET, *A. L. M. Ph. Dr. Lid van verscheiden Geleerde Genootschappen, en Predikant te Zutphen.*)

(*Vervolg en Slot van bladz.* 405.)

Den 14 Juny.

De togt ging deezen dag zeer vroeg over *Crocour*, *Neuville* en *Verdavois*, waar men, denzelfden morgen, het grondgebied van den Hertog van *Lotharingen* zou overtrekken. Des liet de Generaal zeer scherp belasten, dat geen Ruiter of Dragonder, wie het ook mogte weezen, uit het gelid zou gaan, op straffe van dood geschooten te zullen worden, gelyk ook de geenen, die in eenig huis zouden gevonden worden, dewyl men over een grondgebied van een' goed' Vriend, die onzydig was, zou trekken. 's Morgens kwam het Detachement langs de Commandery van *Maltha*, genoemd *St. Hilaire*, alwaar een Pastoor uitkwam, om te klaagen aan den Generaal,

raal, dat 'er in zyn huis geplonderd wierdt. Aanstonds werdt daarop derwaards gezonden een Officier met twaalf Dragonders van de Voorhoede, om zodanige roovers te vatten. En men kreeg een' Ruiter, een' Dragonder van *Hessen*, een' Ruiter van *Oranje*, en een' Husaar, die hunne Paarden hadden verlooren. Deeze vier gevangenen vóór den Generaal gebragt zynde, werdt hun gevraagd, of zy de bevelen, daags te vooren gegeeven, niet wisten, waarop zy ja antwoordden. Hierop beval de Generaal, ten afschrikke en voorbeeld voor het geheele Detachement, dat zy zouden voor den kop dood geschooten worden. Dan, om dat dit hun eerste wanbedryf was, kreegen zy voorspraak om te speelen, wie van de vier sterven zou. De medelydende Generaal stondt dat toe, dewyl zy zeiden, slegts ter zyde gegaan te zyn om eens te drinken, en geen voorneemen van plonderen gehad te hebben. Hierop speelden de vier gevangenen met dobbelsteenen op een trom, en het lot viel op den Ruiter van *Oranje*, die aan het hoofd van het Detachement dood geschooten werdt; stervende met het goede getuigenis, dat hy tweeendertig jaaren gediend hadt, zonder ooit eenige feil begaan te hebben, gelyk de Collonel COENDERS, van deszelfs Regiment en Compagnie, verzekerd heeft. De togt werdt daarop voortgezet tot vóór de Stad *St Michel*, gelegen aan de Rivier de *Maas*, waarover een steenen brug lag. In dezelve voerde een Gouverneur van den Hertog van *Lotharingen* het bevel over de bezetting, bestaande in eene Compagnie Guardes te voet van denzelven. De Generaal maakte halte vóór de brug buiten de Stad, en liet een compliment aan den Gouverneur maaken, met een verzoek, van het Detachement aldaar te mogen verfrisschen. Heuschlyk werdt dat beantwoord, met aanbieding van alle soort van diensten. Hierop liet de Gouverneur eene weide langs de *Maas* aanwyzen, waar het Detachement overvloedig voedsel voor de Paarden, en genoegzaame levensmiddelen voor de Manschappen, ontving, welke door de Burgers in menigte aangebragt werden. Intusschen toog de Generaal in de Stad, en begroette de wagt aan de poort van de brug met krygsmans-eeretekenen, welke aan hem, zo door de wagt, als door de Burgers, wederom gegeeven werden. Voorts ging hy een bezoek afleggen by den Gouverneur, die zeer ongesteld was, en hem met veel vriendschap ontving. Na het afscheid neemen, deedt de Generaal eenige Brieven voor

het

het Leger en voor HUN HOOG MOGENDEN afgaan, dewyl daar het eerste Post-Comptoir was, dat men op den togt aangetroffen hadt. Na zich twee uuren verfrischt te hebben, toog de Generaal op, en begroette de wagt, gelyk by het aankomen. Op den togt kwamen twee Nigten van den overleeden Lieutenant-Generaal DOMPRÉ, met haare Bedienden, by het Detachement, en booden, verscheiden maalen, vrugten en wyn aan den Generaal, en aan alle de andere Officieren aan; toonende groote blydschap aan onze troepen, onder welken nog veelen waren, die zy gezien hadden, ten tyde dat zy met wylen den Generaal DOMPRÉ in *Breda* woonden. Hierna zettede men den togt voort tot *St. Premont* en *Xyory*, waar men over de Rivier *Lamaide* toog, en daarop halte maakte, om zich te verfrisschen. De Hertog van *Lotharingen* zondt daar eenen zyner Kamerheeren aan den Generaal, om hem te begroeten, en te bezorgen het noodige voeder en brood voor het Detachement, zo lang hetzelve in *Lotharingen* zou weezen.

Den 15 Juny.

Men trok vroeg uit tot *Sacherpet Voudiere*, en kwam, 's morgens, aan de Stad *Ponte Mousfons*, waar de *Moesel* loopt over eene steenen brug. Van daar ging men voort op *Artou* en *Parfuscil*, waar men door de Rivier *de Seille* zou getrokken hebben, maar het water was te hoog. Des vervolgde men den weg, laatende *Mononcour* aan de regter-, en *Clemerge* aan de linkerhand liggen; naar de Stad *Nomerig*, waar men de *Seille* overtrok, en daarop halte hieldt.

Den 16 Juny.

Over *Mailly*, *Bagny*, *Boeng*, *Cleury*, *Douly*, *Magny*, *La-cense*, *Bevoies* trok men deezen dag naar de hoogte van *St. Barbara*, vóór de Stad *Mets*. Hier schikte de Generaal zyne bende in orde van Veldslag, in eene linie, in het gezigt van de Stad. Dit gaf in dezelve, en allerwege op het Land, eene groote opschudding. De Marquis van REFFUGE, Brigadier van de *Fransche* Infantery en Commandant van de Stad, maakte daar tegen eenige schikkingen, en liet zyn Voetvolk in den bedekten weg trekken, terwyl hy uit de Stad kanonschooten liet doen

op

op 't Detachement. De Generaal, dat ziende, schreef daarop twee Brieven, éénen aan den gemelden Commandant, en eenen anderen aan den Intendant van *Mets*, die van den volgenden inhoud waren, en met een' Trompetter naar de Stad gezonden werden.

Myn Heer,

Indien Gy medelyden hebt met een arm Volk, reeds genoeg afgemat door eenen zo langduurigen Oorlog, zendt dan twee Gyzelaars, om borg te blyven voor de Contributie: anders zal ik verpligt zyn, hoewel tegen mynen zin, op roof te leeven in de drie Bisdommen, volgens de stipte bevelen, die my gegeeven zyn. Ik wagte de eer van uw antwoord binnen den tyd van een uur, en blyve

Myn Heer,

Uw zeer onderdanige en gehoorzaame Dienaar.

Op de hoogte van *St. Barbara* den 16 Juny 1712.

F. DE GROVESTINS.

Het Antwoord was van den volgenden inhoud.

Myn Heer,

Ik ontvang zo even den brief, dien Gy my de eer hebt aangedaan te schryven, van de hoogte van *St. Barbara*, heden ten tien uuren voor den middag. Laat my toe U te melden, myn Heer, dat ik bevelen van den Koning heb, om te beletten, dat de Dorpen van dit Land Contributie betaalen, en ik weet niet, of Gy vollen tyd zult hebben, om uw plan geheel uit te voeren, en uwen hertogt te neemen door het Land van *Trier* of de *Palts*: want, binnen korten, zoudt Gy goed gezelschap kunnen krygen. Ik heb de eer te zyn met alle mogelyke achting

Myn Heer,

Uw zeer onderdanige en gehoorzaame Dienaar

Te *Mets* den 16 Juny 1712.

DE REFFUGE.

Den Intendant afweezig zynde, brak de Gesubstitueerde den brief open, en antwoordde den Generaal, byna op gelyke wyze, als de Marquis DE REFFUGE; doch wat om-

omſtandiger. Deeze twee Antwoorden ontvangen hebbende, liet de Generaal de Hoofd-Officieren by zich komen, om haar dezelve mede te deelen, waarop de Lieutenant-Collonel LATTAULT bevel ontving, om zich met driehonderd Dragonders te plaatzen op den grooten weg van *Verdun*, alwaar de Generaal wist, dat een Detachement uit het *Franſche* Leger, onder het bevel van den Lieutenant-Generaal ST. FREMONT, was aangekomen, om te verneemen, welken weg ons Detachement zou neemen, zynde reeds in meening geweest, dat onze Generaal den hertogt zou neemen door het Land van *Luxemburg* en de *Ardennes*. Hierna werdt het Regiment LAMBERT en de Huſaaren afgezonden, om de Voorſtad van *Mets* in brand te ſteeken, het geen zo wel als het uitplonderen geſchiedde. In de Stad waren twee honderd *Franſche* Dragonders, die telkens uitvallen wilden doen, maar altyd terug gejaagd werden. Voorts maakte de Generaal de noodige ſchikking, om het platte Land in brand te ſteeken en te plonderen. 'Er werden dan verſcheiden' kleine benden, van dertig, veertig of vyftig Paarden, met een Lieutenant of Cornet, afgezonden naar de Dorpen en Kasteelen, om dat uit te voeren, of Gyzelaars mede te neemen. Het ſchoone Huis van den Entrepreneur-Generaal van *Mets*, 't geen zeer kostelyk gemeubileerd was, ſtaande op de hoogte van *St. Barbara*, werdt allereerst geplonderd, en daarna verbrand. Dan, alle de kleine afgezonden' benden hadden bevel, om zich, met Zons ondergang, weder te voegen by het overige van het Detachement, dat den geheelen dag, op de hoogte van *Mets* en *St. Barbara*, in de wapenen bleef ſtaan, zonder ontrust te worden. Allen Heeren en Boeren van het platte Land, die by den Generaal kwamen om *Sauvegarde*, op dat hunne huizen en goederen niet geplonderd of verbrand zouden worden, werdt een Ruiter of Dragonder gegeeven met een gedrukte *Sauvegarde*-brief, zonder voor denzelven een' penning te betaalen. Met den ondergang der Zon kwamen alle de kleine Detachementen weder, volgens de aan haar gegeeven' bevelen; gelyk ook de Lieutenant-Collonel LATTAULT, die den geheelen dag geen vyand was gewaar geworden. Egter waren 'er drie *Franſche* Detachementen, uitmaakende elf of twaalf duizend Paarden, in drie deelen verdeeld; in een van Dragonders, onder 't bevel van den Graaf van COIGNY; in een tweede van 's Konings Huis, onder opzigt

zigt van de Lieutenant-Generaals ST. MORIS en CHALADET; en in een derde van Cavallery, onder bevel van den Graaf van ST. CREMOUT, te *Verdun* aangekomen, en dien dag daar gebleeven, terwyl de Generaal GROVESTINS de gedaane bedreiging in het Land van *Mets* uitvoerde. Toen alle de kleine afgezonden Benden, 's avonds, terug kwamen by 't groot Detachement, bragten zy mede grooten buit, en zeer veele Gyzelaars; welke alle, naamelyk die van *Champagne* en *Tirache* daar onder gerekend, een getal van omtrent drie honderd uitmaakten. Deezen werden gesteld en in bewaaring gegeeven van een' Officier met vyftig Paarden, die altyd op den togt agter de Agterhoede volgde. De schaade, welke men rekent in het Bisdom van *Mets* geschied te zyn, bestaat in vyfëndertig Dorpen en agttien Kasteelen geplonderd en verbrand te hebben. Veele kleine byzonderheden, by de gemelde uitvoering gebeurd, en welke eene te groote plaats zouden beslaan, of dit Dagverhaal afbreeken, zal men hier agterlaaten, en met het berigt voortgaan. 's Avonds, na Zons ondergang, trok het geheele Detachement op, en toog voort over *St. Barbe aux Etangs* en *Neubrak*, en ging daar over de Rivier *Langs*.

Den 17 Juny.

's Morgens toog men door Walweringen, gelegen in *Duitsch-Lotharingen*, door de Stad *Boulay*, *Pledekken* tot *Bousendorp*, naar de Abtdy van *Pousouville*, waar men de Rivier over eene steenen brug overtrok, en van daar door het Wald van *Fektok* en *Fremtsdorp*. Naar gelange de troepen afzakten door dit laatste Dorp, liet de Generaal dezelve trekken langs de Rivier de *Saar*, alwaar, van afstand tot afstand, verscheiden' Verschanzingen (Redouten) gevonden werden, ieder bezet met een' Officier en dertig mannen van het Regiment Vry-Compagnie van KLIENHOLTZ, om te beletten, dat 'er niemand van de Geallieerde troepen of partyen, van de *Hondsrugge* naar *Lotharingen*, of de drie Bisdommen, mogt trekken, en daar eenen inval doen. Ware de Rivier *de Saar* ondoorwaadbaar of sterker bezet geweest, dan was des Generaals voorneemen, om te trekken door *Bourgogne* en *Franche Comte*, regt aan op Zwitserland, om daarna langs *Duitschland* en den *Rhyn* weder te keeren. Intusschen liet de Generaal den Officier der Redoute,

die

die digtst by het Detachement was, aanzeggen, van niet eenen ſchoot te doen, of hy zou hem met de uiterſte geſtrengheid behandelen, 't geen dezelve aannam, onder voorwaarde, dat men niet te naby zou komen om hem aan te vallen. De Generaal maakte daar ſchikkingen, om de Rivier door te trekken, welke van beide kanten was afgekant. De Dragonders van de Voorhoede maakten daarin eene opening, en trokken vervolgens door de Rivier, niet zonder moeite, dewyl zy aldaar breed was, en ſterk van ſtroom. Het overige van het Detachement volgde, man voor man. Intusſchen was de Commandant van *Saar-Louis* gewaar geworden, dat eenige troepen der Geallieerden de Rivier by *Fremtsdorp* doortrokken; des liet hy de Sluizen ophaalen. De Rivier zwelde daardoor allengs op; doch by geluk raakte het geheele Detachement met den avond over, en bleef dus aan de andere zyde in eene weide het nagtleger houden. De Huſaaren en de Vry-Compagnie van LAMBERT hadden verſcheiden kudden Schaapen met zich gevoerd; doch vermids dezelven niet konden zwemmen, waren zy genoodzaakt geworden die aan geene zyde der Rivier te verlaaten, maar de tagtig vette Osſen, welke zy tot buit gemaakt hadden, kwamen met zwemmen gelukkig over.

Den 18 Juny.

By het aanbreeken van den dag begon het Detachement weder den togt, den berg op, regt naar het Dorp *Bergkinge*. De Vry-Compagnien van KLIENHOLST, die, daags te vooren hetzelve de Rivier in rust hadt laaten doortrekken, zonder een ſchoot te doen, volgens het verdrag, kwamen nu uit haare Redouten, en ſchooten op de Voorhoede. Een Officier van de Garde Dragonders werdt gekwetst; een Dragonder het been in ſtukken geſchooten; twee of drie Paarden gewond; D'ANDIGNÉ's been in ſtukken, en twee of drie zyner Paarden gekwetst. De Generaal, daarover vertoornd, liet de voorſte Dragonders afzitten, en daarop eene algemeene laag aan den vyand geeven, waardoor hy tweemaalen verjaagd werdt. Hierop volgde de togt op den *Hondsrugge* tot *Thalvaige*, dewyl men *Saar-Louis* op de regterhand liet leggen. Deszelfs Commandant zondt wel een groot Detachement van zyne vier Regimenten, die daar lagen, langs den *Hondsrug-*

Den 11 July.

Trok men tot *Leyning.*

Den 12 July.

Legerde men zich te *Borchet*, by *Aken.*

Den 13 July.

Hieldt men Rustdag.

Den 14 July.

Hervatte men den togt naar *Willers* en *Gulpen.*

Den 15 July.

Kwam men behouden te *Maastricht.*

Den 16, 17 en 18 July

Hieldt men daar Rustdag.

Den 19 July.

Trok men op naar *Tongeren.*

Den 20, 21 en 22 July.

Besloot men daar op nieuw uit te rusten.

Den 23 July.

Ging de togt naar *St. Truyen.*

Den 24 July.

Toog men naar *Tierlemont.*

Den 25 July.

Kwam men te *Leuven.* Hier ontving de Generaal een Courier van Prins EUGENIUS, met tyding van het gevegt by *Denain*, en bevel, om naar *Brussel* te trekken tot nader bevel; het geen dien dag geschiedde.

Den

Den 26 July.

Ontving de Generaal een tweeden Courier, met bevel om naar *Mons* te trekken, het geen des nagts nog geschiedde. Men hieldt halte te *Soigny*.

Den 27 July.

Kwam men te *Mons*, waar de Generaal een derden Courier ontving, met bevel om ten eersten uit *Mons* naar *Doornik* te trekken.

Den 28 July.

Kwam het Detachement te *Doornik*, alwaar de Generaal bevel vondt, om te gaan opneemen, of *Pont Auby*, *Belle Ferriere* en *Pont Arrache*, bezet waren door den vyand: zo niet, dat hy dan met het geheele Detachement zou trekken in *Douai*, zo het mogelyk zou weezen. Dan, op het ontvangen berigt, dat alle deeze Posten bezet waren, kreeg de Generaal bevel, om met het geheele Detachement weder by het Leger te komen, het geen denzelfden dag zich te *Doornik* neêrsloeg.

Dus is deeze roemryke togt, die *Frankryk* deedt beeven, en *Parys* zelf in alarm bragt, geëindigd.

Wy voegen hierby eene Lyst, van de verloren Manschappen en Paarden, op deezen togt.

Van	Dandigné, Dragonders, vermist	14	Man	en	35	Paarden.	
—	Prins Willem van Hessen, of Guarde Dragonders	39	—		64	—	
—	Dopf — Dragonders	8	—		28	—	
—	Schmittau — Dragonders	5	—		13	—	
—	de Carabiniers van Albemarle	13	—		23	—	
—	Lambert — Dragonders	7	—		35	—	
—	Hessen, Cavallery en Dragonders	6	—		17	—	
—	Oranje — Cavallery	10	—		19	—	
—	Grovestins — Cavallery	6	—		26	—	
—	Glinstra — Cavallery	7	—		23	—	
—	Colönitz, Keizerlyke Husaren	27	—		37	—	
—	Spleni	25	—		39	—	
	Dus	165	Mannen	en	359	Paarden.	

BERIGT, VAN DE TEGENWOORDIGE VERSPREIDING DER GIPSIES IN EUROPA, VAN DERZELVER HUISHOUDING, LEEVENSWYZE, ZEDEN, GODSDIENST, TAAL EN WEETENSCHAPPEN.

(Overgenomen uit Mr. GRELLMANN's *Hoogduitsche* Verhandeling over dat Volk.)

(*Vervolg en Slot van bladz.* 413.)

De *Gipsies* brengen geen byzonderen Godsdienst uit hun Land mede, waar door zy, even als de *Jooden*, van andere kunnen onderkend worden; doch schikken zich, in zaaken van den Godsdienst, naar het Land, waar zy leeven. Zeer onbestendig zynde in de keuze van hunne woonplaats, zyn zy het ook ten opzigte van den Godsdienst. Geen *Gipsie* heeft eenig denkbeeld van onderwerping aan eenige vaste Geloofsbelydenis; het valt hem zo gemaklyk van Godsdienstbelydenis te veranderen, op elke plaats, waar hy komt, als voor iemand anders van kleederen te verwisselen. Zy laaten zich in *Christen Landen* doopen, in *Mahomethaansche* besnyden. Zy zyn *Grieken* by de *Grieken*, *Roomsch-Catholyk* by de *Roomsch-Catholyken*, en geeven zich voor *Protestantsch* uit, als zy zich ergens bevinden waar de *Protestanten* den heerschenden Godsdienst uitmaaken.

Uit deeze ligtveranderlykheid kunnen wy afneemen, welk soort van denkbeelden zy hebben; en hier uit mogen wy hunne algemeene begrippen van Godsdienst afleiden. Naardemaal, gelyk wy boven gezien hebben, de Ouders hunne Kinderen laaten opgroeijen zonder eigenlyk gezegde Opvoeding, of Onderwys, en zelve op diezelfde wyze opgevoed zyn, kunnen zy geen van beiden eenige kennis van GOD of Godsdienst hebben. Weinigen onder hun letten op eenige Aanspraak, daar toe betrekkelyk, zy hooren, het geen gezegd wordt, met onverschilligheid aan, of liever met blykbaar ongeduld en wederzin: allen goeden raad versmaadende, en niets geloovende, leeven zy zonder eenige bekommering, wegens 't geen van hun naa dit leeven zal worden.

Een voorbeeld, door TOPPELTIN aangehaald, zal dit stuk ten vollen ophelderen. Een der meer beschaafde Gip-

Gipsies, in *Zevenbergen*, besloot zyn Kind ter Schoole te bestellen; hiertoe verlof van de Regeering gekreegen hebbende, werd het Knaapje toegelaaten, en leerde reedlyk wel. Het Kind stierf, waar op de Bloedverwanten zich terstond by de Magistraat en de Geestlykheid vervoegden, met verzoek, dat de Jongeling een Christen begraafenis mogt aangedaan worden: dewyl hy, toen hy stierf, Student was. Te deezer gelegenheid vroeg de Priester, of zy geloofden dat de Dooden ten laatsten dage zouden opstaan. „ Vreemd begrip," was hun antwoord, „ te gelooven, dat een lyk, een leevenloos lichaam, weder „ zou leevendig worden en verryzen: naar ons begrip „ zal hem, wat dat betreft, niets meer wedervaaren dan „ het Paard, dat wy, eenige dagen geleden, begraaven „ hebben." —— Op deeze wyze denkt het grootste gedeelte van dit Volk over den Godsdienst; waar uit eigenaartig volgt, dat hun gedrag overeenkomstig is met dusdanige begrippen. Alle Pligten liggen by hun verwaarloosd, geen Gebed gaat ooit uit hunnen mond, geen openbaare Godsdienstoefening heeft by hun plaats. Van hier het spreekwoord by de *Wallachiers*. „ De Kerk der „ *Gipsies* was van Spek gebouwd, en de Honden aten „ dezelve op."

De Godsdienstige Aanhang, van welken een *Gipsie* afvalt, verliest zo min een Broeder als die, by welken hy zich vervoegt, 'er een krygt. Hy is noch *Mahomethaan*, noch *Christen:* want de Leerstellingen van MAHOMETH en van CHRISTUS zyn even onbekend en even onverschillig voor hem, en brengen geene andere uitwerking te wege, dan dat hy by de *Turken* zyn Kind laat besnyden, en by de *Christenen* 't zelve laat doopen. En zelfs dit doet hy niet gedreeven door eenige beweegredenen van eerbied voor de Geboden van den Godsdienst; althans de byzonderheid, dat een *Gipsie* zyn Kind herhaalde keeren laat doopen, om te meer Doopgeld te verkrygen, geeft eene geheel andere beweegreden aan de hand.

Zodanig is de staat van den Godsdienst der *Gipsies* in alle Landen, waar ze gevonden worden. 't Is waar, dat hier op, gelyk in alle andere dingen, uitzonderingen vallen; doch deeze zyn zeer zeldzaam. Met zeer verre de meesten is het op bovengemelde wyze gesteld. Waarom de oudere zo wel als de laatere Schryvers overeenstemmen, in volstrekt te lochenen, dat de *Gipsies* eenigen Godsdienst hebben, en ze laager dan de *Heidenen* stel-

len. Men kan dit niet tegenspreeken: dewyl zy zo verre zyn van eenigen Godsdienst te bezitten, dat zy een afkeer betoonen van alles wat 'er eenige betrekking toe heeft.

Behalven dat ieder *Gipsie* de Taal verstaat, en spreekt, van het Land, waar in hy woont; en de *Gipsies* altoos vermaard geweest zyn, van wegen hunne kennis van verscheide Taalen, aangeleerd door hunne veelvuldige verhuizingen, hebben zy een algemeene Taal, hun eigen, in welke zy altoos met elkander spreeken. De Schryvers beweeren verschillende denkbeelden wegens dezelve, of ze een opgeraapte Taal zy, dan weezenlyk die van eenig Land, als mede ten opzigte van het Volk, waar van dezelve oorspronglyk zou weezen. Eenigen houden het voor een opgeraapte Taal; doch de eenige grond, op welken zy dat beweeren, is, dat zy geene andere Taal kennen, die met de Taal der *Gipsies* overeen komt; zy schynen niet bedagt te hebben, hoe buitenspoorig een vermoeden het is, eene geheele Taal voor een uitvindzel te houden, by een ruw, onbeschaafd Volk, honderden van mylen van elkander af woonende. Dit gevoelen is te ongerymd om eene breeder wederlegging te vorderen. —— De Taal der *Gipsies* kan niet gehouden worden voor een Wantaal, dan by de zodanigen, die niets van de eerste verstaan, of geheel onkundig zyn van de laatste, dat bedorven *Hoogduitsch* is: de eerste heeft geen *Duitsche* Woorden, Buigingen, of gelykheid in klanken. Geen *Duitscher* zou eene enkele uitdrukking verstaan, schoon hy een ganschen dag na een Gesprek der *Gipsies* luisterde. —— Anderen erkennen, dat de Taal der oorspronglyke *Gipsies* daadlyk eene Moedertaal was, en die van eenig Land; doch houden staande, dat dezelve dermaate vermomd is en vervalscht, deels door de *Gipsies* zelve met voordagt, deels door bykomende omstandigheden, door langte van tyd, en het gestadig omzwerven diens Volks, dat dezelve als geheel nieuw gevormd, en nu by de *Gipsies* alleen in gebruik is. —— Dit gevoelen heeft veel schyns van waarheid; doch het brengt het te ver, met niet toe te staan, dat 'er eenige trekken in overblyven, die uitwyzen, dat eenige byzondere Taal de Moedertaal der *Gipsies* was. Misschien meent de groote BUSCHING dezelfde zaak, als hy schryft: „de Taal der *Gipsies* is een „mengzel van bedorven woorden, uit het *Wallachiesch*, „*Sclavonisch*, *Hungaarsch*, en van andere Volken." ——

Te

Te midden van dit verschil van gevoelens, is mogelyk het gegrondste, dat de Taal der *Gipsies* de Uitspraak is van zeker byzonder Land, schoon niet meer in die zuiverheid als in het oorspronglyke Gewest.

Het schynt vreemd, dat de Taal van een Volk, 't welk eeuwen onder ons gewoond, en waar op men zo veel naspeurings gedaan heeft, nog eene zaak zo vol onzekerheids blyve, *Gipsies* worden allerwegen gevonden, en zy kunnen zo nauwkeurig en zo dikwyls als het iemand belieft, omtrent hunne Taal onderhouden worden. 't Valt niet moeilyk, zo veel kennis met hun te maaken, en dat men dus, daar zy met lieden onder verscheide Volken verkeeren, door middel van vergelyking, eenige maate van zekerheid kryge. Dit alles klinkt zeer aanneemelyk; doch, by een nader beschouwing, verschilt het geval daadlyk zeer veel. —— Voor eerst gaat het niet zo gemaklyk, als veelen zich verbeelden, van de *Gipsies* veel onderrigts, ten opzigte van hunne Taal, te krygen. Zy zyn zeer agterdogtig van aart, en vreezen dat het gevaarlyk voor hun zou weezen, als zy van hunne Taal iets ontdekten; hier door is het zeer bezwaarlyk agter dezelve te komen. Ten anderen brengt hunne verregaande leevendigheid van aart te wege, dat zy niet letten op de vraagen, hun voorgesteld. Een Schryver, die 'er dikwyls de proeve van genomen hadt, drukt 'er zich in deezer voege over uit. „ Veronderstel dat iemand genegen was de Taal der „ *Gipsies* te leeren, hy zou het zeer bezwaarlyk vinden „ dit oogmerk te volvoeren. Het onderhoud met dat „ Volk is bykans ondraagelyk: weinigen hunner hebben „ verstands genoeg om iets te leeren, of een gepast ant„ woord op eenige vraag te geeven. Indien gy hun over „ één enkel woord vraagt, rabbelen zy u eene menigte „ van woorden voor, van welken niemand een begrip „ kan vormen: 't is anderen, gelyk my, mislukt, met „ alle aangewende moeite, van hun de woorden van het „ *Onze Vader* enz. te bekomen."

Ten tweeden, eens veronderfteld zynde, dat men de Taal der *Gipsies* volkomen verstaan hadt, kort naa hunne aankomst in *Europa*, zulks zou de verscheidenheid van gevoelens onder de Geleerden niet belet hebben. 't Was dan nog noodig geweest, dat men, om agter de waarheid te komen, de oorspronglyke Taalen naging van alle de Inwoonders in en buiten *Europa*, of ten minsten daar van eene algemeene schets hadt. Door zulk eene naspeuring

zou

zou de Moedertaal der *Gipsies* gemaklyk hebben kunnen ontdekt worden. Maar veelen zyn 'er, als BUTTNER, SCHLÖSER, GIBELIN en BACHMEISTER, die groote moeite aangewend hebben om de Taalen en de Zeden van verschillende Volken na te gaan, en daar van eene groote menigte opleveren. Hoe was het, in de daad, mogelyk, voor de Geleerden van vroegere Eeuwen, tot dit onderzoek naar eisch toegerust te zyn; dewyl zy de hulpmiddelen derfden, welke thans den Geschiedkundigen Taaloorsprongzoeker zo ruim en ryklyk voorkomen. In de laatste vyftig jaaren heeft men veele Taalen ontdekt, en onze kennis van andere grootlyks vermeerderd. In dat tydsbestek zyn de schatten van het verst afgelegene *Noorden* ontslooten, en de *Oostlykste* Taaleigens zyn ons gemeenzaam geworden; zelfs weeten wy nu hoe de *Otaheiter* zich uitdrukt. Dit alles hadt voorheen geen plaats; de kennis in die weetenschap was veel bepaalder dan nu; en het voor den geleerdsten Man, in de vroegere omstandigheden, niet mogelyk, het Land aan te wyzen, waar de Taal der *Gipsies* gesprooken werd.

De *Gipsies* hebben geen Schrift, hun byzonder eigen, waarin zy hunne Taal uitdrukken. Schryven of Leezen zyn, in 't algemeen, onder hun zeer zeldzaam, en moet men geen van beide verwagten onder de zwervende soort. Om Weetenschappen en fyndere Kunsten wordt niet gedagt, onder een Volk, welks Leevenswyze en Opvoeding met de bovengemelde ruwheid is gemerktekend. -- TWISS, 't is waar, meldt dat de *Spaansche Gipsies* eenige kennis hebben van de Genees- en Heelkunde, doch wee den geenen, die zich op hunne kundigheden verlaat. 't Is ongerymd, te gelooven, dat zy een geheim bezitten om brand te blusschen; in vroegeren tyde schonk het Bygeloof aan de *Jooden* de gave deezer kunst, volgende dagen hebben 'er de *Gipsies* mede begiftigd. —— Muzyk is de eenige Weetenschap, in welke de *Gipsies* deelen, en dit in geene geringe maate: zy *componeeren*, doch dit geschiedt, op de wyze der *Oostersche* Volken, voor de vuist. In *Wallachie* bezitten geene anderen deeze begaafdheid, en, gelyk de *Italiaansche Improvisatori*, vergezellen zy altoos hunne Verzen met Zang en Muzyk. De aart van de Dichtkunst, deezer vaardige Opstelleren, zal men ligt daar uit kunnen opmaaken, dat het Rym het gewigtigste gedeelte 'er van uitmaakt: om dit te vinden, maaken zy zich steeds schuldig aan de stootendste taalgebreken; daaren-

enboven helt de gewoone loop hunner denkbeelden tot het onzedige, en dit wordt op de lompste wyze uitgedrukt. 't Is overzulks niet noodig, dat men een groot Meester in de Dichtkunst zy, om de Dichtkunst der *Gipsies* met de verregaandste veragting te beschouwen.

UITSTEEKENDE HEDENDAAGSCHE TREK VAN WELDAADIGHEID EN VADERLANDLIEFDE.

„ De Gravin van * * * schreef, den laatsten van Grasmaand „ deezes Jaars, aan de Schryvers van het *Journal Ency-* „ *clopedique*, een Brief, deeze uitsteekende Trek van Weldaadig- „ heid en Vaderlandliefde vermeldende."

MYN HEEREN!

Gy zult aan *Europa* wel willen vermelden eene daad van Weldaadigheid en Vaderlandliefde, die alle welgeplaatste Harten zullen oordeelen aangenaam voor 't gevoel en ter openbaare bekendmaaking met regt geschikt te zyn. Ik twyfel des niet, of dezelve zal plaats vinden in uw Werk, welks edelste bestemming bestaat in dusdanige bedryven der vergetelnisse te onttrekken: zy vereeren het Volk, 't welk dezelve oplevert, zy vereeren die ze ophaalen, allen moeten 'er hulde aan bewyzen: maar ik vergeet dat de uitmuntendste Characters den lof, naar gelange zy denzelven meer verdienen, te meer ontwyken; en dat een bloot verhaal van 't gebeurde meer zal zeggen, dan de uitbondigste betuigingen myner bewonderinge. Zie hier het geval.

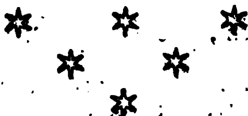
De Graaf POTOCKI, Palatyn van *Rusland*, Algemeen Opperbevelhebber van het *Poolsche* Leger in de *Ukraine*, en op de grenzen van *Turkyen*, verzogt, eenigen tyd geleden, den Koning, en den altoosduurenden Raad, om Geld, tot het betaalen en het onderhoud zyner Troepen. —— De Koning en de Raad antwoordden, dat het onmogelyk was dit Geld terstond te zenden, en dat hy eenigen tyd moest wagten. —— De Graaf POTOCKI, gevoelig getroffen door de behoeften des Legers, schoot de som van Tweemaal honderd duizend *Poolsche* Guldens op, en berigtte deswegen den Koning en den Raad.

Eene zo zeldzaame Opschieting van penningen verbaasde den Koning en den Raad, zy preezen dezelve ten hoogsten, en vaardigden aan den Graaf Brieven af, vol lofstuitingen en dankbetuigingen. Eenigen tyd daar naa liet men den Graaf weeten,

dat

dat de Schatkamer der Republyk de noodige bevelen ontvangen hadt, om de som, door hem zo tydig als edelmoedig opgeschooten, te betaalen. —— De Graaf POTOCKI beantwoordde zulks door eenen Brief, waarin de grootsheid van gevoelens, die de *Poolen* kenmerkt, op het heerlykst uitschittert. Men weet hoe zeer zy, die den naam van POTOCKI draagen, zich alle Eere waardig maaken, en dat de tegenwoordige Koning van *Poolen* hun de *Fabiussen van Poolen* noemt. De Graaf POTOCKI, wiens edelmoedige Vaderlandliefde ons meer en meer de beroemde Eeuwen herinnert, in welken de Helden de steunpylaaren en roem des Throons waren, verzogt in dien Brief den Koning en den Raad te willen toestemmen, dat hy die som den Staat ten geschenke gaf, welke hy by zichzelven reeds bestemd hadt voor Arme en Gewonde Officieren en Soldaaten, als ook voor de Familien der Gesneuvelden, inzonderheid voor hunne Weduwen.

Deeze Brief den Koning en den Raad ter hand gekomen zynde, heeft men het niet raadzaam geoordeeld denzelven voor te leezen; men weet niet waarom. Wat my betreft, ik denk, volstrekt verzekerd dat elke gedenkwaardige daad in zichzelve eene onwederstaanbaare kragt heeft, dat men ze met geen kleed bedekt, dan om 'er de onsterflyke Eer aan te geeven, dat zy weet door te breeken.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER VERSCHEIDE HINDERPAALEN, DEN VOORTGANG VAN DEN GODSDIENST BELEMMERENDE.

(Overgenomen uit de *Thoughts on the importance of the Manners of the Great to General Society.*)

Onder de veelvuldige hinderpaalen, die anders geenzins daartoe ongeschikte Menschen beletten, vorderingen in den Godsdienst te maaken, is misschien geen sterker, dan die koele, en schyn van voorzigtigheid met zich brengende, waarschuwing tegen de dwaasheid om na *Volmaaktheid* te streeven; eene waarschuwing, zo algemeen in den mond der Wereld-wyzen. ,, Wy moeten," dus luidt hun Grondregel, ,, de Wereld neemen, zo als wy ,, dezelve vinden; dezelve te hervormen, is het werk ,, niet van byzondere Persoonen, en wy worden geleerd, ,, *niet al te Regtvaardig te weezen.*" —— Maar deeze waarschuwingen loopen aan tegen alle Grondregelen, anders in menschlyke zaaken gevolgd. In Kunsten en Weetenschappen worden de volmaaktste voorbeelden ons ter naavolging aangepreezen. Nimmer hooren wy iemand vermaanen, dat hy niet te wys, te geleerd, of te ryk moet worden. Yver in het waarneemen van zyn Beroep rekent men loflyk; in betoon van Vriendschap is dezelve beminnelyk; met één woord, in alle de kort voorbysnellende belangen dezer wereld wordt dezelve gepreezen, als ten kenmerk strekkende van een bevlytigende geaartheid, en sterkte van geest. Vreemd, in de daad, dat *vuurig van geest* te zyn, alleen niet loflyk zou weezen, in het enkele geval, 't welk de onafgebrookenste bevlytiging en onuitgedoofdste vuurigheid schynt te vorderen.

Maar met dit alles is eene overmaat van Yver het algemeen gebrek deezes tyds? Doet 'er zich een dreigend gevaar op, dat de aangevuurde Geestdrift der Grooten dezelve tot hachlyke uitersten zal voortzetten? Zyn on-

ze jonge Lieden van Fatsoen zo zeer verrukt door brandenden yver in den Godsdienst, dat hunne gloeiende verbeeldingskragt moet bekoeld worden door de yskoude grondregelen van Wereldlyke Voorzigtigheid? Is de Geestneiging deezer Eeuwe zo geschikt, om het vuur van Godsdienstigheid te vatten en mede te deelen, dat dezelve door tegenover gestelde raadgeeving moet gedoofd, of door spotterny uitgebluscht, worden? —— Toen de onnavolglyke CERVANTES de wilde begrippen en de romanesque denkbeelden, waar mede de Eeuw, in welke hy leefde, vervuld was, aantastte, deedt hy wyslyk: dewyl hy een daadlyk bestaand kwaad bestreed; doch in dit laatst gedeelte van de Achttiende Eeuwe schynt 'er, (ik meen onder lieden van Rang) even min noodzaaklykheid om tegen een overmaatigen Yver in het Godsdienstige voorzorge te gebruiken, als tegen de Doolende Ridderschap: en hy, die, in den kring van welopgevoede Lieden, uitvaart tegen te verregaande Godsdienstigheid, betoont zo weinig van de Zeden deezer dagen onderrigt te weezen, als hy, die zich thans verpligt oordeelde een anderen *Don Quixot* te schryven.

Onder de Kunstenaaryen, gevaarlyk voor onze Zedelyke Veiligheid, slaagen niet het minste zekere geliefde en schoonschynende grondregels, die het inneemend voorkomen van toegeeflyke opregtheid hebben, en altoos met de volksneiging strooken. —— Een der meest in 't oogloopende is, de algemeene wyze, om het Geweeten te bevredigen met handelingen, niet volstrekt boos, en ook niet naauwgezet goed; men zegt, en hier mede houdt men de zaak voor afgedaan: *Daar steekt geen kwaad in.* Ik tast geheel mis, indien anderzins braave Lieden, door deeze verraadlyke verontschuldiging, hunne misdryven niet meer dan door iets anders vermenigvuldigen. Weinigen zyn uit beginzelen, of voorbedagt, snood; weinigen stellen zich, in 't begin, meer voor dan zulke kleine inwilligingen, als zy zich verzekerd houden *dat 'er geen kwaad insteekt.* Maar deeze ruimte wordt allengskens en ongemerkt meer en meer uitgebreid. Dewyl de uitdrukking zelve wild is en onbepaald; dewyl de zwakste schaduw van Deugd, en de ligtste van Ondeugd, als in elkander smelten; dewyl de grensscheidingen tusschen Goed en Kwaad niet altoos zo bepaald gezet zyn, of hy, die zich op de uiterste van deeze begeeft, treedt ligt op de andere, maakt elk zyne eigene bepaaling, en een

ie-

ieder breidt de veronderstelde grenzen van het geoorlofde een weinig verder uit: tot dat de paalen, die geoorlofde en ongeoorlofde Vermaaken van elkander scheiden, allengskens verbrooken en de merktekens van onderscheiding ongemerkt weggenomen worden.

'tIs misschien een der kommerwekkendste verschynzels van de Zedeverbastering deezer dagen, dat het Onderscheid tusschen Regt en Onregt, in de beschaafde Verkeering, bykans uitgedelgd wordt. De zwaarste overtreedingen hoort men menigmaal met eene koele onverschilligheid noemen; de schandelykste ongebondenheid wordt met eene toegeeflyke verdraagzaamheid veréerd. De gebruiklyke benaaming van *Galantery*, om die Misdaad aan te duiden welke Huislyk geluk na de hartader steekt, en Huwelykstrouwe vermoordt, is een der gevaarlykste van alle hedendaagsche misbruiken der taale. Snoode Stukken moeten nimmer met zagte naamen bestempeld worden. Zulks strekt meer dan iets anders om den afschrik van Ondeugd by het opgroeiend Geslacht te verminderen. Dat onze *Driften* te menigmaal aan de zyde der dwaaling overslaan, mogen wy aanzien voor de oorzaak, schoon niet als eene verschooning van de niet wederstaane neigingen onzer gesteltenisse; maar dat wy immer onze *Rede* gebruiken om dezelve te begunstigen, dat onze *Gesprekken* dienen om ze te vergoelyken, dat ons *Oordeel* 'er ooit met onverschilligheid op nederziet, kan op geenerlei wyze gebillykt worden: naardemaal het geen grond in de natuur der zaake heeft, geen verdeediging in de verzoeking, geen verzagting in de drift.

Hoe gebrekkig, derhalven, onze Deugdsbetragting moge weezen; hoe zeer wy door verleiding vervoerd, of door Drift weggesleept worden, dat wy altoos op onze hoede zyn, om de Maatstok van Deugd te verkleinen. Zulks bederft het hart op eene onmerkbaare wyze, verbreekt het edelst beginzel onzer bedryven, verzwakt het gevoel van Zedelyke en Godsdienstige verpligting, en belet ons, overeenkomstig met de waardigheid onzer Natuure, te leeven. Het snydt alle gemeenschap met de Deugd af, en belet bykans de mogelykheid om tot dezelve weder te keeren. Byaldien wy zo hoog niet klimmen als wy voorneemen, zullen wy een verheeven top op 't oog gehad hebbende, te hooger klimmen, maar heeft de bedoelde Hoogte weinig te beduiden, dan kan de daadlyk besteegene niet veel betekenen.

Niets verkoelt meer de vuurige poogingen van Deugd in jeugdige gemoederen, dan de wreede ſmaad, die wereldlyke voorzigtigheid aan daadlyke goedheid toebrengt; en de koele ſpotterny, by het mislukken van een goeddaadig ontwerp, welks mislukken kwaadaartigheid veel eer dan doorzigt voorzien hadt. Helaas! zulke moedbeneemingen zyn geheel onnoodig. Het lugtsgeſtel der wereld, mag ik my dus uitdrukken, verdooft maar al te natuurlyk den gloed van Edelmoedigheid, en doet een uitgebreid hart inkrimpen. De yver der vuurigſten is maar al te gereed om te bekoelen, en de werkzaamheid der bezigſten maar al te gereed om van zelve te verzwakken. De teleurſtellingen, welke de Weldaadigheid ontmoet in het mislukken haarer welberaamdſte ontwerpen, als mede de doorgaande bedorvenheid der uitverkoorene voorwerpen haarer Goeddaadigheid, zouden welhaast den rykſten ſtroom van Liefde doen opdroogen, werd dezelve niet voorzien uit de altoos ſpringende bron van Godsdienst.

Ik kan hier van niet afſtappen, zonder het oog te vestigen op de ongemeene vaardigheid, waar mede zelfs braave Lieden gereed zyn, in gezelſchappen en geſprekken, de voorbeelden op te haalen van hunne ongelukkig geſlaagde poogingen om goed te doen. Nimmer hoor ik, in een vermengd gezelſchap, een geval van Liefdebetoon ophaalen, of ik beef voor den uitſlag, ſteeds vreezende, dat het einde eene teleurſtelling zal weezen, die de onervaarenen afſchrikt van in 't goede iets te waagen, en boos agterdenken verwekt in eene Eeuwe, waar in het min ſchandelyk is eenige weinige toevallige nadeelen en voorbygaande beledigingen te ontvangen, dan bedekt te gaan met het lastig en ondoordringbaar masker van wantrouwen. De milddaadige moet inzonderheid op zyn hoede weezen, om den Gierigaart geen ſchynbaare voorwendzels te bezorgen, tot beſpaaring van zyn geld: dewyl alle de voorbeelden van de kwellingen der Menschlievenden, de wapens van den Gierigaart vermeerderen, die hy te voorſchyn brengt en gebruikt by elken nieuwen aanval op zyn hart en op zyn beurs.

Maar ik ben genegen om te hoopen, dat de Liefdeloosheid, welke wy zo menigwerf ontmoeten by lieden van jaaren, niet altoos het uitwerkzel is van een natuurlyk verhard harte. Miſanthropery is niet zelden niets anders dan kwaalyk geplaatſte Gevoeligheid. Langduurige Wereld-

reldkennis; en eene droeve overtuiging, hoe weinig goeds hy in ſtaat geweest is te doen, verhard menig anders meêlydenden. De melk van Menschlievende Tederhartigheid verzuurt door de herhaalde daaden van Ondankbaarheid. Dit brengt doorgaans eene onverſchilligheid omtrent het welweezen van anderen te wege, en eene hooploosheid, om iets aan menschlyke Deugd en Geluk toe te voegen. Deeze jammerlyke kwaal verſpreidt haare beſmetting ligt, zeer nadeelig voor de gezondheid van nog jeugdige Deugd. Tegen dezelve, geboorен uit eene zich te veel beloovende geſteltenisſe, en aangegroeid door herhaalde te leurſtellingen, is maar één hulp-, of liever behoedmiddel; het waare beginzel naamlyk van Godvrugt. Hy, die ééns verheugd is, dat hy zyne Medemenſchen moet byſtaan, dewyl dit de Wil van GOD is, en een der voorwaarden om in deeze gunst te deelen, zal zich welhaast verheffen boven alle ongemaklykheid, wanneer het gevolg aan zyne verwagting niet beantwoordt; hy zal ras alleen bezorgd weezen, hoe hy zyn pligt moet volbrengen, den uitſlag nederig overlaatende aan hooger beſchikking. Te leurſtellingen zullen dan alleen dienen om zyne beweegredenen te veredelen, en zyne deugd te zuiveren. Zyne Liefdaadigheid zal dan eene offerande weezen, het altaar, op welke dezelve opgeofferd wordt, waardiger; zyne genegenheden zullen verhevener, en zyne Godsdienst-betragtingen ingeſpannener zyn.

De Menſchen, in 't algemeen, zyn niet bedagt op de verkeerdheid, in 't oordeelen van de regtmaatigheid eener daad, volgens den gelukkigen uitſlag, of over de waardye eener Inſtellinge, naar 't misbruik, daar van gemaakt. Wy moeten nimmer onze vlytbetooningen naar derzelver ſlaagen, maar volgens onzen pligt, afmeeten. Indien men elke loflyke onderneeming moest laaten vaaren, dewyl ze in eenige gevallen mislukte, en in andere misbruikt werd, 'er zou geen Armenhuis, geen School, uit liefdegaven geſtigt, geen Hospitaal, in 't geheele Land, overblyven. En indien men moest aflaaten van alle goede daaden: vermids ze altoos door geen gezegenden uitſlag bekroond worden, zou die valſche redenkaveling, doorgezet, kunnen dienen, om te bewyzen, dat men de Kerken moest ſluiten, en de Bybels verbranden.

Doch, indien 'er aan den eenen kant eene trotſche en zich alles aanmaatigende Wysheid plaats heeft, die alle edelmoedige ontwerpen van den werkzaamen en liefdaa-

digen belacht, als willende zy een *Utopia* van MORUS, en een harsſenſchimmige Wereld vol geluk, invoeren, daar is, aan den anderen kant, eene ſoort van algemeene goedwilligheid, welke zich den naam van *Gevoel* toeëigent, en met verſmaading den invloed van een hooger Beginzel verwerpt. Verre is het van my, dat ik dit beginzel en by uitſtek teder Gevoel zou willen uitroeijen, 't welk de weldaadige Maaker onzer Natuure ons ſchonk, als een prikkel, om de ongelegenheden van anderen te verligten, tot het afweeren van eene ongemaklykheid, welke wy anderszins in ons zelven gewaar worden. Ik wil alleen aanmerken, dat, vonden wy ons niet verſterkt door hooger beginzels, dit Gevoel enkel een toevallig en onwis werktuig is om goed te doen, en ophoudt met werken, buiten de onmiddelyke tegenwoordigheid, en het gehoor der ſchreiende elende. Deeze ſoort van Gevoel vergeet dat 'er eenig onheil beſtaat, wanneer het niet daadlyk zich aan de zinnen opdoet, en ſchoon het kragtig genoeg kan werken, om den Mensch, getroffen door zulk een voorwerp, 't welk zyne voorbygaande Gevoeligheid wekt, de geheele beurs te doen uitſtorten, maakt het zelden eene bepaalde ſchikking, om elenden te gemoet te komen; elenden, die niet min weezenlyk zyn, hoewel zy zich niet aan onze zinnen vertoonen, en de tederheid van onmiddelyk Gevoel gaande doen worden. 't Is een werktuiglyke Milddaadigheid, die dryfveeren en raderen noodig heeft om aan den gang te komen, terwyl de Christlyke Liefde niet wagt tot dezelve door dusdanige indrukken bewoogen worde.

Eene andere oorzaak, welke niet weinig medewerkt, om anders welmeenenden voor de Deugdbetragting als beſchroomd te maaken, is de vrees dat hun Character van Godvrugtig te weezen iets zou afneemen van hunne Agting, als lieden van Verſtand. Een ieder, die tot de Groote Wereld behoort, maatigt zich natuurlyk eene meerderheid van Verſtand aan boven elk Godsdienſtigen. Hy, derhalven, die gewoon is een hoogen prys te zetten op zyne Verſtandsvermogens, moet zeer groote vorderingen in de Godsvrugt gedaan hebben, eer hy eene grootmoedige onverſchilligheid verkrygt, ten opzigte van deeze aangemaatigde meerderheid, eer hy zich voldaan kan houden met het ſchaarſche deel van Vernuft of Geleerdheid, hem door de Wysheid deezer wereld toegekend. Doch deeze aantasting zyns Hoogmoeds is de beste toetsſteen

ſteen van zyne Opregtheid. Indien zyne vorderingen in den Godsdienst niet zeer groot zyn, zal hy door eene laage Veinſery zich bevlytigen, om min goed te ſchynen dan hy daadlyk is, ten einde de ontdekking van zyne geneigdheid tot het ernſtige hem de ſmaad niet op den halze laade, dat hy een Man van gemeen Verſtand en laage Begrippen is. Welk een gevaar loopt hy, om, terwyl hy, in deezer voege, ernſtig bedagt is, om zyne eiſchen op het Character van een Verſtandig Man ſtaande te houden, en zyne eiſchen op dat van een Godsdienſtig Man langs hoe zwakker te worden! 't Geen men lang verdrukt, gaat eindelyk geheel onder. —— Om deeze reden is het hoogst te bejammeren, dat Godsdienſtige Geſprekken, dermaate, uit beſchaafde Gezelſchappen verbannen worden. Ware het hier mede anders geſteld, jeugdige en pas ontluikende Deugd zou, in ſtede van beſchroomd te weezen, om zich te vertoonen, gekweekt, gekoesterd, en aangemoedigd worden. Want, naardemaal wy Weezens zyn, die zo wel Driften als Verſtand omdraagen, is de Godsdienſtigheid, van het gros des Menschdoms, niet zo zuiver, geestlyk, of dezelve heeft uitwendige hulp en ſteunzel noodig. Het vuur wordt ſchielyk uitgebluscht, als men geen brand aan den gang houdende ſtoffen bydraage.

Niets ontdekt, misſchien, klaarder den zwakken indruk, welken de Godsdienst weezenlyk op ons hart gemaakt heeft, dan deeze ongeneigdheid, van zelfs andere braave Lieden, tot eene ernſtig onderhoud. —— Men verſtaa my hier niet verkeerd; ik bedoel niet het twistziek harrewarren over Godsdienſtige Waarheden, ik bedoel geenzins die bittere gal, welke de ſtrydvoerende Godgeleerdheid verſpreidt; ik wil niet, dat men ſtyf en ſterk op zyne eens aangenomene Gevoelens aandringe; dit een en ander loopt aan tegen goede zeden en waare beſchaafdheid. Doch het ware te wenſchen, dat men voor geen Onvoegelykheid, of het blyk van gebrek aan Opvoeding, hielde, wanneer de Tong nu en dan uit den overvloed des Harten over Godsdienſtige Onderwerpen ſprak; dat, wanneer dusdanige onderwerpen by toeval ter baane gebragt zynde, eene moedloosmaakende koelheid niet terſtond de plaats innam van dat vuur, 't welk aan de geſprekken over de gemeenſte zaaken leeven byzet. Het zou eene heuchlyke zaak zyn, wanneer men dusdanige Onderwerpen niet dor rekende, enkel om dat ze goed

zyn: dat zy hun aandeel kreegen in vry onderhoud, en dat lieden van Verstand en Geleerdheid zich niet schaamden te voorschyn te treeden in gelegenheden, waarin zy met zo veel voordeels zich kunnen doen gelden. Indien het Hart 'er daadlyk deel in nam, zou het dan kunnen missen, dat nu en dan de Mond zulks te kennen gave? Kunstenaars, Kooplieden, Geleerden, houden de onderwerpen, tot hunne zaak behoorende, leevendig in hunne onderlinge gesprekken. De verstanden slypen elkander, men brengt nieuwe dingen voor den dag, de nayver blaakt op, de Kunst-, de Handel-, de Geleerdheidsmin ontbrandt, men brengt misslagen te regt, en tragt elkander voorby te streeven. Of is de Godsdienst alleen zo gemaklyk te verkrygen, zo natuurlyk eigen aan ons dikwyls ten kwaade neigend Hart, of zo zeker van uit zichzelve vorderingen te maaken, dat dezelve geene dier hulpmiddelen behoeve, die overal elders onvermydelyk noodig gekeurd worden? —— Reizigers, die eenig byzonder *land* *zullen* gaan zien, doen 'er vooraf een ernstig en nauwkeurig onderzoek op, zy oordeelen niets onverschilligs, 't geen aan hun toekomend gemak of genoegen iets kan toebrengen. Elke aanduiding, welke hun eenig onderrigt geeft, elke waarschuwing tegen eenig gevaar, neemen zy in dank aan; en geschiedt dit alles, om dat zy in *waaren ernst* zich tot de Reis toerusten, en ten *vollen gelooven*, niet alleen dat 'er zodanig een Land is; maar dat zy een persoonlyk belang hebben in het goede of kwaade, 't welk zy daar kunnen aantreffen.

Een ander gevaar voor anders Weldenkende en Welmeenende Lieden, schynt te ontstaan uit een verkeerd opgevat denkbeeld, dat men zich alleen tegen groote en daadlyke Zonden te wagten hebbe. Terwyl Zonden van Naalaatigheid misschien het meerendeel van de lyst hunner Schulden aanvullen. Deeze, over 't algemeen, vergoeden in aantal wat zy in gewigt te kort schieten, en zyn te gevaarlyker, om dat ze zich min zigtbaar vertoonen. Men herhaalt ze met minder wederzin: dewyl de herdenking der voorgaande, als 't ware, geene tastlyke gedaante heeft aangenomen, gelyk die van groote en daadlyke Misdryven, welke by de herinnering ons verschrikken, door den indruk van byzondere bykomende omstandigheden. Terwyl de heugenis van gepleegd kwaad een gevoelig Geweeten knaagt, door geduurige wedervoorstelling van het bedreevene, wordt verwaarloosde Pligt,

geen

geen plaatslyk of perfoonlyk beftaan hebbende, niet verlevendigd wordende door ftandhoudende daaden, en zonder onderfcheide beelden, 't welk voor den geest fpeelt, in vergetelnis weggerukt, zonder het Geweeten diep te wonden, of de Verbeelding te plaagen. Deeze Verzuimenisfen behoorden misfchien onder de *Verborgene Zonden*, van welke de Koninglyke Boeteling met zo veel ernsts badt, gereinigd te mogen worden. En verdient het onze opmerking, dat deeze de overtreedingen zyn, over welken het Euangelie van CHRISTUS de fchrikwekkendfte bedreigingen uitfpreekt. 't Is niet min tegen nagelaaten goed, dan tegen daadlyk gepleegd kwaad, dat de Gelykenisfen van onzen Zaligmaaker zyn ingerigt. Over den Boom, die *geen* vrugt voortbragt, tegen de Lamp, die *geen* Olie hadt, tegen den onnutten Dienstknegt, die van zyn Talent *geen* gebruik maakte, wordt zo wel het vonnis der veroordeeling geveld, als over den *kwaaden* Boom, de *flegte* Olie, de *misbruikte* Talenten. Op dat zelfde Hemelfche Gezag afgaande, moeten wy gelooven, dat verwaarloosde Pligten, en verzuimde Gelegenheden, geen gering gedeelte uitmaaken van den grond onzer veroordeelinge. Een zeer ontzettend gedeelte van de beflisfing op den grooten rekenfchappe, fchynt enkel te flaan op die Naalaatigheden. Gy hebt my *niet* te eeten gegeeven; gy hebt my *niet* te drinken gegeeven; gy hebt my *niet* geherbergd; gy hebt my *niet* bezogt. Op de Straf van ftellige Misdryven, meer in 't oog loopende, en terftond blykbaar, oordeelde de Godlyke Leermeester het min noodig ftil te ftaan.

Eindelyk is 'er nog eene reden, die het omhelzen en betragten van den Godsdienst, zelfs by daar toe geene ongefchikte Lieden, verhindert, is dat droevig en treurig gewaad, waarmede men denzelven veronderfteld bekleed te zyn; dat leeven vol ftrengheid en onthouding, 't welk men wil dat de Godsdienst van den Betragter afvordert. 't Zou nog eenigzins te verfchoonen zyn, indien deeze misvormde afbeeldingen alleen kwamen van de verklaarde vyanden des Godsdiensts; maar, ongelukkig treft men dit misbegrip maar te dikwyls aan by onverftandige Vrienden. Dan, zulk eene afbeelding gelykt even min als dezelve mishaagelyk is: want ik durf op my neemen te beweeren, dat de Godsdienst, in haare waare fchoonheid en heiligheid, minder opofferingen vordert, niet alleen van redelyke, maar ook van zinnelyke, Vermaaken, dan de

de onbepaalde Heerschappy van eenige Ondeugd. De Gehoorzaamheid aan de voorschriften van den Godsdienst is niet alleen volkome veiligheid, maar volmaakte Vryheid. Zy is zo dwinglandsch niet als Drift, zo veelvorderend niet als de Wereld, zo eigendunklyk niet als de Mode. Laaten wy ze met elkander vergelyken, niet in zo verre het onze Deugd, maar ons Vermaak, raakt. Verbiedt de Godsdienst het aangenaam genot van de geluksgoederen deezer Wereld zo streng als de Gierigheid? Vordert dezelve zulke Offeranden als de Eerzugt; of zulk een afstand van rust als de Hoogmoed? Neemt de Godsvrugt den Slaap weg gelyk de Ongebondenheid? Verwoest zy de Gezondheid gelyk de Onmaatigheid? Berooft zy ons van middelen gelyk het Spel? Verbittert zy het leeven gelyk Tweedragt; of verkort zy het gelyk Tweegevegten? Vordert zy meer behoedzaamheids dan Agterdogt? Heeft zy de helft der teleurstellingen, die den Hoogmoed vergezellen? De Ondeugd heeft haare Martelaars, en de strengste zelfplaager onder de *Asketen*, (die den waaren aart des *Christendoms* zo min bevatten als de vyanden dier Leere,) plaagde zich nooit met eene zo wreede en noodlooze gestrengheid als die, waar mede de Nyd haare bejammerenswaardige Dienaars geesselt.

De Eer der Wereld vordert, dat wy ons bekommeren over het betaald zetten van aangedaane ongelyken, de Godsdienst behoedt ons voor die ongemaklykheid, door ons het vergeeven van dezelve te gebieden: door zulks ons op te leggen, is dezelve niet min bedagt op ons Geluk dan op onze Deugd: want de Last, van bestendig iemand te haaten, moet ten minsten gelyk weezen aan de Zonde van dat bedryf. —— Indien men dit alles, naar eisch, tegen elkander opweegt, dan zal de schaal, het stuk enkel uit het oogpunt van Vermaak beschouwd zynde, ten voordeele van den Godsdienst overslaan.

WAAR-

WAARNEEMING WEGENS DE HEILZAAME UITWERKING VAN HET MAGISTERIUM BISMUTHI, IN STUIPTREKKINGEN. *Door* * * * *M. D.*

Na dat de Heer LOUIS ODIER, Geneesheer te *Gent*, ons zyne Waarneemingen had medegedeeld, nopens het Krampſtillend vermogen van het *Magisterium Bismuthi* (*), en dat de Heer BAUME, Geneesheer te *Nimes*, van dit Geneesmiddel de heilzaamſte uitwerking gezien had, in aanhoudende Maagpynen (†), viel ik op het denkbeeld, dit middel eens te beproeven in Stuipachtige aandoeningen der Zenuwen: te meer, daar de ondervinding geleerd heeft, hoe veel vermogend de *Flores Zinci*, toch ook niets anders dan een half Metaal-Kalk zynde, in ſoortgelyke ongemakken, zyn. —— Het duurde ook niet lange, of 'er bood zig daartoe eene zeer bekwaame gelegenheid aan. Een Meisje, van circa 8 jaaren, verviel, na een hevigen ſchrik, in Stuiptrekkingen. —— Reeds, vóór dat ik geroepen werd, had men haar, volgens gewoonte, adergelaaten, en het toeval ſcheen ook merkelyk bedaard; ik liet derhalven, om dat de Onderbuik eenigzints opgezet was, een Lavement zetten, en raadde het Kind ſtille te laaten leggen; doch, na verloop van twee uuren, kwamen de Stuiptrekkingen weder, met ſterke braakingen van onverteerde ſpyzen: dit laatſte gaf my aanleiding om een braakmiddel, uit de *Ipecacuanha*, toe te dienen, en vervolgens een Opiat. — Den nacht ſliep het Kind zeer ongerust, doch zonder toevallen; dan den volgenden morgen kwam het toeval weder, en nu ſchreef ik de volgende Poeyers voor: ℞. *Magisterii Bismuthi gr.* VI. *Magnesiæ Anglicanæ drachmas duas, fiant pulveres* N. IX. hiervan liet ik alle uur een Poeyer inneemen; nog tweemaalen kwamen dien dag de Stuiptrekkingen weder, hoewel minder hevig. Den volgenden dag liet ik dezelfde Poeyer voortgebruiken, en daar mede eenige dagen aanhouden, zonder dat zig de Stuipen wederom openbaarden. Deeze Poeyers hadden geene zichtbaare uitwerking, als alleen eene geringe mislykheid, en min of meer knyping in de Maag, iets, 't welk men ook niet zelden, na het gebruik van de *Flores Zinci*, ziet gebeuren.

(*) Zie boven, bl. 429.
(†) *Journal de Med.* 1788. p. 69.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE ANHINGA.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

In de Natuurlyke Historie der Vogelen hebben wy gezien, dat de *Struisvogel* en de *Casuaris*, door de kortheid der Vleugelen, door de zwaarte des Lichaams, en dikte der beenderen van de Pooten, als 't ware een overgang maakten tusschen de Dieren der Lugt en der Aarde; even zo is de *Pinguin* een halve Vischvogel, die zich in 't water dompelt, en met de Bewoonderen der Zee vermengt. De *Brasiliaansche* Vogel, aldaar *Taupinambou*, en by die van *Guyana*, waar dezelve ook voorkomt, *Carara* geheeten, en by de Vogelbeschryvers meest onder den naam van de *Anhinga* bekend, waar van wy thans eenig berigt zullen geeven, levert het denkbeeld op van een Kruipend Dier, op het Lichaam van een Vogel geplaatst, en dus van een zeer vreemden overgang der Natuure, die, onder allerlei gedaanten, het leeven, en 't vermogen van zich te vermenigvuldigen, geschonken heeft.

De lange en zeer dunne Hals van de *Anhinga*, haar kleine rolronde Kop, van dezelfde dikte met den Hals, uitloopende in een langen scherpen Bek, gelyken in gedaante en zelfs in beweeging naar een Slang, 't zy door de wyze, waar op die Vogel schielyk zyn Hals uitsteekt, boven uit de boomen nederschietende; 't zy door de wyze op welke hy den Hals omkromt, en in 't water steekt, om de Visschen te treffen.

Deeze zonderlinge overeenkomsten hebben de zodanigen, die de *Anhinga* in derzelver eigen Land zagen, even zeer getroffen (*), en zy treffen ons, zelfs in 't beschouwen van de gedroogde Overblyfzels, in onze Kabinetten bewaard. —— De Pluimadie, om den Hals en den Kop, beneemt niets van de dunheid, bestaande uit een digt Dons, 't geen zich geschooren als fluweel vertoont; de Oogen schitterend zwart, met een goudkleurigen Iris, staan in een kaale huid; de Bek heeft aan de gebaarde punt kleine achterwaards staande tandjes; het Lyf is niet lan-

(*) MARCGRAVE spreekt in zyne *Hist. Brasil.* p. 218, hier van op denzelfden trant als BARRERE, in zyn *Franc. Equinoxiale*, p. 135.

langer dan zeven duimen, en de Hals alleen veertien.

De verbaazende langte van den Hals is de eenige onevenredigheid niet, welke ons in 't oog loopt op 't beschouwen van de *Anhinga*; haar groote en breede Staart, bestaande uit twaalf pennen, wykt niet min af van den korten en afgeknotten Staart der meeste Zwemvogelen: de *Anhinga* zwemt desniettegenstaande zeer wel, en zo diep onder water, dat zy alleen den Kop 'er buiten houdt, dien daar geheel onder haalende, op 't minste vermoeden van gevaar: want zy is zeer wild, en laat zich nooit op 't land verrassen. Altoos onthoudt zy zich op 't water, of roest op de hoogste boomen, aan de rivieren, en ondergeloopen velden; zy vervaardigen de nesten op 't geboomte, en brengen 'er den nagt over. Nogthans behoort de *Anhinga* tot de Vogelen, met volkomen gevliesde Pooten, hebbende de vier Vingeren door een zelfde Vlies van één stuk aan elkander verbonden, en de Nagel van den middelvinger van binnen als een zaag getand. Deeze overeenkomsten, in maakzel en natuurlyke geaartheden, schynen de *Anhinga* naby aan de *Kormorans* en de *Gekken* te brengen; maar de kleine rolronde Kop, de spitze Bek, zonder haak aan 't einde, onderscheiden ze van die twee Vogelsoorten. Voor het overige heeft men opgemerkt, dat de Huid van de *Anhinga* zeer dik is; het vleesch is meestentyds zeer vet, maar van een onaangenaamen olieagtigen smaak.

MARCGRAVE schryft, dat de *Anhinga* kromme en zeer scherpe Nagelen heeft, en zich van dezelve bedient om den Visch te vatten; dat de Vleugels groot zyn, en, toegeslaagen, tot het midden van den langen Staart reiken; doch schynt hy aan deezen Vogel te veel grootte toe te schryven, als hy dien gelyk stelt met een Endvogel; de *Anhinga*, ons bekend, moge, van de punt des Beks tot het einde van den Staart gemeeten, dertig duimen, of iets meer, gehaald hebben; maar die groote Staart en lange Hals besloegen het grootste gedeelte van die afmeeting, en het Lyf scheen niet veel grooter dan dat van het Eendje, by de Franschen *Morillon*, en by ons 't *Bruinetje*, geheeten.

De *Anhinga* is, gelyk wy vermeld hebben, natuurlyk eigen aan *Zuid-America*, en, niettegenstaande de mogelykheid eener reize voor een zwemmenden Vogel, daarenboven met lange Vleugelen voorzien, niettegenstaande het voorbeeld der *Kormorans* en der *Gekken*, die alle Zee-

en

en doorkruisſen, zouden wy de *Anhinga*, binnen de wet der Lugtſtreeke bepaald, en op eene enkele Benaaming af, niet geloofd hebben, dat dezelve te *Senegal* voorkwam; dan, een berigt van den Heer ADANSON, gepaard met de toezending van een deezer Vogelen, verzekerde ons met de daad, dat 'er eene ſoort van *Anhinga* op die kust van *Africa* beſtaat, de Inboorelingen noemen dezelve *Kandar*. De *Anhinga* van *Senegal* verſchilt van die van *Cayenne*, hier in, dat dezelve aan den Hals en het bovenſte der Vleugelen roode ſtreepen hebben, op een bruinen grond; 't overige der Pluimadie is zwart. In alle andere opzigten is 'er eene volkomene gelykheid tusſchen deeze *Africaanſche* en *Americaanſche Anhinga*.

KEURIGE BEDENKINGEN OVER HET INSTINCT IN DE DIERLYKE WERELD. *Door den Heer* WILLIAM SMELLIE.

(Ontleend uit *the Philoſophical Transactions of the Royal Society of Edinburg.*)

Eene menigte van beſpiegelende Stelzels heeft men uitgedagt, met oogmerk, om de bedryven, welke de Dieren door Inſtinct verrigten, te verklaaren; doch geen deezer heeft de algemeene goedkeuring der Wysgeeren weggedraagen. Dit mangel aan eenen gelukkigen uitſlag kan aan verſcheide oorzaaken worden toegeſchreeven; aan gebrek van opmerking, op de algemeene Huishouding en Zeden der Dieren, – aan kwalyk begreepene denkbeelden, wegens de Waardigheid der Menschlyke Natuure, — en, bovenal, aan de eenpaarige pooging der Wysgeeren, om onderſcheid te maaken tusſchen beweegredenen, uit het Inſtinct of de Rede, ontleend. De Heer SMELLIE poogt aan te toonen, dat 'er zulk een onderſcheid niet beſtaat, dat het redeneerend vermogen zelve natuurlyk uit het Inſtinct hervoort komt.

Hy merkt op, dat de eigenaartige wyze, om onderwerpen van deezen aart na te gaan, beſtaat in de gedaane ontdekkingen te verzamelen, te ſchikken, en te overweegen, of deeze ons tot eenig algemeen beſluit opleiden. —— Ingevolge hier van verſchaft hy voorbeelden, eerst van zuivere Inſtincten; ten tweeden, van zodanige In-

Instincten, als zich naar byzondere omstandigheden en toestanden kunnen schikken; ten derden, van de zulken, die verbeterd worden door ondervinding, of opmerking; en, eindelyk, trekt hy daar uit eenige gevolgen.

Door zuivere Instincten verstaat men de zodanige, die onafhangelyk van allen Onderwys of Ondervinding, terstond zekere daaden veroorzaaken, als zich byzondere voorwerpen aan de Dieren voordoen, of wanneer zy onder den invloed staan van eenig byzonder gevoel. Van dien aart is in den Mensch het Instinct om te zuigen, 't geen een Kind onmiddelyk na de geboorte aan den dag legt, de natuurlyke Ontlastingen, het intrekken der Spieren op het voelen van pynlyke prikkelingen. De trek tot Licht vertoonen de Kinderen menigmaal op den derden dag naa de geboorte. De Aandoening en Vrees ontdekt men in Kinderen van twee maanden.

By de mindere Dieren ontmoet men ontelbaare blyken van zuivere Instincten. Rupsen, in allerlei rigtingen van een boom geschud, vervoegen zich onmiddelyk na den stam, en klimmen opwaards. Jonge Vogels openen den bek, zo wel op 't hooren van eenig gezang, als op het hooren van 's Moeders stem. Elke soort van Instincten legt de eyeren ter plaatze, meest geschikt om ze te doen uitkomen, en voedzel te verschaffen aan het toekomend geslacht. Eenige soorten van Dieren hebben geene voorzorge altoos omtrent aanstaande behoeften; anderen, als de By en de Bever, hebben een Instinct, 't welk een blyk van voorzorge oplevert. Zy bouwen voorraadplaatzen, en vullen ze met het noodige. De Byen spreiden verscheide opmerkenswaardige Instincten ten toon. Zy passen het Wyfje, of de Koningin, op. Van deeze beroofd, staaken zy den arbeid, tot zy een nieuwe bekómen hebben. Zy vervaardigen Celletjes van drie onderscheide afmeetingen, voor de drie soorten van het Gezin: en de Koningin, de eitjes leggende, plaatst elke soort in de daartoe geschikte Celletjes. Zy verdelgen alle de Wyfjes, op één na, ten einde de Byekorf niet te sterk bevolkt worde. De onderscheide Instincten van de gemeene Honigbyen, van de Hout doorboorende Bye, en van die soort, welke langwerpig ronde nesten met roozenbladen vervaardigt, zyn zeer opmerkenswaardig.

Even zonderling zyn de Instincten der Wespen, der Ichneumon-Vliegen, die, schoon zy zelve niet van wormen

men leeven, tot voedzel voor hunne Jongen, een voorraad van deeze diertjes verzamelen.

Vogels bouwen hunne nesten van dezelfde stoffen, van dezelfde gedaante, in denzelfden stand, schoon ze zeer wyd verschillende Lugtstreeken bewoonen. Zy keeren hunne eitjes om, en verplaatzen dezelve, om ze eenpaarig te verwarmen. Ganzen en Endvogels bedekken hunne Eyeren, tot dat zy in 't nest wederkeeren. De Zwaluw leert de Jongen de uitwerpzels buiten het nest te werpen, en helpt ze in die werkzaamheid. De Spinnekoppen, en veele Insecten, tot de Kevers behoorende, houden zich, als ze verschrikt worden, dood. —— Zulks is niet, gelyk men verondersteld heeft, eene stuiptrekking, of verdooving, maar een kunstje: want wanneer het voorwerp der verschrikkinge weg is, herstellen zy zich terstond.

Van Instincten, die zich naar byzondere omstandigheden en gelegenheden kunnen voegen, zou men eene menigte voorbeelden onder de Menschen kunnen bybrengen; dan deeze, voor verbetering vatbaar zynde, vallen eigenaartiger onder de derde soort.

Zodanige Dieren zyn de volmaaktste, wier kring van kennis zich tot het grootste getal van voorwerpen uitstrekt. Worden zy in hunne werkzaamheden verhinderd, zy weeten op welk eene wyze zy den arbeid moeten aanvangen, en door onderscheidene middelen hunne oogmerken te bereiken. Eenige Dieren hebben geen ander vermogen dan alleen om hunne lichaamen uit te rekken, of in te krimpen. Maar de Valk, de Hond, de Vos, vervolgen hun prooy met verstand en overleg.

In *Senegal* zit de Struisvogel, alleen 's nagts, op de eijeren, dezelve over dag aan de hette der Zonne overlaatende. Aan de *Kaap de Goede Hoop*, waar de hette zo groot niet is, broedt de Struisvogel dag en nagt. Tamme Konynen hebben geen trek om holen te graaven. Byen vergrooten de diepten der Celletjes, en vermeerderen derzelver aantal, als de nood het eischt. Een Wesp, een doode uit het nest draagende, neemt, als hy den last te zwaar vindt, den kop 'er af, en voert den doode in twee keeren weg. In Landen, waar de Aapen veelvuldig zyn, hangen de Vogels, welke in andere Landen hunne nesten in de takken en mikken der boomen maaken, dezelve aan 't einde van dunne takjes. De Watermotten, die zich met dekzels van stroo, gruis, of schel-

pen,

pen, bedekken, weeten hunne dekzels in evenwigt met het water te brengen; al te zwaar zynde, doen zy 'er wat hout of ſtroo by, te ligt, vermeerderen zy het ſteengruis. Een Kat, in een kamer opgeſlooten, weet men, dat de kruk met de pooten opende.

De derde ſoort van Inſtincten bevatten die alle, welke verbeterd kunnen worden door ondervinding en opmerking.

De meerderheid van den Mensch, boven andere Dieren, ſchynt voornaamlyk af te hangen van het groot aantal Inſtincten, met welke hy begaafd is. Trekken van elke Inſtinct, den Mensch eigen, ontdekt men by de andere Dieren; doch geen byzondere ſoort bezit ze in 't geheel. Integendeel zyn de meeste Dieren tot een klein getal bepaald. Dit ſchynt de rede, waarom de Inſtincten in de Dieren ſterker zyn, als mede beſtendiger in derzelver werking dan by den Mensch, waar uit eene grootere eenpaarigheid van bedryven ontſtaat.

De meeste Inſtincten by de Menſchen worden door ondervinding en waarneeming verbeterd, en zyn vatbaar voor duizend wyzingen. Het eene Inſtinct werkt tegen of wyzigt het ander, en bluscht dikwyls het oorſpronglyk beweegmiddel tot eenig bedryf uit. Menigmaal wordt het Inſtinct van Vrees opgewoogen door Eerzugt en Geraaktheid; het Inſtinct van Toorn, door Vrees, door Schaamte, door Veragting, door Medelyden. Veelvuldig zyn de voorbeelden van gewyzigde, zamengeſtelde, en uitgebreide Inſtincten. Godsdienſtigheid is eene uitbreiding van het Inſtinct van Liefde, tot den eerſten Oorſprong en Maaker des Heelals. Bygeloof is het Inſtinct van Vrees, uitgebreid tot ingebeelde voorwerpen van Schrik. Hoop is het Inſtinct van Liefde, uitgebreid tot een toekomende goed. Gierigheid is het Inſtinct van Liefde, uitgeſtrekt tot een wanvoegelyk voorwerp. Vrees is desgelyks een inmengzel in die verknogtheid. Nyd is zamengeſteld uit Liefde, Gierigheid, Eerzugt en Vrees. Medegevoeligheid is het Inſtinct van Vrees, overgebragt tot een ander Perſoon, en weder toegepast op onszelven. In deezer voege kunnen alle de gewyzigde, zamengeſtelde, of uitgebreide Driften, van 't menschlyk Hart, te rug gebragt worden tot derzelver oorſpronglyke Inſtincten.

De Inſtincten der Dieren worden desgelyks verbeterd door waarneeming en ondervinding. Van zulk eene ver-

betering leveren de Hond, de Olyphant, het Paard, en de Kameel, zeer sterk spreekende blyken op.

Uit deeze en andere voorbeelden, gegeeven van de onderscheide soorten van Instincten, beweert de Heer SMELLIE, dat het Instinct eene oorspronglyke Zielshoedanigheid is, welke in den Mensch, zo wel als in andere Dieren, door ondervinding, kan verbeterd, gewyzigd en uitgebreid worden.

Gewaarwording sluit in, een gewaarwordend Beginzel of Ziel. Wat, derhalven, gevoelt, is bezield. Ingevolge hier van is de laagste soort van Dieren met eene *Ziel* begaafd. Maar de Zielen der Dieren hebben zeer verschillende vermogens, en deeze vermogens worden door byzondere werkzaamheden aangeduid. Het maakzel hunner Lichaamen is éénpaarig geschikt naar de vermogens hunner Zielen; en geen volkomen Dier onderneemt daaden, tot welker volvoering de Natuur 't zelve niet bekwaam gemaakt heeft. De Instincten der Dieren vertoonen zich, nogthans, dikmaals vóór de volkomenheid der werktuigen, welke de Natuur wilde dat zy zouden gebruiken.

Deeze beschouwing van het Instinct is eenvoudig; dezelve neemt alle tegenwerping tegen het bestaan der Zielen in de Dieren weg; en ontwikkelt alle derzelver daaden, door ze te brengen tot beweegredenen, volkomen gelyk aan die, waar door de Mensch tot werken wordt aangespoord. 'Er is, misschien, een grooter verschil tusschen de Zielsvermogens van zommige Dieren, dan tusschen die van den Mensch en de schranderste Dieren. Men mag de Instincten aanmerken als zo veele inwendige Zintuigen, die eenige Dieren in grooter, andere in kleinder, menigte bezitten. Deeze Zintuigen zyn, in onderscheide soorten, desgelyks meer of min vatbaar voor leiding; en de Dieren, dezelve bezittende, zyn, bygevolge, meer of min geschikt om kundigheden te verkrygen, of dezelve te verbeteren.

Het gevoelen, dat de Dieren loutere werktuigen zyn, is te ongerymd om wederlegging te verdienen, schoon niet begaafd met Zielsvermogens, gelyk aan die der Menschen, bezitten zy, in zekere maate, elke bekwaamheid van den Mensch. Gewaarwording, Geheugen, Verbeeldingskragt, het beginzel van Naavolging, Nieuwsgierigheid, List, Onderwerping aan Meerderen, Dankbaarheid, ontdekt men alles by de Dieren. —— Elke soort van Dieren heeft ook eene Taal, in klanken of gebaarden be-

bestaande, genoegzaam om elkander hunne behoeften te verstaan te geeven; eenige Dieren verstaan gedeeltlyk de Taal der Menschen. De Taal der Kinderen verschilt weinig van die der Beesten. Zonder eenig deel van redelyk vermogen, zouden de Dieren geen gepast gebruik kunnen maaken van hunne Zintuigen. Veele Dieren zyn zelfs in staat om de beweegredenen, met eene vry groote maate van rede, te overweegen. Jonge Dieren onderzoeken alle voorwerpen, welke hun voorkomen, en gebruiken in die naspeuring alle hunne Zintuigen. De eerste tydperken huns leevens besteeden zy in die oefening. Wanneer zy rondsom loopen, en allerlei vrolyke sprongen doen, speelt de Natuur met hun te hunner onderwerpinge. In deezer voege verbeteren zy allengskens hunne bekwaamheden, en verkrygen eene nauwkeurige kennis van de voorwerpen, welke hun omringen. Menschen, die, uit hoofde van byzondere omstandigheden, zich verstooken vinden van zich met makkers te vergezellen, en onledig te houden, door de onderscheide Vermaaken en uitspanningen der Jeugd, zyn altoos styf in hunne beweegingen, kunnen hunne leden met geen gemak of vaardigheid gebruiken, en blyven menigwerf hun leeven lang onkundig van de gemeenzaamste voorwerpen.

VERHANDELING OVER DE SEXEN DER PLANTEN, DOOR DEN RIDDER CAREL LINNÆUS, MET AANTEKENINGEN VAN DE HEEREN SMITH EN BROUSSONET, NEVENS EEN BRIEF DES LAATSTGEMELDEN, AAN DE SCHRYVERS VAN HET JOURNAL PHYSIQUE.

Aan de Schryvers van het Journal Physique.

MYNE HEEREN,

„ De wyze, op welke de Bevrugting der Planten toe„ gaat, door middel van derzelver deelen, de on„ derscheide Sexen uitmaakende, is eene dier zo schoone „ werkingen der Natuure, dat men zich billyk verwon„ dere, hoe dezelve zo lang slegts zeer onvolkomen be„ end geweest is, en dat wy die nog zeer gebrekkig „ ouden kennen zonder den arbeid van LINNÆUS, een

 „ der

„ der grootste Verstanden, die tot nog over de Natuurlyke Historie gehandeld hebben. Men heeft, 't is waar, getragt zyn Sexen-Stelzel aan te tasten, en, onder de Geleerden, die het ondernomen hebben 't zelve te wederleggen, moet, bovenal, geteld worden de Abbe SPALANZANI, wiens Proeven, eer talryk dan beslissend, weinig indruks op den geest der Plantkundigen hebben behooren te maaken. De Abbe SPALANZANI, die verscheide Werken van LINNÆUS, over dit Onderwerp, aangehaald heeft, zwygt van 't geen, welks Vertaaling ik hier nevens aanbied. Deeze Verhandeling, eeniglyk geschreeven, met oogmerk om de Sexen der Planten te doen kennen, is opgesteld in den Jaare MDCCLIX, en na de Academie van *Petersburg* gezonden, om na den Prys te dingen, die dezelve in 't volgende Jaar daar mede bekroonde. Dit Stuk, eerst in 't *Latyn* geschreeven, werd welhaast zeer zeldzaam, dit heeft myn Vriend, Dr. SMITH, de Schriften van LINNÆUS bezittende, bewoogen deeze Verhandeling in 't *Engelsch* te vertaalen: volgens deeze Vertaaling heb ik de myne gemaakt. Ik heb de Aantekeningen, welke hy 'er byvoegde, bewaard, en met een S. getekend, om ze te onderscheiden van de myne, die ik 'er, schoon weinig, heb onder gesteld, en met een B. getekend.

„ De Beginzels, in deeze Verhandeling voorgedraagen, dunken my zeer klaar: en dezelve met aandagt nagaande, zal men welhaast overtuigd worden, dat de Proeven, onlangs genomen, om het Sexen-Stelzel der Planten omverre te stooten, integendeel dienen, om het door LINNÆUS beweerde te onderschraagen. Ik zal hier niet uitweiden over de bewyzen van de Onveranderlykheid deezer Natuur-wet, zy kunnen rechtschaapen Plantkundigen niet onbekend weezen: wat de zodanigen betreft, die door deeze Verhandeling niet overtuigd worden van de waarheid der Beginzelen des Schryvers, men moet het opgeeven hun te overtuigen; daar LINNÆUS zelve het niet kan doen.

„ Wat hier van zyn moge, deeze Verhandeling zal kunnen dienen, om, onder ons, de wyze van denken van dien grooten Man ter kennisse te brengen: — van dien grooten Man, die alle deelen der Natuurlyke Historie zo wel kende, en die nog zo weinig in *Frankryk* bekend is, schoon hy by de meeste Volken in *Europa*

„ aan-

„ aangezien wordt voor den getrouwsten Schilder en besten Beschryver der Natuure. In *Frankryk* weet men „ weinig van zyne *Amœnitates Academicæ*, men heeft „ niet veel geleezen in zyne onderscheide Reizen, in zyne schoone Voorredens, opgevuld met de schoonste „ beschouwingen der Natuure, en nooit besmet met blykbaar valsche verzekeringen; noch ook in zyne veelvuldige Verhandelingen, geplaatst in de Werken van „ verscheide Academien; men legt zich niet toe op het „ beoefenen van zyne *Philosophia Botanica*; en ondertusschen twyfelt men niet, Boeken over de Plantkunde „ te schryven, onder voorwendzels, dat dit Werk moeilyk om te verstaan is, als of de Natuurlyke Historie „ meer dan andere Weetenschappen, en zelfs meer dan „ de eenvoudigste Kunsten, het voorregt bezat, om zonder beoefening te kunnen geleerd worden.

„ Buiten twyfel zyn 'er misslagen in de Rangschikking „ van LINNÆUS, maar wee hem, die, de Werken eens „ Mans van verstand doorleezende, alleen de oogen opent „ om 'er de gebreken in te ontdekken, en spaarzaam is „ in die toegeevenheid, welke wy weeten dat deeze „ Roem-onttrekkers zelve zo zeer noodig hebben. Gelukkig voor de bevordering der Weetenschappen, zyn „ de Schriften van LINNÆUS in de handen der beroemdste Natuurkundigen: hoe dieper zy zich tot de beoefening van eenig deel inlaaten, hoe meer zy in de wyze, op welke hy het behandeld heeft, de voetstappen „ eens Mans van groot Vernuft ontdekken. Wy durven hoopen, en allen, die niet onverschillig zyn omtrent de Natuurlyke Historie, zullen met ons dezelfde hoope koesteren, dat, naar gelange de Kennis der „ Natuure grooter en meerder uitgebreid worde, de Naam „ van LINNÆUS meer roems zal verwerven, gelyk de „ naamen van CERES en TRIPTOLEMEUS, met te dieper „ eerbiedenisse werden uitgesprooken, naar maate de „ verlichtste Volken hunne weldaaden genooten.

„ Ik ben, enz."

VERHANDELING OVER DE SEXEN DER PLANTEN.

Hoewel de oudste Natuurkundigen eenige begrippen gehad hebben van de Sexen der Planten, is men, egter, het bewys van dit verschynzel aan de hedendaagsche ver-

 schul-

ſchuldigd. De bewyzen daar voor zyn heden zo menigvuldig, zo ſpreekend, dat 'er geen Plant beſtaat, of dezelve kan ze opleveren.

Zints onheuglyke tyden voedden zich de *Arabieren* met Dadels, de *Grieken* met Vygen, de Inwoonders van *Chio* kweekten ook, eeuwen geleden, den Mastik-boom aan; en deeze onderſcheide Volken hebben altoos de kunst bezeten, om de vrugtbaarheid dier Boomen te bevorderen: zy moeten, derhalven, eenige kennis van de Sexe der Planten gehad hebben: zy konden niet onkundig weezen van een verſchynzel, zo opmerkenswaardig in de gemelde Planten. In ien wy ondertusſchen aandagtig den voortgang der Plantkunde nagaan., zullen wy welhaast ontdekken, waarom deeze byzonderheid niet vóór onzen tyd wél beweezen is.

De Schriften der Ouden wyzen uit, dat de Plantkunde onder hun weinig opgang gemaakt heeft, terwyl de Wis- en Starrekunde eene vry hoog toppunt van volmaaktheid bereikten. De Werken van THEÓPHRASTUS, DIOSCORIDES en PLINIUS, de Schatkamers van de kundigheden der Ouden, behelzen ſlegts weinig tot dit gedeelte der Natuurlyke Historie behoorende, ondanks de naſpeuringen, door DIOSCORIDES gedaan, op het gebruik der Planten, en den arbeid der Romeinſche Landbouweren. —— By de herleeving der Letteren, hielden de Geleerden zich eerst bezig met de overblyfzels van de kundigheden der Ouden, in de verwoestende onkunde der Middel-eeuwen niet verlooren geraakt, op te zamelen; doch welhaast overtuigd, dat deeze Werken der genomene moeite, om ze te bewaaren, niet opwoogen, begonnen zy de Natuur veeleer dan de Schriften der Ouden te raadpleegen; zy beſchreeven zelve de Planten, tot dat zy zich overlaaden vonden door het groot getal ſoorten van Gewasſen, en niet wisten hoe dezelve weder te vinden in die grootſche verwarring der Natuure. Het getal der Planten, 't welk men van jaar tot jaar uit de *Indiën* overvoerde, was zo groot, dat niemand zich in ſtaat bevondt om de naamen dier Planten in zyn geheugen te houden. —— Eindelyk poogden Stelzel-ontwerpende Schryvers elke ſoort van Plant te beſchryven naar de Vrugtdeelen; zy poogden ze op die wyze te onderſcheiden, en ſchikten ze in rangen. Maar deeze Plantkundigen, in 't eerst op niets anders gelet hebbende dan op den Bloem en de Vrugt, op den eerſten wegens de

ſchoon-

fchoonheid, op de laatfte om de nutheid, ontdektèn welhaast dat de kenmerken, van die twee deelen ontleend, ongenoegzaam waren; dat men de toevlugt moest neemen tot de andere deelen der Bevrugting, min in 't oog loopende dan deeze, om alle de bekende Planten te rangfchikken. De Plantkundigen vonden zich genoodzaakt, alle de werktuiglyke deelen der Bevrugtinge, de kleinfte zelfs niet uitgenomen, naa te gaan, om onderfcheidende en zekere vastgaande kentekens te vinden. De Helmftyltjes en de Stampertjes, door de eerfte waarneemers verwaarloosd, waarfchynlyk uit hoofde van derzelver kleinheid, bleeken zeer weezenlyke gedeelten te weezen: dewyl men ze in elke Plant aantrof. Van daar heeft men, aan elk deezer onderfcheidene werktuigen, verfchillende naamen gegeeven, en den dienst, welken zy in de groeiende huishouding verrigten, naauwkeurig naagegaan.

't Zou zeer bezwaarlyk vallen te zeggen, wie eerst de Sexe der Planten ontdekt heeft, en dit onderzoek zou geene nuttigheid aanbrengen. Verfcheide ontdekkingen van weinig aangelegenheid heeft de ontdekking tot volkomenheid gebragt, gelyk verfcheide kleine beekjes, door derzelver vereeniging, eene bevaarbaare Rivier vormen. Men kan niet lochenen dat de Ouden die Dadel- Vygen- en Piftasje-boomen kweekten, kennis van dit ftuk gehad hebben, ten minften zo verre het die Boomen betrof: dewyl zy wisten dat het noodig was, Mannetjesbloemen boven de Wyfjesbloemen te plaatzen, om vrugten te krygen. —— 't Is niet min zeker, dat de oudfte Schryvers gewag gemaakt hebben van de Sexe der Planten. Maar men ziet hoe weinig uitgeftrekt hunne denkbeelden over dit ftuk waren: naardemaal zy de Mannetjes- en Wyfjes-Planten, van een en het zelfde Gewas, als verfchillende Planten befchreeven. Naa het herleeven der letteren hebben verfcheide Schryvers, en onder deeze geene ongeagte, dermaate de Sexen der Planten miskend, dat zy den naam van Mannetjes aan Wyfjes, en dien van Wyfjes aan Mannetjes gaven: 't welk meer dan iets anders uitwyst, hoe bekrompen hunne denkbeelden daaromtrent waren (*).

De

(*) LINNÆUS befchuldigt, in zyne *Philofophia Botanica*. Sect. 370, RAY en TOURNEFORT van h t begaan deezes misflags. Ik herinner my niet dien by den eerstgemelden te hebben aangetrof-

De *Engelschen* schryven aan den Ridder THOMAS MILLINGTON, (†) de ontdekking van de Sexe der Planten toe, als of men rede hadt om de eer der ontdekkinge toe te kennen aan eenen Geleerden, die deswegen niets in schrift heeft naagelaaten. Men wil, dat hy reeds zints den jaare MDCLXXVI dit verschynzel recht geweeten hebbe. In de daad, kort naa MILLINGTON, blykt het, dat zyne Landgenooten GREW, en RAY, dit stuk merkelyk hebben opgehelderd.

RUD. JAC. CAMERARIUS, en eenige andere Schryvers, hebben een goed aantal byzonderheden, daartoe betrekkelyk, bygebragt; doch geen zo veel gedaan als VAILLANT, die, in een Academische Verhandeling, door BOERHAVE uitgegeeven, toont, dat hy 't geen de Sexe der Planten betrof zeer wel wist, schoon hy het met geen voorbeeld vergezelde.

Naa dat tydperk, dat is te zeggen, naa het jaar MDCCXVIII, hebben veele Plantkundigen dit denkbeeld tragten te staaven, bovenal de *Schryver van het Sexenstelzel der Planten* (§), die zich vleit de waarheid hiervan genoegzaam beweezen te hebben in veele Schriften, ondanks het tegenovergestelde denkbeeld van PONTEDERA, die het ondernam hem te wederleggen, en de Schriften van Dr. ALSTON, die het in een belachlyk licht zogt te plaatzen.

Om dit stuk naar eisch toe te lichten, is het noodig eene nauwkeurige kennis te hebben van de gesteltenis der Planten, en, om daartoe te geraaken, moet men de groote keten van weezens nagaan; in de eerste plaats de werkin-

troffen, integendeel spreekt die Plantkundige van mannelyke en vrouwlyke Hennip, als Planten van dezelfde soort; desgelyks ook van de *Urtica*, *Mercurialis*, *Humulus* enz. TOURNEFORT, 't is waar, verviel, de ouden volgende, tot dien misslag. S.

(†) De Ridder THOMAS MILLINGTON was Hoogleeraar te Oxfort. Dr. GREW verhaalt in zyn werk over de Ontleeding der Planten, dat hy in een gesprek, 't welk zy met elkander hielden over de natuur van de *Helmtjes* of *Stofknopjes* der Bloemen, (*Antheræ*), MILLINGTON hem betuigde, dat die deeltjes veelligt eene overeenkomst hadden met de manlyke deelen der Dieren, en dienden ter bevrugtinge. Dit is alles wat men daaromtrent weet. LINNÆUS *de Zoon* heeft in zyn *Suppl. Plant.* een Geslacht den naam van *Millingtonia* gegeeven. S.

(§) LINNÆUS spreekt in deeze Prysverhandeling dus van zich zelven. S.

kingen der natuur in den Mensch, de zoogende Dieren, de Vogelen, de kruipende Dieren, de Visschen, de Insecten en de Wormen, opspeuren, en op de Planten komen.

Wy zien dat het menschlyk Lichaam bestaat uit twee beginzelen, het Zenuw Stelzel en het Vaatagtig Stelzel, of, 't geen op 't zelfde uitkomt, uit twee zelfstandigheden; het een Mergagtig en het ander Vaatagtig. Door het eerste verstaa ik het Ruggegraads Merg, eenigermaate de voortduuring der Harssenen, hieruit ontstaan de Zenuwen; door het tweede verstaa ik het Hart en de Bloedvaten, die 'er alleen de voortzetting van schynen, en dienen om het mergagtig gedeelte te voeden. De volkomenste Dieren hebben een veel grooter aantal Zintuigen dan Dieren van een laager rang, de Slange by voorbeeld; de Visschen hebben geen Ooren (†); de Wormen en de Insecten hebben geen Zintuigen, geschikt om te ruiken; de Slangen en Visschen derven de voeten; de Visschen hebben geen longen, en de werktuigen der Ademhaalinge, by de Insecten en Wormen, verschillen geheel en al van die men aantreft by de zoogende Dieren, de Vogelen en de kruipende Dieren. Hoe wyder men van den Mensch afwykt,

(†) Naa de uitgave van deeze Verhandeling, heeft men het zintuig des gehoors in de Visschen ontdekt: De Heer P. CAMPER heeft eene beschryving van die deelen gegeeven in de *Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te Haarlem*, 1763, en in een der deelen van de *Memoires des Savans etrangeres de l'Academie des Sciences*. De Heer J. HUNTER heeft over 't gehoor der Visschen gehandeld, in het LXXII Deel der *Philosophical Transactions*. MONRO spreekt 'er van in zyn werk over de Ontleeding der Visschen. S.

Deeze deelen waren niet onbekend aan de voornaamste Ontleedkundigen van de Academie der Weetenschappen te *Parys*; zy hadden zelfs de uitwendige Gehoorbuis waargenomen, gelyk uit de Geschiedenis dier Academie blykt. B.

De Heer GEOFFROY heeft het zintuig des Gehoors ontdekt in veele kruipende Dieren, als de Padde, de Kikvorsch, de Adder; en de Heer FABRICIUS, Hoogleeraar te *Kiel*, met zo veel roems bekend door zyn arbeid ten opzigte van de Insecten, heeft in de Zeekreeften en Krabben de deelen ontdekt, dienende om deeze Schepzels de geluiden te doen gewaarworden. Hy geeft 'er eene beschryving van in het Tweede Deel van de *Nouveaux Memoires de l'Academie de Coppenhague*, p. 375. De Heer J. HUNTER heeft het zintuig des Gehoors gevonden in de *Sepia*. S.

wykt, hoe het zintuiglyker gewaarwordend ſtelzel der weezens eenvoudiger wordt. De *Tænia*, *Gordius* en *Lumbricus* misſen veele zintuigen, welke men by volmaakter geſchatte Dieren aantreft; en wanneer wy tot de laagſte rangen in het Dierenryk afdaalen, ontmoeten wy de Zoophiten, die een byzondere orde uitmaaken, takken, wortels, en eene ſoort van vormen, die meer het voorkomen van Planten dan van Dieren hebben, uitgenomen, dat zy, even als de laatstgemelden, door middel van een Zenuwagtig Stelzel, de bekwaamheid bezitten van zich vrywillig te beweegen: dus zyn derzelver Bloemen gevoelig, en beweegen zich van zelve: dewyl zy buiten het bereik der lugt zyn, die de Bloemen der Planten beweegt, en voor het grootſte gedeelte, even als de Koraalen (door ELLIS zo keurlyk waargenomen) vastgehegt zyn in de diepſte plaatzen der zee.

In het naagaan dier weezens, tusſchen het Dieren- en Planten-ryk geplaatst, weeten wy niet tot welk een orde dezelve te brengen, en wy hebben, om ze te onderſcheiden, alleen de volgende kenmerken; te weeten dat het Ruggemerg en de Zenuwen der Dieren van de harsſenen afkomen, en dienen om de gewaarwordingen, als mede de vrywillige beweegingen, te veroorzaaken; terwyl men by de Planten, integendeel, noch Harsſens, noch Ruggemerg, noch Zenuwen vindt.

De Planten, zo wel als de Dieren, beſtaan uit twee zelfſtandigheden, eene mergagtige en vaatagtige zelfſtandigheid. De laatſte voedt de Plant niet alleen door haar wortel maar door geheel de oppervlakte: want een kleine tak van een Boom geſneeden, en in 't water gezet, haalt het voedzel in door alle zyne poriën; desgelyks wordt de *Fucus* en andere Zeeplanten gevoedt zonder wortels, alleen door de openingen over 't geheele lichaam der Plant. De ſchors der Boomen legt alle jaaren zyne ſlymagtige binnenſte kring af, die aan het hout wordt toegevoegd, en met dat gedeelte gelykſoortig.

De mergagtige zelfſtandigheid, het andere gedeelte der Planten, wordt in 't oneindige vermenigvuldigd en uitgebreid, en, geheel verwoest zynde, ſterft de Plant. In het nagaan deezer zelfſtandigheid moet men agt ſlaan op twee voorbeelden, die ons op een dwaalweg zouden kunnen brengen; het eerſte is dat der Grasplanten en andere pypagtige Gewasſen, wier mergagtig gedeelte het binnenſte gedeelte van het buitenbekleedzel bedekt; het tweede is

dat

dat der groote Boomstammen, die geheel vast zyn, uitgenomen aan het uiteinde der takken. Het Hout doet den dienst van Beenderen, wanneer de merg voor die deelen onnut geworden is: Boomen, welker stam van binnen uitgehoold is, blyven egter groeijen; mits de mergagtige zelfstandigheid nog in de takken is. 't Is niet noodig dat het merg eenige gemeenschap met den wortel hebbe, naardemaal deeze het voedzel ontvangt van de vaatagtige zelfstandigheid, daarom groeit de Boom altoos aan de einden uit, als dezelve geen hinderpaalen ontmoet. De grootste en volkomenste Dieren, wier Ruggemerg begreepen is in eene holligheid door beenderen beslooten, houden op met groeyen, zo dat de holligheid, die deeze zelfstandigheid bevat, niet meer vatbaar is voor uitbreiding: by de laagere rangen in het Dierenryk, de Wormen, by voorbeeld, waar het mergagtig gedeelte niet belemmerd is, en zich vry kan uitstrekken, is het met den groei der Dieren even als dien der Planten gelegen.

Om de voortteeling der Planten te kennen, moeten wy eerst dit bedryf by de Dieren naagaan, en vervolgens onderzoeken hoe het geschiedt by de zodanigen die de Planten het naast komen. De Natuurkundigen hebben 'er ons geene voldoende verklaaring van gegeeven. De Aanhangers van HARVEY zeggen ons, dat de beginzels van de Vrugt bestaan in het Ey der Moeder, en dat het vrugtbaarmaakende vogt des Vaders het zaadbeginzel in beweeging brengt, door een damp of *aura seminalis*, of, volgens eenige hedendaagsche Natuurkundigen, door een electrike beweeging. De Leerlingen van LEEUWENHOEK, integendeel, beweeren, dat het beginzel in 't doir van het Ey eene holligheid is, waarin een der Zaaddiertjes, zwemmende in het Manlyk Zaadvogt, zyne huisvesting neemt, en het vrugtbeginzel vormt. Ik voor my vrees, dat geen deezer twee gevoelens waarheid is: doch het is myne zaak niet een zo groot geschil te beslissen. Ik vergenoeg my met te zeggen, dat het gevoelen van LEEUWENHOEK my altoos wonderspreukig is voorgekomen. Ik heb, in 't Manlyk Zaadvogt, de lichaampjes gezien, door LEEUWENHOEK Wormpjes of Zaaddiertjes geheeten, en ik hou my wel verzekerd, dat men daaraan de bevrugting der Eyeren verschuldigd is: maar ik ben niet overtuigd, dat deeze lichaampjes leeven, en nog min dat het leevende Wormpjes zyn. Ik laat het den Natuurkundigen over, ons nader wegens dit keurig stuk toe te lichten;

ten; 't is my genoeg het even aangeſtipt te hebben; ik zal 'er alleen, 't geen wy uit het voorbeeld der Muilezels leeren, daarby voegen. Men heeft twee zeer onderſcheide ſoorten van Muilezels; de Ezel en de Merrie brengen den eigenlyken Muilezel voort, die in zyne natuur, dat is te zeggen in zyn merg en zenuwagtig-ſtelzel, naar de Moeder gelykt; doch in het vaatagtig-ſtelzel, dat is, in de uiterlyke gedaante, hair en ſtaart, naar den Ezel. De andere Muilezels, ter onderſcheiding in 't fransch *Bardeau* geheeten, is de vrugt van een Hengst en een Ezelin; by deezen heeft de mergagtige zelfſtandigheid het meeste van de Ezelin, en de vaatagtige de grootſte overeenkomſten met die van het Paard.— Dagelykſche ondervinding leert ons, dat, wanneer men een gewoone Geit, door een Bok van *Angora* laat dekken, de Dieren, daaruit herkomſtig, een veel fraayer Vagt hebben dan de Moeders; integendeel heeft de vrugt van een *Angoraſche* Geit, en een gemeenen Bok, geen fynder hair (**).

Het komt my waarſchynlyk voor, dat de mergagtige zelfſtandigheid, door MALPIGHI *Carina* geheeten, en het zenuwſtelzel, in het Ey der Moeder begreepen zyn, dat de Vader het vaatagtige bezorgt; doch, om beter te weeten op welk eene wyze die zelfſtandigheden vereenigd worden, zou het noodig weezen in een breeder onderzoek te treeden. Ondertusſchen is het zeer waarſchynlyk, en de waarneeming leert het ons, dat, in alle bekende ſoorten van Dieren, de voortteeling geen plaats kan hebben dan door Eytjes, bevrugt door 't manlyk zaadvogt.

De Zoophiten komen, onder de Dieren, de Planten zo naby, dat men, gelyk ik reeds opmerkte, in veele omſtandigheden moeite heeft, om de grenzen tusſchen de twee Ryken te bepaalen. De Planten, 't is waar, hebben geen maag, geen ſpysbuis, zy verteeren niets; zy trek-

(**) De proef is met een zeer gelukkigen uitſlag op de Schaapen genomen. De Heer DAUBENTON heeft door eene menigte van waarneemingen geduurende meer dan twintig jaaren gedaan, getoond, dat de Rammen de hoedanigheid van de Wol verſchaffen, en dat het middel, om een kudde te verbeteren, beſtaat in het kiezen van ſchoone Mannetjes. De Heer ALSTROEMER heeft dit ſtuk uitgewerkt voorgeſteld in een vertoog in de Academie te *Stokholm* voorgeleezen. B.

trekken alleen, door middel der wortelen, die veel overeenkomst hebben met de melkvaten der Dieren, een vogt uit den grond. Men moet teffens toeftemmen dat het zeer bezwaarlyk zou vallen de maag en fpysbuis te zien in de kleinfte Polypen (††) en de Koraalen. De Planten hebben ook geen hart; zy kunnen het misfen: de warmte van den zomer is genoeg om de fappen in beweeging te helpen en tot de uiterfte toppen te voeren, waar ze bykans geen wederftand ontmoeten, en men moet bekennen dat men dit werktuig des leevens in de ftraks gemelde kleine Dieren niet beter kent.

De Infecten ondergaan eene gedaanteverwisfeling, en worden, naa het ondergaan dier veranderinge, volkomen en bekwaam ter voortteelinge. Maar de Infecten, wanneer zy in dien laatften ftaat zyn, de Kapellen by voorbeeld, gelyken niet meer naar de Rupfen, waaruit ze zyn voortgekomen, dan de Bloemen naar de Planten daaruit gebooren.

De Zydworm, zo ras dezelve in een Kapél veranderd is, heeft geen mond waarvan dezelve zich kan bedienen, en niets anders te verrigten dan het geflacht voort te zetten. Even zo ondergaan alle Planten eene gedaanteverwisfeling; zy komen voort uit een Gewas waarin ze eenigen tyd opgeflooten gelegen hebben, gelyk de Zydworm in de gedaante van een Rups, en 't is alleen in den Bloem, waarin ze tot den hoogften trap van volmaaktheid komen, en zich ongekleed vertoonen; en wat ze te verrigten hebben bepaalt zich als dan even als by de Kapellen, tot de voortzetting van het geflacht. De ontwikkeling der Bloemen heeft veel gelykheid met die der Kapellen; de bast fcheurt, verandert zich in een Kelk, die het buitenfte bekleedzel van den Bloem vormt, en de bewaarder wordt van de jonge vrugt; terwyl het binnenfte gedeelten van den bast, dat het tederfte en doorfchynendfte is, meer uitgebreidheid aanneemende, zich verandert in de *Bloemkroon*, opmerklyk door de fchoone kleurverfcheidenheid, en, even als de vleugels der Kapellen, blootgefteld

(††) Het blykt in de meeste Dieren van deeze foort, dat het werktuig, 't welk voor hart dient, op de buitenfte oppervlakte de werking van de Maag verrigt. Dit althans is het geval in de *Medufa*. B.

ſteld aan alle de beweegingen der Lugt; doch de weezenlykſte deelen van den Bloem zyn het *Stampertje* en de *Helmſtyltjes:* onder veele duizenden van Planten, welke wy kennen, is 'er geen een die deeze deeltjes mist. De Helmſtyltjes hebben den oorſprong uit het houtagtig gedeelte, gevormd door het binnenſte gedeelte van den Bast, weshalven men kan zeggen, dat deeze werktuigen gevormd worden door de Vaatagtige Zelfſtandigheid. Dat is zeer klaar te zien in de *Aſarum*, welks twaalf Helmſtyltjes gevormd zyn door zo veele draaden, van den Binnenbast; de dubbele Bloemen dienen om het zelfde verſchynzel te verklaaren: wanneer de Helmſtyltjes verzwakt, en als overweldigd zyn, door een overvloed van voedzel, neemt de houtagtige zelfſtandigheid eene zagtheid aan, en de uitgebreidheid van het inwendig gedeelte des Basts, die ter vorming daar van gediend had. Alle de Helmſtyltjes hebben byzondere vaten, welke het vrugtbaarmaakend zaad bevatten, 't welk zy naar eisch, en volgens zekere wetten der Natuure, verſpreiden (§§). De gedaante der *Helmtjes* is zo onveranderlyk dezelfde als die der Vrugten, en het bevrugtende Stof of Stofmeel in die Stofknopjes heeft eene zo bepaalde gedaante als die der Zaaden.

De *Stamper* is het eenige gedeelte van het Vrugtbeginzel, 't welk uit de Mergagtige Zelfſtandigheid voortkomt. Dezelve ſtaat altoos in het middelpunt van den Bloem. Deeze bevat de beginzels der Zaaden, die met den tyd rypen, en de Vrugt vormen. Men geeft den naam van *Zaadbuisje* aan de beginzels der Vrugt; dit gaat altoos gepaard met het geen men het *Mondje* noemt, en by het bloeijen van den Bloem altoos het ſterkſte en in de grootſte volmaaktheid is.

Eene andere opmerkenswaardige omſtandigheid beſtaat hier in, dat de Wortel, die, geduurende het eerſte jaar, groot en vol van de Mergagtige Zelfſtandigheid is, mager wordt in het tweede jaar, wanneer de Plant Bloemen en Zaaden voortbrengt; al het mergagtig gedeelte ſchynt in de Bloemen overgebragt te worden, en alleen geſchikt om in de Zaaden de beginzels van nieuwe Planten te veroorzaaken, aan welke zy de geboorte geeven; men kan dit in de Raapen en Beetwortelen bovenal waarneemen.

De

(§§) De Heer DESFONTANES heeft dit getoond in eene Verhandeling, in de *Academie des Sciences* voorgeleezen.

De Planten zyn, derhalven, even als de Insecten, onderworpen aan eene soort van gedaanteverwisseling, met dit onderscheid, dat derzelver Bloemen op dezelfde plaats bepaald zyn, daar de Insecten overal omzwerven, dat daarenboven de Planten haar voedzel niet haalen door middel van zekere werktuigen, die een chyl vormen. Wy hebben gezien, dat de Buitenbast de Kelk, de Binnenbast de Bloemkroon, het houtagtig gedeelte de Helmstyltjes, en het mergagtig gedeelte het Stampertje, vormt; de Bevrugting ontdekt alle de deelen van een Plant, ontwikkeld. Wy hebben desgelyks gezien, dat de Bevrugting in het gedeelte, waar dezelve plaats gehad heeft, den groei bepaalde, en de uitbreiding van het Mergagtig gedeelte deedt ophouden, 't welk zich anders onbepaald door de takken zou verlangd hebben. Zy bewerkt, op deeze wyze, de verdeeling van het Merg in een zeker getal van Zaaden, elk met een onderscheiden beginzel van leeven begiftigd. Het Mergagtig gedeelte, zich bloot vindende in het Stampertje, kan zich alleen niet bewaaren, of aangroeijen, zonder behulp van de Vaatagtige Zelfstandigheid, waar het reeds buiten gegroeid is: het moet, derhalven, van elders toevoer ontvangen, en krygt het met de daad van de Helmstyltjes en derzelver Zaadstof: deeze lichaamen zyn, gelyk wy reeds gezegd hebben, den oorsprong schuldig aan het houtagtig gedeelte, en gevolglyk aan den Bast. Indien het gebeurt, dat in den Bloem zelve de Vaatagtige Zelfstandigheid in een staat zy, om de beginzels der Zaaden te omvatten, dan zal de Plant *Leevenbaarend* worden, gelyk zulks voorvalt in de *Festuca Aira*, en *Poa Vivipara*, in welker Bloemen men bykans het zelfde waarneemt als in het Merg van andere Planten, 't welk in de takken beslooten blyft, en op onderscheide wyzen verdeeld wordt, gevoed zynde, en altoos door den Bast omgeeven, en dus in staat om nieuwe takken te geeven en te groeijen, even als de Koraalen.

('t Vervolg by de naaste gelegenheid.)

VER-

VERSLAG VAN DE DENKBEELDEN DER TURKEN, WEGENS DE VOORBESCHIKKING EN HET NOODLOT.

(Ontleend uit het Werk *Tableau General de l'Empire Othoman, par* M * * * D'HOSSON.)

„ Niets is algemeener, dan, van de *Turken* spreekende, „ te hooren, met welk een blinde drift, tot dol- „ heid toe, zy de hachelykste gevaaren tarten, en in den „ mond loopen, daar toe aangezet door de heerschende „ Begrippen, wegens de Voorbeschikking en het Nood- „ lot. De Reizigers en Berigtschryvers van het *Turk-* „ *sche* Ryk, en van de Gevoelens der Ingezetenen, on- „ dersteunen zulks, en veele van der *Turken* daaden „ schynen op dien grond te steunen. De Heer M * * * „ D'HOSSON, die aanvanglyk een Werk heeft uitgegee- „ ven, 't welk een nader en nauwkeuriger verslag ople- „ vert van het *Othomannische* Ryk, dan wy tot nog be- „ zitten, schenkt ons ten deezen aanziene onderscheide- „ ner Berigten, welker hoofd-inhoud wy hier zullen me- „ dedeelen; niet twyfelende, of de grondiger kennis van „ der *Turken* denkwyze, ten deezen aanziene, zal in een „ tyd, dat dit Volk, door den thans gevoerden Oorlog, „ zo zeer als immer het Onderwerp der Gesprekken uit- „ maakt, onzen Leezeren welgevallig weezen."

Het Noodlot, by de *Musulmannen*, bepaalt zich, volgens de Leer der Wet, tot deeze drie algemeene hoofdpunten. *Voor eerst.* Dat de Voorbeschikking alleen den geestlyken staat betreft. —— *Ten tweeden.* Dat dezelve het geheele Menschlyke Geslacht niet bevat; maar alleen een gedeelte der Stervelingen, vóór hunne geboorte bestemd, om tot het getal der Uitverkoorenen of der Verworpenen te behooren. —— *Ten derden.* Dat deeze geene betrekking heeft tot den Zedelyken, Burgerlyken, of Staatkundigen toestand: dewyl in de beginzelen van den Godsdienst de Mensch nooit ontzet wordt van zynen Vryen Wil. —— Zodanig is het gevoelen der Muphtys, en van alle Wetgeleerden.

Ondanks deeze bepaalingen, in de Wet voorgeschreeven,

ven, ſtrekt een ſteeds heerſchend vooroordeel den invloed des Noodlots uit tot het Burgerlyke en Zedelyke. Het Volk, gemeene Verſtanden, zomtyds de Vorſten, zyn met dit vooroordeel vervuld. Van hier die ſoort van gevoelloosheid, waarin men by wylen het *Turkſche* Volk gedompeld ziet, die onderwerping, met welke het, zonder zich des veel te bekreunen, jammerlyke gebeurtenisſen, byzondere toevallen, en Volks onheilen, verdraagt. Alles toeſchryvende aan den oppermagtigen Wil des Eeuwig leevenden, aan eene hemelſche en onzigtbaare Hand, die volſtrekt de gangen van elken Sterveling, en den algemeenen loop der zaaken beſtuurt, verwaarloozen zy de redmiddelen, welke Rede en Voorzigtigheid aanbieden. Dit veelvermogend begrip bindt de handen des Staatsbeſtuurs, ten aanziene van maatregelen, die het gezond Verſtand, en het voorbeeld van andere Staaten, voorſchryven, om de zo veelvuldige verwoestingen van Brand, van Pestziekten, en dergelyke, te ontwyken of te voorkomen. De *Muſulman*, die zyn huis in de asſche gelegd ziet, die zyne bezittingen door een roofgierige hand ontroofd worden, de Zeeman, die door de onbedreevenheid des Stuurmans ſchipbreuk lydt, de Zieke, die ten ſlachtoffer ſtrekt van de onkunde eens Geneesheers, onderwerpen zich allen, geduldig, aan hun ongelukkig Lot.

Ondertusſchen is de invloed van dit Stelzel niet altoos even ſterk. Verſcheide Hoofden van den Godsdienst en van den Staat hebben 'er wederſtand aan weeten te bieden. Omar gaf 'er een heilzaam voorbeeld van in het ontvlieden van de Pest, die *Syrie* verwoestte; BAJAZED DE II, en anderen, onderſteund door de beginzelen der Wet, zich verlaatende op de voorſchriften en de beſtendige gewoonte der vier voornaamſte Califs, betoonden dezelfde wysheid: dezelve zou algemeen kunnen worden, en zeer gereed, indien men het tegenovergeſtelde vooroordeel, met den Coran in de hand, beſtreed.

Daarenboven is 'er niets rechtſtreekſcher aangekant tegen de Leer des Noodlots, dan het doorgaande gedrag der *Muſulmannen*. Zy zelfs, die deeze Leer, op de volſtrektſte wyze, omhelzen, laaten niet na, zich van kunſtenaaryen en ſtreeken te bedienen, om hunne Rampen te verzagten, hun Fortuin te maaken, en hun Eerzugt te voldoen. De Califs en de Sultans, die zo veele Prinſen, uit zydtakken geſprooten, ten dood bragten, alleen met oogmerk om Staatsbeweegenisſen te voorkomen, of den

Throon voor hunne eigene Kinderen te verzekeren, hadden zeker de Voorbeſchikking niet geraadpleegd, als zy deeze barbaarſche bevelen gaven.

'Er is eene zeer veel vermogende oorzaak, die dit Vooroordeel in ſtand doet blyven. 't Is niet uit gebrek aan Rede of Doorzigt, dat de Staatsdienaars, menigmaal, het Lot van den Staat aan de Bepaalingen des Hemels toeſchryven: dit is enkel een vond van Staatkunde. De Leer des Noodlots dient hun tot een ſchild tegen de woede des Volks, by alle rampſpoedige lotgevallen. Terwyl dezelve, aan den eenen kant, omhelsd wordt door zwakke en traage geesten, die 'er een oorkusſen van maaken, om zich zorgloos op neder te leggen, ſtrekt zy, aan den anderen kant, tot een kragtig wapen in bekwaame en dappere handen, om de ontwerpen van Eerzugt en Staatkunde, zonder des klaagen of morren te hooren, uit te voeren. Verheevene Geesten, wel verre van zich door Volksbegrippen te laaten ketenen, bedienen zich van dezelve, naar de voorkomende omſtandigheden zulks vorderen. Zo kunnen de Vooroordeelen, hoe ſchadelyk over 't algemeen, by wylen gelukkige uitwerkzels voortbrengen. Zy houden de Dapperheid des Volks ſtaande, en wekken die op; en behoeden zomtyds den Staat voor ſchokken, die de Volksrampen anderzins zouden mede brengen.

Wat hier van ook zyn moge, het valsch beginzel des Noodlots, 't gebrek aan eene vaste en ſtandhoudende Opvolging, 't mangel aan Krygstugt onder de Troepen, de ſlegtheid der Regeeringsgeſteltenisſe, die daarenboven zeer gebrekkig bediend wordt, zyn zamenloopende oorzaaken, welke de magt des *Turkſchen* Ryks, een der grootſte der wereld, ondermynen. —— Bygeloovige begrippen hebben 't zelve niet min nadeelig geweest, en invloed gehad op het gedrag en het leeven van bykans alle de Sultans, en 't algemeene lot des Keizerryks. De laatſte Sultan zelve, MUSTAPHA DE III, was 'er niet van ontheeven, niettegenſtaande zyne natuurlyke ſchranderheid en uitgebreid vernuft. Zyne daaden en onderneemingen werden alle, om zo te ſpreeken, geregeld door de geheimen der voorzeggende Astrologie. Zou men wel gelooven, dat, geduurende den jongstgevoerden Oorlog, tusſchen de *Porte* en *Rusland*, veele Boodſchappen van *Conſtantinopolen*, na de Legerplaats van den Groot-Viſier, alleen liepen over den invloed der Starren, over de dagen

en

en de uuren, door de Starrewichelaars aangeweezen, om Krygsverrigtingen aan te vangen, of ſchikkingen te maaken tot den aanval, of het afkeeren der vyanden des Ryks? —— Tot nog is het in gebruik, en zelfs eene heilige Etiquette, ten *Turkſchen* Hove, om geene voornaame Staatsbedieningen, bovenal die van Groot-Viſier, op te draagen; geen Oorlogſchip van ſtapel te laaten loopen, geen Vloot, om in den *Archipel* te kruisſen, te laaten uitzeilen, geen grondſlagen van een openbaar Gebouw te leggen, dan op dagen en uuren, door de Starrewichelaars voorgeſchreeven. —— Verkeerd, nogthans, zou het weezen, te gelooven dat geen *Muſulman* vry is van die dwaasheid. Schrandere koppen, Lieden, in de Leer en Wet bedreeven, veragten zelfs openlyk alle die harsſenſchimmen, ſpreeken 'er over met verontwaardiging, en laaten niet af te verklaaren, dat de Starrewichelaary eene valſche Weetenſchap, en ieder Starrewichelaar een bedrieger, is.

DE ONGELUKKIGE ERFGENAAM.

(*Uit het Engelsch.*)

Ach! ongunſtig Fortuin! is onbeſtendigheid of wangunſt uwe hoofd-eigenſchap! In de daad, gy zyt blind in elke gelegenheid om goed te doen, en klaar ziende in het uitdeelen van onheil! Hoe dikmaals zyt gy gevonden, wanneer men u niet zogt! Hoe menigmaal onvermoeid naagejaagd, zonder ooit agterhaald te kunnen worden!

Nimmer droeg iemand eene opregter en ongeveinsder liefde toe aan dit ongunſtig Weezen, dan de ongelukkige ORIPHILUS. Hy koesterde ſteeds eene vuurige drift tot Erfenisſen: want hy dagt, dat, van alle mogelyke middelen om ryk te worden, het Erfgenaamſchap het geſchiktſte zo wel als onſchuldigſte was. Wanneer hy iemand, in nieuw rouwgewaad gedoscht, ontmoette, reezen in hem altoos de ſtreelende denkbeelden op: „Daar „gaat, misſchien, een ryke Erfgenaam!" Het woord *Erfgenaam* hieldt hy voor het welluidenst van alle in de geheele taal.

ORIPHILUS hadt een Oom, en Moei, beiden zeer ryk, en die beiden hem verzogten, dat hy den intrek ten hunnen huize wilde neemen. Aan wien zou hy de voorkeus geeven? Dit gewigtig ſtuk vorderde het rypſte overleg. Naardemaal ORIPHILUS beſlooten hadt geen ſtoffe van zelfsverwyt te hebben, deedt hy

vooraf allen onderzoek, en nam alle de voorzigtige ſtappen, welke het aanbelang der zaake vorderde. Eer hy het ſtuk bepaalde, berekende hy beider middelen, verſchafte zich beider Doopcedels, om in de jaaren althans zich niet te vergisſen, en raadpleegde met bekwaame Artzen over beider geſteltenisſen. Hy besliste ten voordeele van zyne Moey: dewyl zy, by de gelykheid der middelen, een hooger getal jaaren telde. Zo zien wy, dat ORIPHILUS niet handelde als een bedagtloos en los Jongeling; maar zyn gedrag regelde naar een weldoordagt plan.

Na deeze Moey begaf hy zich, en ſtelde terſtond alle de beginzels van de kunst om te behaagen te werk, en zogt met eene onafgebrooken aandagt haare geaartheid door en door te leeren kennen. 't Viel niet gemaklyk; doch de moeilykſte poogingen verzekeren ons dikwyls van eenen gewenschten uitſlag. In kleine oplettenheden bleef hy nimmer in gebreke: hy was onvermoeid. Madame ERBINA (dus was die oude Weduwe geheeten), vondt grooten ſmaak in 't leezen; doch daar zy het niet zonder bril kon doen, en niet wilde bekend ſtaan dit hulpmiddel noodig te hebben, liet zy haar Neef gedurig voor haar leezen, onder voorgeeven, dat zy hem gaarne hoorde, dewyl hy wonder ſchoon las. De arme ORIPHILUS was veroordeeld tot die lastige taak; welke hy over dag moest waarneemen, om haar te verlustigen, en 's avonds om haar in ſlaap te brengen. Dit leezen duurde zomtyds tot diep in den nagt: want Madame ERBINA look nooit haare oogen zonder de hulp van een Leezer, zy ſliep best op de klank van diens ſtem, en werd menigwerf wakker op het oogenblik dat het leezen ophield.

Nooit hadt ORIPHILUS gelegenheid om in de Stad het middagmaal te gaan neemen: en nogthans kon hy dit bezwaarlyk geheel agterwege laaten: want hy hadt andere Bloedverwanten, en wel zeer nabeſtaande Bloedverwanten. Met één woord, ORIPHILUS leidde een zeer onaangenaam leeven, een leeven, 't welk eene geduurige opoffering mogt heeten. Zyne Moey ERBINA was, in de daad, zo gevoelig en erkentelyk, dat *haar Neef* — *haar charmante Neef*, — tot het eenig onderwerp van haare geſprekken diende. Hy was waarlyk *charmant*: met den tytel van *Erfgenaam* bezat hy alle de bevalligheden, welke iemand kunnen vercieren. Hy betoonde zich in zyne zeden een volkome CHESTERFIELD, tot kleinigheden oplettend in zyn oppasſen. —— Zo vernuftig als gelukkig in de kunst van behaagen. Hy prees de goede oude dagen, en ſchold op de tegenwoordige tyden. De Ouderdom hadt by hem onuitſpreeklyke bekoorelykheden.

Op dit ſtuk waren zyne bedenkingen veelvuldig en ſchrander uitgedagt. „ In de vier Leevensſtanden van den Mensch, „ waren 'er, zyns oordeels, twee die hervormd dienden te „ worden: de Mensch moest eensſlags van de Kindsheid „ tot

„ tot in den Ouderdom overtreeden; de tusfchenftand, tus-
„ fchen die twee Leevenstydperken, was volflagen verloo-
„ ren tyd, allenthalven befteed wordende in het vormen van
„ ongerymde ftelzels, en het bejag van belachlyke harsfen-
„ fchimmen." Ontelbaare aanmerkingen, van even diepzinnigen aart behaagden de oude Moei dermaate, dat ze geheel met met ORIPHILUS was ingenomen; want het onderhoud, 't welk hy haar verfchafte, hadt blykbaar zulk eene gezegende uitwerking op haare gefteltenisfe, dat zy als fcheen te herjongen. ORIPHILUS gevoelde inwendig grooten fpyt van deezen uitflag zyner pooginngen. „ 't Is zeer hard," dagt hy „ dat een Eerlyk
„ Man aan geene Erfenis kan geraaken, dan door oppasfingen,
„ die het gelukkig oogenblik, om 'er toe te komen, ver-
„ fchuiven."

Terwyl hy in deeze gepeinzen zat, ontving hy een brief, met berigt, dat zyn Oom zeer ziek lag, en de Doctoren hem hadden opgegeeven. ORIPHILUS, altoos bedagt op voorkomende gelegenheden, en redeneerende over 't geen hem ontmoette, kon niet nalaaten by zich zelven te overleggen. —— De uitflag was; dat hy onvermydelyk de Moei moest verlaaten, om zich by zyn Oom te vervoegen: want een jonger ftervend Perfoon is natuurlyk nader aan zyn dood, dan een ouder in goede gezondheid. Dit ziet elk is *redenkavelen*, en het onderwerp uit onderfcheide gezigtpunten befchouwen. 't Geweeten van ORIPHILUS was ook in dit ftuk gemoeid; want zieke Perfoonen hebben zeker meer byftand nodig, dan gezonden. Hy nam, derhalven, met een beleefden Brief, affcheid van zyne Moei. —— Zy fchreidde; maar te vergeefsch, ORIPHILUS bevondt zich thans by zyn Oom.

By deezen Oom, HERMINIUS geheeten, kon de Neef genoeg inbrengen tot verfchooning dat hy zyne opwagting niet eerder gemaakt hadt: dit goldt. Welhaast betoonde hy zulk een yver in hem ten dienfte te ftaan, dat het verzuim van het voorledene geheel vergeeten wierd, door het wel waarneemen van het tegenwoordige. In 't kort, hy verwierf ten eenemaal het vertrouwen en de vriendfchap van den doodkranken Man. *Myn waarde Neef! fprak hy, indien gy altoos by my geweest waart, ik zou my in den tegenwoordigen ftand niet bevonden hebben.* ORIPHILUS kon zich naauwlyks wederhouden van te antwoorden: „ Indien gy u niet in den tegenwoordigen toeftand
„ bevonden had, gy zoudt my in 't geheel niet gezien heb-
„ ben."

Ondertusfchen hadt HERMINIUS, door de Doctoren opgegeeven, om een Kwakzalver gezonden, die, 't zy door kunde, of by geval, hem geheel genas. Deeze Doctor hadt lang na den Steen der Philofophen gezogt, en was 'er nog mede bezig. HERMINIUS, tot gezondheid herfteld, vroeg, hoe 't moge-

lyk geweest ware hem te geneezen, daar de kundigste Artzen geen raad wisten. Hy schreef de geneezing toe aan de uitwerking van eenige geheimen, hem door de Alchimie bekend. Eene nauwe verbintenis, tusschen beiden, was het gevolg deezer verklaaring; en de Alchimist, een gesleepen Knaap, ontdekte eenige van zyne geheimen aan HERMINIUS. —— Op zekeren dag tradt deeze in de kamer van zyn Neef, met een blos van gezondheid op zyn weezen, zeggende, vol verrukking: *Myn waarde* ORIPHILUS! *ik ben by u gekomen om u in vertrouwen mede te deelen, 't welk ik weet dat u het grootste genoegen zal schenken. Gy kent den Doctor, die my geneezen heeft.* —— „ Ja, „ myn waarde Oom", antwoordde ORIPHILUS, ; en ik weet, „ welk eene oneindige verpligting ik aan hem heb voor deezen „ dienst." —— *Og! hervatte* HERMINIUS, *gy weet alle verpligtingen niet, welke gy aan hem hebt!* —— ORIPHILUS, die wist wat de Alchimist voorgaf ontdekt te hebben, dagt eerst dat deeze aan zyn Oom een geheim geopenbaard hadt, om Goud te maken, en vroeg met veel drifts aan HERMINIUS, „ of zyn Vriend hem het groot geheim der Goudmaakery „ ontdekt hadt?" —— *Iet beters*, luidde het antwoord van Oom. *dan dat!* —— „ Beter dan dat!" riep ORIPHILUS uit. „ Ik verstaa u niet." —— HERMINIUS denkende, dat hy het hart zyns Neefs met een vloed van blydschap zou overstroomen, luisterde dien in 't oor, dat de Alchimist hem een vles met vogt gegeeven had, 't welk hem een eeuw en meer zou doen leeven. Wy kunnen ons ligt verbeelden, hoedanig een indruk deeze onverwagte ontdekking op ORIPHILUS maakte. Het geheim verdiende volstrekt geen meer vertrouwen dan andere, die niets waardig zyn. Maar die ontdekking was te ontrustender, dewyl de ongemeene geneezing van HERMINIUS 'er eene maate van waarschynlykheid aan byzette, en een zeker vertrouwen op den Alchimist baarde. ORIPHILUS althans was, wegens dit berigt, zo verschrikt, dat hy schielyk de kamer en het huis van zyn Oom verliet; hem eene *gelukkige Onsterflykheid* toewenschende.

Tot dat hy gevoeglyke maatregels kon beraamen, om met zyne Moeye bevredigd te worden, betrok hy kamers in een Huis, waar ORPHISA, een oude Dame, desgelyks kamers had. Deeze Dame was met rykdommen, jaaren en zwakheden, overlaaden. Te midden van de kwellingen, met welke ORIPHILUS worstelde, zou zy zyne aandagt niet getrokken hebben, hadt hy niet bemerkt dat ze ryk was, en geene Bloedverwanten had. Dit leverde eene zeer treffende omstandigheid op. „ Arme Vrouw!" verzugtte hy, „ zo ryk te zyn, en geen een Neef by haar te „ hebben!" Als medebewoonder van 't zelfde huis, lag hy een bezoek by haar af; hy werd vriendlyk ontvangen: hy hervatte het schielyk; zyne bezoeken vermenigvuldigden; en eindelyk met zulk een gelukkigen uitslag, dat hy, zonder zich aan ORPHISA ont-

ontdekt te hebben, aangemerkt werd als de Erfgenaam van alle haare middelen. en men hem daar mede bykans geluk wenschte.

Eenigen tyd geleden, hadt een zeer beminnelyk jong Heer zich verscheide keeren by ORPHISA vervoegd, 't welke haar vermeenden Erfgenaam niet weinig ontrustte. ORPHISA zich, op zekeren tyd, met ORIPHILUS alleen bevindende, sprak hem op deeze tedere wyze aan. „ Myn waarde ORIPHILUS, ik heb uwe genegen„ heid mywaards ontdekt. Ik ben overtuigd van uwe belanglooze „ vriendschap. Ik oordeel my verpligt, myne voorneemens aan „ u te ontdekken!" —— ORIPHILUS dagt, op het hooren deezer woorden, dat hy den Notaris reeds voor zich zag, om zyn naam te schryven in een wettigen Uiterften Wil, toen ORPHISA voortvoer: „ Ik gaa trouwen; gy kent den jongen Heer, die hier zo „ dikwyls komt. Ik zal hem tot Egtgenoot neemen, en alle my„ ne goederen aan hem maaken."

Op dit blyk van vertrouwen, van gelyke waardye met dat zyn Oom hem hadt egeeven, ſtondt ORIPHILUS als van den donder getroffen. „ Wensch my dan geluk," zeide ORPHISA, „ naarde„ maal myn heil u zo zeer ter harte gaat, en gy weet, hoe be„ minnelyk een jong Heer myn aanſtaande Egtgenoot is." —— ORIPHILUS ſtamelde eene Gelukwensching uit, zonder eenigen zin of ſlot. Welhaast nam hy zyn afscheid, en ook den volgenden dag van het huis.

ORIPHILUS was woedend en, tot vermeerdering van zyn verdriet, kreeg hy, ten zelfden tyde, berigt, dat zyne Moey den naam niet meer mogt hooren noemen van hunnen eertyds *Charmanten Neef*. Nogthans moeten wy bekennen, dat ORIPHILUS tot dus lang onberispelyk was; als mede dat, indien hy tot nog het genoegen van te erven niet hadt genooten, hy niets verzuimd hadt om 'er toe te geraaken.

Hy kwelde zich dermaate over zyne mislukkingen, dat hy betuigde, voor altoos van het najaagen der Erfenissen te zullen afzien. „ Ik ben" sprak hy by zichzelven, „ niet gelukkig, de „ Pest zou twee derden van het Ryk kunnen ontvolken, eer ik „ een Erfgenaam zou worden." Hy vervloekte den Alchimist, die het geheim, om lang te leeven, hadt medegedeeld; de kwaadaartigheid der oude Moeyen, die onverbiddelyk waren voor hunne Neeven, en de Huwelyksdrift, welke een Eerlyk Heer belet hadt eene zo wel verdiende Erfenis te verkrygen.

Ongelukkige ORIPHILUS! Deeze aanmerkingen, zo verre van hem den minsten troost te verschaffen, waren de bron van de diepgaandste droefgeestigheid. Eindelyk door de noodlottige omſtandigheid, van zyn naam niet geschreeven te zien in den Laatſten Wil van een ander persoon, vondt hy zich welhaast in de omſtandigheid, dat hy zyn eigen moest laaten opſtellen. Zyne gezondheid nam zigtbaar af, wanneer een nieuw toeval nogmaals zyne geliefde hoope op eene Erfmaaking deedt herleeven. Hy las ee-

eene Bekendmaaking in een Nieuwspapier, waar in een oud Heer, zeer ryk uit de *Oostindiën* gekomen, onderzoek deedt, of 'er nog Naastbestaanden van hem in leevenden lyve waren. De opgegeeven naam dezelfde zynde met die der Moeder van ORIPHILUS, boezemde zulks hem de streelendste hoope in. Hy vervoegde zich terstond by den Bekendmaakingschryver, en verklaarde hem in den bloede te bestaan. Of dit met de daad zo was, weet ik niet, doch hy deed het den ouden Heer gelooven: deeze verzogt dat hy zyn intrek by hem wilde neemen, om de laatste pligten aan hem noodig te volvoeren. Niets kon aangenaamer weezen voor ORIPHILUS dan deeze uitnoodiging. Zyne tederheid en oppassen won welhaast de genegenheid van den ouden Heer, VALEMON geheeten; een Man van een goed zagt character; welhaast zag hy uit geene andere oogen dan die van ORIPHILUS, en dagt gelyk deeze dagt. In 't kort, hy vatte voor deezen Bloedverwant al de genegenheid van een Vader op. Naa in veelvuldige gesprekken hem beduid te hebben, hoe zeer hy hem agtte, kwam hy ten laatsten tot het voldingend bewys daar van, het maaken van zyn Laatsten Wil.

Thans was ORIPHILUS tot Erfgenaam gesteld, en om dit genoegen nog voldoender te maaken, scheen het of VALEMON het bezit wilde verhaasten: nauwlyks hadt hy het Testament ondertekend, of hy werd ziek. De Fortuin was op 't laatst niet wangunstig aan de zonderlinge verdiensten van ORIPHILUS, hy wedervoer eindelyk regt, en hy hadt, van zynen kant, niets verzuimd, 't welk hem meer en meer dit goed Fortuin waardig maakte.

VALEMON was, zints eenigen tyd, in een kostbaar Pleitgeding ingewikkeld, 't welk, van tyd tot tyd, een veel ernstiger gelaad aannam dan men in 't eerst gedagt hadt. De uitslag was, in 't einde, ongelukkig. VALEMON, ik moest zeggen ORIPHILUS, verloor het geding: want VALEMON stierf een kwartier eer het nieuws der beslissing kwam. ORIPHILUS werd erkend voor den wettigen Erfgenaam: maar, als of 't over hem beschooren was, dat het kwaad Fortuin hem onophoudelyk zou agtervolgen, het verlies des Gedings sleepte alle middelen des Overledenen mede. Eindelyk, de ongelukkige ORIPHILUS, meer te betaalen dan te erven hebbende, moest van de Erfenis afzien.

Een ongelukkige Erfgenaam, in de daad! naa zyn geheele leeven doorgebragt te hebben in het najaagen van Erfenissen, hadt hy 'er eindelyk éénc gekreegen, en deeze moest hy verlaaten. Niets bleef hem over dan het geheugenis van zyn geweeten, 't welk hem verzekerde, dat hy niets verzuimd hadt om zyne eerlyke oogmerken te bereiken.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

JOBS WOORDEN,

Want ik weet dat myn Verlosser leeft, en hy zal de laatste over het stof opstaan: en als zy naa myn huid dit doorknaagd zullen hebben, zal ik uit myn vleesch GOD *aanschouwen*, HOODST. XIX: 25, 26,

door wylen BENJAMIN KENNICOTT, D. D., OP EENE NIEUWE WYZE TOEGELICHT.

Aan de Heeren Schryveren der N. A. Vaderl. Letteroef.

MYNE HEEREN!

„ De *Remarks on select Passages of the Old Testament*, „ van den geleerden, en, door zyne verscheide „ Leezingen van den *Hebreeuwschen Bybeltext*, wyd be- „ roemden KENNICOTT, in den voorleden jaare uitge- „ geeven, doorleezende, werd myne aandagt in 't by- „ zonder getrokken, door zyne Vertaaling van de be- „ kende en zo verschillend opgevatte plaats van JOBS „ Boek, *Hoofdst.* XIX: 25, 26, verschillende van eenige, „ die ik my kan herinneren ooit gezien te hebben. Hy „ is van denkbeeld, dat JOB hier geen uitzigt altoos „ heeft op eenen *Toekomenden Staat*. De grootste zwaa- „ righeid, welke overblyft om dit gevoelen te omhelzen, „ is de buitengewoone staatlykheid, met welke JOB dee- „ ze zyne reden, welke ook de bepaalde meening moge „ weezen, aanvangt, —— eene staatlykheid, welke ons „ natuurlyk opleidt om iets zeer zonderlings te verwag- „ ten, *Och of myne woorden nu opgeschreeven wierden! „ Och of ze in een Boek werden ingetekend! dat ze met „ een yzeren grifje en lood voor eeuwig in eene rotse ge- „ houwen wierden!* Wat hier van ook zyn moge, KEN- „ NICOTT's gedagten zullen der overweeginge waardig, „ en, zo ik hoop, eene plaats in uw *Mengelwerk* niet

„ onwaardig gekeurd worden. In welke verwagting ik
„ blyf, enz."

De Eerw. KENNICOTT eene menigte van Plaatzen, JOBS verdeediging betreffende, behandeld hebbende, gaat in deezer voege voort. —— Eer wy afftappen van de veelvuldige Plaatzen, waarin JOB zynen hartlyken wensch, om zyne Onfchuld te bepleiten, uitboezemt, zal het voegelyk weezen, met onderfcheiding, ftil te ftaan op zyne Betuigingen, in het XIX Hoofdft., die veelal bepaald wordt tot het 25, 26 en 27 vers; doch, myns inziens, voortloopt tot het 29. Deeze vyf Verzen, fchoon zy flegts twaalf Regels beflaan, hebben ontelbaare gefchillen veroorzaakt, over den algemeenen zin, door JOB in dezelve bedoeld, of hy naamlyk hier te kennen geeft, zyn vast Geloof *in eene Opftanding tot Gelukzaligheid naa den dood*; of doelt op *Herftel tot Geluk*, *geduurende het overige zyns Leevens.*

Ieder van deeze Stellingen heeft het niet ontbrooken aan veelvuldige en fterke Voorftanderen: de uitflag hunner twisten fchynt kortlyk hier op neder te komen: dat ieder Party het gevoelen zyns Tegenparty's wederlegd heeft, zonder egter het omhelsde genoegzaam te bevestigen. —— Want hoe kon JOB hier zyne Verzekering betuigen van eene Wisfeling der zaaken *in deeze wereld*, en van een Herftel tot *Tydlyken welvaard;* daar hy, ten zelfden tyde, op het fterkfte beweert, dat zyne Elenden welhaast zouden eindigen door den Dood. Als Hoofdft. VI: 11. *Wat is myne kragt dat ik hoopen zou? of welk is myn einde dat ik myn leeven verlengen zou?* H. VII: 21. *Waarom vergeeft gy niet myne overtreedinge, en doet myne ongeregtigheid niet weg? want nu zal ik in 't ftof liggen, en gy zult my vroeg zoeken, maar ik zal niet zyn.* H. XVII: 11-15. *Myne dagen zyn voorby gegaan, uitgerukt zyn myne gedagten, de bezittingen myns harten. Den nagt verftellen zy in den dag; het licht is naby den ondergang van wegen de duisternisfe. Zo ik wagte het Graf zal myn Huis weezen, in de duisternisfe zal ik myn bedde fpreiden. Tot den Groeve roep ik, gy zyt myn Vader; tot het Gewormte, myne Moeder en myne Zuster. Waar zou dan nu myne verwagtinge weezen; ja myne verwagtinge wie zal ze aanfchouwen.* H. XIX: 10. *Hy heeft my rondsom afgebrooken, zo dat ik heenen gaa; en heeft myne verwag-*

tin-

tinge als een boom weggerukt. Of, 't geen alles in een vervangt, H. VII: 7. *Gedenk dat myn leeven een wind is; myn oog zal niet wederkomen om het goede te zien.*

Nog minder kon JOB zyne *Hoop op de Onsterflykheid* aanduiden, dien zin kan uit de woorden niet dan met geweld gehaald worden. En gelyk het *bezit* van zulk een Geloof niet overeen te brengen is met JOB's bitterlyk vervloeken *van den Dag zyner Geboorte*, in het III Hoofdst., zo zou de *Verklaaring* van zulk een Geloof, op éénmaal, de geheele zwaarigheid des geschils, tusschen hem en zyne Vrienden, hebben uit den weg geruimd.

Maar, indien geen deezer twee tegenovergestelde Gevoelens kan erkend worden; indien de woorden van JOB noch zyn Geloof in een *Herstel tot Tydlyken Welvaard*, noch in eene *Opstanding naa den Dood* uitdrukken, wat hebbe men dan voor den zin deezer moeilyke Plaatze te houden? My staat niet te vooren, dat de Geleerden tot nog eenigen anderen uitleg hebben medegedeeld. Ik zal het waagen eene *derde* in 't midden te brengen; die, terwyl ze vry is van de voorgaande zwaarigheden, aan dezelfde Tegenwerpingen niet onderhevig schynt. Dat de Leezer deeze uitlegging met dezelfde onbevooroordeeldheid naagaa als ik dezelve voordraag.

De Overtuiging dan, welke JOB, myns oordeels, hier voordraagt, is deeze. — Dat, — schoon zyne ontbinding naby was, te midden van de onregtmaatige beschuldigingen zyner vermeende Vrienden, en de wreede bespottingen zyner hem vyandige Naastbestaanden; en schoon hy dus verdrukt naar den Geest met Lichaamssmerten hadt te worstelen, in stof en asche nederzat, hy nogthans uit dat elendig Lichaam, in zyn vleesch, dus van huid beroofd, en ten Grave neigende, GOD ZOU ZIEN, die zich ten zynen behoeve zou verklaaren, en de ONSCHULD *van zyn Character handhaaven.* —— Dit gevoelen zal steun vinden, —— in den zin der woorden zelve, —— in den zamenhang, en de volgende bedenkingen.

In het II Hoofdst. leezen wy, *dat* JOB *met booze zweeren geslaagen was van zyne voetzoole aan tot zyne schedel toe, dat hy nederzat in 't midden der asche.* vs. 7, 8. Hy betuigt H. VII: 5. *Myn vleesch is met gewormte en met het gruis des stofs bekleed; myn huid is gekloven en veragtlyk geworden.* Hy verklaart vervolgens H. XVI: 19. *ook nu ziet in den Hemel is myn getuigen, myn getuigen*

in de hoogten. Hier mede eenstemmig is zyne taal in de plaats, welker meening wy naspeuren Hoofdst. XIX: 25-29. —— In tegenstelling van JOBS verklaaring, — dat GOD spoedig zou verschynen om zyne zaak te handhaven, en dat zelfs zyne beschuldigende *Vrienden* hem zouden vryspreeken, zegt ZOPHAR, H. XX: 27, Dat de *Hemel* zyne ongeregtigheid zou openbaaren; en de *Aarde* zich tegen hem opmaaken.

Eindelyk wordt deeze Gedagten over JOBS woorden, als behelzende het Vertrouwen op GODS *verdeediging zyns gedrags*, ten sterksten bevestigd op het einde des Boeks, het slot van JOBS Geschiedenis behelzende. Zyne vaste hoope, hier veronderfteld, was, dat hy *vóór zyn Dood met zyne lichaamlyke oogen*, GOD *zou zien*, zyn Character handhaavenende. En uit het slot leeren wy, dat GOD in diervoege verscheen, —— *Met het gehoor der oore heb ik u gehoord*, *maar nu ziet u myn oog*, roept JOB uit, H. XLII: 5, waar op de Allerhoogste allersterkst, en om JOBS roem met eeuwigen luister te doen blinken, hem tot vier keeren zyn KNEGT noemt, als hy, in toorn tegen JOBS Vrienden ontstooken, hun te gemoete voert, *Gy hebt niet recht van my gesprooken als myn* KNEGT JOB. —— *Gaat tot mynen* KNEGT JOB, —— *en myn* KNEGT JOB *zal voor u bidden; want gy lieden hebt niet regt van my gesprooken, gelyk myn* KNEGT JOB, H. XLII: 7, 8.

De vyf Verzen vertaal ik op deeze wyze.

25. Ik weet dat myn Verdeediger leeft;
en ten laatsten zal hy over *dit* Stof opstaan.
26. En, naa dat myne Tegenstanders *my* dus
mishandeld zullen hebben, zal ik zelfs in myn
Vleesch GOD zien:
27. Dien ik zal zien aan myne zyde,
en myne oogen zullen hem aanschouwen; doch
niet *van my* vervreemd.
Al dit heb ik in mynen boezem weggelegd.
28. Waarlyk, gy zult zeggen, „ waarom hebben wy
„ hem vervolgd, ziende dat de waarheid der zaa-
„ ke by hem gevonden wordt?”
29. Beeft voor u zelven, op 't gezigte des zwaards;
want het zwaard is gewet tegen de ongeregtigheden.
Weest daarom verzekerd, dat 'er Oordeel zal zyn.

Menigwerf dringt JOB zelve niet alleen aan op zyne Onschuld, doch GOD erkent ze in 't einde, en het geheel Dicht-

Dichtstuk loopt over de opgehoopte elenden, een uitsteekend braaf Man treffende; zeer bezwaarlyk vallen hier mede overeen te brengen eenige Betuigingen, in de VII, XI en XLII Hoofdstukken, waar JOB, volgens de tegenwoordige Overzettingen, bekent een groot Zondaar te weezen. Zou deeze zwaarigheid niet weggenomen kunnen worden, door te veronderstellen, dat JOB, in het VII Hoofdst. vs. 20, waar hy, volgens de *Engelsche* en ook volgens onze *Nederduitsche* vertaaling, voorkomt als zyne Zonden GODE belydende, daadlyk spreekt tot wederlegging van ELIPHAS, en de algemeene zin dier plaatze hier op neder komt, *Gy zegt, ik moet een Zondaar geweest zyn; wat dan? Ik heb niet gezondigd tegen u! ô gy Bespieder des menschen! Waarom hebt gy my ten doel gesteld om op te schieten? Waarom ben ik u ten last geworden* (*)*? Waarom niet liever myne overtreeding over 't hoofd gezien, en myne ongeregtigheid voorby gegaan? Ik zal nu in 't stof zinken. Morgen zal ik misschien vergeefsch gezogt worden!* —— en dat hy in 't IX Hoofdst., van vers 2 tot 22, met de daad zyne Vrienden ten toon stelt, door op een spottenden trant eenige hunner ongerymde Grondregelen aan te haalen; als mede dat hy in vs. 28 en 31 niet tot GOD, maar in wederlegging van BILDAD, spreekt, —— als mede dat, in het XLII Hoofdst. vs. 6, door de invoeging van מה naa ער, dit vraagswys moet geleezen, en de geheele plaats dus vertaald, worden.

4. Hoor, ik bid u, en ik wil spreeken.
Ik wil u vraagen; en verklaar u aan my.
5. Ik heb van u gehoord, door 't gehoor der ooren:
maar nu ziet myn oog u.
6. Waarom ben ik dus veragtlyk geworden;
en verschroeid in stof en assche? (†)

(*) Zo heeft ook de *Grieksche* Overzetting: als mede GREY en HOUBIGANT met LAVOCAAT, in *Thesis Sorbon.* 1765. p. 21.
(†) Zie Hoofdst. II: 8. VII: 5. X: 2. XVI: 15. XXX: 30.

WAARNEEMING OMTRENT HET GEBRUIK VAN DE IPECACUANHA MET OPIUM, IN HARTNEKKIGE DIARRHÆEN. *Door* * * * *M. D.*

Zeer veel beroemde Geneesheeren hebben de verbinding van dien Braakwortel met Opium, als een zeer uitmuntend Geneesmiddel, in onderſcheiden Ziekten, aangeraaden. Byzonder hebben PRINGLE en BROKLESBY het zelve aangeraaden in aanhoudende Buikloopen, en hier van heb ik onlangs een zeer treffend voorbeeld gezien.—— Eene Dame, die, van tyd tot tyd, met aanvallen van Jigtpynen gekweld was, kreeg, naa eene ſterke verkoudheid, zwaare pynen in den Onderbuik, met zwaare afgangen. Ik raadde haar eenige kleine giften van Rhabarber te neemen, en daarby een aftrekſel van Kamillenbloemen te drinken, doch dit deed geene uitwerking; en dewyl ik vermoedde, dat eene zwervende Jigtſtoffe zig na de ingewanden verplaatst had, zo liet ik een paar Spaanſchevliegen-pleisters aan de beenen zetten; en gaf daarby een zweetverwekkend drankje met Laudanum: dan ook dit middel voldeed niet aan de verwagting, en ik vond goed de volgende Poeyers voor te ſchryven: ℞. *Pulv. Rad. Ipecacuanha dr. ſemiſſ. Opii pur. gr. tres. m. f. pulv.* N. VIII. Hiervan liet ik alle 2 uur een Poeyer inneemen, dit middel had de gewenschte uitwerking, ik vond den volgenden dag de Lyderesſe in een ſterk zweet, met pyn in de gewrigten, en de afgang was bypa geheel bedaard. —— Vermits my uit andere Waarneemingen de heilzaame uitwerking van dit middel ook in Jigt- en Podagra-pynen bekend is, zo raadde ik de Lyderesſe, van tyd tot tyd eene van die Poeyers voort te gebruiken, en ik heb ook daar van, in het laatſte toeval, voortreflyke werking gezien.

VER-

VERHANDELING OVER DE SEXEN DER PLANTEN, DOOR DEN RIDDER CAREL LINNÆUS, MET AANTEKENINGEN VAN DE HEEREN SMITH EN BROUSSONET.

(*Vervolg van bladz.* 493.)

Over 't algemeen zyn de Werktuigen aan alle Planten gemeen:

1. De Wortel en de Haïrbuisjes, geschikt om het voedzel uit den grond te haalen.
2. De Bladeren, welke men kan aanmerken als Leden, en die, even als de uiteinden der Lichaamsleden en de Vleugelen, tot beweeging dienen: want, door de lugt in beweeging geholpen, schudden zy de Plant, en doen dezelve eene soort van werkzaamheid verrigten.
3. De Steel of Stam, die de Mergagtige zelfstandigheid bevat, gevoed door den Bast, en dikwyls verdeeld in verscheide zamengestelde Planten.
4. De Vrugtbaarende Deelen, die het eigenlyk lichaam der Plant uitmaaken, in vryheid gesteld door eene soort van Gedaantverwisseling, 't wil zeggen, de Bloem zamengesteld uit werktuigen, tot wedervoortbrenging geschikt, menigmaal beschermd door een Kelk, en vercierd met Bloembladen, die dezelve als in de lugt ophouden.

Verscheide Planten hebben geen Kelk, em men treft geene Bloembladen op een groot getal Planten, die daarom den naam van *Apetales* draagen; doch 'er is geen Plant zonder Helmstyltjes en Stampertjes. De Waarneeming heeft ons getoond, dat de Helmstyltjes de Mannelyke, en de Stampertjes de Vrouwlyke, deelen zyn; een groot getal Bloemen, die Helmstyltjes en Stampertjes vereenigd hebben, zyn Hermaphroditen; de Hermaphroditen schynen veel natuurlyker in de Planten dan de Bloemen, waar in de Sexen afzonderlyk zyn: dewyl de Planten het vermogen, om van plaats te veranderen, derven, en dus elkander niet kunnen naderen, gelyk de Dieren. 'Er zyn, egter, veele Planten, by welken men de deelen der Sexen op onderscheide Planten aantreft. In dit geval zullen de Zaaden, voortgebragt door dezelfde Moeder, Planten

 gee-

geeven, die geen Bloemen draagen dan met Helmſtyltjes voorzien, en gevolglyk Mannelyke, en andere, die alleen Stampertjes hebben, en enkel Wyfjes zyn; en dit gaat zo vast, dat men tot nog geene Plant ontdekt heeft, die Vrouwlyke Bloemen voortbragt, zonder ten zelfden tyde Helmſtylige of Mannelyke Bloemen te hebben op dezelfde Plant, of op een onderſcheiden Stoel: 't zelfde neemt men waar ten opzigte van de Mannelyke Bloemen.

Gelyk alle Vrugten geſchikt zyn om Zaaden voort te brengen, zo moeten alle Helmſtyltjes het vrugtbaarmaakend Stof bezorgen. Alle Zaaden beſluiten in hun binnenſte zekere hoeveelheid van de Mergagtige zelfſtandigheid, die zich uitzet, wanneer men die Zaaden in heet water doet. Elk Bolletje Zaadſtof bevat ook in zyn bekleedzels eene veerkragtige zelfſtandigheid, die, ſchoon zeer dun en bykans onzigtbaar, zich door middel van heet water uitzet, en dikwyls met geweld. Wanneer de Planten in bloei ſtaan, valt de Zaadſtoffe van de *Helmtjes* af, en verſpreidt zich, gelyk de Zaaden uit de Vrugt vallen, op den tyd der Rypheid. Op denzelfden tyd, als het vrugtbaarmaakend Stof van de Helmtjes valt, biedt het Stampertje zyn Mondje aan: dit is als dan in den volkomenſten ſtaat, en bedekt met eene byzondere vogtigheid, ten minſten geduurende een gedeelte van den dag: het Stampertje is omringd door de Helmſtyltjes, of, indien de Bloemen uit den aart na den grond hangen, zyn diezelfde Helmſtyltjes hangende, zo dat het Zaadſtof gemaklyk in het Mondje gebragt kan worden, deeze wordt daar opgehouden, niet alleen door het vogt, waar mede dit deel bezet is; maar ook door de vogtigheid, welke daar in beſlooten is, en daar uit voortkomt. Wat van Bolletjes met Zaadſtoffe afvalt, en zich met het vogt van het Mondje vermengt, wordt tot de beginzels der Zaaden gevoerd. Veele voorbeelden, ten bewyze van dit ſtuk, zou ik kunnen aanhaalen; maar genoeg zal het weezen by te brengen, 't geen men waarneemt in de *Amaryllis formoſiſſima.* Wanneer het Weer warm genoeg is om de Plant in vollen bloei te brengen, ſtrekt zich het Stampertje na beneden, en uit het uiterſte van het Mondje komt een heldere druppel vogts, zo groot, dat men geduurig denkt die te zullen zien afdruipen: maar die vogtdruppel wordt in het Stampertje weder allengskens opgepompt, tusſchen drie en vier uuren in den naamiddag, en vertoont zich niet weder voor tien uuren 's anderen

daags

daags 's morgens: op 't midden van den dag is die druppel grootst. Indien men de Helmstyltjes schudt op zulk eene wyze, dat derzelver Zaadstof zich met dat vogt kan vermengen, ziet men dat vogt welhaast troebel en geel worden, en men onderscheidt kleine donkere streepjes van het Mondje tot de beginzelen der Zaaden. Eenigen tyd daar naa, wanneer de vogtdruppel geheel opgeslurpt is, vindt men het Zaadstof op het Mondje gelegd; doch dezelve is ongeregeld, en heeft de eerste gedaante verlooren. —— Ik kan daarom niet toestemmen in 't gevoelen van den Heer MORLAND, en eenige anderen, die denken, dat de bevrugtende stoffe door het Mondje heen gaat, en misschien tot in het vrugtbeginzel der Zaaden door, op dezelfde wyze als LEEUWENHOEK geloofde, dat de Zaaddiertjes tot in het binnenste der Eyeren doordrongen (*). —— De *Mirabilis* levert ons een spreekend voorbeeld op van de valschheid deezer stellinge. De Zaadstof van deeze Plant is zo groot, dat dezelve in grootte bykans het Stampertje te boven gaat; zy kleeft sterk aan 't Mondje, 't welk de Zaadstof, daar op gevallen, zuigt en opslurpt, even als de Zee-polypen, wat binnen derzelver bereik komt, uitzuigen. Op een avond, in de maand Augustus, nam ik zorgvuldig alle de Helmstyltjes weg van drie Bloemen der *Mirabilis longiflora*, en ik vernietigde teffens alle de Bloemen van dezelfde soort, die open waren: ik verspreidde op die Bloemen de Zaadstoffe van de Helmstyltjes der *Mirabilis jalappa:* de Zaadhuisjes zwollen; maar kwamen niet tot rypheid. Op een anderen avond nam ik dezelfde Proeve, doch de Zaadstoffe van de Helmstyltjes van dezelfde soort, te weeten de *Mirabilis longiflora*, waar op alle de Zaadhuisjes goede rype Zaaden voortbragten.

Ee-

(*) De Abbé SPALANZANI heeft door verscheide Waarneemingen getoond, dat de beginzels der jonge Planten geheel gevormd bestaan in de Zaaden, die niet bevrugt geweest waren; hy heeft ook beweezen, dat de doorgangen van het Stampertje dikwyls zo eng zyn, dat men ze niet kan zien. Hy denkt, nogthans, niet met den Heer ADANSON, dat het Styltje ondoorgaat is, en dat de Bevrugting langs andere wegen konne plaats hebben. 't Gevoelen deezer beide Schryveren dient ten steunzel van het denkbeeld van LINNÆUS: naamlyk, dat het niets anders is dan een zeer dun vogt, 't welk van de Zaadstoffe in het Vrugtbeginzel komt. S.

Eenige Schryvers hebben beweerd, dat de Helmstyltjes alleen dienden, om de Bloemen van zekere onzuiverheden te ontlasten, en geheel niet tot de voortteeling te passe kwamen (†); 't is zeer duidelyk, dat deeze Plantkundigen die zaak niet genoegzaam onderzogt hebben: want, dewyl men Planten heeft, die de Helmstyltjes draagen op Stoelen, onderscheiden van die de Stampertjes hebben, of zelfs op takken, zeer verre verwyderd van die waar op men de Stampertjes vindt, kan men geenzins gelooven, dat deeze deelen geschikt zyn in het Vrugtbeginzel, van 't welk zy zo verre afstaan, van eenige overtollige stoffe te ontlasten.

Geen Natuurkundige kan *van vooren* beweeren, dat by de Dieren de Mannelyke Zaadstoffe noodzaaklyk is om de Eytjes te bevrugten: 't is nogthans een stuk door de ondervinding genoegzaam beweezen. Wy houden ons, ten opzigte van de Planten, te vrede, met een dergelyk verschynzel *van agteren* te beoordeelen.

In de maand January, des Jaars MDCCLX, stondt de *Antholira cunonia*, in een pot in myn kamer, in bloei; doch de Bloemen gaven geen goed Zaad: de lugt was niet genoeg in beweeging, om de Zaadstoffe van de Helmstyltjes in het Stampertje te brengen. Op zekeren middag ontdekte ik, dat een Mondje zeer vogtig was, ik nam zeer voorzigtig een Helmtje af, en streek het zagtlyk over het Mondje. De Bloem bleef nog acht dagen in bloei, wanneer ik denzelven afsneed, om ze in myn Plantverzameling te leggen; en ik ontdekte dat het Zaadhuisje van den enkelen Bloem, op welken ik deeze bewerking verrigt hadt, uitgezet was, ter dikte van een boon; ik opende die vrugt, en ik ontdekte in een der drie afdeelingen een groot aantal Zaaden, terwyl de twee andere ledig waren.

In April zaaide ik Hennipzaad in twee   : de jonge Planten kwamen zo wel op, dat ik in ieder dertig of veertig Stoelen had: ik plaatste ze voor een venster, doch op een grooter afstand van elkander. De Hennip tierde in beide even goed. Ik liet in een der Potten de Mannetjes en Wyfjes, die bloeiden, zy gaven in July Zaad: deeze Zaaden, in water geweekt, en in den grond gedaan, kwamen in den tyd van twaalf dagen op. In de andere Pot

(†) Dit was het denkbeeld van TOURNEFORT, die het, egter, niet sterk schynt aangedrongen te hebben. S.

Pot verdelgde ik alle de Mannelyke Planten, zo ras ik ze genoegzaam kon onderkennen. De overgebleevene Wyfjesplanten groeiden zeer wel, en vertoonden eene menigte van Stampertjes: deeze Bloemen bleeven zeer lang open, als of zy verwagtten bevrugt te worden, terwyl de Wyfjesplanten in de andere Pot reeds begonnen waren te verflensfen, en de Stampertjes geen kragt meer betoonden, naa dat ze met de bevrugtende Stoffe verzadigd waren. 't Was zeer aartig te zien, dat de Stampertjes der onbevrugte Wyfjes zo langen tyd groen en in vollen groei bleeven. Wanneer deeze Planten, die de maagdom bewaard hadden, in 't einde begonnen te dorren, en de groei te eenemaale ophield, onderzogt ik, in tegenwoordigheid van verfcheide Plantkundigen, alle de Kelken; fchoon dezelve opgezet waren, en fcheenen in een gezonden ftaat te zyn, waren alle de Zaaden bruin, plat, uitgedroogd, en toonden geen pit te bezitten. Ik vond my daar door ten vollen overtuigd, dat de voorbeelden, door verfcheide Schryvers bygebragt, van Vrouwlyke Hennipplanten, die zonder Mannelyke goede Zaaden zouden geteeld hebben, niet nauwkeurig genomen zyn, en dat de Wyfjes bevrugt werden door Zaadftoffe, van verre door den wind in de Stampertjes gevoerd. 'Er is geene Proeve gemaklyker te neemen dan die ik hier aanvoere, en is 'er ook geen, die op eene overtuigender wyze aantoont, hoe de Planten bevrugt worden (§).

Ik had, in de maanden Juny en July, de *Clutia tenella* (dit moet waarfchynlyk weezen *Clutia puchella*,) in vollen groei op myn venfter. De Mannetjes-Plant ftondt

(§) Deeze Proeve, geheel overgefteld tegen die van den Abbé SPALANZANI, dient ten voordeele van het gevoelen van LINNÆUS. De Abbé SPALANZANI heeft niet gefprooken van den ftaat, waarin zich de Stampertjes bevonden van de Hennipplanten, welke hy zegt dat geene Zaadftoffe ontvangen hadden: hy zegt, dat ze vrugt draagen, ten zelfden tyde als de Planten in vryheid gelaaten; doch dat de Zaadkorrels veel kleinder waren, 't welk hem niet vreemd voorkwam, uit hoofde van den gedrongen ftand, waarin de Planten geftaan hadden. Voor 't overige heeft de Abbé SPALANZANI niet kunnen aantoonen, dat hy den toegang van alle bevrugtende Mannelyke ftoffe van de Vrouwlyke Bloemen geweerd hadt, of dat 'er geene Mannelyke Bloemen op de Vrouwlyke Stoelen waren. S.

ſtondt in eene andere Pot dan de Wyfjes. Deeze gaf veele vrugten, waar van 'er geen een miste. Ik *zette* de twee Planten op twee venſters, van 't zelfde vertrek; de Bloemen op de Wyfjes-Plant bleeven vrugtbaar. Eindelyk nam ik het Mannetie weg, en hieldt alleen het Wyfje, van 't welk ik alle reeds openſtaande Bloemen afſneed. Elke dag kwamen 'er nieuwe Bloemen, die acht of tien dagen open ſtonden, wanneer het ſteeltje geel werd, en de Bloem afviel, zonder eenigen Zaadkorrel te bevatten. Een Plantkundige van myne kennis, die zich met my vermaakt hadt in het waarneemen van dit verſchynzel, haalde my over, om uit myn Stookkas een enkelen Manlyken Bloem te neemen, en boven een Vrouwlyken Bloem, die nog in goeden ſtaat was, te plaatzen: wy bonden deezen met een rooden zyden draad aan het Stampertje vast. Den volgenden dag namen wy den Mannetjes Bloem weg: en deeze eenige Wyfjes *Bloem* gaf vrugt. —— Ik nam een anderen *Mannelyken Bloem* uit de Stookkas, en ſcheidde 'er voorzigtig een Helmtje af, waar van ik de Zaadſtoffe afſtreek met een veder, en zagtlyk heen ſtreek over drie Mondjes van een Vrouwlyken Bloem; ik droeg onder deeze kunstbewerking zorge, om de twee andere Mondjes van den Bloem met een ſtukje papier te bedekken, ten einde de bevrugtende ſtoffe 'er niet in mogt komen. De vrugt kreeg haare gewoone grootte, en als ik dezelve dwars doorſneed, vond ik een grooten Zaadkorrel in een der huisjes, terwyl de twee overige ledig waren. Alle de andere onbevrugtte Bloemen verdorden en vielen af. Men ziet dat deeze tweede proefneeming niet moeilyker valt dan de eerſte.

Zints tien jaaren had ik in myn Tuin de *Datisca cannabira*, ik vermenigvuldigde deeze Hennipplant door afzetzels. Ik had veele Bloemen op onderſcheide Stoelen, maar alle, zonder uitzondering, waren Vrouwlyke, en 'er kwam niets van. Eenige Mannelyke Planten begeerende te hebben, kreeg ik nieuwe Zaaden van *Parys*. De Planten, daar uit voortſpruitende, waren, tot myn groot leedweezen, alle Vrouwlyke, die geen vrugt altoos gaven. Eindelyk kreeg ik, in den Jaare MDCCLVII, Zaaden van dezelfde Plant, en hadt het geluk, om het volgende jaar eenige Mannelyke in bloei te zien. Deeze Mannetjes Planten vonden zich op eenen grooten afſtand van alle de Wyfjes verwyderd: wanneer de Bloemen gereed waren om de bevrugtende Zaadſtoffe te ſtrooijen,

zet-

zette ik daar onder een blad papier, op 't welke ik de Zaadstoffe deedt vallen, door de Planten te schudden; het papier werd geheel bedekt met geelagtige stoffe; deeze zette ik boven de Vrouwlyke Planten, ten zelfden tyde in bloei staande. Koude nagten vernielden veele van deeze *Datisca*, en verscheide andere Planten, veel vroeger dan in andere jaaren. Dan, niettegenstaande dat ongeluk, bevond ik, by het onderzoek der Planten, boven welke de Zaadstoffe geplaatst geweest was, de Zaaden van de natuurlyke grootte, terwyl 'er geen spoor van Zaad te vinden was in de Bloemen der elders staande *Datiscas*, met geen Zaadstoffe bestrooid.

Verscheide soorten van *Momordicas*, welke wy, nevens andere Planten, uit de *Indiën*, in de Stookkasfen kweeken, geeven menigmaal Vrouwlyke Bloemen, die zeer sterk schynen; doch des niettegenstaande schielyk verwelken, geel worden, en afvallen, zonder vrugt te draagen. Ik beval myn Tuinman, de Mannelyke Bloemen af te snyden, en boven de Vrouwlyke te hangen, zo ras dezelve open gingen, en langs dien weg zyn wy zo zeker van rype vrugten te bekomen, dat wy de onderscheide Vrouwlyke Bloemen, naar welgevallen, kunnen bevrugten (‡).

De *Jatropha urens* bloeide alle jaaren in myn Stookkas; maar de Vrouwlyke Bloemen kwamen voor de Mannelyke, lieten binnen de acht dagen de Stampertjes vallen, en verwelkten eer de anderen open waren, op die wyze had ik nooit eenige vrugt van dit Boomgewas kunnen bekomen. In den Jaare MDCCLII had ik Mannelyke Bloemen op een zeer sterken Plant, die zich zeer fris vertoonden: op denzelfden tyd zag ik eene kleine Wyfjes boom in een Pot, die Bloemen met frisse Stampertjes hadt. Ik plaatste die Pot onder de andere, en zamelde op die wyze Zaaden in, die ryp waren, en gezaaid heerlyk voortkwamen. Zints dien tyd heb ik verscheide keeren Mannetjes Bloemen van de eene Plant genomen, en boven de Wyfjes Bloemen gezet, en 't heeft my nooit gemist, door dit middel goede Zaaden te krygen. —— 't Is twee jaaren geleeden, dat een blad papier lag onder eenige Mannelyke Bloemen, en een maand of zes weeken, indien ik het wel onthouden heb, bewaarde ik de Zaadstof-

(‡) De Heer DUCHESNE heeft dus, naar welgevallen, de Wyfjs Bloemen der Aardbeziën bevrugt. *Mem. de la Societé Royale de Agriculture*, 1786. *Trimestre d'Automne.* B.

ſtoffe zorgvuldig, in een papier gewonden, ik ſtrooide het op drie wyd openſtaande Vrouwlyke Bloemen van de *Jatropha:* deeze drie alleen gaven my vrugt, terwyl de andere vrugtloos verwelkten.

De binnen Bloembladen van het *Ornitholagum*, doorgaans, ſchoon oneigen, *Canadenſe* bygenaamd, of de *Albuca major*, ſtaan zo digt op een, dat ze zeer bezwaarlyk toelaaten, dat de lugt tot het zaadbeginzel doordringe, en zeer moeilyk de Zaadſtof der Helmſtylties van een anderen Bloem doorlaaten: deeze Plant gaf my alle dagen nieuwe Bloemen en nieuwe Vrugten, de Bevrugting miste nooit. Ik nam, door middel van een kromme ſpelde, en met veel omzigtigheids, de Helmtjes van één Bloem weg, en deeze was, overeenkomſtig met myne verwagting, de eenige onvrugtbaare. Ik herhaalde acht dagen daar naa dezelfde proeve, en altoos met denzelfden uitſlag.

Ik had in myn Tuin, in een afgelegen hoek, een *Stoel* van de *Chelidonium corniculatum*, waarin ik *alle Bloemen*, op één na, weg nam, welke ik van de Helmtjes beroofde. Ik had deeze bewerking gedaan, toen de Bloembladen zich begonnen te openen; op een anderen dag ſneed ik desgelyks de Helmſtyltjes af van een Bloem op derzelver Plant, en ik ſtrooide op het Stampertje van deezen de Zaadſtoffe, genomen van eene andere Plant, van de eerſte verwyderd. De uitſlag was, dat de eerſte Bloem geen Zaad altoos gaf, en de tweede zeer goed Zaad opleverde. Ik had ten oogmerk, door deeze Proeve te bewyzen, dat de vernietiging van de Helmtjes eens Bloems niet genoegzaam is om het zaadbeginzel onvrugtbaar te doen worden.

In vollen bloei ſtondt by my in een Pot de *Nicotiana fruticoſa*, die veel Bloemen en Zaaden gaf. Ik nam zorgvuldig alle de Helmtjes weg, van een zich uitſpreidenden Bloem, en ſneed alle de overige Bloemen af: dien ik ſtaan liet gaf geen Zaad, en zette zelfs niet uit.

Ik bragt in een hoek van den Tuin een Pot, waarin een *Aſphodelus ramoſus* ſtondt, ik ſneed alle de Helmſtyltjes van een eerst open gegaanen Bloem af; zy gaf geen Zaaden. Ik herhaalde die bewerking: maar in een ander gedeelte van den Tuin een Bloem, van dezelfde ſoort, in friſſen ſtaat afgeſneeden hebbende, ſtrooide ik de Zaadſtoffe op het Stampertje van den Bloem van de Helmſtyltjes beroofd, en verkreeg dus Zaaden.

De *Ixia Chinenſis* hadt in myn Stookkas gebloeid; maar

maar alle de vensters gesslooten geweest zynde, waren de Bloemen onvrugtbaar. Ik nam met spelden de Helmstyltjes met Zaadstoffe belaaden, welke ik verspreidde op de Mondjes van twee Bloemen; den volgenden dag bedekte ik het één enkel Mondje van een derden Bloem met Zaadstoffe: deeze drie Bloemen bragten goede Zaaden voort; doch de derde hadt alleen Zaad in één huisje, terwyl de huisjes van de twee andere alle met Zaad voorzien waren.

't Zou den Leezer verveelen een grooter aantal Proeven, alle strekkende ten bewyze van dezelfde zaak, te zien bybrengen. De gansche Natuur draagt getuigenis van de waarheid, welke ik gezogt heb te ontwikkelen, elke Plant levert een bewys op (*). Ieder een kan deeze Proeven herhaalen en ze op onderscheide wyzen veranderen: 't Is alleen noodig de Potten te zetten op vensters verre genoeg van andere Planten verwyderd, en ik durf verzekeren, dat men geene volkomene Zaaden ooit zal krygen, indien de vrugtbaar maakende stoffe het Stampertje niet heeft aangeraakt.

De

(**) Men heeft LINNÆUS beschuldigd, dat hy zyn Sexen-Stelzel op een te klein getal waarneemingen gebouwd heeft; lieden, die gemeenzaam zyn met de Werken deezes Ridders en de Plantkunde beoefend hebben, weeten dat deeze betigting geen grond altoos heeft. De Abbé SPALANZANI zegt dat LINNÆUS tegen de eerste beginzels der Redeneerkunde aangaat; dewyl hy geene Proeven genomen heeft op alle onderscheide Planten, die op den aardbodem groeijen; hy meent kragt aan zyn gevoelen by te zetten door eene plaats by te brengen, uit het werk van den Heer NECKER over de Mossen, een werk eer opmerklyk van wegen den verwarden styl dan uit eenigen anderen hoofde; hy zocht ook steun in 't gevoelen van BONNET, een Man wiens verdiensten niet in twyfel getrokken kunnen worden; doch wiens gezag van een veel grooter gewigt zou weezen in een bespiegelend geschilstuk, dan in eene zaak die op Proeven steunt, en tot welke men slegts oogen en gemeen Menschen verstand noodig heeft. Zullen alle die nauwkeurige Redenkundigen twyfelen of het bloed in alle Dieren omloopt, om dat de Proeven van HARVEY zich niet tot alle leevende Dieren uitstrekken? zullen wy moeten wagten tot dat de Abbé SPALANZANI alle Dieren, van den *Mensch* af tot het *Ciertje* toe, onderzogt heeft, om te weeten dat de Deelen der Sexen by alle bezielde Weezens geschikt zyn ter Voortteelinge. (Zie zyne *Experiences sur les Crapauds*, enz.) S.

De Proeven van LOGAN op de Maïs zyn zeer voldoende; dezelve toonen op de blykbaarste wyze aan, dat de Zaadstoffe niet in het Stampertje gaat, en niet tot het Vrugtbeginzel doordringt; maar dat de vogt daar in begreepen opgeslurpt wordt door de vogt op het Stampertje. De Bevrugting der Planten zou geen plaats hebben indien het Mondje niet bevogtigd was; hier is de overeenkomst tusschen Dieren en Planten volkomen.

'Er is geen Landbouwer of hy weet, dat, wanneer het regent op dien tyd wanneer de Rogge in bloei staat, de Zaadstoffe kleeverig wordt, en dat de meeste airen geen graan uitleveren. De Tuinlieden neemen alle Jaaren dit zelfde waar op de Ooftboomen, de Bloemen geeven geen vrugt indien zy ongelukkig lang blootgesteld geweest zyn aan regen.

De Waterplanten verheffen zich, op den tyd des bloeis, boven de oppervlakte des waters, en duiken daar naa weder onder. De *Nymphea Alba* komt alle morgens boven 't water, de Bloemen gaan open; omtrent den middag verheft zich de Steng ten minsten drie duimen boven 't water: 's naamiddags omtrent vier uuren sluit zich de Bloem geheel digt, en haalt het hoofd onder; waar dezelve den geheelen nagt blyft. Dit verschynzel is meer dan twee duizend Jaaren geleden waargenomen, zelfs ten zyde van THEOPHRASTUS, die zyne waarneeming opgeeft gedaan op de *Nymphea Lotus*, eene Plant die met onze *Nymphea* zo veel overeenkomsts heeft, dat men dezelve 'er nauwlyks van onderscheiden kan, dan door dien de bladen der eerste op den rand getand, en die van de onze rond zyn. Zie hier hoe THEOPHRASTUS zich daar over uitdrukt in het X Hoofdstuk van het vierde Boek zyner Historie der Planten: „ Men zegt, dat de *Lotus* zyne „ Bloemen in den '*Euphraat* verbergt, dat ze tot mid„ dernagt dieper en dieper gaan, en by het aanbreeken „ van den dag zo diep liggen dat men ze met de hand „ niet kan raaken: vervolgens komen zy weder boven, „ openen zich, en steeken hoog boven 't water uit." Men kan in onze gewoone *Nymphea* 't zelfde waarneemen.

Veele Bloemen sluiten zich 's avonds, of voor dat het begint te regenen op dat de Zaadstoffe niet nat worde door den Dauw of Regen; doch, wanneer de Zaadstoffe gestrooid is blyven ze altoos open. Andere Bloemen, die zich by die gelegenheid niet sluiten, wenden

zich na den grond; veele, welke in de eerfte vogtige dagen der Lente te voorfchyn komen, neemen dien ftand aan. De Wynruit, overal zo gemeen, vertoont in elken Bloem verfcheide Helmftyltjes, die elk, op hun beurt, en alle dagen, het Mondje naderen, tot dat de Bevrugting geheel gefchied is.

Het *Ornithogalum nutans* heeft zes groote Helmftyltjes, klokswyze gefchikt: zy raaken elkander aan; doch de drie buitenfte zyn de helft korter dan de andere: weshalven het, op 't eerfte gezigt, onmogelyk fchyne, dat zy de Zaadftoffe op het Mondje kunnen brengen: maar door eene opmerkenswaardige beweeging krommen zich de buitenfte Helmftyltjes tusfchen de draadjes van de andere, en derzelver Zaadftoffe komt dus tot in het Stampertje.

De *Mufa* geeft twee foorten van Hermaphrodit-Bloemen: deezen hebben onvolmaakte Helmtjes, geenen zyn alleen met het beginzel van een Mondje bedeeld: dewyl deeze niet dan naa elkander komen, kunnen zy geen vrugtbaarheid te wege brengen; weshalven wy nooit Zaad van deeze Planten in onze Tuinen krygen, en zy 't zelve niet dan zeldzaam in de *Indiën* geeven. —— Ik heb dit jaar, overeenkomftig met mynen lang vergeefsch gedaanen wensch, twee *Mufas* te gelyk in Bloem gehad, de een droeg Mannelyke, de ander Vrouwlyke, Bloemen. Ik haastte my om de Helmtjes af te fnyden, om 'er de Mondjes mede te beftryken; ik hoopte dus Zaaden van deeze Plant te winnen, welke geen Kruidkundige tot nog gezien heeft; maar, wanneer ik deeze Helmtjes bezag, vond ik ze alle, de grootfte zelfs, geheel ledig en zonder Zaadftoffe, en bygevolge buiten ftaat om de Wyfjes te bevrugten: en 't is uit deezen hoofde, dat die Plant in onze Tuinen nimmer Zaad kan geeven. Ik twyfel niet, of de *Mufa* heeft egter Mannetjes in haar Geboorteland, die verwaarloosd zyn door de Tuinlieden. De Wyfjes draagen by ons onvolkomene vrugten, 't wil zeggen, Vrugten zonder Zaaden, en men teelt ze by ftokken voort. De Vrugten van de *Mufa* bereiken naauwlyks haare natuurlyke grootte, geene dan de grootfte rypen; doch zy zyn ledig.

Ik zou nog eene menigte voorbeelden, tot ftaaving van myn gevoelen, kunnen aanhaalen; doch ik bepaal my, om 'er dit éénige nog by te voegen. Te *Berlin* gaf een Wyfjes Dadelboom, zints verfcheide jaaren, Bloemen, en hadt nooit Vrugten gedraagen. Men droeg zorg om

van *Leipzich* met de Post eenige Mannetjes Bloemen te krygen van een Boom, die ten zelfden tyde in Bloem ſtondt, en men bevrugtte daar mede de Wyfjes Bloemen. Zy bragten Dadels voort, welker Zaad ik in myn Tuin gezaaid heb, en die my nog leevende Planten opleverden. KÆMPFER heeft ons geleerd, hoe de *Oosterlingen*, die voornaamlyk van Dadels leeven, en die de waare *Lotophages* der Ouden zyn, zorge draagen, om altoos tusſchen de Wyfjes Boomen eenige Mannetjes te planten: ook bepaalen zich de Vyanden, in Oorlogstyd, om alle de Mannelyke Stammen te vellen, wel verzekerd dat daar uit hongersnood in 't Land moet volgen; 't gebeurt ook dat de Inwoonders zelve de Wyfjes Boomen om verre hakken, ten einde de Vyanden in hun Land geen voordeel mogen vinden.

('t Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

AANMERKINGEN OVER DE HERFSTDRAADEN, OF HET VLIEGEND SPINRAG IN DE LUGT; door *Doctor* M. HOUTTUYN.

Het Verſchynzel, 't welk op Woensdag den 15 *October* 1788 veelen onzer Burgeren in verwondering heeft gebragt, is van ouds bekend, en niet ongewoon. Men noemt het in Engeland *Gosſamer*, alwaar het ook, gelyk by ons, ſomwylen in den Herfst verſchynt, inzonderheid, na dat men eenigen tyd Droogte en Zonneſchyn gehad heeft, als wanneer men, des morgens, de Velden en het Kreupelbosch, in den Daauw, daar door als geheel beweven ziet met *Spinrag*, dat waarſchynlyk met den opſtygenden Daauw tevens in de Lugt vliegt, en dan door den Wind zeer hoog, zelfs tot boven de Toppen der Gebouwen en Toorens gevoerd wordt, zig door zyne kleverigheid alom aanhechtende, en in Draaden uitwaaijende van ongemeene langte, aan welken doorgaans een Vlokje Wolligheid, als Katoen, is gehecht. Zodanig verſpreidde het zig, als bekend is, dien Middag over deeze Stad; wie weet hoe ver over Zee en ook ten platte Lande, met een droogen Zuidelyken Wind.

Nu omtrent dertig Jaaren geleeden, werdt aan de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Londen, zo

men

men verhaalt (*), een Vertoog voorgelezen, waarin dit *Gossamer* afgeleid wordt van *Vliegende Spinnekoppen*, die in de Lugt haar Spinzel zouden maaken, dat dan zou nederdaalen op het Aardryk: maar eensdeels is dit Gevoelen ſtrydig met gedagte Ondervindingen, anderſdeels weet men in de Natuurlyke Historie zo weinig van Vliegende Spinnekoppen, als van *Spinnende Torren, die in Vliegen veranderen.* Mooglyk zal men de Vliegjes of Wespjes, daarin zig bevindende, voor Vliegende Spinnekopjes aangezien, of de Myten, die dit Geweefzel maaken, zo 'er die by toeval in mogten medegevoerd zyn, met dien naam vereerd hebben.

Immers, dat het Diertjes van dien aart zyn, welke de *Herfstdraaden* ſpinnen, is vry zeker uit de beſchryving van den *Acarus Telarius*, door my, op het voetſpoor van den beroemden LINNÆUS, in myne Natuurlyke Historie, onder de Ongevleugelde Inſekten (†) gegeven, en *Herfstdraaden-Spinnetje* geheten; gelyk de Heer GEOFFROY hetzelve, in zyne Historie der Inſekten, die omſtreeks Parys voorkomen, *le Tisserand d'Automne* tytelt. Ik heb zyne beſchryving van dat Inſekt aldaar medegedeeld, waar uit blykt, dat het maar een zeer klein Diertje is, naar een Luisje gelykende, even als de gewoone Myten, niet grooter dan een Neet, roodachtig doorſchynende, aan ieder zyde met een bruine Vlak, volgens den Ridder LINNÆUS, die aanmerkt, dat hetzelve met dat Ongediert, *Rag-Luis* genaamd, 't welk by Zomer 't Geboomte, in de Broeikasſen, insgelyks met Draaden beſpint, overeenkomſtig zy, en dat men 't zelve, in den Herfst, veel aan de agterzyde der Lindenbladeren vindt.

De Sweedſche Heer DE GEER, die deeze Inſekten ook beſchryft, verbeeldt zig, dat die Dotjes of Vlokjes te grof zyn, om uit het Spinzel van zulke byster kleine Diertjes te ontſtaan. Zyn Ed. zegt (§), „ik heb daar „altoos kleine Spinnetjes in gevonden, waar van zy „zekerlyk gemaakt zyn, en zelfs gezien, dat 'er nieuwe „Draaden gefabriceerd werden door diezelfde Spinnetjes, „welke dezelven [naamlyk de Vlokken] t'eenemaal afhaspelden onder het dwarrelen in de Lugt" (‡).

Een

(*) *Algemeene Oefenſchoole*, III DEEL.
(†) *Natuurl. Historie*, I DEELS XIII Stuk, bl. 127.
(§) *Memoires des Insectes*, Tom. VII.
(‡) *Qui les devidoient tout en voltigeant dans l'Air.*

Een groote Vlok van deezen aart, dien Middag, opvangende, heb ik daar niets in gevonden, dan vier leevende Vliegjes of Wespjes, *kleiner dan ordinaire Vlooijen*, welken ik daar in aan verscheide Liefhebbers heb vertoond. Dezelven waren overeenkomstig met die Wespjes, van welken de vlytige FRISCH de Afbeelding en beschryving geeft, als de Diertjes zynde, welke in 't *Journal des Scavans*, van 1713, onder den naam van *Mouches à Coton*, dat is Katoen-Vliegjes, voorgesteld waren (*). Het komt hier op uit „ Zekere Rupsen, door „ Sluipwespjes met Eijeren bestoken, worden inwendig „ van de uitkomende Wormpjes allengs verteerd, tot dat „ zy eindelyk stervende, en aan een Gras-steeltje of Blaadje zitten blyvende, in zulk eene Wolligheid overgaan; „ welke tevens strekt tot bedekking van de Popjes, waar „ in de Wormpjes veranderd zyn, die de gezegde Wespjes uitleveren" (†).

Dat, nu de *Katoenachtige Dotjes* der gezegde Herfstdraaden op zulk een wyze ontstaan, in welken de Spinnetjes of Myten gedagte Vliegjes opzoeken tot hun Aas, en ze, ten dien einde, als afhaspelen; komt my waarschynlyker voor, dan dat die Vlokjes door de Spinneties zouden gemaakt zyn. Immers de Draaden van dat Katoen onderzoekende, in welken men het met Spelden van een kan scheiden, bevind ik die geheel anders dan Spinragdraaden, vertoonende zig nog Wollig als Saijet, door het Mikroskoop. En, voor het afhaspelen van die Vlokken, door gedagte Spinnetjes of Myten, moet zekerlyk een reden zyn. Hadden zy die zelf gemaakt, tot hun Nest of Bekleedzel, dan zouden zy zig wel stil daar in houden, ten minsten in het zweeven door de Lugt. Door het wroeten, in die aan 't Gras zittende Vlokjes, kunnen dezelven los raaken, en dit kan aanleiding geeven, dat zy door den Wind worden opgenomen, en in de Lugt gevoerd, terwyl de Vliegjes zig, wegens de kleverigheid, daar uit niet gemakkelyk kunnen ontwikkelen of ontwarren.

't Geen

(*) *Insekten-Werk*, VI Theil, Art. 10. *Ichneumon Globatus*, Natuurl. Hist. XII Stuk, bladz. 216.

(†) In de Vlokjes. welke my van de Herfstdraaden, die zig den 10 *November* hier op nieuws vertoonden, door een goed Vrind bezorgd zyn, heb ik wederom niets dan zodanige Sluipwespjes gevonden.

'T Geen de Heer Doctor C. PEEREBOOM een *Tor* noemt (*), zal misschien een dergelyke Myt zyn geweest. Immers, zyn Ed. verhaalt my, dat dezelve agt Pooten hadt (†), zynde roodachtig of paarsch van kleur, en wel wat grooter dan de gezegde Vliegjes, maar niet te groot, om in een dergelyk Vliegje te veranderen. Dit laatste kwam zyn Ed. daar uit, te waarschynlyker, voor; alzo hy, ook vier Vliegjes in zyn Dotje gehad hebbende, 'er naderhand maar één in heeft gevonden, zynde de anderen, *naar alle gedagten!* door die Tor opgevreten. Men heeft denzelven eerst zig in het gedagte Katoenachtige Dotje zien omwentelen, en bedenkelyk, hetzelve afhaspelende, al spinnende, eenige Draaden maaken, als vooren gemeld; doch den Draad van tien en meer Ellen aangaande, denzelven heeft hy buitenshuis in de Lugt gezien, en op 't Oog afgemeten. De iever ondertusschen van deezen Heer, in het waarneemen van dit Verschynzel, en de aanpryzing van hetzelve tot nader onderzoek, of de gezegde Wolligheid ook tot een nuttig gebruik zou kunnen aangewend worden, is zyn Ed. kundigheid ten hoogsten waardig!

(*) In de Couranten en Letter-Bode.

(†) De Torren hebben niet meer dan zes Pooten. Anders zou men mogen denken, of het ook zulk een Wespje ware geweest, waar van het Voorlyf zig vry Torachtig vertoont, en het Agterlyf, in sommigen, als een Blaasje, met een Draadje daar aan is gehecht.

VERKORT BERIGT VAN DE PELEW-EILANDEN, GELEGEN IN HET WESTLYK GEDEELTE VAN DEN STILLEN OCEAAN. *Zamengesteld uit de Dagverhaalen en Onderrigtingen van Capitein* HENRY WILSON, *en eenigen zyner Officieren, die, in Oogstmaand, des Jaars* MDCCLXXXIII, *daar Schipbreuk leden met de* Antelope, *een Paket van de Engelsche Oostindische Maatschappy.* Door GEORGE KEATE, *Esq.* F. R. S. en S. A.

De *Antelope* werd, door de Bestuurders der *Oostindische Maatschappy* in *Engeland*, uitgerust in den Zomer, des

des Jaars MDCCLXXXII, men was toen in 't algemeen van gevoelen, dat dit Schip op een geheimen Tocht uitging; doch hier van, noch van deszelfs uitreis na *China*, is in het Werk van den Heer KEATE niets te vinden. Hy vat het Reisverhaal op, toen het Schip te *Macao*, of, gelyk hy schryft, *Macoa*, in *China*, kwam, in de Zomermaand, des Jaars MDCCLXXXIII. Zy zeilden van *Macoa* af den twintigsten van de volgende Hooimaand, den koers Zuid-Oostwaards neemende: het oogmerk van de Reis wordt niet aangeduid. De Heer KEATE heeft ons alleen verzekerd, dat de *Antelope*, niet byzonder uitgerust was om onbezogte Wereld-oorden te ontdekken, of toegerust om kundschap van 't Menschdom op te doen. Het oogmerk, derhalven, van eene Reis, in den koers, welken zy namen, valt niet gereedlyk te gissen, of 't zelve moet geweest zyn om na eenig deel van de Noordwest-Kust van *America* te stevenen, om Zee-Otterhuiden te bekomen, welker waarde in *China* eerst onlangs den *Engelschen* bekend geworden was, door de Reisgenooten van den beroemden, doch ongelukkigen, Zeeheld, Capitein COOK.

Zy hadden, over 't algemeen, donker en stormig Weer, tot den vyf en twintigsten, wanneer zy de *Bashee-Eilanden* bereikten, op de Noorder Breedte van 21°¼ en 121° of 122° Lengte, ten Oosten van *Greenwich*. Het stormagtig Weer hieldt aan: zy stevenden Zuid-Oostwaards op, tot den tienden van Oogstmaand; in dien nagt, zich bevindende op 7° 19′ Noorder Breedte, en 134° 40′ Lengte, ten Oosten van *Greenwich*, riep de Man, die op de Uitkyk stondt, op 't onverwagtst, *Branding!* Dit woord hoorde de Dek-Officier nauwlyks, of het Schip stootte, en zat vast; in minder dan een uur was het, door 't bekomen lek, vol water, tot buiten in het benedendek.

Capitein WILSON's eerste bevelen waren, het Buskruid en 't klein Geweer in veiligheid, en het Brood op 't dek, te brengen, benevens dusdanigen voorraad, als door 't water bedorf, en alles tegen den regen te dekken. Ten einde het overzyde vallen van het Schip te voorkomen, kapten zy de groote Mast, streeken de Stengen van de voor- en agtermast, als mede de Raas. Men hyste de Boots uit, en vulde dezelve met voorraad: een Kompas, eenige Snaphaanen en Kruid, en twee Man gingen in elk, met last, om zich onder ly van 't Schip te houden, en gereed te zyn tot het ontvangen hunner Scheepsgenooten,

in-

ingevalle het Schip mogt uit elkander werken, door 't geweld des winds en der baaren; het woei toen een ſtorm.

Alles gedaan zynde wat de voorzigtigheid kon raaden in zulk een verlegen toeſtand, vergaderden de Officiers en het Scheepsvolk op het Kwartierdek, het Schipsgedeelte, 't welk hoogst uit het water lag, en best bedekt was voor 't geweld der golven. Zy wagtten op het aanbreeken van den dag, in de hoope van Land te zien: want tot nog hadden zy geen Land ontdekt. Geduurende dien angstvollen tusſchentyd, welks kommer en ſchriklykheid men zich gemaklyker kan verbeelden dan beſchryven, poogde Capitein WILSON den nedergeſlaagen geest zyns Scheepsvolks op te beuren, door 't zelve voor oogen te houden, dat Schipbreuk een ongeluk was, waar voor Zeelieden altoos bloot ſtonden, en dat, ſchoon de Schipbreuk, welke zy thans leden, zwaarder en verlegenmaakender was, dewyl ze voorviel in eene onbekende en weinig bezogte Zee, hy nogthans wenschte, dat deeze bedenking hun zou aanzetten tot een grooter vlytbetoon, om zich uit ongelegenheid te redden: bovenal zogt hy hun in te prenten, dat zulke ongevallen, als zy zich tegenwoordig ingewikkeld vonden, menigmaal veel heilloozer gemaakt waren, dan zy anders zouden geweest zyn, door de wanhoop des Scheepsvolks, en de oneenigheid onder elkander. Om zulks voor te komen, verzogt hy elk hunner afzonderlyk, dat zy geen ſterken drank zouden drinken om eenige oorzaak, welke ook; en hy hadt het genoegen, dat zy eenpaarig gereedlyk hunne toeſtemming gaven aan deezen hoogstwyzen raad.

Wy zyn te omſlagtiger geweest in ons berigt van dit deel des gevals; dewyl het, onzes agtens, op de merkwaardigſte wyze ten toon ſpreidt, de tegenswoordigheid van geest en de betoonde voorzigtigheid van Capitein WILSON, in een der beproevendſte omſtandigheden, waarin de Mensch kan geraaken. Het toont ook, op het onwederſpreekendst, de geaartheid zyner Officieren en van al het Scheepsvolk, en ſpreekt een lofreden over hun uit, met tien duizendmaal meer klems dan eenige woorden met mogelykheid kunnen doen.

De aanbreekende Dageraad vertoonde aan hun oog een klein Eiland, op den afſtand van drie of vier mylen Zuidwaards, en als het daglicht vermeerderde, zagen zy meer Eilanden Oostwaards. Thans maakten zy zich ongerust

over de Inwoonders, wier geaartheid zy geheel niet kenden: nogthans, naa de Boots bemand en belaaden te hebben met de noodzaaklykfte behoeften, werden deeze na het kleine Eiland afgezonden, onder bevel van Mr. BENGER, een der Onder-Officieren, die op 't ernftigst was aanbevolen, om, indien het mogelyk was, eene vriendlyke verkeering met de Inwoonderen aan te vangen, indien zy 'er eenigen mogten vinden, en zorgvuldig alle onmin met dezelve te vermyden, of zy moesten door de uiterfte noodzaaklykheid zich tot vyandlykheden gedrongen vinden.

Zo ras de Boots van boord waren, begonnen de aan boord gebleevenen het Rondhout daar buiten te werpen, en een Vlot te maaken tot lyfberging, indien het Schip mogt in ftukken ftooten, 't welk zy alle uuren te gemoet zagen: onder deezen arbeid waren zy zeer ongerust over de veiligheid der Boots, van welke alles afhing: *niet alleen* ter oorzaake der Inwoonderen, maar *ook om het* Weer, naardemaal de ftorm aanhieldt. Doch in den naamiddag werden zy van deezen angst ontheeven, door het wederkeeren der Boots, met het aangenaame nieuws, dat zy de Goederen veilig aan wal gebragt, en vyf man tot bewaaring van dezelve gelaaten hadden: dat 'er geen blyk van Inwoonderen befpeurd was op het Eiland, waar zy aankwamen: dat zy een veilig welbefchutte haven, en ook eenig versch water aldaar aantroffen. Dit goed berigt deedt elks moed herleeven, zo dat zy hun arbeid met lust voortzetten, in 't voltooijen en belaaden van hun Vlot. Tegen den avond was dit werk in gereedheid, ook belaadden zy de Boots wederom met zodanigen voorraad, als het meest door 't overzwalpend zeewater ftondt te lyden.

Capitein WILSON beval al zyn Volk in de Boots te gaan, met welken, als mede met het Vlot, zy hun oud verblyf verlieten, met beklemde harten, en een met leedweezen te rugziend oog. Het Vlot was zo breed, en zo zwaar belaaden, dat het zeer laat wierd, eer zy, met veel moeite en gevaars, den Inham bereikten, waar de eerfte Goederen ontfcheept waren, en zy den nagt, om veele redenen, op eene jammerlyke wyze doorbragten: want het Weer bleef zeer regenagtig en ongeftuimig; en fchoon de vyf Man, 's morgens aen Land gelaaten, fterk gearbeid hadden om de plaats op te ruimen, en een tent op te rigten, was deeze te klein om meer dan de helft

der

der Manschap te bergen; weshalven zy zich genoodzaakt vonden beurtlings het genot dier bergplaatze te neemen. De ongestuimigheid van het weer verdubbelde hunne angst, zy vreesden dat het Schip in stukken zou stooten, eer zy 'er de verlangde noodwendigheden uit konden haalen. Daarenboven, schoon men geen spoor van Inwoonderen vernomen hadt, terwyl de Boots in den morgen aan wal waren, hadden de daar gelaate Mannen, op den dag, verscheide plaatzen ontdekt, op welke vuur gestookt was, vischgraaten en schellen van Kokusnooten lagen; ontwyffelbaare tekens, dat 'er onlangs Menschen geweest waren: 't was, over zulks, volstrekt noodzaaklyk bestendig wagt te houden, om niet verrascht te worden.

Den volgenden dag zondt men de Boots weder na het Wrak, om zulke Goederen als zy van 't zelve zouden kunnen afhaalen: die aan wal bleeven, waren yverig bezig met het natgeworden Buskruid te droogen, en de Geweeren gereed te maaken, om ze, des noods, te kunnen gebruiken. Naardemaal de Boots niet voor 's avonds ten tien uuren weder kwamen, veroorzaakte dit veel onrust onder die zich op 't Eiland bevonden, te meer daar de avond zeer donker en stormagtig was; het aanlanden der Boots verleende alle verhoopte gerustfelling niet: dewyl zy de droeve tyding medebragten, dat 'er, uit hoofde van de aanhoudende slegtheid des weers, zich weinig hoope opdeedt dat het Schip tot den morgen heel zou blyven: dewyl het reeds begon te werken en de inhouten en de knies van derzelver plaats geweeken waren. Dit berigt stelde een eindpaal aan de dus lang gekoesterde hoope der meesten, dat, als het weer mogt bedaaren, het Schip weder vlot te krygen, en zo verre te herstellen zou weezen, dat men 'er *Macoa* mede kon bezeilen. Naargeestige verslaagenheid vertoonde zich thans op aller gelaad, elk scheen zich aan te merken, als voor altoos van de rest der wereld, en alles wat hun op dezelve dierbaar was, afgesneeden. Zy konden niet nalaaten te denken dat zy volslaagen onkundig waren van de zeden en geaartheid der Inwoonderen des Eilands waarop zy ongelukkig gestrand waren, en zy schilderden, voor hunne verbeelding, de vyandlyke tooneelen welke zy misschien zouden ontmoeten. Die overweegingen deeden den nagt, die nog stormagtiger was dan de voorige, niet geruster doorbrengen. 's Morgens woei het sterk, zo

 dat

dat de Boots niet na het Wrak konden gaan : de Manſchap hieldt zich onledig met het droogen van den voorraad, het vervaardigen van beter Tenten, voor de gereedſchappen 's daags te vooren uit het Schip gehaald. Omtrent acht uuren in den morgenſtond het volk met den voorigen arbeid bezig zynde, en met het zuiveren van den grond agter de Tent, ſtondt Capitein WILSON, met TOM ROSE, een *Malayer*, dien zy te *Macoa* aan boord genomen hadden, op 't ſtrand; het regenwater van de rotzen vallende vergaderende, zagen zy twee bemande Canoes, den hoek om, de Baay invaaren. Dit verwekte zulk een opſchudding dat al het volk de wapens opvatte; nogthans begeerde Capitein WILSON, dat zy, dewyl het getal der Inboorelingen zo klein was, zich ſchuil zouden houden, tot zy ontdekten welk eene bejegening hy ontving; doch zich tot het ergſte gereed te maaken. Zy bemerkten welhaast, dat de Inboorelingen den Capitein en den *Malayer* gezien hadden by elkander ſtaande; en de oogen gevestigd hielden op dat gedeelte van den oever, waar zich de *Engelſchen* bevonden. — De Inwoonders kwamen zeer voorzigtig na hun toe, en wanneer zy naby genoeg gevorderd waren om gehoord te kunnen worden, gebood de Capitein den *Malayer*, hun in zyne eigene taal aan te ſpreeken; 't geen zy, in 't eerst, niet ſcheenen te verſtaan; maar zy hielden ſtil met de Canoes, en wel haast vroeg een hunner in de *Maleitſche* taal, welk Volk wy waren, en Vriend of Vyand? ROSE kreeg last te antwoorden, dat wy *Engelſchen* waren, die hun Schip op een klip verlooren, doch hun leeven behouden hadden, en Vrienden waren. Hier over ſcheenen zy een korten tyd te raadpleegen, toen ſtapten zy uit de Canoes in het water, en traden Landwaards. Capitein WILSON tradt terſtond in 't water om hun te gemoet te gaan, en hun, op de vriendlykſte wyze te omhelzen, geleidde hun het ſtrand op, en ſtelde ze aan zyne Officieren en ongelukkige Lotgenooten voor.

Deeze Inwoonders waren acht in getal, twee hunner, gelyk men naderhand vernam, waren Broeders van den *Rupack* of Koning der omliggende Eilanden, en de een was een *Malayer*, die Schipbreuk geleden hadt met een Vaartuig, behoorende aan een *Chinees*, op het Eiland *Ternate*, een van diezelfde groep van Eilanden; hy was vriendlyk behandeld door den Koning, dien hy betuigde een goed Man te weezen, en gaf hy een voordeelig ge-

getuigenis van de geaarthéid des Volks. Hun verder verhaalende, dat een Canoe uit visſchen gaande, de mast van het Schip gezien hadt; dat de Koning, des verwittigd, dien morgen de twee Canoes vroeg uitgezonden hadt, om te zien wat 'er geworden was van het Volk tot dit Schip behoorende, dat zy, weetende welk een haven de *Engelſchen* ingeloopen waren, rechtſtreeks derwaards gingen.

Capitein WILSON met zyn Volk het ontbyt neemende, zaten de Inwoonders met hun neder, proefden de Thee, doch ſcheenen 'er geen ſmaak in te vinden, beter ſcheen hun de Tweebak te ſmaaken uit *China* medegebragt: eer zy één uur by den anderen geweest waren, was alle vrees verdweenen, en zy gingen vry met elkander om. —— Groote begeerte betoonden de Eilanders, dat een der Engelſchen met hun in de Canoe na den Koning zou gaan, ten einde deeze mogt zien welk Volk zy waren. Een ieder keurde het billyk dat iemand mede derwaards zou trekken; doch als 'er eenige zwaarigheid rees over den Perſoon, wie dito bezoek zou afleggen, verzogt de Capitein daartoe zyn Broeder Mr. MATTHIAS WILSON, die het gereed aannam. Omtrent den middag verliet een der Canoes de Haven. Mr. WILSON zat 'er in; de andere Canoe, met vier Perſoonen onder welken RAA KOOK, de oudſte van 's Konings Broeders, en de Generaal zyns Krygsvolks, zich bevondt, bleef by de *Engelſchen*, uit eigen beweeging, tot dat de Canoe met Mr. WILSON zou wedergekeerd weezen. De Capitein gaf zyn Broeder last om den Koning te berigten wie zy waren, en, zo goed hy kon, hun lot aan hem te ontvouwen; 's Konings Vriendſchap en Beſcherming te verzoeken, en verlof te vraagen tot het bouwen van een Vaartuig, geſchikt om hun weder na hun Vaderland te voeren. Hy gaf hem een geſchenk voor den Koning mede, beſtaande uit een overgebleeven ſtuk blaauw Laken, een kistje Thee, een kasje Zuiker, en eenig hard Scheeps-Brood: het laatſte was 'er bygevoegd op 't byzonder verzoek van 's Konings twee Broederen.

De by ons gebleevene Eilanders ziende dat ons Volk veel moeite hadt om versch water, 't welk zy behoefden, te krygen, bragten hun dwars over een ſmal gedeelte des Eilands, waar het in grooten overvloed was: de weg derwaards ruw en oneffen zynde, droegen zy zekeren SHARP., een Jongeling van omtrent vyftien jaaren, die het opzicht

over

over de waterhaalers zou hebben, op hunne armen over de moeilykste plaatzen, en toonden zich zeer behulpzaam, om de Manschap, die twee vaten met water van daar haalden, op die plaatzen, te ondersteunen.

Het weer bleef even slegt als den voorgaanden nagt; doch bedaarde in den morgenstond; waarop ten tien uuren een Boot na het Wrak voer. By 't zelve gekomen zynde bevonden zy dat 'er eenige Eilanders by geweest waren; zy hadden, nevens eenig Yzerwerk, eenige andere dingen medegenomen; en ontdekten in 't byzonder dat ze bezig geweest waren in de Medecyn-Kist, en daaruit geproefd hadden, dat zy die dranken, niet smaaklyk vindende, de vlesfen ledig gemaakt en medegenomen hadden. De Capitein verhaalde dit aan RAA KOOK, niet zo zeer op een toon om zich daarover te beklaagen, dan wel om te kennen te geeven de ongerustheid, welke hem bekroop wegens de *gevolgen*, die het drinken of proeven van zo veelerlei *Medicynen* op de Eilanders mogte hebben. RAA KOOK's houding en gelaad duidde ten vollen aan de verontwaardiging welke hy gevoelde wegens dit trouwloos gedrag zyner Landslieden, begeerende dat de *Engelschen*, indien zy weder eenige Eilanders aantroffen, bezig met het Wrak te plunderen, zouden doodslaan; dat hy dit bedryf by zynen Broeder den Koning zou goed maaken; en hy verzogt dat Capitein WILSON geene ongerustheid, hoe genaamd, zou hebben, wegens 't lot 't welk de Plunderaars overkwam: dewyl zy het door hun eigen wangedrag zich op den hals haalden.

Dienzelfden avond deedt Capitein WILSON een voorslag aan zyne Officieren, welks stoutheid en wysheid teffens, als mede de moedigheid om denzelven uit te voeren, hun tot eere strekken; terwyl de gereedheid van het Scheepsvolk om daarin te berusten 't zelve geen minder eers gaf. Ieder die de Zeelieden eenigzins kent, weet dat sterke Drank de Troost en Vreugd huns leevens is, dat deeze alle de moeilykheden, waaraan zy zich blootgesteld vinden, verzagt, en hun zelfs bezefloos maakt voor de verschriklykheden des oorlogs; dat 'er geene onderneeming zo hachlyk of moeilyk is, of zy zullen, om den Drank, dezelve gereedlyk aanvaarden, als mede dat zy allen ander genot des leevens daarvoor zouden willen missen. —— Capitein WILSON zyn volk zeer luidrugtig en woesig vindende als het van 't Wrak kwam,

kwam, ('t geen hy toeschreef aan den weinigen sterken Drank, die de Officier hun gegeeven hadt, en naa zwaaren arbeid in een ledige maag komende, door deeze omstandigheden, meer dan door de te groote hoeveelheid, die uitwerkingen baarde,) werd deswegen zo ongerust, dat hy aan zyne Officieren voorsloeg, hoe noodig het zou weezen (met toestemming van het Volk) alle vaten met sterken Drank, die nog in 't Schip waren, den bodem in te slaan. Hy wist dat dit een al te stoute stap was, om dien, zonder 's Volks toestemming, te doen, en bezefte ten vollen hoe bezwaarlyk het zou weezen, die te verwerven: doch hy vertrouwde op 't ontzag 't geen zy hem toedroegen, en zyn invloed op de menigte; hy hadt ten oogmerke het volk zelve de volvoerders te doen zyn van zyn oogmerk, terwyl zy nog in de hitte waren van het voorstel hun gedaan. Zyne Officiers bewilligden terstond in den gedaanen voorslag. Den volgenden morgen riep hy al het Scheepsvolk zamen, en verklaarde 't zelve dat hy hun iets hadt voor te draagen, waarvan hun toekomend welvaaren, ja misschien hunne behoudenis, grootendeels afhing. Toen stelde hy aan hun Oordeel voor, 't geen hy met zyne Officieren den voorgaanden avond beraamd hadt; drong de voeglykheid en noodzaaklykheid aan met de sterkste bewoordingen, als een stap welke den meesten grond kon geeven aan de hoope om eenmaal uit deezen toestand verlost te worden, hun Vaderland, en Vrienden weder te zien. 'Er by voegende, dat, hoe zeer zy ook mogten opzien tegen het neemen van dusdanig een besluit, elk bedagtzaame tog zag dat men niet kon nalaaten dien maatregel, als volstrekt noodzaaklyk, te omhelzen. Op 't oogenblik dat Capitein WILSON den mond sloot, antwoordden alle de Matroozen eenpaarig, en tot hun onuitspreeklyken roem, dat, hoe hoog het hun ook te staan kwam, de gewoone maate van sterken Drank te moeten missen, zy nogthans begreepen, dat zy, een gereeden toegang daartoe hebbende, dien niet altoos met maate zouden gebruiken, zy stemden den voorslag des Capiteins ten vollen toe, met byvoeging dat zy gereed waren om terstond na 't Wrak te gaan, en alle de Drankvaten te laaten ledig loopen. Zy volvoerden het, en volbragten dien zich opgenomen last zo getrouw, dat 'er geen één onder hun was, die by het uitstorten één enkel glas vol nam van de by hun zo geliefde hartsterking.

Op

Op den veertienden keerde ARRA KOOK, de andere Broeder des Konings, na het Eiland, waar de Engelschen zich bevonden, en bragt met zich een van 's Konings Zoonen. Hy onderrigtte Capitein WILSON dat diens Broeder op de terug reize was; doch doordien de Canoe, waarin hy zich bevondt, zo goed niet tegen den wind op kon als die hem voerde, nog niet opdaagde. Hy voegde 'er nevens dat de Koning den *Engelschen* vryheid gaf een Vaartuig te bouwen, of ter plaatze waar zy zich bevonden, of op het Eiland, door den Koning bewoond, op 't welk zy zich onmiddelyker onder diens bescherming zouden bevinden.

Korten tyd daar naa keerde Mr. WILSON weder, en gaf het volgend verslag van zyne bezending. „ Toen de Canoe, met welke ik vertrok, het Eiland naderde, waarop de Koning woont, kwam eene groote menigte Inboorelingen uit hunne Huizen om my aan land te zien stappen. 's Konings Broeder nam my by de hand, en geleide my na de Stad, waar een mat voor my uitgespreid lag, op een vierkant plein, en men verzogt my dat ik daarop zou gaan zitten. Binnen kort verscheen de Koning my door diens Broeder aangeweezen. Ik stond op, en maakte myne pligtpleeging naar de wyze der Oosterlingen, door myne handen na myn hoofd te heffen en voorwaards over te buigen: doch hy scheen 'er geen agt op te slaan. Ik bood hem daarop de Geschenken aan, my door myn Broeder medegegeeven; deze ontfing hy op eene heusche wyze. Zyn Broeder tradt hierop met hem in een druk gesprek, 't geen, zo ver ik uit alles kon opmaaken, diende om hem te onderregten van ons ongeluk, en van ons aantal; naa dit gehoord te hebben proefde de Koning van de Zuiker, deeze scheen hem te smaaken: hy deelde een weinig uit aan de Hoofden, die hem omringden, en beval dat alles in zyn Huis zou gebragt worden. Dit gedaan zynde, liet hy my ververschingen aanbieden. 't Eerste bestondt uit Kokusnootschil met zoet gemaakt warm water; dit geproefd hebbende, beval hy een kleinen Jongen, die agter hem stondt, in een Kokusnootenboom te klimmen, en eenige versche vrugten te plukken. De Koning ontbolsterde 'er een, en naa van de Melk geproefd te hebben, deedt hy my dien door den Jongen aanbieden; door een teken aanduidende dat ik van de Melk zou drinken en dan de noot hem weder geeven. Toen ik dit gedaan had,

brak

brak hy de schil in twee stukken, at een weinig van de Kern, en gaf my het overige om op te eeten. Eene groote menigte Inboorelingen omringden my, allen even nieuwsgierig om myn Persoon en Kleederen te zien. Maar, dewyl het donker begon te worden, ging de Koning, diens Broeder, ik en verscheide anderen, in een groot Huis, waar het avondeeten werd opgebragt, bestaande uit Yams, geheel gekookt, andere gekookt en gebraaden: ook werden 'er eenige Schaalvisschen, doch die ik niet kon onderkennen, opgedischt. Naa het avondeeten bragt eene vrouw my na een ander Huis, niet verre van het eerstgemelde. In 't zelve vond ik ten minsten tusschen de veertig en vyftig Mannen en Vrouwen, men gaf my een teken om te gaan zitten of leggen op een Mat, die gespreid scheen ten einde ik op dezelve zou slaapen. Naa dat het gansche gezelschap zich verzaadigd hadt met my te bekyken, ging het slaapen, ik strekte my uit op myn Mat, en lag myn hoofd op een blok, 't geen deeze Volken voor een hoofdkussen gebruiken: en trok een andere Mat, welke ten dien einde by my gelegd scheen, over my heenen. —— Ik kon niet slaapen, doch lag geheel stil; een geruimen tyd naa dat alles in rust was, stonden acht mannen op, en ontstaken twee groote vuuren aan elk einde van het Huis, 't welk niet in kamers afgedeeld was; doch eene enkele wooning vormde. Dit vuur-ontsteeken beken ik, ontzette my zeer! Ik dagt op niets anders dan dat zy my zouden willen braaden, en alleen waren gaan leggen, op dat ik in slaap mogt vallen, wanneer zy my gereedlyk zouden afmaaken. Dan dewyl 'er geene mogelykheid was om eenen kwaaden toeleg, zo men 'er een gesmeed hadde, te ontkomen, herzamelde ik al myn sterkte van geest, en beval myn lot in de handen des Opperbeschikkers aller dingen. Ik lag stil, verwagtende elk oogenblik het gevreesde onheil: doch, tot myne groote verwondering en blydschap, begaven deeze allen, zich gewarmd hebbende, weder op de matten, en bleeven 'er leggen tot den dageraad. Ik stond toen op, ging na buiten en wandelde, omringd door eene menigte Mannen. Vrouwen en Kinderen. 't Leedt niet lang of 's Konings Broeder kwam by my, die my in verscheide Huizen bragt, in alle werd ik op Yams en Kookus-nooten onthaald. My geleidde hy vervolgens na den Koning, wien ik, door tekenen, te verstaan gaf dat ik zeer wenschte na myn Broeder te rug te keeren; hy

ver-

verſtondt my volkomen, en gaf my, desgelyks, door te-kenen te kennen, dat de Canoes, wegens den ſterken wind, niet konden uitvaaren. Ik ſleet het overige van dien dag met op het Eiland om te wandelen, de voortbrengzels van 't zelve na te gaan, die voornaamlyk in Yamswortelen en Kokusnooten beſtonden; de eerstgemelde kweekèn zy met veel zorg in groote planteryen, alle in een zwampigen en waterigen grond, even als de Ryst in *Indie* groeit. De Kokusnooten groeijen meestal omtrent hunne Huizen, zo doet ook de Betel, die zy als Tabak kaauwen."

EEN FRAGMENT; BEHELZENDE HET SLOT EENER REDENVOERINGE, OMSTREEKS NISMES GEHOUDEN IN EEN VERGADERING DER PROTESTANTEN, MET BETREKKING TOT HET EDICT, DE NIET CATHOLYKEN BETREFFENDE.

—— ô Volk, voorheen ongelukkig, dat éénsſlags als uit hêt niet tot het beſtaan geroepen wordt; Gy, die alle de Pligten van Burgers vervulde, zonder deel te hebben aan de algemeene belooningen daar aan gehegt; Gy, die, omdoolende in den donkeren nagt door de Wetten over u verſpreid, het beſtaan genoot 't welk de Hemel u gaf, zonder dat die dierbaare gifte van wegen de Menſchen bekragtigd was; welk eene dankerkentenisſe moet uwe Zielen niet vervullen? De tyden zyn voorby, waarin de Verbintenisſen, door de Deugd gevormd, de ſchandvlek der Ondeugd moesten draagen; waarin uwe Kinderen, reeds misdaadig gehouden, eer zy het daglicht zagen, alleen tot oneere ſcheenen gebooren te worden; waarin de vrugt van uw arbeid en zweet in de handen van Vreemden kon overgaan; waar in de ſtervende Vader een oog vol traanen op zyne Kinderen ſlaande, niet wist of zy zyne Naalaatenſchap zouden erven. —— Die rampzalige tyden zyn niet meer. De Vorst, dien gy met yver dient, is getroffen geworden door uwen toeſtand; en die vaderlyke Goedheid, welke hem aanzet om alle zyne Onderdaanen eene gelyke liefde toe te draagen, heeft hem bewoogen u de regtmaatigſte voorregten te verleenen. —— Verbannende Wetten! door eene wyze Staatkunde hervormd, gy beſtaat niet meer! Rampza-

zalige Scheidsmuur, die in een en hetzelfde Ryk Broeders van elkander afzonderde, gy valt allerwegen neder! Reeds is, met de beweegredenen daar toe, de oude Staat, met de haatlyke Naamen, die denzelven deeden volduuren, vernietigd; en de Vorst, die in zyn Ryk geene andere Onderdaanen vindt, dan ten zynen dienste volvaardig, ziet overal *Franschen*.

Schoon gloorende Dageraad, kondig ons een helderen Dag aan, die, door een leevenwekkende warmte, den voorspoed der Ryken doet bloeijen! Grond, van den Hemel zo mild gezegend, wees een veilige Wykplaats der Volken! Vrugtbaare Landen, weleer door onze Voorvaderen verlaaten, om onder kouder Lugtstreeken te gaan woonen, om hun verblyf te zoeken by ver afgelegene Volken, strek ter wooninge van hunne Naaneeven!

Wyze en vredekweekende Verdraagzaamheid, zuivere Dogter des Hemels, egte afstammeling van den Christlyken Godsdienst, heilige Deugd, deel van die zwakke en aan dwaaling onderhevige Schepzels, die wederkeerige toegeevenheid behoeven, — neem Gy, eindelyk de overhand bekomen hebbende op het dolzinnig Bygeloof, uw zitplaats op de Throonen der Vorsten! Mogt gy uw gezag, den Stervelingen zo dierbaar, uitstrekken over de geheele Aarde, en den Vrede weder brengen, die zo lange, door bittere oneenigheden, van onder de Menschen verbannen geweest is!

Een tyd zal 'er komen, Christenen! (Toekomende Geslachten, gy zult over uwe Voorvaders van schaamte bloozen,) een tyd zal 'er komen, waar in de Volken, die onze Geschiedenissen leezen, aan derzelver waarheid zullen twyfelen; waar in zy niet zullen kunnen gelooven, dat de verscheidenheid van Geloofsbegrippen onder ons het beginzel was van zo schadelyke verdeeldheden; waar in zy niet zullen kunnen gelooven, dat, by zo veele onderwerpen van geschil en twist, als reeds onder het Menschdom bestonden, onze Voorvaders, die nieuwe schriklykheden gevoegd hebben, en dat Soldaaten, met Beulen, de Leeraars en Redenkunstenaars van een gedeelte van *Europa* waren. —— Dat wy, die gebooren zyn in een gelukkiger tyd, en wanneer die zee, door zo veele stormbuijen opgeruid, niet meer dan een dof en schadeloos geraas gaf, den Vorst zegenen, aan wien wy die gunstige omkeer, die zegeningen, verschuldigd zyn; dat wy, op zyn voorbeeld, leeren elkander beminnen, el-

kander verdraagen, gelyk hy geleerd heeft alle zyne Onderdaanen te verdraagen, naar het voorbeeld van den Barmhartigen GOD, wiens beeld de Vorsten der Aarde zyn.

Naakomelingschap, die wy verwagten, Kinderen, die gebooren staan te worden, die, het leevenslicht aanschouwende, uwe plaats in de Maatschappye vindt, de eerste woorden, welke wy u zullen leeren uitstamelen, zullen de erkentenissen van Dankbaarheid jegens uwen Koning weezen! Uwe Voorvaders werden te midden van de onrust en angst gebooren, uwe Geboorte zal bekend gemaakt worden door onze dankbetuigingen en zegezangen; de oogen voor het Daglicht openende, ontslooten wy ze voor het ongeluk, een helderder dag omschynt uw geruste Wieg; eene geduurige onzekerheid belette ons de zegeningen van het ras voorbysnellend leeven te smaaken, eene bestendige gerustheid vergezelt u op uwe wegen, en zal u tot het graf byblyven.

Hoe verrukkend is het vertederende, 't welk zich in onze Redenvoering mengelt! Hoe gelukkig is het, in plaats van die klaagende toonen, welke onze Godsdienstoefeningen bedroefde, in stede dier treurgezangen, van welke wy de wildernissen deeden wedergalmen, Zegenliederen te mogen aanheffen! Welk een aangenaame last voor de zodanigen, die tot u het woord moeten voeren, dat zy woorden te zoeken hebben, zints lang by ons in onbruik; en om onze erkentenis te betuigen, uitdrukkingen moeten bezigen, die, eene Eeuw geleden, ons alleen dienden om onze wensch en hoop uit te boezemen! Mogten die geloften, van de leevendigste dankbaarheid, tot voor den Throon des Souverains opklimmen! Mogten zy voor den Vorst eene waarborge weezen van den Eed eener eeuwige Trouwe, welke wy Hem zweeren! Dat onze Dankbaarheid de maatstok zy van onze Bewondering, van onze Hoogagting! en dat alles rondsomme ons met onze toonen zamenstemme!

En Gy, die wy onze Broeders noemden, zelfs op dien tyd, wanneer eene vernederende Onderscheiding ons dien aangenaam klinkenden tytel scheen te ontzeggen; Gy, die menigmaal ons de armen zaagt uitstrekken, om toegelaaten te worden tot het genot der algemeene zegeningen onzes Vaderlands, voltooit Gy ons geluk, door in onze vreugde te deelen! Kinderen van denzelfden Vader, Burgers van 't zelfde Vaderland, Aanbidders van den-

zelfden GOD, verlost door 't zelfde Bloed, uitziende na dezelfde Erfenisse, gehoorzaam aan dezelfde Wetten, te gader leevende onder eene Lugtftreek, waar de ryke Goedheid des Scheppers ons tot het erlangen derzelfde gaven roept, —— welke fterke beweegredenen om elkander te beminnen! —— Langen tyd hebben wy uw Medelyden gefmeekt, thans verzoeken wy uwe Goedwilligheid. Bekragtigt door de Broederlyke Gevoelens, welke wy van u verzoeken, het gefchenk, 't welk wy van onzen gemeenen Vader ontvangen hebben. Indien wy het beftaan, 't welk hy ons met u in 't gemeen verleent, krygen, het is om onze gevoelens met de uwe te paaren; en, indien wy uit de duisternis, waarin wy omzwierven, in het licht te voorfchyn treeden, zal het alleen zyn om te meer glans aan onze Erkentenis by te zetten.

BERIGT, WEGENS DEN GODSDIENST DER DRUSEN, EEN VOLK, HET GEBERGTE LIBANON EN ANTILIBANON BEWOONENDE.

„ Eenigen tyd geleden, deelden wy onzen Leezeren „ zeer weetenswaardige Berigten mede wegens de „ DRUSEN, een weinig bekend Volk, uit het geen de „ Heer VENTURE DE PARADIS, *Secretaris en Tolk der* „ *Oosterfche Taalen by zyne Allerchristlykfte Majefteit, en* „ *veele jaaren diens Refident onder de Drufen*, ons des„ wegen aan de hand gaf. Wat den Godsdienst deezes „ Volks betreft, vonden wy daar alleen opgemerkt, dat „ zy eenen even grooten afkeer hadden van de Beginze„ len der *Mahomethaanen*, als van die der *Christenen*; „ dat hun Godsdienst een bezwaarlyk ontbindbaar raad„ zel was; dat zy hunne Heilige Boeken met de fchroom„ valligfte ftiptheid bewaarden, dezelve onder den grond „ verborgen; en dat de Verklaaring hunner Verborgen„ heden alleen bekend was aan een klein getal hunner „ verftandige Mannen (*). In eene dit Jaar uitgekome„ ne *Esfai fur l'Hiftoire du Sabeisme*, van den Baron DE „ BOCK, vinden wy deswegen Ophelderingen, die wy oor-

„ dee-

(*) Zie onze *N. Algem. Vaderl. Letteroeff.* II D. 2de St. bl 454.

„ deelen onzen Leezeren niet te moeten onthouden, ge-
„ paard met Berigten, wegens dat Volk, die tot ophel-
„ dering of bevestiging kunnen dienen, van 't geen wy,
„ ter bovengemelde plaaze, uit VENTURE DE PARADIS,
„ bybragten."

De Heer DE GÉBELIN beweert in zyn *Monde Primitif*, Tom. VIII. p. 3, volgens het berigt eeniger Reizigeren, dat de Godsdienst der *Drusen* een Tak is van het oude *Sabeismus*. De weinige gemeenschap, welke dit Volk tot nu gehad heeft met de *Europeaanen*, ter oorzaake van de onvrugtbaarheid der omringende Bergen, heeft, buiten twyfel, gelegenheid tot die dwaaling gegeeven: maar een gelukkig toeval heeft my eene soort van Catechismus ter hand gesteld, die de voornaamste Leerbegrippen der *Drusen* behelst, en ik haast my 't zelve mede te deelen. Ik ben dit keurlyk Stukje verschuldigd aan myne vriendschap met den Heer HOLLANDRE, Directeur van het Kabinet der Natuurlyke Historie van zyne Hoogheid, den Regeerenden Hertog van *Tweebruggen*; die geleerde Man heeft het medegebragt van *Cairo*, waar hy, als Correspondent van de Koninglyke Societeit der Medicynen, den Heer Baron DE TOTT vergezelde op den Tocht, welken hy, eenige jaaren geleden, deedt, om de Zeehavens in de *Levant* te bezoeken.

De Heer HOLLANDRE laat deeze aanmerking zyner opgave van dien Catechismus voorgaan. 'Er is in 't Gebergte *Libanon* een Volk, niet talryk, maar dapper, krygshaftig, 't geen, door zyn moed, de Vryheid heeft weeten te bewaaren, te midden van het *Despotismus*. Dikwyls, door de overmagt zyner Vyanden overvallen, heeft het zich naar de omstandigheden moeten schikken; maar, zonder immer het denkbeeld van Onafhangelykheid af te leggen, heeft het een haatlyk juk zo menigmaal afgeschud, als deszelfs kragten zulk eene onderneeming gehengden.

Dit Volk, onder 't bevel van een Emir uit hun midden, belydt een Godsdienst, aan 't zelve byzonder eigen, en van welken het eene groote Verborgenheid maakt. Wel verre van zich toe te leggen, om Bekeerelingen tot denzelven te werven, verbergen zy dien met zo veel voorzorgs, dat niets anders dan een toeval, van gelyken

aart

aart als eenigen tyd geleden heeft plaats gehad, iets van dien verborgen Godsdienst kan ontdekken.

De *Drusen* hadden, eenige jaaren geleden, geweigerd aan den Grooten Heer de Jaarlyksche Schatting te betaalen, tot welker opbrenging men hun gedwongen hadt. De Pacha van *Seide* vaardigde Troepen tegen hun af, om ze te bestryden, en hun Land te verwoesten. In de plundering van een hunner Dorpen vondt men een klein Boekje, in 't *Arabisch* geschreeven, 't welk de ontsteltenis en verwarring hun belette te verbergen. Dit Boekje vervolgens aan den Pacha overgeleverd zynde, bevondt men een Catechismus van hunnen Godsdienst te weezen. Het Algemeen behoeft niet onderregt te worden de wyze, op welke ik dit Stukje heb gekreegen; maar kan staat maaken op de nauwkeurigheid der Vertaalinge, welke ik hier aanbied (†).

VRAAG. Wie is een *Drus?*

ANTW. Hy, die het Verbond getekend heeft, en ACHEM, den Schepper aller dingen, aanbidt.

V. Zyt gy een *Drus?*

A. Ja, door de genade van ACHEM, onzen Heer.

V. Wat schryft u de Wet voor?

A. Zeven Geboden; de Aanbidding van ACHEM; de Waarheid; de Bescherming, welke men zynen Broederen verschuldigd is; de Onthouding van het vleesch der Onreine Dieren; de Zedigheid in Kleeding; de Oplettenheid, om zich niet te voeden dan met het voortbrengzel van wettig verkreegen goed; en de Bespiegeling der Wysheid.

V. Welke zyn de Werken van een moeilyken en zwaaren arbeid, van welken ACHEM, uw Heer, u verlost heeft?

A. De

(†) De volgende plaats, getrokken uit de *Voyage en Syrie & en Egypte, de M.* VOLNEY, *Tom.* II. p. 56, bevestigt, gelyk de Baron DE BOCK opmerkt, de Egtheid van den hier opgegeeven Catechismus. Het berigt van dien Reiziger is volkomen gelyk met dat van den Heer HOLLANDRE, die ons dit Stukje verschafte. De Heer VOLNEY drukt zich, ten opzigte van de *Drusen*, in deezer voege uit. „ Zy hebben één of twee Boeken, wel„ke zy met alle zorgvuldigheid verbergen; doch het geval „ heeft hunne jalousy bedroogen: want in een Burger-Oorlog, „ nu zes of zeven jaaren geleden, voorgevallen, heeft de Emir „ YOUSEF 'er een, in het plunderen van een Bedehuis, gevon„ den."

A. De Bedevaart na *Mekka*; de ſtaatlyke Viering van den Vrydag en den *Bairam*; de vyf dagelykſche Gebeden; de Aalmoesſen; en de Vasten van *Ramadan*.

V. Aan welk een teken kunt gy uzelven kennen voor een *Drus*, Aanbidder van één God?

A. Aan de oplettenheid, welke ik heb, om my niet te voeden dan met Geoorlofde zaaken, en my te onthouden van Ongeoorlofde.

V. Welke denkbeelden hebt gy van 't Geoorlofde en Ongeoorlofde?

A. Het Geoorlofde is het goed der Geestlyken en der Aanbidderen; het Ongeoorlofde het goed der Afvalligen.

V. Wanneer is ACHEM, onze Heer, op Aarde verſcheenen?

A. In het Vierhonderdſte Jaar der Hegira van MAHOMETH.

V. Hoe heeft hy zich aan de Menſchen geopenbaard?

A. Hy heeft zorg gedraagen om zyne Godlykheid te bedekken, zich enkel uitgeevende voor een Afſtammeling van MAHOMETH.

V. Waarom heeft hy zyne Godlykheid verborgen?

A. Om dat zyne Magt op Aarde nog niet wel gevestigd was: en zyne getrouwe Dienaars weinig in getal waren.

V. Op welk een tyd openbaarde hy zich aan de Menſchen?

A. In het Vierhonderd achtſte Jaar der *Hegira*.

V. Hoe veele jaaren vertoonde zich zyne Godlykheid op eene blykbaare wyze?

A. Geduurende het geheele Jaar Vierhonderd en acht. Zy verborg zich in 't Jaar Vierhonderd en negen: 't welk een tyd van ramp en beproeving was, om zich, op nieuw, te ontdekken, ſtaande het geheele Jaar Vierhonderd en tien; en, met den aanvang van het volgend Jaar, verdween ACHEM eensſlags, om niet weder te komen, dan by 't Laatſte Oordeel.

V. Welke is de Dag des Oordeels?

A. Die Dag, op welken ACHEM op Aarde zal wederkeeren, in eene menschlyke gedaante, om de Wereld te oordeelen, met het Zwaard in de hand.

V. Op welken Tyd is die Dag vastgeſteld?

A. Die Tyd is niet bekend: doch dezelve zal wel te ontdekken weezen aan eenige Tekenen.

V. Wel

V. Welke zyn die Tekens?

A. Omwentelingen in de Koningryken; en de Overhand der *Christenen* op de *Mahomethaanen*.

V. Op welk eene wyze zal ACHEM zich wreeken op de Volken en de Koningen?

A. Hy zal op hun het Zwaard der Wraake laaten vallen, en ze alle uitdelgen, zonder 'er één te fpaaren.

V. Doch wat zal 'er gebeuren, na dat hy dus alle Menfchen zal verdelgd hebben?

A. Hy zal ze weder voortbrengen door eene tweede geboorte, en over hun eene Heerfchappy voeren, welke geene andere Wet zal hebben dan zyn Wil.

V. Welke zal de Orde zyn, in dit Nieuwe Ryk vastgefteld?

A. Hy zal aanvangen met de Menfchen in vier Rangen te verdeelen, *Christenen*, *Jooden*; *Afvalligen* en *Aanbidders van den waaren God*. In den Aanhang der *Christenen* zullen begreepen zyn de *Nufaries* en de *Mutuallis*, en in dien der *Jooden* alle de *Mufulmannen*.

V. Wat zal het lot zyn der getrouwe Aankleeveren van de Wet?

A. Hy zal hun geeven Magt en Heerfchappy, Zilver en Goud; hy zal hun in de Wereld aanftellen tot Prinfen, Pachas en Souverainen.

V. Hoe zullen de *Afvalligen*, de Verlaaters van zyn Dienst, behandeld worden?

A. Hy zal ze ftraffen met de zwaarfte ftraffen. Alles, wat zy eeten en drinken zullen, zal een galagtigen en bitteren fmaak hebben; en zy zullen de Slaaven der waare Aanbidderen weezen; zy zullen, ten teken van eeuwigduurende veroordeeling, op 't hoofd een muts draagen van Varkensborftels, een en een halve voet lang; aan hunne ooren zal een Ring hangen van *Jact*, die, in den Zomer, zal branden als Vuur, en, in den Winter, koud zyn als ys. De *Jooden* en de *Christenen* zullen aan dezelfde ftraffen onderworpen weezen; doch met eenige kleine verzagtingen. . . .

V. Waar in beftaat het Geloof, 't welk de *Drufen* belyden?

A. In alle Volken der Aarde voor Ongeloovigen aan te zien: dewyl wy de verdienften hebben van alles te gelooven, wat zy ontkend hebben, en alles te ontkennen, wat zy gelooven, (om my te bedienen van de uitdrukking des Briefs, van den Propheet HAMZAH, Zoon van *Ali*,)

ten opschrift hebbende: *De Beloften en de Verbintenissen.*

V. Indien onder de verbanne Volken iemand tot kennis kwame van onzen Heiligen Godsdienst, en de Eenheid van het Opperweezen, 't welk wy aanbidden, aannam, beleedt, en onze Wetten opvolgde, zou hy behouden kunnen worden?

A. 'Er is nooit heil voor hem te hoopen: dewyl de Poort der Barmhartigheid geslooten, en alles volbragt is. Wanneer hy sterft, zal zyne veroordeelde Ziel wederkeeren, om het Lichaam te bezielen van eenen Ongeloovigen, van 't zelfde Volk en van dezelfde Belydenisse.

V. Wat moeten wy denken van het *Euangelie* der *Christenen*?

A. Daar is een waar *Euangelie*, 't welk onze hoogagting verdient: dit is het *Euangelie van den waaren Messias*, die ook verscheenen is in de dagen van MAHOMETH, onder den naam van SELMAN, die geen ander is dan HAMZAH.

V. Waarom heeft HAMZAH ons zo sterk het geheim houden van onzen Godsdienst geboden, en bevolen dien aan niemand te ontdekken?

A. Om dat dezelve de Belofte behelst, welke onze Heer ACHEM zich verwaardigd heeft, tot ons byzonder Geluk, te doen; om dat dezelve de Verborgenheden der Wysheid bevat, welke strekt tot heil der Zielen, en ten leeven der Geesten.

V. Moet zodanig een geding niet strekken, om ons te doen aanzien voor lieden, gierig omtrent het geluk der Menschen, en Vyanden van hunne Behoudenis?

A. Waarom zouden zy ons beschuldigen van gebrek aan Edelmoedigheid ten hunnen aanziene: naardemaal van onzen kant een Yver, om dezelve mede te deelen, hun van geene nuttigheid zou weezen? De Tyd der Roepinge is verstreeken: de deur der Barmhartigheid voor altoos geslooten. Die Ongeloovig is, moet in zyne Ongeloovigheid volharden, en de Geloovige de belooning zyns Geloofs ontvangen. —— Dat wy in vrede ons Geluk genieten. De Wetten, ons opgelegd, zyn niet hard: want onze Heer ACHEM heeft ons ontslaagen van alle Godsdienst-bedryven, in welke de bedroogene Menschen zo veel stellen, en waar aan zy zo groote verdiensten toeschryven.

V. Strekt

V. Strekt dit ontslag zich uit tot de Voorschriften van Vasten en Aalmoessen?

A. Ja, de Tiende is verboden, men is die niet verschuldigd, noch aan Geestlyken, noch aan Iemand. — In stede van de Vasten is ons voorgeschreeven de Kwelling der Ziele, door Afzondering en Stilzwygenheid.

V. Wat is het oogmerk der Afzonderinge?

A. De Gunstbewyzen van ACHEM te verdienen, die, by zyne wederkomst op Aarde, zyne Belooningen evenredig zal maaken aan onze goede Werken en onze Deugden, met ons de Ampten en Bedieningen in deeze Wereld te geeven.

DE MAN VAN CHARACTER.

(Uit het Fransch.)

Een Mensch, wiens gedrag nooit met zyne beginzelen strydt, zelfs niet in allermoeilykste leevensomstandigheden, die volstandig en bestendig is, in alles wat hy onderneemt, is een Mensch, die gezegd mag worden een *Man van Character* te zyn: eene uitdrukking, geschikt om kortbondig iemand aan te duiden, wiens Ziel eene meer dan gemeene kragt en sterkte bezit.

Deeze hoedanigheid is zo nuttig voor den Amptloozen Burger als voor den Amptenaar, en verheft de deugden van den een zo veel als van den ander. Zy beveiligt den Magistraatspersoon voor de valstrikken der verleidinge en de laagheden van Partyschap; zy verwydert den Geleerden van vleiery en hekelschriften, en verbindt hem altoos in zyn Gedrag, en in zyne Schriften, aan de groote beginzelen der Rede en Waarheid, door dezelve zal een verstandig en edelmoedig Man zyn rust, zyn geluk, zyn leeven, waagen, en zich blootstellen aan de grootste en onverzoenlykste vyandschappen, om onbekende, maar onschuldige, slachtoffers der verdrukkinge te ontrukken.

Maar die al te zeldzaame hoedanigheid verdient minder onze gevestigde aandagt, wanneer zy alleen werkzaam is ten aanziene van de geringe belangen des byzonderen leevens, dan wanneer hy, die dezelve bezit, de belangen eener groote menigte aan zyn lot gehegt heeft.

Uit dit laatste gezigtpunt beschouwd, bestaat de vastheid van Character in die bestendigheid en onontzetbaarheid, welke eene verheevene ziel beloont in het volvoeren van groote en moeily-

lyke ontwerpen: wanneer zy het goede en braave bedoelt, is zy de hoogste bewondering en de vuurigste dankerkentenis des Menschdoms waardig; wanneer zy niets anders beoogt dan de voldoening van Eerzugt en Misdryf, wordt zy een geessel des Menschdoms, die 'er beevende over verbaasd staat: dewyl kleine en zwakke zielen zich van zelve krommen voor alles, wat groot is en sterk.

De Zwakheid is niet meer tegen deeze hoedanigheid overgesteld dan de Besluiteloosheid of de Onstandvastigheid. De Man van Character onderzoekt, besluit, en blyft voorts onbeweegelyk. Tegenheden doen hem sterker worden; ik zou bykans zeggen, dat hy dezelve bemint; om dat ze veerkragt aan de ziel geeven, en voedzel aan den moed. Hy alleen weet wat het zegt, iets te willen; dit is de zeldzaamste en moeilykste zaak voor 't gros der menschen: want om iets ernstig te willen, moet men aan een voorwerp alle zyne genegenheden, alle zyne neigingen, tot de zugt voor het leeven toe, opofferen.

De moed, uit vastheid van Character ontstaande, *veronderstelt* dat dezelve des noods den dood zal braveeren: dan de dapperheid eens Krygsmans veronderstelt niet altoos een sterkte van geest, deeze is menigmaal het uitwerkzel van gewoonte, van partyschap, van vrees voor eene regtmaatige verágting. De Man van Character zal dit betoonen, als hy een Krygsman is, en het niet zynde; de Krygshelden kunnen verbaazen in die zeldzaame gevallen, waarin hy zich genoodzaakt vindt zyn moed geheel aan den dag te leggen.

Men kan geen groot Character bezitten, zonder een wel- en diepdenkend Verstand. Dit doet ons het moeilyke van het onmogelyke onderscheiden. In de daad, halstarrig te willen, 't geen onze kragten volstrekt te boven streeft, is niet zich een Man van Character te betoonen, 't is de rol van een dolleman speelen, als CAREL DE XII en CAREL *de Roekeloose.* —— Dan, dikwyls zal de menigte de grootste, de edelste, oogmerken voor harssenschimmig houden, om dat zy de kragt van geest niet bezit, welke dezelve ontworpen, noch de kloekheid van vernuft, welke ze bedagt heeft.

In welke omstandigheden zich een Mensch van Character geplaatst vindt, zyne verbeelding verheft hem altoos boven alles, wat hem omringt. Hy zal nooit zich de wet laaten zetten, in groote noch geringe zaaken: wykt hy in kleinigheden, het is uit veragting, niet door zwakheid. Hy heerscht om zyne Vrouw, zyne Beminde, zyne Vrienden; zyn haat is even sterk als zyne liefde; hy vergeet nimmer eene belediging, zelfs dan wanneer hy het beneden zich agt des wraak te neemen.

Hy heeft het voorkomen van een Hoogmoedigen, en hy is het

met de daad: doch niet op die wyze als laage Zielen, wier Trots alleen gelegen is in een wederzin tegen allen die boven hun zyn; zyn Hoogmoed is het inwendig, en bykans tegen dank in hem opkomend, gevoel zyner daadlyke meerderheid.

Vindt hy zich niet in de gelegenheid geplaatst, om in 't openbaar aller oog te trekken, hy zal niet gekend worden in eene beuzelende en oppervlakkig denkende wereld: zeldzaam zal hy daar die geestgesteltenis medebrengen, welke het gelukkigst slaagt. Inneemende bevalligheid vereenigt zich zeldzaam met sterkte van geest. Dikwyls geheel ingenomen met zyne eigene overleggingen, zal hy stil en koel zitten, in een talryk gezelschap.

Over 't algemeen zyn Mannen van 't beschreevene Character geen groote spreekers. Die Ziel laat zich eer uit door enkele gezegden, welke haar ontglippen, dan in breedspraakige redenen. Zy weeten, dat men groote denkbeelden kan koesteren, en een zwakke Ziel omdraagen. Wie heeft heerlyker gesprooken over de Vryheid dan LUCANUS, die laaghartige Verraader, die de schande op zich laadde, van de medepligtigheid zyner Broeders aan de beulen van NERO te ontdekken? De President DE THOU heeft schoone verzen gemaakt tegen de gruwelen van den *St. Bartholomæus* Nagt. Was hy een Man van Character geweest, hy zou CAREL DEN IX, kort naa dien schriklyken moord, in 't Parlement niet gepreezen; maar zich in de stilte der algemeene verslaagenheid verborgen hebben.

Doch als de nood het vordert, zal het den Man van Character, hoe spaarzaam anders in woorden, aan geene welspreekenheid ontbreeken: en, is hy gebooren in een Land, waar deeze een noodwendig vereischte is om bevorderd te worden, zal hy de welzeggenskunst aanleeren, niet als zyn hoofddoel, maar als een middel: de grootheid zyner Ziele zal 'er altoos in doorstraalen. Hy zal min uitvoerig dan kragtig weezen, en zomtyds zal al de kunst der grootste Vernuften het tot de hoogte van dat kragtig verheevene niet kunnen opvoeren. CICERO heeft niet beter kunnen schryven dan den beroemden Brief dien BRUTUS hem schreef. ——— Die zelfde BRUTUS wilde, dat CICERO de geheele verdeediging van MILO besloot, in het uitbreiden van dit éénig beginzel, dat het loflyk is een slegten Burger te dooden. Ziet men in deezen trek den Man niet, die eens den doodlyken slag aan CÆSAR zou toebrengen

Ik besluit deeze weinige aanmerkingen, over dit breeder behandelingswaardig onderwerp, met het beantwoorden der Vraage: Kan men zich tot een Man van Character maaken, zich die treflyke hoedanigheid geeven? Helaas! wat kunnen wy ons zelven geeven? Wy hebben alles ontvangen. Wy draagen in onzen boezem om, de zaaden van alle neigingen,

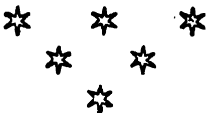
van

van alle deugden, van alle ondeugden. Toevallige, en van ons zelven onafhangelyke, omftandigheden brengen dikwyls veel toe, om eenige deezer, ten nadeele van andere, te ontwikkelen, de aangroei van deeze wordt geftuit of vertraagd door de meerderheid, welke geene verkrygen. Misfchien kan eene onaflaatende waakzaamheid over ons zelven tot in zekeren trap ons Character wyzigen, 't welk geheel te veranderen boven ons bereik is. Veel zou men in de Jeugd kunnen doen; indien de Jeugd de tyd van Bedagtzaamheid en Opmerking was. Vast gaat het, dat die kragt van Ziel, die den Mensch den naam van een *Man van Character* waardig maakt, onder de noodzaaklykfte Deugden moet geteld worden, naardemaal zonder dezelve de Deugden bykans geen invloed hebben op ons geluk.

BILLYKHEID VAN AUGUSTUS DEN I, KONING VAN POOLEN.

(Uit de *Pieces interesfantes & peu connues, pour fervir à l'Hiftoire & à la Litterature.*)

AUGUSTUS DE I, Koning van *Poolen*, in zyn Ryk wederkeerende, en niet verre van *Gornitz*, een zyner Grensfteden, voorby rydende, reeden de Postiljons, om een flegten weg te myden, over het bearbeidde Land eens Boers. Deeze, dit ziende, vatte de paarden by de teugels, en dreigde met een byl, dien hy in de hand had, de wielen van het Rydtuig te zullen in ftukken hakken, als men den gewoonen weg niet opfloeg, en zyn land verliet. Twee Pages van zyne Majefteit, die het Rydtuig volgden, traden toe, mishandelden den Boer, en de Postiljons reeden voort; wanneer AUGUSTUS, onderregt van de oorzaak des gefchils, niet alleen de Pages geboodt van den Landman af te laaten; maar hem eenig Geld gaf, en de Postiljons gelastte den gewoonen weg te neemen; zeggende: *Die arme Man hadt gelyk, dat hy zyn goed verdeedigde; een Koning heeft niet meer regts dan de geringfte Ingezeten, om iemand, wie hy ook mag weezen,* buiten noodzaake, *eenig nadeel toe te brengen.*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER SPREUKEN VII: 22, 23.

Door THOMAS HUNT, D. D. F. R. et A. S. S.
Hoogleeraar in de Hebreeuwsche en Arabische Taalen te Oxfort.

Hy ging haar straks agter na, gelyk een Os ter Slagtinge gaat; en gelyk een Dwaas tot de tugtiging der Boeijen, tot dat hem de pyl zyn lever doorsneedt; gelyk een Vogel zich haast na den Strik, en niet weet, dat dezelve tegen zyn leeven is.

In deeze twee Verzen (volgens de algemeen aangenomene verdeding,) ontmoeten wy drie Gelykenissen: derzelver doelwit is, op de leevendigste en treffendste wyze, de dwaasheid en gevaarvollen toestand eens jongen *Overspeelers* af te schilderen, het hoofdbeeld in dit schoone Tafereel. De meening van de eerste en laatste deezer Gelykenissen loopt elk terstond in 't ooge, die van de tweede geenzins, gelyk men zulks konne opmaaken uit de verschillende Vertaalingen en Uitleggingen, daar aan gegeeven, en de onderscheide wyzen, waar op men gepoogd heeft deeze met de andere Gelykenissen overeen te brengen. —— De woorden, op welke het aankomt, zyn, *Gelyk een Dwaas tot de tugtiging der Boeijen, tot dat hem de pyl zyn lever doorsneedt.*

Eer ik overgaa, om deezen Text te toetzen aan den Regel, om het eene halve Vers tot verklaaring van de andere helft te gebruiken (*), en 'er zulk eene Verklaaring van te geeven, als deeze woorden tot een voegzaam ge-

(*) Deeze Uitlegregel hadt de Heer HUNT elders beweezen, dat in de Verklaaring van het Spreukenboek zeer te stade komt. Wy zullen, misschien, vervolgens zyne Gedagten hier over mededeelen.

geheel met den Zamenhang maaken, zal het niet oneigen weezen, te bezien, wat de Schriftuurverklaarders deswegen gezegd hebben. En, om hier den Leezer niet lastig te vallen met hunne woord-verschillen, kan de hoofdsom van alles, wat zy met eenige schyn bygebragt hebben omtrent deeze plaats, in deeze weinige woorden begreepen worden. „ Gelyk een Dwaas onbedagtzaam zo„ danige dingen uitvoert, als hem aan Schande en Straffe „ bloot stellen; zo vervoegt zich de onvoorzigtige Jon„ geling by de Vrouwe zyns Naasten, *tot een Pyl zyn* „ *Lever doorsnydt*;" dat is, gelyk zommigen het verklaaren, „ tot dat de woede der Jalousy den Egtgenoot ver„ voere, om hem te dooden;" of volgens anderen, „ tot „ dat hy zich Ziektens op den halze laadde, hebbelyk „ onkuisch worde, en dus zich zelven in 't verderf van „ ziel en lichaam dompele, door zyn laag en ongeregeld „ gedrag."

Zodanig is de algemeene Uitlegging, aan *deeze plaats* gegeeven; doch, myns oordeels, de regte niet: want, om niet aan te merken, dat deeze Verklaaring den Dwaas veronderstelt als gaande na de boeijen, wegens het begaan van misdryven, die dezelve verdienen, eene vreemde veronderstelling in de daad: om, zeg ik, dit niet aan te merken, mag men vraagen, waar is de kragt deezer Gelykenisse in gelegen? Wat is dit anders dan den eenen Dwaas by den *anderen* te vergelyken; ja een *grooter* met een *kleinder*: een Dwaas, die den dood verdient, (want Overspel was by de Jooden een hoofdmisdaad,) by eenen die de ligtste lichaamsstraffe ondergaat? Te zeggen, gelyk het in den Zamenhang voorkomt, dat de onbedagte Jongeling zyn ongeoorlofden minnehandel voortzet zonder agterdenken, even als een *Os ter Slagtinge gaat*, of *een Vogel zich haast tot den Strik*, dit verleevendigt het denkbeeld, 't welk wy hebben, zo van zyne verdwaasdheid, als van de vleiende streeken des Verleidsters; terwyl hem te vergelyken by een *Dwaas, die tot de Tugtiging der Boeijen gaat*, zo verre af is van het denkbeeld dier beiden te verleevendigen, 't zelve verzwakt en verdooft. Daarenboven, gelyk deeze betekenis zeer laag en onbestaanbaar is, zo kunnen ook de woorden, waar mede de zaak wordt uitgedrukt, zonder veel geweldş, niet in dien zin geduid worden. Volgens de schikking in het oorspronglyke (כעכס אלמוסר אויל) is het niet, *als een Dwaas tot de Tugtiging der Boeijen*; maar,

als

als de *Boeijen tot de Tugtiging van een Dwaas*. En wie de minste kennis heeft van het *Hebreeuwsche*-Taaleigen, ziet met een opslag van het oog, dat de woorden in die schikking moeten genomen worden. Doch welk een zin zullen zy dan hebben?

Eenigen, de betekenis van het woord עכס (*Ekes*), hier *Boeijen* vertaald, uit JESAIA III: 18 ontleenende, (waar het gebruikt wordt van de *wellustige Dogteren van Zion*, en door onze *Engelsche Overzetters* door *klinkende cieraaden* vertaald: by onze Nederduitsche *het Cieraad der Kousbanden*,) zyn van oordeel, dat het hier desgelyks eer iets van een *Opcierenden* dan *Straffenden* aart betekent; eer eene soort van *Gewaad*, waarin de *Dwaas* ter straffe tradt, dan een *Straftuig*, aanduidt; daarenboven begrypende, dat de *Ossen* by de *Jooden*, even als onder de *Heidenen*, na de Offerplaatze geleid wierden, met Kroonen en andere Cieraaden opgeschikt; hegten zy dit met het andere halve Vers in deezer voege zamen: „Gelyk de Os onbedagtzaam voorttreedt, met een kroon „of een krans om den Kop, tot de plaats der Offerande; en een Dwaas met zyne klinkende cieraaden na de „strafplaats wandelt, zo gaat deeze bedagtlooze Jongeling, bekoord door de vleierye der lippen van eene „hoeragtige Vrouwe, verlokt door de beloften van vermaak en veiligheid, onbezuisd het verderf in den mond „loopen." —— Maar deeze Uitleg is onderhevig aan dezelfde zwaarigheden als de voorgaande. Het byvoegzel van *Kleeding* verandert de onvoegelykheid niet van het denkbeeld; de gelykenis blyft vreemd en laf, en de woordschikking strydig met de taalregelen, welke dan zou weezen: *En het Cieraad tot de tugtiging eens Dwaazen:* en niet, gelyk in de Overzetting, *Een Dwaas tot de tugtiging met een Cieraad.*

Maar, behalven deeze zwaarigheden, welke dit begrip der woorden gemeen heeft met het andere, wordt het door verscheide andere, daar aan byzondere eigen, gedrukt. Want, *voor eerst*, het woord טבחה (*Tebaht*), betekent eigenlyk *Slagting* in 't algemeen; en heeft de byzondere betekenis van *Slagtofferande* nooit, of de Zamenhang moet 'er blykbaar toe opleiden. —— *Ten tweeden* hebben zy, die deeze Oplossing aanvoeren, nooit aangetoond, of, dat de *Slagtoffers* onder de *Jooden* doorgaans bekransd na 't altaar geleid werden, of, dat de *Misdadigers*, onder dat Volk, na de *Boeijen*, of eenige andere

te *Tugtiging*, gingen, met klinkende *Cieraaden* omhangen. —— *Ten derden*, het woord עכס (*Ekes*) betekent uit zich zelven zulk een *Cieraad* niet, gelyk de *Dwaas* hier veronderfteld wordt te draagen, gelyk ik vervolgens zal toonen. —— *Ten vierden*, te veronderftellen, dat de *Dwaas daadlyk gaat* na de Strafplaats, gelyk hy, die Cieraaden aanhebbende, duidelyk doet, vernietigt geheel en al de gepastheid der Gelykenisfe. Want indien hy 'er *daadlyk heenen treedt*, moet hy waarlyk een *Dwaas* zyn, (of liever een *Dolleman*, en dus geen gefchikt voorwerp van ftrafoefening,) als hy het *niet* bemerkt, en bemerkt hy het *al*, dan wordt hy zeer ongepast gerangfchikt by den *Os* en den *Vogel*, die hier inkomen als Zinnebeelden van den onbedagtzaamen Jongeling; dewyl zy elk hun onheil in den mond loopen, *zonder het minfte bezef van het dreigend gevaar*.

Doch met dit alles hoe komt de *Dwaas* hier te passe? Het oogmerk van SALOMO is blykbaar, om, op de leevendigfte wyze, voor te draagen, de dwaasheid en onbedagtzaamheid van den zich niet wederhoudenden jongen Zondaar, door hem by niets denkende *Dieren* te vergelyken. Zyne eerfte gelykenis, derhalven, ontleend hebbende van den *Os*, *die ter Slagtinge gaat*, is het nu waarfchynlyk, dat hy tot eenig ander *Dier* zou overgaan, en niet van een *Dwaas* en *Boeijen* gefprooken hebben, om vervolgens weder te gewaagen van een *Vogel*, *die zich haast na den ftrik eens Vogelvangers*.

Wat dit *tweede Dier* zou mogen weezen, valt niet moeilyk te gisfen. 't Is het *Hart*: een Dier, van 't welke veel algemeener gelykenisfen in de Heilige Bladeren ontleend worden, dan van eenig ander: en daarom zeer eigenaartig, om plaats te vinden by den *Os* en den *Vogel*, mede zeer dikwyls door de gewyde Schryveren gebezigd; een Dier, daarenboven, meer dan eenig ander gefchikt, om ter deezer gelegenheid in aanmerking te komen. Want het gaat vast, uit de berigten, welke wy hebben van de oude Beeldenfpraaken, dat de gewoone afbeelding, onder welke de *Egyptenaars* (*) een Mensch verbeeldden, door *vleiery* en *fchoone woorden* betoverd, 't geval des Jongelings by SALOMO, de fchildery was van een *Hart*, verlokt

(*) Zie HORI APOLLINARIS, *Hieroglyphica Ægyptiaca*, Lib. II. 87. Edit. NIC. CAUSSINI, *Parif.* 1681.

lokt en verschalkt door de klank der *Muzyk*, eene der wyzen, om die Dieren te vangen. Voegt hier by, dat de Gelykenis, waar van wy spreeken, in dien zin genomen, geene andere is dan wy in het voorgaande Hoofdstuk (*) ontmoetten, waar de wyze Man zyn Zoon raadt, dat hy, indien hy zich in ongelegenheden mogt vinden ingewikkeld, door zyn woord aan zyn Vriend te geeven, *zich zou redden als een Rhee uit de hand* (†) *des Jaagers, en als een Vogel uit de hand des Vogelvangers.* Hier wordt de *Rhee* met den *Vogel* voorgesteld, even als het *Hart*, daar mede gepaard in de woorden, welke wy thans overweegen. —— Nu is het bekend, dat het *Hart* en de *Rhee* (§) dikwyls in de Heilige Schrift zamengevoegd worden als Dieren, die, in verscheide opzigten, eene groote gelykheid op elkander hebben, als snelheid, schoonheid, en dergelyke: ook is het zeker uit de Schryvers over de Natuurlyke Historie, dat de wyze, om ze te vangen, volmaakt dezelfde is (‡). Naardemaal, derhalven, in het voorgaande Hoofdstuk, de *Rhee* en de *Vogel* zamen-

(*) SPR. VI: 5.

(†) In 't voorby gaan mogen wy hier aanmerken, dat de Grieksche Overzetting van het woord יד (*Tad*), 't welk doorgaans *Hand* betekent, gelyk onze Overzetters het vertolkt hebben, hier βρόχων is, of *Strikken*: hier van zal men misschien reden kunnen geeven, uit het gebruik van het *Arabisch* werkwoord *yada*, 't welk zomtyds betekent *by den voorpoot vatten*, en door de Woordenboek-Schryvers toegepast wordt op de *Rhee*, als in *Kamus*, *een Rhee gevat by den Voorpoot*. En indien 't zelfde werkwoord oudtyds by de *Hebreeuwen* gebezigd werd, om zulk een bedryf aan te duiden, gelyk waarschynlyk is, waarom mag *Ted* יד (*Tad*) dan het *Werktuig* niet betekenen?

(§) Dat het *Hart* en de *Rhee* hier onderscheiden worden; als Dieren van onderscheide soort, schoon met gelyksoortige hoedanigheden begaafd, blykt hier uit, dat איל *Cervus* heeft אילה en אילת *Cerva* en אילות *Cervæ* zo wel als אילים *Cervi*; en dat צבי *Rhee*, niet alleen heeft צבים, צביים en צבאים *Rheen*; maar ook zomtyds Vrouwlyk צביה *Hinde*, en צבאות *Hinden*. Deeze noodzaaklyke onderscheiding wordt verder bekragtigd door DEUTRON. XII: 15 *enz*. En daarom moet op de onderscheiding tusschen deeze twee woorden, dikwyls in onze *Engelsche* Overzetting ondereen gemengd, in 't vervolg zorgvuldig gelet worden.

(‡) *Capreæ*, zegt BLONDUS in GESNER, *levissimo Cervo similes sunt, eademque arte, qua Cervi, decipiuntur.*

mengevoegd worden, om een onvoorzigtig Man te verbeelden, die zich zelven *uit ongelegenheden redt*, waarom zou dan het *Hart* en de *Vogel* hier niet te zamen dienen, ter aanduiding van een Mensch, die *zich zelven daar in werpt*; de *sterkte* en *vlugheid* van de *Rhee* daar niet min eigenaartig inkomende, dan hier de bedagtloosheid en schielykheid van het *Hart*?

Naa dat ik de twee halve Verzen, naar den voorheen aangeduiden Regel, met elkander vergeleken, en de onvoegelykheid van de gewoone Overzetting bevonden hadt, viel ik eerst op de gedagten van het *Hart*, doordien de Griekfche Overzetting hier het woord *ελαφος Hart* bezigt. Dit ziende, floeg ik andere oude Overzettingen na, als de *Chaldeeuwsche*, de *Syrische*, en de *Arabische*, en bevondt, dat ze allen met de LXX overeenstemden in de betekenis van het woord (*). Deeze overeenstemming zo veeler Overzettingen van eene groote oudheid en gezag, dagt ik by my zelven, moet op een zeer goeden grond steunen. En welke zou die weezen, dan dat de onderscheide Afschriften, naar welke zy hunne Vertaalingen vervaardigden, in stede van אויל, een *Dwaas*, gelyk onze tegenwoordige Afschriften hebben, איל (†), een *Hart*, laazen; de *Jod*, die in de *Dagesch* begreepen was, (gelyk dikwyls geschied) uitdrukkende? (§) Maar deeze Uitleggers, niet weetende wat te maaken van een *Hart*, aan *Banden*, *Boeijen* of *Ketens*, en denkende, dat deeze geschikter waren voor een *Hond*, pasten zy dezelve aan een *Hond* toe (‡), en maakten dus twee Gelykenissen van

(*) Alle deezen bedienen zich van hetzelfde woord. als de *Hebreeuwsche* Text heeft, alleen geschreeven met verschillende Vocaalen, aan de byzondere Taalen eigen; de *Chaldeer* heeft Aila, de *Syrier* Ailo de *Arabier* Aiial.

(†) In deezer voege moeten de woorden geschreeven worden, als ze gezuiverd zyn van de mismaaking en overlast der Masoretische Punten.

§ Dit is geene nieuwe waarneeming. Want BOCHART schryft, Alii Observarunt Græcos *pro* אויל Stulto, *legisse* איל Cervum, Hieroz. Lib. II. Cap. 56 ad fin. Maar schoon anderen dit hebben waargenomen, vind ik niet, dat zy gebruik gemaakt hebben van deeze hunne waarneeming, 't welk dezelve nogthans wel verdiende.

(‡) Men heeft gedagt, dat de LXX, in stede van het tegenwoordige *Hebreeuwsche* woord עכס laazen כלב, den gewoonen naam

van één. Want de Griekſche Overzetting heeft Ωσπερ κυων επι δεσμους η ως ελαφος τοξευματι πεπληγως εις το ηπαρ (*). En even zo de ſtraks gemelde Overzettingen. Terwyl die Vertaalers, hadden zy in agt genomen dat het woord מוסר (*Muſar*), waar van zy hun δεσμους ſchynen ontleend te hebben, zo wel *Netten* of *Strikken* (†) als *Ketens* en *Ban-*

naam van een *Hond*. En indien, indedaad, κυων de oorſpronglyke leezing is dier Overzettinge, moeten de Vervaardigers van dezelve eenige reden gehad hebben, om het zo te vertolken. Doch 'er is zulk een wyd verſchil tusſchen עכס en כלב, dat het nauwlyks mogelyk is, dat iemand het een voor 't ander zou genomen hebben. Ik zou veel eer denken, dat die Overzetters het oog hadden op het *Griekſche* Spreekwoord Κυων επι δεσμα. Een *Hond aan een Keten*, ('t welk ERASMUS niet onvoegelyk tot het ſtuk, 't welk wy thans overweegen, verklaart van iemand, *die zich zelven hals over hoofd in ſlaaverny of elende dompeld*, 'er byvoegende, *dat het Spreekwoord ontleend is van Honden, die men gemaklyk aan de Ketting kan leggen, indien men ze met een ſtuk broods lokt*. Adag. Chil. II. Cent. VII. Proverb. 67.); of anders dat zy in 't *Hebreeuwsch* iets aantroffen, 't geen hun dagt dien zin te begunſtigen: 't welk niet onmogelyk is, indien עכס (*Akas*) in het *Arabisch* thans betekent *Honden een Stier omringende*. Zie *Kamûs*, op het *Arabisch* woord *Akas*.

(*) Een zeer geleerd en verſtandig Vriend giſt, dat de waare Leezing van de LXX deeze kan zyn, Ωσπερ θυων επι δεσμους ελαφος, εως η τοξευματι πεπληγως enz. *Sicut* [*vadit*] *irruens in retia cervus &c.* BOCHART giſt, dat κυων een Schryffout kan zyn voor κυφων, 't welk een ſoort van Werktuig betekent, tot het *gevangen zetten* of ſtraffen der Misdaadigeren: als mede den *Misdaadiger* zelven, die verdiend hadt *gevangen gezet* of *geſtraft* te worden. Volgens dezelfde vryheid mag ik gisſen, dat het geſteld is voor κουφων, 't welk betekent *opligten*, of *ligt en gemaklyk maaken*; en dan zal het de Uitlegging begunſtigen, welke wy hier naa geeven zullen van עכס, en beantwoorden aan κουφοι. I CHRON. VIII. waar wy leezen κουφοι ως δορκαδες επι των ορεων.

(†) Het woord in deezen zin is ontleend van אסר, 't welk beide *gevangen neemen* en *gevangen houden* betekent; en voegelyk toegepast kan worden *op het vangen van een Hart*; 't zy wy veronderſtellen, dat zulks geſchiedde, door het met *Netten* of *Strikken* te omzetten, 't welk BUDDÆUS in GESNER noemt *carbaſeum ceptum*, of door den kop in zulk een ſoort van Strik te klemmen, als de *Grieken* ποδοστραβη noemen, waar van wy eene breede beſchryving aantreffen in XENOPHONS *Cynegetics*.

Banden betekent, het niet onvoegelyk geoordeeld zouden hebben, die aan een *Hart* toe te voegen.

Dus verre zyn wy, myns bedunkens, met weinig moeite gevorderd, tot de vertaaling *als een Hart na de Strikken*. Indien men de Leezing van איל een *Hart* voor אול een *Dwaas* voor eene zwaarigheid rekent, denk ik daar op te mogen antwoorden: dat, schoon wy in onze Verklaaringen van den Heiligen Text zeer omzigtig moeten te werk gaan, met alles wat eenigermaate het gezag der tegenwoordige Leezingen verzwakt, nogthans, waar de verandering zo zeer gering is, als in het tegenwoordige geval, die de Vocaalen, (eene enkele vinding der *Rabbynen*,) ter zyde gezet zynde, niet meer is dan de verandering van een *vau* in een *yod*, welke veroorzaakt kan weezen door eene uithaaling der pennestreek, zo klein, dat ze de opmerking van den zorgvuldigsten en opmerkendsten Uitschryver ontglipte; waar, zeg ik, de verandering in zulk eene kleinigheid, in zulk eene *jota* bestaat, als hier, mogen wy, hoop ik, zonder eenig leed toe te brengen, of eenige oneerbiedigheid voor de Bybelschriften te betoonen, ten opzigte van dezelve dezelfde vryheid neemen, die bedagtzaame Oordeelkundigen omtrent andere Schriften gebruiken: en waar wy eene Leezing aantreffen, die, naa het aanwenden van alle moeite, geen draaglyken zin oplevert, het waagen eene andere aan te bieden, die een beter schenkt.

De Heilige Schriften, hoewel door GODS Geest ingegeeven, worden aan de zorg der *Menschen* toevertrouwd, en aan de volgende Geslachten overgeleverd, op dezelfde wyze, als alle andere Schriften, dat is, door geduurig afschryven. En, schoon wy niet, zonder ons aan groote oneerbiedenis schuldig te maaken, kunnen veronderstellen, dat het oog der Godlyke Voorzienigheid op eene byzondere wyze waakzaam geweest hebbe over dit Heilig Geschenk, 't welk haare Eere en het Heil des Menschdoms van zo naby betrof, zullen wy, door deeze Godlyke tusschenkomst, om de zuiverheid des Bybels te bewaaren, zo verre uit te strekken, dat men de mogelykheid lochent van eene verandering, in zulk eene kleinigheid, als wy voor ons hebben, in grooter zwaarigheid aan de andere zyde brengen: om naamlyk te beweeren, dat de veelvuldige Afschryvers, door wier handen dit Boek gegaan is, behoed waren tegen alle mogelykheid, om eene Schryffout te begaan, 't welk wy niet kunnen

doen,

doen, dan met te veronderstellen, dat zy bestendig onder den onmiddelyken invloed eener Godlyke Ingeeving geschreeven hebben: eene veronderstelling, welke de zodanigen, die zich het heftigst tegen de verschillende Leezingen verklaard hebben, zo ik geloof, niet op zich zullen neemen te verdeedigen (*).

De mogelykheid dan van zulk eene andere Leezing toegestaan zynde, zal het volgen, dat, wanneer wy de gelegenheid aantreffende om 'er eene te veronderstellen, (welke, gelyk ik hier boven aanduidde, niet veronderstelt moet worden dan in gevallen van de uiterste noodzaaklykheid, en als alles anders ons ontvalt,) dezelve niet alleen voegelyk is aan te grypen; maar dat het onze pligt is, daar op een nauwkeurig onderzoek te doen, en ons te bedienen van alle voordeelen, welke dezelve aanbiedt, ter begunstiging van een redelyken, en aan den Zamenhang beantwoordenden, zin; inzonderheid dan, wanneer zodanig eene andere Leezing niet alleen den Zamenhang, maar ook het gezag der oudste Overzettingen voor zich heeft, gelyk in het tegenwoordige geval. Dit is niet alleen regt doen aan het gezonde Verstand, doch teffens een gepast gebruik maaken van de vroegste Vertaalingen; een gebruik, waar toe GOD zelve ze bestemd heeft; die, in beantwoording van zyn genavol oogmerk, in deeze Godsdienstlessen niet alleen te *openbaaren*, maar ook te *bewaaren*, door de pen zyner uitverkoorene Dienaaren, ook een aantal Mannen verwekte, welke in vroege tyden, en in verschillende Landen, ze in hunne Landtaale vertolkten, en dus ten kragtdaadigste medewerkten tot beide deeze gewigtige einden.

(*) De verandering van eene Letter in eene andere, welke 'er veel gelykheids mede heeft, zal thans min zwaarigheids en tegenspraaks dan voorheen ontmoeten; wanneer de Zamenhang voor die verandering pleit; naa dat de Hebreeuwsche *Handschriften*, gelukkig door den Geleerden Dr. KENNICOTT ontdekt, uitwyzen, dat ze eene groote menigte onderscheide Leezingen, die zeer veel meer verschillen, behelzen: men vindt desgelyks, dat de gedrukte Uitgaven dikwyls van den anderen afwyken, bovenal in gelykvormige Letteren.

(Het Vervolg en Slot in een volgend Stukje.)

WAARNEEMING WEGENS HET NUT VAN HET ELIXIRIUM VITRIOLI MYNSICHTI, IN MAAGPYNEN.

*Door * * * M. D.*

De Maagpyn is, vooral in ons Land, een ongemak, dat zeer dikwyls voorkomt, en niet zelden den Geneesheer veel moeite kost, om te geneezen. —— Een der gewoonlykste oorzaaken daar van is eene verslapping der Spierveezelen, waardoor de Spysverteering bedorven, en veelal een Zuur gebooren wordt. —— Eene dienstige Diëet, het vermyden van warme Dranken, en versterkende en Zuur verbeeterende middelen, doen in deeze Ziekte veel af: in het byzonder zyn de saamentrekkende middelen, als de Cachu en het Aluin, van eene zeer goede uitwerking, en ik heb, in zeer veele gevallen, langduurige Maagpynen daar meede geneezen. Doch ik heb onlangs een dergelyk geval gezien, waarin alle de opgenoemde soorten van middelen vruchtloos waren, en waarin ik van het *Elix. Vitriol. Mynſ.* de uitmuntendste werking gezien heb.

Het was eene Dienstmaagd, die langer dan twee jaaren aan geduurige Maagpynen gesukkelt hadt, en waarvan hoogstwaarschynlyk de oorzaak in het onmaatig gebruik van warme en verslappende Dranken geleegen was, —— verscheiden, anderzins zeer dienstige, middelen waren vruchteloos toegediend, —— de Lyderesse was voor 't overige volkoomen gezond. —— Ik schreef haar eene bepaalde leevenswyze voor, liet haar niet als koud water drinken: daarenboven nam zy alle twee uuren 15 droppels van het *Elix. Vitriol. Mynſ.* Zy begon na verloop van eenige dagen reeds beterschap te bespeuren: in den beginne scheen dit middel de pynen eenigzins te vermeerderen, doch dit duurde niet lang, en na dat de Lyderesse omtrent een maand met dit middel hadt aangehouden, is zy volkoomen hersteld geworden.

M.

BERIGT, WEGENS EEN ZWARTEN PANTHER.
Door den Heer DE LA METHERIE.

(*Journal de Physique*, *Juillet* 1788)

Een Dier, door my in de *Tour*, te *Londen*, gezien, geleek volkomen op een *Panther*. De hoogte is omtrent twee voeten en tusſchen de twee en drie duimen; de lengte omtrent vyf voeten. De Staart is lang en volhairig. De Kop heeft dezelfde afmeetingen als die des *Panthers*, de Snoet is breed, de Ooren zyn kort, de Oogen klein. De Oogappel is ligt graauw, en het weinige des Oogs geelagtig graauw. De Pooten zyn ſterk, en digt met hair bezet. De beweegingen, welke het Dier maakt, zyn vlug en ſchigtig. Zyn uitzigt is, gelyk dat des *Panthers*, onrustig en wreed.

Het eenig onderſcheid, 't welk zich opdoet tusſchen dit Dier en den gewoonen *Panther*, is de kleur, die in het eerſte voorkomen zwart is: doch wanneer men dezelve nauwkeuriger beſchouwt, is ze zeer donker bruin. Men ontdekt 'er nog donkere Vlekken in, welke naar de Vlekken des *Panthers* gelyken. Als het Dier de hairen overeinde zet, ziet men van onderen een geelagtig ſchynzel.

De Dierbeſchryvers hebben van een *Zwarten Tyger* geſprooken; de Heer PENNANT heeft 'er zelfs eene Afbeelding van gegeeven. Hy noemt dien *Black Tiger*, *Zwarte Tyger*, *Jaguar*. Hy brengt den *Zwarten Couger* van BUFFON by als het zelfde Dier; doch deeze ſoort gelykt niet naar dit Dier, waar van ik ſchryf. Deszelfs kleur is veel min donker; het benedenſte van den Buik, van den Hals, en de deelen om den Bek, zyn ligt geel: daarenboven komt dit Dier uit de *Westindiën*, terwyl het Dier thans in den *Tour*, te *Londen*, uit *Bengale* gezonden is, en geen wit altoos heeft.

Dit Dier ſchynt eene nieuwe ſoort te zyn, en zou, in den ſmaak van LINNÆUS, genaamd mogen worden *Felis fusca, maculis nigris ſparſis*. Ik noodig de Natuurkundigen in *Indie* uit, om een nader onderzoek op dit Dier te doen.

BRIEF

BRIEF VAN DEN HEER JULES HENRI POTT, *Boekhandelaar te Lausanne*, *aan de Heeren Schryveren van het Journal Physique*, OVER HET YS, 'T WELK ZICH OP DEN GROND DES WATERS VORMT, OF HET GROND-YS. — MET EENE BYGEVOEGDE AANTEKENING VAN DEN HEER DESMAREST.

MYNE HEEREN!

Het gevoelen der grootste Natuurkundigen is tot hier toe geweest, dat het water altoos aan de oppervlakte begint te bevriezen. In de daad, alle Waarneemingen en Proeven, deswegen gedaan, dienen tot steunzel van dit begrip: zy hebben doen twyfelen, of de Ysbrokken, op de Stroomen en Rivieren zich vertoonende, by den aanvang van een strenge Vorst, zich wel op de diepte des waters konden vormen; en dat men ze tot nog aangezien heeft als Ysschotzen, in eenigen hoek, of aan den oever der Rivieren gevormd, door het stroomen des waters los gemaakt, en mede gevoerd, en door de mindere soortlyke zwaarte, ten opzigte van het water, op de oppervlakte dryvende. In dit denkbeeld stonden de Heeren MUSSCHENBROEK, DE MAIRAN, NOLLET, en andere Natuurkundigen. Ik heb dit begrip omhelsd in myne *Kleine Naturlehre*, te *Leipzieh*, in den Jaare MDCCLXXIX gedrukt.

Een myner oude Vrienden en Landsgenooten, de Heer BRAUNS, Baljuw van zyn *Grootbrittannische* Majesteit, Keurvorst van *Hanover*, te *Wilhemsbourg*, een Eiland in de *Elve*, tusschen de Steden *Hamburg* en *Harburg*, gaf my terstond zyne twyfelingen deswegen op. Hy deelde my de Waarneemingen mede, welke zyn verblyf in 't midden eener groote Riviere, en de verhaalen der Schippers, hem hadden doen verzamelen. Zyne bygebragte bewysredenen waren niet van schyn ontbloot, zy deeden my eindelyk in 't door my omhelsde gevoelen waggelen; doch niet meer dan een Dwerg zynde, in vergelyking dier Reuzen in de Natuurkunde, die zich zo stellig verklaard hadden tegen de vorming van het Ys, op den bodem der wateren, durfde ik 'er my niet tegen verzetten, voor dat ik zekerder van myn stuk was. Zints twintig jaaren van groote Rivieren verwyderd leevende, kon ik zelve geene Proeven doen op dit Verschynzel. Ik stapte daarom het

Ar-

Artykel van het Ys, 't welk zich vormt op den grond der Rivieren, en in 't *Hoogduitsch* den naam van *Grund-eis*, (by ons *Grond-ys*) draagt, met stilzwygen voorby, in een Werkje, door my vervolgens in 't *Fransch* uitgegeeven (*).

In den Jaare MDCCLXXXIII gaf ik den Heer BRAUNS te *Wilhelmsbourg* een bezoek, hy deelde my zyne nieuwe Waarneemingen, over die soort van Ys, mede. Ik spoorde hem aan, dat hy zyne naspeuringen zou voortzetten, en egte getuigenissen inwinnen, ten bewyze van dit stuk. Hy wilde het gaarne doen, en zondt my eene uitgewerkte Verhandeling, door hem in den voorleden Jaare geplaatst in No. 20. 21 en 22, van een Weekblad, getyteld *Hanoverischer Magazyn*. Naardemaal dit Weekblad weinig bekend is buiten het Keurvorstendom *Hanover*, liep de veelvuldige moeite, door den waardigen BRAUNS gedaan, gevaar, om geheel nutteloos te weezen voor buitenlandsche Natuuronderzoekeren. Dit, myne Heeren! heeft my overgehaald, om UE. een breed Uittrekzel te doen toekomen van die *Hoogduitsche* Verhandeling, en dus van myn kant het weinige, 't welk in myn vermogen is, toe te brengen tot bevordering der Natuurkunde, welke, in onze dagen, met groote schreden, tot de volmaaktheid nadert.

De Heer BRAUNS stelt drie soorten van Ys. Voor eerst. 't Geen zich aan de oppervlakte des Waters vormt, en elk bekend is. —— Ten tweeden: Eene soort van Ys in 't Noorden van *Duitschland*, met den naam van *Sick*, of *Sichl-eis*, benoemd (†). Dit Ys bestaat uit kleine doorzigtige klootjes, gelyk aan Yzel. Deeze kleine klootjes hangen onderling weinig zamen. Het komt van den bodem der Rivieren, by den aanvang van een sterke Vorst. De deeltjes verzamelen zich op de oppervlakte des waters, en vormen doorschynende Ysschotzen, die de stroom des waters medevoert, vóór dat het *Grond-ys* komt, of de

(*) Getyteld: *Des Elemens, ou Essai sur la nature, les proprietes, les effets, & l'utilite de l'Air, de l'Eau, du Feu & de la Terre*, in 8vo. 2 Vol. 1782. Een Werkje, te *Parys* te bekomen by DEMONVILLE, *Imprimeur Libraire de l'Academie Françoise*.

(†) Wy zullen, geen *Nederduitsch* woord kennende, 't welk dit denkbeeld tot ons genoegen uitdrukt, dit *Hoogduitsch* woord behouden.

de oppervlakte bevrooren is. Men mag vermoeden, dat deeze soort van Ys zich tusschen de oppervlakte en den grond des waters vormt. —— Ten derden. Het eigenlyke *Grond-ys*, 't welk van het bedde der Riviere komt, door den Heer NOLLET *Bouzin* geheeten. Deeze soort van Ys onderscheidt zich van het gewoone Ys door de weinige doorschynenheid. Het gelykt na een dwars doorsneeden Wespen-nest; doch is min geregeld, en het getal der celletjes kleinder. Deeze holligheden zyn deels rechtstandig, deels een weinig schuins, deels leedig, deels met kleine klootjes vervuld, gelyk aan kleine Hagelkorrels. De meeste maaken een driehoek uit, welker wydte niet meer is, dan een vierkante duim.

Naa eenige Aanmerkingen, over 't geen de Heeren DE MAIRAN, de Abbé NOLLET, MARTINET, D. KRUNITZ, en ik, over dit Ys gezegd hebben, brengt de Schryver het gevoelen by van den Heer HALES, die 'er zich in deezer voege over uitdrukt. „ Dat hy op de oppervlakte ee-
„ ner Riviere teffens Ys gezien heeft, ter dikte van een
„ derde gedeelte van een duim, en door dit Ys heen an-
„ der Ys, 't welk aan den grond der Riviere zat, en, los
„ gemaakt zynde, bykans de dikte hadt van een half
„ duim. Dit beneden Ys, voegt hy 'er nevens, hegtte
„ zich aan de kanten sterk aan het boven Ys. Maar hoe
„ dieper het water werd, hoe meer de ruimte tusschen
„ die twee soorten van Ys vermeerderde. —— Dewyl
„ men nooit gezien heeft, dat de Poelen, Moerassen, of
„ stille Wateren, van den grond af beginnen te bevrie-
„ zen, moet noodwendig de stroom des waters in de Ri-
„ vieren daar van de oorzaak weezen: want het gaat vast,
„ dat in stilstaande wateren, even als op de Aarde, de op-
„ pervlakte altoos veel kouder is dan de inwendiger dee-
„ len; maar, integendeel, in stroomende wateren, waar
„ de bovenste deelen zich met de benedenste vermengen,
„ worden die beide omtrent even zeer verkoeld: en de-
„ wyl het bovenwater met meer snelheids vloeit dan het
„ benedenwater, schoon tot denzelfden trap verkoeld,
„ zal dit het laatst bevriezen."

't Is vreemd, zegt de Heer BRAUNS, dat, ondanks deeze verklaaring eens beroemden Natuurkundigen, en schoon de Heeren DE MAIRAN, de Abbé NOLLET, en de andere Academisten van *Parys*, alle jaaren, en bovenal in den Jaare MDCCXLIII, in de *Seine* Ysschotzen gezien hebben, welke benedenste gedeelten met slyk, mosch, en an-

andere vreemde lichaamen, van de bedding der Riviere medegevoerd, bezet waren, de mogelykheid ontkend hebben, dat die Ysschotzen zich onder het water hebben kunnen vormen. Hy voegt 'er nevens, dat de Proeve van den Abbé NOLLET, toen hy het water in de *Seine* deedt openhakken, om 'er een ton aan beide einden open in te zetten, niets afdoet, dewyl naa den tyd, dat de Rivier bevrooren was, de graad van koude beneden in de Riviere heeft kunnen afneemen: dewyl dit gedeelte niet meer verkoeld werd door de deeltjes, van boven afkomende. Dat men daarenboven, althans op de *Elve*, waarneemt, dat 'er zich op den grond des waters geen Ys meer vormt, zo ras de Rivier geheel aan de oppervlakte bevrooren is.

De Heer BRAUNS tragt, vervolgens, de mogelykheid te bewyzen, dat het Ys zich beneden aan den grond der Riviere kan vormen, 't zy men deeze werking der Natuure stelt in de vermindering der Vuurdeelen, 't zy men met DE LA HIRE, MUSSCHENBROEK, en de *Gassendisten*, Zout- of Zalpeteragtige Ysmaakende toestaat: want, in het eerste geval, zal de Vuurstof, die zich altoos tragt op te heffen, de benedenste deelen, eer dan de bovenste, verlaaten; en in 't andere geval, moeten die Ysmaakende deeltjes veeleer na de diepte gaan, dan zich aan de oppervlakte des waters houden.

Dan, het belangrykste gedeelte der Verhandelinge van den Heer BRAUNS bestaat in zyne eige Waarneemingen, en de Bewysstukken, hem medegedeeld door geloofwaardige Lieden, welke hy verzameld heeft, om zyn gevoelen, wegens de formeering, en het bestaan van het *Grond-ys* te staaven. Naardemaal deeze Verklaaringen te veel van derzelver oorspronglykheid zouden verliezen, door ze alleen by uittrekzel voor te draagen, zal ik 'er eenige, niettegenstaande de veelvuldige herhaalingen, welke daar in voorkomen, geheel vertaalen.

De Heer BRAUNS heeft over dit onderwerp veele kundige Lieden geraadpleegd, als Pastoors, Opzienders van Dyken, Capiteins, Sluiswagters, *enz.* Mannen van oplettenheid, en derzelver eenpaarig getuigenis bevestigt zyn gevoelen.

Zie hier de Verklaaring van Capitein WOHLERS, die eenige Reizen na *Suriname* gedaan, en zich onder anderen bekend gemaakt heeft door de Zeekaarten, van hem uitgegeeven. Hy betuigt geheel niet te twyfelen aan het „ bestaan van het *Sichl-eis*; dat dit Ys, by den aanvang

„ van

„ van een ſterke Vorst, uit de diepte opkomt, en veelvuldiger van Zandgronden, dan van vettere gronden: dat het zich beneden in het water vormt, als het geheel doorkoud geworden is; en vervolgens in groote ſchotzen op de oppervlakte komt. Dat hy dit Ys zeer dikwyls gezien heeft in den mond der *Elve*, van het Huis, *Bunte Haus* genaamd, af, tot op anderhalf myl boven *Hamburg*, tot de *Rood Ton*, beneden *Ritzebüttel*."

„ Myn geleerde Vriend," vervolgt de Heer BRAUNS, „ de overleden Heer BECKMANN, Opper-Opzigter der Dyken te *Harburg*, bekragtigde niet alleen het gezegde van Capitein WOHLERS, door zyne eigene ondervinding; maar voegde 'er nog by, dat hy, uit hoofde van zyn post, verpligt zynde in kleine Vaartuigen, in 't einde van den Herfst, of het begin van den Winter, op de *Elve* te vaaren, menigmaal waargenomen hadt, bovenal wanneer de Rivier, uit hoofde van de beweeging des waters, by ſtrenge Vorst nog bevaarbaar bleef, dat 'er zigtbaar zo veel *Sichl-eis* beneden uit het water opkwam, dat de zyden van het Vaartuig 'er geheel mede bezet geraakten. Dat hy, dit ziende, dikwyls, zo ras hy aan den oever kwam, de Vaartuigen hadt doen omkeeren, en dén bodem omkorst vondt met dat Ys, in de gedaante van doorſchynenden Yzel, omtrent gelyk het Zout in de Zoutpannen Kristallen ſchiet, of de Zuikerbakkers Zuiker over de Confituuren ſpreiden.— Dezelfde Heer BECKMANN heeft my ook bevestigt het verhaal, door veele andere Bewoonderen van de oevers der *Elve* my gedaan; te weeten, dat, by den aanvang van de Vorst, terwyl de Rivier nog bevaarbaar is, de Visſchers hem dikwyls Ysklompen vertoond hadden met hunne ſtokken, uit de diepte des waters gehaald. Dat hy, dat Ys onderzogt hebbende, 't zelve zeer verſchillende gevonden hadt van 't gewoone Ys, 't welk zich op de oppervlakte vormt, en dan nog niet op de Rivier te zien was.

„ Eene menigte van Visſchers op de *Elve* verklaaren eenpaarig, dat in de koude dagen van den Herfst, langen tyd vóór dat 'er eenig Ys op de oppervlakte der Riviere te zien is, het beneden Ys, naar Yzel gelykende, hun belet in 't visſchen. Dit Ys hegt zich als dan aan hunne Netten, en brengt te wege, dat zy dezelve niet dan zeer bezwaarlyk kunnen ophaalen.

„ De

„ De tegenwoordige Pastoor van de Kerk te *Wilhelmsbourg*, die vóór het Jaar MDCCLXX op het Eiland „ *Finckenwerder* gestaan hadt, het bovenstaande bevestigende, verhaalde my, dat geloofwaardige Lieden van „ zyne voorgaande Standplaats, die den Visch in de „ *Noordzee* gaan vangen, en dikwyls regtstreeks met de „ Vangst na *Londen* vaaren, hem betuigd hadden, dat zy „ verscheide keeren Ankers in den Zomer verlooren, en in „ den Winter weder vonden, dat het *Grond-Ys* dezelve „ uit de diepte, aan de oppervlakte des Waters, bragt.

„ Dit bewys dagt my volkomen beslissend, ik oordeelde het der moeite waardig, 't zelve op de nauwkeurigste wyze te onderzoeken. Ten dien einde wilde ik in „ eigen Persoon die Visschers spreeken, welke woonden „ op het gedeelte des Eilands *Finckenwerder*, toebehoorende aan de Stad *Hamburg*, en ik verzogt den Heer „ WOLKMANN, Raadsheer te *Hamburg*, toen Schout van „ dat gedeelte des Eilands, my die Lieden te zenden, „ naa dezelven als Schout vermaand te hebben, om my „ een getrouw verslag hunner waarneemingen te doen. „ Ingevolge hier van, kwamen, in February des Jaars „ MDCCLXXXIV, twee deezer *Finckenwerdersche* Visschers, die tot in de *Noordzee* vischten, by my. Zy „ bekragtigden niet alleen het bovengemelde berigt van „ hun geweezen Pastoor, maar voegden 'er by, in 't „ voorleeden jaar gezien te hebben, dat een groote Steen, „ aan welken een der Tonnen, die de gevaarlyke Plaatzen op de Rivier aanwyzen, met een Keten vast gemaakt, met den vloed tot by *Finckenwerder* gekomen was; dat die Steen met de zwaare Keten geheel „ met *Grond-Ys* zich omkorst vondt, zo dat men klaar „ kon zien, en met zekerheid mogt besluiten, dat dit „ *Grond-Ys*, uit hoofde van deszelfs soortlyke ligtheid, „ dit alles tot de oppervlakte des Waters hadt opgeheeven. Dat, te deezer oorzaake, 'er geen Voorjaar voorby gaat, of zy ontmoeten op de Zandbanken, of andere Plaatzen, waar men zulks niet zou verwagten, dergelyke Steenen met de Ketens, aan welken de Merk-Tonnen hadden vastgelegen. Als mede groote Steenen, „ die men met veel kosten aan den kant der Riviere gebragt hadt, om de Dyken tegen den slag des Waters te „ beveiligen. Eindelyk, dat zy dikwyls het verdriet „ hadden, om hunne Vischnetten, met de Zinklooden „ daar aan, op 't Water te zien dryven, uit hoofde van

„ het *Sichl-Ys*, 't welk zich daar omgezet hadt, en ze „ deedt opdryven, terwyl men geen ander Ys in de Rivier zag; dat zy, omtrent dien tyd, *Grond-Ys* onder „ het vaaren aan 't einde hunner lange Haaken vonden. „ ——— Deeze zelfde Lieden beweerden, dat men in de „ *Elve* het *Grond-Ys* veel langer vindt dan het Ys op dezelve: want in het Voorjaar, wanneer de Rivier geheel „ open is, en men 'er geen Ys meer in ziet dryven, raakten zy zeer dikwyls met hunne Vischstokken op het „ *Grond-Ys*, 't welk nog op de bedding der Riviére lag, „ 't welk dan, door herhaalde stooten los geworden, of „ uit zich zelven, of met de Netten te gelyk, boven kwam. „ Dat men, de geheele Rivier door, *Grond-Ys* aantrof, zo „ daar de grond zandig, als waar dezelve modderig, is. „ Dat de oppervlakte van dit *Grond-Ys* zuiver en vlak „ was; maar het benedenste gedeelte doorgaans eene „ zwartagtige, of andere kleur, hadt, naar dat de bedding der Riviere medebragt. Dat zy dikwyls dit Ys „ zo vast en hard gevonden hadden, als 't geen op de „ Oppervlakte gevormd wordt. Dat het, eindelyk, „ schoon het zich nog sterk vastgehegt vindt aan de bedding der Riviere, eer het met geweld los gemaakt was, „ het de ligtheid hadt van gewoon Ys; en dat het, zo „ ras men het rondsom met stokken los stootte, in ongeregelde klompen opwaards steeg, eene dikte hebbe, „ welke het Opper-Ys nooit kreeg; als mede, dat het, „ op de Rivier dryvende, door den stroom werd medegevoerd, zonder ooit weder na den grond te zinken.

„ Deeze beschryving van de gedaante, dikte, digtheid, „ en ligtheid, deezer Ysschotzen, die, verre van al het „ andere Ys verwyderd, zich dikmaals, van de bedding „ der Riviere opkomende, boven op de Oppervlakte vertoonden, werdt my niet alleen bevestigd door eene „ groote menigte Inwoonders en Zeelieden, van dit Eiland; maar ook door het getuigenis van den Opzigter „ der Dyken op *Wilhelmsbourg*, en des Sluiswagters; „ deeze laatstgemelde voegde 'er by, dat, op een tyd, „ wanneer het Water zonder Ys was, het *Grond-Ys* hem „ vaak groote ongelegenheid veroorzaakte, dewyl het, „ gehegt aan het benedenste gedeelte van de Sluis, het „ openen en digt doen der Deuren verhinderde, tot dat „ hy, door middel van Haaken, 't zelve wegstootte; „ dat dit *Grond Ys* als dan voor zyne oogen boven kwam, „ en door de stroom werd weggevoerd.

„ De Opzigter der Dyken van dit Eiland verzekerde
„ my desgelyks, dat hy, veelmaalen last gekreegen heb-
„ bende, om openingen in het Ys te doen maaken, tot
„ bevordering van den loop des Waters, en dikwyls ter
„ diepte van zestien en twintig voeten, zwaare ſtukken
„ *Grond-Ys* gevonden hadt, op den bodem der Riviere
„ vast zittende, dat deeze, door middel van met Ys be-
„ ſlaage Stokken los gemaakt, ſchielyk boven kwamen,
„ en daar bleeven dryven."

De Heer BRAUNS hadt, zich ook willende verzekeren, of men *Grond-Ys* in de Noorder Zeeën vondt, en zich niet voldaan houdende met de antwoorden der Zeelieden van zyn Eiland, den Heer BEREND ROSEN, een der grootſte Kooplieden te *Hamburg*, aangeſprooken, en verzogt, dat deeze hem eenigen zyner ervaarendſte en kundigſte Capiteins wilde zenden, om ze over dit ſtuk te onderhouden. De Heer ROSEN zondt hem, op den twee- en- twintigſten January MDCCLXXXIV, twee Capiteins, GERRIT COOTER en BOOY MANNES. Deeze Zeelieden hadden veertig Jaaren lang alle bekende Zeeën des Aardkloots bevaaren, alleen de *Zuidzee* uitgenomen, en ſcheenen daarenboven, vry kundig in de Natuurlyke Historie. Zy betuigden, op verſcheide Plaatzen, de twee ſoorten van Ys, na welke de Heer BRAUNS onderzogt, ontmoet te hebben; doch meer in het Zeewater dan in de Rivieren, tot de diepte van achttien vademen, of achthonderd voeten, en zo lang de oppervlakte des Waters niet bevrooren was. Dat zy, in tegendeel, het nooit zagen in de *Noordzee*, ter plaatze waar de diepte meer was dan achttien vademen; maar wel zomtyds in de *Baltiſche Zee*. Dat men veel Ys aantrof op den grond der Zee in *Holland*, in *Texel*, omſtreeks *Amſterdam*, en boven al in de *Zuiderzee*, niet tegenſtaande dezelve een klei- en moddergrond hadt. Dat zy het niet ontmoet hadden op hunne Tochten na *Groenland* en de *Straatdavids*, als waar zy niet konden komen dan in den Zomer, en welke Oorden zy verlaaten moesten eer de Vriestyd aankwam. Dat zy, eindelyk, het nooit gezien hadden in het *Kanaal*, in de *Spaansche Zee*, in de *Middelandſche-Zee*, in den *Oceaan*, zelfs niet in de *Witte Zee*, by *Archangel*; doch dat zy de laastgemelde Zee niet bevaaren hadden, ten tyde dat het Ys zich doorgaans vormt. De Capitein GERRIT COOTER voegde 'er nog by, hoe het hem, by den aanvang van een ſtrenge Vorst, in den Jaare MDCCLXV, gebeurd was, dat, op een tyd, wanneer

het Bovenwater nog niet bevrooren was, een Kabeltouw in de diepte der *Elve* geworpen, van zelve boven kwam, geheel met Ys omzet.

De volgende Waarneemingen en Proeven heeft de Heer BRAUNS zelve gedaan.

1. In den Winter, der Jaaren MDCCLXXII en MDCCLXXXIII, wierp hy, in een diep houten Vat, Spykers, Naalden, Yzerdraad, met Hair en Wol omwonden. Dit Vat, met Water gevuld, zette hy op de oppervlakte van een steeds loopend Water, 't welk daarin eene beweeging onderhieldt, gelyk aan die eene Rivier veroorzaakt. Alles, wat in dit Vat gedaan was, werd aan den bodem met Ys omzet, terwyl 'er boven in geen Ys was; een dergelyk Vat, door 't welk geen stroomend Water ging, bevroor van boven, zonder dat de daar in geworpen goederen met Ys omzet werden. Hy merkte in deeze Proeve op, dat het Ys zich in het eerstgemelde Vat, meer dan het Hair en de Wolle, dan aan het Yzer, *gehegt* hadt.

2. Hy hadt in den nagt, tusschen den twaalfden en dertienden Maart, des Jaars MDCCLXXXV, in een Kamer, die nochtans niet zeer koud was, gezien, dat een korst Ys zich zette op den grond van een Tinnen Vat, terwyl het bovenste vloeibaar bleef; maar dit Ys ging los, zo ras hy het hadt aangeraakt, en klom bovenwaards, even als het *Grond-Ys* in de Rivieren.

3. Dikwyls verpligt zynde in den Winter, zelfs op gevaarlyke tyden, op de *Elve* te vaaren, hadt hy, even als de Heer BECKMANN, opgemerkt, dat de buitenkant van zyn Vaartuig van onderen omkorst wierd met kleine doorschynende Ysklootjes, ter grootte van een Ert. Ten zelfden tyde klaagden de Visschers, die hy ontmoette, dat zy hunne Netten, in stede van met Visch, met Ys uit de diepte bezet vonden.

4. By zyn menigvuldig vaaren op de *Elve*, hadt hy waargenomen, dat, by den aanvang van de Vorst, uit de diepte des Waters, eene groote menigte dier doorschynende Ysklootjes opkwamen, die zich op de oppervlakte zamen voegden, nieuwe Schotzen vormden, of de reeds dryvende vergrootten.

5. Het zagte Weer, 't welk men gehad hadt, op 't einde van January en in 't begin van February des Jaars MDCCLXXXVI, het Ys geheel van 't oppervlak der *Elve* hebbende doen verdryven, ontstondt 'er, den twee-

en drie- en- twintigsten van February, schielyk eene geweldige koude. De Heer BRAUNS, na *Hamburg* geweest zynde, keerde na *Wilhelmsbourg* weder, op een diepgaand Vaartuig; met een voor den wind, ging het Vaartuig, een arm van de *Elve* schielyk oversteekende, over een Ysbank heenen met een ongewoon geraas, even als of het over oud yzer getrokken werd. De Scheepslieden bezagen, by hun komst te *Wilhelmsbourg*, het Vaartuig van beneden, en vonden 'er kleine Ysschotzen, als yzel, aan vast gevrooren.

6. Reeds in den Jaare MDCCLXXXIV, hadt een Knegt des Baljuws van *Wilhelmsbourg* den Heer BRAUNS verteld, dat de Korven, in de diepte der *Elve* gezet, om Aal te vangen, menigmaal, by het begin van de vorst boven gekomen waren, geheel met *Grond-Ys* en *Stichl-Ys* omzet. —— Hy wilde deeze Proeve zelve neemen, en bestondt het in de Winters van MDCCLXXXIV en MDCCLXXXV verscheide keeren; doch, zonder daarin te slaagen: dewyl het bovenwater altoos te vroeg bevrooren, en met sneeuw bedekt was. Dan eindelyk gelukte het hem volkomen by de eerste Vorst, in de maand November MDCCLXXXVI. Twaalf Aalkorven hadt hy meer dan twintig voeten diep laaten zetten. Den zesden November, 's morgens ten acht uuren, toen de Rivier nog zonder Ys was, bleeven die Aalkorven onzigtbaar: maar omtrent den middag kwam dit twaalftal boven, van buiten omkorst met die doorschynende Ysklootjes. Van binnen waren zy vervuld met kleine plaatjes Ys, welke zich aan den kant, de een boven de ander, gezet hadden, deeze haalden niet meer dan twee vierkante duimen in oppervlakte, en ten hoogsten $\frac{1}{8}$ in dikte; doch ze waren zo ver van elkander verwyderd, dat ze tusschenruimten leverden, bestaande in een groot getal ledige celletjes, van eene pyramidaale figuur, en verschillende grootte, bestaande de ruimte van $\frac{1}{4}$ vierkante duim. Deeze soort van Aalkorven worden altoos in dier voege gelegd, dat de wydste opening gekeerd is naar den stroom des waters: waar uit de Heer BRAUNS opmaakt, dat dit binnen Ys 'er niet ingebragt kan geweest zyn door den stroom: maar dat het omkorstend Ys, de Korven ligter gemaakt hebbende, dezelve ophief, vóór dat het Ys daar binnen zich geheel kon vormen.

7. De Heer BRAUNS in de strenge Winters van de Jaaren MDCCLXXXIV, MDCCLXXXV en MDCCLXXXVI,

 de

de Proefneeminge, No. 1. vermeld, herhaald hebbende, merkte in de strengste koude op, dat het water in de vaten, welker oppervlakte in rust was, ten zelfden tyde van boven en beneden bevroor, terwyl het water tusschen beiden vloeibaar bleef, ondertusschen was het Ys beneden altoos zeer verschillende van het Ys boven.

8. In de maand January, MDCCLXXXVII, hadt hy op de *Elve*, onmiddelyk onder eene groote uitgestrektheid doorzigtbaar boven Ys, eene andere Ysbedding waargenomen, volkomen gelykende naar *Sichl-Ys*, dat is te zeggen, bestaande uit doorschynende klootjes. Deeze tweede Yslaage moet gevormd zyn, na dat het water reeds van boven bevrooren was, zonder zulks zou het zich na de oppervlakte verheven hebben: dewyl de soortlyke zwaarte van het Ys altoos ligter is dan die van het water.

De menigvuldige Proeven van den Heer BRAUNS hebben hem geleerd, dat de Lichaamen, die het schielykst met Ys onder het water omkorst worden, zyn, Zeildoek, Linnen, Hair, bovenal gekookt Paardenhair, Mosch, Boombast met Mosch begroeid: onder de Metaalen, Koper, Geelkoper, Staal, en bovenal Tin, wordt eer met Ys aangedaan, dan Yzer, zo lang dit niet geroest is. Onder de Steenen worden de zagte, en die vol hoolen zyn, eerst aangedaan, de gehouwen en gebakken Steenen weinig, en een ronde Vuursteen geheel niet. Voor 't overige namen Zegellak, Pik, Harst, Zyde, bereid Leder, Wasch, gewascht Linnen, enz. Hout, zonder bast, en glad geschaafd, geen Ys onder water aan.

De Heer BRAUNS besluit uit deeze Waarneemingen en Proeven.

I. Dat, onder het water, Ys gevormd wordt, wanneer het bevriezen van de oppervlakte verwylt.

II. Dat zich, by den aanvang eener strenge Koude, veel kleine doorschynende Ysklootjes uit het water verheffen, verzamelen, en op de oppervlakte groote Ysschotzen vormen, in 't Noorden van *Duitschland*, bekend onder den naam van *Sick* of *Sick-eis*; maar dat hy nog onzeker is, of deeze soort van Ys gevormd wordt op den grond der Riviere, of tusschen dezelve en de oppervlakte, waar de beweeging zo groot niet is als aan de oppervlakte.

III. Dat, behalven dit Ys, zich op de gronden der Rivieren groote Ysschotzen vormen, die zich niet boven water vertoonen, dan na dat ze zyn los gemaakt, of wanneer zy zich gehegt hebben aan lichaamen, niet zo

vast vereenigd met het bedde der Riviere, of zy kunnen 'er van gescheiden worden, zo ras zy, door middel van dit Ys, eene mindere soortlyke zwaarte gekreegen hebben dan het water, 't welk zy wegstooten; en dat deeze soort van Ys den naam van *Grond-Ys* by uitstek verdient, om het te onderscheiden van het *Sichl-Ys*.

IV. Dat deeze beide soorten van Ys eene groote graad Koude vorderen; en dewyl deeze niet algemeen, of ten minsten van korten duur is in de zuidelykste gedeelten van *Europa*, heeft men zich geheel niet te verwonderen, dat de *Fransche* en *Italiaansche* Natuurkundigen tot dus lang de mogelykheid ontkend hebben, dat het Ys onder het water kan gevormd worden.

V. Eindelyk, dat wel is waar het *Grond-Ys*, volgens alle Proeven, dus verre genomen, zich ligter dan het boven Ys laat los maaken; doch dat het nogthans, op een hoopend, zeer schadelyk kan weezen voor Dyken en Werken, aan den oever der Rivieren.

Ik heb, myne Heeren, niets te voegen by dit Uittrekzel van het vertoog des Heeren BRAUNS, dan alleen den opregten wensch, dat allen, die tot nu toe met my getwyfeld hebben, wegens de vorming van Ys onder water, van die dwaaling te rug komen, en dat dit stuk der Natuurkunde in 't einde eens op een vasten voet gesteld worde.

Indien gy, myne Heeren, of eenigen uwer kundige Leezeren, ondertusschen deeze Waarneemingen niet beslissend genoeg vinden, zo bid ik u, door uw *Journal*, my de daar op gemaakte bedenkingen te laaten toekomen, ten einde ik die twyfelinge konne overzenden aan myn Vriend, en hem om oplossing verzoeken.

Ik ben, enz.

LAUSANNE 10 Jan. 1788.

De Heer DESMAREST *heeft de volgende Aantekening by dit Stuk gevoegd.*

De Waarneeming, welke gy my wel hebt willen mededeelen, paart zich met verscheide andere, door my geplaatst in het *Journal Physique*, 1783, *Jan.* en daarom oordeel ik ze u te moeten mededeelen.

In de Verhandelingen, van de *Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen te Haarlem*, [XV. D. p. 520.] berigten de Heeren VAN DER GEER en ZILLESEN, „ dat een „ Voerman te *Krimpen* aan de *Lek*, by ondervinding, ge- „ zien hadt, dat een zwaare Pont, waar mede de Rydtui- „ gen

„ gen overgezet worden, in den Herfst by ongeluk ge-
„ zonken, en welke zy, naa veel aangewende moeite,
„ nogthans niet hadden kunnen boven krygen, zo dra
„ het 's Winters aan 't vriezen raakte, boven kwam
„ met een ganſche ſchol Ys, daar om vast gevrooren.

„ Men heeft verder by Waarneeminge, dat, by harde
„ Vorst, de Ponten en andere Vaartuigen, op de Ri-
„ vieren liggende, van onderen aan den bodem zodanig
„ met Ys bevriezen, dat dezelve nauwlyks door het wa-
„ ter te vervoeren zyn; maar zo de Rivieren vast lig-
„ gen, laat zich het Ys van den bodem, onder de ge-
„ melde Vaartuigen, van zelfs los. By Ysgang ziet men
„ ook dikwyls ſchollen Ys dryven, daar zwaare Steenen
„ in vast gevrooren zyn, die 'er om hunne zwaarte,
„ niet wel op gegooid kunnen weezen: waarſchynlyk
„ zyn dezelve met Ys onder water omvrooren, en, zo
„ dra het Ys magtig wierd die op te tillen, met 't zel-
„ ve na boven komen dryven.

De Heer VOIGT vermeldt, in zyn *Troiſieme Lettre ſur les Montagnes*, twee gelykſoortige gevallen, die hier wel plaats verdienen.

„ Wanneer men Hout langs de Riviere afvlot, gaan 'er
„ wel eens Balken verlooren, eenigen deezer, Zinkbalken
„ zynde, gaan na den grond, en blyven; doch als de
„ Winter komt, en het fel koud wordt, beurt het Ys,
„ 't welk zich beneden in de Riviere vormt, deeze Bal-
„ ken na boven: wanneer zy zich vast zetten aan de
„ Schuiten, waar men ze opviſcht.

De zelfde Heer VOIGT verhaalt, „ dat een zyner Vrien-
„ den, die gewoon was zich te baaden in een Meer, by
„ *d*'*·ekhof*, omſtreeks *Kiel*, aan den kant van het Meer,
„ eene verzameling vondt van ſtukken Granitſteen, welke
„ 'er het voorige jaar niet was. Wegens deeze verandering
„ een ouden Viſcher vraagende, voor wiens Huis hy deeze
„ verzameling aantrof, gaf deeze hem ten antwoord, dat
„ deeze verplaatzingen zeer dikwyls voorvielen: en dat,
„ de grond van het Meer bevriezende, het Ys de Stee-
„ nen, op den grond verſpreid, opligtte, dat als dan die
„ Steenen, met Ys omzet, door den wind herom ge-
„ voerd, heenen dreeven, aan den wal kwamen, dat, het
„ Ys van de Steenen los dooiende, deeze, naa dus om-
„ gedreeven te hebben, weder na den grond gingen."

VER-

VERKORT BERIGT VAN DE PELEW-EILANDEN, GELEGEN IN HET WESTLYK GEDEELTE VAN DEN STILLEN OCEAAN. *Zamengesteld uit de Dagverhaalen en Onderrigtingen van Capitein* HENRY WILSON, *en eenigen zyner Officieren, die, in Oogstmaand des Jaars* MDCCLXXXIII, *daar Schipbreuk leden met de* Antelope, *een Paket van de Engelsche Oostindische Maatschappy.* Door GEORGE KEATE, *Esq.* F. R. S. en S. A.

(*Vervolg van bladz.* 534.)

Het gunstig berigt, 't geen Mr. WILSON bragt, gevoegd by de boodschappen, van wegen den Koning, door zyn Broeder en Zoon, den Capitein gedaan, bezielde al het Volk met moed: zo dat zy, met verdubbelden yver, de Hand aan 't werk floegen, en allen vlyt aanwendden, om alles, wat zy konden, uit het Wrak te haalen.

Op den vyftienden van Oogstmaand kreegen de *Engelschen* tyding, dat de Koning stondt te komen; en kort daar op zagen zy een groot getal Canoes den uithoek, die de Haven vormt, omvaaren. Maar 's Konings Canoe hieldt stil, zo ras dezelve in de Baay was, en hy beval een gedeelte van de Canoes, die alle gewapend waren, na den anderen kant van het Eiland zich te vervoegen; waarschynlyk denkende, dat een zo groot getal gewapenden onrust by de Vreemdelingen zou verwekken. Met de overige Canoes roeide hy voort, in groote staatlykheid, zo verre het water, 't welke by de ebbe zeer laag was, wilde gehengen.

's Konings Broeders gaven Capitein WILSON te verstaan, dat het nu zyn tyd was den Koning te gemoete te treeden. Twee van zyn eigen Volk namen hem op de schouders, en bragten hem door het water na 's Konings Canoe; hy werd verzogt 'er in te stappen. Capitein WILSON, en de Koning, wiens naam ABBA THULLE was, omhelsden elkander. De Capitein verhaalde het ongeluk, hem overgekomen, aan ABBA THULLE, door den mond van de twee *Malaijers*, en herhaalde zyn verzoek, om een Vaartuig te mogen bouwen, waar mede zy na Huis

 mog-

mogten vaaren. De Koning gaf hier toe op nieuw verlof, om het te vervaardigen op het Eiland, waar zy zich bevonden, of op het Eiland, waar hy woonde; het laatste aanpryzende: 'er byvoegende, dat het Eiland, waar zy aangekomen waren, ongezond was, en daarom onbewoond, en dat hy vreesde voor hunne gezondheid, als de wind uit een anderen hoek opstak. De Capitein onderrigtte hem, ter wegneeming van deeze zwaarigheid, dat hy een Persoon by zich hadt, wiens werk het was, kwaalen te geneezen; en dat het zeer ongelegen voor hem zyn zou, verder verwyderd te weezen van het gestrandde Schip: dewyl zy het noodige van 't zelve als dan niet zouden kunnen haalen, zonder veel tyds te verliezen. De Koning keurde dit goed.

Wanneer de Koning een teken gaf, dat hy aan Land wenschte te gaan, liet Capitein WILSON zich door zyn Mannen aan strand draagen, en ABBA THULLE, in 't water stappende, volgde hun. Hy bezag den voorraad, de wapens, en de tenten, aan strand opgeslaagen, met veel aandagt, gelyk ook zyne Broeders gedaan hadden. Hy nam zodanige ververschingen, als zy hem konden aanbieden, aan, als mede de Geschenken, welke zy hem deeden. Tegen den avond begaf hy zich met allen, die by hem waren, na de andere zyde van het Eiland, en scheen zeer in zyn schik, met alles wat hy gezien en ontvangen hadt: doch zyne twee Broeders bleeven met hun gezelschap by de *Engelschen*.

Den volgenden morgen maakten zy een aanvang met de helling te vervaardigen, om het nieuwe Vaartuig op te timmeren; in den naamiddag kwam de Koning weder voor den Inham, waar zich de *Engelschen* bevonden. Capitein WILSON en diens Volk hadden dien morgen ontdekt, dat het gelaad van 's Konings beide Broeders zeer betrokken stondt, en ontdekten nu, op dat des Konings, die zelfde strakheid, of, gelyk zy 't noemden, koelheid; dit baarde niet weinig ongerustheids, dewyl zy niet wisten eenigen aanstoot gegeeven te hebben; noch ook, zo dit het geval mogt weezen, hoe zy het zouden vergoeden. Capitein WILSON werd anderwerf verzogt, by den Koning in de Canoe te gaan: hy bewilligde hierin met alle bereidvaardigheid: ABBA THULLE betuigde hem, naa dat hy blykbaar zeer veel gewelds op zich zelven gedaan hadt om tot die verklaring te komen, dat hy zich in een Oorlog vondt ingewikkeld met eenige Nabuurvolken, die hem ver-

verongelykt hadden: dat hy, uit het geen zyn Broeders gezien, en de *Malaijers* hem verteld hadden, wist welk een kragt hunne Vuurwapens oefenden; hy wenschte daarom gaarne, vier of vyf van zyn Volk gewapend te mogen hebben, om, voor weinig dagen, ten stryde tegen zyne Vyanden uit te trekken; niet twyfelende of dier bystand zou hem een beslissende Overwinning geeven. Capitein WILSON niet weetende, wat het geval zou kunnen zyn van eene weigering, antwoordde terstond, dat de *Engelschen* als zyn eigen Volk waren, dat zy 's Konings Vyanden voor hunne Vyanden hielden; en dat de verzogte Mannen gereed zouden weezen, als hy dezelve vroeg. 't Gelaad des Konings, zyner Broederen, en der daar by zynde Eilanderen, klaarde onmiddelyk op: en het bleek Capitein WILSON ten vollen, dat de naargeestigheid, op dezelve korts te vooren verspreid, toegeschreeven moest worden aan hunne vrees, om eene gunst te vraagen, die hunne nieuwe Vrienden ongestraft zouden kunnen weigeren; of hun onaangenaam weezen toe te staan. — ABBA THULLE vermeldde Capitein WILSON, dat de stryd binnen vier dagen zou aanvangen, dat hy op morgen om dit Volk zou verzoeken, en mede neemen na *Pelew*, het Eiland, waar hy zich onthieldt, dat hy hun, zo ras mogelyk, naa het gevegt, zou te rug brengen. Intusschen zou hy, zeide hy, uit eigen beweeging, zo veel Man als 'er van de *Engelschen* mede gingen, van zyn eigen Volk by hun laaten; 'er by voegende, dat men alle mogelyke zorge zou draagen, om de Lieden, die met hem ten kryg toogen, onverzeerd te rug te brengen.

De Koning kwam 's volgenden daags, den zeventienden, om de gewapende Mannen: en vyf wakkere jonge Knaapen verzogten hunne Scheepsgenooten, dat zy, zonder het lot te werpen, (waar toe een ieder zich gereed betoonde,) mogten heen gaan. Het werd toegestaan. De Koning, zyne Broeders, en Zoon, namen ieder een *Engelschman* in hunne Canoe: de *Engelschen* hunne Makkers, by 't vertrek, driemaal vaarwel toeroepende; ABBA THULLE, met al de zynen, de meening van dit bedryf verstaan hebbende, stondt op, en schreeuwde mede.

Zy, die op het Eiland bleeven, voeren yverig voort met het timmeren van het Vaartuig; doch de vyf Man niet wederkeerende voor den vyf en twintigsten, en dus langer weg blyvende, dan ABBA THULLE gezegd hadt, begon Capitein WILSON met de zynen reeds hunnent

hal-

halve ongerust te worden. Dan om zich, voor het toekomende, min afhangelyk te maaken van hunne nabuurren, in gevalle de kryg naadeelig mogt zyn afgeloopen, wierpen zy eene hoogte op rondsom de Tenten, en haalde een ſtuk zwaar Geſchut en twee Draaybasſen van het Schip. Het eerſte zetten zy op het Roopaard, zo dat het den ingang van de Haven beſtreek, en de twee Draaybasſen plaatſten zy op de ſtompen van daar toe afgehouwen boomen, zodanig, dat zij ze allerwegen heen konden draaijen. Dit in gereedheid gebragt zynde, begonnen zy zich aan te merken, als bykans onafhangelyk van ABBA THULLE, en diens Volk. Doch het zien hunner Makkers, die 's naamiddags van den vyf en twintigſten gezond en welgemoed opdaagden, vergezeld van hun ouden Vriend RAA KOOK, verdreef al hun vrees; doch hun genoegen, dat zy zich tot eigen beſcherming in ſtaat geſteld hadden, verminderde niet.

Het berigt door Mr. CUMMINS, een *Onderofficier* van de *Antelope*, een der vyf mannen, op deezen Krygstocht uitgetoogen, gegeeven, komt hier op neder.

's Avonds, den zeventienden, gingen zy aan land, op een klein Eiland, omtrent zes mylen ten Oosten van het Eiland, waar de *Engelſchen* geſtrand waren, en drie of vier mylen van *Pelew*, 's Konings verblyfplaats; zy werden daar met alle beleefdheid en gastvryheid onthaald; den volgenden morgen voeren zy na *Pelew*, waar zy tot den een en twintigſten bleeven: dewyl de Koning alle zyne Canoes ten oorloge niet eerder byeen kon krygen. Met het aanbreeken van den dag, verzamelde al het Krygsvolk, gewapend, voor 's Konings Huis; hunne wapens beſtonden uit Bamboos-ſchigten van vyf tot acht voeten lang, gepunt met het hout van den Betelnootboom, en gebaard. Van deeze bedienen zy zich, als zy man tegen man en van naby vegten; maar zy hadden ook korte, die zy, door middel van een ſtok, van omtrent twee voeten lang, op een grooten afſtand wisten te werpen. De Engelſchen ſcheepten zich in vyf onderſcheide Canoes, met welke zy, omtrent tien of twaalf mylen, verder Oostwaards opvoeren; verſcheide dorpen aandoende, die ABBA THULLE toebehoorden, waar zy ververſchingen innamen, en verſterkingen kreegen; 's naamiddags kwamen zy in 't gezigt van den Vyand. Zy hadden toen by zich, eene Vloot van omtrent honderd vyftig Canoes, op welken meer dan duizend Mannen

ge

geteld werden. Van de magt des Vyandlyken Volks hadden de *Engelschen* geene gissing kunnen maaken. —— Eer het Gevegt begon, begaf zich RAA KOOK met zyne Canoe digt by de vyandlyke Stad, en sprak eenigen tyd met den vyand; hy hadt een der *Engelschen*, THOMAS DUTTON, by zich; doch deeze last om niet te vuuren, eer hy een afgesprooken teken ontvangen hadt. 't Geen RAA KOOK tegen den Vyand sprak, werd met veel blyken van onverschilligheid aangehoord; hy wierp een Schigt na den Vyand, (dit was een teken des aanvals) en dit werd door een Krygsgeschreeuw van den anderen kant beantwoord. DUTTON brandde op 't eigenste oogenblik los. Een Man viel oogenbliklyk dood neder, en dit bragt hun in zulk eene verwarring, dat het Volk, met groote haast, het strand verliet, terwyl die in de Canoes waren in 't water sprongen, en zo ras mogelyk zogten land te krygen: nog eenige Snaphaanschooten werden 'er gedaan, die den Vyand geheel verstrooiden: en ABBA THULLE, nevens zyn Volk, scheen zo volkomen voldaan met dit merkteken van Overwinning, dat zy geen werk maakten van den vlugtenden vyand naa te zetten; het eenigst voordeel, 't welk zy 'er van namen, was, dat zy aan Land gingen, eenige Kokusnootenboomen de vrugten afplukten, en de Yamswortelen en andere verzamelden voorraad mede namen. —— Zy keerden terstond te rugge, de Koning was zeer blyde met den behaalden Zegen; zy hielden op verscheide plaatzen in den Hertocht stil, waar de Vrouwen met zoeten drank verscheenen, om dien Heldenstoet te laaten drinken; doch de afstand te groot zynde om dien avond t'huis te komen, verspreidde de Vloot zich in verscheide Kreeken, omtrent acht uuren 's avonds, en bleef leggen. Den volgenden dag hieldt men Feest in alle de Huizen, digt by 't strand; 's naamiddags gingen de Tochtgenooten weder aan boord, en bereikten dien avond *Pelew*. Aldaar was het den volgenden dag niet dan Vreugd- en Feestviering: en liet de Koning 's anderen daags de *Engelschen* heen gaan, hun alle kentekens van de uiterste voldoening geevende, wegens hunne betoonde dapperheid. Hy deedt ze uitgeleide tot aan den waterkant, en zondt twee groote Canoes, gelaaden met Yams en anderen Voorraad, ten dienste hunner werkende Medescheepslieden. De Generaal RAA KOOK wilde hun t'huis brengen: doch zy kwamen egter dien dag niet verder dan

het

het kleine Eiland, waar zy zich den eersten nagt onthouden hadden; want hunne oude Vrienden ontvingen hun, indien zulks mogelyk was, met grooter gastvryheid dan voorheen, en waren om stryd bezig, om door tekenen hun te beduiden, dat zy wisten hoe veel de *Engelschen* toegebragt hadden, tot de nederlaage van 's Konings Vyanden. Den volgenden morgen lieten zy de bewonderde Helden trekken, om zich te vervoegen by hunne Tochtgenooten, en RAA KOOK vergezelde hun op de geheele te rug reize van deezen Krygstocht.

Zy sloegen nu met de anderen de handen aan 't werk, tot het vervaardigen van het nieuwe Vaartuig, welke arbeid met zo veel spoeds voort ging, als men de omstandigheden, waar in zy zich bevonden, en 't gebrek aan 't benoodigde in aanmerking genomen zynde, kon verwagten. —— Terwyl het Vaartuig gebouwd werd, lag Capitein WILSON, diens Zoon, de Chirurgyn en nog een der Tochtgenooten, op het dringend aanhouden van ABBA THULLE, een bezoek by hem af op *Pelew*, waar zy verscheide dagen bleeven, en behandeld werden met alle hoogagtinge en gastvryheid, die de Koning, de Generaal, en alle andere hun konden aandoen. Zy hadden, by dit bezoek, gelegenheid om de geaartheid en zeden der Inboorelingen na te gaan, en kwamen, deswegen ten hoogsten voldaan, te rugge. In de daad het berigt, hier van hun gegeeven, overtreft alles wat wy vermeld vinden, van eenig ander *Indiaansch* Volk. Zy laaten in beleefdheid en vriendlykheid de Inwoonders der *Societeit* en *Friendly Eilanden*, in den *Stillen Oceaan*, zo als ze door Capitein COOK en diens Tochtgenooten beschreeven werden, op een verren afstand agter zich. —— Dit bezoek eindigde nogthans in een tweede verzoek van ABBA THULLE, aan den Capitein, en dien zyner Mannen, met derzelver Wapenen, ten einde zy hem mogten vergezellen op een anderen Krygstocht, na 't zelfde Eiland als voorheen; naardemaal de behaalde overwinning de gewenschte uitwerking niet hadt te wege gebragt.

Op den vierden van September, keerde Capitein WILSON met zyn gezelschap, weder na *Oroolong*, dus heette het Eiland, waar op de *Engelschen* zich bevonden, en hadden de voldoening te zien, dat de bouw van het Vaartuig sterk was voortgezet. 's Naamiddags, op den achtsten, verscheen de Koning om van den Capitein den beloofden bystand van tien Man te eischen. Thans den Zes-

Zespônder en de Draaibasfen op de Roopaarden ziende liggen, en verwittigd van de uitwerkzels, welke zy deeden, kon hy niet ligt overgehaald worden, om af te zien van het verzoek, dat hy 'er één mogt mede hebben in den Tocht. tegen het Volk van *Artingal*, (den naam van het vyandlyk Eiland); doch de groote hoeveelheid van Kruid, welke dit zou véreisfchen, was een onoverkomelyke zwaarigheid, tegen het inwilligen van dit verzoek. De Koning vertrok den volgenden dag, zo 't fcheen weinig vergenoegd, dat hy flegts tien Man mede kreeg.

De agtergebleevene arbeidden met onvermoeiden vlyt, aan het Vaartuig, en op den vyftienden September kwamen de Canoes met de tien afgevaardigden te rugge. Een van de Canoes, waar in twee *Engelfchen* zich bevonden, was in het wederkeeren omgeflaagen, en zy hadden 'er ten nauwer noode het leeven afgebragt. Zy berigtten Capitein WILSON, dat zy den avond, naa dat zy *Oroolong* verlieten, *Pelew* bereikten, en dat ABBA THULLE begeerig fcheen, om terftond op *Artingal* los te gaan: doch, dewyl het regenagtig weer was, bragten zy 'er tegen in, dat hunne Wapens nat zouden worden: de reis werd, derhalven, tot den volgenden dag uitgefteld; de avond zich fcho on laatende aanzien, verzamelde de Koning zyne *Rupacks* en Canoes, ten getale van tweehonderd; aan Boord derzelver, bevonden zich veel meer dan duizend Man; een weinig vóór het aanbreeken van den dageraad kwamen zy te *Artingal*. Zy wagtten tot Zonne Opgang, en zonden toen een kleine Canoe met vier Man, om te vraagen, of de Vyand zich wilde onderwerpen aan de voorwaarden, die hy hadt voorgefteld, tot vergoeding van de ongelyken; den grond zyns beklags; en, indien hy dit niet wilde doen, hem ten ftryd uit te daagen. 't Was een grondregel by de Inwoonderen der *Pelew-Eilanden*, om den Vyand nooit in 't duister of onverhoeds aan te vallen. De vier Mannen, in deeze Canoe, hadden de lange witte vederen, uit den ftaart der Keerkringvogelen, recht overëinde in 't hair gefteoken. Lieden, die deeze vederen draagen, worden by deeze Eilanders eveneens aangezien, als die by ons met de Vredevlag komen. Zy keerden met eene volflaagene weigering te rugge: waar op de Koning terftond het teken tot den ftryd gaf. — Terwyl dit gefchiedde, verzamelde de Vyand zich in de Canoes, digt onder den wal, bliezen op Kinkhoorens, ter uitdaaging ten kryg, doch

fcheen

ſcheen niet genegen het ſtrand te verlaaten. De Koning hunne ongewilligheid ziende, om den ſlag aan te vangen, beval, dat een gedeelte zyner Canoes zich agter een uithoek des Eilands zouden verbergen, en, naa eenige weinige Spietzen op een afſtand geworpen te hebben, veinsde hy weg te vlieden, gaf hier van een voorbeeld, met zyn eigen Canoe, en alle de overige van zyn Smaldeel volgden hem. Dit hadt de beoogde uitwerking. De Vyand zette hem terſtond naa, waar op het verhoolen liggend Smaldeel aanroeide, en zich tusſchen de Vyandlyke Canoes en het Strand plaatſte. Zo ras de Koning zag, dat zyn Krygslist gelukte, keerde hy te rug, viel den Vyand van vooren aan, terwyl het andere Smaldeel van agteren ſtreedt. Met veel heftigheids werden de Speeren van wederzyden geworpen, de *Engelſchen* maakten een aanhoudend vuur, 't welk niet alleen veelen trof, maar den Vyand geheel verlegen deedt ſtaan; niet kunnende begrypen, hoe het bykwam, dat 'er van zyn Manſchap *vielen, zonder* eenigen zigtbaaren ſlag ontvangen te hebben. Zy gingen, daarom, op de vlugt; doch vonden grooten hinder in de Canoes, die van agteren aanvielen. De meesten, nogthans, bereikten het Strand, zes Canoes alleen, aan welker Boord negen Gewonden waren, vielen in handen. Deeze negen werden, ondanks alle poogingen door de *Engelſchen* te hunner behoudenisſe aangewend, door de Overwinnaars ſchielyk afgemaakt, het hoofd van één hunner, die een *Rupack* was, werd na *Pelew* gevoerd, en in zegepraal voor 't huis des Konings op een Bamboo geſtooken. De Overwinnaars voeren in triumph langs de Kust, blaazende eenigen tyd op hunne Kinkhoorens, verlieten het daar op, en keerden na huis, waar men, wegens deeze Overwinning, groote vreugde bedreef.

THOMAS ROSE, de *Malaijer*, die tot ons Volk behoorde, bleef, op 't verzoek van ABBA THULLE, te *Pelew*; maar op den twee- en- twintigſten keerde hy ook te rugge, met een groot Geſchenk van Yams en andere Vrugten, en hadt last Capitein WILSON te berigten, dat de Koning verhinderd geweest was, hem te komen bedanken voor de dienſten, door zyn Volk in den laatſten Stryd beweezen; dewyl 'er eene zo groote menigte gekomen was van andere Eilanden, om hem, wegens de behaalde Overwinning, geluk te wenſchen, en die hy niet kon weigeren hem te vergezellen, indien hy, terwyl zy op *Pelew* waren, na *Oroolong* overſtak. Derzelver aantal

was

was zo groot, dat hy niet alleen vreesde, dat zy de *Engelschen* in hunnen arbeid zouden hinderen; maar dat ook het Eiland hun niet genoegzaam versch water zou verschaffen.

DE ZEGEPRAAL DER NATUURE. Een Voorval op Reis.

(*Uit het Engelsch.*)

De naderende Winter deed my myn Buitengoed, waar ik zes maanden, die als een enkelen dag voorby snelden, met het uiterste genoegen had doorgebragt, voor de Stad verwisselen. Op myne reis derwaards hield ik 's avonds stil in eene Herberg, om daar te overnagten. By het vuur gezeten, zag ik eene jonge Vrouwe binnen treeden, allerbevalligst van gelaad, eenvoudig gekleed; doch aan welke kleeding haare houding eene onbeschryfbaare fraaiheid byzette. Zy hield in haar arm een kleinen bondel, dien zy zagtlyk tegen haar boezem drukte. Nauwlyks hadt zy zich by my nedergezet, of zy opende den bondel, en ik zag een der schoonste Kinderen, welke myne oogen immer aanschouwden. Dit tooneel, schoon natuurlyk en gemeen, trof my kragtig, door de bekoorlykheid en deftigheid van haar, die de hoofdrol speelde. Als een eerbiedig bewonderaar van Moederlyke teerhartigheid, beschouwde ik Moeder en Kind eenigen tyd, met een stilzwygend genoegen. Ik voelde my, meer door een teder deel neemen, dan door enkele nieuwsgierigheid, bewoogen, en waagde het te vraagen, van waar zy kwam? en of zy met dien last nog ver moest gaan?

„ Dit is," antwoordde my de beminnelyke Moeder, „ geen „ last: myn Kind is my te lief, dan dat het draagen my zwaar „ zou vallen; ik zal niet ophouden 't zelve te draagen, tot dat „ ik de streelende aandoening geniet, om het aan myn Egtge„ noot over te reiken. Ik verlang na dat gelukkig oogenblik; „ doch, indien het nog verre af mogt weezen, zal, wensch ik, „ moedgeevende hoope my 't zelve klockmoedig doen inwag„ ten." —— Deeze betuiging, met veel kragts uitgesprooken, wekte myne begeerte, om meer van haar te mogen weeten, op. Ik vroeg haar met dien eerbied en kieschheid, welke ten blyke strekte van de regtmaatige oogmerken myns harten. In 't eerst antwoordde zy my twyfelagtig; doch myne wyze van voordraagen hadt misschien iets vertrouwenwekkends: want welhaast sprak zy met eene bekoorelyke vrymoedigheid, nogthans gematigd door eene ongemaakte zedigheid.

„ Gy zult," ving zy aan, „ uit myn tongval wel ontdekt hebben, dat ik niet uit dit Landschap afkomstig ben. Ik werd

gebooren te * * * *. Vroeg verloor ik myne Moeder. Toen ik die jaaren bereikte, waarin alle dingen een bevallig voorkomen krygen, en waarin trots my misschien influisterde, dat ik zelve bevallig was, zag ik veele oogen, die eene begeerte scheenen uit te drukken, dat ik de myne daar op zou vestigen: en onder deeze waren er twee, die ik niet kon nalaaten te beantwoorden: want dezelve aanschouwende, verbeeldde ik my het geluk daar in te zien flikkeren met eene zuivere vlam, die welhaast myn hart ontstak. Wy verstonden elkander volkomen. Onze harten waren schielyk één; dan genooddwangd, om onze onderlinge Liefde te verheelen, werd dezelve daar door te sterker. Myn Vader was hertrouwd, myne Ouders leefden in ruime omstandigheden; doch betoonden beiden een volstrekt heerschzugtigen aart te bezitten. Myn Minnaar was jong, bevallig, verstandig, deugdzaam, doch in middelen verre beneden my; 't verschil, daar uit ontstaande, was te groot, om de toestemming myner Ouderen te verwagten. Een ryk Heer, zonder eenige persoonlyke begaafdheden, of goede hoedanigheden, vroeg my ten Huwelyk van myn Vader, op dezelfde wyze, als iemand iets koopt, waar op zyn oog gevallen is. *Deeze Egtverbintenis* flikkerde mynen Vader zo begeerlyk in 't gezigt, dat myne traanen, om dezelve af te bidden gestort, my niet meer dan twee dagen bedenkens konden te wege brengen. Ik raadpleegde met myn Minnaar, zeggende: „ Ik zie, dat de dood „ alleen my kan bevryden van het opvolgen der bevelen eens „ Vaders, die eer schynt te donderen dan te gebieden! —— „ Wat zal ik beginnen?" —— Vlugt, sprak hy. Indien gy my bemint, is de vlugt uw eenig redmiddel. Andere Landen zullen ons een schuilplaats tegen Dwinglandy verleenen. God heeft ons harten gegeeven voor elkander geschapen, en laaten wy op zyne Voorzienigheid vertrouwen. Kom, voortaan moet myn arm uwe schreden geleiden, en u beschermen —— Zyn stem hadt eene onwederstandelyk overreedende bekoorlykheid. Liefde gaf ons zyne vleugels, maar ook zyne onvoorzigtigheid. Te midden van onze verrukking zouden wy, geloof ik, tot het einde der wereld gereisd hebben, indien gebrek aan geld ons niet, op 't onverwagtst, in het verder voorttrekken gestuit hadt. Wy stonden versteld; wy zagen elkander aan; en reeds in schulden, ter plaatze waar gy my tegenwoordig ziet, konden wy dezelve niet verlaaten.

„ In de eerste Stad, waar wy kwamen, naa dat ik het huis myns Vaders verlaaten had, waren wy getrouwd. Ik werd zwanger van het Kind, 't welk in uwe en myne oogen zo lief is. Welk een toestand voor eene aanstaande Moeder en Egtgenoot! In deezen verlegen staat herinnerde hy zich, dat hy een Oom hadt, wiens weldaadig- en menschlievendheid menigmaal by hem hoog gepreezen was. Hy bekleedde een veel geevende

post,

„ de zwaarste straffen verdiend te hebben. Hy voegde 'er ne-
„ vens, dat zy, die ik de stoutheid gehad had van weg te voe-
„ ren, nooit myne Vrouw zou weezen, dat haar Vader maatre-
„ gelen zou neemen, om een onwettig Huwelyk te verbree-
„ ken, en dat hy zyn uiterste best zou doen om hem hier in te
„ helpen. —— Te vergeefsch beantwoordde ik deeze onregt-
„ maatige verwyten op de zagtst mogelyke wyze. Te vergeefsch
„ beschreef ik onze Liefde als zuiver, onschuldig, onvoorzigtig
„ mogelyk, maar deugdzaam. Te vergeefsch drong ik het ver-
„ schil aan tusschen Vaderlyk gezag en Vaderlyke dwinglandy.
„ Hy was onverbiddelyk, en ik stond gereed dien wreeden Oom
„ voor altoos te verlaaten, als hy schelde, en zyne Knegts be-
„ lastte my te vatten, en vervolgens na de gevangenis te bren-
„ gen. Ik werd daar streng bejegend. Myne vryheid boodt men
„ my aan, op voorwaarde, dat ik uwe schuilplaats zou ontdek-
„ ken. Alle beloften, alle bedreigingen, waren vrugtloos. Niets
„ kon dit geheim uit myn boezem haalen. Myn lyden styfde
„ myne standvastigheid; doch ik leed voor u. en dat denkbeeld,
„ dat denkbeeld alleen, verzagtte de schriklykheden myner Ge-
„ vangenisse. ——— Zy lieten eenigen tyd af van my te plaa-
„ gen. De Man, die my eeten bragt, scheen deel te neemen
„ in myn lot. Hy boodt my zyn dienst aan, en wilde my
„ overgehaald hebben, om aan hem een Brief, door my geschree-
„ ven, toe te vertrouwen; doch ik kon nooit besluiten tot het
„ schryven van het opschrift. Om u te overtuigen, sprak hy,
„ hoe zeer ik in uw lot deel, zal ik u deezen eigen avond ge-
„ legenheid tot ontkomen geeven, mits gy voorzigtig te werk
„ gaat. Ik omhelsde hem als myn Verlosser, en den volgenden
„ avond kon ik tot u vlugten. Ik heb drie dagen gewandeld,
„ zonder rusten. Ik ben bykans af van vermoeienis, doch Lief-
„ de geeft my kragt. Ik heb alles vergeeten, myn waardste
„ Vrouw! nu ik by u en ons Kind mag rusten; en, nogthans,
„ ik kan het niet verzwygen, is myne Liefde geenzins zonder
„ angst. Ik heb eenig vermoeden, dat men my heeft laaten
„ ontsnappen, om myne gangen na te gaan, en uwe verblyf-
„ plaats te ontdekken. Op den eersten dag van myn heenen
„ gaan, ontdekte ik een Post-Chais op eenigen afstand, die
„ denzelfden weg hieldt, welken ik nam. Laat ons vlieden,
„ myn Liefste! met het aanbreeken van den dag deeze plaats
„ verlaaten, en een verblyf zoeken, 't welk ons tegen onze
„ Vervolgers dekt!

„ Hoe kunnen wy, antwoordde de Vrouw, deeze plaats ver-
laaten, waar wy eene schuld hebben, die wy niet kunnen
betaalen." —— „ Ik," hervatte hy, „ zal deeze zwaarigheid
„ weg neemen, doch door een middel, waarin gy niet zult
„ toestemmen. —— Spreek ——. Ik ben voor u alleen
„ bekommerd. Indien gy op deeze plaats gevonden wordt,

„ moeten wy elkander voor altoos derven. Vlie met myn „ Zoon. Verberg u op eene plaats, waar gy u onbekend kunt „ onthouden. Ik wil hier blyven, tot borg voor de schuld. „ Ik zal, indien het mooglyk is, myne kleederen verkoopen, „ en het weinige dat ons nog overig is. Misschien zal ik een „ hart aantreffen, edelmoedig en medelydend genoeg, om ge„ troffen te worden door het verhaal myner rampspoeden. Dan „ zal ik tot u wederkeeren, en wy zullen nooit scheiden. „ Doch onze eerste zorg moet weezen, u te dekken voor het „ nazetten van uwen Vader, die ten oogmerk heeft, u voor al„ toos op te sluiten. Nogthans, indien uw hart niet kan be„ sluiten my te verlaaten, blyf hier, en wy zullen te zamen „ sterven." —— „ Neen, sprak zy, ik wil de oorzaak van uw bederf niet weezen. Ik kan niet hoopen eenen vertoornden en woedenden Vader te zullen bevredigen Ik wil vlieden, om onze vryheid en geluk te bevorderen." —— Naa dit besluit, viel het deugdzaam Paar, in dien vreedzaamen en verkwikkenden slaap, dien de onschuld alleen, schoon van gevaar omringd, kan smaaken.

Het lot deezer twee ongelukkige Gelieven gaf my ruime stoffe om te denken, en hieldt my eenigen tyd wakker. Ik overwoog de veelvuldige vooroordeelen, die, eeuwen geleden, gevormd en omhelsd schynen, om de wetten der Natuure te bestryden, en, zoo verre derzelver heillooze invloed reikt, de edelste bronnen van menschlyk geluk te vergiftigen. Myne gebeden steegen, met een edelen yver, ten Hemel. Ik smeekte, dat de ontmenschte Vader van eene zo uitmuntende Dogter, eindelyk, de dwaasheid zyns gedrags mogt zien, en de Natuur vergunnen haare geschondene Regten te herneemen —— Te midden myner overdenkingen, viel ik in slaap; doch ik mogt die verfrissing, my door de moeilykheden van de reis zo hoog noodig, niet lang genieten. Op het onverwagtst werd ik gewekt door een schreeuwend en klaagend geluid, voortkomende uit de kamer naast de myne, het verblyf der Ongelukkigen, in wier lot ik zo diep deelde. Ik vloog derwaards. —— Welk een ontzettend tooneel! —— Een Man vol woede, dien ik bemerkte de Vader van de jonge Vrouw te weezen, poogde haar, met geweld, weg te voeren. Haar Man beschermde haar met een sterken arm; doch zeer voorzigtig om hem geen leed te doen. By beurten smeekte hy, en bood wederstand: hy scheen teffens de bescherm-engel van zyne schreiënde Vrouw, en de onderdanig biddende Zoon. —— Elk uit den Huize kwam toeschieten. Die den woedenden Vader vergezelden, poogden zich meester te maaken van den Jongman, terwyl de overige aanschouwers zyne zyde koozen. Een Geregtsdienaar intreedende, dwong den Jongman en diens Medestanders, het stuk op te geeven.

post, niet verre van deezen oord. „ Kunt gy," voerde hy my te gemoete, „ my toeftaan, dat ik alleen heenen gaa, om dee- „ zen Oom tot onze redding te beweegen? Want ik zal van „ fchaamte en hartzeer fterven, wegens den ftaat, waarin ik u „ gebragt heb. Myner handen arbeid zou thans niet toereiken; „ blyf gy hier als een onderpand, en vrees niets." —— Gaa heen, fprak ik, hem met myne traanen bevogtigende, zou ik één oogenblik aan uw Hart kunnen twyfelen! —— Hy vertrok. 't Is nu drie maanden geleden, en ik heb taal noch teken van hem ontvangen. Anderen mogen zyne Getrouwheid in twyfel trekken; maar deeze fchriklyke gedagte heeft myn boezem nooit geherbergd. Myn Man is niet dood: want de Hemel is regtvaardig. Ik weet niet waar hy is; maar ik verwagte hem alle dagen. Niettemin heb ik alle de fmerten van het ter wereld brengen myns Kinds gedraagen, buiten de tegenwoordigheid van hem, die dezelve zou verzagt hebben. Hy heeft zyn Zoon nog niet gezien, nog niet omhelsd. ô Hemel! in welk eene angst moet hy leeven! In welk eene omftandigheid hy zich bevindt, hy moet lyden, en het denkbeeld van zyn lyden vermeerdert het myne. 't Is waar, ik ontbreek hier niets; het Volk, hier ten huize, heeft zich myns lots aangetrokken; zy hebben myne eerlykheid en braafheid niet in twyfel getrokken; doch, door de geboorte van dit Kind, heb ik my dieper en dieper in fchulden geftooken! Hoe lastig is het, zulke dienften verfchuldigd te zyn aan het medelyden van anderen! Hoe byster zou myne wanhoop weezen, indien de Godsdienst my niet onderfteunde! Ik beef, als ik myn Kind kusch, op het denkbeeld, dat het eerfte voedzel, 't welk het krygt, het zulks van de goedgunftigheid van anderen ontvangt. Ik beef op de gedagten, dat misfchien myn ongeluk, waarin het van de Geboorte af deelt, 't zelve tot het einde zyner dagen zal byblyven. Goede GOD! Befchermer der Onfchuld, heb medelyden met dit Wicht! Myn Man bezwoer my, toen hy heenen ging, dat ik hem hier zou wagten, deeze verblyfplaats niet verlaaten, en bovenal my zelve niet te ontrusten, fchoon hy langen tyd mogt weg blyven. Ik vertrouw op zyn woord, als kwam het van den Hemel zelven. Maar helaas! de meesten zien de ongelukkigen met een ongunftig oog aan: zy fchryven gereed de ongelukken aan misdryf toe! Het medelyden van zommigen is wreedheid. . . . Ik begin te befpeuren, dat men hier moede wordt my langer te bezorgen; men vraagt, of ik geen tyding van myn Man heb? of hy haast zal komen? Ik weet niet wat op deeze vraagen te antwoorden. Allen ftaan zy verwonderd over myne ftandvastigheid: maar niemand van hun heeft myn moed."

Geduurende dit belangryk verhaal zweeg ik geheel ftil. „ Ach! vervolgde zy op een fterker toon, „ leefde hy, hy zou aan myne zy-

de zitten; maar dit Kind, in 't welk ik my verbeeld hem te zien en te omhelzen, dit Kind is de band, die my nog aan het Leven bindt." Hier op kuste zy 't zelve, en zag het eenige oogenblikken aan met een opslag van het oog, die al de kragt der Natuure uitdrukte. Met eene zedige bevalligheid verborg zy het hoofd des Kinds onder haar zakdoek, op dat het te vryer zou zuigen. Hoe onverbeeldlyk schoon was zy op dat oogenblik!

Zeer onverwagt kwam een Jongman met grooten haast de Kamer in treeden; hy vloog in de armen van die tedere Moeder, die een gil gaf; hy nam haar drukkende in zyne armen. 't Was noodloos te vraagen wie hy was? Spraakloos van verrukking, toont zy hem het Kind. Hy nam het op den arm, hief de oogen, die van traanen biggelden, ten Hemel! Doch wie kan zyne Gemoedsbeweegingen beschryven? Wie de onderscheide gebaaren, met welke hy dezelve uitdrukte, afbeelden? De Aanschouwers, (want op dit tydstip was het Volk in den huize van de aankomst deezes Mans verwittigd,) stonden versteld over dit hartroerend tooneel. Ik nam 'er met het uiterste genoegen deel in. In 't einde deedt de begeerte, om met meerder vryheid te spreeken, het Paar in een afzonderlyk vertrek gaan. De Man *ondersteunde* zyne Vrouw, derwaards treedende: want door overmaat van vreugde scheenen haare kragten uitgeput.

Ik begaf my na de Kamer, voor my geschikt, die naast het vertrek der jonge Lieden was: een deur met reeten, niet wel bedekt door een gebrekkig behangzel, maakte dat ik hun gesprek zeer onderscheiden kon hooren: en ik voelde my door een onwederstaanbaare trek gedreeven om te luisteren. „Ach, myn „ waardste Vrouw!' sprak hy, met eene stem vol driftvervoering, „ hoe onuitspreeklyk is het genoegen van u weder te „ zien, en in deeze armen te drukken! Maar helaas! hoe on„ gelukkig is onze Liefde! Kunt gy nog moeds genoeg behou„ den, om ons lot uit te harden? Kunt gy besluiten my te „ hooren?" - - Spreek, was haar antwoord. spreek onbeschroomd; twee uuren geleden was ik de ongelukkigste, nu ben ik de gelukkigste, der Vrouwen. Gy leeft, —— Gy bemint my, —— ons Kind slaapt tusschen ons —— Een nieuw bestaan bezielt my. Wat kan ik meer begeeren? Indien ontmenschte Bloedverwanten ons weigeren bestaan te bezorgen, wy zullen het elders zoeken. Wy zullen ons in dienst begeeven by de zodanigen, die hunne dwinglandy zich zal bepaalen tot de vrugt onzes arbeids Wy zullen de vryheid hebben om te beminnen, te arbeiden en zamen te sterven.

„ Och! Hemel!" hervatte hy, „ zyn de Menschen alleen met „ goederen gezegend om onregtvaardig te weezen? Ik vlood na „ dien Oom, in wien ik hoopte een Vader te vinden: hy was „ door den uwen reeds tegen my vooringenomen. Hy verweet „ my de heiligste banden geschonden, zyn naam onteerd, en

„ de

WINTERZANG.

De ſtormen breeken los uit hunne donkere holen!
De dagtoorts houd zich vaek voor ons gezicht verſchoolen,
Door eenen dichten drom van wolken gansch bedekt!
De blydſchap word niet meêr door voglenzang gewekt!
't Gediert, dat door het veld zo lustig ging ſpanſeeren,
Verſchuilt zich onder de aerd', waer het geen kou kan deeren.
Het naekt geboomte word geteisterd door den wind,
Die zyne takken ſcheurt, zyn ſtevigheid ontbind,
En zyne wortelen, hoe vast, hoe diep bedolven,
Rukt uit den taeijen grond, door 't woeden zyner golven!
Een dikke nevel, die den vryen adem ſtremt,
Den lust beneemt, den loop van vocht en bloed beklemt,
Verſpreid een ſomberheid, op elks gelaet te leezen,
Die 't kwynen der natuur gansch aekelig doet weezen.
  De hemel heldert op; het ſcherpe noorden vaegt
Die zwaere dampen weg; de glans der zonne daegt,
En doet den boezem nu weêr ruimer lucht genieten,
Hoe kort dat weldoend licht zyn' ſtraelen ook moog ſchieten.
De gryze winter, dien een bonten kleed omſluit,
Zend hagel, ſneeuw. en vorst, aen alle kanten uit.
De vorst vormt ſpiegels van het vloeiend nat der beeken,
En geeft een wit gelaet aen de eertyds groene ſtreeken.
Het ſchaedlyk ongediert, dat zo veel onheils baert,
Word door haer weggerukt, als 't leven nu onwaerd.
Een algemeene rust herſtelt de matte kragten
Der teelende natuur, in veelerlei' geſlachten.
De ſchemerwitte ſneeuw dekt, als een wollig kleed.
De tedere ſpruitjes voor alle ongeval en leed.
De mensch, die, trillende, de ſtrenge kou voelt werken,
En zyne zenuwen, door haere kragt, verſterken,

Dankt

Dankt haeren invloed, die zyn' welstand steeds vergroot,
En hem zo vaek behoed voor kwyning, ziekte en dood.
De statelyke maen, de tintelende starren,
Die, in haer ruimen loop, nooit staecken of verwarren,
Verspreiden thans een' glans, zo aengenaem als zacht.
De Wysgeer, die, met een gewapend oog, betracht
All' deeze waerelden, die zonnen vergezellen,
En 's Maekers heerlykheid, en magt, alöm vertellen,
Zinkt in verwondring weg, buigt zich voor d'Opperheer,
En looft, met blyden mond, zyn majesteit en eer.
Hoe zeer de Lente pryk' met keur van schoone bloemen,
Hoe zeer de Zomer op zyn vruchtbaerheid moog' roemen,
Hoe zeer de Herfst ook met zyn rykdom 't leven schoort,
De Winter heeft ook iets, dat onzen lust bekoort.
Gezelligheid vind dan de streelendste vermaeken;
Zy kan die in een' kring van schrandre vrienden smaeken.
Het leerzaem onderhoud by eenen warmen haerd,
Het geestig boerten, dat zo veel geneugten baert,
Vervullen, ongemerkt, de vliegende oogenblikken,
Die op het zwoegen hen zo aengenaem verkwikken.
't Kunstkweekend Schouwtooneel, dat nutte leering geeft,
En toont, hoe ieder stand zo vaek het doel weêrstreeft,
Waertoe het Albestuur hem heeft geplaetst op aerde,
Daer hy, door euveldaên, zo schandlyk van ontaerde,
Terwyl geregte straf zo dikwerf hem kastyd,
Verpoost nu menigmael den noestbesteeden tyd.
De hemelsche Muzyk, met haer' vergoode toonen,
Vervoert de blyde ziel, doet haer by de Englen woonen;
Verdryft de naere zorg uit het ontsteld gemoed,
En stort in 't lenig hart een onuitspreeklyk zoet.
Gy, die de denkenskragt kunt heilzaem voedsel schenken,
En uit de volle bron van uwe wysheid drenken,
Geleerde schriften! hoe vergast gy nu den mensch,
Die kundigheden stelt tot zynen hoogsten wensch!

De twee Gelieven werden door geweld vaneen gescheiden. Ik zag ze, uit de hoogte van wanhoop, tot de laagte van stilzwygende droefheid, afdaalen. Zy scheenen geheel buiten zich zelven, en vertoonden zich als offers, gereed ter slagtinge. — Ik zag het Kind, door 't geraas half wakker geworden, zich omkeeren. Een buitengewoone geestdrift dreef my aan. Vaardig nam ik het Kind op myn arm, en vertoonde 't zelve aan den woedenden Vader; zeggende: — „Myn Heer, dit Kind heeft een Vader noodig. 't Is uw bloed dat in dit kleine hart klopt, en dit hart moet ten eenigen dage den Man zegenen, die het bezorgde in de tedere kindschheid, of de gedagtenis van hem, die het kon verzaaken, verfoeijen. Zie dit Kind, waarin gy weder moet leeven, en wiens stem ten eenigen tyde u zal eeren, of vloeken. Zie dit schuldloos Wicht, 't geen uwe wreedheid van alles wil berooven. Kunt gy de gedagten verdraagen, dat het u zal vloeken? De misdaad uwer Dogter heeft bestaan in bot te vieren aan eene Drift, die u meer dan eens vermeesterde. Zy heeft, buiten uwe toestemming, een Zoon ter wereld gebragt, die, in uw oog, niet schuldig kan weezen. Indien zy in haar pligt ten uwen opzigte gefaald heeft, gy kunt goed uit kwaad doen gebooren worden, door deezen Zoon te erkennen, en vervolgens het uitgeleezen genoegen te smaaken, van door hem geagt en bemind te worden. Zullen dan de harde vooroordeelen, door Rykdom ingeboezemd, u beweegen, om de dierbaarste Panden, welke gy op de wereld hebt, op te offeren? — Wat deezen Jongman betreft, hy bemint en wordt bemind, hy bied u een deugdzaame band aan. Wat schatten verlangt gy? — Ach, myn Heer! de lach van dit Kind, beken het, heeft meer bekoorlykheids, meer waarde, dan een stomme hoop gouds. Zyn Moeder is uwe Dogter, en 't is een nieuw Hart 't geen gy krygt. Wat anderen naam, dan die van haaren Egtgenoot, moet de Vader van dit Kind draagen? Hy verdient denzelven; hy heeft de pligten volbragt. Bewonder zyn moed; bewonder zyne edele ziel, die, in spyt van al uw woeden, u bemint."

De Vader, meer getroffen door het zien van het Kind, dan door myne aanspraak, bekeek dit onverwagte voorwerp, beweegloos stilzwygend. Het Kind zag, by toeval, den Grootvader aan met die inneemende tederheid, waar mede het zo dikwyls zyne bedrukte Moeder vermaakte. Zelfs stak het lachende de twee lieve handjes toe. — Op dit treffend oogenblik waagde ik het, den kleinen Middelaar aan hem over te geeven. „ Dit," riep ik, „ is zyn schuilplaats, de Natuur wyst dezelve aan; 't zal 'er veiligheid vinden: dat Hart kan niet ongevoelig weezen voor die lachjes, of dezelve versmaaden!" — 't Gelaad des Grootvaders begon reeds de aan-

doeningen van zyn Hart aan te duiden. Hy poogde, vergeefsch, zulks te verbergen. In de eerste verrukking kon hy zich niet bedwingen, het Kind aan zyn aangezigt te drukken, en 't zelve te kussen. De ontroerde Moeder, lettende op iedere beweeging, nam het gelukkig oogenblik waar, wierp zich voor zyne voeten neder, onderfteunde met de eene hand het Kind, en drukte 't zelve tegen haaren Vader, met de andere vatte zy zyn hand, en besproeide dezelve met haare traanen. De Jonge Man bukte, schoon op eenigen afstand verwyderd, op eene knie neder; en ik wekte, met traanen in de oogen en uitgespreide handen, den Vader tot tederheid en medelyden op. Hy bragt eene hand aan zyne oogen, om een traan weg te veegen: en, na een diep stilzwygen, de voorboode dat 'er iets gewigtigs stondt te gebeuren, riep hy uit: „ Gy hebt my overwonnen, „ myn Dogter! —— Ik verwagtte dit treffende niet; het komt „ van den Hemel, die alle gebeurtenissen beschikt! Mogt dee„ ze voor altoos gezegend zyn! Staa op. —— Myn toorn is ge„ stild. —— Ik vergeef het u —— en meng myne traanen „ met de uwe. —— Dit Kind..... Ach! laat my *los. Neem* „ uw Zoon, voortaan zal hy de myne weezen. *Bemin* my „ beiden!" —— Hy kuschte het Kind met verrukking, en gaf het aan de Moeder weder. —— De Jongman waagde het hier op te naderen, de hand zyns Vaders te grypen, en eerbiedig te kussen. De Vader schreide op nieuw, en verwelkomde hem als zyn Zoon. Alle de Getuigen van dit aandoenlyk tooneel voelden de verscheidenheid der beweegingen van Verbaasdheid, Vertedering en Blydschap.

Liefde en Dankbaarheid werden nooit leevendiger en aandoenlyker uitgedrukt. Naar gelang, de woede voorheen doller geheerscht hadt, vertoonde zich de zegepraal der Natuure thans te treffender. De onschuldige lach, het lief uitsteeken van de hand eens Zuigelings, ontwapende de woede van een grammoedig Man, die geen ander zou hebben kunnen doen bedaaren. „ ô Natuur!" dagt ik, „ wy moeten tot „ u de toevlugt neemen, om vatbaar, om menschlyk, om ge„ lukkig te zyn." —— De Grootvader kon zyne oogen niet verzadigen van het aanschouwen zyns Kleinzoons; herhaald waren de tederste liefkoozingen. De blyde Moeder vertoonde zich verrukt op dit tooneel; zy droogde haare traanen gestadig af, doch 't waren traanen van loutere blydschap. De Jonge Man ombelsde my, en buiten staat om woorden te vinden tot Dankzegging, was zyn dankbaar opslag van 't oog de welspreekendste Dankbetuiging. En ik, my verheugende over de Zegepraal der Natuure, zette myne Reis voort; laatende het nu gelukkig Gezin, in alle de genoegens uit Verzoening spruitende, en onder het verheugend vooruitzigt eener menigte Jaaren van rust en blydschap.

WIN-

Weg tydverkwisters in de kaert en dobbelspelen!
Wien zulke nietigheên, hoe laeg ook, nooit verveelen,
Waerdoor gy vaek verliest al uw geluk en rust;
Och! wierd die kwaede drift by u eens uitgebluscht!
't Verzwinden van uw goed zult gy te laet beklaegen!
Het schreiend kroost zal u vergeefsch om bystand vraegen!
Uwe achting raekt gy kwyt! de goede trouw snelt heen!
Dan baet geen naberouw, geen zuchten, geen geween!
Verkiest, verkiest, in tyds, toch edeler vermaeken!
En laet uw killig hart door weetenschappen blaeken!
Word door der kunsten min ontgloeid en aangevuurd!
Dan zal de dooling, die uw' gangen thans bestuurt,
Voor een verlichter keus van uw' belangen wyken,
En uw ontblootte geest met kundigheden pryken.
Weldaedigheid, die, in myn dierbaer Vaderland,
Haer' zetel heeft gevest, en heure gunst verpant,
Kan in dees schraelen tyd, zo vol behoeftigheden,
Haer' ruime giften aen de schamelheid besteeden.
Vaek hebt ge ô Armoe! deezen bystand gansch verbeurd,
En alle banden van menschlievendheid gescheurd,
Door uw' baldaedigheên, die ieder moet verfoeiën,
Wanneer uw nydig oog geen welvaert kan zien bloeiën,
Maer gy die steeds belaegt, en nadeel lyden doet,
Dan wykt meêdogendheid uit haer verteêrd gemoed;
Zy trekt de hand te rug, die u zo ryk bedeelde,
Terwyl heur hart versteent, dat uw gedrag vereelde.
Staek uw' doldriftigheên, en laet de nedrigheid,
Van liefde en trouw verzeld, die u veel heils bereid,
Haer' toegenegenheên, die gy verloort, herwinnen!
Dat geen opruiïng ooit vervoere uw' wufte zinnen!
Verkleumde Winter! u heb ik dees Zang gewyd!
Gy schonkt my nieuwen gloed in deezen barren tyd!

L. STOPPENDAAL, P. Z.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Byaldien de mensch altoos naar zyn pligt handelde, dan zou hy met geen overylende drift, in het doen of laten ener gewigtige onderneeming, te werk gaan: hy zou met eene genoegzame aandagt in zyn geest overpeinzen, alles wat 'er voor of tegen was: het denkbeeld, dat men zich ligt vergrypen kan, zou allerwegen omzigtigheid werken; en, inderdaad, men zou van agteren veel minder reden hebben van zich te beklagen.

Handelde men altyd een anderen, gelyk men gaarn zelve behandeld wierd, wy zouden alle wrevel, bitterheid, haat, beledigingen, en kwaadaartige behandelingen, laten varen en vlieden; wy zouden ons integendeel altyd zeer menschlievende betoonen.

Het roemrugtig Karakter van Jezus, onzen grooten Meester, was, het Land doorgaande, en goeddoende aan allen. Laat ons dat schoone Voorbeeld volgen, zyne heilzame voetstappen drukken, en overal, waar wy kunnen, goed doen.

De byzondere trekken van iemands gemoed worden dikwils op onderscheiden wyzen verborgen, en op zeer verschillende manieren geopenbaard, en ten toon gesteld. Ware zedigheid word met een zeker dekkleed overtogen, het geen dikwerf te wege brengt, dat hare schoonheid niet geheel gezien kan worden. Aldus is het ook gelegen met meer andere trekken des gemoeds.

Men vergaapt zich, onder het gemeen, veelal aan dat geen, 't welk eene groote vertooning maakt, dat veel schittert en blinkt. Daarom worden stille zeden, getemde hartstogten, en een stil leven, veelal voorby gezien van eene groote menigte, om dat ze niet genoeg flikkeren in derzelver oogen.

Niets laat zich moeijelyker afbeelden dan de verborgen bevalligheden van 't hart, en de kiesche trekken van aangezicht. Een fyn hartenkenner vind zich veelal niet minder benard dan de bedrevenste Portretschilder.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER SPREUKEN VII: 22, 23.

Door THOMAS HUNT, D. D. F. R. et A. S. S.
Hoogleeraar in de Hebreeuwsche en Arabische Taalen te Oxfort.

Hy ging haar straks agter na, gelyk een Os ter Slagtinge gaat; en gelyk een Dwaas tot de tugtiging der Boeijen, tot dat hem de pyl zyn lever doorsneedt; gelyk een Vogel zich haast na den Strik, en niet weet, dat dezelve tegen zyn leeven is.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 555.)

Dus verre hebben wy aangetoond, met hoe veel gronds dit deel der Spreuken vertaald kan worden: *Gelyk een Hart tot de Netten of Strikken.* Ons blyft nog over het woord עכס, waar over de Vertaalers het verre van eens zyn. Onze *Engelsche* Overzetters, (en zo ook de *Nederduitschen*,) begrypende, dat het iets *straffends* betekent, zetten het *Boeijen* over, en veelen stemmen met hun in. Doch al waren 'er eenige gronden voor dien zin, gelyk 'er geene zyn, dezelve kan hier niet te pasfe komen: want wat heeft een *Hart* met *Boeijen* te maaken? Wy moeten, derhalven, uitzien na eene betekenis, voegelyker aan deeze plaats. Dit doende, mogen wy aanmerken, dat wy niets van dit Woord, of eenig ander van denzelfden oorsprong, hebben, dan 't geen wy ontmoeten in het III Hoofdst. van JESAIA, reeds aangetoogen (*): en hier komt het slegts twee keeren voor; eens als een Werkwoord, en eens als een Zelfstandig Naamwoord; en gevolglyk moet al het licht, 't welk ons tegenwoordig Hebreeuwsch daar aan kan geeven, van daar ontleend worden. En, naardemaal, in 't *Hebreeuwsch*,

(*) Zie boven bl. 549.

breeuwsch, als mede in alle Taalen, daar van oorspronglyk, het Werkwoord het Wortelwoord is, waar van het woord afstamt, moeten wy met het Werkwoord beginnen: de betekenis van 't zelve ééns bepaald zynde, zal die van het Zelfstandig Naamwoord van zelfs volgen.

De Propheet, in 't aangeweezen Hoofdstuk, de *Joodsche* Vrouwen (of, gelyk eenige denken, het *verwyfde* gedeelte der andere Sexe (*),) bestraffende over de buitenspoorige ligtvaardigheid haars gedrags en opschiks, zegt onder anderen van haar, dat zy ברגליהם תעכסנה *Beraglihem teakkasnah*, door de LXX overgezet ποσὶ παίζουσαι, *Speelende* of *Dartelende met haare voeten.* De *Syrier* heeft *Dansende met haare voeten.* De *Arabische* Overzetting is, gelyk de *Grieksche*, welke dezelve doorgaans volgt in de Boeken der Propheeten, *Speelende met haare voeten:* een *Arabische* nog ongedrukte Vertaaling heeft, gelyk de *Syrische*, *Dansende*, *Trippelende met haare voeten* (§). Hier hebben wy, derhalven, een genoegzaam gezag om den zin van het woord עכס te bepaalen, even als te vooren, om *Hart* in plaats van *Dwaas* te zetten: te weeten, de zamenstemming van veele Oude Overzettingen; in alle dezelve heeft het Werkwoord, gelyk wy gezien hebben, de betekenis van *Speelen*, *Trippelen*, *Dansen*, of iets dergelyks (†). 't Geen

(*) Zy willen, dat zulks aangeduid wordt door het Manlyk voorzetzel הם *hem*, *hun*, gevoegd by 't woord רגלי *Ragli*, *Voet*.

(§) Deeze *Arabische* Overzetting van JESAIA. en de andere Propheeten, is te vinden in POCOCK's *Collection of MSS.* numb. 260.

(†) De *Arabische* betekenis van 't zelfde woord voegt niet kwalyk op ons tegenwoordig onderwerp. Het betekent, in den eenvoudigen zin, *buigen*, *wenden*, *keeren*, en van daar, *in- en uitgaande beweegen*, of *van de eene zyde na de andere gaan*; gelyk een *Adder*, zegt JAUHARIUS; gelyk een *dronke Man*, schryft ZAMACHSHARIUS; en dusdanig eene soort van *wendende* beweeging is eigen aan een gejaagd Hart, 't welk, schryft GESNER, volgens BUDDÆUS, *Insignes fugæ mæandros implicare solet.* Van hier was het mogelyk; dat een *Arabisch* Overzetter, van wien men een Handschrift heeft, de voorgaande woorden הלכנם כסף, vertaald door, *op en neder te gaan*, of *van den eenen kant na den anderen zich te wenden*, het woord *Akasa* 't eigen Hebreeuw.

Geen verder dient tot bevestiging van deezen zin, is de overeenkomst met de voorgaande woorden טפוף תלכנה (*Tafof telaknah*), waar het woord טפוף (*Tafof*), 't welk onze *Engelsche* Overzetters vertaalen, *wandelende en trippelende, als zy gaan*, en 't welk nergens dan hier voorkomt, misschien eenig licht uit het *Arabisch* kan ontvangen: in 't welk het woord *taffa*, naar de verklaaring der Opstellers van het groot *Arabisch* Woordenboek, *Kamûs* geheeten, 't zelfde betekent met de twee woorden *khaffa* en *daffa*, dat is, *ligt*, *vlug*, *vaardig*, *schielyk*, enz. te zyn, en van een Paard gebruikt, het zelfde met *Wathaba*, *springen*, *steigeren* en dergelyke. Wat kan nu nader by zulk een woord, als dit, komen, dan het woord עכס (*Akas*), genomen in den zin van *dansen* of *springen?*

Zamenstemmende met die betekenis van het Werkwoord עכס (*Akas*), is die van het Zelfstandig Naamwoord עכסים (*Akasim*), in het 18 vs., en תפארת העכסים (*Tifereth haakasim*) zal letterlyk betekenen, het *Cieraad der Danserye*, dat is, naar het *Oostersche* Taaleigen, *Haare Danscieraaden* (§). Welk soort van *Cieraaden* deeze waren, kan misschien niet nauwkeurig bepaald worden; het valt ten uitersten bezwaarlyk, op deezen afstand van tyd, den sleutel te vinden van de Kleedkamer der *Dogteren Zions*, en een onderscheiden verslag te geeven van de verscheide soorten van Klederdragten en Opcierselen, door den Propheet in dit en de volgende verzen opgeteld. Doch welke die *Cieraaden* ook waren: 't zy een byzonder soort van *Schoenen*, gelyk eenigen willen (*); of *Bellen* aan de Schoenen, die onder het gaan klinken, naar anderer opvatting (†); of Ketenen of Banden om de Beenen, in de gedaante van Kousebanden, (gelyk de Reizigers verhaalen, dat de *Oostersche* Vrouwen tot op dee-

breeuwsche woord עכס behoudt, als het geschiktste oordeelende, om den zin deezer plaatze uit te drukken: dat is, *zy maakten zulk eene beweeging met haare voeten*, als dit woord aanduidt. POCOCK, numb. 32.

(§) De evengemelde *Arabische* Overzetter noemt het, *den trots, dien zy betoonden in haare ligte en vaardige beweegingen.*

(*) JARCHI's *Comment.*

(†) KIMCHI's *Comment.*

deezen dag draagen (*),) zo als anderen het begrypen (§). Waar in de *Cieraaden* ook bestaan hebben; het *gebruik* hing ongetwyfeld van de *beweeging* af. En indien het een *klinkend* geluid maakte, gelyk onze *Engelsche* Vertaalers en anderen vooronderstellen, hing de *klank* des Cieraads af van de *Gebaarmaaking* des Persoons, die 't zelve droeg (†), gelyk die der Ringen of Voetbanden, welke zy

(*) RAUWOLF schryft: „ Zy draagen ook *Ringen* om haare „ Beenen en Armen, en zomtyds eene groote menigte teffens, „ die onder het wandelen werken, op- en nedergaan en dus „ een groot geraas geeven." RAY's *Collect. of Travel's and Voyages*, p. 166. Uit deeze gewoonte verklaart de Heer SALE de woorden van MAHOMETH, in het XXIV H. van den *Coran*: *Laaten* zy, (naamlyk de Vrouwen.) *geen geraas met haare voeten maaken*: dat is, schryft hy: „ door het schudden der *Rin-* „ *gen*, welke de Vrouwen in het *Oosten* om haare enkels draa- „ gen, en doorgaans van goud of zilver zyn." *En laat hy 'er* op volgen, ('t welk hier voornaamlyk dient.) „ De hovaar- „ dye, welke de *Joodsche* Vrouwen in ouden tyd betoonden, „ in een *klinkend* geluid te maaken *met deeze Voetcieraaden*, „ wordt by meer andere dingen van denzelfden aart strenglyk „ berispt door den Propheet JESAIA." SALE's *Translation of the Coran*, p. 192. De Heer LA ROQUE heeft ons den *Arabischen* naam van deeze *Ringen* gegeeven. „ Zy (de Vrouwen.) „ hebben andere groote uitgeholde Ringen, of liever Snoeren, „ omzet met kleine ringen, welke 'er rondsom afhangen. „ Men vult deeze holligheden met kleine steentjes, die als bel- „ len klinken, wanneer zy gaan: deeze groote Ringen worden „ geopend op eene plaatze, die de gedaante heeft van eene „ wassende maan, en aan het dunste van het been gehegt. „ Deeze Ringen, die men *Khalkhal* noemt, maaken een geluid, „ 't welk aanduidt, dat de Vrouw van den Huize of andere „ Vrouwen voorbygaan: waarop de Huisgenooten zich in eene „ eerbiedige gestalte zetten, en anderen zich verbergen of hee- „ nen gaan, ten einde zy dezelve niet zullen aanzien." LA ROQUE, *Voyage*, p 264. De *Arabische* Naam *Khalkhal*, ons door dien Reiziger opgegeeven, is dezelfde, als het woord door R. TANCHUM en andere *Arabische Jooden* gebruikt, om עכסים over te zetten.

(§) Zie R. TANCHUM. in zyn *Lexicon*, *Murshid* getyteld. Van welk hoogschatbaar Werk, nog nimmer gedrukt, meer dan één Handschrift bewaard wordt, onder de Oostersche Schatten, in de *Bodleaansche Boekery*.

(†) Dit was ook het gevoelen van CALVINUS, als hy schryft: *Li-*

zy tegenwoordig draagen: en is 'er geen de minste reden om eenige andere betekenis te hegten aan het Zelfstandig naamwoord, dan die het heeft van het Werkwoord, 't welk in 't algemeen *Dansen* of *Springen* betekent, wat ook de byzondere wyze, waar op zy dit deeden, moge geweest zyn (*).

Om nu het gezegde op 't geval voor ons toetepassen. Ik neem het woord עכס voor het Deelwoord (*Benoni*) van het Werkwoord עכס *irruit*, overeenkomstig met het Deelwoord הולך *ambulans*, in 't begin van deeze zinsnede; en volkomen zamenstemmende met מהר *festinans*, desgelyks het Deelwoord van מהר, welk laatste Deelwoord de כ hier voor aan gevoegd heeft, aan 't hoofd der derde gelykenisse, op eene wyze geheel gelykvormig met כעכס aan 't hoofd van de tweede. En dit woord עכס agt ik, dat hier hetzelfde betekent als תעכסנה (*Teakkasnah*) JESAIA III. 16. naamlyk *dansen* of *springen*. Indien wy hier byvoegen de betekenis van het *Arabische Akash*, *in-* of *oploopen*, (want de eindletters zyn wisselbaar,) zal de zin der plaatze weezen, *Gelyk een Hart in de netten springt* of *loopt*. Waar op in den natuurlyksten en eigenlyksten, allen in 't oogloopenden, zin volgt, *tot een pyl zyn lever doorsnydt*. Met deezen zin stemt de Vertaaling overeen van SYMMACHUS, die, schoon hy אויל (*Avil*)) en niet איל las, (gelyk zyn αφρων *Dwaas* duidelyk toont,) nogthans עכס overzet door σκιρτων, *springende*: een zo gepast woord, als hy met mogelykheid zou hebben kun-

Libenter recipio illam interpretationem, quod sonitum ambulandi ediderint. Zie zyn *Comment.*

(*) Dewyl het, in deeze Verhandeling, zeer veel afhangt van de betekenis, welke wy aan het woord עכס hegten, zal het eene bykomende voldoening aan den Leezer schenken, als wy hem verwittigen, dat deeze zin, om de hier bygebragte redenen, voor den waaren is aangenomen in Dr. TAYLOR's *Hebrew Concordance*. In den Bybel, uitgegeeven door den geleerden HOUBIGANT, in 't jaar 1753, wordt deeze zin der woorden איל en עכס te deezer plaatze desgelyks aangenomen.

De Schryver van *Kamûs* verklaart dit door twee *Arabische* woorden, die beide, onder meer andere betekenissen, betekenen, *ergens op-* en *ergens inloopen*. Hy vergelykt die woorden wyders met het woord, *omgeeven*, en past het toe op *Honden*, *die een Stier omringen*, gelyk ik boven reeds opmerkte: een denkbeeld, niet ongeschikt tot opheldering van onzen Text.

kunnen kiezen, om de vlugheid en ſnelheid van het *Hart* uit te drukken (*).

Laaten wy nu de twee verzen, zamengevoegd, leezen, en zy zullen op deezen zin uitloopen, *Hy ging haar regtſtreeks agter naa, gelyk een Os ter ſlagtinge gaat; of als een Hart in de netten ſpringt, tot dat een pyl zyn lever doorſnydt, gelyk een Vogel zich haast na den ſtrik, niet weetende, dat dezelve tegen zyn leeven is.* (†) Volgens deeze vertaaling is de *eerſte* en de *tweede* Gelykenis van denzelven aart, en beide zyn ze beſtaanbaar met de *laatſte*: over 't geheel ontdekt men eene ſchoone opklimming; de onderſcheiden graaden van ſpoed waar mede de *Os*, het *Hart* en de *Vogel*, ten verderve gaan, vertoonen zeer gepast de onderſcheide vorderingen, waar mede de Jonge *Zondaar* in zyn verderf ſtort; hy gaat eerst traag en als met wederzin heenen; vervolgens verhaast hy zyne ſchreeden, en ſnelt, naar gelange hy verder komt, met volle vaart, *vogelsvlugt* heenen.

In het reeds gezegde, twee dingen veronderſteld zynde, betreffende de wyze om een *Hart* te *vangen*; naamlyk dat het eerst *verſtrikt*, en dan met een *Pyl* of *Spiets* doorſtooken wordt; zal het niet ongepast zyn, een kort woord hier by te voegen, om te toonen, dat de oude wyze, om dit ſoort van Wild te jaagen, met deeze twee veronderſtellingen volmaakt overeenkomt. En om hier 's Leezers geduld niet te vermoeijen, met eene menigte aanhaalingen op een te ſtapelen, uit onderſcheide Schryveren ontleend, zal ik my vergenoegen, met 'er één by te brengen, myns oordeels genoegzaam om de zaak uit te maa-

(* Het zal aan de voorgaande aanmerking eenige ſterkte toevoegen, als wy aanmerken, dat, JOËL I. 17. het woord, thans עבשו, door de LXX overgezet is ἐσκίρτησαν, waarſchynlyk door hunne Leezing עכשו of עכסו; in ſtede van עבשו, de tegenwoordige: want het woord עבש wordt te dier plaatze alleen gevonden.

(†) Het woord פתאם in het eerſte vers, door de *Engelſchen Regtſtreeks* overgezet, vertaalen de LXX door κεπφωθεὶς, *verleid, verdwaasd*, in den zin van פתה *ſeductus, pellectus fuit*. De *Griekſche* woorden zyn Ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῇ κεπφωθεὶς. Hier mede ſtemt overeen eene *Arabiſche*, tot nog onuitgegeeven, Overzetting: *Ik zag hem, haar agter na gaande, verdwaasde als hy was.* POCOCK. MSS. *Bodl.* Lib. Num. 285 Doch zulks maakt geene verandering in den zin der Spreuke zelve.

maaken; en buiten alle schaduw van twyfel te stellen: ik bedoel XENOPHON, die, in zyn *Cynegetics*, in 't breede de wyze beschreeven hebbende, op welk men een *Hart* moet omringen of betrappen, met deeze woorden eindigt, „ Wanneer het *Hart* indiervoegen gevangen is, „ moet gy, als het een Mannetje mogt weezen, 'er niet „ digt by komen, want deeze stooten met de Hoorenen „ en Pooten; gy moet op een afstand uwe pylen daar op „ laaten afsnorren." Deeze wyze om een *Hart* af te maaken, stemt volkomen overeen met de veronderstelde in de boven opgegeevene Vertaaling. Het wordt eerst *gevangen* in den Strik, het Net of eenig ander verstrikkend werktuig, en dan afgemaakt door een *Pyl* of *Spiets*: want het oorspronglyk woord זרן betekent beide.

VERHANDELING OVER DE SEXEN DER PLANTEN, DOOR DEN RIDDER CAREL LINNÆUS, MET AANTEKENINGEN VAN DE HEEREN SMITH EN BROUSSONET.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 520.)

By de voorheên bygebragte Voorbeelden, en een oneindig getal andere, den Plantkundigen zo wel bekend, en die zelfs, te hunner aanpryzinge, de verdiensten der Nieuwigheid niet zouden hebben (*), wegens welker egtheid zy alleen kunnen twyfelen, die de Natuur niet waargenomen en zich geen moeite gegeeven hebben, om haare werkingen na te speuren, zal ik 'er geene voegen. Ik keer my tot een ander onderwerp, 't welk zeer veel lichts zal kunnen verspreiden over het Stuk, 't geen wy thans behandelen. Ik zal spreeken over de Tweeslachtige Planten, welker oorsprong ons staat na te gaan, Ik zal 'er van vier gewaagen, wier vorming myn eigen oog heeft waargenomen.

Voor eerst. De *Veronica spuria*, beschreeven in het III

(*) Men herrinnere zich hier, dat de Academie van *Petersburg*, in de uitgeschreevene Vraag, geen andere dan nieuwe Proeven vorderde; ingevolge hier van, heeft LINNÆUS verscheide Waarneemingen, zints lang in zyne Werken geboekt, niet aangehaald. S.

III Deel van de *Amoenitates Academicae*, pag. 35, is voortgesprooten uit de *Veronica maritima*, bevrugt door de *Verbena officinalis*; men vermenigvuldigt ze gemaklyk door afzetzels: zy gelykt naar de Moeder in de Vrugtdeelen, naar den Vader in de Bladeren.

Ten tweeden. Het *Delphinum hybridum* (†) schoot op in een gedeelte van myn Tuin, waar het *Delphinum elatum*, en het *Aconitum napellus*, zich by elkander bevonden. Het gelykt naar de Moeder in de inwendige deelen, dat is, in 't geen tot de bevrugting behoort; en heeft de meeste overeenkomst met den Vader, het *Aconitum*, in de uitwendige deelen, of de Bladeren: naardemaal deeze Planten, die dit *Delphinum* hebben voortgebragt, elkander zeer naby komen, geeft deeze zeer veel rypwordende Zaaden.

Ten derden. Het *Hieracium taraxaci*, op onze Gebergten, door den Heer SOLANDER, in den Jaare MDCCLIII gevonden, gelykt dermaate naar zyne Moeder, het *Hieracium Alpinum*, door de donker bekleedde Kelken, door de Steng, aan 't uiteinde met hairen bezet, dat iemand, niet zeer oplettend, dezelve niet van deeze Plant zou onderscheiden; doch de zagtheid zyner Bladeren, derzelver intandingen, met één woord, het geheele maaksel, komt dermaate overeen met den Vader, het *Leontodon taraxacum*, dat men omtrent de herkomst zich niet kan vergisſen.

Ten vierden. Het *Tragopogon hybridum* bepaalde myne aandagt in den jongsten Herfst, in een gedeelte van myn Tuin, waar in ik het *Tragopogon pratense*, en het *Tragopogon porrifolium*, geplant had; maar de Winter vernielde alle zyne Zaaden. Wanneer in 't volgende Jaar het *Tragopogon pratense* in bloem stondt, nam ik, 's morgens vroeg, al de Zaadstoffe van de Bloemen weg, door dezelve te wryven; 's morgens ten acht uuren liet ik op die zelfde Bloemen de Zaadstoffe vallen van het *Tragopogon porrifolium*, en merkte met een draad de Bloemen uit, op welke ik deeze Proeve genomen had. —— Ik verzamelde de Zaaden, zo ras dezelve ryp waren, en zaaide ze in dien Herfst; zy kwamen zeer wel op, en hebben dit Jaar

(†) Deeze Plant vindt men niet in de *Species Plantarum*, noch in de *Mantissa*, maar men treft dezelve aan in het *Linneaansche Kruidboek*, en de Heer GOUAN heeft dezelve beschreeven in zyne *Illustrationes Botanices*.

Jaar MDCCLIX purperen Bloemen, geel aan 't Grondftuk, voortgebragt, die Zaad gaven. Ik twyfel zeer, of men eene Proeve kan neemen, die klaarer dan deeze de voortteeling der Planten aantoont (*).

Men kan niet loochenen dat deeze drie Planten nieuwe foorten vormen, voortgebragt door eene tweeflachtige voortteelinge: zy toonen ons mede, dat een tweeflachtige Plant, wat de inwendige zelfftandigheid, dat is de Vrugtdeelen, betreft, naar de Moeder, en wat de uitwendige, de Bladeren, betreft, naar den Vader gelykt. —— Deeze Proefftukken kunnen van zeer veel dienst weezen voor de Natuurkundigen. Want het is waarfchynlyk, dat veele Planten, die thans onderfcheide foorten van 't zelfde Geflacht zyn, in den beginne allen gevormd wierden van één en dezelfde Plant, door eene tweeflachtige voortteeling. Veele *Geraniums*, van de *Kaap de Goede Hoop*, welke men nooit dan in dat gedeelte van *Afrisa* heeft aangetroffen, zyn van alle andere foorten van dat Geflacht onderfcheiden, door de Kelk, uit één ftuk beftaande, door een groot aantal Bloemen op dezelfde fteel, en een ongeregelde Bloemtros, zeven vrugtbaare Helmftyltjes, en drie gebrekkige en bloot liggende Zaaden. Deeze Planten hebben de grootfte overeenkomften met elkander, fchoon ze van elkander verfchillen, in den Wortel, de Bladeren, en de Steelen, en men in verzoeking zou komen om te gelooven, dat deeze *Africaanfche* foorten alle van dezelfde Moeder herkomftig zyn, maar dat zy verfchillende Vaders gehad hebben. Maar of alle Planten elkander opvolgende voortgebragt zyn, dan of de Schepper van den beginne het aantal der foorten bepaald hebbe, is eene zaak, welke ik niet op my zou durven neemen, te beflisfen. Ik hou my te vrede, met te denken, dat deeze foort van vermenigvuldiging niet ftrydig is met het ftelzel der Natuur, en de algemeene Wetten, door dezelve bepaald. Zien wy niet dagelyks, dat Infecten, die doorgaans hun voed-

(*) Ik heb, in den Kruidtuin te *Edenburg*, eene Tweeflachtige Plant gezien, voortgebragt door de *Papaver Orientalis*, en de *Papaver Somniferum*. Men hadt alle de Helmftyltjes, van de laatstgemelde Plant, afgefneeden, eer de Bloemen open gingen, en de Helmftyltjes van de *Papaver Orientalis* op de Stampertjes gezet, wanneer die open ftonden. Men herhaalde die Proeve alle jaaren, met denzelfden uitflag. B.

voedzel op eene bepaalde Plant haalen, in zekere omstandigheden zich vergenoegen met een andere soort van Plant, van 't zelfde Geslacht?

Wanneer men slechts eens de *Achyrantes aspera* gezien heeft, en in opmerking genomen, haar Halm, de deelen des Bloems, de kleine Nectariums, van een zonderling maakzel, als mede de Kelken agterwaards gekeerd, wanneer de Vrugten rypen, is men overtuigd, dat het zeer gemaklyk valle, altyd deeze Bloemen van alle andere te onderkennen; maar, als men de *Achyrantes indica* ontmoet, en bemerkt dat derzelver Bloemen, met die der evengemelde Plant, zo veel overeenkomst hebben, en ten zelfden tyde waarneemt de groote, dikke, stompe en onegte Bladeren deezer Plant, komt men in 't denkbeeld, dat men voor oogen heeft de *Achyrantes aspera*, gemaskerd in het kleed van het *Xanthium strumarium*.

Ik open hier den Plantkundigen een wyd veld voor groote ontdekkingen. Zy kunnen nieuwe soorten van Gewassen voortbrengen, door de Zaadstoffe van onderscheide Planten, op verschillende Wyfjes, te verspreiden. Indien myn arbeid gunstig ontvangen wordt, zal ik het overige myns leevens besteeden, in het doen van dergelyke Proefneemingen. Om veele redenen hou ik my overtuigd, dat die talryke en nuttige verscheidenheden van Keukengewassen, bykans op deeze wyze, voortgebragt zyn; en ik veronderstel, dat om die reden, dus de verandering van grond op de Moeskruiden geen invloed heeft. Ik staa geenzints in 't gevoelen der zodanigen, die denken, dat alle de verscheidenheden aan 't verschil van grond is toe te schryven; want, was het met de zaak in diervoege gelegen, dan zouden alle Planten derzelver oorspronglyke gedaante weder aanneemen, als zy op nieuw ter Geboorteplaatze geplant werden. —— De Voortbrengsels der tweeslachtige Planten verschaffen ons dus een bewys *van voeren*, wegens de Sexe der Planten.

Byvoegzel van Dr. SMITH, *wegens eenige Ontdekkingen, zints den Jaare* MDCCLXXX *gedaan, ten opzigte van de Sexe der Planten.*

De Planten, behoorende tot de *Cryptogamia*, of zogenaamde *Heimlyker Egtsplanten*, en boven al de Mosplanten worden bevrugt op eene wyze, waar van de Plantkundigen weinig weeten. Veele schryvers hebben be-

beweerd, dat deeze Planten geene Mannelyke noch Vrouwlyke Deelen hadden; tot der zulken getal behooren de Heeren TOURNEFORT, ADANSON, en NECHER; deeze laatste Schryver drukt zich over dit onderwerp uit, op eene wyze, die allervreemdst moet voorkomen aan allen, die ter goeder trouwe de waarheid zoeken, en gereed zyn dezelve te omhelzen, waar zy dezelve aantreffen. „ Ik heb", schryft hy, „ my bepaald, om als „ een verzinzel, als een droomery, aan te merken, alles „ wat gezegd is, en vervolgens gezegd zal kunnen wor„ den, van de Sexen-deelen, en de Bevrugting der Mos„ planten". —— LINNÆUS en DILLENIUS oordeelden, wysgeeriger dan deeze Schryver, volgens waarneeming en overeenkomst, dat het de *Mosplanten*, noch aan de Bloemen, noch aan Zaaden, ontbrak: zy geloofden zelfs die deelen ontdekt te hebben; maar zy bedroogen zich. MICHELI ontdekte eerst de Helmstyltjes en Stampertjes der Mosplanten, doch men heeft zyne waarneemingen verwaarloost: alle Schryvers, naa hem, wilden het nauwlyks gelooven, tot dat eindelyk, in den Jaare MDCCLXXXII, de uitsteekende Waarneemer, Doctor HEDWIG, van *Leipzich*, zyn *Histoire des Mousses* in 't licht gaf. In dit Werk toont hy de Deelen der Bevrugting in de Mosplanten, in een zo groot aantal soorten, en ontdekt, op eene zo klaare wyze, de schikking en werking dier kleine deeltjes, dat 'er geen stoffe van twyfel meer overblyve. Hy bewyst, dat het Kookertje van DILLENIUS, (door LINNÆUS het *Helmtje* geheeten,) en 't welk deeze beiden geloofden, dat het de Zaadstoffe bevatte, niets anders is dan de Vrugt, en de stoffe der Zaaden: hy bewyst verder, dat de deelen, door LINNÆUS, en andere Plantkundigen, voor Vrouwlyke deelen genomen, Mannelyke Bloemen zyn. De beroemde Hoogleeraar SCHREBER hadt dit zints lang veronderfteld. Zie zyn *Dissert. de Phasco.*

Het denkbeeld van Dr. HEDWIG is door alle kundigen omhelst: hy heeft zyne onderzoekingen voortgezet tot alle andere *Cryptogamias*; de Academie van *Petersburg* heeft een zyner Werken bekroond, waar in hy de Bevrugting van verscheidene ontdekt. 't Aangenomen grondbeginzel deezes Schryvers is, *Omnis Planta ex Semine*, *Alle Plant komt uit Zaad voort*; gelyk HARVEY vastftelde, *Omne Animal ex Ovo*. *Alle Dier komt uit een Ey.* Hy gelooft, dat de Sappen in de Planten omloopen even als in de Dieren,

en

en dat het Planten- en Dieren-ryk van elkander onderscheiden kan worden, door de Mannelyke Deelen, die in alle Mannelyke Planten, naa de Bevrugting verrigt te hebben, verdorren, terwyl zy in de Dieren overblyven, en die werkzaamheid verscheide keeren verrigten. —— Men zou verscheide aanmerkingen tegen dit gevoelen kunnen in 't midden brengen; 't is veel waarschynlyker, dat de Natuur tusschen het Dieren- en Planten-Ryk geene grenspaalen gesteld heeft, en dat de overgang van het eene in het andere op eene onmerkbaare wyze geschiedt.

VERKORT BERIGT VAN DE PELEW-EILANDEN, GELEGEN IN HET WESTLYK GEDEELTE VAN DEN STILLEN OCEAAN. *Zamengesteld uit de Dagverhaalen en Onderrichtingen van Capitein* HENRY WILSON, *en eenigen zyner Officieren, die, in Oogstmaand des Jaars* MDCCLXXXIII, *daar Schipbreuk leden met de* Antelope, *een Paket van de Engelsche Oostindische Maatschappy.* Door GEORGE KEATE, *Esq.* F. R. S. en S. A.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 579.)

RAA KOOK verscheen 's avonds, den 28 van September, op *Oroolong*, met verzoek om vyftien Man en één der Draaybassen, tot een derden Krygstocht na *Artingal*: dewyl de twee voorgaande by de Bewoonders van dat Eiland die onderwerping niet te wege gebragt hadden, welke naa herhaalde nederlaagen van hun scheen gevorderd te mogen worden. Capitein WILSON en zyne Officieren stonden tien Man en de Draaybas toe. —— Naa den Avondmaaltyd gaf de Generaal den Heer SHARP, den Chirurgyn, te kennen, dat zyn Zoon, by 't laatste gevegt, in den voet door een speer gewond was; dat de afgebrooke gebaarde punt, in de wonde zittende, 'er niet uit kon gehaald worden; hy verzogt hem mede na *Pelew* te gaan en dit te verrigten. Mr. SHARP verklaarde, op dien tyd, met hun niet te kunnen trekken, dewyl drie hunner beste Mannen ziek lagen; maar dewyl het deel, volgens RAA KOOKS berigt, zeer gezwollen en ontstooken was, raadde hy hem aan, 't zelve te stooven, en

dat

dat hy zo ras mogelyk zou komen. Omtrent de middag ging RAA KOOK, met de tien Man en de Draaybas, na *Pelew*.

Toen op den tweeden van October de drie Zieken zich merklyk beter bevonden, verzogt Capitein WILSON den Chirurgyn, dat hy met de noodige Inftrumenten na *Pelew* zou vaaren, en bezien of hy van eenigen dienst kon weezen aan den Zoon van RAA KOOK. Aldaar komende vondt hy, dat het Volk van *Artingal* te rug gekomen was, en omving van hun berigt, dat het gevegt veel hardnekkiger en bloediger geweest was, dan de voorgaande; dat de Draaybas, die zy op een Canoe hadden weeten vast te maaken, veel dienst gedaan hadt; doch dat de vreugde der Overwinninge niet weinig verminderd was door den dood des Zoons van RAA KOOK en van een ander Opperhoofd. De aangepreezen ftooving hadt den voet des jongen KOOKS veel doen flenken, en zy hadden de punt van den fpeer uit den voet getrokken: hy vondt zich hier door bekwaam, om te ftaan; en, fchoon hy niet kon loopen, hadt men hem niet kunnen te rug houden, van den tocht tegen *Artingal* mede te onderneemen, waar een fpeer hem nedervelde.

Schoon Mr. SHARP, zo ras hy RAA KOOK zag, hem het oogmerk zyner komfte op *Pelew* te kennen gaf, fcheen de laatstgemelde den dood zyns Zoons niet te tellen; maar bragt den Chirurgyn na het Paleis, waar de Koning met de *Engelfchen* zat; doch, naa dat zy eenige verfrisfingen genomen hadden, kwam hy by hem, en den Onderftuurman, van wien hy zeer veel werks maakte, en verzogt hun hem te volgen. Hy bragt hun na den oever, waar een groote Canoe gereed lag, waar in zy gingen met den Generaal en nog één- en- twintig andere *Rupacks*; terftond ftaken zy over na een klein Eiland, tusfchen *Pelew* en *Oroolong* gelegen. Op 't zelve geland, geleidde hy hun een ftuk wegs landwaards in, na eene plaats, waar een vierkant was met fteen belegd, omringd met vier of vyf huizen, naar allen fchyn onbewoond, om dat 'er niemand uitkwam, en het gras tusfchen de fteenen groeide. Naa dat zy waren gaan zitten, vaardigde RAA KOOK een der zynen af, om een boodfchap te doen, die omtrent één uur weg bleef; al deezen tyd zaten de Inboorlingen zeer ernftig te kyken, en zweegen ftil. Mr. SHARP en de Onderftuurman wisten niets van 't oogmerk, waar toe zy te deezer plaatze gebragt waren.

Toen

Toen de Boode wederkeerde, ftonden zy allen op, en de Generaal geleidde hun na eene Stad, omtrent eene halve myl van de plaats, waar zy wagtend gezeten hadden. Hier zagen zy een ander vierkant, met fteenen belegd, omringd van huizen; veel menfchen zaten aldaar en ftonden eerbiedig op, toen de Generaal met zyn gezelfchap verfcheen. In 't midden van het vierkant of plein lagen groote hoopen Yams en Cokuspooten op een geftapeld, en 'er ftondt zoete drank by. Zo ras de Generaal en zyne Vrienden gezeten waren, begonnen de Oppasfers van deezen voorraad uit te deelen, eerst aan hun en zyn Gezelfchap, en vervolgens aan allen. Maar ons Volk nam waar, dat de Kokusnooten, tegen de gewoonte, welke zy op alle andere onthaalen hadden waargenomen, alle oud waren; nogthans namen zy de oude, aan de *Engelfchen* voorgezet. weg, en lagen nieuwe in de ftede. Geduurende dit Feestmaal nam men de diepfte ftilzwygenheid in agt; en toen 't zelve bykans geëindigd was, hoorde men op een afftand klaagende Vrouwe-ftemmen. RAA KOOK vatte Mr. SHARP by de mouw, zonder één woord te fpreeken, en gaf hem een teken dat hy met den Onderftuurman zou opftaan, en zien, wat deeze droefenis veroorzaakte. Zy reezen op, en gingen na de plaats, van waar dit klaaggeluid fcheen te komen; welhaast zagen zy een groot aantal Vrouwen, een' Dooden volgende, die in een mat gebonden, en op een foort van baar van Bamboes gelegd, op de fchouwders van vier mannen gedraagen werdt; geen andere Mannen waren by de Lykftatie. Mr. SHARP hieldt zich thans ten vollen verzekerd, dat het de Begraafenis was des Zoons van RAA KOOK; doch kon niet begrypen, waarom dit alles zo bedekt was toegegaan, en men hun geen enkel woord deswegen gezegd hadt. Zy kwamen op de Begraafplaats, juist toen zy gereed waren om het Lyk, in het daartoe vervaardigd Graf, by te zetten. Dit gefchiedde zonder eenige plegtigheid; de Mannen, die het gedraagen hadden, begonnen terftond 'er aarde over heen te werpen, en het graf met handen en voeten te vullen; terwyl de Vrouwen nederknielden, en, met luid gefchreeuw, den afgeftorven fcheenen te rug te roepen, en aan te duiden, als of zy niet afgefcheurd konden worden van 't geliefde voorwerp, hun door den dood ontrukt. Een hevige ftortregen, toen nedervallende, dreef de *Engelfchen*, met eenige Inboorelingen, onder het eer-

fte

ste dak, 't welk zy konden bereiken, om te schuilen; naa dat de regen bedaarde, keerden zy weder tot RAA KOOK en de *Rupacks*, die ook, in een naby gelegen huis, eene schuilplaats gezogt hadden.

Dewyl het weêr zeer ongesteld bleef, keerden zy dien avond niet na *Pelew* weder. Den volgenden morgen, eer zy vertrokken, nam RAA KOOK, Mr. SHARP en den Onderstuurman mede na een huis, niet verre van de plaats, waar zyn Zoon den voorgaanden dag begraaven was. Niet meer dan eene oude Vrouw zagen zy in dat Huis, die, zeker bevel van den Generaal ontvangen hebbende, uitging en wederkeerde met twee oude Kokusnooten, een bundel Betelnooten met de bladeren, en wat rood Oker. Hy nam een der Kokusnooten, deeze dwars over met Oker bestrecken hebbende, lag hy dezelve aan zyne zyde neêr, en naa eene wyl diepdenkens, uitte hy eenige woorden, die de *Engelschen*, uit de gebaaren by dezelve gemaakt, voor een gebed namen; met de tweede Kokusnoot deedt hy 't zelfde. Vervolgens overstreepte hy den bundel Betelnooten, en zat eenigen tyd stilzwygend over denzelven neder, riep de oude Vrouw, en gaf haar den bundel met de twee Kokusnooten, benevens eenige onderrigtingen, over. Mr. SHARP merkte op, dat zy dezelve bragt na de plaats, waar die Jongeling begraven lag; doch niettegenstaande zyne en des Onderstuurmans nieuwsgierigheid groot was, om het einde van die plegtigheid te zien, wederhieldt de eerbied voor des Generaals rouwe, en de vrees van hem aanstoot te zullen geeven, hun, van die te voldoen, door de oude Vrouw te volgen. Kort daar op keerden zy na *Pelew* weder, en van daar na *Oroolong*; de Generaal vergezelde hun derwaards.

Capitein WILSON ging den achtsten van October, met RAA KOOK, een bezoek by ABBA THULLE afleggen. Toen zy op *Pelew* kwamen, vonden zy, dat hy gegaan was na een ander Eiland, *Emungs* geheeten, 't welk vry groot is, en tusschen de tien en twaalf mylen ten Noorden van *Pelew* aflegt: doch hy hadt zyn oudsten Zoon gelaaten, om hun te ontvangen en derwaards te geleiden. De *Engelschen* veronderstelden, uit verscheide omstandigheden, dat dit Eiland onderhoorig was aan eenen anderen *Rupack*; nogthans deeden 'er zich eenige redenen op, om te veronderstellen, dat hy geen gelyken rang met ABBA THULLE bekleedde. Hier werd een groot Feest

ge-

gehouden met zang en dans: Capitein WILSON werdt overlaaden met Geschenken, die hy grond hadt om te denken, dat zy voor zeer kostlyk hielden. —— Den twaalfden keerden zy weder na *Pelew*, waar zy in den avond aankwamen. Den volgenden morgen deedt ABBA THULLE ter vierdemaale aanzoek by Capitein WILSON, dat nog ééne keer eenigen van zyn Volk met hem ten stryde mogten trekken. Hy gaf hier aan zyne toestemming, onder voorwaarde, dat hy, op *Oroolong* komende, zyn geheele Manschap gezond vondt, werwaards hy dien morgen met RAA KOOK vertrok, en in den namiddag aanlandde. —— Op den zestienden kwam eene Canoe te *Oroolong*, om RAA KOOK te verwittigen, dat het Volk van *Artingal*, des oorlogs moede, Gezanten gezonden hadt, om den Vrede te verzoeken.

ABBA THULLE verscheen den zeventienden zelve te *Oroolong*, vergezeld van acht Vrouwen en een ganschen stoet; allen stonden zy zeer versteld over het Vaartuig, 't welk zy daar zagen vervaardigen. De Koning met zyn Gezelschap vertrok den één-en-twintigsten; doch niet zonder Capitein WILSON de beloofde Manschap en Wapenen te herïnneren. Op den zeven-en-twintigsten keerde hy weder met RAA KOOK om de Mannen: de *Engelschen* vernamen, dat de thans bedoelde Krygstocht gerigt was op *Pelelew*, een Eiland Zuidwaarts van *Pelew* en *Oroolong* gelegen. Den een-en-dertigsten kwamen eenige *Engelschen* te rugge, en de overigen kort daar naa, en verhaalden Capitein WILSON, dat het tot geen gevegt gekomen was: dewyl het Volk van *Pelelew* den Vrede verzogt hadt. De Koning van *Pelelew* kwam met ABBA THULLE te rug, en beiden gaven zy den *Engelschen* een bezoek op *Oroolong*. —— Het Vaartuig was nu meest in gereedheid. ABBA THULLE verzogt den Capitein, dat hy niet wilde vertrekken, zonder hem des berigt te geeven, dewyl hy twee Mannen mede na *Engeland* wilde zenden: zy bleeven korten tyd, en begaven zich na *Pelew*.

Onze Tochtgenooten lieten den negenden van November hun Vaartuig, zo verre volbouwd, in 't water loopen, 't geen zy, op 't verzoek van ABBA THULLE, die by dit afloopen, met zyne Broeders, tegenwoordig was, den naam van *Oroolong* gaven, naar het Eiland, waar men het timmerde. 's Anderen daags zondt ABBA THULLE by Capitein WILSON, met verzoek, dat hy zich zou ver-

vervoegen op de Waterplaats, aan de andere zyde van het Eiland: deeze daar verscheenen zynde, verstondt hy uit 's Konings mond, dat die ten oogmerk hadt, hem de Eer eens *Rupacks* van den eersten Rang op te draagen. De Capitein, hem zyn erkentenis betuigd hebbende, voor deeze hem toegelegde Eere, ging met den Koning en al de *Rupacks'* onder de schaduw van eenige groote boomen; en werd Capitein WILSON verzogt op een kleinen afstand te gaan zitten; hierop ontving RAA KOOK een Ring, gemaakt van 't been eens diers, het Ordes-teken, uit handen van den Koning, en stak denzelven aan Capt. WILSON's arm. Doch, eer hy dit verrigtte, was hy zeer zorgvuldig, om te weeten welke hand de Capitein meest gebruikte, en dit ontdekt hebbende, raspte hy den Ring van binnen zo verre uit, tot dat hy denzelven, met behulp van verscheide *Rupacks*, niet zonder veel moeite, over de vuist van den Capitein en aan den arm kreeg. Den geheelen tyd was 'er een diep stilzwygen in agt genomen, zo by de *Rupacks*, die de Plegtigheid hielpen verrigten, als by het Volk, 't welk alleen toekeek; maar ABBA THULLE liet niet af van spreeken, steeds raad geevende, hoe zy best den Ring over de hand zouden heen krygen. Hierop sprak die Vorst den Capitein staatlyk aan, zeggende, *dat het Been alle dagen glad gewreeven en zorgvuldig bewaard moest worden, als een bewys van den Rang, dien hy onder hun bekleedde; dat hy dit merkteken van Waardigheid, by alle gelegenheden, moest verdeedigen, en nooit toelaaten dat van zyn arm gescheurd wierd., dan met verlies zyns leevens.* De plegtigheid geëindigd zynde, wenschten alle de *Rupacks* Capitein WILSON geluk, met in hun Orde toegelaaten te weezen, en het Volk betoonde hem hunne Eerbiedenisse.

'S Avonds haalden zy alle de Tenten, en anderen voorraad, van wal aan boord van de *Oroolong*; zeilden daar op de haven uit, en ankerden by de versch-waterplaats, aan de andere zyde van het Eiland. RAA KOOK en ARRA KOOKER zeilden met hun het Eiland om; doch de Koning verkoos het te voet over te trekken. Zo ras zy geankerd waren, vervoegde zich Capt. WILSON by den Koning, die hem thans zyn tweeden Zoon, LEE BOO geheeten, overgaf: deeze was een Jongeling, tusschen de zeventien en achttien jaaren oud; hy wilde hem na *Engeland* zenden, gelyk hy betuigde, om een *Engelsch-*

man van hem te maaken, en daar door in ſtaat te ſtellen, om by zyn wederkomst dienst aan zyn Land te doen. 't Was een Jongeling van goede hoop. Doch hy ſtierf aan de Kinderziekte, vyf maanden naa dat hy in *Engeland* kwam.

Op den twaalfden van November ſtak de *Oroolong* in Zee, om na *China* te ſtevenen. ABBA THULLE vergezelde hun, tot dat zy digt by 't Rif naderden. Hier nam hy 't jongſte affcheid van zyn Zoon, en een allertederst van Capitein WILSON en diens Volk. Maar wat was dit affcheid, in vergelyking met dat van hunnen eerſten en beſtendigen Vriend RAA KOOK, die aan boord wilde blyven, tot hy hun veilig over 't Rif zag; toen zy over 't zelve waren, bleef hy eenigen tyd ſtil en in diepe gedagten zitten, zo dat het Schip een goed deel wegs afgelegd hadt, eer hy het op zich kon verkrygen hun te verlaaten. Toen hy in 't einde genoodzaakt was zulks te doen, kon hy niet ſpreeken; maar wees op *zyn hart*, als wilde hy zeggen, hier, hier voel ik ſmart, in u vaarwel te zeggen. Hy vervoegde zich met onderſcheiding by zyn Neef LEE BOO, voerde hem eenige woorden te gemoete; doch buiten ſtaat 'er meer voort te brengen, haastte hy zich na de Canoe, die op hem wagtte, en gaf, als deeze van boord ging, den Jongeling eene veelbeduidende groet met de oogen.

Deeze RAA KOOK, aan welken de *Engelſchen* op dit Eiland zo veel verpligtings hadden, ſcheen ruim veertig jaaren te tellen, en was van eene middelmaatige geſtalte. Zyn gelaad drukte veel verſtands en goedhartigheids uit. Hy was moedig en koen; nogthans zeer menschlievend; ſtandvastig en doorzettend in alles wat hy ondernam; hy gaf zyne bevelen met veel minzaamheids; doch wilde ze volvoerd hebben; en het Volk ſcheen hem met yver en genegenheid te gehoorzaamen. ——— Hy bezat de ernstaftigheid des Konings niet; noch ook de grappigheid zyns Broeders ARRA KOOKER. Hy brandde van weetlust, en eene begeerte, om de oorzaaken en redenen op te ſpeuren van alle uitwerkzels, welke hy aanſchouwde: hy hadt eene voorbeeldige ſterkte en werkzaamheid van geest; was wonder vlug in 't bevatten van alles, wat hem werd beſchreeven; en bezat een zo kiesch gevoel van Eerlykheid, dat hy altoos zeer misnoegd was, wanneer de Pelew-Eilanders, door eenige hunner kleine dief-ſtallen, zyns oordeels, de wetten van Gastvryheid geſchon-

schonden hadden; deeze hield hy voor onschendbaar heilig, en rustte niet, voor dat het weggenomene weder gegeeven was. Alle dubbelhartigheid zag hy met verontwaardiging aan, en bejegende den *Malayer*, niettegenstaande deeze een groote Gunsteling des Konings was, met eene openlyke veragting: dewyl hy hem met die kwaal behebd rekende. Met één woord, RAA KOOK was groot en goed (*).

(*) De Boekhandelaar G. A. ARRENBERG heeft eene Vertaaling beloofd van het Werk, die wy te gemoete zien, en de Leezers een breeder Verslag van de *Pelew-Eilanden* zal opleveren. Ons Uittrekzel bepaalde zich tot de Ontmoetingen der Schipbreukelingen, en 't geen onvermydelyk daar by kwam, de Eilanden zelve betreffende: wy hoopen door onze Uittrekzels de leeslust tot het Werk eer opgewekt dan verzadigd te hebben.

UITTREKZEL EENER REIZE IN POSEGA, EEN LANDSCHAP IN SCLAVONIE, DOOR DE HEEREN PILLER EN MITTEL PARCHER, *Hoogleeraars op de Universiteit van Buda*, IN DEN ZOMER, DES JAARS MDCCLXXXII.

Vreemd was de oorzaak, die aanleiding gaf tot de Reis der Hoogleeraaren PILLER en MITTEL PARCHER, en hebben zy, schoon niet slaagende in hun hoofdoogmerk, gelegenheid gegeeven tot eene nadere kennis van de Landstreeke en de Inwoonders, dan men tot nog toe bezat. Van het een en ander een kort verslag mede te deelen, zal, zo wy vertrouwen, den Leezeren onzes *Mengelwerks* behaagen.

Posega of *Possega* is de naam eener Stad in *Sclavonie*, gelegen aan de Rivier *Orlau*, thans tot *Hungarye* behoorende; in den Jaare MDCCXXXVII werd zy den *Turken* ontweldigd. Deeze Stad is de eenigste van een Graafschap, waar aan zy den naam geeft, ten Westen van *Belgrado*, vyftig mylen van *Buda*, en zeventig van *Weenen*, afgelegen.

De Reis der twee Hoogleeraaren, PILLER en MITTEL PARCHER, werd aangevangen op last des Keizers, en had ten doel de oorzaak te onderzoeken van een verschynzel, 't welk zeer zeldzaam was, en onder de Inwoonders van een Dorp *Eminovaz*, in 't zelfde Graaf-

fchap gelegen, zeer groote fchrik baarde. ——— Te weeten, in de Herfstmaand, des Jaars MDCCLXXIX, zag een Boer, voor Zonne opgang, aan den hoek van zyn huis een vlam opgaan, die allengkens hooger klom, en het opperfte van het dak bereikte. Dezelve werd terftond geblust; maar vertoonde zich weder in 't vallen van den avond op dien dag, en ten derden maale, naa dat de Zon onder was, op twee verfchillende plaatzen, waar men ze reeds hadt uitgeblust. Vier uuren daar naa zag men vuur in een klein Gebouw en een Koornfchuur, by elkander en op eenigen afftand van het Huis: doch men werd den brand meester. — — Niets dergelyks viel 'er voor, tot in Louwmaand, des Jaars MDCCLXXX, wanneer de Inwoonders, 's morgens opftaande, het Huis in brand zagen, fchoon het bykans geheel met fneeuw bedekt was, en het brandde af. ——— Naa dit ongeluk verliep voorts het geheele jaar, en bykans het volgende, zonder dat 'er iets van dien aart gebeurde: het Huis was herbouwd; maar den vierden van Herfstmaand, des Jaars MDCCLXXXI, vertoonde zich het vuur op nieuw, beneden aan 't Gebouw, fchoon, naar 't berigt, den Reizigeren gegeven, alles welbezorgd en geen aanleiding tot brand altoos was. Met magt van water kreeg men 't uit. Maar 's anderen daags zag men een Hooihoop vlam vatten, die digt aan 't Huis ftondt, en de brand floeg over tot de nabuurige Huizen, van welken 'er drie verteerden. ——— Naa dien tyd vertoonden zich de Branden in alle deelen van het Dorp, zo dat geen enkel Huis of Gebouw des bevryd bleef. De Inwoonders konden niet nalaaten zulks voor een wonderteken te houden: althans het moest in hun vrees en ontfteltenisfe verwekken. Verfcheide omftandigheden liepen zamen, om de ongerustheid te vermeerderen; by voorbeeld, eenige Perfoonen zaten gerust in een Hof, naby een water, met hout gefchoeid; eensflags zagen zy dat hout vlam vatten: anderen ontdekten dat 'er vuur kwam uit eene welgeflooten Kas, en dezelve geopend hebbende, vondt men het Linnen, en wat 'er verder in was, in vlam; zonder dat men kon gisfen hoe 'er vuur in de Kas kwam. ——— Het liep eindelyk zo verre, dat de Inwoonders noch de oorzaak, noch het hulpmiddel, noch het einde, van dien ramp ziende, de party koozen om de plaats te verlaaten, en hunne Wooningen op een grond, die hun meer gerustheids verleende, te bouwen.

De

De Hoogleeraars, uitgezonden om na dit vreemd verschynzel onderzoek te doen, slaagden niet: alle hunne naspeuringen liepen vrugtloos af; zy konden geen blyk vinden van vuur, uit de aarde uitgeborsten, of voortkomende van eéne Electrike oorzaak, of eenige andere; naa 'er zich een geruimen tyd opgehouden te hebben, keerden zy weder, laatende dit stuk zo duister als zy het gevonden hadden.

Maar is deeze Reis dus nutloos geweest, ten aanziene van het groot oogmerk; zy was het niet in het opdoen van kundigheden, omtrent veele zaaken deezes Landschaps, die der Weetgierigheid een aangenaam onthaal verschaffen, en welker voornaame inhoud wy nu zullen mededeelen.

De Inwoonders van *Posega* zyn doorgaans kloek van gestalte, en zien 'er redelyk wel uit. Zy kleeden zich omtrent op de wyze der *Hungaaren*, en alle hunne kleederen zyn van Wol of Linnen. In het gebergte staan de Huizen afzonderlyk; doch wanneer men thans nieuwe bouwt, brengt men ze digter by elkander, om Dorpen te vormen, tot algemeene en byzondere veiligheid: men laat een groot open plein in 't midden, waar een verblyfplaats is voor de Wagt, die de Bewoonders beurtlings waarneemen. De Huizen zyn van hout, en van binnen bedekt, met aarde bestreeken, en met kalk wit gemaakt, en voorts wel geschikt ten hunnen byzonderen gebruike.

Eene bovenal merkwaardige omstandigheid bestaat hier in, dat de *Poseganers*, het niet voor eene gewoonte hebbende, de erfenissen, naa den dood des Vaders, tusschen de Kinderen, te verdeelen, noch van verblyfplaats te veranderen, wanneer 'er een nieuw Huwelyk in het Gezin geslooten wordt, ook een nieuw Huis bouwen, ter zyde van het Vaderlyke, en daar aan vast, als een aanhangzel: waar uit zomtyds ontstaat, dat 'er twintig Wooningen aan de Vaderlyke vast zyn, als takken voortspruitende uit denzelfden wortel.

Elke Familie verkiest een der Leden tot Bestuurder, en, indien hy zich der hem toebetrouwde post niet waardig gedraagt, wordt hy zo staatlyk afgezet als voorheen aangesteld. Dit Hoofd noemt zich Oudste, zyn werk bestaat in de bedieningen te verdeelen, het werk binnen en buitens huis te beschikken, te bepaalen welk een gedeelte van het ingezamelde moet verkogt, welk be-

bewaard worden, en zorg te draagen voor alles wat de Familie toekomt, elk zyn bescheiden deel te geeven, de schulden en lasten te betaalen, het noodige, tot leevensonderhoud en andere behoeften, te verzorgen, op den arbeid te letten, de gebrekkigen te bestraffen, verzuimen en misdryven te voorkomen. 't Is gebruiklyk, dat het Hoofd eenige andere Leden der Familie verkiest om hem te helpen, en raad te geeven in gewigtige gevallen: deeze raadpleegingen houdt men des Zondags naa den middag, wanneer ook aan elk zyn taak voor de aanstaande week gegeeven wordt.

Dergelyk eene schikking heeft men voor de Vrouwen in elke Familie. De Opzigtster, door de andere Vrouwen gekoozen, verdeelt elks werk, zo in de Keuken als in het Bakhuis en de Boerdery. Dan, de voornaamste zaak, de Vrouwen aanbevolen, bestaat in de benoodigde Kleederen voor de geheele Familie te maaken: ten dien einde bezorgt ieder Wol, ten algemeenen behoeve, *'t zy* eigen ingezamelde of gekogte: en wat het Linnen betreft, moet ieder Vrouw zo veel bezorgen als zy oordeelt noodig te hebben; ieder heeft ten dien einde een voegelyk stuk gronds ter bebouwinge.

Als zy eeten zit het geheele Gezin niet te gelyk aan, de Mannen eerst, daar naa de Vrouwen, en eindelyk de Kinderen. De Vreemdelingen, als men ze noodigt, of als 'er een komt, (want de Gastvryheid is by de *Sclavoniers* in groote hoogagting,) eeten niet met het Gezin, maar in een ander vertrek, tot dat einde alleen vervaardigd; de Oudste alleen houdt hun gezelschap, doch naa het eeten komt eene der Vrouwen de voeten wasschen.

Allen, die nog jong zyn, hebben geen bed noch dekzel des nagts: zy slaapen op den grond, alleen mogen zy een beddelaken, of een stuk hunner kleeding, onder zich spreiden: men wil dat zy van vroeg af aan eene harde leevenswyze gewennen.

De verscheidenheid van voedzel is onder hun zeer gering: in den Zomer bestaat het meest uit Veldgewassen, Moeskruiden en Meelspyzen; 's Winters eeten zy Vleesch, en bovenal Varkensvleesch, en zeer veel Kool. Niet weinig toebereidzels maaken zy van Kawoerden of Pompoenen. Op Kerstyd maakt elke Familie een geheel gebraaden Varken op tafel te hebben; men zendt 'er een stuk van aan den Heer van de plaats en aan den Priester, als zy niet te verre af woonen. Zy drinken Wyn, maar kiezen daar

daar boven een drank, van Pruimen gemaakt, en hebben zy geen van beiden, dan vergenoegen zy zich met een teug waters.

Het werk op de Velden neemt een aanvang met het einde des Winters, en duurt tot het laatst van den Herfst. In den Winter houden zy zich, behalven de dagelykfche bezorging van 't Vee, bezig met het bouwen of herftellen hunner Huizen, het maaken en verbeteren hunner Akkergereedfchappen: hier toe behoeven zy geen Werklieden of Kunftenaars; elk is in ftaat tot het verrigten van alle die werkzaamheden. Wanneer zy niets anders te doen hebben, rekenen zy het zich tot geen fchande, Handfchoenen, Kousfen en Mutzen van Wol te vervaardigen. De Jeugd, die het Vee hoedt, is niet ledig, doch bezig met fpinnen, of dergelyke handen arbeid. —— 'Er is, misfchien, geen land in de wereld, waar de Vrouwen zo bezig zyn als in *Sclavonie*. Behalven de Huislyke zorgen, en bovenal het vervaardigen der Kleederen, welke alleen op hun ftaan, worden zy door de Mannen menigwerf geroepen, om hen in het Akkerwerk de behulpzaame hand te bieden. Uit dien hoofde zyn ze zeer fpaarzaam op hun tyd, en zy laaten nooit het minfte oogenblik verlooren gaan. Nimmer bykans ziet men ze zonder fpinrokken en fpil, 't zy ze op de plaats een lugtje gaan fcheppen, 't zy ze wandelen, 't zy ze zelfs na de waterputten gaan, of 'er van daan komen; zy weeten de waterkruik in de eene hand te draagen, en met de andere te fpinnen. Voor het overige kan men uit het reeds gezegde ligt opmaaken, dat haare bekwaamheid zich niet tot fpinnen bepaalt, zy weeten van Wol en Vlas Stoffen te vervaardigen op getouwen, die niet zeer kunftig zyn. —— Gelukkig flaagen ook deeze *Sclavoniers* in het verwen van Rood, Geel, Groen en Zwart: de gemeenfte en gemaklykfte kleuren.

Naa al het bygebragte zal elk zich verwonderen over het verwyt van traag- en luiheid, den *Sclavoniers* zo menigmaalen gedaan. De Vrouwen althans vinden zich als met arbeid overlaaden. De noodzaaklyke Kunften worden 'er door allen beoefend, en niemand kent die der Weelde. De Koophandel heeft daar weinig te beduiden, en 'er zyn geene groote winften te doen by een Volk, welks behoeften zo bepaald zyn, 't geen zo weinig het gemak zoekt, en waar by niets zeldzaamer is dan geld. Het weinig gelds, 't geen zy van de Vreemdlingen trekken,

ken, komt van het verkoopen van Tabak, en een klein hoeveelheid Zyde: ook dryven zy eenigen Handel in Graanen, wanneer deeze in *Italie* ontbreeken. —— 't Schynt dat men in eene Landstreeke, zo gelukkig gelegen, zich meer moest toeleggen op het aankweeken van voortbrengzelen, die in de nabuurige Landen ontbreeken. De Tabak maakt 'er een van uit; doch, schoon de Tabak van *Posega* voor goed bekend, en zeker voor goeden prys te verkoopen is, vergenoegen zich de Inwoonders met de bladeren te leveren zo als ze gegroeid zyn, zonder 'er iets aan te doen tot bereiding, volmaaking, en om 'er meer voor te krygen. Het planten van Meekrap, die by hun valt, en van Weede, als mede van Lynzaad, zouden zy kunnen voortzetten; hun spinzel, weefzel, en bleekery, alles by hun vry gebreklyk, veel kunnen verbeteren. Tot het een en ander einde zou men hun eerst van de beste Zaaden moeten zenden, en vervolgens bekwaame Werklieden toeschikken, wier onderrigtingen zy in de Handwerken behoeven.

In het eerste tydperk der kindschheid draagen zy groote zorge voor de opvoeding der Kinderen; doch zy zien 'er vroeg van af. De Kinderen zuigen tot de twee of drie jaaren. Zy zwagtelen ze niet; tot vier maanden of daar omtrent houden zy ze in de wieg; doch dan neemen zy ze mede na 't Veld, en hangen de tedere wichten in een doek, by wyze van een hangmat, aan een boom. Op de minste beweeging, die de Moeder aan het hangbedde bemerkt, loopt zy daar heen, en stelt het Kind te vrede door het de borst te geeven, of een vogt, gemaakt van Pruimen, 't welk zy by zich hebben in een Kabasschel. —— De eerste School, tot onderwys der Jeugd, werd, in den Jaare MDCCLVIII, te *Koutieva* opgerigt; zints dien tyd heeft men andere elders aangelegd, en thans zyn 'er veele *Sclavoniers* die leezen en schryven kunnen, en eenige andere kundigheden bezitten, met hunne boersche eenvoudigheid strookende.

Hunne Spelen zyn weinig in getal, zy hebben te veel bezigheden, om 'er zich met veele op te houden. De Jongens speelen met den dryftol, met ballen en stokken. De Mannen oefenen zich in steenen na zeker doel te werpen, en worden daar in zeer afgerigt: zy weeten steenen, van eene ongelooflyke zwaarte, heen te smyten. Zy kennen twee Muzyk-Instrumenten, te weeten den Doedelzak en de Guitar, met drie of zes snaaren. Hun Muzyk is

eer

eer droevig dan vrolyk, hunne Dansfen zyn bedaard en deftig. Hunne Gezangen dienen tot herinnering der groote daaden van hunne oude Koningen of Opperhoofden.

De Ziekten in *Sclavonie* zyn Koortzen in 't heetst des Zomers, Buikloopen in Oogst- en Herfstmaand, Borstkwaalen in Winter- en Louwmaand, en kwaadaartige Koortzen in Sprokkel- en Lentemaand. Hunne meeste Geneesmiddelen zyn zeer eenvoudig, veelal uit gewasfen beftaande: derzelver gebruik fteunt op de ondervinding, en ze zyn geheel vry van allen Geneeskundig ftelzel.

Wat den Landbouw der *Sclavoniers* betreft is het opmerkelyk, dat ze het gebruik niet hebben, om door heggen de Landen van een te fcheiden, maar het alleen doen door lange houten fchuttingen, die de bebouwde Landen afzonderen van de onbebouwde Weidlanden, Bosfchen en Wegen, om 'er het Vee van af te houden. De Graanen, die het meeste Land by hun beflaan, zyn Gerst en Mais; op de kanten der Landen, waar deeze Veldgewasfen groeijen, zaaijen zy Boekweit, welk laatfte zy alleen voor hunne Paarden gebruiken. De Tarwe, die zy teelen, is enkel gefchikt voor vreugdedagen en feesten, ten dienfte van den Heer. De aart des gronds is Potaarde, gemengd met goede vrugtbaare Aarde, doorgaans aschkleurig, zomtyds geelagtig, 't welk geen harden en vasten, maar zagten grond oplevert, zeer tot den groei gefchikt, en nog beroemd van wegen de vrugtbaarheid: fchoon dezelve dien roem tegenwoordig flegts mag draagen ten opzigte van de Mais, die zestigvoud voortteelt, terwyl het ander Koorngewas maar vyf- of zesvoudig wordt ingeoogst: 't zy men dit toe te fchryven hebbe aan het te digt zaaijen, 't zy aan de verwaarloozing om het Land van onkruid te zuiveren, 't welk het graan verftikt, 't zy eindelyk aan de uitgeputheid des gronds, welken zy nooit bemesten. De *Sclavoniers* begaan zeker een grooten misflag, met zo weinig Vee, naar gelange hunner Bouwlanden, te houden, en door dit middel zich mest te verfchaffen. Zy denken een gelyk voordeel te trekken, als zy den grond twee jaaren laaten rusten, de verbrandde ruigte over de akkers ftrooijen, en hier en daar een fchaapskooi plaatzen. 't Is waar, zy kunnen niet gemaklyk hun Schaapsvee vermeerderen. Doch de verbaazende uitgeftrektheid der Weidlanden, in vergelyking met die zy bebouwen, duidt weinig kunde of weinig vlyt in den Landbouwer aan.— Zy maaken de vooren zeer digt by een, zelfs in de fchraalfte

ste gronden, van oordeel zynde, dat de vrugtbaarheid afhangt van de menigte des gezaaiden Graans. Tarwe zaaijen zy alleen op braak gelegen hebbende Landen: Mais, twee of drie jaaren agter den anderen op 't zelve Land, naar maate het blyft vrugt geeven, wanneer zy het voorts braak laaten. Zy hebben twee soorten van Mais, uit 't geele. In het bovenste gedeelte des Landschaps planten zy de Mais korl voor korl, op gelyke afstanden; maar in het benedenste zaaijen zy als ander Graan. —— Zy dorssen het gesneeden Graan door het van Beesten op 't Land te laaten treeden. Voor de Mais en de Tarwe draagen zy in 't bewaaren byzondere voorzorgen. Zy maalen korlgraan, met zeer eenvoudige Molens, ook van hun eigen maakzel, en zodanige, als de Hoogleeraar PALLAS by de *Baskiers* aantrof; en BELIDOR, in zyn *Architecture Hydraulique*, beschreeven heeft.

De *Sclavoniers* hebben het niet verre gebragt in de Veehoedery. Zy hebben alleen Ossen tot *den arbeid*, en verstaan de kunst niet om ze te mesten. Zy draagen zorg voor de Koeijen om de Melk, waar van zy egter weinig Boter en Kaas maaken. Dewyl het Land veel Houts oplevert, zyn ze ontslaagen van zich over het Wolvee zeer te bekommeren: nogthans heeft tegenwoordig de Graaf JANOVICH- A DAROUVAR op 't gebergte een geregelde Schaaphoedery aangelegd, en groote Stallen doen bouwen. Het getal der Varkens is 'er verbaazend groot, en zy worden zeer vet in goede Eikeljaaren: want de Eikenboomen zyn hier veelvuldig. Zy eeten ook veel Vaarenwortels. —— Het geheele verschil, tusschen de *Sclavonische* en *Hungaarsche* Paarden, bestaat daar in, dat de eerstgemelde zich nooit zo goed laaten temmen als de laatstgenoemde. —— De *Poseganers*, die het gebergte bewoonen, voeden veel Kalkoenen, welke zy in *Croatie* verkoopen. —— Zy vlegten Byekorven van takken, en zouden een veel grooter overvloed van Honig kunnen verkrygen, als zy de zwermen, in de bosschen verspreid, opzogten, of ten minsten in holle boomen 'er gevoeglyke verblyfplaatzen voor vervaardigden. —— De Zydeteelt is in *Posega* nog in haare kindschheid; doch maakt vry veel opgangs.

Best verstaan de *Poseganers* de Tabaksteelt, jammer dat deeze zich bepaalt tot het klein getal der zodanigen, die meer Landeryen dan Bosch bezitten. Voor 't overige is 'er niets, waar op de Bewoonders deezer Landstreeke

zich

zich meer toeleggen dan op het aankweeken der Pruimenboomen: dewyl zy van Pruimen een Drank maaken, dien zy boven den Wyn ſtellen. Zy verkiezen tot deeze Plantadien een leemagtigen grond, bloot liggende voor de Zuider- of Westerzon; zy zetten jonge Pruimenboomen op reijen, en zaaijen 'er in de eerſte jaaren Maiś tusſchen; dewyl dit hun in de noodzaaklykheid brengt, om veel te dier plaatze te arbeiden, en dit den grond los maakende, de wortels beter uitſchieten. Wanneer de jonge Pruimenboomen ſterkte genoeg gekreegen hebben, om beſtand te zyn tegen het knabbelen van het Vee, laat men de Schaapen onder dezelve weiden, niet alleen om zich dien grond ten nutte te maaken; maar ook om dat de ondervinding geleerd heeft, dat de Pruimenboomen overvloediger vrugt draagen, naar maate de grond meer betreeden wordt. Zy hebben geleerd, uit zekere tekenen te ſpellen, of de inzameling overvloedig zal weezen: te weeten, wanneer de toppen der takken in den Winter roodagtig worden; als de bladeren te gelyk met de bloezems te voorſchyn komen, en indien de ſteeltjes kort zyn. —— Wanneer de Vrugten ryp zyn, laaten zy ze gisten, en trekken 'er door vuur een Wynagtig vogt uit, de geliefde drank der Inwoonderen in het Gewest, waar van wy eenige naarigten hebben opgegeeven.

CORNELIA BY HET LYK VAN LUCINDOR.

Cornelia, die, by eene betoverende ſchoonheid, de uitmuntendſte hoedanigheden van hart en ziel bezat, in de vaeg van haer leven, regt geſchikt om eenen Echtgenoot gelukkig te maeken, ſtond eerlang door de genoegelyke Huwlyksbanden verknocht te worden. —— Haer Minnaer, een voortreflyk Jongeling, met alle Ziels- en Lichaemsbegaefdheden rykelyk voorzien, genoot eene bloeijende gezondheid: hy mogt zich veele Levensjaeren belooven. —— Doch wat is de brooze Sterveling! Wat zyn de grootſte welvaert en ſterkſte kragten! Een tedere Bloem, die, by de eerſte Zonneſtraelen, ſierlyk ontluikt, en, vóór dat koesterend licht zyn blinkend hoofd onderhaelt, verwelkt en ſterft.

Lucindor werd door eene ontſteekende Koorts hevig aengetast, die hem, eensklaps, aen 't veege Ziekbed boeide. —— Derzelver geweld nam oogenblikkelyk toe. —— Hy raekte aen 't ylen. —— Een bleeke doodverf beving de plaets van 't aen-

't aengenaem blos zyner wangen. —— Zyne gevleeschte leden verdorden, en zyn gansch Lichaem werd een afzichtelyk geraemte. —— Zyne oogen, die als heldere lichten geflonkerd hadden, werden van al hun vuur beroofd, en zonken in de beenkas. —— Geen middelen konden baeten. —— Alle hoop vervloog; en, binnen korte dagen, blies LUCINDOR den adem uit.

Allen de omstanders smolten in traenen. —— CORNELIA alleen, met een styf aengezicht, door geen traen bevochtigd, staerde spraekeloos op 't ontzielde Lyk." —— De overmaet van rouw deed haer straks bezwyken. —— Weêr tot zich zelve gebragt, begint haer boezem lucht te krygen. —— Traenen biggelden langs haere bevallige Wangen. —— Eindelyk berst zy uit in deeze tael:

„ Nooit volpreezen Minnaer! dien ik meêr dan myn leven heb geliefd! die, eeuwig, aen my zou verbonden worden! Gy word my dan door den onverbiddelyken dood zo wreedelyk ontrukt! —— Alle myne genoegens zyn met u vervloogen! Al myn beguichelende hoop is als een Morgenwolk verdweenen! —— Ik zal die wyze redenen, welke my zo dikwerf verlicht hebben, niet meêr uit uw welbespraekten mond hooren! —— Die welmeenende en tedere liefdebetuigingen zullen niet meêr van uwe bevallige lippen vloeien! —— Gy zult my niet meêr aen uw hygenden boezem drukken! —— niet meêr de reinste minnekusschen geeven! —— Al uwe ontwerpen, tot ons onderling geluk beraemd, zyn vernietigd! —— Al uwe zorgen, al uw vlytbetoon, om een eerlyk bestaen te erlangen, zyn vruchteloos! —— Moest gy daerom, in uwe eerstontluikende Jeugd, met zo veele onaengenaemheden te worstelen hebben! —— Met het eerlykst hart, met de deugdzaemste, de aendoenlykste Ziel, werd gy door uwe Ouders in een beroep gesteld, dat weinig met uwe geneigdheden strookte. —— Wat middelen gy ook aenwende om voor u een ander te bekomen, kond gy daer in niet slaegen. —— Toen gy op het punt stond, om daer toe te geraeken, verdween eensklaps dat bly vooruitzicht! —— Hoe smartelyk dit voor u ook viel, berustte gy daer in met eene stille gelaetenheid. —— Gy zaegt wel, dat 'er veelen, wanneer zy in hunnen regten kring geplaetst waren, zouden hebben uitgemunt, en der Maetschappye van oneindig meer nut geweest zyn. —— Gy meende u ook in 't zelfde geval te bevinden; doch gy begreept tevens, dat de Godheid, die der menschen lotgevallen regelt, beter weet, wat hun tot wezenlyk heil kan strekken, dan wanneer zulks aen hunne eigene keuze ware overgelaeten. —— Dit deed u uwen wederzin, zo veel mooglyk, overwinnen.

„ Wat edelaertige gevoelens liet gy in uw geheel bestaen bly-

blyken ! —— Hoe zeer waert gy overtuigd, dat niet de woorden, maer de daeden, de braefheid en grootmoedigheid van een karakter openbaer maekten. —— Welke smarten ondervond gy door daegelyks met Lieden te verkeeren; daer gy het tegenstrydige in bespeurde ! —— Hoe zeer was het u tegen de borst, dat de meesten aen zulke betuigingen en den uiterlyken schyn bleeven hangen, en dus, zonder bedaerd en genoegzaem onderzoek, deerlyk misleid werden ! —— Hoe beklaegde gy telkens de dwaeze en menigvuldige vooroordeelen, die by den bekrompen Sterveling zo oppermagtig heerschten ! —— Door welke pynigende aendoeningen werd gy gefolterd over de schreeuwende verongelykingen en de ontmenschte verdrukkingen, die gy geduurig zaegt gebeuren ! —— Met welke afzichtelyke kleuren maelde gy het verfoeilyk eigenbelang, waer door de gretige, de onzinnige Sterveling zyn echt karakter verzaekt, de waerheid verkragt, en de grootste laegheden begaet, terwyl hy zich aen den bloei van zyn Vaderland weinig bekreunt, wanneer het hem flechts welgae ! —— Hoe dikwyls wenschte gy met zulke verachte Zielen, nooit iet te doen te mogen hebben; en hoe menigmael gebeurde het, dat gy, om alle tweedragt te vermyden, met uiterlyke, doch gemaekte, vriendlykheid hen moest bejegenen.

„ Wanneer gy de voorwendingen en daeden van veelen, die waenden indruk van den Godsdienst te hebben, vergeleekt, hoe menigmael riept gy dan uit, dat de zulken in hun hart Godverzaekers moesten zyn, ten minsten geen toekomende waereld geloofden; en, als afgerichte huichelaers, den Godsdienst tot een' Dekmantel hunner gruweldaeden flechts gebruikten ! —— Hoe ligt vergaeft gy de feilen van anderen, voornamelyk van hun, die uitgebreide kundigheden bezaten, om dat gy die oordeelde meest voor misslagen blootgesteld te weezen ! —— Hoe brandend was uw dorst naer kennis, en hoe zeer vermaekten u, in de uuren van rust, de fraeije letteren ? —— Hoe beklaegde gy u daer toe zo weinig tyd te kunnen uitbreeken ! —— Hoe benydde gy het lot van veelen, wier beroepsbezigheden, of overvloedige middelen, hun eene genoegzaeme ruimte lieten, om zich daerop volstandig te kunnen toeleggen, en zich nuttig en aengenaem te vermaeken, terwyl zy dezelve in vadzige traegheid, of verachtelyke uitspanningen, doorbragten ! —— Welke dorheid en zelfverveeling vond gy hier door in de verkeering, die zulke bekoorlyke geneugten kon verschaffen ! —— Kunsten en Weetenschappen waren by u, alleen, de bronnen van zuiver vermaak, daar gy eene van dat alles ledige ziel voor de schandelykste afdwaelingen blootgesteld oordeelde ! —— Hier van leverde u zo menige, door drank en spel, in den grond bedorvene huishouding de droevigste Tooneelen op ! —— Hoe dikwerf, wanneer gy eenen

't aengenaem bl ... wenschte gy voorbeel-
den verdorden ... voor die bedekte roovers,
geraemte. — ... welken, of door schandelyke
flonkerd hadd ... door eene verkwistende
in de beenk ... opligten en uitmergelen.
Alle hoop v ... zou myn bezit geweest zyn! ——
den adem ... my gescheiden! —— Het alvernielend
Allen de ... dierbaere overblyfsels sloopen! —— En,
alleen, m ... deeze akelige rampwoestyn alleen moeten
staerde ... gemis met heete traenen beweenen!"
van rou ... NELIA; haere kragten waren uitgeput; zy
zelve ... neder; men moest haer op een rustbed bren-
Traene ... NDOR het doodsgewaed werd aengedaen.
delyk

„ heb Gy ont ge d' v

L. STOPPENDAAL P. Z.

ZEDELYKE AENMERKINGEN.

... zag ik, dat de wijsheid uitnementheid heeft, boven de ...heid, gelijk het licht uitnementheid heeft, boven de duister-nisse.

SALOMON.

Offchoon Gods Almagt wonderen doet in de Natuur, en oogenbliklijk werkt, alles geschied egter langs natuurlijke wegen en met de volmaektste orde. —— Zo leezen wij in de historie der Schepping, dat de Schepper het kruid door het zaed uit de aerde deed voortspruiten, hoewel het nog niet geregend had; maer zijne wijsheid beschikte een daeuw, die uit het aerdrijk opsteeg, en dat zaed vrugtbaer maekte.

De mensch mag te regt het schoonste kunststuk van den Almagtigen Werkmeester genoemd worden. —— Beschouw zijn lichaem, — dit wonder kunstig lichaem, en de werking der ziele op het zelve, voor zo verre het met ons eindig verstand nae te speuren is, en men zal in verwondering wegzinken, — en, verrukt, zig voor de grootheid van Gods Almagt nederbuigen. —— En, helaes! dit heerlijk lichaem, dit kunststuk Gods, word op eene mededogenlooze wijze verwaerloosd en vernield! —— Hoe veelen doet de overdaed, de wellust en onmaetigheid als verteeren, en den mensch, tot waer geluk geschaepen, door naer schijngeluk te streeven, in een afgrond van ellende nederstorten! —— Het geluk van eene bloeiende gezondheid word zeldzaem regt gewaerdeerd, voor men die mist: —— en hoe moedwillig verwaerloost men die, wanneer men on-